

శ్రీ గాథ.

అష్టకవీయనిమగ్నము.

రావుసాహేబు గిడుగు - సంకల్పరామమూర్తి పంతులుగారిచే
వ్రాయబడినది.

చేస్తుంది :

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్ వారిచే :

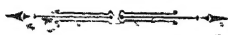
ప్రకటితము.

1924.

All Rights Reserved.

అప్పకవి ఉదాహరించిన గ్రంథములు

అందులోని పద్యములు.

	ఆ. ప.		ఆ. ప.
అధర్వణాచార్యుని		ఆము క్తమాల్వద(విష్ణుచిత్తీయము)	
విరాటపర్వము:—		శా. ఆనిష్ఠానిధి (1. 84)	3 147
క. ఆకర్ణదురాలాపము	3 142	చ. కదలిగభీర (1. 83)	2 167
తే. డాంధమిత	5 155	ఉ. కందరసీలపేర్ల (5. 158)	3 351
ఆ. ధర్మతనయ	3 124	మ. గురుగుంజెంచలి (4. 134)	3 139
శ్రికంఠ	3 141	మ. గృహసమ్మార్జనమో (2. 91)	3 36
అనంతునిఘండము:—		తే. తిరుగుదు (1. 41)	3 35
తే. అఱయనంగన (1. 101)	3 193	క. తునియలు (1. 35)	3 150
తే. ఒరులనన్యయ్య (1. 120)	3 223	మ. దపహమంపు (2. 84)	2 61
క. కాకున్వరయతి (1. 95)	3 94	ఉ. పూనిముకుందు (1. 4)	{ 1 131 2 76
ధరనెక్కటి (1. 118)	2 237	చ. మలచిపయోజ (1. 52)	3 153
ఆ. నాస్తియనక (1. 99)	3 175	ఉ. వేలినమేడ (1. 62)	2 257
కవ. వినాకొదండము (2. 35)	2 131	మ. స్ఫుటభూయోహృతి(4. 145)	2 102
తే. పేర్చిపొల్లనకారంబు (1.51)	5 156	చ. హితులుభిషగ్గ్రహ (4. 273)	3 31
గీ. మరునితండ్రి (1. 119)	2 238	ఉత్తరహరివంశము:—	
క. యరలవలంతస్థులు (4. 124)	2 54	శా. నాతోమార్కొన	3 319
క. లళలకుభేదము (4. 125)	2 55	కవికర్ణర సాయనము:—	
అష్టమహిమ కల్యాణము:—		మ. అమరీవిభ్రమ	3 295
ద్వి. ఇంతులమేల్బంతి	3 174	తే. దానగుణశాలి	3 318
అపరాబలమాహాత్మ్యము:—		కవిగజాంకుశము:—†	
క. నినునాశ్రయించి	2 89	క. ఒదుగుచు	2 166
అదిపురాణము:—		నీ. జిలుగుచుందురు	2 398
మ. ఒకనాఁ డిందుధరుండు *	3 118		

* ఇది సోముని ఉత్తరహరివంశములోనిది.

† ఇది గౌరనపుత్రుడు భైరవుడు వ్రాసినది; 8 తాటాకులు మాత్రమే గలది.

	ఆ. ప.		ఆ. ప.
కనిజనాశ్రయము:—		కాళహస్తిమాసాత్మ్యము:—	
క. ధరజ్ఞానము (సం. 72)	2 236	ఉ. తానుగుమార (1. 42)	3 151
క. నెఱయంగా (సం. 4)	2 200	మ. ప్రజాతుల్ సేయుచు (1. 109)	3 334
ఉ. మానుగవిశ్రమాక్షర (సం. 66)	3 134	నీ. బిజమాడుదేవర	1 70
కనిలోకసంజీవని:—		మూర్త్యపురాణము:—	
తే. తాయెతులు నయ్యెలయు	2 157	తొటక. తాలిమిదూలిన	3 371
కళాపూర్ణోదయము:—		చంద్రభానుచరిత్రము:—	
మ. అకటాయేమని (4. 112)	3 251	నీ. ఒకయింతి (1. 89)	2 190
చ. అవిశత (4. 56)	2 169	చంద్రికాపరిణయము:—†	
కా. ఆవాలుంగనుదోయి *	3 374	ఉ. అంతటరుక్తబాహు	3 183
ఉ. ఏయెడ (1. 92)	3 362	ఉ. జంగమరోహణ	3 126
కాకుత్స్థవిజయము:—		ఉ. నాణెమునూడ	2 165
కా. మారుండద్భుత	3 376	చమత్కారమగజరి:—	
కావ్యచింతామణి:—		మ. ధరలోనకొ ద్విజరాజ	2 182
ఆ. కృష్ణాశిష్యు	3 220	ఉ. బంగరదుప్పటంబు	3 92
కావ్యాలంకారచూడామణి:—		చమత్కారరామాయణము:—	
ఉ. ద్వీపులంద్రుచు (7. 65)	3 113	క. ఓశశిముఖ	3 165
ఉ. ధన్యండు విశ్వభూ (7. 63)	3 155	క. నిష్కుంజెఱ	3 230
క. నీకరవాలము (7. 66)	3 160	చారుధేష్ఠచరిత్రము:—	
క. భావమెయించుక (2. 22)	2 69	నీ. అచ్చరలు	3 171
ఆ. అజ్ఞులాడియూని (7. 46)	2 240	క. ఈలన	3 217
క. లరమఱువ (7. 44)	2 239	చిత్రభారతము:—	
కాశీఖండము:—		ఉ. ఆయమరాచలంబు	2 228
తే. అప్పటికి (2. 201)	3 219	చ. చదివినవారికి	2 165
ఉ. కంటికినిద్ర (1. 108)	2 99	క. తదనంతరంబ	2 85
క. త్రిణయను (2. 150)	3 335	తే. నకులసహదేవులార	3 67
నీ. నైవధాది (1. 13)	2 227		

* ఈ పద్యము కళాపూర్ణోదయమందు కనబడదు.

శృంగారకాకుంఠములో ఉన్నది. (మా. 2. 137)

† ఇది చంద్రికాపరిణయమో తెలియదు. మాధవరాయప్రణీతమైన చంద్రికాపరిణయములో ఈపద్యములులేవు. వీటిలో మొదటిది చంద్రభానుచరిత్రలో కలదు.

	ఆ. ప.		ఆ. ప.
శ్రీమినీభారతము:—		చ. నురుచిరపాన (3. 97)	1 86
లే. తండ్రితరమున	3 28	నైపుము:—	
లే. మట్టిమాత్రంబె	3 176	చ. అడిగితిన్కొక్కనాడు (2. 53)	2 153
లే. మానిజల్పిత	3 178	గీ. ఆధికలోమకమయిత (2. 82)	3 165
* త్రిపురాంతక దేవుని		గీ. బలకలునునెత్తి (1. 100)	2 81
యుదాహరణము:—		క. కాదంబరిద్రాక్షింతును (7. 120)	1 96
ఉ. ఆరడియాన	2 214	చ. కైశలిమహాస్థిపేమ (1. 50)	1 87
త్రైశంకవోపాఖ్యానము:—		క. కైలాటరాయ (1. 110)	3 279
క. యుషకేతుద్విషునకు	3 380	సీ. పా. చదలేటిబంగారు (2. 49)	2 130
క. డుంతిశ	5 154	చ. చిలకలుగూయునో (4. 24)	3 370
దేవకీనందనందనశతకము:—		మ. పరిసంగంబున (3. 34)	2 113
మ. చతురంభాధిపరీత	3 209	మ. బలభేద్యహింసచేత	5 66
దేవీవిజయము:—		సీ. పా. వికృతనవద్వియద్విభ (1. 44)	3 144
లే. వాక్త్రజేత్రాంగ	3 320	పద్మపురాణము:—	
నృసింహపురాణము:—		క. శ్రీకరచక్రాంకితులగు	3 321
క. అది యట్లకాదె (4. 32)	2 84	పరమయోగివిలాసము:—	
లే. అదిరపాటున (3. 69)	2 82	సీ. పా. నిగమచోరకుని (2. 104)	3 66
గీ. పా. ఏదేవులీల (2. 30)	3 30	పాండురంగమాహాత్మ్యము:—	
చ. కడిదివరంబు (2. 135)	2 159	సీ. గీ. సఖులుపరిహాసకులు (3. 10)	2 142
సీ. శ్రూరకిల్పిష (2. 35)	2 67	పారిజాతాపహరణము:—	
మ. ధరణీమండలి (3. 141)	2 208	ఉ. అంతటనొక్కనాడు (1. 43)	3 167
సీ. పరమాత్ముపదముల (1. 54)	2 201	మ. అలిసిలాలకసేవు (1. 60)	3 97
లే. పొగడప్రాంతల (2. 69)	2 202	ఉ. తామరడోయలో (1. 10)	2 156
లే. పొదవియొండొండ (3. 80)	2 83	లే. దేహకాంతులు (1. 44)	2 129
ఉ. పొందవుమకముల్ (2. 31)	2 91	క. మానవతి (1. 114)	2 77
క. మీఱిన (1. 95)	1 216	ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము:—	
సీ. వడిగాలినుడిసిన (2. 14)	2 158	క. చలనధీయను (1. 57)	3 367
క. వేదములాదిగ	6 354	సీ. నురటిచేకొని (2. 15)	2 70
ఉ. శ్రీ సైవకుంకుమ (2. 37)	2 108		
చ. శ్రుతిమతధర్మ (1. 46)	2 68		

* గ్రంథకర్త గుండయకవి; గ్రంథము అచ్చుపడలేదు. వ్రాతప్రతి తంజావూరు గ్రంథాలయములో ఉన్నది.

ఆ. ప.	ఆ. ప.
భాగవతము:—	మత్త. దండిశాహితవిర (3. 222) 3 127
ఉ. సర్వఫలప్రదాతయును (2. 200) 4 69	మత్త. ధీరులీధృతరాష్ట్ర (8. 29) 3 103
భారతము:—	క. నావచనముననవత్సము (5. 135) 3 204
అనుశాసనకపర్వము:—	చ. సుతజలపూరితంబులగు (4. 94) 3 81
క. అతిథినినుగోరి (1. 63) 3 206	ఉ. పాయకపాకకానసికి (1. 25) 3 176
ఉ. ఆనరసాయకు (1. 53) 3 249	ఉ. కృష్ణదుండైనయొక్క (1. 126) 3 99
అరణ్యపర్వము:—	క. ప్రస్తుతఫణిసత్త (2. 219) 3 125
ఉ. అంధకవృష్టి (4. 160) 3 347	ఉ. భూసుతకీర్తి (1. 157) 2 252
క. ఆయుషికన్యలు (3. 104) 3 360	క. వనకన్యకయంట * 1 130
చ. ఉరమునరెండు (6. 357) 3 210	చ. వితతమఖప్రయోగవిధి (2. 227) 3 240
క. ఎఱకలుగలకులకైలము (6. 345) 3 194	క. వీరకంబులతెంచి (8. 203) 3 303
చ. ఎఱిగితినిన్ను (7. 367) 3 200	ఉ. కృత్రియవంశ్యులైన (2. 173) 3 316
చ. కనకగిరింబ్రదక్షిణము (4. 388) 3 339	ఉద్యోగపర్వము:—
చ. కలిదమయంతికదావ (2. 79) 2 188	మ. అని నిన్నెచ్చి (3. 143) 2 82
క. కొరియనేకయుగంబుల (1. 371) 3 101	చ. అనిమదినిశ్చయించి (4. 140) 3 211
క. జగములనెల్లను (7. 290) 2 154	ఉ. ఆఱుదిపోకయు (3. 107) 2 211
చ. నగినగియేనియుగ (4. 397) 3 157	క. ఎఱకలునిచ్చుచు (3. 301) 2 80
మ. వఱుచుందవ్యుగ (6. 327) 2 206	తే. కొంచెమైననుదగ (2. 47) 2 177
చ. ప్రతిబలదర్ప (1. 311) 3 90	క. కొడుకులదానును (1. 220) 3 368
సీ. కూదులుధృతరాష్ట్ర (1. 269) 2 94	ఉ. దక్కెనురాజ్యమంచు (2. 52) 2 152
ఆదిపర్వము:—	క. తగనిలోనూహించుము (2. 95) 2 155
చ. అలసతనోరంగా (4. 42) 3 95	క. కమతండ్రిభంగినీకును (2. 74) 3 205
క. ఆపన్నగముఖుల (2. 42) 3 312	చ. తఱియగునంతకు (1. 176) 3 201
ఉ. ఆయముగర్వముగ్ (5. 6) 3 187	ఉ. దైన్యముదక్కిదూత (1. 32) 3 31
క. ఎట్టివిశిష్టకులంబున (5. 58) 3 71	ఉ. ద్రోణుడుభీష్ముడుగ్ (1. 299) 3 333
అ. కర్తబంధములను (5. 177) 2 78	క. ధనమును విద్యయు (2. 35) 2 87
తే. కామసుఖసంగములకు (8. 74) 3 163	క. పదపడిమస్తరమగు (1. 9) 2 86
ఉ. కాదనకిట్టిపాటి (2. 200) 3 353	క. మోటుగతిరథకులను (4. 407) 3 310
క. కాఱడవింబులు (4. 18) 2 210	కర్తవ్యము:—
క. గిఱపునెడనేయునెడ (5. 166) 2 93	ఉ. పాఠనజూచికొరవ (3. 10) 2 215
మత్త. వీరగయ్యెల్లనూగు 3 307	ఉ. మొగ్గెడు (2. 355) 3 152

	ఆ. ప.		ఆ. ప.
మ. సమదాటోవత్తి (2. 352)	2 97	కా. సింగంబాకటి (4. 95)	3 375
లే. సారవంతమై (2. 148)	2 164	ఉ. స్వాంతముబాహు (2.331)	{ 3 166
ద్రోణపర్వము:—		{ 2 181	
ఉ. అంగదనాథు (1. 17)	3 130	శృంగపర్వము:—	
క. కటకటపేరిన (2. 251)	2 101	క. కవచోనలునుగాండీమము (2.334)	3 373
చ. డిగకుడువాహనంబులు (5.381)	2 151	క. చాపరునొవ్వరు (1. 14)	3 294
మ. ధరణీచక్రముద్దిర్పిం (5.377)	3 181	శౌంతపర్వము:—	
సీ. పా. మూకలుపిరియించి (2.136)	3 305	మ. ఆరుమానింపక (1. 287)	3 247
క. వింధ్యాద్రివోలే (1. 135)	3 356	క. నీవానిబంధమిత్తులు (1.52)	2 256
క. సింధురముమదోక్తే (1. 88)	3 350	క. కొరపులునేయనకమతి (1.13)	2 209
భీష్మ పర్వము:—		క. జ్ఞానముకేవలకృప (4. 255)	3 57
క. కొడుకులుదమ్ములు (1. 93)	3 369	చ. పా. మెయింబాటి (1. 505)	2 204
ఉ. పాండునృపాల (1. 234)	3 128	చ. యజ్ఞసముదానకర్తములు (1.224)	2 164
మౌనల పర్వము:—		చ. వినుమునరేంద్ర (1. 35)	2 114
క. కాచికొనివచ్చి (1. 215)	2 244	సభాపర్వము:—	
క. మఱునాడ (1. 169)	2 198	సీ. పా. ఋత్విజుండని (2. 11)	3 24
విరాటపర్వము:—		క. జూపమిదియేల (2. 135)	1 95
ఉ. ఆకమలాక్షిరూప (3. 32)	3 40	క. వెఱచఱువ (2. 305)	2 199
ఉ. ఎండకువానకొప్పి (1. 135)	3 357	స్త్రీ పర్వము:—	
క. ఎఱుకగలవారి (1. 116)	2 95	క. పెరుగుటసగ్గుట (1. 24)	2 205
చ. చిఱునగవొప్ప (5. 143)	3 197	భాస్కరశతకము:—	
సీ. పా. తరుణులుంబతులు (2.238)	3 172	ఉ. దక్షతలేనియింటికి	3 149
క. ద్యుతక్రీడకు (1. 196)	2 243	మధుసేనము:—	
క. నాకొఱుతదీర్చి (2. 271)	3 304	క. పోనుద్యోగము	3 337
క. నీవాకతేయేల (2. 256)	2 255	మనుచరిత్రము:—	
సీ. పా. నైగసినకొనలతో (1.162)	2 79	మ. అకలంకొవధ (2. 16)	3 119
చ. పరిజనుజెంచె (4. 78)	2 203	ఉ. ఇంకలకన్నులుండ (2. 41)	3 216
ఉ. బాంధవశాత్రవా (1. 333)	3 348	క. ఇటనవ్వరూఢియు (3. 72)	2 97
క. ముదమెదవరమ్య (1.301)	3 355	ఉ. ఎక్వతేపివు (2. 39)	2 244
క. మునువెఱుతు (5. 124)	3 159	సీ. తీర్థసంవాసులేతెంచి (1. 57)	3 29
ఉ. వచ్చినవాడుభల్లను (4.234)	2 91	క. దిగబిసరుహబాంధవ (1. 76)	2 141
సీ. పా. శక్రాదిసురలతో (4.210)	2 100	ఉ. పాటునకింతులొర్తుర (2.70)	2 103
ఉ. శ్రీయనగొరినా (1. 1)	3 188	కా. శీలంబుంగలముక్ (1. 55)	3 59

	ఆ. ప.		ఆ. ప.
మరున్నం ననశతకము:—		చ. ఎఱిగియెఱింగి (యు. 784)	{ 2 207 3 195
శా. శోపాటోపము	3 19	ఉ. విజనకాత్తజ్జ్ (యు. 41)	3 243
మార్కండేయపురాణము:—		ఉ. ఓకంపీరులార (యు. 165)	3 205
చ. ఘనవిదూభకార (4. 123)	2 115	చ. కడుటానివేడి	3 350
యయాతిచరిత్రము:—		క. జనకకుసుమిత్ర (అ. 258)	3 255
సీ. పా. వలంబడ్డబక్రవ	2 159	క. శోణుమహిపుల (యు.)	2 213
రంగనాథరామాయణము:—		క. దానదసుంధరు (యు. 2323)	3 273
ద్వి. అట్టిసామింద	3 243	శా. సేకంతాస్త్రి (సుం. 448)	3 41
ద్వి. ఎక్కడాగురుడని	3 161	క. బలంబయ్యవైన (కె. 614)	3 64
ద్వి. రాజివాసద్రోహి	2 162	ఉ. మిఱిసనోఱుల (యు. 2032)	3 212
రాఘవపాండవీయము:—		ద్వి. మూగిచరించు	3 305
ప్రగ్ధ. ఆరాజన్యోత్తముం (2. 93)	2 98	చ. లిజమననగు (యు. 544)	3 336
అ. ఎందువేటరారె (1. 29)	2 136	శా. లాటిచందనచర్ప (3. 26)	3 135
ఉ. ఏయెడనర్థగౌరవ (1. 4)	3 177	మ హర్షాండవిఖండ (సుం. 263)	3 162
సీ. పా. పుడమిఱేడేరితి (1. 19)	2 160	రుక్మాంగదచరిత్ర:—	
రగడ. పోణిమిగవకుళకుజ (2. 6)	2 163	ఉ. ఓకరుజాకలాప	3 307
శా. లోకత్రాణరతిం (సీ. 3)	3 322	మ. ధననాగ్నియ (1. 5)	2 178
క. వినియతనిందనవై (1. 25)	2 225	ద్వి. కైకరణసాంధ్ర	3 229
రాజశేఖరచరిత్రము:—		వజ్రమండరశత్రుసము:—	
క. వీరికిబుద్ధిబలంబులు	2 245	ఉ. కైకగామిని	3 257
మ. కలమాన్నంబు (2. 127)	3 65	వరాహపురాణము:—	
శా. కేళికాంచనసౌధనీధి (2. 4)	3 364	క. ఆచుంతామణి	3 309
శా. డాకేలన్విజకన్యకా (3. 367)	2 150	వసంతవిలాసము:—	
రామాభ్యుదయము:—		క. అత్తటివిటసాగరికులు	3 73
సుగంధి. అంగనాలలామం (5. 239)	3 253	వాసిష్ఠరామాయణము:—	
సీ. పా. తేవమీరంగం (6. 18)	2 143	చ. కదిసినోరువోయి (1. 7)	2 170
ఉ. పాలునునీరు నేలువలుపం (1. 5)	3 365	ఉత్సాహ. మఱియొక బెక్కు	3 196
తే. రాచపాణునిజన్మంబు	1 92	వినుచరిత్ర:—	
రామాయణము:—		రా. ఓలంబాలక (కె. 162)	3 277
ఉ. అన్నపుపండ్రియట్ల (యు. 142)	3 207	విక్రమార్కుచరిత్రము:—	
శా. అన్యాలక్ష్మణినిన్ను (అర. 2. 111)	3 245	చ. అనఘుడు సింగనార్జునక	3 226

విజయవిలాసము:—

ను. అనినక మిమది (2. 4)	2	179
ఉ. ఆదిమెఱుంగు (1. 83)	3	25
క. కొమ్మ పయిసివు (3. 56)	2	140
ఉ. చిత్తజుడలితూపు (3. 15)	2	52
ఉ. చెట్టతనంబునక	3	33
తే. చెఱుకువిలుకాని (1. 155)	3	32
కా. తాపైరింప (1. 114)	3	20
కా. దేవబ్రహ్మణ (1. 95)	2	144

విజయ సేనము:—

ఉ. వల్లభుడేఁగు	3	254
----------------	---	-----

నీధినాటకము:—

ఉ. కందుకకేళినల్పదు	3	379
మ. కుసుమంబుద్దినచీకొంగు	3	139

వైజయంతీవిలాసము:—

తే. దొంగవలెవచ్చి (4. 36)	2	153
--------------------------	---	-----

శమంతకమణిచరిత్రము:—

ఉ. కాయవచోమనఃస్థలన	3	237
-------------------	---	-----

శశిబిందుచరిత్రము:—

క. నాకొకనులైనను	2	145
క. నూవుంబువున	2	254
ఉ. పయ్యెడఁబాసి	2	227

శారదాదర్శనము:—

తే. చభజయలకు	2	235
-------------	---	-----

శృంగారపథ్యము:—

క. అనుటయు గృష్ణవైషాయన	3	333
నీ. గీ. తత్తరముననాపొళన	3	164
తే. తల్లియునుదంత్రి	3	146
తే. వలవదుభయంబు	3	150

అ. ప.

ఆ. ప.

శేషధర్మము:—

క. మెట్టఁబుసారకమార్గం	3	214
-----------------------	---	-----

శ్రీరంగమాహాత్మ్యము:—

ఉ. గంధపుఁగొండ	3	84
---------------	---	----

సర్వలక్షణసాగసంగ్రహము:—

తే. అచ్చుహల్లునుదేయ	3	198
తే. మహిమనెక్కటివధులన	2	241

సాంబివిలాసము:—

క. వసుధావళితునకు	3	331
చ. శరధినుతాకళత్త	3	156
తే. హలికినెదురె	3	148

సాంబోపాఖ్యానము:—

క. చతురాననందన	3	123
చ. మురసంహరునాటోప	3	102

సాంగంధరుచరిత్రము:—

నీ. పా. ఉమ్మెత్తపువ్వనా	1	120
చ. తలవరులేగలేగ (3. 117)	1	97

సువర్ణకాపరిణయము:—

చ. వలఁబడియున్నజక్కవ	3	173
---------------------	---	-----

హరిచంశము:—(సోముని)

కా. నాతోమాక్కొనలేదు	3	319
---------------------	---	-----

హరిశ్చంద్రసికథ:—

ద్విపద. చీకటివిరియించు	3	275
ద్విపద ముందుమీరఁజెగిన	3	75

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము:—

కా. ఓరీరాజకులాధమా (2. 147)	3	246
చ. ధనదునిపుష్పకంబునకు	2	90
నీ. పా. పల్లవారుణజటా (1. 8)	3	68

చాటు ప్రతులు.

అ. ప.	అ. ప.
అయ్యలరాజు రామభద్రుడు:—	వెద్దిరాజు రామరాజు:—
రాజమనోహ 3 41	క. ఇష్టహిలోమహనీయ 3 232
అంధ్రకవి తాపితామహుడు:—	క. ఇష్టామదభీష్టంబులు 3 233
క. చేపట్టినభువు 3 230	పొట్టూరిగోపన:—
మ. సమరక్షోణినిగృష్ణరాయల 1 63	క. అన్నలుండురూపమున 3 224
ఎడవల్లి పరవ్రతన్న:—	ప్రౌఢకవిమల్లన:—
క. అంగజనంహరుండగు 2 377	క. గుడియన్ననృపతి 2 372
మ. రణరంగంబునసీతానీ 3 83	బడబానలభట్టు:—
ఏలూరి శేషమంత్రి:—	క. బడబానలభట్టారకు 2 374
చ. మునుపొకకేలరావజుండు 2 375	మేధావిభట్టు:—
కందుకూరిరుద్రయ:—	క. సాగువపెడతిష్ట 2 371
చ. వెలగతువెల్లయంచు 5 114	రంగరాజులింగయ:—
గౌరరాజు:—	క. రవికోటిభామమయమై 2 355
ఉ. ప్రాకటదర్శనై 3 158	రాచపూడి వెంకటయ్య:—
తెనాలిరామలింగము:—	క. వ్యాయామజనిత 3 236
క. చిన్నన్న ద్విపదకెఱుంగును 3 225	రావిపాటితిప్పరాజు:—
క. బసవనకుంబుట్టినప్పడె 2 379	మ. సరిజేనై గిపుడె 3 60
నందితిమ్మన:—	నెల్లూరితిరుమలయ్య:—
క. ఇప్పటిదాతలనరిగా 3 222	చ. హయమదనీతపోత 2 376
కా. రాయగ్రామణిగృష్ణరాయ 1 69	వేములవాడభీమకవి:—
పలకలూరిగోపన:—	చ. గరళపుముద్దలోహ 3 77
అ. గోలకొండమలక 3 231	ఉ. చక్కదనంబుదీవి 2 373
పావులూరిమల్లన:—	చ. బీసరుహగర్భ 3 91
ఉ. శ్రీనిధియైనశివనను 3 55	హుళక్కిభాస్కరుండు:—
పింగళరామరాజు:—	క. అప్పలిమనతండు 3 223
ఉ. పింగళియేకచక్రపురి 2 378	మరియొకచాటుప్ర కవివేరులేదు:—
	క. ఇక్కలియొకశక్తులలో 3 234

ఉ పో ధ్వా త ము.

శ్రీ వావిళ్ల వారు 1910-౧ సం.లో ప్రకటింపిన అప్పకవీయము శ్రుతి పది సంవత్సరములక్రిందట మేము * చదువుచున్నప్పుడు అక్కడ క్కడ కావ్యభాషలో కానరాని 'చాలా' 'అయ్యేటి' 'వాచి' మొదల యినశబ్దములు కొన్ని మాకు కనబడినవి. అవి పరిష్కర్తలప్రమాదము వల్ల గ్రంథములోనికి చొచ్చినవా? లేక, అప్పకవే వాడినాడా? అనే సందేహము వుట్టినది. తర్వాత, తాటాకుపుస్తకములలో ఉన్న రంగ రాక్షాంధుని, బాలసరస్వతీయము చదివినప్పుడు వాటిలో వివరణ మంతా వ్యావహారికభాషను కనబడగా, అప్పకవికూడా తనగ్రంథ ములో అట్టివచనములు అట్టిభాషలో వ్రాసినాడేమో తెలుసుకోవలె నని అభిలాష మాకు వుట్టినది. విశాఖపట్టణమందున్న శ్రీ పరవస్తువారి పుస్తకాలయములో తాటాకుపుస్తకము లున్నవి విని, అక్కడికివెళ్లి, మామిత్రులయిన శ్రీ పరవస్తు లక్ష్మీనరసింహస్వామి అయ్యవార్లంగారిని అడిగి, వారిద్దనున్న తాటాకులపుస్తకము ఎరువు తెచ్చుకొన్నాము. అది ఇంకా నూవద్దనే ఉన్నది. అందులో చూడగా అనేకవచనములు వ్యావహారికభాషలోనే కనిపించినవి. అచ్చులోమాత్రము అవి అన్నీ కావ్యభాషలో ఉన్నవి. ఈవ్యత్యాసము మాకు వింతగాతోచినది. దీనికి కారణము తెలుసుకోవలెననే కోరిక దృఢపడి, పూర్వముద్రణ ములప్రతులు, వ్రాతపుస్తకములు పరిశీలించుటకు మొదలుపెట్టినాము.

అప్పుడు మాకు దొరికినప్రతులు పరిశీలించగా పూర్వముద్రణ ములందు గ్రంథచ్ఛేదములు, లేఖకప్రమాదజనితములైన తప్పులు, పరి

* వ్రాతప్రతులు సంగ్రహించుటలోను పాఠములు సంప్రదించుటలోను విషయవిచారణలోను మాతండ్రిగారు మ. రా. రా. శ్రీ, రావుసాహెబు గిడుగు వేంకటరామమూర్తిపంతులుగారు నాకు సహాయులుగా ఉన్నందున ఈసీతక నేనే వ్రాసినా "మేము" అని బహువచనము వాడిఉన్నాను. (గి. వేం. సీ.)

స్కర్తలు తమ ఇష్టానిష్టములబట్టి చేసినదిద్దుపాట్లు మొదలయిన లోపములు అనేకముగా కనబడినవి. ఈవిషయములన్నీ మామిత్రులయిన బ్రహ్మశ్రీ వావిళ్ల. వేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారికి తెలియజేసి ఈగ్రంథము మరల సంప్రతించి ముద్రింపించవలసినదని వారిని కోరినాము. అందుకు వారు సమ్మతించి, తమతండ్రిగారు సంగ్రహించిన అప్పకవీయము ప్రతిమాచేతికిచ్చి గ్రంథము వ్రాతప్రతులను బట్టి సవరించవలసినదని మమ్ము కోరినారు. వారు కోరినట్లు గ్రంథము సాధ్యమైనంతవరకు జాగ్రత్తగానే సవరించిపంపినాము. ఐనా, ఇందులో తప్పులు లేవని చెప్ప సాహసించలేము. మాకోరికప్రకారము వారు గ్రంథము మరల అచ్చు వేయించి మాశ్రమ సార్థకమయినదానిగాచేసి, నీనికి శీఘ్ర వ్రాయ వలసినదని మళ్ళీ కోరి గౌరవించి మాకుపకారు లయినారని కొనియాడుతున్నాము.

పర్యామిడి.
1922 సం. జూలై తే 13 డి. }

గిడుగు వేంకటశ్రీతాపతి,
బి. ఏ., ఎల్. డి.

పీఠిక.

కాకునూరి అప్పకవి.

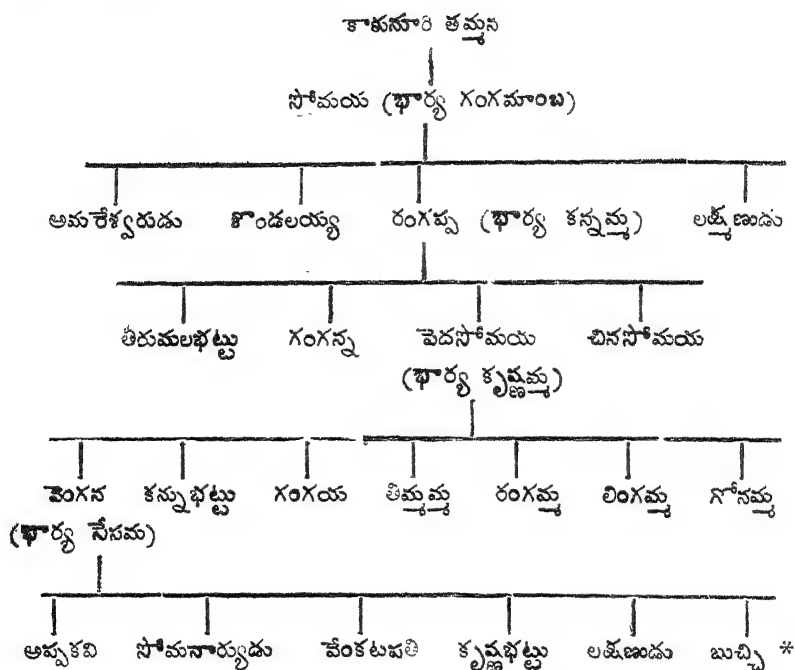
ఆంధ్రలక్షణగ్రంథములలో సవిస్తరముగాను సుప్రసిద్ధముగాను ఉన్న “అప్పకవీయము”ను రచించిన కాకునూరి అప్పకవియొక్క చరిత్ర—విమర్శకులకు తెలిసినంతమట్టుకు—కీర్తిశేషులయిన రావు బహదూరు కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారి ఆంధ్రకవుల చరిత్రలోను, ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వములోను ఉన్నది. తనచరిత్రను గురించిన విషయములు కొన్ని కవి తనగ్రంథమందు చెప్పకొని ఉండుటచేత జ్ఞానువుల పరిశ్రమ తగ్గినది.

కాలము.

ఈగ్రంథములోని పీఠిక 33-వ పద్యమునుబట్టి శా. 1578 మన్మథనామ సం॥ శ్రావణ బలి 8 నాడు, (అనగా క్రీ. శ. 1656 సం॥ ఆగస్టు 15 దిని) తనకు కలవచ్చినట్లు కవిచెప్పకొనుటచేత, 17-వ శతాబ్దమధ్యమం దుండినవాడని స్పష్టముగా కనబడుచున్నది. కలగన్న మరునాడే ఈలక్షణ గ్రంథమును వ్రాయుటకు మొదలుపెట్టుట చేతను, తా నదివరకు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు రచించినట్లున్న శ్రీగిరిలో భోగవిభూషణుని పట్టపుకవీంద్రుడుగా ఉన్నట్లున్న పీ. 84, 85 లో చెప్పకొనుటచేతను, అప్పకవి 17-వ శతాబ్దారంభమున వుట్టి ఉండునని ఊహించవచ్చును. అప్పకవీయము “క్రీస్తుశకము 1658-వ సంవత్సరమునం దారంభింపబడి 1660-వ సంవత్సర ప్రారంభమున కింతవరకు జేయబడియుండును,” అని వీరేశలింగము పంతులుగారు ఆంధ్రకవులచరిత్రలో వ్రాసినారు; గాని క్రిందిగీటుగల వాక్యము లోని విషయమునకు ప్రమాణము ఎక్కడనున్నదో మాకు తెలియదు.

నంకొవళి.

కర్తవ్యంకావతార పద్యములఁజెట్టి (పీఠిక 70-83) అప్పకవి భరద్వాజ గోత్రుడనిన్ని పండితవంశమునందు పుట్టినవాడనిన్ని స్పష్టమగుచున్నది. ఈదిగువను కనబరచిన చంశవృక్షమునకు పద్యములే ఆధారము.

ఇంటిపేరు.

‘కాకునూరు’ అని తన ఇంటిపేరు వచ్చుటకు కారణము పీ. 72 లో చెప్పకొన్నాడు. అతనితాతకు తాతయైన సోమయ మధురాపురమునకుపోయి “వేదశాస్త్రపురాణాదివాదములను కాకునూరింటిఁజేసిన కారణమున కాకునూరింటివాడనఘనతగాంచె” నని ఉన్నది. అయితే, దానితర్వాతిపద్యమందే అతడు “చరికొండనీమలో కాకునూరు అనే

* (పీ) లో “లక్ష్మణాఖ్య బాలబుచ్చి” (పీ. 83) అని ఉండుటచేత ఈపేరున్నచేప్పనాము. వ. లోని ‘బాలబుచ్చి’ అనేపాదము మూలమందుండుచినాము.

సర్వగ్రహారము సంపాదించినాడని చెప్పటచేత, ఈశింటిపేరు గ్రామ నామమా లేక పౌరుషనామమా అన్న సందేహము పుట్టుచున్నది. ఆసోమయ “కాకునూరి తిమ్మననుతుండు” అని (పీఠిక. 78) చెప్పటచేత, అతనితండ్రినాటికే ఈ ఇంటిపేరు ఉన్నట్లు ఊహించుటకు అవకాశమున్నది. లేదా, కొడుకు సంపాదించినపేరు తండ్రికే పెట్టినాడని చెప్పవలెను.

సోమయ “అభినవచూతసద్ధామము” లో ఉండనట్లు పీ. 73-వ పద్యముబట్టి తెలియుచున్నది. ఈ గ్రామముపేరు కొత్తమామిడిపల్లె అయి ఉండును. “మామిళ్లపల్లెయొకటి బాపట్లతాలూకాలో నున్నది. మామిళ్లపల్లి (అగ్రహారము) యొకటి నూజునీడు తాలూకాలో నున్నది” అని లక్ష్మణరావుగారు ఆంధ్రనిజ్ఞానసర్వస్వములో వ్రాసినారు.

అప్పకవితాత పెద్దసోమయ రొంపిచెర్లలో పెద్దనూయి త్రవ్వించినా డనిన్ని గుడిపాటిలో వినుకొండమార్గమందు పెద్దతోట వేయించినా డనిన్ని పీ. 79-వ పద్యమందున్నది. “రొంపిచెర్ల నరసారావు పేటలో నున్నది. సత్తెనపల్లి తాలూకాలో గుడిపూడి యనుపల్లె యున్నది. అదియే యిది కాబోలు” అని లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసినారు.

అప్పకవి తండ్రి వెంగన, పల్నాటిలో తనపాండిత్య విశేషము చేత, “మాటట బ్రహ్మ” అనే పేరుపొందినాడని పీ. 82 లో ఉన్నది.

పెద్దసోమయభార్య కృష్ణమ్మ; ఈమె తండ్రి వట్టెము పోతన (పీ. 80). వెంగనభార్య సేసమ (శేషమ్మ); ఈమెతండ్రి కృష్ణమ్మ సోదరుడయిన పెద్దిభట్టు అవునో కాదో స్పష్టముగా తెలియదుగాని, అయి ఉండునని ఊహించుటకు అవకాశమున్నది. అప్పకవి కామెపల్లిలో ఉండగా స్వప్నము వచ్చినట్లును, అది అక్కడి మాతృసంబంధులు విన్నట్లును కవిచెప్పకొనిఉన్నాడు. (పీ. 86). వట్టెమువారిది కామెపల్లి. గనుక, ఆమాతృసంబంధులు వట్టెమువారే అయి ఉండవచ్చును.

లక్ష్మణరావుగారు ఊహించినట్లు “అప్పకవి మేనమామల యింటిలోనే పెరిగి విద్యావంతుడయ్యెనని కూడ లోకవార్త వచ్చుచున్నది; కావున నీతనికుటుంబము మేనమామలఁ బట్టియే కామెపల్లికి వచ్చెనని మనమా నిశ్చయింపవచ్చును.”

ఈకామెపల్లి కొండపీటకీ పడమటను శ్రీశైలమునకు ఈకాన్య మందునుగల తంగెడుసీమలో ఉండెను. “కామెపల్లి యిప్పుడు గుంటూరుజిల్లాయందలి పల్నాడుతాలూకాలో నున్నది. అప్పకవికాలమున నది తంగెడుసీమలోనిది. ఇప్పుడు తంగెడు అనుగ్రామము కామెపల్లికిఁ బల్లిమమున పల్నాడుతాలూకాలోనున్నది,” అని లక్ష్మణరావు గారు వ్రాసినారు.

ఈకామెపల్లి (VI. I) ఏలేశ్వరమునకు తూర్పున ఏడు యోజనములు దూరముగాను, కేతవరమునకు (V. I) నైర్వతిదిక్కున మూడుయోజనములు దూరముగాను, “సహ్యాజాదక్షిణైకయోజననివేశ” (V. 172) అనుటచేత కృష్ణకు దక్షిణమున ఒక యోజనము దూరముగాను ఉన్నట్లు తెలియుచున్నది.

అప్పకవికి నివాసస్థానమయిన కామెపల్లి ఇప్పుడు లేదని శ్రీ. అక్కిరాజు ఉమాకాంతంగారు చెప్పినారు.

పంశోత్కర్ష.

అప్పకవి పండితవంశమునందు జన్మించినవాడు. అతని తాతకు తాతయైన సోమయ కాశిలో బ్రహ్మాండ్రులపద్ధ శాస్త్రములు చదివి గొప్పపండితుడయి ఉండెను; మధురాపురమందు పండితులతో శాస్త్రవాదములుచేసి గెలిచినవాడు (పీ. 72, 73). అప్పకవి తాతయైన పెద సోమయ క్రతువులు చేసినవాడు (పీ. 78). ఈపెదసోమయకు అగ్రజుడైన తిరుమలభట్టు కాలామృతము అనే జ్యోతిషగ్రంథమును రచించినవాడు (IV. 67). అప్పకవితండ్రి వెంగన తనపండిత్యవిశేషము చేత, “మాటట బ్రహ్మ” అని ప్రఖ్యాతిపొందినవాడు (పీ. 82). ఈలక్షణగ్రంథము రచించకమునుపే, అప్పకవి శ్రీశైలములో “భోగవిభూషణునిపట్టపుకవీంద్రు”డయి ఉండెను (పీ. 84). సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు కొన్నిరచించెను (పీ. 85). వీటిలో మనకు ఒక్కటైనా లభించుకుండుట కడుశోచనీయము. “అంబికావాద” మను యక్షగానమును సయితము పేర్కొనుటచేతను, యక్షగానములగురించి ఈగ్రంథములో నాలుగవ ఆశ్వాసమందు వ్రాసి ఉండుటచేతను యక్షగానప్రబంధము

నకు ఆకాలమందు తగినగౌరవము ఉండెనని ఊహించవచ్చును. కంకంటి పాపరాజు రచించిన “విష్ణుమాయావిలాసము” అను యక్ష గానప్రబంధము తంజావూరు గ్రంథాలయమందు ఉన్నది.

చక్రబంధములో ‘కాకునూర్యపయ’ అనిన్ని ‘సోమయాజికవి’ అనిన్ని రెండుపేళ్లు కనబడుచున్నవి. మొదటిది గ్రంథకర్తకేరు. రెండవది ఎవరిపేరో తెలియదు (చూ. పు. 288.)

ఈలక్షణగ్రంథమందు అప్పకవి 48 పూర్వలక్షణ గ్రంథములను పేర్కొని అనంతని ఛందమునుండి 7 పద్యములను, కావ్యాలంకార చూడామణినుండి 5 పద్యములను, కవిగళాంకుశము, కవిజనాశ్రయము, లక్షణసారసంగ్రహములనుండి రెండేసి పద్యములను, కవిలోకచింతామణి, కావ్యచింతామణి, శారదాదర్పణములనుండి ఒక్కొక్కపద్యమును లక్ష్యములుగా ఇచ్చినాడు. తాను పేర్కొన్న లక్షణగ్రంథములు అన్నీ అతడు చదివినాడో లేదో తెలుసుకొనుట కష్టమే కాని, “సకలగ్రంథములను జదు, సక తెలియునె లక్షణ ప్రపంచంబెల్లె” (I. 6) అనిన్ని “గ్రంథములన్నియు వెదకి వెదకి సాగ మెల్ల విచరింపంగన్” (I. 7) అనిన్ని చెప్పకొనుటచేత, అతడు చాలాగ్రంథములు చదివి ఉండనలెను. అం తేకాక, సుమారు 100 గ్రంథములనుండి మొత్తముమీద 800 పద్యములకుపైగా తన లక్షణగ్రంథములో ఉదాహరించినాడు. (చూ. ఉదాహృత గ్రంథముల నివరణము.) అయితే, పూర్వలాక్షణికులు తమ లక్షణగ్రంథములలో లక్ష్యములుగా ఎత్తి వ్రాసుకొన్న పద్యములే అనేకముగా ఇతడు ఉదాహరించినట్లు కనబడుచున్నవి. అందుకు దృష్టాంతముగా, కవిలోక సంజీవని చూచినయెడల, ముద్దరాజు రామన్న ఎత్తి వ్రాసుకొన్న పద్యములలో సుమారు 60 పద్యములు అప్పకవి తనలక్షణగ్రంథములో ఉదాహరించినట్లు కనబడును. అయినా, అప్పకవి సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయముల పరిచయము విశేషముగా కలవాడనిన్ని, అనేకశాస్త్రములు పరిశీలించినవాడనిన్ని ఈలక్షణగ్రంథమునుబట్టి ఊహించుటకు అవకాశము విశేషముగా కలదు.

గ్రంథము పూర్తిగానుండుటకు కారణమేమి?

అప్పకవి 8 ఆశ్వాసములగ్రంథమును వ్రాయబూసినట్లు వీ. 96 న పద్యమురుబట్టి స్పష్టము. అయితే, ఏప్రతిలో చూచినా 8 ఆశ్వాసములు మాత్రమే కనబడుచున్నవి.

చతుర్థాశ్వాసములో గర్భావిత్వమును గూర్చి వ్రాస్తూ (IV. 388) “ఇది భాసాపరిచ్ఛేదములో తెలియవ్రాసినది”; (IV. 390); “ఇది వర్ణపరిచ్ఛేదములో తెలియవ్రాసినాము”; (IV. 392); “ఇది వళిప్రాస పరిచ్ఛేదములో తెలియవ్రాసినాము”; (IV. 393); “ఇది యీ పద్యపరిచ్ఛేదము తుకను తెలియవ్రాయుచున్నాము”; (IV. 394); “ఇది సంధిపరిచ్ఛేదములో తెలియవ్రాయుచున్నాము.” అని మాత్రమే చెప్పి తత్సమ, దేశ్య, క్రియా పరిచ్ఛేదములను తెలియజేయదలచిన పద్యముల గురించి చెప్పక పోవుటచేత, చతుర్థాశ్వాసము వ్రాసేసరికి పంచమాశ్వాసము గురించి ఆలోచనచేతాని, తక్కిన మూడు ఆశ్వాసముల గురించి ఆలోచన మున్నట్లు సూచనలేదు.

అప్పకవీయము వ్రాతప్రతులు.

1. మావద్దనున్న ప్రతులు:—

1. ప. విశాఖపట్టణమందున్న శ్రీ పరవస్తువారి ఆగ్ర్యపుస్తకాలయములోనిది, సంపూర్ణము. “రాక్షస సంగ్రహణ శుభం గురువారంచరకు ఉప్పలూరి నృసింహులు, ఆత్మార్థం వ్రాసుకొనెను,” అని ఉన్నది.
2. ఓ. అనంతపురంజిల్లా కల్యాణదుర్గముతాలూకాలోని గంగవరమునందు కాపురముండిన ఓరుగంటి రామకవి వ్రాసుకొన్నదని మాకీపుస్తకమిచ్చిన బ్ర. సెంట్రాల్. వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలుగారు చెప్పినారు. రామకవి 90 సం॥ ల క్రిందట కాలముచేసెనని ఆయన మనుమడు చెప్పెనట. గ్రంథము సంపూర్ణము; గాని, కడపటి పత్రము లేదు.
3. వా. కీర్తిశేఖరియిన్న బహుశ్రీవావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలుగారు సంగ్రహించి వారు బందరులో శాగితాలిమిగ వ్రాసినది.

అనంతపూర్ణము. ఇది బ్రహ్మశ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రిల వారికి తిరిగి ఇచ్చివేసినాము.

4. పె. (1) మొదటి ఆశ్వాసము మాత్రమే ఉన్నది. ఎవరు ఎప్పుడు వ్రాసినదో తెలియదు.

పె. (2) మొదటి ఆశ్వాసము మాత్రమే ఉన్నది. ఎవరు ఎప్పుడు వ్రాసినదో తెలియదు.

సె. (3) నాలుగవ ఆశ్వాసములో కొంతమాత్రము ఉన్నది. ఎవరు ఎప్పుడు వ్రాసినదో తెలియదు.

పె. (1) ఇందు నాలుగవ ఆశ్వాసము 'సుకేశర'వృత్తముగల మాత్రమున్నది. 186-వ అంకెగల తాటాకు మొదట నున్నందున దానిమీది 195 తాటాకులలో తక్కినమూడు ఆశ్వాసములున్న ఉండెనుగావలెను. 183-వ తాటాకుమీద నాలుగవ ఆశ్వాసములోని శేషించిన గ్రంథము "రెండోపుస్తకములో వ్రాసివున్నది" అని లేఖకుడు, సుంకరణము తిరుపతి వ్రాసినాడు. తారీఖులేదు.

ఈ నాలుగున్ను బ్ర. పెండ్లాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలుగారే ఇచ్చినారు; మావద్దనున్నవి.

ii. మేము చూచిన తక్కినప్రతులు:—

1. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు స్థకాలయములోనివి మూడు. 523, 2807, 2866 నెంబర్లుగల పుస్తకములు. ఇవి అన్నీ అసమగ్రముగానే ఉన్నవి. కడపటిదానిలో పదితాటాకులుమాత్రమే కలవు. అన్ని పుస్తకములలోని తాటాకులున్నూ చూచినాము మావద్దనున్న పుస్తకములలో ఉన్నట్లే వచనములు వ్యావహారిక భాషలో ఉన్నవి. 515, 1609 నెంబర్లుగలవి అప్పకవీయ పుస్తకములని పట్టిలో వ్రాసిఉన్నదిగాని, కావు. ఒకటి కవిజనాశ్రయము; రెండవది అనంతుని శందస్సు.

2. గవర్నమెంటువారి లిఖితపుస్తకభాండాగారములోనివి:—

1. నెం. 18-2-7 అసమగ్రము దానిలో పుటలు 164, 167, 178 చూచి తైపారు వేసినాము,

2. నెం. 14-3-81 అసమగ్రము. 65, 72. 77 పుటలలోని గ్రంథము తై పారువేసినాము.

3. నెం. 13-3-2 అసమగ్రము. 126, 129, 130, 131 పుటలలోని గ్రంథము చూచినాము.

3. అడయారులోని థియోసాఫికల్ సొసైటీ వారి పుస్తకాలయములోనివి.

1. నెం. XXXII G. 33-23-చ పుటలలోని గ్రంథము చూచినాము.

2. డిటో D. 4. అక్కడక్కడ చూచినాము.

4. సితాపురము పరిశోధ మండలి వారి పుస్తకాలయములో కొన్ని ప్రతులున్నవనిన్ని, అందు వ్యావహారిక భాషలోనే అనేకవచనము లున్నవనిన్ని మ. సంకూరి సుబ్బారావుగారు చెప్పినారు. అక్కడి ప్రతులలో, అల్లమరాజు సుబ్బనార్యుడు ప్రమాదీ చనం. ఫాల్గున బంగం వ్రాసినది మేము చూచినాము. ద్వితీయాశ్వాసము మాత్రమున్నది. దానిలోని వచనములు మావద్దనున్న పుస్తకములలోనున్నట్లే ఉన్నవి.

5. బ్ర. మండపాక పాఠశ్రీశ్వరశాస్త్రిగారు కొన్ని వ్రాతప్రతులు చూచినారట. వాటిలో వ్యావహారిక భాషలో రచించిన వచనము లున్నవట.

— వ్యావహారిక భాషా ప్రయోజనము. —

అప్పకవి ఈ గ్రంథమందు రెండువిధములయిన తెనుగుభాషః బుద్ధిపూర్వకముగానే వాడినట్లు స్పష్టముగా కనబడుతున్నది. ఒకటి కావ్యభాష, రెండవది వ్యావహారికభాష, అని ఆరెంటికి గలభేదము తెలియజేయుటకు వేళ్లువెట్టవచ్చును. కావ్యభాష అనేది నన్నయమొదలుకొని కవులందరున్న కావ్యములలో గద్యపద్యములు రచించినప్పుడు వాడినది. వ్యావహారికభాష అనేది శిష్టజనులు వ్యవహారమందు సంభాషణలోనున్న వ్రాతలలోనున్న వాడుకొనేభాష. అప్పకవి రచించినపద్యములన్నీ ఇంచుమించుగా కావ్యభాషలోనే

ఉన్నవి. *వచనములు, కొన్ని కావ్యభాషలోనున్న కొన్ని వ్యావహారిక భాషలోనున్న, రచితములయి ఉన్నవి.

చంపులలోని వచనములవంటివి పద్యములవలెనే తప్పకుండా కావ్యభాషలో ఉన్నవి. ఉదా. ఆశ్వాసాంతగద్యములు, కావ్యములలోని గద్యలకు లక్ష్యములు (చూ. iv. 24, 25). ఇవిగాక, “అనియివ్విధంబున” (1. 16, “మదీయ స్వప్నవిధంబంతయుఁ దేటపడ నెఱుంగించిన” (1. 66), మొదలయిన వచనములు కావ్యభాషలో రచించినవి, మొత్తము మీదను గ్రంథమంతటిలో నున్నూ, నూరుపంక్తులయినా ఉండవు. తక్కినవచనములన్నీ వ్యావహారికభాషలో రచించినవే. అవి డెబ్బది కంటే అధికముగా ఉన్నవి; 550 పంక్తులకన్న ఎక్కువే. మొదటిఆశ్వాసమందు తద్భవస్వరూపమును వివరించిన పట్టున (చూ. పుటలు 30-37), ద్వితీయాశ్వాసమందు అక్షరరూపములు వివరించినచోట్ల (చూ. పు. 48-55), చతుర్థాశ్వాసమందు ప్రస్తారవిచరణముల లోను (చూ. పు. 148-216) ఇట్టివచనములు మెండుగానున్నవి. మూడవ ఆశ్వాసమందున్న అవతారికలలో “అన్న అనేటందుకు” “అయ్య అనేటందుకు” (చూ. పు. 1259) అని వ్యావహారికభాష కనబడుతున్నది. తెలివిడి, వివరణము, టీక, అవతారిక, వాక్యము అని ఇట్టివచనకు పేళ్లు. ఇప్పుడు క్రొత్తగా ముద్రించిన ఈ గ్రంథమందు ఈవచనములు వ్యావహారిక భాషలో రచితమయినట్లు కనబడుతున్నవి; గాని, ఇంతకుపూర్వము, 1859 సంవత్సరము మొదలుకొని నేటివరకున్నూ, ముద్రించిన పుస్తకములలో, ఎక్కడ నోతప్పిదారి పరిష్కర్తలు దిద్దమఱచినశబ్దములు విడిచితే పద్యముల వలెనే ఇవిన్నీ కావ్యభాషలో రచించినవైనట్లే తోచును. † ఇప్పటి

* 1 నన్నయది ప్రాచీనకవుల గ్రంథములలో కానరాక ఉత్తరాంధ్రకవులభాషలో కనబడుతూ ఉన్నశబ్దములు కొన్ని అప్పుకవి వాడి ఉన్నాడు. ఉదా. దాచినావు (ii. 30) రాశినుంచి (ii. 318) వలమాటి (ii. 265). ఎక్కుక, పంచుక, చందొప్పిదోధందము (పు. 287), పీటికి (iv. 76), పీటిలో (iv. 266)

† చూ-1859-వ సం. ముద్రణలో (పుట31-32-34-35) ఇందుకు (54) పది పేసవయచ్చు (60) అందుకు (77) కాదంటేను. (81) వచ్చితేని (82) పోకడ్డరా, (90) రెండోపాగి, బకాటివాండ్లు, (205-206-207-208) చాలా ఎనిమిదిసార్లు 213 వదినుంచి 214, అయ్యేటట్టుగాను, వాటిలోపల,—ఇవితర్వాతి ముద్రణములో కూడా నిలిచిఉన్నవి.

ముద్రణములో తిరిగి మార్పుజరుగుటకు కారణమేమి? అందుకు మేమే ఉత్తరవాదులము; గనుక, కారణము విశదపర్చుచున్నాము.

1859-వ సం.నవంబరు నెల తే.25-దిని సూర్యలోకమునే ముద్రాక్షరశాలయందు మొట్టమొదట అప్పకవీయము అచ్చుపడ్డది. అచ్చు వేయుటకు గాను గ్రంథమును పరిష్కరించినవారు శ్రీ రేకము రామానుజసూరిగారు. “వారు గవర్న మెంటునార్తల్ కాలేజీలోఁ దెనుఁగుపండితులు.” ముద్రాక్షర శాలాధికారులయిన ఎగ్గులూరు వేణుగోపాలనాయుడుగారు తెప్పించియిచ్చిన లిఖితపుస్తకములు వారికిఁ ఆధారమయినవట. అవి ఇపుడు ఎక్కడనున్నవో తెలియదు. అచ్చుపడ్డ ప్రతిగ్రంథమునకున్న వ్రాతప్రతిమూలము. అప్పకవీయము అచ్చుపడక పూర్వము ఆగ్రంథము వ్రాతప్రతులలోనేకదా లోకములో విదితమై ఉండేది. ఆ వ్రాతప్రతులకు మొదటిమాతృక అప్పకవి స్వయముగా వ్రాసినదే అయి ఉండవలయును. అయితే, అదియిప్పుడు ఎక్కడయినా ఉన్నదో లేదో ఎరుగము. గాని అచ్చుపడక పూర్వము కాగితాలమీదను తాటాపలమీదను వ్రాసినపుస్తకములు అనేకములు ఇప్పటికిన్నీ దేశములో ఉన్నవి. మేము 14 వ్రాతప్రతులు చూచిఉన్నాము. అన్నిటిలోనున్న గ్రంథము, ఇంచుమించుగా ఒక్కలాగునే ఉన్నది. లేఖకప్రమాదములుండుగాకేమి. ఇట్టిప్రమాదములచేత కలిగినమార్పులు ఎన్నిఉన్నా, పూర్వపుముద్రణలోనున్నట్లు వ్రాతప్రతులలోకూడా గ్రంథముకినబడి తేనేతప్ప, మేముచూచిన పుస్తకములలోని గ్రంథమే రామానుజసూరిగారు చూచిన పుస్తకములలోకూడా ఉండుట అసంభావ్యము కాదు. వారు అచ్చొత్తించుటకుగాను పరిష్కరించినప్పుడు గ్రంథము దిద్ది ఉండుదురు. వ్యావహారిక భాషగ్రంథరచనకు ఉచితమయినదికాదని పరవస్తుచిన్నయ్యసూరిగారు మొదలయినవారు ఆకాలమందు ఉపదేశించుటచేత కాబోలును, రామానుజసూరిగారు ఈగ్రంథమందు అప్పకవి వ్యావహారికభాషలో రచించిన వచనములలో తమకు తప్పలుగాతోచిన శబ్దములు తొలగించి, తమకు బప్పులుగాతోచినవిచేర్చి, భాషమార్చి

* ఈ వచనములలో వ్యావహారిక భాషాశబ్దములు మార్చినట్లే కొన్ని చద్యములలో యతులు మొదలగునవికూడా తమకు తప్పలుగాతోచినవి దిద్ది మార్చివేసినారు.
(మా. పుట 117 శుద్ధతర్జుక)

వేసినారు. వారిదృష్టికి వారుచేసినమార్పు నిర్దుష్టమయినదే కావచ్చును; గాని, అప్పకవి వ్రాసిన గ్రంథమును అట్లే ఉండనీయక తమయిష్టానుసారము బుద్ధిపూర్వకముగా మార్చి, అప్పకవి అట్లు మార్చినాడని పాఠకులకు తోచేటట్లు చేయడము ఎంతమాత్రమున్ను పరిష్కర్తలకు ఉచితము కాదు. అప్పకవివంటి లాక్షణికుడు ఇట్టి లక్షణగ్రంథములో ఇట్టి వచనములు కావ్యభాషలోనే రచించి ఉండునుగాని, వ్యావహారిక భాషలో రచించి ఉండడు—అని, కావ్యభాషను రచించిన శిశుబోధలు బాలబోధలు చదువుకొన్న ఇప్పటితెలుగువారు ఊహింతురేమో కాని, అట్టి ఊహ నిరాధార మయినది. అప్పకవి కావ్యభాషలోనే ఈ వచనములు రచించిఉంటే, లేఖకులు ఉద్దేశపూర్వకముగా వ్యావహారిక భాషలోనికి మార్చి, వాటిని వ్రాసినారనుటకు ఆధార మేమయినా ఉన్నదా? అప్పకవి కావ్యభాషలోరచించిన వచనములు కొన్ని ఉన్నవే; అవి లేఖకులు మార్చకుండా ఉన్నది ఉన్నది ట్టే వ్రాసినారే. ఇప్పుడు కనపడుతూ ఉన్న వ్రాతప్రతులన్నీ ఒక్కకాలములో, ఒక్కస్థలములో, ఒక్క లేఖకుడు వ్రాసినవికావు. కొన్ని ప్రతులు పండితులు స్వయముగా వ్రాసుకొన్నవి. మాటకు, మావద్దనున్న ఆయిదుప్రతులలో ఓ ఆనేది అనంత పురముజిల్లా కల్యాణదుర్గము తాలూకాలోని గంగవరమునందు 99-నం. క్రిందట కాలముచేసిన ఓరుగంటి రామకవి వ్రాసుకొన్నదట. అతడు నాలుగు ప్రబంధములు రచించినవాడట! శకటరేఫలు అరసున్నలు ఉంచి, తప్పులు జాగ్రత్తగా సవరించి, వ్రాసినప్రతులున్నవే. అట్టి వాటిలో ఈవచనములు వ్యావహారిక భాషలో ఉన్నప్పుడు, మూల గ్రంథములోనే అట్లున్నవని నిశ్చయముగా చెప్పడము తప్పుకాదే. ఇందే కాదు, అప్పకవికి పూర్వమందున్న పరమందున్న తమ వ్యావహారికభాషయొక్క ప్రయోజనమును పండితులు అందరున్న అంగీకరించి, అనేక విధములయిన గ్రంథములను ఆభాషలో ప్రచురముగా రచించినారు; గాని, గ్రామ్యమని గర్హించి, తమభాషను త్యజించలేదు. ఇందుకు నిదర్శనముగా పందలకొలది గ్రంథములు వ్యావహారిక భాషలో వ్రాసినవి ఉన్నవి. సంస్కృతభాషలోనున్న వైద్యము, బోధితము, గణితము మొదలయిన విద్యలకు, కళలకు తెనుగుపండితులు వ్యావహారిక భాషలోనే టీకలు, వివరణములు వ్రాసినారు. అమరమునకు తెనుగుటీకలు,

సంస్కృతకావ్యములకు తెనుగుటీకలు, పనుచరిత్ర రాఘవపాండవీయ హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము మొదలయిన తెనుగు ప్రబంధములకు తెట తెలుగుటీకలు వ్యావహారిక భాషలోనే ఉన్నవి. అవి వ్రాసినవారు గొప్ప తెలుగుపండితులు; అప్పకవికి పూర్వులు; ఇం తెందుకు! అప్పకవి తన గ్రంథమున కాథారముగా “సకల కవితాస్వతంత్రభట్టారక మొల కూచి బాలసరస్వతీ మహామహేశాపా ధ్యాయ ప్రణీతంబయిన యాంధ్ర శబ్దచింతామణి టీకాగ్రంథ” మనిపేర్కొని, “బాలసరస్వతులుఃఖాలు ప్రాజ్ఞులుగలరే?” అని కొనియాడినాడు. అట్టి పండితుడు బాలసరస్వతీ యనునే లక్షణగ్రంథమందు * వివరణమంతా వ్యావహారిక భాషలోనే రచించినాడు. పుస్తకభాండాగారములలో చాలా ప్రతులున్నవి. అప్పక వికి పిమ్మటను పుట్టిన లక్షణగ్రంథములలోకూడా వివరణము, తెలివిడి, టీక, అవతారిక అనేపేర్లగల వాక్యములన్నీ వ్యావహారిక భాషలోనే ఉన్నవి; రంగరాట్నందస్సు, లక్షణశిరోమణి, తిమ్మకవి సర్వలక్షణసార సంగ్రహము, కవిజనాంజనము మొదలయినవాటి వ్రాతప్రతులన్నిటి తోను, మేముచూచినంతమట్టుకు ఇట్లేఉన్నవి.

వ్యావహారికభాష కథలలోను, ధర్మశాస్త్రములలోను, శైవవైష్ణవ మతవిషయములను గురించి వ్రాసిన గ్రంథములలోను, వేదాంత గ్రంథములలోను అవశ్యముగా వాడినట్లు కావలసినన్ని నిదర్శనములు న్నవి. రాతిపలకలమీద చెక్కించిన శాసనములలో వ్యావహారిక భాష దేవాలయములలో నేటికిని కనబడతూ ఉండనే ఉన్నది. వైన చెప్పినట్లే వ్యావహారికభాషయొక్క ప్రయోజనము అనేకవిధముల యిన రచనలలో అప్పకవికాలమందేకాక, అతనికి పూర్వమున్నూ పిమ్మ టనున్నూ పండితులు అంగీకరించినట్లు నిదర్శనముగా వేలకొలది గ్రంథములు పుస్తక భాండాగారములలో కనబడతూఉన్నందున, అప్పకవి

* ఈ గ్రంథము ఇప్పటికిన్నీ సరిగా అచ్చుపడలేదు. “సటికాంధ్రీశబ్దచింతా మణి” అని పేరుపెట్టి కొంతగ్రంథము బాలసరస్వతీయములోనిది దొంగిలించి బాల సరస్వతీ ప్రయోగించిన వ్యావహారిక భాషాశబ్దములు తొలగించి, కావ్యభాషాశబ్దములు దూర్చి, కొందరు పండితులు తామరచించిన గ్రంథముగా ప్రకటించుకొన్నారు. ఇట్లే పనుచరిత్ర మనుచరిత్ర రాఘవపాండవీయాదికావ్యములకు పూర్వులువ్రాసిన టీకలు మారు రూపుపొంది అచ్చులో నేడు కనబడుతున్నవి.

కూడా అట్టిభాషవ్రాయడము సార్వత్రికమయిన సత్సంప్రదాయము నిన్ని సదాచారమనిన్ని మేము హించుటకు తగినంత కారణమున్నది.

వ్రాతప్రతులలో వ్యావహారికభాష కొన్ని రచనలలో కనబడు తున్నదని అంగీకరించినా, అప్పకవే అట్లావ్రాసినాడని ఎందుకు ఊహించవలెను? అతనిశిష్యులు అతడునోటను చెప్పిన టీకలు మొదలయి నవి వ్యావహారికభాషలో వ్రాసిఉందరని అనుకోకూడదా?—అని కొందరు వాదించినారు. వారివాదముచొప్పున శిష్యులు వ్రాసిన వయినా, గురువుగారు అంగీకరించినవే కావలెనుగదా. ఎట్లయినా, అవిగ్రంథములోనివే అనకతప్పదు. ఐతే, అప్పకవే వ్రాసినాడని ఊహించుటకు గ్రంథములోనే తగినంత ఆధారమున్నది. చూడండి. వ్యావహారికభాషలో రచితమయిన వచనములు ఒక్కొక్కటిచదివి పూర్వోత్తర సందర్భములు పరిణించిచూస్తే, గ్రంథకర్త తప్ప మరిఒకరు అవచనములు వ్రాసి ఉండరని తెలియక పోదు. ఉదా. (1) 30-వ పుటలో “ప్రయోగమూలం వ్యాకరణం” అనేసూత్రమునకు వ్రాసిన తెలివిడిలో, “వాటికన్ని టీకీన్ని తెలిసేటట్లు అందులోపల నొకచంద్రశబ్దమునకు చెప్పుచున్నాము” అని ఉన్నది. ఇట్లుగ్రంథకర్తకాక ఇతరులు వ్రాతురా? (2) దీనితర్వాత వ్రాసిన సూత్రము టీకకొనను, “అదియెట్లంటేను” అని చెప్పి, ప్రాకృత సూత్రమును ఉదాహరించినవాడు లాక్షణికుడు కాక మరియెవడు? (3) 32-వ పుటలో టీకకొనను, “ఇందుకు ప్రయోగము నరసింహపురాణమునందు” అని చెప్పినవాడు ఒకడున్ను, పద్యముదాహరించినవాడు ఇంకొకడున్ను అనుచున్నా? (4) నాలుగో ఆశ్వాసము 118-వ పద్యములో, “మగణమునకెల్ల వ్రాసితి నిగిలేనట్టి గణములకు నిట్లు వ్రాసిన గ్రంథమధిక స్థైరంబగునని వ్రాయవెఱచినాడెఁ దెలిసి కొనఁదగుఁ గవులు యాదులకునిట్లు.” అని చెప్పినవాడు లాక్షణికుడే కనుక మగణమునకు వ్రాసిన వచనములు ఎనిమిదిన్నీ అతడే వ్రాసినవనకతీరదు. ఇది నిశ్చయికమయిన నిదర్శనము. ఇంతకంటే అమోఘమయినది మరిఒకటిచూస్తే, మామాట ఎవరికిన్నీ శంకించుటకు మరి అవకాశముండదు. (5) నాలుగో ఆశ్వాసము 123-వ పద్యము “తే వ్రత్యయములాట నీచెప్పుపద్యములను, తెలిసికొనఁగంతవానికి నలవికామి, వరుసనన్నింటికిం డీక వ్రాయవలసె, చెనుఁగుమాటల గఢు తేట తెల్లఁ

గాఁగ." అని చెప్పినవాడున్ను, చెప్పినట్టుగానేటికలువ్రాసినవాడున్ను ఒక్కడు కాదని వాదించేవారికి ప్రత్యుత్తరమేమి చెప్పవలయునో మారు తెలియదు. ఈవచనములు అన్నీ గ్రంథమునకు అంగములు. అవి లేకుంటే గ్రంథము అసంపూర్ణమవుతుంది. ప్రతిపక్షులుచేసే ఆక్షేపము మరియొకటిఉన్నది దానికీకూడా మేము సమాధానము చెప్పవలసిఉన్నది. వ్రాతపుస్తకములలోనున్న వ్యావహారికభాష పరిష్కర్తలు ఎందుకుమార్చివేసినారు? అంటే వైని ఒకచోట మేము సూచించినదే విరిచి చెప్పతున్నాము. సరవస్తు చిన్నయసూరిగారు, శ్రీరేకము రామానుజసూరిగారు, కరాలపాటి రంగయ్యగారు, నిశ్చింత శేనప్పెరు మాళ్లయ్యగారు మొదలయిన గణితదేశపు తెలుగుపండితులు కొందరు వ్యావహారికభాష ఎట్టిగ్రంథములలో వైనా వాడనేకూడదని నియమము చేసుకొన్నట్టు వారు వ్రాసినవ్రాతలను పట్టిన్నీ వారు పరిష్కరించిన గ్రంథములను పట్టిన్నీ ఊహించవచ్చును. వారి మతమునకు విరుద్ధముగా, తెనుగుదేశపు పండితులు, అప్పటివారు, రావిపాటి గురుమూర్తిశాస్త్రిగారు, పుడూరి సీతారామశాస్త్రిగారు, పుసులూరి వైద్యనాథ సిద్ధాంతిగారు, జూలూరి అప్పయ్యపండితులుగారు, వైయాకరణము రామానుజాచార్యులుగారు, పురాణం హయగ్రీవ శాస్త్రులుగారు, వేదం వెంకటాచలశాస్త్రిగారు, వఠం వాసుదేవ పరబ్రహ్మశాస్త్రులుగారు, స్వామినీని ముత్తునరసింహనాయుడుగారు, వెంకటగిరి మహారాజులయిన శ్రీవెలుగోటి సర్వజ్ఞకుమారయ్యాచేంద్రుల వారున్ను, ఇంకా అనేకపండితులున్ను ప్రాచీనసంప్రదాయము చొప్పున కావ్యములు కావ్యభాషలలోను, వచనగ్రంథములు వ్యావహారికభాషలలోను వ్రాసేవారని నారివ్రాతలలోకనబడుతూ ఉండడమేకాక, కడపటపేర్కొన్న ముగ్గురుపండితులున్ను వ్యావహారికభాషయొక్కప్రయోజనముకంటోక్తంగా విధించిచెప్పినారు.* అయితే సూరిగారిచంటి పండితులు ఉపాధ్యాయులుగాను, అచ్చుకూటములో పరిష్కర్తలుగాను, కొంత అధికారమువహించి ఉండుటచేత వారిమతము వ్యాపించినది.

* చూ. పరబ్రహ్మశాస్త్రులుగారు 1851-వసం.లో రచించిన హిందూధర్మశాస్త్రము, నాయుడుగారు 1863-నం. లో రచించిన హితసూచని, మహారాజులు 1886-నం. లో రచించిన మనస్సాక్ష్యము.

వారు పరిష్కరించిన గ్రంథములు చదివేవారికి భాషాపాండిత్యము లేక పరిష్కర్తల భ్రమప్రమాదములవల్ల కలిగే దోషములు కనబడవు. భారతాది ప్రాచీనగ్రంథములన్నీ ఇట్టి పరిష్కరణమువల్ల పాడయి ఉన్నవి. నానావిధముల ప్రయోజనముగల వ్యావహారికభాష అచ్చులో కనబడక రూపు మాసిపోయినది. పూర్వముద్రణములో ప్రచురముగా ఉన్న వ్యావహారిక భాష నేటిముద్రణలో కానరాదు. రావి పాటి గురుమూర్తి శాస్త్రిగారు 1884 సం. లో వ్యావహారిక భాషలో రచించి అచ్చు వేయించిన పంచతంత్ర 1870 సం. వరకున్న చాలా మాట్లు ముద్రితమయి బడులలో నిల్లులు చదువుకొనుటకు ఉపయుక్తముగా ఉండేది. ఆపుస్తకము సీపండితుడో గారడిమాయపన్నినట్లు కావ్యభాషలోనికి మార్చి అచ్చువేయించినాడు. 40 సం. లు వాడుకలో ఉన్న గ్రంథము మారురూపు చేసినదని ఇప్పటివారికి తెలియదు. ఇట్లు పరిష్కర్తలవల్ల పాడుపడి ఎన్నో గ్రంథములు ఉన్నవి. సామాన్యమైన వాటిమాటకేమి? చిన్నయ్యమారిగారు రచించిన నీతిచంద్రిక మారిగారు అచ్చువేయించినట్లు ఇప్పుడులేదు. ఎన్నో మార్పులు కలిగినవి. ఎవరుచేసినారో తెలియదు. గ్రంథములు పరిష్కరించి అచ్చువేయించేవారికి గ్రంథములోని విషయముగానీ భాషగానీ మార్చి సవరించుటకు అధికారములేదు. గ్రంథములో దోషములుంటే ఉండుగాక. అవి నిరూపించుటే విమర్శకులకు విహితధర్మము. విమర్శకునికి దోషముగా కనపడ్డది దోషము కాకపోవచ్చును. ఉద్దేశపూర్వకముగా స్వమతానుసారముగా ఇతరుల గ్రంథము మార్పుట కూటకరణము వంటిది. అది మహాపాతక మని వివేకులు అట్టి పని చేయరు.

అప్పకవీయమువంటి గ్రంథములో తెలివిడి మొదలయిన వచనములు గ్రంథకర్త వ్యావహారిక భాషలో వ్రాసినా, అచ్చులో కావ్య భాషనుండుట మేలు కాదా? ఆలాగున్నందువల్ల గ్రంథమునకు గౌరవము అధికముకాదా? అని అంటారు కొందరు. వ్యావహారికభాషలో పూర్వలక్ష్యానికి లాభున మెంతమాత్రమున్ను లేదు. దానియందు అగౌరవము రామానుజమూరివంటివారు ఆపాదించి దేశమునకు అపరిమిత మయిన నష్టము కలుగజేసినవా రయినారు.

అపరిమిత ప్రయోజనమయిన వ్యావహారికభాష పండిత పామర సామాన్యమై వాస్తవమయిన దేశభాషగా ప్రపంచమంతటా గౌరవము కలిగియున్నది. పరిమిత ప్రయోజనమయిన కావ్యభాష పండితులు రచించే గ్రంథములలో ఉచితముగా నుండును. సంస్కృతభాషా పాండిత్యము లేనివారికి అది సుబోధము కాదు; సుకరమున్ను కాదు. అల్పజ్ఞానముగల పండితంతువులు వచ్చి రాని ప్రాచీనకావ్యభాషలో నిర్దుష్టముగా కావ్యభాష వ్రాయగలవారు మిక్కిలి అరుదు. వ్రాయుటాని చేతకాక, కృతకభాషనృజించి, ఉంధభాషకున్న వాఙ్మయమునకున్న హాని కలుగజేస్తూ ఉన్నారు. ఇట్టి కావ్యభాష దేశభాషగా నెలకొల్పబడెనన్న ఉద్దేశముతో గాబోలు వ్యావహారికభాష రూపు మాపి నిర్దులము చేయుటకు సమకట్టినారు. అట్టిపని వెట్టిపని; అసాధ్యము. నిరంతరకృషిచే పండితులు మాత్రమే దానిని సాధింపగలరు. వ్యావహారికభాషపైనే ఆంధరికి సాధ్యము. ఈవిషయములలో పూర్వుల సంప్రదాయమే మేలయినది. ఆ సదాచారము ఉద్ధరించుటకు ప్రయత్నించుట పెద్దలకు విహితధర్మమని మనవి చేయుచున్నాము. అది అట్లుండనియండి.

పూర్వముద్రణములు.

పరిష్కర్తలు తమ ఇష్టానిష్టముల బట్టి గ్రంథము సవరించి లేని పాఠములు కొన్ని కల్పించుటచేతను, సరియైనపాఠము నిర్ణయించుటలో పరిశీలన చక్కగా చేయకపోవుటచేతను, వింతైన కొత్త తప్పులు కొన్ని పూర్వముద్రణములలో కనబడుతున్నవి. మొట్టమొదట ఈగ్రంథము 1859 సం॥లో ముద్రించినప్పుడు, పరిష్కర్తలయిన శ్రీరేకము రామానుజనూరిగారు సరియైన వ్రాతప్రతులు దొరకకపోవుటచేతను, కొంతమట్టుకు పరిశీలన లోపముచేతను, చాలాతప్పులతో గ్రంథము అచ్చు వేయించినారు.* తర్వాతి ముద్రణముల వారు పూర్వముద్రణములను మాత్రమే ఎదుటనుంచుకొని, స్పష్టముగా కనబడిన తప్పులలో కొన్నిటినిమాత్రము దిద్దినారు; గాని, వ్రాతప్రతులను సంపాదించి, జాగ్రత్తగా పరిశీలించి, గ్రంథము తప్పులులేకుండా అచ్చువే

* ఇట్లు గ్రంథమందున్న తప్పులు చూపించుటచేత గ్రంథమును ప్రకటించిన వారు చేసిన మేలు మరచినవారై మైనా మని తలచగూడదు.

యించినారు కారు. ఇందుకు దృష్టాంతముగా చూడండి.—ఈముద్ర
ణములో (పు. 276.) ఉన్న సర్వలఘుసీసము “చిటుతయగు” అనేది
మేముచూచిన వ్రాతప్రతులన్నిటను గలదు; గాని, కొలిసారి గ్రంథము
ముద్రింపించినవారికి దొరికిన ప్రతులలో గ్రంథశైలిల్యము చేత
కాబోలు, అది కనబడలేదు; గనుక శ్రీరేకము రామానుజసూరి
గారు “కరివరద” అనేపద్యము క్రొత్తగా రచించి గ్రంథములో
చేర్చినారు. ఈలాగున చేయవలసివచ్చినదని వారు పీఠికలో వ్రాసి
ప్రకటించక పోలేదు. *ఆపద్యమే నేటికిని నిలిచి ఉన్నది. ఈగ్రంథము
అనేక పర్యాయములు ముద్రితమైనది గదా, వ్రాతప్రతులు చూచి
ఉన్న యెడల, పరిష్కర్తలలో ఎవరికై నను అప్పకవి రచించిన పద్యము
కనబడకుండునా?

ఈవిధముగానే 1859 సం॥ లో ముద్రితమైన ప్రతియందు
స్వస్థముగా కనబడే తప్పులు తర్వాతి ముద్రణము లన్నిటిలోనున్న
నిలిచిపోయినవి. వాటిలో కొన్నిమాత్రము తార్కాణగా ఈదిగువను
ఉదాహరిస్తున్నాము.—

1. బాం॥ భవ...గుయివె ♦ ట్టన్వెళ్ళ...III. 61

అనుస్వారసంబంధయతులకు లక్ష్యముగా ఇచ్చిన ఈపద్యము
లో “గుయివెంటె” అని అప్పకవిమతమున ఉండవలెను; లేనియెడల
ఈలక్ష్యమునకు ప్రయోజనములేదు.

2. వే॥ దండమండల చండతుండవిదారణాసి...(III. 127.)
“వే॥ దండదండవిదారణోరతఃరాసిభాసి భుజార్ద్రభా” అని అప్పకవి
పాఠము; మాపద్యమున్న వ్రాతప్రతులన్నిటను గలదు. ఉభయపథులకు
ఉదాహరణము లిచ్చునప్పుడు అప్పకవి సర్వసాధారణముగా మొదట
స్వరమునకున్న తర్వాత వ్యంజనమునకున్న లక్ష్యములు చూపిస్తు
న్నాడు. ఈవేదండ శబ్దములోని దకారము చెంటికిని చెల్లును అని
ఈపద్యము స్వరమునకున్న పినితర్వాతనున్న షష్టపద్యములోని
పద్యము వ్యంజనమునకున్న లక్ష్యములుగా ఇచ్చినాడు. గనుక,

* “సర్వలఘు సీసమును బ్రతులలో లేమింజేసి నూతనముగ చేర్పఱువఁ
బడియె” పీఠిక. పుట ౨ 1859.

“వే! దండమండల చండతుండవిదారణాసి...” అనేపాఠము తప్ప. రెండు పద్యములున్న వ్యంజనమునకే లక్ష్యములుగా, ఇచ్చి స్వరమునకు లక్ష్యము ఇయ్యకుండునా!

8. “ఢగ్గి తొలంగు నైనికులు • నేలకు...” III. 152

అనేక శబ్దమునకు లక్ష్యముగా ఇచ్చిన ఈపద్యములో ఆశబ్దమే కనబడనీయక పాఠము మార్చివేసి అచ్చువేయించుటచేత కవి హృదయమునకు విరుద్ధమయిన పాఠము కనబడుచున్నది. ఈలక్ష్యమునకు ప్రయోజనము చెడిపోయినది.

4. “ధృతి యందు గతియుగక్షీతిపక్షబాహులు” IV. 187

ధృతియనే 18వ ఛందమందు (బాహు = 2, పక్ష = 2, క్షీతి = 1, యుగ = 4, గతి = 4) 22144 వృత్తములున్న పని అర్థమగును. ఆఛందము నందు 262144 వృత్తములు కలవు; గనుక, ఈపాఠము తప్ప. “ధృతి యందు గతియుగ క్షీతి పక్షరసబాహు...” అని మావద్దనున్న వ్రాత వ్రతు లన్నిటను గలపాఠము సరియైనది.

5. (పుట 214) సప్తమచ్ఛందః ప్రస్తారములో 8-87వృత్తముల గణము లన్నీ తారుమారయినవి. 1859 సం॥ ప్రతిలో ప్రమాదవశమున ఈతప్ప వచ్చియుండవచ్చును. ఈఅచ్చుతప్ప ఈచోటనే తర్వాతి ముద్రణములలోకూడా ఎందుకు కనబడవలెను ?

6. (పుట 280) ఏకరూపగణములు

లలల మ ల|| ధ |ల|| జ లల గగము

1859 సం॥ ప్రతిలోని అచ్చు తప్ప తర్వాతి ముద్రణము లన్నిటను నిలిచిపోయినది; చూచినారా? ఈవిధముగానే వ్రమితాక్షర గణములు తప్పగా ముద్రింపించినారు.

7. (IV. 215) మనోహర వృత్తమును గూర్చి చెప్పిన వచనములో “ఇది కవితాంత వృత్తవృత్తచ్ఛాయను...” అని ఉన్నది. ఇందులో రెండు తప్పులు కలవు. ‘కవితాంత’ గాని ‘కవితాంత’ కాదు. సమవృత్తములలో దీనిపేరు సరిగానే పేర్కొన్నారు. వృత్త అనే పదము రెండుసార్లు ముద్రిత మయినది. ఈతప్పులు తర్వాతిముద్రణములలోకూడా నిలిచినవి.

8. (IV. 221) ధృతమధ్యగూర్చి చెప్పిన వచనములో

“ఇది తోదకవృత్తచ్ఛాయను జేసిచరణములను దోదకవృత్త
చ్ఛాయను సరిచరణములను నడుచును” అని ఉన్నది. తోదక-దోదక
నామములు తారుమారయినవి; గనుక లక్షణము చెడినది.

9. “...ఁబడగీతియందుఁ బ్రాసముల్ సమహాలు
నవియె యాటవెలదిఁ యందుఁగలవు” (IV. 355)

1859 సం॥ ప్రతిలో శుద్ధ పత్రికయందు “ఁగలవు” అసాధువని
“లేవు” సాధువు అని చెప్పి పరిష్కర్త తప్పుదిద్దకొన్నా, తర్వాతి
ముద్రణములవారు కేవలము మూలములోనున్న దే ఎదుటనుంచుకొని
శుద్ధపత్రిక ఉపేక్షించి తప్పుపాఠమునే తీసుకొన్నారు. ఆటవెలదిలో
ప్రాసములుండునా అన్న విచారమయినను లేక పోయినది.

10. “అవిధరింపుము...పరమమూర్తి
పూతనా...” IV. 362

పరమమూర్తికి బదులుగా ‘పరమపూత’ అని ఉండవలెను. లేకున్న
పునరుక్తి నియమభంగమగును.

11. “...ఁజేడొకతె చక్రితోనెత్తమాడెననఁగ
సంధియగు.....” V. 11

అప్పకవి ‘విసంధి, మహావిసంధి, కుసంధి, దుస్సంధి’ అనే నాలు
గు సంధిదోషములను పేర్కొని, ఈపద్యము “కుసంధికి” లక్ష్యముగా
చెప్పినాడు. గనుక, ఈపాఠము అపార్థకముగా ఉన్నది.

12. “మాను పటిచెను బులిబాను” V. 25

‘ను’ అంతమందు గల పదములలో ద్రుతప్రకృతులు గానివి
అప్పకవి ఉదాహరించినాడు. “మాను పరిచేను పులిబాను” అని మాష
ద్దనున్న వ్రాతప్రతులన్నిటను కలదు.

అచ్చుకూర్చిన పనివాండ్లలోపము ప్రతిముద్రణమందున్న ఈ
చోటనే రావలెనా? ఇది కేవలము పరిశీలన లోపముచేతనే వచ్చినది.

13. “పడఁతియబ్రవుటూరు లబ్రవుటూరు

లతివచోద్యపుటూరు చోద్యంపుటూరు” V. 128.

ఈ పద్యములో అప్పకవి ‘ఊరులు, ఆరు, కాను, మేను’ ఈనా
లుగున్ను పేర్కొని, మొదటిచరణమందు ‘అబ్రపుటూరులు’ అనిన్ని,
రెండవచరణమందు ‘చోద్యపుటూరు’ అనిన్ని, మూడవచరణమందు
‘సూక్ష్మపుటూరు’ అనిన్ని, నాల్గవచరణమందు ‘చోక్కపుమేను’ అనిన్ని
ప్రయోగించినాడు. మొదటిచరణమందు, ‘అబ్రపుటూరులు’ అని
ఉండగా రెండవచరణమందు, మరల ‘చోద్యపుటూరు’ అని ఊరు
శబ్దమే ఏకవచనముగా ప్రయోగించి ఉండునా?

14. “జగతిఁ జప్పనికూరకు...పచ్చని తోటకుఁ బచ్చ
దోట...” (V. 166.)

ఇందులో ఉదాహృతశబ్దములు కకారాది వర్ణములలోని ప్రథ
మాక్షరములపరుసను పేర్కొన్నట్లు స్పష్టము.

“కూర, చాయ, టోపి, తావి” వీటిని పేర్కొన్నట్లు మావద్ద
నున్న వ్రాతప్రతులలో కనబడుచున్నది.

1859 సం॥ లో ముద్రితమైన ప్రతియందు తమకు తప్పలుగా కన
బడ్డ చోట్లనైనా వ్రాతప్రతులు చూడక తర్వాతి ముద్రణములవారు
కేవలము తమకు తోచినట్లు సవరించి వింతయిన తప్పలు ఉంచివేసి
నారు. ఇందుకు దృష్టాంతముగా ఒకటి ఈ దిగువను వివరిస్తున్నాము.

11. 176 “అనుచునిట్లు భూతాదిక్రియాపదాంతముల విశేషణ
పదక్రియలను దక్క” అని 1859 సం॥లో ముద్రితమయిన ప్రతిలోనిపా
తము. ఇందు గణభంగమును మాత్రమే చూచి తర్వాతి ముద్రణము
లవారు “ములకునువిశేషణ పదక్రియలను దక్క” అని వ్రాతప్రతులు
చూడక దిద్ది అచ్చువేయించినారు. ఇందు అన్వయక్రమము “చెడిపో
యినది “భావిక్రియలను దక్క” అని ఉండవలెను.

వీటిని బట్టి చూడగా పరిష్కర్తలు వ్రాతపుస్తకములు పరిశీలిం
చక కేవలము 1859 సం॥ లో ముద్రితమైన ప్రతినే ఆధారము చేసుకొ
న్నట్లు స్పష్టముగదా.

పూర్వము ద్రుణములలోని తప్పులు-పాఠకులు సులభముగా విమర్శించుకో దగినవి-ఈక్రింద పేర్కొని చూస్తున్నాము.

సీతిక. 10 చరహాసమానసము

64 విశ్వశ్రేయయనుచు

71 తమ్ములను పేరుననె

74 విద్యప్రస్తుతమగుచుండ

108 ఇందోపలనీలునకు

I. 4 పిన్నకోటపెద్దన

33 అశ్లిష్టాభిధానమునకు

40 కరపరిణత

70 కాళహస్తమహత్వము

98 కుక్కగోళము బవి

99 (మీదను) త్రిలింగదేశ
తద్భవము

II. 15 ఇమ్యక్ర

39 దానిమొదలైన తలక
ట్లు వానినెల్ల

43 పద్యాదిప్రాణంబులనా
ద్యంతస్థములుగాను

132 భూమిని మింటనుజంచ
త్వామర

135 వ్యర్థకృతులను

426 దుష్టచంద్రోపబలములు

III. 55.-చోలనార్యులను

60 మంత్రియయ్యెనినకొం

డక

IV. 75 (తర్వాత) అష్టగణ
క్ష్యంబులు

(అప్పకవి లక్షణము చె
ప్పబోవుచున్నాడు)

213 (అఱవఁచందమునకు ఇ
చ్చిన ప్రస్తారములో

31 వ వృత్తగణ
ములు) | | | | |

(| | | | |)

అని ఉండవలెను)

199 పదునొకంటఁ ద్రిష్టు
ష్ఠందమ్ము (పదునొ
కండవ అని ఉండ
వలెను)

203 “ఇదిపదుమూడవజగతి
ఁచందమునందు” (13 వ
ఁచందము అతిజగతి
గాని జగతికాదు)

340 పోరులో

V. 148 భర్తవస్త్రాభిదానుక

ఁచందోభంగములయినను కానినారుకారు చూడండి —

I. 33. సీ. పా. నఱలు జాతి స్వభావంబుననంగ.

ఇందు ‘తి’ గురువుకాదు.

38 (పంక్తి 8) సీ. పా. వరనరస్థాయిభావములలో నొగిఁజెప్పి
నరతియె భావాదిరంజనముల

ఇందు యతిభంగము.

39 (పంక్తి 10) జనుకాన్యములగని * సుబ్రహ్మణ్య-ఇందు
యతిభంగము.

III. 172 నీ. పా. తరుణులు బతులు వాతాయనమ్ములనల్ల
మల్లకలై వే బోకములయ పవను

ఇందులో గణభంగము.

305 “మూఁకలు విరియించి వీరక” ‘మూఁకలు’ అనే పదములో
అర్థానుస్వారము ఉండవలెననియే మాకును తోచుచున్నది; గాని,
అప్పకవిమతమున లేదనుట స్పష్టము. ఉన్నదని అతడు ఎరిగి ఉన్నయె
డల ఖండాఖండప్రాసములకు ఇది ఉదాహరణముగా ఇచ్చి ఉండదు.
గనుక, ఇక్కడ ఈపదము అర్థానుస్వారము లేకుండానే అచ్చువేయిం
చవలసి ఉండెను. 1910 సం॥ లో వావిళ్లవారు ముద్రించిన ప్రతిలో
ఈచోట (ఇదిపొరపాటు) అని ఉన్నది. గాని, ఏదిపొరపాటో తెలియ
జేయలేదు.

IV. 74 మృగములలోఁ గరి * ద్వేషిభాతిని జూడ—ఇందు
యతిభంగము.

IV. పుట 243 (త్రైహారములో) “ఋభుక్షసూనుం” అని
1859 వ ప్రతిలోను, “ఋభుక్షసూను” అని తర్వాతి ముద్రణములం
దను కలదు. అన్నిటను గణభంగము.

IV. పుట. 245 ఖచరపుతములో నాల్గవ చరణము “ర్యమవి
రామము తోడనభామ్న * స్వల్...”

ఇందు యతిభంగము.

IV. 219 “ందులక జరజ్రగంబులుకగుదిరింపగా” గణభంగ
ము; యతిభంగము.

IV. 243 ప్రథమమునను పృత్తము—ఇందు ప్రాసభంగము.

321 బూనిగొద్రాలికి * బుట్టుకానుపువలన—ఇందు గణభం
గము.

329. “ధర్మముఁజెప్పి దుష్కృతుల డగ్గఱ” దడలకు మైత్రి,
అగ్రాహ్యమని చెప్పిన అప్పకవిమతమునకు విరుద్ధము గనుక యతిభం
గము.

IV. 342. “నారక క్షిత్ర యోనేతుఁడైమురారి” ఈశీసపద్యమందు
ప్రాసయతినియమము కలదుగనుక, ఈపాళము శ్రావణ విరుద్ధమయినది.

353. ‘ధరణిఁ బ్రాసంబు + దనరు

నెత్తుగీలియందు” రెండువచనము

గణభంగ మయినది.

V. 71. తే. గి. కాంతులారమేము చూడఁ గలమనంగ. గణభం
గము.

అర్థవిచారము సరిగా లేకపోవుటచేతను కలిగిన ప్రమాదములు
చూడండి:—

I. 39 (పంక్తి 14) “శ్లోకము” విషయము అష్టరసముల గురించి
గనుక, ఇది అసంగతము. “శ్లోకము” అని ఉండవలెను.

II. 196-197 రేఫభేదముల గురించి చెప్పిన శీసమాలికలందు
న్న అర్థముల పట్టికలలోనున్న తప్పులు మెండుగా ఉన్నవి. కొన్ని
చోట్ల మాలికలలోని మాటలు అర్థముల పట్టికలలో కనబడవు.

మాలికలో “—గరిచెలిగరిగె” అనిన్ని, అర్థముల పట్టికలో
“గరిచెడిగరిగె” అనిన్ని ఉన్నది. రెండుచోట్లను “గరిచేడిగరిగె” అని
ఉండవలెను.

“చేరుద్రావుట చూరి చిన్నకత్తి” ఇదియే సరియైన పాళము.
‘చేరు’ అపభ్రంశమనుకొని కాబోలు ‘చారు’ అని దిద్దినారు. అందువల్ల
యతిభంగమగునని “చారుద్రావుట చిన్నచూరికత్తి” అని పాదమంతా
అసంగతమయేటట్లు దిద్దినారు. ‘చూరి’ అంటే, ‘చిన్నకత్తి’ అని అప్ప
కవి ఉద్దేశము. అర్థముల పట్టికలో మాత్రము సరిగానే ముద్రించినారు.

“తరము బడిత” అంటే, అర్థముకాక కాబోలు “తరముబలత”
అని దిద్దినారు. అర్థముల పట్టికలో మాత్రము సరియైన పాళమే ఉంచి
నారు.

“మరులుమోహము; బుద్ధి మరుపుట” అని ఉండవలెను. అర్థము తిన్నగా చూచుకొక “మరులు మోహపుబుద్ధి—” అని అచ్చు వేయించినారు.

అర్థముల పట్టిలో “మోకెరువు=మోక వెండ్రుకలు” అని అచ్చు వేయించినారు. ‘మోకెరువు’ అంటే ‘మోక వెండ్రుకలు’ అని అప్పకవి ఉద్దేశము. ‘వె’ ‘వె’ వలె లేఖకులు వ్రాసి ఉండురు. అర్థము గ్రహింపక, ‘వెండ్రుకలు’ అని చదువుకొని నబ్బసౌష్ఠనమునకై ‘వెండ్రుకలు’ అని పరిష్కర్తలు దిద్దినారు. అందువల్ల ‘మరువు’ అంటే, ‘వెండ్రుక’ అయినది !!

II. 197 “ఉటుపరంబెల్లెడ నురుతరాధ” అని ఉంటే, అర్థము చక్కగా చేసుకొక, “ఉటుపరంబెల్లెడ నులుతపిల్ల” అని అచ్చు వేయించినారు. అర్థముల పట్టిలో మాత్రము సరియైన పాఠము కలదు.

‘తిటుగలి’ అని 1859 మొదలుకొని పూర్వముద్రణము లన్నిటను కలదు; గాని, ఈశబ్దములోని రేఫము శకటరేఫము కాదు.—ఈశబ్దమునకు బదులుగా ఆక్కడ ‘తుటుగలి’ అని ఉండవలెను. అర్థముల పట్టిలో మాత్రము ఈమాట కనబరచినారు.

II. 392 తర్వాత నున్న శారదాదర్పణ శ్లోకములో మూడవ చరణమందు “యవో” అని ఉన్నది; దానిక్రింద నున్న టీకలో “యవ ర్ణవర్ణములు” అని ఉన్నది. పాఠకులు ఏది ప్రమాణముగా తీసుకొని ఆచరించవలెనో స్పష్టముగా తెలుసుకొక పోయినయెడల, మాతృకా ర్చనము దుష్టమయి హాని సంభవించునేమో!

III. 121 ఉభయవర్ణులలో అప్పకవి పేర్కొన్నది నామాఖండ యతిగాని నామకఖండయతి కాదు. తక్కినచోట్ల ఈపేరు సరిగానే ముద్రించినారు.

IV. 104 “మహినధినాయకురాశి

గ్రహమును గృతిముఖగణోడు • రాశిగ్రహముక

మహిరేందులు దమగతిలో

సుహృత్తులై యున్న సరియ • చుట్టము గాదే.”

అని 1859 సం॥ మొదలుకొని పూర్వముద్రణములందు కలదు; గాని, అర్థము పొసగదు.

IV. 112 “శాంతంబునకుఁ జెల్లు నెనిమిదియును” ఇందు అర్థము చెడినది. తక్కిన రసములకు పగలుగానో వైరముగానో ఈనుగానో ఉన్నవి శాంతరసమునకు చెలులు, అని అప్పకవి ఉద్దేశము.

142. “పొడవులును నడ్డవరుసలు పొసఁగనిలువ” ఇందు అర్థము పొసఁగదు. టీకలో మూత్రము ‘పొడవునకు’ అని సరిగా ఉంచినారు.

IV. 146. “విషమంబులనుబోలి వెలయు మహాకృపం గలిపి” అర్థము చెడినది. నసి సంఖ్య అయితే అర్థించుటకు పాలుపోదు గనుక, మరికటి కలిపి అర్థించవలెను అని అప్పకవి ఉద్దేశము. టీకలో ‘పాలు’ అనే ఉంచినారు.

ఇవి కాక, నాల్గవ ఆశ్వాసములో ఏయేవృత్తములు ఏయే ఛందములలో ఎన్నవ వృత్తములయి ఉన్నవో తెలియజేసే సంఖ్యలు చాలాచోట్ల తప్పుగా ఉన్నవి. అవి అన్నీ ఈ ప్రతిలో సవరించడమైనది.

పూర్వము ద్రణములలో అనవసరముగా చేసిన రిద్దుపాట్లు.

పద్యసంఖ్య. పూర్వము ద్రణములలోని పాఠము.

నాకప్రతులనుబట్టి ఈముద్రణములో ఉంచిన పాఠము.

పి. 20	నినుంగరంప	నినుంగరంచ
21	పట్టియు	పట్టుక
47	నుడువు తెనుఁగులు	నుడువు తెఱఁగులు
76	వారెవ్వరనిన	వారెవ్వరంటేని
88, 89	మొ. అంధ్రము	అంధ్రము
II. 8	పిల్లగుడి	పిల్లగుడును
149	దాయబోయి	దాయదోయ
	దాయబోయి	దాయదోయ
263	అఘోవర్ణములకు	అఘోర్ణములకు
265	మమైనభాకు	మమోర్ణభాకు
271	ప్రాణవర్ణములు	ప్రాణార్ణములు
II. 285	ఉత్తరాపాధనుండి	ఉత్తరాపాధనుంచి
II. 819	నక్షత్రరాశినుండి	నక్షత్రరాశినుంచి

II. 370	త్రాడు	తాఁడి
II. 388	తెలిసియు	తెలుసుక
V. పుట. 250,	వ్రంతకు	వాగుకు
(బంధురవృత్తములో)		
IV. 382	చేర్చునింక	చేర్చితింక
IV. 343	ఎగుదెంచితా	ఎగుదెంచితా
V. 97	అడాడ	అడాడి

గ్రంథము సంప్రతించినవారికి కొన్ని శబ్దముల స్వరూపమున్ను అర్థమున్ను చక్కగా తెలియకపోవుటచేత అనవసరమైన దిద్దుపాట్లు కొన్నిచోట్ల చేయవలసివచ్చినదని తోచుచున్నది.

‘అర్థము’ అనేశబ్దమును ఎరిగి ఉన్న యెడల వ్రాతప్రతులన్నిటను అది కనబడుతూ ఉంటే ‘వర్ణము’ అని దిద్దవలసిన అగత్యమేమి? II. 263 లో “జడ్డలుగల మాతృక తొలి, నిడ్డనభోర్ణముల కెల్ల నేఁడికి మీదకా” అని వ్రాతప్రతులలో పాఠము ఉండగా, అర్థశబ్దమునకు బదులుగా వర్ణశబ్దము దూర్చి, అట్లు చేయుటచేత కలిగే ఛందోభంగము తొలగించుటకై పాదము దూర్చి ముద్రింపించవలసిన అగత్యమేమి? ఆమార్పువల్ల “ఎల్ల” శబ్దముయొక్క అర్థవిశేషము అడుగంటినది.

ఈలాగుననే II. 271 లో “ప్రాణార్ణములుఁ బదియాయును...” అని ఉండగా వర్ణశబ్దము దూర్చుటకై విశ్రమాక్షరము దూర్చి “ప్రాణ వర్ణములును+బదియాయు” అని దిద్దివేయవలసిన అగత్యమేమి? ఈ దిద్దుపాటువల్ల సముచ్చయార్థకమైన ద్రుతము ఉచితమైనచోటలేక అర్థము చెడినది.

పిల్లగుడుసు (II. 8) అపశబ్దమనుకొని ‘పిల్లగుడి’ అని దిద్దడము శబ్దస్వరూపము తెలియకనే కదా. ‘గుడుసు’ అనేటందుకు శ్రీనాథుని ప్రయోగము చూడండి;—“గుడునైన వూరింటఁ.” (నైషధము.) ‘గుడుసుకయిదువు’ అంటే విష్ణుచక్రము. (చూ. శ. ర.)

“నుడువు తెఱగు” అంటే అర్థము సరిగా గ్రహించక, కవి హృదయమునకు భిన్నముగా, “నుడువు తెఱుగులు” అని దిద్దినారు.

వా రెవ్వరంటేని, ఏగుదెంచితే—ఇటువంటి రూపములు గ్రామ్యప్రయోగములుగా భావించినారు కాబోలు. భారతములో 'అది యెట్లంటేని' మొదలయిన ప్రయోగములు అనేకముగా ఉన్నవి. వీటిలోని క్రియారూపమును మధ్యమపురుషైకవచనముతో అన్వయించును.

పట్టుక (పీ. 21) వంటి క్త్వార్థకరూపములు జైవసింభారతము, భాస్కరరామాయణము, అముక్తమాల్యదవంటి ఉత్తమగ్రంథములలో కనబడుచున్నది. అప్పకవినిాటికి ఇవి సాధురూపములయి ఉన్నవి; అప్పకవి చాలాచోట్ల ప్రయోగించినాడు. తక్కినచోట్ల చిద్ధక విడిచి ఈ ఒక్కచోటను దిద్దుటవల్ల ప్రయోజనమేమి?

అడాడి (V. 97) లో క్త్వార్థకేకారసంధి ఏర్పడినదని దిద్ది 'అడాడ' అని ముద్రింపినారు. ఆ ప్రేక్షితసంధులకు ఉదాహరణముగా ఇచ్చిన ఈపద్యములో "నందుపట్టి, అచ్చటచ్చట, అడి+అడి" అని అర్థమిచ్చునట్లు సంవిర్భానుసారముగా అప్ప'వి వ్రాసినాడు. అది చూడక క్త్వార్థకేకారసంధి తొలగించడమే ముఖ్యప్రయోజనముగా భావించి 'అడాడ' అని దిద్దుటవల్ల అర్థము చెడినది. క్త్వార్థకేకారసంధి అప్పకవికి నమ్మతము కాదు. (చూ. V. 82, 83) అయినా, ప్రమాదముచేత కాబోలు రెండుచోట్ల ఈసంధిచేసినాడు; "గురైఱ్ఱి గిష్టంబుగ. (IV. 320)" నెళ వెఱ్ఱిగొదిగి. (IV. 346) వీటిలో IV. 320-వ పద్యమందు అప్పకవి మతమునకు విరుద్ధముగా ప్రాసములందు రేఫశకటరేఫల సాంకర్యముకూడా కనబడుచున్నది. వ్రాతప్రతులలోగానిపూర్వముద్రణములలోగాని పాఠాంతరములేదు. ఇది కేవలము ప్రమాదజనితమై ఉండును.

1859 సం॥ లో ఈగ్రంథము తొలిసారి ముద్రితమైనప్పుడు పరిష్కర్తలు గ్రంథము తుదను శుద్ధపత్రిక చేర్చి అందులో "ఇవ్వరు" అసాధువుగాను "ఇయ్యరు" సాధువుగాను చూపించినారు. 'ఇవ్వరు' అనేరూపము పరిష్కర్తల బుద్ధికి అసాధువని తోచినా, అప్పకవికి సాధురూపముగానే తోచినట్లు స్పష్టముగా కనబడుచున్నది. ఎందుచేతనంటే, రేఫాక్షరసీసమాలికలో రేఫములకు పూర్వమందున్న వర్ణములు అకారాదిగా వరుస ఏర్పడునట్లు అప్పకవి రేఫములుగల పదములను పేర్కొన్నాడు.

“దేవర వివరంబు తెరువరి తలవరి యెవ్వరు నివ్వరు నవ్వరనంగ”
 ఈ క్రమాన ఉన్న పదములలో అప్పకవి “ఇయ్యరు” అని ప్రయోగించి
 ఉండునో, “ఇవ్వరు” అని ప్రయోగించి ఉండునో చదువరులు సులభ
 ముగా ఊహించగలరు.

ఆ శుద్ధపత్రికలో కొన్ని సాధురూపములు అసాధువులుగాను
 అసాధురూపములు సాధువులుగాను కనబడినారు. “జనకునిఁ గొల్వ”
 ఇందులో అర్థానుస్వార ముండువలెనని పరిష్కర్తలు తలచినారు గాని
 అది తప్పు; అప్పకవి నిషేధించినాడు (చూ. V. 142) *.

‘అవి యెయ్యవనిన’ అసాధువుగాను, ‘అవి యెయ్యవనిన’ సా
 ధువుగాను చూపించినారు; వారు అసాధువని తలచిన రూపమే సాధు
 రూపము ‘అవి+ప+అవి’ అని అర్థము. ఇటువంటి తప్పులు ఆశుద్ధపత్రి
 కలో ఇంకా అనేకముగా కలవు. ‘సుఖకర’ అసాధువట! ‘సుకకర’
 సాధువట! ‘దోదకము’ అని వృత్తనామము ‘దోధకము’ అని ఉండ
 వలెనట!

పూర్వముద్రణములలోని గ్రంథచ్యుతులు.

మాకు దొరికిన వ్రాతప్రతులున్న పూర్వముద్రణములున్న
 ఎదుట నుంచుకొని పరిశీలించగా, పూర్వముద్రణములందు చాలాచోట్ల
 గ్రంథము తృటితమయిపోయినట్లు స్పష్టమయినది. సాధ్యమయినంత
 మట్టుకు పోయిన గ్రంథము సంపాదించి ఈ ప్రతిలో చేర్చినాము. అప్పటి
 కిన్ని, (ఓ) ప్రతి జాగ్రత్తగా పరిశీలించే సరికి ఈ గ్రంథము అచ్చుపడి
 పోయినందున ఈముద్రణములోకూడా కొన్ని చోట్ల ఇంకా లోపము
 లున్నవి; అయితే వాటిలోపవి కొన్ని “పాఠాంతరములు” అనే శీర్షిక
 క్రింద చూపిస్తున్నాము.

ఈదిగువను వివరించిన స్థలములలో పూర్వముద్రణములందు
 గ్రంథము పోయినది. అది పూర్వముద్రణములున్న ఈముద్రణమున్న
 ఎదుట నుంచుకొని చూచినయెడల మేము చెప్పినది స్పష్టముగా తేట
 పడగలదు.

ఈ ముద్రణములో V. 142 పంక్తి. 2. లో—‘నంతకునిఁజేచ్చ’ అని ఉన్నది.
 ఇందున్న అర్థానుస్వారము అచ్చు తప్పు.

I. 5, 83, 87, 96, 111, 124.

II. 172, 178, 196, 196, 197, 204, 219, 302, 305, 308, 325, 345, 356.

III. 103, 104, 107, 115, 121, 169, 186, 226, 231, 242, 257.

IV. 24, 45, 67, 187, 294, 312, 325 ^{పీఠికలో కొన్ని మాటలు,}
వాక్యములు పోయినవి.

ఈదిగువ వివరించిన స్థలములందు పద్యములే పోయినవి.

I 16-18 18-వ పద్యములోని నాల్గవచరణము 16-వ పద్యములో 5-వ చరణముగా పూర్వము ద్రణములన్నిటను ఉన్నది; 17-వ పద్యమున్ను 18-వ పద్యములో మొదటి మూడుచరణములున్న కనబడవు. అందువల్ల అర్థము పొసగదు.

I. 102 తర్వాత తుల్యాతులసమా అనే సూత్రమున్ను 103-వ పద్యమున్ను పోయినవి.

II. 235 తర్వాత ఒకవచనమున్ను కనిజనాశ్రయమునందలి పద్యమున్ను.

II. 101 తర్వాత ఒక శ్లోకమున్ను, ఒకపద్యమున్ను (ఓ. ప్రతిలో 6 శ్లోకములు, ఒకచక్రము, ఒకపద్యము కలవు.)

IV. ప్రమాణి, స్రగ్ధర పద్యములు.

IV. 187 తర్వాత “మఱియు వ్యత్యస్తాపజాతి” అనే శీర్షిక, దాని తర్వాతిపద్యము, దాని దిగువనున్న వచనము.

IV. 272; 312 లో 5 చరణములు, 368; 409 ఇవి కాక, బంధ కవిత్వమునకు సంబంధించిన గ్రంథమంతా విడిచి పెట్టినారు.

కొన్నిచోట్ల గ్రంథచ్యుతివల్ల విషయసంగర్భము చెడినది చూడండి:—

అంకెక్రింద గీటు ఉన్నయెడల, ఆసంఖ్యగల పద్యమందుగాని వచనమందుగాని, అనిన్ని లేనియెడల, దాని తర్వాత అనిన్ని అర్థము.

II. 114 తర్వాత “మార్కండేయపురాణమునందు” అని లేక పోవుటచేత 115-వ పద్యము ఏగ్రంథములోనిదో తెలియదు.

II. 139 తర్వాత “విజయవిలాసమునందు” అని లేకపోవుటచేత 140-వ పద్యము ఏగ్రంథములోనిదో తెలియదు.

II. 163 తర్వాత “కర్ణపర్వమునందు” అని లేకపోవుటచేత “సారపంతమై...” అనేపద్యము ఏగ్రంథములోనిదో తెలియదు.

II. 202.—‘పరిగొనుటకు’ అనే శీర్షికయున్న, దాని తర్వాత ఉదాహరణమునకుగాను విడిచిపెట్టవలసిన చోటున్న కనబరచుక “పరిగొనుట, పరిచనుదెంచుటకు నిరాటపర్వమునందు” అని అసంగతముగా ముద్రింపించినారు.

III. 197 తర్వాత, “లక్షణసారసంగ్రహమునందు” అనేశీర్షిక దిగువను—అలక్షణగ్రంథములోని పద్యమున్ను, దాని తర్వాత “నిర్వచనోత్తర రామాయణమునందు” అనే శీర్షికయున్ను విడిచి, “ఎఱుంగవు గాక” అనేపద్యము ముద్రింపించుటచేత, ఈపద్యము లక్షణసారసంగ్రహములోనిదని భ్రమపడుటకు అవకాశము కలుగుచున్నది.

IV. 230 తర్వాత మధురవృత్తలక్ష్యలక్షణపద్యము విడిచి దానిగురించి చెప్పిన సచనము ముద్రింపించుటచేత, ఈవచనము ఉద్ధృతము గురించి చెప్పినదని భ్రమపడుటకు కారణమైనది.

అర్థానుస్వారము.

‘వాడు’ పంటి కొన్నిమాటలలో అర్థానుస్వారము ఉండవలెనని అందరున్ను అంగీకరించి ఉన్నారు. ‘మూడు’ పంటిమాటలలో కొందరు పండితులు మొన్న మొన్న టివరకున్ను లేదని వాదించినారు. శబ్దరత్నాకరములో “మూడు”ను గురించి, “ఇది సార్థబిందుకమనుటకుఁ గవిత్రయము వారిప్రయోగములయందుఁ దగిన యుదాహరణములు దొరకమి గాక యిది బహువచనమున మూళ్లని వాడబడుచున్నది” అని బ్ర॥ సీతారామాచార్యులంతటి పండితులు తప్పు వ్రాసినారు. నేను; “మూడు”లో అరసున్న అందరున్ను అంగీకరించినారు; వ్రాతప్రతులు చూచినవారికి ప్రతిగ్రంథములోను కనబడకపోదు. అర

సున్న లేకుండా 'ఏగు' అనే మాట వ్రాతపుస్తకములో కనబడదు. వైకృతి చంద్రికలో వాసుదేవపండితుడు, "ఏంగళనా ప్రతిష్ఠాః" అని బిందువు విధించినాడు. అప్పకవికూడా 11. 116 లో "ఆగెలోఁగెను వీఁగెను, డాఁగె నేఁగవాఁగె"లో చిన్న బొట్టున్న పని చెప్పినాడు. అయినా, కొందరు 'ఏగు' లోని బిందువు ఇంకను విడిచిపెట్టుతున్నారు. తూఁపు, పోఁతు, కలఁగుఁడు, అనవుడు, నావుడు, అనుఁడు మొదలయిన కొన్ని శబ్దములలో అరసున్న ఉండవలెనని అనేక పండితులకు ఇప్పటికీస్పృశ్య తెలియదు. 'తూఁపు'లో అరసున్న ఉన్నదని, ఉదాహరణముగా ఇచ్చిన 11. 32-వ పద్యములో, అప్పకవి స్పష్టముగా చెప్పినా, 1859 లో ముద్రితమయిన ప్రతిలోను, దానిని చూచి ముద్రించిన తరువాతి ప్రతులలోను, 1910 లో ముద్రితమయిన ప్రతిలోకూడా, అపద్యములోనే ఆ మాటే అరసున్న లేకుండా పరిష్కరించినారు! శ. ర.లో అది అరసున్న లేకుండానే ఉన్నది. భారతములోనయినా, పరిష్కర్తలు ఆమాటలో నేటికీస్పృశ్య బిందువుంచలేదు. తాటాకుపుస్తకములలో స్పష్టముగా బిందువు కనబడుతూనే ఉన్నది. "పోఁతు" లో అప్పకవి అరసున్న ఉంచినాడు. (11. 195) సీసమాలికలో "పోఁతు కఱిమేఱక" అని ఉన్నది. తాటాకుపుస్తకములలో చాలాచోట్ల 'ఆఁబోఁతు' అని ఉండడము చూచినాము. (చూ. భీష్మ. 1.133 స్త్రీపర్వ. 11. 117. మొదటిదానిలో 'బో' తర్వాత అరసున్న అచ్చుపుస్తకములో కూడా ఉన్నది.) అయినా, పండితులకు భ్రమ వదలదు. మ॥ కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారి పండివారు మొన్న 'శివతత్త్వసారము' పరిష్కరించినప్పుడు ప్రాతప్రతిలో (చూ. 416-వ పద్యము) — 'నా బొంతులు' అని ఉన్నా శ. ర. ప్రమాణముగా గ్రహించి బిందువు పేక్షించినారు *కలఁగుఁడు, కలంగుఁడు, కలఁగుండు — ఈరూపములు తాటాకుపుస్తకములలోను, తొలుతటి అచ్చుపుస్తకములలోను ఉన్నవి. అనుఁడు (111. 159, 373), అగుఁడు (111. 166) బిందువుతో (ఈగ్రంథములోనే) వ్రాతప్రతులందు ఉన్నవి. ఈముద్రణ

* ఆంధ్రపత్రిక — ఉగాది సంచిక. (దుందుభి) లో శ్రీశతావధానులు శేషాద్రిమణికవులు ప్రకటించిన "అనవేముని ఉప్పుగల్లశాసనము" నందున్న "వెలంగ" శబ్దమునుగురించి, "పుత్రవాచకమైనప్పుడు సార్థబిందుకముకాదు" అని వ్రాసినారు. శ. ర. లో సార్థబిందుకమైనందుకు ప్రమాణమున్నది. అర్థానుసారవిశేష మిట్లున్నది.

సందున్న పొరపాటున విడిచిపెట్టడమయినది. శుద్ధపత్రికలో చూచినచినాము. 'అవుండోరనః' అని వైకృతిచంద్రికలో వాసుదేవపండితుడు చెప్పినాడు. పూర్వము ముద్రించిన భారతములోను వ్రాతప్రతులలో చాలాచోట్లను ఇట్టి శబ్దములందు బిందువు చూచి ఉన్నాము. ఎయిలేనేని? మరికొంతకాలమువరకూ పండితులు ఈమాటలలో బిందువు పెట్టరని తోచుచున్నది. మ|| లక్ష్మణరావుగారు కూడా శివతత్వపారము వ్రాతప్రతిలో కనబడ్డ 'పనుచుడు' (479) అంగీకరించి, 'దొరకొనుడు' (106) నిరాకరించినారు. (160) లో 'అనవుడు' అని వ్రాతప్రతిలో ఉన్నదేమో? పాతవ్రాతప్రతులలో ఉన్నట్లు భారతాదిగ్రంథములు అచ్చుపడితేనే కాని, అర్ధానుస్వారివివేకము నిశ్చయముగా ఏర్పడదు. ఇట్టి స్థితిలో మేము ఈవిషయము ఉపేక్షించుట నిందార్హము కాదని నమ్ముతున్నాము. దీర్ఘము మీదిదిగానీ, హ్రస్వము మీదిదిగానీ అరసున్న మొదట నిండునున్నే. నిండునున్న అరసున్న కావచ్చును. చేంతాడు, పూంచు, శ్రేంచు, అంబోతు, దాంగుండు, తాంబేలు, ఆని మనలలో కొందరు ఇంకా వాడుతున్నారు. ఒక్కొక్క మండలములో ఒక్కొక్కకాలమందు కొన్ని శబ్దములలోని అరసున్నలు అరసున్నలయినట్లు వ్రాతప్రతులలో కనబడుతున్నది.

ఆదేశములు.

ఇవికూడా ఇంకా సిశ్చయించుకొక్కము కాక ఉపేక్షించడమైనది. మా విచారణలో ప్రాచీనగ్రంథములందు గనకదవాదేశము రావలసినచోట్ల నిత్యమైనట్టేకనబడినది. ప్రథమమీదను, సంఖ్యాస్థకశబ్దముల మీదను తప్పక రావలసినట్టే తోచినది. 'శ్రీవాలింప', 'శ్రీసిగురొత్త', 'బండుగడ్డ', 'ఎంతగుమతులయిన' మొ|| వాటిలో వైపరీత్య మేమీ లేదు. * పూర్వకాలమున అట్టివాడుక సర్వసామాన్యము, ఉదా. పది గోటులు, బండుసోట, ఇరుచెఱుగులు, వేషణములు, అంతగాలము, పెద్దగాలము, ఎటవోయె, ఎందువోయె, వేసేతులు, ఇంతసలము, కొంతడడవు, ఇంతపట్టు. ఈ ఆదేశము రాని చోట్లు కొన్ని నియతమై ఉన్నవి. ఉదా. క్షౌర్యముమీదరాదు. తిమ్మకవి ఇందుకు విరుద్ధ

* చూ. శ్రీరాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంధిక పు. 126 కడపటి పంక్తులు.

ముగా ఉదాహరించిన “క్రూరాత్ముం, డైసీరలాలిచి...” అనే ప్రయోగము స్త్రీ పర్వము II. 56 లో నిది. ఆనందముద్రణము లోగాని, వావిళ్ల వారి ముద్రణములోగాని, వ్రాతప్రతులలోగాని ఈ పాఠములేదు. “క్రూరాత్ముం, డైసంకలేక” అని ఉన్నది. పెద్దనావ్య ర్వాచీనుల వాడుకలో కొంతభేదముండవచ్చును.

శకట రేఫము

లాక్షణికులు పెట్టిన చిక్కులు విడదీసి, ఏకవి. ఏశబ్దములో ఏ రేఫము వాడినాడో తెలుసుకొని, రేఫభేదములు నిర్ణయించుట బ్రహ్మ కై నా సాధ్యమగునో కాదో? అది శబ్దముల వ్యుత్పత్తినిబట్టి పండి తులు నిర్ణయించవలసి ఉంటుంది.

శబ్దరూపములు.

ఒకశబ్దము సరళాది అనిగాని పరుషాది అనిగాని అకారమధ్య మనిగాని, ఇకారమధ్యమనిగాని, ఉకారమధ్యమనిగాని నిర్ణయించుటకు లెస్సగా విమర్శచేయవలెను. అట్టి విమర్శచేయుటకు సరియైన పాఠము లుండవలెను. భారతాది గ్రంథములు పూర్వకాలపు వ్రాతప్రతులలో ఉన్నట్లు అచ్చుపడేదాకా ఈపని నెరవేరదు. ‘తలుఁగు’ ‘తలఁగు’ లలో ఏది సాధువా చెప్పలేము. ఇట్లే ‘నడచు’ ‘నడుచు’; ‘కలయు’ ‘కలియు’, ‘సారది’ ‘సారిది’ మొదలయినవి అనేకము ఒక్కొక్కకాల మందు ఒక్కొక్కలాగున ఉన్నవి. భారతాది గ్రంథములలో రాయడి, రాయడించు, వినుపించు, కనుపించు, ఎఱుంగించి, అగుల్చి, నిగు డించి, మగుడి, వెలుంగించి, మొదలయిన శబ్దములు తాటాకులమీద ను, మొదటికూర్పులోను, కనబడుతున్నవి గాని, ఇప్పుటి అచ్చుతో కానరావు. మొన్న మొన్న అచ్చుపడిన చంద్రభానుచరిత్రమందైనా మాతృకలో నున్నట్లు ఇట్టి శబ్దములులేవు. ఇట్లు కొన్ని అవశబ్దములు అచ్చుపడ్డ గ్రంథములలోనికి చొచ్చినవి. అందుండి నిఘంటువులలోనికి ఎక్కినవి. ‘రావడు’, ‘కొత్తడి’ అనేశబ్దములు భాషలోలేవు. ‘ప్రై వడు’ ‘కొత్తడి’ అని ఉండును. ఇందుకు ప్రమాణములు ఇక్కడ చెప్పుటకు వల్లపడదు. వాడుకలో లేని ప్రాచీన కావ్యభాషాశబ్దముల సాధుత్వము అసాధుత్వము నిశ్చయముగా విమర్శించుటకు తగిన ఆధార

ములు సమకూరేవరకున్న ఆభాషలో గ్రంథములు రచించేవారు అప
శబ్దాలువాడి గుజగుజలాడుతూ గజబిజిపడక తప్పదు.

అప్పకవి పొరబాట్లు.

“కాళిదాస మయూరాది కవులకైనఁ

గలవు తప్పలనంగ నన్యులకు లేవె ?

దిద్దఁ దగు పట్ల దిద్దుఁడు దిద్దరాని

యెడల నానేరములు క్షమించుటొప్పు.”

(పీ. 28)

అని అప్పకవి చెప్పినాడు, గనుక, అతడు వ్రాసిన విషయము
లందు కొన్ని అంశములు ప్రమాదజనితములేమో అని మాకుతోచి
నవి వాటిలో కొన్ని ఈదిగువను వివరిస్తున్నాము.

I కేవలప్రమాదజనితములు:—

పీ. 70 వరగుణాస్థాని శ్రీభరద్వాజమాని.

III. 22 “లకారశ్లిష్టమునకు” అని ఇచ్చిన రాఘవపాండవీయ
మందలి పద్యములో “లకారశ్లిష్టమైన ‘శ్లష్ట’ అనేపదము కలదుగాని
లకారశ్లిష్టమైన పదము లేదు.

IV. 319 విషదుగ్ధయుగ్మకుచయై.

II వ్యాకరణవిషయములు:—

I. 118 మదిరాక్షి చెవులు.

ఈపద్యములోని విషయములు “తెలుగు” అనే మానవత్రి
కలో ఎక్కువగా చర్చించడమయినది. (చూ. సం. 1, సంచికలు, 7,
8,9,10—ఆంధ్రపండిత భిషక్కుల భాషాభేదము I. 3. 21-51) ఇం
దులో అప్పకవి ‘అనరాదు.’ అని సేషేధించిన ‘చెవులు’ మొదలయిన
శబ్దములు నన్నయూది మహాకవులు ప్రయోగించి ఉన్నారు. అప్పకవి
పచనము కేవలము సాహసమూలకము.

I. 130 “కనకనటయసి గ్రామ్యపదముగాను వాగనుశాసనులు
ప్రయోగించినారు” అని “వనకన్యకయట...” అనే పద్యము ఆది
పర్వమునందలిదని ఉదాహరించినాడు, గాని, ఈపద్యము పినవీరభద్రుని
శృంగారశాకుంతలములోనిది. అప్పకవి పేర్కొలేదు. గాని శ్రీ తం.
కోవప్పెరుమాళ్లయ్యగారు పరిశోధించి ముద్రింపించిన భారతప్రతిలో

“తురగములు పఱవనేరక

వరూహవదనంబునందు వంధ్యములయ్యెన్

సురసారథి ననుఁ గానక

హరినందన యెందుఁ బోయి తనెఁ గడు ఘోరితఁ. (అర. IV. 69)

అనిఉన్నది. అయితే, మావద్దనున్న రెండువ్రాతప్రతులలోను “యెందు వోయితని కడుఘోరితఁ” అని ఉన్నది.

II. 132 ‘చంచు’

‘చెంచు’ శబ్దము తప్పు అని అప్పకవి అభిప్రాయము; గాని దీనికి మహాకవిప్రయోగములు మెండుగా గలవు.

1. చెంచువేల్పులమూకల సేనదేర్చి—ఎఱ్ఱాప్రగడ నృసింహ పురాణము I. 54

2. చెంచు.....జెలిమిసేసి—శ్రీనాథునిపైపదము V. 136

3. చెంచుగంటికిఁ బోయి చెంచెతఁకుఁ బ్రియము—శ్రీనాథుని కాశీఖండము. V. 71

4. చెంచులు ...అలసాసేపెద్దన మనుచరిత్రము. IV. 103

5. చెంచితలక బింఛపత్రచేలాంచితలక—బమ్మెర పోతరాజు భాగ. X.

6. సిద్ధమును లిందుఁ జరియించు చెంచునెల్ల-శ్రీనాథుని కాశీ ఖండము. III. 59

II. 136 ‘పాండురాజు’ అనే పదము శుద్ధ సంస్కృతపదము గనుక, అందలి జకారము తాలవ్యమే కాని, దంత్యము కానేరదనిన్ని తాలవ్యము అర్థాంతరమునందు దంత్యముగా చెప్పరాదు అనిన్ని పింగళి సూరన అట్లు చెప్పడనిన్ని అప్పకవి అభిప్రాయము.

గాని “ఎందువేట రాఁ” అనే పద్యముకాక మరి మూడు పద్యములలో ఇట్టి జకారము కనబడుచున్నది.

1. “పాండురాజీవరమాధుర్య” III. 5. ఇక్కడ భారతార్థము నందు “పాండురాజు+ఈ+వరమాధుర్య” అనిన్ని రామాయణార్థ మందు “పాండు+రాజీవ+రమాధుర్య” అనిన్ని పదవిభాగము.

2. 'ధర్మరాజితజయమహేహతస్సహుడగుచు' III. 108. ఇక్కడ భారతార్థమందు "ధర్మరాజు+ఇత, జయ, మహేహతస్సహుడ+అగుచు" అనిన్ని, రామాయణార్థమందు, ధర్మ రాజిత..." అనిన్ని పదవిభాగము.

3. "ధర్మరాజిత రక్షమాపాల" IV. 209. ఇక్కడ భారతార్థమందు "ధర్మరాజు+ఇతర..." అనిన్ని రామాయణార్థమందు "ధర్మ+రాజిత..." అనిన్ని పదవిభాగము.

రాజు, పాండురాజు, ధర్మరాజు మొదలయిన శబ్దములలోని జకారము దంత్యమేకాని తాలవ్యము కానేరదు గదా. "ఇ-ఈ-ఏ-పలను గూడిన చజలు తాలవ్యములు" అంటే సిద్ధమైన పదములలోని చజల పట్ల చెల్లవలెను గాని, సంధివశమున వచ్చినవాటికి చెల్లుగూడదు. రాజిక్కడ లేదు (రాజు+ఇక్కడ); చుంచీగదిలో ఉన్నది. (చుంచు+ఈ.) ఇటువంటి చోట్లగల చజలకు దంత్యోచ్చారణమే కాని తాలవ్యోచ్చారణము లేదు గదా.

ఈప్రయోగములు చూడగా సూరపరాజుగారికి ఈ విషయమున అప్పకవికి గల పట్టుదల లేనట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

II. 189 "వవర, రీవి, లేవ, రావు, ధాక మొదలయినవి స్వదేశ్యములుగాని, వైకృతములు కావు. అని అప్పకవి వ్రాసినాడు. ఆతడే మఱియొకచోట "స్వర్భాక్షరములందు బంచవర్గములను సమములై యుండు సక్షరములు పది.....శుద్ధాంధ్ర దేశభాషాపదముల వెదకి నను లేవు" (II. 59) అని వ్రాసియుండుటచేత, స్వమతవిరోధము కనబడుచున్నది. ఈపదములలో 'రావు' అనేది వైకృతవిశేషము, గ్రామ్యము అని శబ్దరత్నాకరములోనున్న, హిందూస్థానీపదము అని గుప్తార్థప్రకాశికలోనున్న, ఉన్నది. నన్నయ, తిక్కన మొదలయిన మహాకవులందరున్న ఈశబ్దము వాడినారు. ఇది నిజముగా వైకృతము. సంస్కృతభాషలోని "స్థా" అనే ధాతువుతో సంబంధము కలది.

తక్కిన పదములు దేశ్యములని శబ్దరత్నాకరములో నయితము చెప్పి ఉన్నది. అయితే, శుద్ధాంధ్ర దేశభాషాపదములలో వర్గద్వితీయ చతుర్థవర్ణములు లేనని చెప్పరాదు.

II. 181-187 ఉయ్యెల, పయ్యెద, తాయెతులు - ఈశబ్దములందున్న యెకారము పదమధ్యమని ముద్దరాజు రామన్న అన్నాడని అప్పకవి ఆక్షేపించినాడు. 'ఉయ్యె+యె(హేలా) ఏల=ఉయ్యెల' అని చెప్పట తప్పుగా తోచుచున్నది. ద్రావిడభాషలో ఉయ్యె ధాతువుయొక్క కృదంతము "ఉయ్యెనల్" దీనికి తెలుగు ఉయ్యెల, ఉయ్యెల, ఉయ్యెల, ఉయ్యెల మొ॥ రూపాంతరములు లోకులవాడుకనుబట్టి వచ్చినవి. అప్పకవి చెప్పిన 'తాయెతులు' అపశబ్దము కాబోలును. చంద్రభానుచరిత్రము (పరిషత్తువారి వ్రాతప్రతి) లో 1.89—'తాయెతులబట్టి', III. 78—'తాయెతులచేరు', V. 153—'సంపెంగమొగ్గతాయెతు' అని ఉన్నది. అచ్చులో పరిషత్తువారు శ. ర. ప్రమాణముగాచేసుకొని 'తాయెతు' అని పరిష్కరించినారు. ముద్దరాజు రామన్నగ్రంథమందు 'తాయెరు' అని ఉన్నది. కూచిమంచి తిమ్మకవి లక్షణమందు (అచ్చు ప్రతిలో) 'తాయెరు' అని ఉన్నది. అప్పకవిచెప్పిన 'తాయె+యెత్తు—తాయెతు' సాధువాదాదో ఎట్లు నిశ్చయించడము? పయ్యెదకు రూపాంతరము పయ్యెద. రామా. యుద్ధ. లో ప్రయోగమున్నది.

II. 198 అయ్యెగుట (=పోవుట) అనేశబ్దములోని రేఫము శకట రేఫముగా సయితము ఉండవచ్చునని అప్పకవి మానెలపర్వము, I. 16-వ పద్యమును ఉదాహరించినాడు. ఆయితే, భారతము ముద్రిత ప్రతులలో గాని, వ్రాతప్రతులలోగాని ఈపద్యమందు ఈపదమే కనబడలేదు. "అయ్యెగె" ఉన్నదని అప్పకవి చెప్పినచోట "ఎయ్యెగె" అనే శబ్దము కలదు. సందర్భమును బట్టి విచారించినయెడల, అచోట "ఎయ్యెగె" అనే ఉండవలెనని తోచును.

II. 221 "జాతివాగల వోడ్డశబ్దమొక్కటి దక్క
సంస్కృతాంధ్రముల ముజ్జములందు
శబ్దము మొదల నిశ్చయముగాఁ గొమ్ములు
నోత్పంబులును గల్గ వొకటికైన "

అని అప్పకవి వ్రాసినాడు; గాని, సంస్కృతములో మరికొన్ని కలవు. అవి బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిలవారు తమ గుప్తార్థప్రకాశికలో ఉదాహరించినారు.

"వోలికా (బిబ్బట్లు, పోలి), వోడు; (పిత్తగృహవాసియై పో

పింపబడిన ప్రోషిత భర్తృకానుతుఁడు), వోధజః (గర్భిణీ స్త్రీని బెండ్లి
యాడిన పిదపఁ బుట్టిన కొమరుఁడు), వోధా (కుమరవాఁడు, సారథి),
వోటా (దాసి), వోధః (పోత చెట్టు), వోధః (గొనన సర్పము, మత్స్య
విశేషము) వోరకః (లేఖకుఁడు), వోరటః (కుండపుష్పము), వోరపట్టి
(మందర—అశ్వశాల), వోరసః (ధాన్యవిశేషము), వోరుఖాసః
(పాటలవర్ణాశ్వాసు) మున్నగు వోకారసహితశబ్దంబులు శబ్దార్థ కల్ప
తరు, సర్వశబ్దసంగ్రహిణీ ప్రభృతి గ్రంథంబులలోఁ గనబడుచున్నవి.”
పుట. II.

V. ‘27 తన్ను, నిన్ను, నన్ను... ఇవిద్రుతప్రకృతు ‘లెపుడుగావు’
అని అప్పకవి వ్రాయుట వింతగా ఉన్నది. ‘వైకల్పికద్రుతప్రకృతు’ అని
కాబోలు అప్పకవి అభిప్రాయము ?

III. ఛందోవిషయములు.

II. 229-234 యతిప్రాసములకు రేఫఱకారముల సాంకర్యము
చేయకూడదని పట్టునలతో చెప్పిన అప్పకవియే వీటిని యతిప్రాసము
లందు కూర్చినాడని కొందరు ఈ గ్రంథమునుండి కొన్ని పద్యము లుదా
హరించినారు.

1. తేనీనామమునకుఁ * గ్రిందిపంకను II. 345

2. అరుదారను*ధృతమయ్యే
స్తటిసజయలుక*నసజ్జలుక IV. 230

3. పురుటింటక*.....గు
రైఱిగిప్టంబుగ..... IV. 320

4. కేరుచు నొయ్యన డగ్గఱఁ
జేరుచు నురుముష్టిహతికిఁ జిక్కకవేగం
దాటుచుహంకృతిఁ గ్రమ్మఱ
దూటుచు ధోక్షుజుడు మల్లుఁ ద్రుంచె ననంగక. V. 77

5. పరగంగందము పథ్యము * మఱి విపులయు IV. 265

6. అఱుటులఁ.....రెల్లక, ధరనెఱునున్నలు..... V. 106
వీటిలో మొదటిదానికి “నృపునినామమునకు...” అని పూ.

ము. లలో పాఠాంతరము కలదు; గాని అది వ్రాతప్రతులందు కన
బడదు. 1859లో ముద్రితమైన ప్రతియందు “తేనీనామమునకు...” అనే

ఉన్నది; గాని అందు శుద్ధపత్రికలో “నృపుని” అని సాధుపాఠముగా ఇచ్చినారు. తక్కిన ముద్రణములు సంపాదించినవారికి మొదటి ముద్రణములోని శుద్ధపత్రికయే ఆధారముగా ఉన్నట్లు కనబడుచున్నది. మొదటి ముద్రణము పరిష్కరించిన వారికి ఆధారమేమో తెలియదు. రేఫ శకటరేఫల సాంకర్యము తప్పగదా అని వారు దిద్ది ఉంచుదురు. అయితే మరికొన్నిచోట్ల దిద్దక విడిచిపెట్టుటకు కారణము కనబడదు.

5-వ ఉదాహరణము అప్పకవి పాఠముకాదు. (చూ. పాఠాంతరములు.)

6-వ ఉదాహరణముకూడా అప్పకవిపాఠముకాదు. (చూ. శుద్ధపత్రిక.)

తక్కిన ఉదాహరణములకు మాత్రము పాఠాంతరములు కనబడలేదు. అచ్చులో శకటరేఫములకు బదులు రేఫములే ఉన్నవి గాని అప్పకవి మతమున అవి శకటరేఫములుగా ఉండవలెను; గనుక, వాటిని శుద్ధపత్రికలో దిద్ది చూపించినాము. సరియైన పాఠాంతరములున్న యెడల అప్పకవిని ఆక్షేపించవలసిన అవసరముండదు.

II. 249-251.

లాఠి వా జాతి వాకు ‘ప్రాసమందు నిలుచును; గాని, మొదట పకారమగుటచేతను, ఆలాతివా జాతి వాకు యతిగా చెల్లదు అనిన్ని

“లాఠి జాతికి వడికి నిల్వఁ దగ దనుచు
నూత్రమునఁ జెప్పలేదని చూడ వలదు
నన్న యార్యుఁడు పంచమామ్నాయమునను
నిలుపు లక్ష్యంబులకు మాటు పలుక వశమే.”

అనిన్ని చెప్పి, అప్పకవి ‘భూనుతక్తిర్నిబ్రాహ్మణుఁడు పుట్టఁగ’ అనే పద్యము లక్ష్యముగా చూపించినాడు. అతడు తాను చెప్పిన లక్ష్యమునకు ఇది ఏలాగు లక్ష్యముకాగలదని అనుకొన్నాడో! తగదని చెప్పిన దానికి లక్ష్యమెట్లు చూపుటకు పూనుకొన్నాడో!

వఫలకు యతి చెల్లునని, అప్పకవి అభేదవర్గయతులక్రింద నన్న యప్రయోగము లిచ్చినాడు. అతడిచ్చిన లక్ష్యములలో చాలావాటికి

పాతభేదము లున్నవి గాని, సంశయించుటకు ఎడమియ్యని లక్ష్యములు సయితము చూపిస్తున్నాము.

సీ. పా. వేణిసరస్వతిః * వెన్నయైరావతి. (సఖా. I. 71.)

ఈలాగున పవలకు మైత్రి కుదిర్చిన నన్నయ లాఠి జాతి వాల మైత్రికి ఇష్టపడడని ఎట్లు అనుకోగలము? ఉచ్చారణలో పవలకంటె లాఠి జాతి వాలకు మైత్రి ఎక్కువగానే ఉన్నది. ఆయితే, నీటికి మైత్రి గల పద్యము నన్నయభారతమందు మాకు కనబడలేదు. గాని, అంత మాత్రాన నన్నయకు ఇది సప్తతము కాదని చెప్పలేము. ఇందును గూర్చి చిన్న యనూరి బాలవ్యాకరణములోని సూత్రము చూడండి:—
“యవలలు లఘ్వలఘువులు మైత్రిం బొరయు; రేఫంబులు పొర యవు” (ప్రకీర్ణ. 24) ఇందుకు గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు ఇచ్చిన ప్రయోగము:—

సీ. ఎలమావి కొన యెక్కి * తెలతెల పార్థికో

చెలపోటుఁ గూఁకలు * వెట్టెనేని (రాజశేఖరచరిత్ర.)

III. 125-126 “శకంధు కర్కంధులు ఆయాయదేశమందలి నూతులకర్థము గాని, కర్కంధు తేగుచెట్టుకు అర్థము కాదు. కర్కస్య అంధూః అని అప్పటి వ్యాఖ్యివ్రాసి తేగుచెట్టు అర్థం వ్రాసినారు. అంధు శబ్దము ఊకారంతము గాని ఊకారమంతమందు లేదు. అయినా, కర్కమనగా ఏమిటో అర్థము వ్రాయరయిరి.....కొన్ని సమాసములలో అచ్చులు కనిపించుటలేదు” అని కూచిమంచి వేంకట రాయడు “సుకవి మనోరంజనము” అనే లక్షణగ్రంథమందు వ్రాసినాడు. (ఇది అచ్చుపడలేదు)

అఖండవడి.

III. 203 “తెలుగు” అనే మాసపత్రికలో (సంపుటము. 1. సంచిక 9-10, 1920 సం॥ మే జూన్—పుటలు 9-27) అఖండవడి గురించి విపులముగా ఒకవ్యాసము వ్రాయడమయినది. అది అంతా ఇక్కడ ఎత్తివ్రాయుటకు ఎలనుపడదు. గనుక దాని సారాంశము సూత్రము సంగ్రహించి వ్రాస్తున్నాము—ఈవడి అవ్రశస్తమని అప్పకవి అభిప్రాయము; గాని లాక్షణికులలో అప్పకవికి పూర్వులు—కవి

* ప్రథమావిభక్తిమిది పవరమునకు వకారాదేశము రావలెనేమో?

జనాశ్రయకర్త, లింగమగుంట తిమ్మకవి, ముద్దరాజు రామన్న, చీత్రకవి పెద్దన్న అఖండవడి యతిభేదములలో వేర్కొని దానికి లక్షణము చూపించినారు. అప్పకవి తర్వాతి లాక్షణికులలో కూచిమంి తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణసారసంగ్రహములో దీనికి లక్షణము వ్రాసి కొన్ని మహాకవిప్రయోగములు చూపించినాడు. కూచిమంచి వేంకటరాయడు జగ్గకవి మనుమడు, గొప్ప పండితుడు, శుకవిమనోరంజనము అనే ఒకలక్షణగ్రంథములో అఖండవడిసాధువని మహాకవి ప్రయోగములు ఇరువై అయిదు చూపించినాడు.

ఇంతేకాదు; వేలకొలది ప్రయోగాలు చూపించవచ్చును. అయితే పండితంనుస్యలయిన పరిష్కర్తలు కవిహృదయము తెలియ నీయకుండా తమ ఇష్టానిష్టములబట్టి పాఠములు తారుమారుచేసి గ్రంథములు అచ్చువేయించుచుండుటచేత వ్రాతప్రతులలో కనబడుచున్న అఖండవళ్లు ముద్రితగ్రంథములలో కనబడకున్నవి.

అయితే, పరిష్కర్తలకు అఖండవడి అగ్రాహ్యమని ఎందుకు తోచినదంటే.—లక్షణగ్రంథము లన్నిటిలోను అప్పకవీయము మాత్రమే ముందుగా అచ్చుపడి ప్రచారములోనికి వచ్చియుండుటచేత చాలామందికి తక్కిన లాక్షణికుల ఆభిప్రాయము తెలియలేదు. స్వతంత్రించి లక్ష్యములు పరిశీలించి లక్షణము సరిచూచుకొనుట సుకరము కాదు; గనుక, అప్పటికి ముద్రితమై ప్రచారములో ఉన్న అప్పకవీయము మాత్రమే చదువుకొని అప్పకవిలక్షణములు వేదహాక్యములుగా పండితులు శిరసా వహించినారు. గ్రంథములు అచ్చుపడుట ఎక్కువయినకొలదిని వ్రాతప్రతులు పరిశీలించుట తక్కువయినది. ఏ లక్ష్యములను చూచి సరియైన లక్షణము వ్రాయవలసి ఉండెనో ఆలక్ష్యములను ఒకానొకరు ప్రమాదపశమున చెప్పిన దుష్టలక్షణమును బట్టి దిద్దుటవల్ల సత్యము దూరమై పోవుచున్నది; అసత్యము బలపడి స్థిరమగుచున్నది.

అప్పకవి అఖండవడి అగ్రాహ్యమని తలచుటచేత స్పష్టముగా కనబడుచున్న అఖండవళ్లకు గతికల్పించవలసి వచ్చినది. అందుచేత అతడు 12 విధములయిన ఉభయవళ్లు వేర్కొన్నాడు. నాటినుండి

నేటివరకు అప్పకవీయమందు ఆదరణ విశేషముగా గలవారికి అఖండ వడి కనబడిన వెంటనే సాధ్యమయితే దిద్దివేయవలెననే కోరిక. దిద్దడానికి శత్యము కాక, అన్ని ప్రతులలోను ఆప్రయోగము ఒక్కలాగే ఉండి, అది మహాకవీశ్వరుని ప్రయోగమైనయెడల, ఉభయవళిభేదము మరియొకటి సృజించవలెనన్న కోరికే కాని, అఖండవడి ఒప్పుకోవలెనన్న బుద్ధి ఇంకా పుట్టకున్నది.

“చ. అని మది నిశ్చయించి.....”

కొనరిన పైన్యముల్ పదునొకొంటికి.

(III. 211)

ఈపద్యములో “మూడవపాదంబునందు బదునొకొంటికి నని యున్నచోట సంధిగూర్చి స్వరప్రధానవడిగాను సోమయాజులుగారు ప్రయోగించినారు.” అని అప్పకవిప్రాస్తే, అందుకు తగినట్లుగా, కూచిమంచి వేంకటరాయడు, తన సుకవిమనోరంజనములో అప్పకవి వాదము ఖండిస్తూ, “సమదాటోప (II. 96) అన్నపద్యములో ‘ఒక్కమొగిక్’ అనిన్ని, మనుచరిత్ర ‘ఒక్కొట’ (II. 97) అనిన్ని, రాఘవ పాండవీయము ‘లేడొక్కొడు (II. 98) అనిన్ని ఒకొ, ఒక వివిధముగా వుంటుందని వర్ణయతి గలిగిన చోట్లనే చూపించినారు. ఇంకా అనేక లక్ష్యము లున్నవి. ఈకారణములచేత ‘పదునొకొంటికి’ అను నప్పుడు, అఖండవడి సిద్ధము. ఒక+ఒంటికి—ఒకొంటికి అని అప్పకవి గారి తాత్పర్యమని తోచుచున్నది. పదద్వయ విభాగమునకు ప్రసక్తి కనిపించదు. ఆయన ముఖ్యాభిప్రాయమొకటి; వైకి వ్రాసిన దొకటి, అఖండవడి యుండదని ముఖ్యాభిప్రాయము. అందుకు నఖండవధులున్న చోట 5-6 చోట్ల దిద్ది పాఠములు వేరే కల్పించినారు. ఇక్కడ దిద్దడమునకు శత్యము కాలేదు. గనుక, ముద్దరాజు రామన్నగారిని ఆక్షేపించుటకై పయ్యెడ, ఉయ్యెల, తాయెతులు—వీటిలో పదద్వయ విభాగములేనిది వ్రాసినటులనే అఖండవడిని ఖండించుటకై వ్రాసినారు. స్త్రీపర్వంలో “క. పాండవులవలనఁ గీడొ, క్కొండును లేదధిప నీదుఁకొండుకులు ధరణి.” అని ఉన్నది. దీని కేమంటారు? అఖండవడి అంగీకరించవద్దా! గాని యిది నిజముగా వర్ణయతి” అని వ్రాసినారు.

ముద్రితగ్రంథములలో నిలిచిన అఖండవడి ప్రయోగములు చూడండి.

1. సంభరణప్రాధనిజభు+జార్గళ... .
2. ఆ, లోకనమాత్రమున ముక్తు+లుల్లసిలంగళ.
3. తంత్రము లాలకించి వసు+ధామరముఘ్యలు
4. కై, లాటమునం ఖటిల్లెనక+లార్థము.... కాశీఖండము.

శ్రీనాథుడు ఇంకా తక్కిన గ్రంథములలో సయితము అఖండ వడి తరుచుగా వాడినాడు.

అచ్చుపడ్డ భాగవతములో సయితము చాలాచోట్ల అఖండవ ళులు కనిపించుచున్నవి.

1. వెట్టదునేత్రంబులు నెట్టగావు నిజజా+టార్థేందుడు (VIII.)
2. కాంతాకారంబు జగన్నిమజ్జరముగ+న్న (VII.)
3. రత్నైకారంభకు భక్తపాలనకథా+సంరంభకు (I. I.)
4. లోకైక శరణ్యయోయభయ+కారణ (X.)
5. కన్నులకఖిలార్థలాభంబు+గలుగుచుండు. (X.)

భావతములో అఖండవల్లు లేవని కొందరికి భ్రమ. గాని, లేక పోలేదు. అచ్చుపడ్డ ప్రతులలో చూస్తే కనబడవు; గాని వ్రాతప్రతు లలో అనేకముగా ఉన్నవి. అచ్చుపడ్డవాటిలో కూడా కొన్ని కనబడు చున్నవి. 'పదునొకంటికి' గలచోట "అని మది నిశ్చయించి" అనే పద్యములో అఖండవడి సిద్ధము గదా.

“వీరలు దైవశక్తి బ్రభ+వించిన వారను టేమిసందియం
వీరమణీయకాంతి నుప+మింపగ.....”

ఇందులో ఇంచుగాగమ సంబంధియైన ఇకారము విరగదం టే రెండవచరణములో అఖండవడి సిద్ధము; విరుగునం టే, మొదటి చరణ ములో అఖండవడి సిద్ధము.

ఇంచుగాగమ సంబంధియైన ఇకారము విరగదని అప్పకవి అభి ప్రాయము! గాని అతని అభిప్రాయమునకు విరుద్ధముగా మహాకవి ప్ర యోగములు కలవు.

1. సీ. ఏను దియ్యమున న+టించిన (నృసింహపు. I.)
2. పాటించి ధరించి పొందు ఘటి+యించి (భాస్క. రా. యుద్ధ.)
3. ఇరువుగదా ధారగొని భుజించుట యొప్పుకొ (పద్మపు. II. 98)
4. ఎక్కడ బరించునంతకు వ+రించుట (పద్మపు. III. 170.)

భారతము వ్రాతప్రతులలో కనబడుతూ ఉన్న అఖండవల్లు చూడండి:—

1. సురరాజు నెడలో! నిడుకొని యేకాగ్రబుద్ధి+నిష్ఠాత్మండై (ఆది. V. 120)

2. మేముకొ! నీవిద్యలెల్లఁ జూపుదు

మీవీరులు సూచి మేలు+మేలని పొగడకొ. (ఆది. VI. 93)

3. సూచె మనంబునఁ దలంచు+చుండుదునేనుకొ (ఆది. VI. 95)
4. విమలమతీ నీకొడుకునట్టు+లలయంగ జనుకొ (ఉద్యో. II. 74)
5. ఘస్తరుడగుచున్న వాని దివి+జారి (అర. VII. 957)
6. నామనమార దీని గని+నప్పుడె..... (సౌ. ప్తి. II. 96)
7. జనావళి పురజనులు హస్తీ+నాపురమునకుకొ (ఆశ్వ. IV. 93)

ఇంకా అనేకముగా ఉన్నవి; గాని, పరిష్కర్తలు అచ్చులో కనబడకుండా తమ ఇష్టము వచ్చినట్లు దిద్దివేసినారు. కొన్ని చోట్ల అర్థము పాడయినది.—

సీ. నీలజీమూతంబు లీల నాక్షేపించి నల్లనైతోఁ తెంచు+నట్టి తనువు (ఆది. VI. 22)

అని ఉంటే, 'అట్టితనువు'కు బదులుగా నల్లగృహము అని అచ్చు పేయించినారు. దీనికి అర్థమేమి?

III. 271 అభేదవిరతులలో వబలకు, లడలకు, లళలకు, శడలకు, అభేదవర్గవిరతులలో వపభబభలకు యతి చెల్లవచ్చుననిన్ని రలలకు మాత్రము యతి చెల్లకూడదనిన్ని అప్పకవి అభిప్రాయము. “గల యోరభేదః” అని కూడా సూత్రమున్నదే. లక్షణవిలాసమువారిని ఆక్షేపించి వారిచ్చిన రెండు పద్యములలోను, రేఖాశబ్దము లేఖాశబ్దముగా చదువవలెను. అని అప్పకవి విధించి చెప్పటకు ఆధారము కన

బడదు. రూపాంతరము లున్నందున ఏదో ఒకరూపమునే విధించుటకు ప్రయోజనము తనమతము సాధించుకోవడమే కాని, మరియొకటి కా నట్లు కనబడుచున్నది.

రూపాంతరములులేని లక్ష్యములుకూడా ఉన్నవి.

1. రాయంచ కాళ్లు దౌలకయమున్న (వసుచరిత్ర)

2. లీలాహాస్యకళాప్రసంగములనుఁద్రేకించి...

(కాశీఖండము VI. 20.)

III. 357 స్వవర్జప్రాసమునకు అప్పకవి ఇచ్చిన లక్షణములో “ండ,ంట”లకు ప్రాసము చెల్లునని చెప్పియుండలేదు. అదిగాక, తిక్కన సోమయాజి “ఆకొండు” అనే ప్రయోగించి ఉండవచ్చును. “మార్కొండు” మొదలయిన శబ్దములున్నవి.

III. 366 లడలకున్న శడలకున్న ప్రాసము చెల్లునని రూపాంతరములు గల మాటలున్న పద్యములనే అప్పకవి ఉదాహరించినాడు.

వెడలి—వెలి, దడము—దళము, వ్రీడ—వ్రీళ.

రేఖా—రేఖాశబ్దముల గురించి అతడు చెప్పినట్లే చెప్పి రలల యతి అతడు ఖండించినట్లే ఈ అభేదప్రాసము ఖండించవచ్చును; గాని, మాకు రెండున్ను సమ్యతమే.

రూపాంతరములులేని పదములుగల లక్ష్యములున్నవి;—

చ. అలజడిఁ బొందఁగాఁ దగని యట్టిది ద్రౌపది మేరుకల్పలం
గొడుకుల..... (శాంతి. I. 202)

చ. పడి తెలివొంది లేచి పారిబాప్పుజలుబులు మేనుగవ్వఁగాఁ
బడఁతుక.....కోర్చిన

న్నలజడి (మార్క.)

III. 378 “ధూర్తులైన కవులు కల్పనఁజేసి

యొప్పినంబు లనుచుఁ జెప్పరాదు.” అని వీధినాట కమునం దొక పద్యమున్ను రామాయణమునం దొక పద్యమున్ను చూపించినాడు. వాటిలో తనమతము నిలబెట్టుకొనుటకు పాఠాంతర ములనైనా చూపించలేదు. ఇంతకు ముందు “కర్ణాట” శబ్దమునకు శ్రీనాథుని వీధినాటకమందలిపద్యమున్ను, అనేకస్థలములందు రామా

యణమందలి పద్యములున్న ఉదాహరించే ఈగ్రంథములు రచించిన మహాకవులను “భూద్ధలయిన కవులు” అనివ్రాయుట అతిసాహసము. సభాపర్వములో నన్నయయే ఇట్టి ప్రాస ముంచినాడు.

ఉ. మండిత సూర్యరశ్మి.....గట, స్యంధిసుగంధి...”సభా. II. III.

ఈపాఠము అహోబలీయమందున్నది; కొన్ని వ్రాతపుస్తకములలో లేదు; అచ్చపద్య ప్రతులలోను “మండిత సూర్యరశ్మి...” అని దిద్ది ఉన్నది.

IV. క్రాంచపదము (పుట. 250)

క్రాంచపదీవు త్తమ్మునఁ జెన్నారంగఁ బలుకు దురిలఁగవి.

ఇందులో విశ్రమాక్షరములు అప్పకవి తాను III. 110-111 లో విధించినట్లు నిలిపినాడు కాదు. చూడండి.

“ఆ. ఒక్కపదములోనఁ బెక్కు విశ్రమములు
జలుగుచోట మొదల జడ్డలున్న
నడుగు వెడలు దనుక నంవొక్కటియె కాని
యుండ దొకటనదియు నొకట నిదియు.”

III. 111

IV. 223-224 అప్పకవి చెప్పిన శరభక్రీడలో నాలుగు పాదములున్న చంద్రశ్రీస్తోత్రాచ్చాయనే నడుచుచున్నవి. విశాలవృత్తము సమవృత్తములలో పేర్కొలేదు. అది ఎట్లు నడుచునో చెప్పలేదు.

IV. కేతుమతి (216), వేగవతి (217), వియోగిని (218), పరావతి (219), వీణారచనము (219), ఉద్ధతము (230), మణిదీపిక (233) మొదలయినవాటికి వివరణవచనములు లేకపోవుటచేత అవి ఎట్లునడుచునో సులభముగా తెలియదు.

IV. 231 మూడవచరణములో గణభంగము. తుదిగణము యగణమై ఉండవలెను. మావద్దనున్న వ్రాతప్రతులలోను పూర్వముద్రణములందును ఇట్లే ఉన్నది. ఇటువంటి ప్రమాదములు మరికొన్ని కలవు; ఉన్నచోట వుట అడుగున చూపించినాము.

సీసములు.

IV. 335 ఈసీసభేదముల గురించి లాక్షణికులందరున్న ఒక్క విధముగా చెప్పలేదు. అందరిలోను ఎక్కువభేదములను వేర్కొన్న వాడు అనంతుడు; అతడు పదిభేదములను చెప్పినాడు.

1 సమసీసము:—(సామాన్యసీసము; విశేషలక్షణమేమీలేదు)

2 సర్వతఃప్రాససీసము:—(అన్ని చరణములలోను ఒకే అక్షరము ప్రాసయతులు గలది అనగా 24 చోట్ల ఒకటే ప్రాసాక్షరము; అక్షరమైత్రివడి పాటించ నక్కరలేదు.)

3 అక్కిలి ప్రాససీసము:—(పెద్దపాదములందుగల 8 ఖండములలోను గీతి నాలుగుపాదములలోను రెండవ అక్షరములు ఒకే ప్రాసాక్షరము కలిగిఉండవలెను. ఇదిగాక సర్వత్ర అక్షరమైత్రివడి నియమము పాటించవలెను. అనగా, 12 చోట్ల ఒకటే ప్రాసాక్షరముగల అక్కిలి వడి సీసము.)

4 (సమ) ప్రాససీసము:—(నాలుగు పెద్దపాదములందును ఎత్తు గీతిలో బెసిపాదముల రెంటును రెండవ అక్షరములు ఒకే ప్రాసాక్షరము కలిగి ఉండవలెను. ఇదిగాక, సర్వత్ర అక్షరమైత్రివడి నియమము పాటించవలెను. అనగా 6 చోట్ల ఒకటే ప్రాసాక్షరముగల అక్కిలి వడిసీసము.)

5 వృత్తప్రాససీసము:—(పెద్దపాదముల నాల్గింట మాత్రమే వృత్తముల కున్నట్లు ప్రాస ముండవలెను. లక్ష్యమునుబట్టి సర్వత్ర వడి నియమము పాటించ నక్కరలేదు.)

6 అవకలిప్రాససీసము:—(అన్ని చోట్లను ప్రాసయతనియమము మాత్రమే కలది.)

7 అక్కిలివడిసీసము:—(అన్ని చోట్లను వడినియమమే కలది.)

8 వడిసీసము:—(అన్ని చోట్లను వడినియమ ముండవలెను; అంతేకాక, పాదాదినున్న వర్ణముతో మైత్రిగల వర్ణములే పాదము పొడుపునను యత్థిలములందు రావలెను.)

9 విషమసీసము:—(ఉత్సాహ, గీతపద్యమున్ను కలిసినది.)

10 సర్వలఘుసీసము:—(ఇందులో ఇంద్రగణములకు బదులుగా అయిదులఘువుల గణము లుండును.)

వీటిలో 1, 2, 4, 6, 7, 9, 10—సీసభేదములు అప్పకవీయములో ఉన్నవి; అయితే, పేర్లలో కొద్దిగా భేదమున్నది. అనంతుని (సమ) ప్రాససీసమునకు, అప్పకవి ఇచ్చిన వృత్తప్రాససీసము (పూ. ము. అక్కిలి ప్రాససీసము) సరిపోవును. అనంతుని అవకలిప్రాససీసమునకు అప్పకవి ఇచ్చిన అవకలివడిసీసము సరిపోవును. అప్పకవి, “అది నేవడి నిల్పి రావడేపవ మెల్లజేయ నయ్యది వడిసీసమనఁగ” అని, అనంతుడు తన వడిసీసమునకు “మునుగైకొన్న యతిపాదమందెల్ల నడరిన వడిసీస మనఁగఁ బరగు” అని చెప్పినట్లే చెప్పి, అందుకు లక్ష్యముగా ఇచ్చిన పద్యములో ఆ లక్షణము పాటించలేదు గనుక, అప్పకవి ఇచ్చిన వడి సీసము అనంతుని అక్కిలివడి సీసమునకు సరిపోవును; గాని, అనంతుని వడిసీసమునకు సరిపోదు.

ఇంతకున్న ఈసీసభేదములు కవులు ఎంతమట్టుకు తమకావ్య ములలో చూపించినారో విచారణీయము. “సప్తవిధము లివియ శబ్ద శాసనండు, పంచమామ్నాయ ఫక్కిలోఁ బల్కెఁగాని, కడమ కవు లాటసీసము ల్విడిచిపెట్టి, చెలఁగి సమసీసపద్యమే చెప్పినారు” అని అప్పకవి వ్రాసినాడు; గాని ఇది సత్యమునకు మిక్కిలి దూరము.

నన్నయసీసభేదములు.

నన్నయ అనేక విధములయిన సీసములు వ్రాసినమాట వాస్తవమే కాని, అతడు పాటించిన సీసభేదములు అనంతుడు, అప్పకవి మొదలయిన లాక్షణికులు ఏర్పరచిన లక్షణములను అనుసరించి లేవు. అప్పకవి చెప్పిన ఏడువిధముల సీసములలోను సమసీసము, సర్వత్రగప్రాససీసము, విషమసీసము, సర్వలఘుసీసము నన్నయభారతములో కనబడలేదు. వడిసీసము (అనగా, సర్వత్ర అక్షరమైత్రివడి నియమమే కలది), అవకలివడిసీసము (అనగా, సర్వత్ర ప్రాసయతి నియమమే కలది). ఈ రెండువిధము లయిన సీసములు మాత్రము నన్నయ తరుచుగా వాడినాడు. రెండుసీసములలో (II. 21; III. 27 అనందము.) అనంతుడు చెప్పిన వృత్తప్రాస సీసలక్షణము కనబడుచున్నది. ఆ రెండింటిలో ఒకదానియందు (II. 27) ఒకేప్రాసాక్షరము సీసపాదముల నాల్గింటను, ప్రతిపాదమందు నాలుగుచోట్లను (అనగా 16 చోట్ల) ఉన్నది; రెండవదానియందు (II. 21) ఒకే ప్రాసాక్షరము సీసపాదముల

నాల్గింటను ప్రతిపాదమందు రెండుచోట్లమాత్రమే (అనగా ఖండమున కొకటిచొప్పున 8 చోట్లు) ఉన్నది. ఎత్తుగీతులలో ప్రాసాక్షరములు భిన్నముగా ఉండుటచేత అప్పకవి చెప్పిన వృత్తప్రాసమునకు భిన్నముగా ఉన్నవి. అనంతుని వృత్తప్రాసమునకు సరిపోవుచున్నవి; గాని, అతడు చెప్పని విశేషనియమములు కూడా కలిగి ఉన్నవి.

నన్నయసీసములు ఎన్నివిధములుగా ఉండునో ఈదిగువను ఒక పట్టికలో చూపిస్తున్నాము.

1 సీ. యతి గీ. యతి	2 సీ. యతి గీ. ప్రాస	3 సీ. యతి గీ. యతి ప్రాస	4 సీ. యతి గీ. ప్రాస యతి
5 సీ. ప్రాస గీ. యతి	6 సీ. ప్రాస గీ. ప్రాస	7 సీ. ప్రాస గీ. యతి ప్రాస	8 సీ. ప్రాస గీ. ప్రాస యతి
9 సీ. యతి ప్రాస గీ. యతి	10 సీ. యతి ప్రాస గీ. ప్రాస	11 సీ. యతి ప్రాస గీ. యతి ప్రాస	12 సీ. యతి ప్రాస గీ. ప్రాస యతి
13 సీ. ప్రాస యతి గీ. యతి	14 సీ. ప్రాస యతి గీ. ప్రాస	15 సీ. ప్రాస యతి గీ. యతి ప్రాస	16 సీ. ప్రాస యతి గీ. ప్రాస యతి

ఇందుకు తెలివిడి:—

1. సీ. యతి

గీ. యతి

అంటే సర్వయతిసీసము; అన్నిచోట్లను వడి నియమమేకలది; అనంతుని అక్కిలివడిసీసమునకుగాని అప్పకవి లక్ష్యముగా ఇచ్చిన వడిసీసమునకు గాని సరిపోవును.

2. సీ. యతి|ప్రాస

సీ. యతి|ప్రాస

అంటే, సీసపాదముల నాల్గింటను ప్రతిదానిలోను మొదటిదశమందు యతిన్ని రెండవదశమందు ప్రాసమున్ను,

గీతపాదములు నాల్గున్ను రెండువరుసల నుంచగా మొదటిదశమందు అనగా ప్రథమ తృతీయచరణములందు యతిన్ని రెండవ దశమందు అనగా ద్వితీయ చతుర్థచరణములందు ప్రాసమున్ను ఉండును.

ఇట్లే తక్కిన సీసభేదములు తెలుసుకోవచ్చును.

ఈ 16 సీసభేదములలో 12, 14, 15 విధములయిన సీసములు మాత్రము నన్నయభారతములో కనబడలేదు.

నన్నయభారతములో ఉన్న సీసములన్నీ 251 వీటిలో ఎన్నెన్ని ఏయే సీసభేదముల ననుసరించి ఉన్నవో దిగువను వివరిస్తున్నాము.

(1) 158; (2) 3; (3) 2; (4) 2; (5) 3; (6) 33;

(7) 1; (8) 4; (9) 16; (10) 5; (11) 1; (12) 21; (13) 2.

ముద్రిత గ్రంథములలో చూచినయెడల కొన్ని పద్యములలో ఒక్కొక్కచోట క్రమముతప్పినట్లు కనబడును; గాని సరియైనపాతములు చూచినయెడల అవి నియమమును అనుసరించి ఉన్నవని చెప్పవచ్చును. ఇందుకు దృష్టాంతముగా ఒక్కటిమాత్రము ఇక్కడ చూపిస్తున్నాము.

“సీ. ఇన్నలోపాఖ్యానః మెప్పుడు.....(అర. II. 230)” అనే పద్యము సర్వయతిసీసము; మొదటి సీసభేదమునకు లక్ష్యము. అయితే, ముద్రితగ్రంథములో మూడవచరణము “నుతచరిత్రుడైన ఋతు పర్ణః గీర్తింప” అని ఉండుటచే క్రమము తప్పినది. గాని, ఈపాతము నన్నయపాతముకాదు. తాళపత్రప్రతులలో “ఋతుచరిత్రుడైనః ఋతుపర్ణః గీర్తింప” అనిన్ని “ఋషిచరిత్రుడైనః ఋతుపర్ణః గీర్తింప” అనిన్ని ఉన్నది. ఈపాతములు వావిళ్లవారి ప్రతిలో (చూ. పుట 76 సం. 2) కూడా సూచించినారు.

ఈవిధముగానే సరియైనపాతములు చూచుకొని నన్నయచెప్పిన సీసములన్నీ వైనిచెప్పిన భేదములకు లక్ష్యములుగా ఉన్నవని గ్రహించవచ్చును.

అప్పకవి చతుర్థాశ్వాసమందు కనబరచిన వృత్తముల పట్టికలో గాని, లక్ష్యలక్షణ పద్యములలోగాని తానే ఇతరస్థలములందు వాడిన వృత్తములలో కొన్ని పేర్కొనలేదు. వాటి నిక్కడ పేర్కొని వాటి లక్షణము చూపిస్తున్నాము:—

1. సరోజవృత్తము (8-వధందము) ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧
2. దరధ్వనితాళము (6-వ ,,) ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ (అఖంధము)
3. రతీ (8-వ ,,) ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧

వృత్తముల వివరణములో దీనికి “నాగరనామవృత్తము” అని పేరే పేరుకలదు.

4. నీలాత్పల (9-వ ,,) ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧
5. అంబా (11-వ ,,) ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧
6. పద్మ (13-వ ,,) ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧
7. (సరక) పుష్పిణీ (14-వ ,,) ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧
8. వాణీ (17-వ ,,) ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧ ౧

పాతాంతరములు.

పుట అడుగున చాలాచోట్ల పాతాంతరములు చూపించినాము. అయితే, ఈ గ్రంథము ద్రణము పూర్తికాక మునుపు ఓరుగంటి వారి ప్రతి జాగ్రత్తగా పరిశీలించుటకు అవకాశము చాలనందున ఆ ప్రతి దొరికిన లాభము పూర్తిగా పొందలేకపోయినాము. గనుక, దానిలోని పాతాంతరములు మొదలయినవి కొన్ని ఈదిగువను చూపిస్తున్నాము.

పద్యసంఖ్య	ఈ గ్రంథములోని	ఓరుగంటివారి
	ముద్రిత పాఠము	ప్రతిలోని పాఠము
పీ. 13	వన్నియను	వన్నెయును
46	దాక్ష	దాక్ష
50	తెనుగుటీక	తెనుగుఠీక
100	శ్రుత	శ్రుతి
101	గంగాసమనాగ	గంగానదిచెంత
I. 3	(తర్వాతిశ్లోకములో)	
	వాగర్థా	శబ్దార్థా
9	దెనుగు(న) కావశ్యకంబిది	దెనుగునకవశ్యకంబిది
31	(మూ.నూ.2)వాగర్థా	శబ్దార్థా*

* ఈపాఠ మేనరియైనది. క్రింది పద్యములో “కృతికి నెట్లు శబ్దార్థముల్ రె డువలయు” అని అప్పకవి వ్రాసినాడు.

II. 425	దోడతెవులు	దొడ్డతెవులు
III. 188	చెల్వకు	చెల్వల
210	ను సముజ్వలదు	ఁగుల భూమిధరో
215	బాలింత	బాలెంత
231	భక్షించుచున్నాఁడు	భక్షింపుచున్నాఁడు
297	నుదంతిని	నుదంతను
304	దగు	గను
315	చేష్టలును నోట	చైఁదములు నోట
336(తర్వాత)	మధు సేవనము	మధు సేనము
348	జైత్య	జైత్య
360	హరులు నాతని	హరిమములతని
IV. 1	వానైశ్వర	వానై లేశ్వర *
77	గారాపు	గారాబు
120	శిసి	శివి
121	స్థిరాంబుదహన	ధరాంబుదహన
149	నలుబది	నలువది
పుట 247	(కరిబృంహితములో)	
	చిననాడుశకలుని	చిననాఁడయసురుల
IV. 213	చారుహాసిక	చారుహాసికి
	చారుహాసికల్	చారుహాసికుల్
24	సంబరము	సంబళము

265 ఈ తేటగీతికి బదులుగా ఓరుగంటి వారిప్రతిలో

“ఆ. పరగఁ గందము మఱి * పథ్యయు విపులయుఁ
జపలయుముఖచపల * జఘన చపల
యనఁగ నాటువిధము * లై కందపద్యంబు
లఖిల సుకవికృతుల * నలరుచుండు.”

* అప్పకవి ఏలేశ్వరునే ఉద్దేశించి ఉండును. ‘లే’ ‘పే’ వలె కనబడుట చేత నే కాబోలు పూ. ము (1859) లో ‘వానై శేష్వర’ అని ఉన్నది.

అనిఉన్నది. *

IV. 300	నలివిరమణములు	నాటివిరామము
	నుజగణము	జకారము
	కలిరమణము	గోవిందా

336 ఇది (ఓ) లో చాలా భిన్నముగా ఉన్నది.

“సురపతులాటారిపై భా

స్కరులిద్దలు సీనదీర్ఘ • చరణమున కగుక

జరణాది పంచమాదియు

విరమములై రెంటిరెంటి • వెలయంగవలయుక.”

342 సామంబుగా మించి—గావించి మైత్రికి • సావరింప

మైత్రికి • నామతింప

374 నారతమేతెంచు నారతమునుపచ్చె

378 మొదట రెండు చరణములు (ఓ)లో భిన్నముగా ఉన్నది.

“నానాననానున్నా

నూనను నిన్నన్న నేను • నున్నని నిన్ననై”

V. 17	లేకుండ నొకట	లేకుండునొను
29	జనియె నుమ్ము	జనియెఁజుమ్ము
69	పజ్జం	పంచం
	-స్త్రిరలు	-స్త్రిరును
72	కమికెడు	కైకెడు
87	గాననిది	గానయిది

* “మఱి” లోని రేఫము అప్పకవి మతమున శకటరేఫమే కాని రేఫము కాదు గనుక, పూర్వము ద్రణములోని పాఠమందు ‘రఱ’ లకు చెప్పిన ప్రాసయతి స్వ మత విరోధములు సూచించుచున్నదని అమృతశ్రీగ్రంథ చింతామణిలో (నం. 13. 1900. నం. 2) ఒకరు ఆక్షేపించినారు. సరియైన పాఠము దొరకనప్పుడు కవిని అన్యాయముగా దూషించవలసి వచ్చుననుటకు ఇది ఒక దృష్టాంతము. ఇట్లే (చూ. శుద్ధపత్రిక) IV. 245; V. 106 లో కూడా.

116	భూమిసురులు	భూమిసురులు †
130	(తర్వాత)	

పదమధ్యద్రుతలోప వింద్యాదేశములు—ద్రుతాదేశ విందువు.

143	వేపల్లెను నీరజగర్భండు	రేపల్లెను నీరేజగర్భండు
149	నరకపుష్పిణీ	పుష్పిణీ
158	శ్రీవాసు	శ్రీదేవి
162	వెలింగడి	వెలుంగడి

II. 304 (తర్వాతను)

ఓరుగంటివారిప్రతిలో

ఆరుశ్లోకములున్ను మరియొక చక్రమున్ను ఉన్నవి.

ఆద్యగ్ని రుద్రనవలోచన వేదసంఖ్యా
మార్తండ దిగ్మతు గజేషుచ షోడశేషు,

దైవస్వతేషు తురగేషుచ వానవేషు
శేషం త్రయోదశపదం విదధాతి విద్యాత్.

1

నామాద్యక్షర మారభ్య మంత్రాద్యక్షర గణ్యతే,
సిద్ధసాధ్యసు సిద్ధారీన్ ప్రాదక్షిణ్య క్రమేణతు.

2

సిద్ధ సిద్ధో యథోక్తస్తు ద్విగుణాత్ సిద్ధసాధ్యవాక్,
సిద్ధసు సిద్ధోర్ధ జపాత్ సిద్ధారి ర్హంతి బాంధవాక్.

3

ద్విగుణాత్ సాధ్య సిద్ధస్తు సాధ్యసాధ్యో నిరర్థకః,
సాధ్యసు సిద్ధోర్ధ జపాత్ సాధ్యారి ర్హంతి గోత్రజాక్.

4

సుసిద్ధ సిద్ధోర్ధ జపాత్ తత్సాధ్యస్యాధితో జపాత్,
గ్రహణాత్ తత్సు సిద్ధస్తు తదరిర్ జ్ఞానిహ భవేత్.

5

అరి సిద్ధస్సుతంహన్యా దరిసాధ్యస్తు కన్యకాం,
పత్నీ మరి సుసిద్ధస్తు శత్రుశత్రు రథాత్తహః.

6

ఇతి మంత్రార్హణాక్షర ఫలనిర్ణయః.

౧	౫	౯	౧౩
అకథన	ఉదన	అఖన	ఉదన
౧౪	౧౮	౨౨	౨౬
ఉదన	అఖన	ఉదన	అఖన
౩౦	౩౪	౩౮	౪౨
అఖన	ఉదన	అఖన	ఉదన
౪౬	౫౦	౫౪	౫౮
ఉదన	అఖన	ఉదన	అఖన

III. 277 తర్వాతనున్న వచనము చివరను (ఓ) లో ఈవాక్యములున్నవి:—

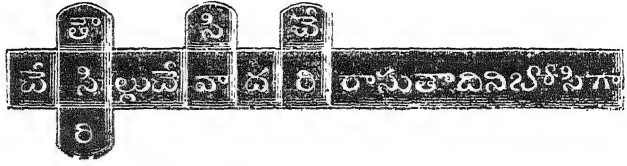
“లంబాలక మవలంబే తం బాలం తను విలగ్న జంబాలమ్” అని లీలాశుకుల ప్రయోగమున్నది; గనుక, లంబాలక శబ్దమే యిక్కడ సిద్ధము.”

III. పుట 180 గర్భకంఠము తర్వాత (ఓ) లో గర్భగీతి మరల విడిగా వ్రాసి ఉన్నది.

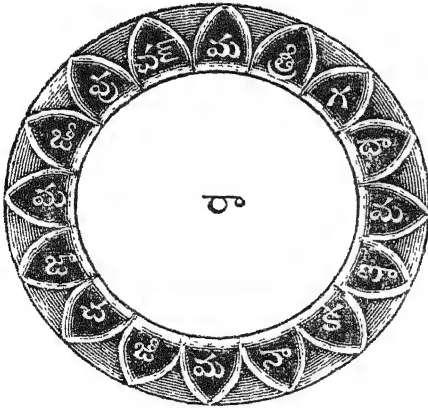
VI. 327 “నాశీల కంస సంహారుడు” అని (ఓ) లో ౬-వ చరణముగా ఉన్నది; దీనితో పద్యము పూర్తిగా ఉండును.

VI. పుట 292 మాలికా బంధము. 2. తర్వాత కనుకొబంధమున్ను, పోదశదశచక్రమున్ను కలవు. అవి ఈ గ్రంథమందు పార పాటున పొందుపరచలేదు; గనుక, ఇక్కడ చూపిస్తున్నాము.

తురికాంధము.

సరోజవృత్తము. చేసితాసిరి సిల్లుచే
వాసివా దరిచేరిరా
రాసుతా నిని నాసిగా
గాసి నాని - తాసురా

బోడశదళచక్రము. *

సింహరేఖావృత్తము.
రామరాత్రి రాగ రాధా
రామరాణా రాక రానా
రామరాజీ రాచ రాజా
రామరాజి రావు రాచక.

* ప్రతి చరణములో నాల్గవ అక్షరము దీర్ఘాంతముగానే ఉన్నదిగాని; అప్పు యనిచ్చెన్నిన అక్షరము ప్రకారము హ్రస్వమై ఉండవలెను. (చూ, పుట, 224)

శ్రీ రస్తు.

అప్పకవీయము

కాకునూరి అప్పకవివరచితము.

రావు సా హేబు

గిడుగు. రామమూర్తిపంతులు, బి. ఏ., గారిచేతను
శ్రీమన్ ఉత్పల. వేంకటనరసింహాచార్యులుగారిచేతను
పరిష్కృతము.

ప్రొఫెసర్ డి. వేంకటేశ్వరమూర్తి
ప్రొఫెసర్ డి. వేంకటేశ్వరమూర్తి

(కొత్తకూర్పు.)

చెన్నై నగరం:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలుఅండ్సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

1922.

All Rights Reserved.

Printed by
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the "VAVILLA" PRESS,
MADRAS,—1922.

ప్రకాశకవిజ్ఞప్తి.

అప్పకవీయమునంటి ఛందశ్శాస్త్రము వేటొకటి గానరాదు. అప్పకవికిఁ దరువాతి మహాకవులందఱుద్దానినే ప్రధానముచేసికొని గ్రంథములు వ్రాసిరి, వ్రాయుచున్నారు, వ్రాయఁగల రనుట నిర్వివాదాంశము. భాండాగారములు, అచ్చుకూటములు లేని యాకాలములో నెన్నియో సద్గ్రంథముల సంపాదించి చక్కఁగా విమర్శించి లక్ష్యముల సంగ్రహించి కల్పద్రుమనదృశమగు శాస్త్రమును వ్రాసిన మహాకవి కెల్లరము కృతజ్ఞులముగావలయుఁగదా! దీనికిఁ బూర్వము ఛందశ్శాస్త్రములు లేకపోలేదు. వానియం దిన్నివిషయములు లేవని చెప్పకతప్పదు. కాఁబట్టియే యీమహాకవి యోషికచే గ్రంథములఁ బరిశీలించి యాంధ్రలోకమునకు మహాపకార మొనరించి కృతకృత్యుడై శాశ్వతయశఃకాయవిరాజితుఁడయ్యెను.

ఈయప్పకవీయమును బలువురు ముద్రించిరి. మేమును గొంతకాలము క్రిందట ముద్రించితిమి. తరువాత దాశవత్ర గ్రంథములఁ బరిశీలించి యాపాఠముల ముద్రించిన మేలని తోచినది. విశాఖపట్టణమున శ్రీపరవిస్తువారియింట నొకప్రతియు, పెండేలవారి దొకప్రతియు, మాయింటఁ గొన్నితరములనుండియున్న ప్రతియు నీముద్రణమున కాధారములు. ఈమూఁడుప్రతులలో మాతండ్రిగారు పైతృకధనముగ గౌరవించుచున్న తాటియాకులప్రతియే ప్రాచీనతమము. ఈమూఁడుప్రతులలోఁ గలుగు పాఠభేదములను గ్రింద ముద్రించితిమి. ఈప్రతులను జక్కఁగాఁ బరిశీలించినవారు బ॥ శ్రీ శ్రీమాన్, ఉత్పల నరసింహాచార్యులవారును, మ॥ రా॥ శ్రీ॥ రావుసాహేబు గిడుగు రామమూర్తిగారును నని సంతోషముతోఁ జెలుపుచున్నాము. వీరు కడుంగడు శ్రద్ధమై ఇందలి పాఠభేదములఁ బరిశీలించిరి. వీరి పట్టుదలచేతనే యిన్నిపాఠభేదములతో నీకూర్పు సాగినది. పూర్వముద్రణమునకు నిప్పటిముద్రణమునకుం గల భేదములు పాఠకులు గ్రహించి మా శ్రమను సఫలముచేయుదురని వారకకోరుచున్నాము.

భండయార్చేట,

చెన్నపురి.

1922.

ఇట్లు,

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్.

విషయ సూచిక.

ప్రథమాశ్వాసము.

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
1 పీఠిక.	1	28 దేశ భాషావిశేషములు.	27
2 బ్రహ్మది సుము.	2	29 భాషావిశేషము.	28
3 కవిస్తుతి.	3	30 ప్రకృతివికృతిభేదములు.	30
4 గురుస్తుతి.	4	31 తద్భవస్వరూపము.	31
5 స్వప్నప్రకారము.	5	32 ప్రాకృతవ్యాకరణనూత్రములు.	31
6 భగవద్వాక్యము.	6	33 త్రిలింగశబ్దతద్భవము.	33
7 గ్రంథప్రభావము.	7	34 అంగ భాషాభేద చతుష్టయము.	34
8 కర్తృవంశావతారము.	8	35 తత్వలక్షణము.	35
9 కవివిచారిము.	9	36 తత్వమలక్షణము.	36
10 పద్మంతములు.	10	37 దేశ్యలక్షణములు.	37
11 భాషాపరిచ్ఛేదమాలనూత్రములు.	11	38 అంగ దేశ్యభేదములు.	38
12 పూర్వగ్రంథనామసంగ్రహము.	12	39 పూర్వకవిసమయనిర్దేశములు.	39
13 ప్రబంధమహిమ.	13	40 గ్రామ్యపదలక్షణము.	40
14 కావ్యభేదములు.	14	41 అగ్రామ్యపదలక్షణము.	41
15 శబ్దార్థలక్షణాలంకారసీమాలిక.	15	ద్వితీయాశ్వాసము.	
16 శబ్దారదోషసీమాలిక.	16	42 వర్ణపరిచ్ఛేదమాలనూత్రములు.	42
17 వాక్యలక్షణము.	17	43 వర్ణసంజ్ఞలు.	43
18 రసవివేకము.	18	44 వర్ణోత్పత్తిసానములు.	44
19 పంచవిధభావసీమాలిక.	19	45 శుద్ధాంగ్ర లిపిలేఖనము.	45
20 శృంగారరససీమాలిక.	20	46 ఆమస్వరనిర్ణయము.	46
21 ఆప్టరససీమాలిక.	21	47 స్వరగణితము.	47
22 నాయకనిర్ణయసీమాలిక.	22	48 పంచాశద్వర్ణనిర్ణయము.	48
23 ముకవిమాహాత్మ్యము.	23	49 ప్రాకృతోవాక్యరపరిగణనము.	49
24 సత్కవిలక్షణము.	24	50 అంగ భాషావర్ణసంఖ్య.	50
25 సత్ప్రవిధకపుట.	25	51 కారకములు.	51
26 ముకవినిర్ణయము.	26	52 ఋత్యాత్మరములు.	52
27 కవిత్వాప్రశంస.	27	53 వక్రభేదములు.	53

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
54 వ్యంజనలోపము.	58	81 పెర్లములకు బ్రత్యేక ఫలములు.	101
55 పీదాదేశ మ్రాస్తంబులు.	60	82 నర్తంబులకు బీజచక్రము.	102
56 వక్ర భేదంబులు.	62	83 బీజాక్షరచక్రోద్ధారణము.	,,
57 కపరాక్షర భేదంబులు.	,,	84 పెర్లపక్షత్రాదులు.	103
58 చపరాక్షర భేదంబులు.	63	85 నక్షత్రాధిపతులు.	104
59 టపరాక్షర భేదంబులు.	66	86 నాయకాక్షరకూటంబులు.	106
60 తపరాక్షర భేదంబులు.	70	87 అక్షరకాంతకూటములు.	,,
61 రేఫభేదంబులు.	75	88 అక్షరకులకూటము.	107
62 రెఫాక్షరసీసమాలిక.	,,	89 స్నిగ్ధరూపాక్షరంబులు.	,,
63 హస్వాక్షరములమీఁది రేఫములకు రూపములు.	79	90 అక్షరచక్రకూటము.	,,
64 దీర్ఘాక్షరములమీఁదిరేఫములకు రూపములు.	81	91 స్నిగ్ధాదిచక్రకూటము.	,,
65 అకారసీసమాలిక.	83	92 అరివర్ణచక్రోద్ధారణము.	108
66 కుటుచలమీఁది అకారములకు రూపములు.	86	93 అక్షరదేహాంగగణకూటము.	,,
67 నిడుదలమీఁది అకారములకు రూపములు.	90	94 గణనిర్ణయము.	109
68 అకారభేదంబులు.	95	95 యోనినిర్ణయము.	,,
69 వకారభేదంబులు.	,,	96 లింగనిర్ణయము.	110
70 లఘులఘుభేదంబులు.	98	97 అక్షరనక్షత్ర దూరము.	,,
71 రేఫలోపము.	99	98 అక్షరరాశికూటము.	,,
72 కారవదులకు అకారవకారములకు గలభేదము.	100	99 రాశినిర్ణయము.	,,
73 నూపులోపగువానిభేదంబులు.	,,	100 అక్షరగ్రహకూటము.	111
74 సకారభేదంబులు.	100	101 రాశ్యధిపతులు.	,,
75 హకారవివేకము.	,,	102 గ్రహమైత్రీనిర్ణయము.	,,
76 కావ్యాదిగ్రహవర్ణంబులు.	,,	103 కృత్యాదివర్ణద్వయయోగ లక్షణములు.	112
77 వర్ణాధిదైవతంబులు.	101	104 గ్రహకాంతికూటము.	,,
78 పెర్లలింగంబులు.	,,	105 గ్రహవర్ణంబులు.	,,
79 పెర్లములకు నల్పప్రాణ మహాప్రాణంబులు.	,,	106 బీజాక్షరకూటము.	113
80 పర్ణములకు దేవమనుష్య తిర్ణగౌరవగతులు.	,,	107 బీజమైత్రీ నిర్ణయము.	,,
		108 అరివర్ణశోధనచక్రకూటము.	,,
		109 ప్రశస్తకూటంబులు.	,,
		110 సంయుతాక్షరవిశేషము.	,,
		111 శ్రీకారప్రభావము.	114
		112 కృతీముఖప్రశస్తంబులు.	,,

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
113 తత్త్వోపాసన యోగనిషిద్ధాక్షరంబులు.	115	143 మునిభక్తియతులు.	186
114 దోషప్రభావము.	118	144 ముకారయతులు.	187
115 గుణావగుణబాహుళ్యవిశేషంబులు.	119	145 మన్ద విరామములు.	188
116 మాతృకార్చనావిధానము.	120	146 ఋజుప్రత్యేకభిన్నయతులు.	188
117 మాతృకానిర్వయము.	120	147 పెరియతి.	189
118 న్యాసప్రకారము.	121	148 ఏకతరయత్యభేదవిరతులు.	189
119 విష్ణుమాతృకాపూజామంత్రము.	121	149 అభేదవర్ణయతులు.	191
120 రాజమాతృకార్చనమంత్రము.	122	150 ఊర్ధ్వవిక్రాంతలు.	191
121 వైశ్యజాతీమాతృకారాధనమంత్రము.	122	151 సరసవదులు.	192
122 శూద్రమాతృకారాధనమంత్రము.	123	152 సంయక్తవిక్రామములు.	192
123 వాగ్దేవతాధ్యానముక్తం.	123	153 యతినయతి.	193
124 ప్రబంధోపకమశుభకాలంబులు.	125	154 అంత్యోష్ఠసంధివదులు.	193
125 సారస్వతౌషధంబులు.	125	155 వికల్పవిరమణములు.	194
శ్రుతియూహనము.		156 ఉభయవళులు.	194
126 యతిభేదములు.	128	157 పరయాపవరతులు.	195
127 స్వరవళులు.	129	158 ప్రాదియతులు : ఉపస్థలు.	196
128 స్వరమైత్రివళులు.	129	159 నిత్యసమానవిక్రాంతలు.	197
129 స్వరప్రధానవళులు.	130	160 కళ్యాణప్రత్యయాంతములు.	198
130 లుప్తస్వరస్వరవళులు.	130	161 దేశ్యనిత్యసమానవిక్రాంతలు.	199
131 ఋషి.	130	162 నిత్యయతులు.	199
132 ఋత్వసంబంధవళులు.	131	163 రాగమవిభాగ నామాఖండవిశ్రమములు.	200
133 ఋత్వసామ్యవళులు.	132	164 పంచమిభక్తివిరామము.	201
134 వృద్ధివళులు.	132	165 కామస్వరవళులు.	202
135 వ్యంజనాక్షరవిరతులు.	133	166 పుత్రయుగవిక్రామములు.	203
136 ప్రాణినిరామములు.	133	167 ప్రాసయతులు.	203
137 వర్ణయతులు.	134	168 ఆగ్రాహ్యసంబంధవళులు.	204
138 బిందుయతులు.	134	169 ఆగ్రాహ్యవర్ణచతుష్టయవళులు.	204
139 తద్భవనావ్యాసవిశ్రమములు.	135	170 ఆగ్రాహ్యభేదవర్ణయతులు.	205
140 విశేషవళులు.	135	171 ప్రాసపూర్వాక్షరనిర్ణయము.	206
141 అనుస్వారసంబంధయతులు.	136	172 ప్రాసాక్షరస్వరమైత్రి.	206
142 అనునాసికాక్షరయతులు.	136	173 ప్రాసభేదంబులు.	207
		174 ముకరదుష్కరప్రాసములు.	208

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
చతుర్థాశ్వాసము.		205 వృత్తప్రస్తారవిధము.	211
175 ఛందశ్శబ్దావము.	142	206 ద్విగుణ ప్రస్తారలేఖనక్రమము.	212
176 ఛందోవ్యాపకసంప్రదాయము.	„	207 నవ్వువృత్తప్రస్తారము.	„
177 ఇతివేసాదిస్వరూపము.	183	208 అణవిఛందమునకుఁ బ్రస్తారము.	213
178 ప్రథమ ప్రత్యయోద్ధారణక్రమము.	185	209 ఉద్వివృత్తనిర్ణయము.	214
179 సైనికగణములు.	186	210 సప్తమచ్ఛందప్రస్తారము.	„
180 ఉపగణోత్పత్తిప్రకారము.	„	211 మేరుచకోద్ధారము.	215
181 స్వభాగగణ ప్రస్తారము.	187	212 శకటచకోద్ధారము.	„
182 సూర్యేంద్రచంద్రగణప్రస్తారము.	188	213 పద్యలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలు.	216
183 గురులఘువర్ణనిర్ణయము.	„	214 పద్యవిధములు.	220
184 సర్వగణలక్ష్యణములు.	189	215 తృతీయచతుర్థచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు.	„
185 గణాధిదేవతాఫలములు.	„	216 పంచమషష్ఠచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు.	221
186 అష్టగణలక్షణములు.	192	217 సప్తమచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	222
187 దేవతాంకితనియమములు.	195	218 అష్టమచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	223
188 నరాంకితనియమములు.	„	219 నవమచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	225
189 గణయోగఫలములు.	„	220 దశమచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	226
190 దోషాదోషబాహుళ్యఫలములు.	197	221 ఏకాదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	228
191 పట్పిత్యములు.	203	222 ద్వాదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	231
192 వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయము.	„	223 త్రయోదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	233
193 త్రైతచ్ఛందోవృత్తసంఖ్యాసేనమాలిక.	„	224 చతుర్దశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	235
194 ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య.	204	225 పంచదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	236
195 ప్రస్తారాదిప్రత్యయములు.	205	226 షోడశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	238
196 నవ్వులలిప్రత్యయము.	206	227 సప్తదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	240
197 వృత్తోద్విష్టప్రత్యయము.	„	228 అష్టాదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	242
198 లఘుక్రియాప్రత్యయము.	207	229 ఏకోనవింశతిచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు.	243
199 అగనిర్ణయశకటచక్రము.	208	230 వింశతిచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	244
200 అధ్యభాగప్రత్యయము.	209	231 ఏకవింశతిచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	246
201 సమవృత్తసంఖ్యాజ్ఞానము.	„	232 ద్వావింశతిచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణము.	247
202 ప్రతిచ్ఛందోవృత్తములు.	210	233 త్రయోవింశతిచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు.	249
203 ఉక్తప్రభృతిచ్ఛందోజాతవృత్తసంఖ్యావివేకము.	211		
204 సర్వవృత్తసంఖ్య.	„		

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
234 చతుర్వింశతిచ్చందోజాతవృత్త లక్షణములు.	250	255 బంధకవిత్వము.	281
235 పంచవింశతిచ్చందోజాతవృత్త లక్షణములు.	251	256 గర్భకవిత్వము.	293
236 షడ్వింశతిచ్చందోజాతవృత్తలక్ష. ,,		257 కల్పితకల్పవల్లీత్రహరణకలిత.	294
237 ముఖ్యగౌణవృత్తాదిలక్షణములు.	252	258 కందగర్భమణిగణనికరాదులు.	297
238 స్వస్థానవిషమవృత్తవివేకము.	254	పంచమూర్త్యానము.	
239 పరస్థానాధిసమవృత్తవివేకము.	255	259 సంధిపరిచ్ఛేదమూలమాత్రంబులు	302
240 పరస్థానవిషమవృత్తవివేకము.	256	260 ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ.	305
241 సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవివేకము.	257	261 కళాప్రదేశములు.	306
242 మాలికావృత్తవివేకము.	259	262 సంధివివేకము.	307
243 దండకాయలు.	260	263 స్వరసంధిలక్షణము.	,,
244 జాత్యుపజాతినిరూపణము.	262	264 ద్రుతప్రకృతికస్వరసంధిలక్షణము	308
245 కందచట్యాభిధానంబులు.	,,	265 వ్యంజనసంధి.	,,
246 పంచవిధాక్కరంబులు.	261	266 ఆకారాదిసంధులు.	309
247 మంజరీప్రభృతులు.	265	267 భూతార్థక్రియాదిసంధులు.	310
248 నవవిధరగడలు.	266	268 తద్ధర్థార్థక్రియాదిసంధులు.	312
249 యక్షగానలక్షణము.	267	269 ఔపవిభక్తికములు.	318
250 ఉదాహరణలక్షణము.	268	270 అనౌపవిభక్తికములు.	319
251 నీసలక్షణము.	274	271 మువిభక్తిలోపాలులు.	,,
252 గీతులు.	276	272 కల్పితకల్పవల్లీసమాసలక్షణ సీసమాలిక.	327
253 విరుదులు.	277	273 కరస్మృత కరుచేత్వాదిపద్య వ్యాఖ్యానము.	328
254 చిత్రకవిత్వము.	278	274 గర్భవృత్తాయలు.	330

శ్రీ రస్తు. అ ప్ప క వీ య ము.

పీఠిక.

యు న్భూమియు నాంగఁ బ్రాచిని బ్రతీచిన్ రక్షిణీదేవి స
త్యాయోషామణియు న్నహోత్సుకత సేయ స్తుంగల న్నోద్భు¹గే
ల్లోయిం దార్చ్యమరుత్సుతు ల్లాలువ శ్రీమం డేలున ప్రోలుమో
మై యాకామెపలి న్వసించు హరి నిత్యంబు న్నముం బ్రోవుతెన్. 1

తే. కమల యెందున దనరూపు గాంచి యలిగి

యాత్మ తరళాంతరమున నిజాధినాథు

తను వతఁడు చూపఁ గని చిత్తమునఁ జెలంగు

నట్టికొస్తుభమణి హృదయమునఁ దలఁతు. 2

క. వననిధినందన కుయ్యెల, యనువునఁ దనరారి వారిజాక్షునివత్తుం

బున నొప్పవైజయంతీ, వనమాలిక నా కొసంగు ²వాగ్వైభవమున్. 3

తే. కొస్తుభంబును వనమాలికయును దనకు, దిగువగా నొప్ప నొసలిపై దిద్దినట్టి

తిలకమునకు సమంబుగా నెలయునట్టి, చక్రిశ్రీవత్సచిహ్నంబు సంస్కరింతు. 4

మ. ధరఁ గాళిందితటంబునం గలుగుబృందాకాననాంతంబునం

బరితోషాతిశయాళు మోహమున గోపస్త్రిమణుల్ గుంపురై

హరిఁ జేరం జనుచెంతు రెందుఁ జనుచెం చానాద మాలించి స

త్వరయానంబులతోడ నట్టిమరళికా షర్ణింతు నిష్టాప్తికే. 5

నీ. పాంచజన్యం బనఁ బరఁగి దైత్యరాతియెడనును మైకేల సెనఁగు నెద్ది

మొగి సుదర్శననామమునను ⁴మాధవుదక్షిణాగ్రహస్తంబున నమరు నెద్ది

1 కే. 2 వాంఛితఫలమున్ (వా). 3 యడనును బయికేల నమరునెద్ది (వా).

4 కృష్ణుని (వా).

N. B. (వా) వావిళ్లవారిప్రతి. (ప) పరవస్తువారిప్రతి. (పె) పెండ్యాల
వారిప్రతియని గ్రహించునది.

- కామోదకీసంజ్ఞ గని కృష్ణదాపలిరండవకరమున నుండు నెద్ది
నందకం బనుపేర నారాయణునికుడిక్రిందటిచే వెలుఁ గొందు నెద్ది
తే. శార్దూల మనఁ దనరారి కేశవునివామ, బాహుయుగమాలమునఁ గనుపట్టు నెద్ది
యట్టిహరియొడుకై నువు లబ్ధచక్ర, ఘనగదాఖడ్గచాపముల్ మనుచు మమ్ము. 8
- తే. కాలమేఘమునందుఁ బ్రకాశ మొందు, కాటుమెఱుంగు తెఱంగునఁ గైటభారి
యంసములపై వెలుంగుపీతాంబరంబు, బంగరుచెఱంగు మాకు శుభంబు లొసఁగు.
- క. బాలతమాలాగ్రమునం, గ్రాలుశచీనాథుకార్ముకం బోయనఁ గా
నిలఘనదేహుఁ డగుగో, పాలుతలక మెఱయుబ్బరి బర్హము నెంతుక. 8
- క. భువనగకచ్చపకిరిమా, నసింఘాదిత్యభృగుజననరాఘనయా
దవబుద్ధకల్కులనుకే, శవుపదిరూపములు మది నజస్రముఁ దలఁతుక. 9
- కా. శ్రీమన్తందకటాక్షవీక్షణము పైఁ జిల్కం బయోజేక్షణుం
డామోదంబున నర్చగర్భసరసేష్టలాపముల్ వల్కుఁగా
వేమాటుం దరహాసమానమున న్విష్టాందఁగాఁ గొల్పుశ్రీ
భూముల్ నిచ్చలు మా కొసంగుదురు సంపూర్ణంబు గా నిచ్చలక. 10
- క. దాంతు హరిచరణవర్తి, స్వాంతు రసాతలనిశాంతు నత్యంతదయా
వంతు సమతీతవిధిక,ల్పాంతుఁ బరమశాంతు నయ్యనంతుఁ దలంతుక. 11
- తే. నామదిఁ దలంచెద సుపర్ర నామధేయు, మురహరవిధేయు నమరసమూహగేయుఁ
గనకనిభకాయు భక్షితకాద్రవేయు, ఎక్త్రకాంతిజితాత్రేయు వైనతేయు. 12
- క. తిన్ననివేత్రము కలుముల, కన్నియ వన్నియను హస్తకమలతలమునం
జెన్నొందు జగము మనిపెడు, వెన్నునిదశవాయిఁ దలఁతు విష్వక్సేనుక. 13
- ఉ. పాయక కొల్లు రామజనపాలుఁడు జానకీ జూడ సంపుచోఁ
దోయధి గోష్ఠదంబుక్రియఁ దోఁపఁ జిరాలున చాటి లంక క
త్రాయతలీలఁ బోయి దివిజారుల దోమలఁబోలెఁ బట్టి బా
హయతశక్తిఁ గొట్టి సతి నారసి తద్విభుఁ గన్న మారుతిక. 14
- క. శుక భీష్మ విభీషణ శౌ, నక రుక్మాంగద వసిష్ఠ నారద బక దా
ల్పధి కిరిటి పుండరీకులఁ, బ్రకటితహరిపాదపద్మభక్తులఁ దలఁతుక. 15
- వ. అని యివ్విధంబున. 16
- క. సాతతహేతి పరిజన, వ్రాతంబుగ కేషశయను వనరుహనయనుక
ఖ్యాతిగ “నహరేస్తు పర, స్త్రోత” యనుట చెలిసి కృతిమొదలఁ దలఁచి వెనుక.

బ్రహ్మది స్తవము.

చ. తనజనికారణం బయినతామరకుకా హితుఁ డాటచే విక
ర్తనునను వేయిఘృష్టు లిడి దానికి శత్రుఁడు గాన నేణచి
హ్నునకుఁ బడేను జేసి యవియుకా శిఖిభానుముఖామరాళిచే
దిన మొక టప్పు గైకొనను డిద్దను జేయువిధాలఁ గొల్పెదకా. 18

క. శారద విద్యాజాలవి, శారద ననుఁ బ్రోచుకొఱకు సారె భవంతుకా
శారదసీరదనారద, పారద¹దరహారహీరసాండుశరీరకా. 19

చ. కడుకతినంబు నదులు జగంబుల నంచున సంభవించి పెం
వడర నినుం గరంచ వశమా యని నన్ని పుడంటివే కదా
వడిఁ గనకాద్రి చాపముగ వంచినసకు హిమాద్రి జాత యా
పడఁతఁ గరంచు తెంత యనుపార్వతి మెచ్చుశివుం దలంచెదకా. 20

చ. పరిణయవేశయందుఁ దనపాదముఁ బట్టుక సన్నెకంటిపైఁ
దిరముగ మోపి కంతునకుఁ దీరఁ గదా పగ యంచు నీలకం
ధరుఁడు దరన్దితుం డగుటఁ దద్వలయాహిఫణాగ్రరత్నసుం
దరముకురంబునం గని యెద న్తుద మందుభవానిఁ గొల్పెదకా. 21

చ. తనుఁ గని యొక్కయెత్తుననె దక్షజయు న్నిటలాఱుఁడు స్తుదం
బున నిరుచెక్కులుం గదిసి ముద్దు గొనంగ నొకింత నెమ్మొగం
బనువుగ వెన్నెనుం దిగిచి యత్న విహీనపరస్పరాస్యచుం
బనములు దల్లిదండ్రులకుఁ బన్నుగఁ గూర్చు²గజాస్యు నెన్నెదకా. 22

చ. జనకునిఁ గొల్వ వచ్చునలచామరకర్ణునితేజ నందివా
హనుముకుటాహిఁ గాంచి భయ మంది పిఠిందికిఁ బోవఁజూచినం
దనశిఖిమావు దీకొలిపి దానిభయంబు హరించి పూర్వజా
తునకు ముదం బొనర్చుగుహు దుర్ధరశక్తివహు న్భజించెదకా. 23

క. హరి³శిఖియమదైత్యాంబుప, మరుద్ధనపశశివు లిభాజమహిషనరాంభ
శ్చరహరిణపుష్పకవృష, ప్రరుచిరవాహ⁴నులు మమ్ము రక్షింతు రొగికా. 24

క. రవిశశికుజబుధనురుగురు, కవిభానుజరాహుకేతుగణములు నాకుం
దవిలి ఘటంబున ¹నుండుచు, ²నవ నిత్తురు గాత సకలసంపద లెపుడుకా. 25

1 హరతార; హరదరద. 2 గణేశు (వా). 3 శికి (వా). 4 నుండెడు (వా).

† నవకా = క్రీడచే, 'సవోయజ్ఞః సవా క్రీడా' అభియుక్తవచనము.

క వి స్తు తి.

- సీ. వల్లీ కభవుపాదవనరుహంబులు గొల్చి సాత్యవతేయుఁబూజనము సల్పి
భట్టబాణునిచుఁ ప్రాభవంబు గణించి కాళిదాసుని కిరుగేలు మోడ్చి
పండితాగ్రేసరు దండి వక్కొనించి భవభూతివాక్యజృంభణము మెచ్చి
జయదేవునకు నమస్కారంబు గావించి మల్లణు మృదయసద్గుణమున నుంచి
తే. చోరుఁ గడుఁబ్రస్తుతించి మయూరునెంచి, మాఘభూషించి భారవి మదిఁదలంచి
హీరునకు మ్రొక్కి కవితావిహారమతుల, నితరవిద్యత్ప్రకాండల నతులుచేసి. 26
- సీ. శబ్దశాసనుపాదజలజంబులు భజించి యుభయసత్కవిమిత్ర¹ నభినుతించి
శంభుదాసునకు నంజలి వేడ్క నొనరించి సహజపాండిత్యుని సంస్తరించి
సకలవిద్యాసనాథకపిం ద్రుఁ గొనియాడి సాజన్యజేయవాక్సరణి బాగడి
తగ నాంధ్రకవితాపితామహు వర్ణించి సుజనవిధేయు హెచ్చుగ నుతించి
తే. రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత, చాతుమస్తకలాపాదిహారివాక్య
గౌరవము పెక్కుభంగుల గణన చేసి, పిదప నితరాంధ్రకవులకుఁ బ్రియమువలికి.
తే. కాళిదాసమయూరాదికవుల కైనఁ, గలవు తప్పు లనంగ నన్యులకు లేవె
దిద్దఁ దగుపట్ల దిద్దుడు దిద్ద రాని, యెడల నానేరములు త్నమియించు టొప్పు.
ప. అని వర్తమానకవులం బ్రార్థించి. 29
- క. వినఁ దగు వెండియుఁ బొత్తము, గనఁ దగు బుధజనుల నడుగఁగాఁ దగుఁ గాకెం
దును తెలియనిపట్టునఁ ద, పున వల దని భావిజనుల కంజలి మోడ్తుక. 30

గు రు స్తు తి.

- సీ. ఆదిని రెండవవేదంబు చెప్పినమార్తెసర్వన్నఁ గ్రమస్వరాది
దరువాత శబ్దశాస్త్రముఁ జదివించినకాండూరిగిరిదేశికప్రకాండ
నామిఁద సకలసిద్ధాంతము దైలిపినధీరవర్యుఁ బ్రధానిసూరభట్టు
వెన నన్ను లక్షణవేత్తఁ గావించినఘను మంచికంటియోబనకపిం ద్రు
తే. స్వార్థకర్తంబు తెఱిగించి సభలఁ బూజ్యు, జేయనలకొలిచలిమల్లశింగనార్య
నాగమము లుపదేశించినట్టిరాజ, యోగివర్యునిఁ దలఁతు విద్యాగురులను. 31
- క. అని యిష్టదేవతాస్తుతి, యను సకలకపిం ద్రులనుతియును గురునుతియుక
వినయమున సలిపి తెలుఁగున, ఘనకావ్యం బొకటి సేయఁ గాఁ దలఁచుతటిక. 32

1 నుచ్చరించి (వా). 2 సంధ్ర (వా, ప). వ్రాతప్రతులలో నన్నిచోటల
'అంధ్ర' శబ్దమే కనబడుచున్నది.

స్వప్నప్రకారము.

- సీ. ధాతరెండవపరార్థమున నాదిదినంబుపగటి వరాహకల్పంబునందు
మహితవైవస్వతమనువేళ దేశంబు లర్థించ నైనమహాయుగమునఁ
గలిసమయంబునఁ నొలిచరణంబున మానితం బగుచాంద్రమానమునను
శాలివాహననామశకమున గజశైలశరసుధాకిరణులసంఖ్య (1578) నడవ
తే. నంగజాబ్దంబునను దక్షిణాయనమున, జలధరర్తువు మొదలిమానంబునందు
బహుళమున దేవకికి జక్రపాణి వుట్టి, నట్టియష్టమి సనుదేర నధికభక్తి. 33
- సీ. చక్రవాళాంతరత్వమధ్యసంస్థితదైవతగోత్రంబు దక్షిణమున
లనణాభివేష్టితలక్షణోజనసువిస్తారజంబూర్వీపతలమునందు
భరతవర్షంబున భరతఖండంబున మఁగళోర్విని గర్తృమహితభూమి
మలయవింధ్యాచలమధ్యమంబున గృష్ణయామ్యతీరమున బ్రహ్మశ్రమమున
తే. దండకాటవి ¹నాంధ్రాభిధానపుణ్య, దేశమున శ్రీగిరికాన్యదిశను గొండ
వీటిపడమటఁ దంగెడవిషయమునను, గామెవల్లిని గోపాలభామమునను. 34
- క. కల్పాక్షరమార్గమున సం, కల్పము గావించి గోపికావిభుపూజల్
సల్పి మది సతనిపదములు, నిల్పి పురాణార్థగోష్ఠి నిశ గడపు నెడకా. 35
- సీ. మిగులఁ జేతులరెంటు మేటిశంఖంబును జాట్టుఁగైదువయును బట్టువాఁడు
ముద్దులగుమ్మ లాముద్దియ లిద్దఱు కై దండ లిడ నీటు గలుగువాఁడు
బంగారుచెఱఁగులపచ్చనిహొంబట్టుదుప్పటి యొల్లెవా టొప్పనవాఁడు
హరికేయూరమంజీరకోటిరాదీభూషణంబులు చాలఁ బూనువాఁడు
తే. మదుటఁ గన్తూరిలిలకంబు వొదలువాఁడు
తలఁచి చూచిన నాకులదైవ మగుచుఁ
⁴బోలుచు నాకులదైవంబుఁ బోలువాఁడు
నిలిచె నొకరుఁడు నాదుముంగలను ⁵గలను. 36
- వ. ఇట్లు నిలిచిన. 37
- క. కరములురెంటును దాల్చిన, పరికరములు చూచి యతనిఁ బరమేశునిఁ గాఁ
బరికించి లేచి వలగొని, మరియొక సాష్టాంగదండము లొనర్చి వెనకా. 38

1 సంధ్రా. 2 భూషణంబులుఁ జాలఁ (ప). 3 బొదలువాడు(వా). 4 బోల్లు
(వా). 5 వెనను.

భగవద్వాక్యము.

- ఆ. మోడ్పుకేలు ఫాలమునఁ జేర్చుకొని యున్నఁ, గరుణ నతఁడు నన్ను గాంచి పలికె
న న్నెఱింగి వందనం బొనర్చితి వాత్త, మెప్పు పుట్టె నీదు మెలకువకును. 39
- ఉ. ఈయువతుల్ రమాధరణు లేను బయోరుహపత్రనేత్రుండఁ
నీయెడఁ గూర్చి గల్గి ధరణీదివిజోత్తమ పచ్చినాడ *శ్వ
శ్రేయసు మబ్బు నీకు నిక సిద్ధము నన్నయభక్తి యాంధ్రముం
జేయుము మాయను గ్రహముచే గవు లచ్చెరు వంది మెచ్చగఁ. 40
- క. వినియును గనియును నెఱుంగని, ఘనభక్తిం దెనుఁగుఁ జేయఁ గా నెట్లగు నా
కన వలదు దానిలక్షణ, మును నీ కది గలుగుచందమును విను మింకన్. 41

గ్రంథ ప్రభావము.

- తే. ఆంధ్ర శబ్దచింతామణి వ్యాకరణము, ముందు రచించి తత్సూత్రములఁదెనుంగు
బాసచే జెప్పె నన్నయభట్టు దొల్లి, పర్వములుమాఁడు శ్రీమహాభారతమున. 42
- వ. ఆనమయంబున. 43
- తే. భారతముఁ దెనుఁగించుచుఁ దా రచించి, నట్టిరాఘవపాండవీయము నడంచె
ఛందము నడంచు నీభక్తి సంగ్రహించె, ననుచు భీమన మ్రుచ్చిలి యడచె దాని.
వ. తదనంతరంబు. 45
- ఉ. ఆదిని శబ్దశాసనమహాకవి చెప్పినభారతంబులో
నేది వచింపఁ గాఁ బడియె నెందును దానినె కాని సూత్రసం
పాదనలేమిచేఁ దెనుఁగుపల్కు మ టొక్కటిఁ గూర్చి చెప్పఁ గా
రా దని దాక్షవాటికవిరాక్షసుఁ డీనియమంబుఁ జేసినఁ. 46
- క. ఆమాఁడుపర్వములలో, నామాన్యుఁడు నుడువు తెఱఁగు లరసికొని కృతుల్
దాము రచించిరి తిక్కసు, భీమణి మొదలైనతొంటి తెనుఁగుకవీంద్రుల్. 47
- తే. రాజరాజనరేంద్ర తనూజుఁ డార్య, సఖుఁడు సారంగధరుఁడు శైశవమునందు
నన్నయ రచించునెడఁ బతనం బొనర్చు నన్య లెవ్వ రెఱుంగ రీయాంధ్రభక్తి.
క. అతఁడు దనకొల్లఁ జేతులు, మతి నెడి జనకుండు దరుగ మత్స్యేంద్రునిసం
గతి నవి గ్రమ్మర మొలచిన, క్షీతి సిద్ధులఁ గలసి యొక్కసిద్ధుం డయ్యె. 49

*సూ. శ్వసోవసీయ శ్రేయసుః, 5-4-80 పాణిని అష్టాధ్యాయ. శ్వశ్రేయ
సం శిషం భద్రం కల్యాణం మంగళం శుభం. అని అమరము.

1 యంధ్ర. 2 దెనుఁగింపుచు. 3 యంధ్ర.

- క. ఆలోకనుతుండు మొన్నటి, కీలకసమమునమతంగగిరికడ వొసఁగెన్
బాలసరస్వతులకు నతఁ, జోలిఁ చెనుఁగుటిక దాని కొప్పుగఁ జేసెన్. 50
- క. ఆదిని భీమకపింద్రుఁడు, గోదావరిలోనఁ గలిపెఁ గుత్సితమున నా
మీఁదట రాజనరేంద్ర, త్వాదయితునిపట్టి దాని మహి వెలయించెన్. 51
- క. ఇల నెనబదిరెం డార్యులు, గలిగి పరిచ్ఛేదపంచకంబునఁ దగునీ
విలసితఘక్కి మతంగా, చలవిప్రునివలన నీరుసదనముఁ జేరున్. 52
- క. మును నారాయణధీరుఁడు, దనకు సహాయుఁడుగ సంస్కృతము వాగనుశా
సనుఁడు రచియించె దానిం, చెనుఁగింపఁ గ నీకుఁ దోడు నే నిపు డగుదున్. 53
- క. సురభాషయంచు నల్ప, త్సరముల బహునూచితార్థసారము లిముడిం
తురు సూత్రంబుల నవి వి, స్తరముగఁ చెనుఁగింప కున్నఁ దరమే తెలియన్. 54
- తే. నారికేళపాకంబుగా నన్నయకవి, ప్రక్రియాకామునిని¹ ముట్టఁ బలికెఁ గానఁ
గేవలాంధ్రులు గాన రాత్రోవి నీవు, గోస్తపాక మై యుండఁ గూర్చవలయు.
- ఆ. శబ్దశాసనుండు సంస్కృతగ్రంథంబు, గానఁ చెలుఁగుమాట గలయ రామి
లక్షణంబె కాని లక్ష్య మొక్కటియను, బలుక కునికెఁ చెలియఁ బడవు కొన్ని.
- తే. ఒక్కసూత్రంబువలన సముద్భవించు, శబ్దములు లెక్క పెట్టంగ శక్య మగునె
నలువ కైనను² బలుకులేఁజెలువ కైన, నైననెఱుఁగింపు మొకకొన్ని యైననీవు. 57
- చ. రమణను సత్కవీంద్రులు పురాణచయం చితిహాసపంక్తికా
వ్యములును దొల్లి యైన నిపు డైనను ముంగల నైన దీని నూ
త్రములను దక్క వే టొకవిధంబున నాంధ్రముఁ జేయఁ జాలమిన్
క్షమఁ చెనుఁగింప దీన నవి సర్వముఁ జేయుఫలంబు నీ కగున్. 58
- క. తాతనయు నూత్నదండియు, నీతెనుఁగులలక్షణం బొకించుక తెలియన్
జేతః ప్రాధిమఁ జెప్పిరి, త్వాతలమున దీనితెఱుగు గా నవి యెల్లన్. 59
- తే. ఆంధ్రభాషామహాకాననాంతరమున, సంతతంబును శబ్దాపశబ్దసరణు
లెఱుఁగ నేరక మది సంశయించు తెలుఁగు, కవులునుపద్ధంబులిందును గాంతురిలను.
- తే. కవుల కుపకార మగుటచేఁ గలుగు సుకృత, లాభ మందున నగు సద్యశోభివృద్ధి
దానఁసమకూఱు నాకపదంబు దీనిఁ, చెనుఁగుఁ గావించుకంటె శోభనముగలచె.
- ఆ. ధరణి నీకు నిష్టదైన మెప్పుడుఁ గామె, పల్లె నున్నచక్రపాణి యగుట
నంతితంబు దీని నతనికెఁ జేయుము, విప్రవర్య మాకు వేఱు గలచె. 62

- చ. అని యతఁ డాన తిచ్చి¹ చన నంతట మేల్కొని నాల్గుదిక్కులుం
గనుఁగొని యచ్చుతంబుఁ గుతుకంబును డెందమునం బెనంగ వేఁ
గినఁ గల కే దబద్ధ మని కేరుచు నుండెడువేళ నామతం
గనగనివాసి పుస్తకనికాయధరుం డొకరుండు పచ్చినక్ష. 63
- క. ఆవిప్రు నతిథిఁ గా సం, భావించి భుజింపఁ బెట్టి భాషించునెడక
దా విశ్వశ్రేయం బను, నీచనను సనున నెచటి దిసి యన నతఁడుక. 64
- క. నన్నయభట్టియములో, నెన్నఁగఁ బ్రథమార్థ గాఢ యీపాత్తములో
సున్నయవి యెనబదియరెం, డన్న మహాద్భుతముఁ బొంది యపు డెల్లరకుక. 65
- వ. మదీయస్వప్న విధం బంతయుఁ దేటపడ నెఱింగించిన నాకర్ణించి సకలజనంబులు
నానందంబుఁ బొంది రందుఁ గొందఱు మాతృసంబంధు లగుమదీయబంధువులు
గూడఁ గులసింధుసౌగంధికబంధులును గృతప్రబంధులును నీలియుగంధరులును
గావున నా కి ట్లనిరి. 66
- క. హరిఁ గాంచుచే మోక్షము, సిరిచే నర్థంబు ధాత్రిచే భూమియు శం
ఖరథాంగమ్ముల విజయము, విరచించు మ టన్నకృతిని విద్యయుఁ గలుగుక. 67
- ఆ. శ్రేయ మబ్బు నచుచుఁ జెప్పె విష్ణుఁ డనంగ, మంచికల య టంచు నెంచనెల
అతఁడు నెప్పు మన్న దితనిచే నిప్పుడు, గలిగె నిదియె సాక్షి గాఢ మనకు. 68
- వ. ఆదియనుంగాక. 69

కర్తృవంశావతారము.

- నీ. శ్రీ విష్ణునాభిరాజీవసంభూతుఁ డేవసుమతీసురునకు వంశకర్త
రామాయణామరభూమిరుహాబ్ధి యేవితతాగమాంతసంవేద్యగురుఁడు
కశ్యపాత్రివసిష్ఠగౌతమభృగువు లేనూన్యతభాషణజోడువారు
పృథులశస్త్రకళాధురీణుండు ద్రోణుఁ డేగురుతపోరాశికిఁ గూర్చి పట్టి
తే. యతఁడు దనరారు సర్వలోకైకయోగ్య, తారకాపథపత్ని విస్తారకీర్తి
దురితకర్తపరిత్యాగి పరమయోగి, పరగుణాస్థాని శ్రీ భరద్వాజమాని. 70
- తే. అమృతహానిగోత్రాబ్ధి నవతరించి, తమ్ములును దాను నన్యోన్యతను దనర్చి
తమ్ము లనుబోరుననిసోముఁడ్రస్తరించు, నారసోమాహ్వయుఁడుకాకునూరిఘనుఁడు.
- తే. అతఁడు మధురను బుధనమూహములఁ దొడరి, వేదకాస్త్రపురాణాదివాదములను
గాకు నూరింటిఁ జేసినకారణమున, గాకునూరింటివాఁ డన ఘనతఁ గాంచె. 72

నీ. బాలుఁడై కాళికాపట్టణంబున కేగి బ్రహ్మాంధ్రునొద్ద శాస్త్రములు చదివె

¹ బ్రహ్మరాక్షసిచేతఁ గ్రమము చెప్పబడి కట్టినగండభాగంబు నొంచె

చరికొండనీమలో సంశరించెను గాకునూరన సర్వాగ్రహర మొకటి

నిడుదవెల్లిని బొద్దినేపల్లి నివరశపురిని మాన్యక్షేత్రములు గడించె

తే. నవని సర్వజ్ఞుఁడగుట గంగాంబికాభి, రాముఁడగుటను నిక్కంబు సోముఁడనఁగ
మనియె నిలఁ గాకునూరితిమ్మనసుతుండు, సోముఁడభినవచూతసద్గామమునను. 73

చ. అతఁడు భవత్పితామహున కయ్యెఁ బితామహుఁ డాఘసుండు భా

రతిని దపంబునం గని ఐరం బడిగెం దనయింట విద్య ప్ర

స్తుత యగుచుండ శివందులకు సుమ్ము జగంబునఁ గాకునూరినం

తతి యగువారు శోభనదినంబుల మున్నుగ వాణిఁ గొల్పుటల్.

74

తే. గంగయందుఁ గుమారునిగాంచె నొకని, సోముఁడని చెప్పఁజెల్లను జోద్యమగునె
కాంచెఁ బెక్కుకుమారుల గంగయందు, సోముఁడలకాకునూరినంశోత్తముండు. 75

వ. వా రెవ్వ రంటేని.

76

నీ. అమరేశ్వరుండు భోగాతిశయంబున నమరేశ్వరుం డన నతిశయిల్లఁ
గొండలయ్య దలంప గురుధైర్యమహిమచేఁ గొండలయ్య యనంగఁ గొమరు మీఱు
రంగప్పఁ డాశ్రితరక్షణప్రాణిమ రంగప్పఁ డన ధాత్రి రంగు గాంచు
లక్ష్మణుం డగ్రజాలాపానువర్తియై లక్ష్మణుం డన భూతలమున వెలయు

తే. నందులోఁ గాకునూరిరంగాహ్వాయుండు, గనియె నలుపురుతనయులఁ గన్నమాంబ
యందుఁ దిరుమలభట్టు గంగార్యవర్యుఁడెలమిఁ బెదసోముఁ బినసోము నిందులోనం

నీ. ఒకనివాకిలిఁ గాచి యుండఁ డెన్నటి కైన నుగ్రుండు గాఁడు దా నొక్కనాఁడు
కంట మంటలు రాలఁ గనుఁగొనఁ డెవ్వరి నేరఁ డెన్నటికిని నీరు మోవఁ
గుత్తుకందు విషంబు గూరిచి వర్తింపఁ డనిశంబు పరులను నడిగికొనఁడు
సంతతంబున బారుషము తృప్తిగాంచఁడు క్రతువులు దాఁ జేయుఁ గాని చెఱుపఁ

తే. డిన్ని సద్గుణములు గల్గెనేని పూని, జోడు సేయంగ వచ్చు నాసోముఁ గాకు
నూరిపులవారిజాతచకోరమదవి, రామునకు రంగఘను పెదసోమునకును. 78

నీ. కొట్టించె నెవ్వఁడు గురువాపి వప్రదక్షిణభాగమున రొంపిచెర్లలోనఁ
గట్టించె నెవ్వఁడు ఘనశిలాసాలంబు రంగుగా శంకరలింగమునకుఁ

1 బ్రహ్మరాక్షసుతోడఁ గ్రమము చెప్పఁచు బండిగట్టిన గండభాగంబు
మోచె (వా). 2 నందునకు (వా).

బెట్టించె నెవ్వఁడు పృథుతరారామంబు గుడిపాటికడ వినికొండలో¹వఁ
బుట్టించె నెవ్వఁ డప్పరియామ్యదిశ గుంటఁ ద్రవ్వించి పశువులు ద్రావ జలము
తే. క్షితిఁ దలంపఁగ సర్వజ్ఞ శేఖరుండు, సత్పథవిహారి ద్విజరాజచారులక్ష
ణాన్నితం డెవ్వఁ డతఁడు సోమాభిధుండు, కాకునూరికులాఖ్యసాగరభవుండు.

ఉ. పల్లెముపోత నార్యసుతవర్యుఁ డనం దగు పెద్దిభట్టుతోఁ
బుట్టినకృష్ణఁ గైకొని సుపుత్రుల వెంగన గన్నుభట్టు బ
ల్లిట్టను గంగయ న్సుతలఁదిమ్మను రంగను లింగ గోనమఁ
రట్టడిఁ గాకునూరిపెదరంగయసోముఁడు గాంచె వేడుకన్. 80

క. వినుతమతిఁ గాకునూరిజననమణి యగుసోమునగ్ర నందనుఁ డగువెం
గన బుధుఁ డన నెగఁడె జగంబున సోమునినందనుండు బుధుఁ డగు టరుదే. 81

తే. పల్లెనాటను నూటతొంబదియు నాల్గు
గ్రామముల నీడు గానక కాకునూరి
వెంగ నార్యుఁడు వేదవేదాంగములను
బ్రస్తుతికి నెక్కి మాఱట బ్రహ్మ యనఁగ. 82

అ. కాకునూరివెంగఘనుఁడు సేనమయందు, గాంచె మొదల నప్పకవిని నిన్ను
వెనుక సోమనార్య వేంకటపతిఁ గృష్ణ, భట్టు లక్షణాఖ్యబాలుఁ గాంచె. 83

క. శ్రీగిరిని నిలిచి నీవును, భోగివిభూషణునిపట్టపుకపిం ద్రుఁడ నై
వాగీశ వినుతకామెప, లీగరుడానకృపాకలితవాక్పాఠిన్. 84

నీ. జగతి నాపస్తంబకాఖోక్తపట్కర్త పద్ధతిఖండనిబంధనంబు
కాలబాలార్జ వాఖ్యజ్యోతిషగ్రంథసంహితాసుశ్లోకసంగ్రహంబు
శ్రీమదనంతప్రసిద్ధమహావ్రతకల్పకథాంధోక్తికావ్యరచన
శ్రీనగాధీశసుశ్లేషనిందాస్తుతిభావగర్భితనీసపద్యశతము
తే. లలితకవికల్పకాఖ్యానలక్షణంబు, మహితసాధ్వీజనాఘధర్మద్విపదము
నందికావాదనామకయక్షగాన, కృతియుఁ జేసితి కాకునూరికులయప్ప. 85

క. ఇట్టిమహాగోత్రంబునఁ, బుట్టిననీ కిట్టిశుభము వొందుట యరుదే
గట్టిగ నాడేవుఁడు సమ,కట్టినయది తెనుఁగుఁ జేయఁగాఁ ¹దగు ననినన్. 86

క. పరమేశ్వరకృతను నన్నయ, విరచించినఘక్కి వ్రాసి విప్రుని గాశీ
పురి కనిచి వృద్ధబాంధవ, గురువిబుధులచే ననుజ్ఞ గొని చిత్తమునన్. 87

కవివిచారము.

- క. లోకంబునఁ గలవిబుధాసకములో నెవరిఁ బోల నేరుతు నైనకా
నా కిచ్చె ¹నాంధ్రశబ్ద, వ్యాకరణముఁ దెనుఁగుఁ జేయు మని హరి కరుణకా. 88
- తే. మహిని వాగనుశాసనమయుఁడొనర్పు, నిష్కహాగ్రంథ మనునావయొక్కి యాంధ్ర
శబ్దజలరాశి తరియించుజనుల కేను, గర్జధారుడ హరియనుగ్రహముదీవి. 89
- ఉ. ఎన్నఁగ నన్నయాఖ్యకవి యీకలి కాదిని జెప్ప దాని భీ
మన్న హరించెఁ గ్రమ్మట మహాత్ముఁడు రాజనరేంద్రు పట్టి దా
మొన్న నొసంగె విప్రునకు మూల మతం డొనరించె ²డీక నా
కన్నది మున్ను విన్నదియొ గాదు మహద్భుత మబ్బె నా కిటకా. 90
- క. మూలము చెప్పిననన్నయ, భూలోక బ్రహ్మ యతనిబుద్ధి చెలిసి వ్యా
ఖ్యాలక్ష్యంబు లొనర్చిన, బాలసరస్వతులఁ బోలుప్రాజ్ఞులు గలరే. 91
- క. ఎక్కడిమతంగపర్వత, మెక్కడికామెపలి సుకవు లీలో రేరే
గ్రమ్మన నిది చెనుఁగింపక, దక్కుట నను ధన్యుఁ జేయుతలఁపున సేమా. 92
- క. ఆతిక్రమముఖ్యకవి, వ్రాతముచేసి తెలుంగువ్యాకరణము ధా
త్రీతలమునఁ గడు నంత, ర్భూతం బై తెనుఁగు గాకపోవుట లెల్లకా. 93
- ప. మత్స్యరాతనజనఘనతరతపోవిశేషంబువలనన కదా యని చింతించి నితాంతసంత
ష్టాంతరంగుండ నై. 94
- తే. తనయనుగ్రహమునఁ జెప్పమనుచు నిన్ను, గలను వచ్చినహరి తానె కలఁడు నాకుఁ
దెలియనిపదంబు లెల్లను చెబుప నింక, శంక సేయంగ వల దని సమ్మతించి. 95
- ప. ముందు బృందారకభాష నశేషవిద్యాజలజాసనుం డగుశబ్దానుశాసనుండు సంక్షే
పంబుగాఁ గూర్చిన ³యాంధ్ర వ్యాకరణంబునందలి, సంజ్ఞా, సంధి, తత్సమ, దేశ్య,
క్రియాపరిచ్ఛేదంబు లయిదునుం దెనుఁగుఁబలుకుల సేను విస్తరించి భాషాపరిచ్ఛే
దంబును, షర్ణపరిచ్ఛేదంబును, వళిప్రాసపరిచ్ఛేదంబును, పద్యపరిచ్ఛేదంబును,
సంధిపరిచ్ఛేదంబును, తత్సమపరిచ్ఛేదంబును, దేశ్యపరిచ్ఛేదంబును, క్రియాపరిచ్ఛే
దంబును ననునామంబుల నభిరామంబు లగునాశ్వాసంబు లెనిమిదిగా నెలకూచి
బాలసరస్వతి సకలభాషాకవిమహాపాధ్యాయ ప్రణీతాంధ్రవ్యాఖ్యానగ్రంథం
బాధారంబుగా రచియింపం బూని. 96
- క. దశమీగురగురువాసర, శశితారావజ్రయోగవృత్తకరణయః
క్షతరాసనగ్నంబున, శిశిరకరాంశమున మొదలు సేసితిఁ గృతికిన్ . 97

వ. ఇట్లు కృతప్రారంభుండ నై మదీయేష్టదేవతం గాంచి నమస్కరించి వినుతించి యత
నిం గుఱించి షష్ఠ్యంతములు విన్నవించెద.

98

షష్ఠ్యంతములు.

క. సాయపవెంకటపతిభూ, నాయకదత్తాగ్రహారనగరస్రాగ్ధే
శాయతదేవాలయమున, బాయక వసియించుగోపభామాపతికిన్.

99

క. శ్రుతశాస్త్రాగమజితగీ, పృతి వత్తైముపెద్ద నార్యసంపాదితపు
ణ్యతరాగ్రహారపూర్వ, క్షీతిజశమియామ్యమున పసింఱినహరికిన్.

100

క. తంగెడనీమను నిర్దర, గంగాసమనాగనిమ్మ గాపూర్వమునం
బింగళిపురిదక్షిణమున, రంగుగ సెలకొన్న గోపరత్నంబునకున్.

101

క. కేతవరనామపట్టణ, దైతేయాశా సమన్వితనికేతునకున్
వాతాత్మజతార్క్యసమన్వితనకు సమస్తలోకవిఖ్యాతునకున్.

102

క. అలఘుతరశీలునకు మంగళగుణజాలునకు దనుజకాలున కిందో
పలసిలునకును గామే, పలిగోపాలునకు ఘోషపతిబాలునకున్.

103

తే. అంకితము గాంగ సేఁ జేయునట్టియాంధ్ర, శబ్దచింతామణి గ్రంథసారపాద
పంబునకు నాలవాలంబుపగిది నొప్పు, నట్టిభాషాపరిచ్ఛేద మెట్టి దనిన.

104

ప్రథమాశ్వాసము.

భోజితనూజాస

త్యాభామాసమిత తార్క్ష్యమానుమద్యుచి భి

ద్రే భాధిపహాపణ తుల

సీభూషణ కామెపల్లిశ్రీ గోపాలా.

1

క. అవధారు శబ్దకాసనుఁ డెవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం, ద్రునిచో వ్యాకరణనూత్ర తతిఁ దెనుఁగింతుకా.

2

క. భామనిరూపణం బా, ర్యాపట్కమునందుఁ దొలఁత నాంధ్రకవిశిరో
భూషణ మగునన్నయ సవి, కేపింబుగఁ జెప్పె సంకుచితవాక్యములకా.

3

భామపరిచ్ఛేదమూలనూత్రంబులు.

ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

విశ్వశ్రేయః కాన్యం త దదోషా పరికృతా చ వాగధౌ
సా వా గ్యా రసవృత్తి సానిధ్యో హి రసో యథాతథం కవిభిః.

1

స్వప్నానవేషభామభిమతా సుస్తో రసప్రలుభధియః
లోకే బహుమన్యస్తే చైకృతకావ్యాని చాన్య రపహాయ.

2

అద్యప్రకృతిః ప్రకృతి శ్చాద్యే ఏషా తయో ర్వికృతిః
కేవలత యానుసర్ప త్యుభే చ యేయం యథాతథా భాషా.

3

తజ్జా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి
ప్రకృతిద్వయజా తజ్జా తుల్యా తు సమా ప్రవాహిని దేశ్యా.

4

సిద్ధి ర్లోకా ద్దృశ్యా లోకో నన్యాదృశ శ్చ నిత్యశ్చ
సంస్కారార్థో నియమోఽనియమో ద్ద్రావ్యం హి య త్వపభ్రంశః.

విరళాక్ష పేచోషాదికశబ్దాక్ష ప్రవ్యాహరంతు శబ్దాః
ఇహ తు ప్రవ్యాహర్యం సజ్జేతితసుప్రసిద్ధ మేవ పదమ్.

6

ఇతి శ్రీ సకలభాషావాగనుశాసనన్నయభట్టవీరచితాంధ్రశబ్ద
చిన్తామణౌ భాషాపరిచ్ఛేదః ప్రధమః.

వ. ఈశ్లోకంబు లాఱునుం బండ్రెండు నూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు
వివరించెద.

పూర్వగ్రంథనామసంగ్రహము.

తే. సంస్కృతమునకు నాంధ్రభాషకును దొల్లి, లక్షణములు శాకలైముల్లనసుధీంద్ర
విన్నకోటపెద్దనసుకవిప్రముఖులు, క్షీతి నొనర్చిరి లోకోపకృతీగఁ బెక్కు.

4

వ. అవి యెయ్యెవి యనినం బ్రతాపరుద్రీయంబును, గువలయానందంబును, చంద్రా
లోకంబును, రసమంజరియును, సాహిత్యచంద్రోదయంబును, సాహిత్యరత్నా
కరంబును, వృత్తరత్నాకరంబును, జమత్కారచంద్రికయును, షడ్భాషాచంద్రి
కయును, షడ్భాషావివరణంబును, ద్వివిక్రమవృత్తియు, హేమచంద్రఘక్తిక
యును, గవిభిల్లటఘక్తికయును, నభోక్షజఘక్తికయును, శబ్దానుశాసనియంబును,
గవిరాక్షసీయంబును, గవికంఠపాశంబును, గవిమూషికమార్జాలంబును, గవిగ
జాంకుశంబును, గవిసర్వగారుడంబును, గవిజనాశ్రయంబును, గవిలోకసంజీవని
యును, గవికంఠాభరణంబును, గావ్యాలంకారచూడామణియును, గావ్యచింతా
మణియు, నభర్వణచ్చందంబును, గోకర్ణచ్చందంబును, శ్రీధరచ్చందంబును, ననం
తామాత్యచ్చందంబును, ఛందోదర్పణంబును, నలంకారసంగ్రహంబును, నలం
కారరత్నావళియు, నాంధ్రభాషాభూషణంబును, రేఫణకారనిర్ణయంబును, లక్షణ
విలాసంబును, మలక్షణసారంబును, సర్వలక్షణసారసంగ్రహంబును, లక్షణదీపి
కయును, శారదాదీపికయును, శారదామకుటంబును, శారదాతీలకంబును, వాగీం
ద్రచూడామణియును, నరసభూపాలీయంబును మొదలుగా నీక్షింప లక్షణగ్రం
థంబులు లక్షోపలక్షలు గలవందు.

5

క. ఒకదానికంటె మఱి వే, తొకటి విశేషంబుఁ జెప్పుచుండుకతమునకా
సకలగ్రంథములును జదువక తెలియునె లక్షణప్రపంచం బెల్లకా.

6

ప్రబంధమహిమ.

క. ఇది చదివినప్పట్లు మఱి, యెదియేనియఁ జదువుబుద్ధి యేలా వొడముకా
బదఁపడి గ్రంథము లన్నియు, వెదకి వెదకి సార మెల్ల వివరింపంగకా.

7

- తే. పర్వతము లెల్ల నొక్కదర్పణమునందు, జూపడు తెఱంగునను గవిత్వోపయోగ
లక్షణములన్నియును సరళంబుగాఁగ, నెఱుంగఁబడు నిందుఁ దెలియనూహించిరేని.
- తే. సారభాషకు శబ్దశాస్త్రంబుపగిది, దెనుగు(౪) కావశ్యకం బిది దీనిఁ జదివి
చెప్పినప్రబంధము జగత్పూరిసిది నొందు, సురక రచించినది యప్రయోజక మగు.
- క. రత్నములకు నిల సత్కృతి, రత్నములకు మఱి తురంగరత్నములకు స్త్రీ
రత్నములకు లక్షణములే, యత్నంబునఁ జూడవలయు నంద్రు మనీషుల్. 10
- క. ఈక్షితిని రాజరాజును, భిక్షునిగాఁ దిట్టఁ గూటిపెడను యత్నా
భ్యక్షునిగాఁ దీవింపను, లాక్షణికుడె యెన్ని భంగుల సమర్థుఁ డగున్. 11
- తే. ఊత్తముండు లక్ష్యలక్షణవృత్తవేది, పరఁగు మధ్యముఁ డన లక్ష్యపద్యవేది
సారిది నధముండు లక్షణశ్లోకవేది, లక్షణజ్ఞుల కివి య పో లక్షణములు. 12
- క. తొలుతను లక్షణసూత్రంబు లెఱింగి పిఱుంద లక్ష్యములు దెలియంగా
వలయును గావున లక్షణములు లక్ష్యంబులును బాఠముగఁ జేయఁ దగున్. 13

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము:—

విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్. 1.

- క. ధర్మములలోన సుత్తమ, ధర్మము కావ్యము నిజంబు ధర నెవ్వని కా
ధర్మము చేతులు నతఁడు సుధర్మను వనియించుఁ బెక్కుచైవతయుగముల్. 14
- క. తనయుండు చెఱువును గావ్యంబు నిధానము గుడి వనంబు భూదేవస్థా
పనమును ననునియ్యేడును, జను శాస్త్రములందు సప్తసంతతు లనఁగన్. 15
- తే. దుష్కృతము లెన్ని చేసినఁ దుడిసి సప్త
సంతతులలోన నొక్కటి సలుపునతఁడు
కుతుకమునఁ దననూటొక్కకులమువారి
నరకములఁ బాపి ముక్తికి నడుపు నిజము. 16
- క. ఇల సప్తసంతతులలో, పలఁ గావ్యము దక్క దేవభవనవనాదుల్
స్థిరము లగుఁ గొన్నివర్షంబుల కని చంపువు రచించె భోజం డెఱుకన్. 17
- తే. నిలిపి రెక్కడ నచట నె నిలిచియుండు
నగ్రహారాదిసంతతు లరసి చూడ
నవియుఁ గృతిముఖరచనచే నఖిలదిశల
నెగడుఁ గావునఁ గావ్య మన్నిటికిఁ దొడవు. 18
- క. పురివఱదసీరు గోదా, వరిఁ గలసిన యోగ్య మైనవడువున గడు దు
శ్చరితుం డైనను గావ్యాంతురమునఁ జెప్పఁబడి పావనచరిత్రుఁ డగున్. 19

- క. క్షీతి నెన్ననినామము సత్కృతి నెన్నిదినంబు లుండు దివి నాపుణ్య
ప్రతుం డంతకాల ముండును, ధృతి నిం ద్రద్యుమ్ను నునికి దృష్టాంతముగాఁ. 20
- క. తనకు హితార్థము లెఱిగించు నఘంబు లడంచు ధనము శోభనము యశం
బును గూర్చు నఖిలగురలకా, గనబడఁ గాఁ జేయు నెపుడుఁ గావ్యము కవికిఁ.
- తే. మేటిబ్రహ్మర్షి యయ్యె పల్లీ కభవుఁడు, గాంచె రవిని మయూరుండు గడియలోన
*హరిణరోగము వాసె శ్రీహర్ష ణునకుఁ, గావ్య మునఁ జెందరానినద్గతులు గలవె. 22
- చ. అలరఁ బురాణకావ్యముల నార్యులు చెప్పినవారు దక్కఁగాఁ
చెలియఁ జతుర్ద్యుగంబులను దీవుల నేడిట నెందఁ తెందఁతో
యిల జననంబు నొంది మని యేగిరి పుణ్యచరిత్రు లందఱో
పల నిపు డొక్కఁడేనియును బ్రస్తుతి కెక్కుఁ టెఱుంగ మెక్కడఁకా. 23
- తే. స్థామకథలోనఁ గపులు వారాశిఁ గట్టి, రనుచు వాల్మీకి చెప్పంగ నఖిలజనులు
నేతు వనుచు నెఱింగిరి చెప్ప కున్న, నదియు నొకసోగోడివి యటం ద్రు గాఁ.
- క. వివరించె యజుర్వేదము, కవి యగువిప్రుండు శుచి జగంబుల నేత
త్పీవిమలకావ్యము మిక్కిలి, పవిత్ర మగుఁ గపిలగోవుపాల తెఱఁగునకా. 25
- తే. ఉపమ గలిగిన శయ్యల నొప్పియున్న, నంఘ్ర భవునికావ్యంబు గ్రాహ్యంబు గాదు
పాయసం బైన సంస్కారపక్వ మైనఁ, గాకజుష్టంబు హవ్యంబు గానియట్లు. 26

కావ్యభేదంబులు.

- సీ. ఉచ్చారణక్రియ నొప్పారు వర్ణంబు వర్ణసంచయమున వఱులఁ బదము
పదవితానముచేత భాసిల్లు వాక్యంబు వాక్యభేదమున నివ్వటిలు నర్థ
మర్థవశంబున నమరును భావంబు భావసంగతిఁ గనుపట్టు రసము
రససుప్రశ స్తిచేఁ బొసఁగును బద్యంబు పద్యరాశిని గూర్చబడును గావ్య
- తే. మట్టికావ్యంబు ద్వివిధ మై యతిశయిల్లఁ, బరుషడిఁ బ్రబంధచాటుప్రబంధము లన
సర్గములసంస్కృతముననాశ్వాసములను, దెనుఁగునఁ బ్రబంధమనునదితనరఁ గృష్ణ.
- సీ. పురమును బుతుపట్నమును బ్రయాణంబును శైలంబు వేటయు సాగరంబు
మాసింద్ర పుణ్యాశ్రమంబును మంత్రంబు ద్యూతంబు పిదప నద్భుతరణంబు
విజయంబు మద్యపానజవికారంబును ఐనవిహారంబును వారికేళి
కన్యాంగసౌందర్యకథనంబు హిమకరాభ్యుదయంబు విప్రలంభోదితంబు
- తే. పద్మమిత్రోదయంబును బరిణయంబు, సురతమును దౌహృదంబును సుతజననము
ననఁగ నిరుపదిరెండు షర్దనలు గూర్చి, చెప్పవలయుఁ బ్రబంధంబు శ్రీనివాస! 28

* హరిణ=శ్వేత. హరిణరోగము=శ్వేతరోగము. 1. నెరిగి.

క. కనుగొన సంఖ్యాబద్ధంబు నసంఖ్యాకంబు నాఁగ భువి నిరుచేఱున్
తనరారుఁ బూర్వకవిమతే, మున నాచాటు ప్రబంధములు జలజాతైః. 29

తే. నాల్గుఁడగలయుదాహరణములును క్త, కాదిపంచా¹దశమును సంఖ్యాన్వితములు
గద్యరగఁడద్విపదదండకములు మంజురులును సంఖ్యారహితచాటువులు నృసింహ.

ము క్తకాదిపంచాశ తెట్టి దనిన.

సీ. ఒనరు ముక్తక మన నొక్కపద్యము ద్వికం బగు రెండు త్రికము మాఁడైనఁ బంచ
రత్నంబు లైదు వారణమాల యెనిమిది నవరత్నములు పద్యనవక మైన
భాస్కరమాలిక పండ్రెండు శశికళ పదియాఱు నక్షత్రపంక్తి యిరువ
దియు నేడు త్రింశదావ్యాయము ముప్పది రాగసంఖ్య వెండియు రెండు సాగెనేని
తే. పరుసఁ బంచా²దశాఖ్య మవ్వల శతకము, నవ్య సమధికశతకంబు ననఁగ వెలయు
నేఁబదియు నూఱు నూటిపై నెనిమిదియును, సప్తశతి సప్తశతమైన శార్దూలాశి. 31
శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము. —

త దదోషా పరికృతౌ చ వాగ్ధౌ. 2.

తే. కృత్తి³ నెట్లు శబ్దార్థముల్ రెండు వలయు, నవి యలంకారయంతములు నఖిలదోష
రహితములు గాఁగఁ జూచి మార్పంగ వలయుఁ, గా మెపలిబాలగోపాల గానలోల.

శబ్దార్థలక్షణాలంకారసీసమాలిక.

సీ. సర్వలక్షణ⁴సారశబ్దార్థయుగళంబు మహితశుద్ధమవర్ణ మణులభంగిఁ
బదపద్యభూషణ ప్రచయరూపంబు లై లలిఁ గావ్యలక్ష్మీ నలంకరించు
కారణంబున నలంకారాఖ్యలను జెంది బహుభేదములను జూపట్టుఁ గృతుల
నఖిలకావ్యములకు నాత్మలు రీతులు ప్రాణముల్ వానికిఁ బ్రాణదళక
మాలి వైదర్భికాగౌళికాపాంచాలికాలాటికాఖ్యానకలిత లైన
నాల్గుమరీతు లెన్నంగ సర్వవృత్తి సౌమమార్యాజుప్రసాదా⁵కాంతి
† మధురతౌదార్యసమాధిసామ్యశ్లేషములు పదియును బ్రాణములు దలంప
శయ్యాచమత్కారశబ్దస్ఫురణపదావృత్తిరీతి ప్రాణవితతు లెల్ల
శబ్దలక్షణము లై జగతిపైఁ బొగ డొందు సుభయవిన్యసరణంబు నొప్పునట్లు

1 నెందు(వా. పె); మొదలి (ప). 2 యుక్తసర్వార్థ (పె). 3 ఫణితి.

† ఈశబ్దము కావ్యగుణవాచకమైనయప్పుడు “మాధుర్య” అని యుండ
దగు. అట్లున్నచో ఛందోభంగము. “ధర్మధర్మిణోరభేదః” అను న్యాయము రస
వాచకమైనయప్పుడే చెల్లును. ఇచ్చట చెల్లదు.

వదలక మును గొన్నవర్ణంబు కృతులను బలుమాటు నుడివినఁ బ్రాస మయ్యె
 నది సుఖకర దుష్కర రావసాన ద్విత్రి చతు రను సంజుల సప్తవిధము
 లయ్యె ననుప్రాస మందులోపల ఛేకవృత్తిలాటము లన ముత్తైఱంగు
 లేకార్థశబ్దంబు లేక పద్యంబులోఁ బునరుక్తిదోషంబు పొందకుండ
 నుడుగక వేమాటు నుడువఁగ లాటాఖ్య జను ననుప్రాస మై జరుగుచుండు
 లాటంబులో శృంగిళి న్యాయబంధంబు ప్రతిషేధశృంగిళిబంధంబు
 మాలికాదీపసమాఖ్యయు సారంబు నేకావలియు నన నెనఁగు నైదు
 పలుమాటు నొకభంగిపలుకులు పలుకుచో నర్థంబు వేఱైన యమక మదియు
 నాదిగతంబు మధ్యగతంబు నంతగ తాఖ్యంబు నాదిమధ్యమగతంబు
 నాద్యంతగతము మధ్యాంతగతంబును జరణత్రయగతంబు సర్వగతము
 నుపమానపదగోపనోక్తియు నన నవిధము లై యమకములో విస్తరిల్లు
 సరిగమపధను లోవ్యవ్యసోవ్యములు తలకట్లును గుడులు శృంగములు నేక
 వర్ణంబులు నభీష్టవచన సంఘట్టనంబులు నాదిగా నిట్లు వొదలు పెల్లఁ
 జిత్రకవిత్వప్రసిద్ధనామంబు లై పెం పొంది వీనుల కిం పొనర్చు
 సరవి గూఢచతుర్థచరణవర్ణముఁ జతుర్విధకందమును బంచవిధసువృత్త
 పద్యంబు నీసరూపద్విపదాఖ్యయుఁ గందగర్భితమణిగణనికరము
 మొదలు గా నొకపద్యమానఁ దెక్కుపద్యంబు లిమిడి ఛందోర్థదోషములు లేక
 కనుపట్టునవి యెల్ల గర్భకవిత్వవిఖ్యాతిచే శ్రవణసుఖం బొనర్చు
 గోమూత్రికాఛత్రగుచ్ఛుండలి నాగకంకణమర్దలఖిడఁచ క్ర
 పంకజసర్వతోభద్రమాలాక్షురప్రభృతిబంధంబు లేర్పడఁగఁ జెప్పు
 వృత్తము ల్బంధకవిత్వవిశ్రుతము లై కవులకుఁ జెవులపండువులు నేయుఁ
 బ్రాసాదిగాఁ జెప్పఁ బడిన వన్నియు శబ్దవితతి కలంకారవితతు లయ్యె
 ధర నలంకారప్రధానతాసురసప్రధానతామస్తప్రధానతలను
 భాసిల్లు నారభటిసాత్వతీభారతీకశీనామధేయవృత్తు
 అర్థస్ఫురణసమాఖ్యయు లాంగలీఘలపాకమృద్వీఘలపాకములును
 గడు ముఖ్యగౌణత్వధ్వనివ్యంగ్యముల్ గణుతింప నర్థలక్షణము లయ్యె
 జర్చింపఁ గృతులకు జాతిగుణంబులు ద్రవ్యక్రియలు జీవితంబు లగుట
 నవి యే తెఱంగున నమరు నట్లన చెప్ప వలలు జాతియు స్వభావంబు ననఁగ
 నది మొదలొకని మూడవపలుకై నెనిమిది యెనఁగుతచ్చేదంబు లెఱుంగవలయు

జాతీయు నుపమయు సద్రూపకంబును భ్రాంతిమంతంబు నపహ్నుచియును
 దీపకత్రయము నాక్షేపంబు శ్లిష్టంబు సుత్ర్పిత్తయను దుల్యయోగితయును
 వ్యతిరేకమును నుదారతయః ప్రేయస్కంబు సెనగ విరోధ మావృత్తివిధము
 భావికాఖ్యానంబుఁ బరివృత్తియును సమాహితము నప్రస్తుతే స్తుతిపరంబు
 వ్యాజస్తుతియును బర్యాయోక్తియును విరోధోక్తి వక్రోక్తి సహోక్తిసంజ్ఞ
 లూర్జస్వీయును సమాసోక్తి సమాఖ్యయు జగల విభాషనానంకరములు
 రసవంతమును నిదర్శనమును సూక్ష్మంబు లవనామకంబు హేతువుఁ గ్రమంబు
 నాశీర్వచనము నర్థాంతరన్యాసంబు నలకయోక్తియు నుదాత్తాభిధంబు
 నన నొప్పు నిన్నియు నర్థంబులకు నలంకారభేదంబు లై కానఁబడును
 దొలుతటిరూపకాదులు తమలోఁ దాము కలసి సంస్కృష్టసంకరము లనఁగ
 ద్వివిధంబు లగు నందుఁ దిలతండులన్యాయసంస్కృష్టఁ గృతులఁ బ్రశస్తమయ్యె
 సంకరంబులు రెండు జరుగు చుగ్గోదకన్యాయ నృకేసరిన్యాయములను
 తే. షీతిని శబ్దార్థసంస్కృష్టఁ జెందునట్టి, సంకరంబులు మఱియును జాలఁ గలవు
 వరుస నవి యెల్లఁ జెలియంగ నలయుఁ బూర్వశాస్త్రలక్షణలక్ష్యోక్తసరణివలన.

శబ్దార్థదోషసీసమాలిక.

సీ. కనుఁగొన దుష్ప్రియోగము వైరివర్గంబు ధరఁ దత్సమాసశబ్దక్రమంబు
 నపసంస్కృతాఖ్యంబు నప్రయుక్తంబు విసంధి దుస్సంధి కుసంధిపదము
 లనల నకారశూన్యంబు హీనోక్తియుఁ గొఱలుదీర్ఘ పుకాకుఁ గుఱుచకాకు
 సమససభంగంబు ఛండోయతిప్రాసభంగంబులు ననంగఁ బదియు నాఱు
 శబ్దగతప్రదోషంబు లై యొప్పారుఁ గృతులు సాగవు వీని నెఱుఁగకున్న
 న్యూనపదోపమయును నధికపదోపమయు నప్రసిద్ధోపమావిధంబు
 నసదృశోపమయు మహాధికోపమయును నీచోపమయు వ్యర్థవాచకంబు
 దేశసమయలోక దిక్కాలమైత్రీవిరోధాగమకళావిరోధములును
 వ్యాకీర్ణకము నసమర్థ మపార్థంబు విరసంబు నతిమాత్రవిశ్రుతంబు
 నశుభలజ్ఞానగుప్పాస్థిలములు సంశయంబు సందిగ్ధనేయార్థములును
 బ్రక్రమభంగం బపక్రమంబును గ్రమభంగంబు శ్రుతికటుపరుషములును
 క్లిష్టగూఢార్థం బపుష్టార్థకము నసంగతదోషము పదప్రకర్షణంబు
 నధికపదంబు సమాప్తపునరాత్తంబు హీనపదంబు నిష్టాతుకంబు
 నవిమృష్టకవిధేయకాంశ మన్యార్థంబు నప్రతితికము ననర్థకంబు
 భిన్న సంబంధంబు భిన్నలింగము భిన్నవచన మలంకారవర్జితంబు

క్షీణి న ప్రయోజకశ్లిష్టంబు నేకారకంబును బునరుక్తకంబు ననఁగఁ
 దొడరు నేఁబది యర్థదోషంబు లివి ముందు దెలియక కృత్రిమేయ నలవి గాదు
 పదపడి మును బల్కుప్రాసాదులను గూర్చి చెవులకు నింపుగాఁ జెప్పి రేని
 ధీరులు సద్గుణాధికతచే నవియ చేపట్టుదు రొక్కొక్కపట్టునందు
 శ్రుతిసంస్కృతియు మధురతయు నస్పష్టార్థమునకు నర్థవ్యక్తియును బదప్ర
 కర్షణంబునకు ధాత్రి హర్ష వాక్యము నూక్తితంత్ర మశ్లిష్టాభిధానమునకు
 గ్రామ్యంబునకు నెల్లఁ గాంతియు ననుచితార్థంబుల కెల్ల నుదాత్తతయును
 సంధిదోషముల కూర్జస్వియు శ్రుతిపరుషంబుల కెల్ల ను సౌకుమార్య
 మప్రతితికమున కాప్రసాదంబుఁ బ్రేయస్కంబు బరుష సమాఖ్యమునకుఁ
 గ్రమభంగమునకు సంక్రమతయు న్యూనాధికపదంబులకు సావ్యకల్పనంబు
 వెండియు నిబ్బంగి వెదకి గుణాధిక్యమును గూర్చి దోషముల్ దొలఁగఁ జేసి
 తే. రచన గావించుకృతి బుధరచనలందు, దనరు నాచంద్రభాస్కరతార మగుచుఁ
 గావున నలంక్రియాశాస్త్రకథితఫణితి, నరయఁ దగు వీని నెల్ల భూసురపురీక. 34

వాక్యలక్షణము.

మూ. సూ.—సా వా గ్యారసవృత్తిః. 3.

క. రసమునకు నీనాశ్రయం బై, యసదృశ మగు నెద్ది యది గదా శబ్దము రా
 ట్న సదమన రసికు లనఁగా, వసుమతిఁ దద్విధ మెఱుంగువారలు సుమ్మి. 35

రసవివేకము.

మూ. సూ.—సాధోహి రసో యథాతథం కవిభిః. 4.

తే. తగ రసాశ్రయవాక్యసంతతులు గూర్చి, కావ్యము లానర్హువార పో కవులనంగ
 నట్లు గావున నేభాష నైనఁ గవిత, పలుకువారికి సాధింపవలయు రసము. 36

పంచవిధభావనీసమాలిక.

సీ. రమణ మనోవికారము బహిర్వాప్త మై భాసిల్లు నది సుమీ భావ మనఁగ
 నది య విజ్ఞానసమాఖ్యచేఁ జే న్నొంది యాత్మకు మనసుచే నబ్బుచుండు
 నామనంబున కింద్రియములచే నగు వాని కైదింటికిని విషయములవలనఁ
 గలుగు నావిజ్ఞానకలిత మాభావంబు తరుణులయందును బురుషులందు
 నాత్మ సముద్భూత మై నవరసముల నమరఁ జేయుచు విభావానుభావ
 సాత్త్వికవ్యభిచారిసంజ్ఞలచే నాల్గుచందంబు లగు నందుఁ జను విభావ

1 ఁజెప్ప (పె). 2 విందు (పె). 3 నాస్పదంబై (పె). 4 నడర (వా.పె).

మాలంబనోద్దీపనావ్యయంబులు చెందుతెఱఁగుల ధాత్రి నుద్దీపనాభ్య
మాలంబనోక్తగుణాలంబనవిచ్ఛేదతాలంక్రియాత్మవిహారలీల
లనఁ జతుర్విధములఁ దనరారు ననుభావ మంగఁఛేష్టోద్భూత మగుచు వెలయు
ధర మనోవుత్తి సత్త్వంబు బనఁబడు నందు సంఘించినయది సాత్త్వికంబు
గణుతింప నాసాత్త్వికము కంపఘర్తసంస్తంభ వైవర్త్యవైస్వర్యబాష్ప
విలయరోమాంచనంజ్జల నప్తవిధముల జుగుగు నవ్వల వ్యభిచారికంబు
స్థాయిభావమున నిర్భృత్వంబు నొందక వ్యభిచరించుచు సాగరాంతరమునఁ
బొదలుభంగముభంగిఁ బొడయుచు నడఁగుచు సంచారిభావసంజ్జయము దాల్చి
వ్యాధ్యసూయా వేగహర్షలజ్జామర్షవైన్యావహితనిద్రావిషాద
శంకామదగ్లానిచపలతాపస్తారసుప్తిచింతాశ్రమాత్సుకృషురణ
గర్వమోహాలస్యనిర్వేదసంత్రాసధృతజడతోగ్రతాస్తృతివిరక్త
మతిసుసంబోధనోద్దానామంబులఁ జేర్చు ముప్పదిమాదుభేదములను
బ్రకటంబు లై స్థాయి భావంబు లన రోశమజగుస్సాధయోత్సాహాశోక
హాసవిస్తయరతు లనఁగ దొమ్మిది యొప్పు నవరసోదయకారణంబు లగుచుఁ
బంచవిధంబు లై పరఁగు భావంబులు స్థాయిభావసమన్వితమ్ము లగుచు
తే. వీని నన్నింటి నెఱిగిన¹వెనుకఁగాని, నవరసంబులు పుట్టుచందములు వాని
భేదములు లక్షణంబులు నాది గాఁగఁ, చెలియఁ బోలదు తంగడదేశవాస.

87

శృంగారరససీనమాలిక.

నీ. వెన్నముద్దకుఁ బాకవిధిచే ఘృతత్వంబు దనరుభంగిని నవస్థాయిభావ
ములకు విభావప్రముఖ్యభావంబులవలన రసత్వంబు గలుగుచుండుఁ
దద్రుసం బంతయుఁ దనరుఁ గావ్యములందు నాట్యంబులందు ననారతంబు
వినునార్యులకుఁ గావ్యవృత్తంబులును గనుఁగొనురసజ్ఞులకు నర్తనములందుఁ
గలుగుఁ గాని రసంబు గలుగ దాశోప్యంబు గావున నటియించుకాంతలందు
గరిమ నారసము శృంగారంబు హాస్యంబు రౌద్రంబు కరుణ పీరంబు నచ్చు
తంబు భీభత్సంబు దారుణంబును శాంతమును నాఁగ నవవిధంబుల మెలంగు
వరనవస్థాయిభావములలోఁ జెప్పినరతీయ విభావాదిరంజనముల
నయ్యెను శృంగార మది సీలవర్ణంబు వెన్ననిమెన సామవేదవంశ
వర్యంబు గడు సౌకుమార్యంబు కై శిశీవృత్తిని మధురతావిధమునందు
సుప్రసాదాభిధానప్రాణోఘటితని విరచింప నొప్పుకవిత్వమునను

1 వెనక (ప.వా.పె). ఇట్లే ఈమాట వ్రాతేపుక్షములలోనున్నది. 2 భణితి.

బెనుదాయ భిభత్సమున కది సంభోగభవమును విప్రలంభజము ననంగ
ద్వివిధ మయ్యెను బంచవిధభావకథితప్రపంచకపోష్య మై పరగనుట్టి
సందర్శనాలాపసంస్పర్శనాశ్లేషనఖరదక్షతచుంబనక్రియాద్య
మవనిపై సంభోగభవము తద్విప్రలంభజ మనునది మూడుభంగు లయ్యె
నంగ ప్రభూతం బయత్న సంభవమును నైసర్గికంబు ననంగ నందు
1 వింశతింగితములై వెలచుల కొప్పారు యావనగుణచేష్ట లందులోన
దనరారు నంగ జాతము మూడుభేదంబు లై హావభావహేలావ్యయములు
నప్రయత్న జ మనునది సుశోభాకాంతిదీప్తిప్రగల్భ తాదీరతలును
మధురతోదారతాభిధములు నన నేడుచందంబు లయ్యె నైసర్గికము
కిలికించితవిలాసలలితతీలాఖ్యలు విచ్ఛిత్తిబిబ్బోకవిభ్రమములు
కుట్టమితంబును మోట్టాయితంబును విహృతంబు నన దశవిధము లయ్యె
భావంబు మొదలుగా భావోదయ క్రియావింశతి యన నవి వినుతి కెక్కు
కుంభినిపై విప్రలంభశృంగారోపకరణంబు లై రసాకరము లగుచు
శ్రవణసందర్శనప్రణయవిరోధప్రవాసాదికలనలవలనఁ బొడవి
వెలచులకును బురుషులకును పరుసతో నొదవునవస్థలు పదియు రెండు
నయనసంక్రీతిమనస్సంగసతతసంకల్పప్రతాపజాగరకృత్య
విషయానుభవపరిచ్ఛేపలజ్జాత్మాగసంజ్వరోన్మాదమూర్ఛామృతాహ్వ
యంబుల రతీరహస్యకళాప్రవీణులు జగతిఁ బ్రతాపంబు సంజ్వరంబు
నను రెండుదశలును గొనక యవస్థలు పది య కా నెంతు రేపట్టునందుఁ
బ్రకృతికథాసమాప్తికరంబు నహితంబు నశుభిప్రసంగంబు నగుటఁజేసి
ద్వాదశదశ పురాతనకథాక్రమమునఁ గాని షర్దింపరు కావ్యములను
తే. గవులు దీని నెఱింగి శృంగారరసము, గులకునట్లుగఁ గావ్యముల్ గూర్చును
ఖ్యాతి కెక్కునె రసికసభాంతరముల, సర్వతటినిపురందరాశానివేశ.

38

అష్టరససేనమాలిక.

సీ. రసపోషణము లన నెనంగవిభావముఖ్యంబులవలన సువ్యక్తభంగిఁ
బడయు నవస్థాయిభావముల్ నిజగుణసత్త్వంబు లగుచు రసత్వ మొందు
నందు శృంగారరసాంతరభేదసంతతు లెల్ల మున్ను భాషితము లయ్యె
నింక హాస్యాదుల నెనిమిదింటును గల్గభేదముల్ చెప్పెద వేఱువేఱు
బూర్వోక్తహాసంబు భువిని హాస్యం బయ్యె నది యల్పమృదవు సామాన్యనాయ

మర్జనచ్చవి కుంజరాననుచేరువఁ గరుణాభియాతి శృంగారభవము
సాం పాంసు మధురతాసు ప్రసాదములను భారతీవృత్తిని బద్ధములను
మూఁడుభేదంబులు మొలచె నుత్తమమధ్యమాధమంబు లనంగ నంగులోన
హానితస్తితము లుత్తమాఖ్యులు విహానిత ప్రహానితంబులు మధ్యభావితములు
క్షీతి నపహానితంబు నతిహానితంబును జనుఁ గావ్యములఁ గనినను బ్రశస్తిఁ
బంచమభావసంభవమహోధంబు రాద్రయాపము దాల్చె రక్తనిభము
హరుని¹యూడిగ మధర్వాన్వయ ప్రభవంబు భ్రుకుటిప్రయుక్త ముష్కతవిపంధి
యుద్ధృతార్థము ప్రసాదాజంబులను గూర్చి యారభటివృత్తి నమరఁ జెప్ప
²వెనుకఁ జెప్పినశోకమున కయ్యెఁ గరుణఁ దా మహి నధర్వాన్నయవిహితవలజ
సమవర్తిదాసి కామాయసన్నిభకాంతి హాస్యాదికార్గరసాత్మజాత
సౌకుమార్యమునఁ బ్రసాదమాధుర్యంబులను గైకివృత్తిఁ జను రచింప
స్థాయిభావోదితోత్సాహంబు దా వీరరస మయ్యె నెఱుపు సాధ్యసవిరోధి
కించిత్ప్రగల్భితోదంచిత మోజః ప్రసాదసాత్వతులను జరుగుఁ గవిత
ప్రథమవేది సుపర్యభర్తరాణువ మూఁడువిధము లై యది ధాత్రి వెలయు సమర
వీరంబు వితరణవీరంబు గారుణ్యవీరంబు నన భావవేద్య మగుచు
విన్నయాహ్వయమున వెలయుభావము విభావాచలచే నచ్చతాభిధాన
మున నొప్పు నాశ్వలాయననూత్రజము కమలాసమీదశవాయి యరుణకాంతి
రాద్రరసాదివీరరస ప్రసూతంబు స్వల్పమృదుత్వ మోజః ప్రసాద
విధముల భారతీవృత్తిఁ గావ్యంబులయందుఁ జెప్పఁగ నొప్పుఁ బొందుగాను
నవభావభేదమధ్యవిభాషితజగుప్సభీధత్స మనఁగ నొప్పిదముఁ గాంచు
నారభటిప్రసాదాజనవిధముల నొప్పుపద్యముల నత్యుద్భృతంబు
సన్నతాపస్తంబసంతతి శృంగారశత్రువు నందికేశ్వరునిబంటు
కాలవర్ణము ద్విప్రకార మై యది చెప్పబడు జుగుప్సాఖ్యభీధత్సరసము
పెను పొంద వైరాగ్యభీధత్సరసమును ననఁగ నీభేదంబు లరయవలయు
మునుపు తొమ్మిదిభేదములలోన నెన్నినభయము భయానకాహ్వయముచేతఁ
బరఁగు యాజుము చీభత్సంబుపట్టి ధూమాభంబు వీరరసాహితంబు
ధర మహాకాళునిదశవాయి సాత్వతి నోజః ప్రసాదసంయుక్తి నమరుఁ
గవితల నీషత్ప్రగల్భంబు సర్వాంగకంపనవై స్వర్యకారణంబు
శమము కాంతం బయ్యెఁ జంద్రసన్నిభము నిర్వైర మొందును బరబ్రహ్మలెంక

1 యూడిగ (నా. పె). 2 వెనక (ప. వా. పె). 3 బడవాలు (పె); పడివారి (వా.); దశవాయి. (ప); బడివారి. (అచ్చు).

క్రమమున ధర్మార్థకామమోక్షము లనుపూరుషార్థములను బొందఁ జేయు
నల్పమార్గవము కావ్యములఁ బ్రసాదమాధుర్యభాషాఖ్యవృత్తులఁ బొసంగు
తే. నీరసాంతరభేదంబు లెల్ల వరుస, నెఱిగి సమయోచితములుగా హృదయములకు
నింపు పుట్టంగఁ గృతుల వర్ణింపవలయు, శ్రీ గిరీశాన్యభాగధాత్రీనివేశ. 89

నాయకనిర్ణయనీనమాలిక.

నీ. నవరసంబులకు జన్మస్థానములు నలుగురు ముఖ్యు లగునాయకులు దనర్తు
గొని ధీరలలితధీరోదతధీర ప్రశాంతధీరోదాత్తసంజ్ఞకు లనఁ
గలరు వెండియు నొకనలుగురు శృంగారరససంధివాస్పదప్రభితగుణులు
ధారుణి ననుకూలదక్షిణశతధృష్టు లనఁగ వీరలకు సహాయపరులు
మహి(ని) నలువురు పీతమర్దవిదూషకవిలచేటకు లనంగ వెలయువారు
మదనకళాశాస్త్రవిదులచేఁ బూరుషజాతులు నాలు గెంచంగఁ బడియెఁ
బాంచాలదత్తకభద్రకకూచిమారాభిధానంబుల నవియుఁ గాక
సుపజాతు లన వెండియును మూఁడు శశవృషహయనామకములఁ జెన్నా రుచుండు
వసుధ నాయకుఁ డెంత రసికుఁ డైనను గాంత వెలి గాఁగ రసము సంధిలచు గాన
నాయికాభేద మంతయు విస్తరంబుగాఁ జెలిపెద నవరసాధీన లైన
యంగనలకు స్వకీయయుఁ బరకీయయు సాధారణియు ననఁ జనుఁ ద్రివిధము
లందులోన స్వకీయ యనుభామినికి గుణభేదములను మూఁడు భేదము లగు
సుర్వి ముగ్ధయు మధ్యయును బ్రగల్భయు నన నొక్కచందంబున నుండు ముగ్ధ
మధ్యాఖ్యఁ జనుతనుమధ్య ధీరయును ధీరాధీరయును నధీరాభిధయును
ననుమూఁడు దెఱఁగుల విసుతి గాంచుఁ బ్రగల్భ యనునదియును నట్ల నతిశయిల్లు
ధృతివిశేషములచే ధీరాదికామిసమణులు జ్యేష్ఠామధ్యమాకనిష్ఠ
లగుదురు వరుసతో నవని నాపరకీయ ద్విప్రకారంబులై తేజిల్లుఁ
గరపరిణీతయుఁ గన్యకయును ననఁ బరిణీత వర్ణింపఁబడను గృతులఁ
గన్యక పురుషాభికాంక్షిత గాన నంగరసంబులను బరికల్పిత యగు
శృంగారరసనిధానాంగన లెనమండు చర్చింప వాసకసజ్జికయును
నభిసారికయు ఖండితాఖ్యయు స్వాధీనపతికయుఁ బ్రోషితభర్తృకయును
విగ్రహాంతరితయు విగ్రహోత్కలితయు విప్రలభ్యయు నన వీరలకును
దూతిక లాఘురు ప్రాతివేళినియు శిల్పినియుఁ గారువును లింగినియు సఖయు
ధాత్రీతనుప్రజాతయు వీరు లేకున్నతఱి నేర్పుచైఁ బ్రియతంత్రములకుఁ
దమకుఁ దా మైనను దగ దూతిభావంబు గైకొని నడపుట కార్యసరణి

ప్రథమాశ్వాసము.

గామకాస్త్రమునందుఁ గామినివలనను వెలయు జాతులతో నాటవధము లగుచుండ
జింతింపఁ బడ్డిని చిత్తిని శంభుని హస్తాని లన వీరి కందఱును
నలు వొంద ముత్తెఱంగుల నుపజాతులు హరిణియుఁ దురగియుఁ గరిణియు నన
లలి భావరసనాయకులయందుఁ గలిగినభేదంబు లెల్లఁ దెల్పితి నరునను
గ్రంధవిస్తారశంకను వానిలక్షణంబులు లక్ష్యములు నిందుఁ బలుకన్వేతి
తే. నట్లుగుట భావరసనాయకాదిభేద, సంచయమున కలంకారకాస్త్రవిరతి
వలన లక్షణలక్ష్యములొ చెలిసి పిదప, రసము వర్ణింపఁ దగుఁ గనిరాజులకును. 40

సుకవిమాహాత్మ్యము.

తే. మణివలనఁ గంకణమును గంకణమువలన
మణియును బ్రకాశ మగునట్లు మదిఁ దలంప
సుకవివలన నాయకుఁడు నాయకునివలన
సుకవియుఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంతురు సకలదిశల. 41

తే. నాకుజాతునిచే రఘునాయకుండు, వ్యాసుచేఁ బాండవులు కాశిదాసుచేఁ
భోజుఁడు ప్రసిద్ధి నొందిరి భువిని దమకు, నడక లెల్ల ను గధలుగా నుడువుకతన. 42

క. ఇమ్మహిని మనులచే వెలసె మును గావ్యములు “నాన్యప్రీతి కురుతే కా
వ్య” మ్మనువచనార్థంబే, సమ్మతి గలివేళ సుకవిజనులే మానుల. 43

సత్కవిలక్షణము.

క. ధరణీసురుఁడు ప్రశాంతుఁడు, గురుభక్తుఁడు శుచియుఁ గల్పకుఁడు పూర్వకవీ
శ్వరవాక్ప్రయోగదక్షుఁడు, గరుణామతి యెవ్వఁ డతఁడు కవియనఁ బరగున్. 44

క. శ్రుతిశాస్త్రాంగపురాణ, ప్రతతియు నితిహాసకావ్యభరతాగమములొ
స్త్రుతిసంగీతరతికళా, గతుల నలంకృతుల నెఱుంగఁగాఁ దగుఁ గవికిన్. 45

సప్తవిధకివులు.

ఆ. వినుతిఁ గాంతు రిల వివేకివాచకరాచి, కార్థశిల్పభూషణార్థ లనఁగ
మార్దవానుగతసమాహ్వాయుఁడు ననంగఁ, గవులు సప్తనామకములతోడ. 46

సీ. గణవర్ణక బార్థగుణదోషనికరంబుఁ బఠికించి కూర్పుఁ గల్బము వివేకి
బహుతరానుప్రాసపదబంధనియమంబు పదలక కృత్రినేయు వాచకుండు
మృదుమధురోక్తులు వెదకి కావ్యం బెల్ల గవియిందుఁ బదపడి రొచికుండు
మితశబ్దములతోన నతివిపులార్థంబు నిమిడించు నర్థాఖ్య నెనఁగునతఁడు

తే. సెప్ప యమకంబు లెప్పట్ల శిల్పకుండు, పొంసుపటుచు నలంకృతుల్ భూషణార్థి
సరళపదవిరళార్థవిస్ఫురణముగను, జూపు రస మెంగు మార్దవస్ఫుటకరుండు. 47

కుకవినిరసనము.

తే. జల్లిపదములు నాలుగు సంతరించి, గురువు లిడుచోట లఘువులు గొన్ని గూర్చి
విరతి గూడక మీఱులు వెతకికొనుచు, నచ్చు పొల్లలపై నుంచునతండు కవియె. 48

తే. ప్రణము గని నిర్మలాంగంబు పదలనింగ
యనఁ గుకవి తప్పఁ గని యొప్పు నడచిపుచ్చు
జల ముడిగి పాలు ద్రావుహంసంబుకరణిఁ
దప్ప విడనాడి యొప్పు సత్కవి గ్రహించు. 49

తే. తనకుఁ దెలియని పన్నియుఁ దప్ప లనుచుఁ
గుకవి హాస్యంబు గావించు సుకవివరుండు
దడవు యొజించి తెలియు నంతటను దెలియ
కున్నఁ దద్దయుఁ బెద్దలయొద్దఁ దెలియు. 50

క. ధరఁ దమరు సత్కవుల మని, పరులు కుకవు లనుచుఁ గృతులఁ బరిహాస మొన
ర్తురు గర్వమతు “లయోగ్యః, పురుషో నాస్తి” యనుమాట బుద్ధిఁ దెలిసియుక్కా.

క. శ్రష్టులు తామే సర్వో, తృప్తకవుల మనుచు సభఁ జరింతురు “బాణో
చ్ఛిష్టం జగత్రయ” మ్మను, సప్తాక్షరమునను గాదె యడఁకువ మదికికా. 52

కవితాప్రశంస.

తే. విబుధలోకంబు “కవితైజవిద్య” యనుచుఁ, జదువువచనార్థమునను సంశయముగలదె
విద్యలకు నెల్ల సుత్రమవిద్య కవిత, దానిఁ దెలియుట విశ్వ మంతయును గనుట.

క. ధారుణి నాకుజమారుతి, పారాశర్యులు చరించుభావుకశిష్ట
చార మదశ్యక మని కవి, తారతమతు లైరి కాళిదాసప్రముఖుల్. 54

మ. జననాధాగ్రణి యాత్మరాజ్యమున నిచ్చల్ పూజ్యుఁ డాసీమఁ బా
నినఁ దా గవ్యయుఁ జేయఁ డన్నికడలకా శ్రేష్ఠుండు విద్వాంసుఁ డా
యనకన్నం గవి మేటి యా “సుకవిశా య ద్యన్తి రాజ్యేన కి”
మ్మనువాక్యంబు నిజంబు దీనిఁ గని కౌవ్యంబుల్ రచింపం దగుకా. 55

క. పనితయుఁ గవితయుఁ దా నై, చనుదెంచుట గలుగునేని సరసం బగు ధా
త్రిని బల్లికోలు గావించిన విరసం బగు నటంచుఁ జెప్పిరి విబుధుల్. 56

క. ఛందోలంకారాదుల, యందలిపా ట్లెల్లఁ దుదినీ వృద్ధము గావే
సుందర మగువాక్యంబుల, పాం చెఱిగి రచించుబుద్ధి పుట్టక యున్నట్. 57

క. విరచించుశక్తి పుట్టని, పురుషునిచదువులు ప్రకాశములు గావు వసుం
ధరదీపరహితసదనాంతరమున రేయిఁ బడియున్నద్రవ్యములక్రియట్. 58

తే. ఆశుధారాకవిత్వంబులందు శయ్య, లుపమ లుత్పేక్షలును లేక యుండుఁ గాన
నెంత యోజించినను బద్ధమంత సార,నంత మగుఁ గాన నిలుకడ వలయుఁ గృతీకి.

దేశభాషావిశేషంబులు.

మూ. సూ.—స్వస్థానవేషభాషాభిమతా స్పంఛో రసప్రలుబ్ధిభియః,
లోకే బహుమన్యంతే వైకృతకావ్యాని చాన్య దపహాయ 5

మ. నిజదేశంబులవేషభాషలపయి న్నిత్యాభిమానము లే
ప్రజ మెచ్చ న్రసలుబ్ధబుద్ధు లగుచుం బ్రాజాల్ స్వదేశ్యంబులే
నిజ మంచుం గొని యన్యదేశములవాని నైచ్చ రేపట్టునట్
గజరాజువన ప్రస్ఫుటార్థరసముల్ గా వంచు నెల్లప్పుడుట్. 60

క. తమతమబాసలకవిత్తులు, దమతమదేశముల కొప్పిదము లగుఁ బరదే
శములకుఁ గూడ వొకింతయు, నమరోక్తులు సకలభూములందును వెలయున్. 61

క. తలఁపఁగ సంస్కృతకావ్యంబులు దమయర్థములు సకలభూజనములకున్
చెలిసినను చెలియకున్నను, బాలు పొందఁగ నిచ్చు నాల్గుపురుషార్థంబుల్. 62

క. హరికథ యైనను దమకర్తరసానుభవంబు లేనిరసవద్దేశాం
తరభాషాకావ్యంబులు, దొరకొని పఠియింప ముక్తి దొరకునె చానన్. 63

క. ఆయాదేశమువారికి, నాయాదేశంబుభాష నమరినకావ్యం
బాయతపురుషార్థంబులఁ బాయక సమకూర్చు దేవభాషయ పోలెన్. 64

క. సురభాషార్థము చెలియని, తరుణులకును శూద్రులకును దమతమసీమం
బరఁగినమాటలఁ జెప్పిన, వరకావ్యము పఠనమున కవశ్యక మయ్యెన్. 65

క. క్షీతి మ్లేచ్చభాష శ్రుతిగర్భిత మగు నట్లైన నాధరిత్రిని చానిన్
మతి రోసి విడువఁ గూడదు, సతతము వ్యవహారహాని సంధిలుకతనన్. 66

క. సితం బని దేశీయము, జాతీయంబును వచించుసమయమున నిజ
క్షృతలభాషాకృతులను, ఖ్యాతిగ మ్లేచ్ఛోక్తు లాదిగాఁ గూర్తు రజా. 67

అంభ్రకవితాపితామహునిచాటుధారః—

మ. సమరత్తోజిని గృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁ బడ్డను

ర్దమదోర్దండబెడందకోట యవన వ్రాతంబు సప్తాశ్వమా

ర్గమునం గాంచి “శబా సహో హరిహరంగా¹ ఖూబు ఖోడాకితే

తుముక్తిభాయిలభాయిదేములికి” యంచు ర్తింఁటికిం బోవుచున్.

68

నందితీమనచాటుధారః—

శా. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవసుగ్రక్రూరఖడ్గాహించేఁ

గాయం బూడ్చి కలింగదేశనృపతుల్² “కాసిర్పురిపోపణి

మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూమాయాసటాజాహారే

మాయాగ్గేయమడే” యటండు దివి రంభాజారునికొ యత్తునికొ.

69

కాళహస్తమాహాత్మ్యమునందుః—

సీ. విజ మాడుదేవర నిజకృపామహిమఁ జెన్నారనాయిల్లు బిడారు నీకు

నాకు నీపాదార్చనము నేయ నడలింగమూర్తి నేకుటె వచ్చి మూర్త మాడి

యొడయచిత్తేశ నాయనికి నీమజ్జన మాడుశివార్చన మాడుబేకు

విచ్చేయు డిది బూది వీడియం బందుకో జంగమస్వామి నాసదనమునకు

తే. నోగిరంబులు మంచి మేలోగిరములు, నావటించెదఁ బదుండు మీ³రారగింపఁ

బ్రతిదినంబును జంగమార్చనము లేక, తనువు పడ నొల్ల రూపకందర్ప యనఁగ. 70

భాషాప్రకృత్తి త్రివివరణము.

తే. భాష రెండు వెఱంగులఁ బరఁగుచుండు

సంస్కృతము ప్రాకృతము నన సంస్కృతంబు

ప్రకృతి యన నొప్పు దానికిఁ బ్రాకృతంబు

వికృతి యగుఁ దంగెడాహ్వయవిషయవాస.

71

తే. భారతీదేవి శైశవభాషితంబు, ప్రాకృతము పంచవిధ మయ్యెఁ బ్రాకృతంబు

1 ఖూజు ఖోడాకెతే (ప); ఖూబు ఖోడాకెతే (వా); ఖూబుఘోడాకెతే (పె).

2 కాసిర్పురిపోపణి, మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూమాయాసటాజాహారే, మాయాగ్గేయమటూ (వా); కాసిర్పురిపోపణామాయాభీకుముమీకులోమీకుహుమీ మాయాసటాజాహారే, మాయాగ్గేయమడే (ప); కాసిర్పురిపోపణి, మాయాభీ కుముటూకులోటుకుహుటీ మాయాసటాజోహారే, మాయాగ్గేయమటూ (పె).

3 రారగింప.

కౌరసేనియు మాగధీసంజ్ఞకయును, గ్రమతఁ బైశాచికయు నపభ్రంశ మనఁగ. 72

క. నామ మపభ్రంశం బని, సామాన్యముగాఁ దలంపఁ జన దది భాషా
భామాశీశుత్వభాషిత, మై మెలఁగుటచే నుశబ్ద మగు నెల్లెడలక్ష. 73

ఆ. పద్మపత్రనేత్ర వైశాచికాభాష, యందు ఖేద మించుకంత గలిగి
సాంపు మీటుచుండు చూచికా పైశాచి, లెక్కలోనఁ దాను నొక్క టగుచు.

తే. ప్రాకృతాదులు చెడి తజ్జపదము లగుమఁ
బలు తెఱంగులఁ దనలోనఁ గలసియుండు
కతన సీయాంధ్ర భాషయుఁ గవిమతంబు
నందుఁ బ్రాకృతభేదంబై యనఁగ నొప్పు. 75

క. క్షీతి భాష సంస్కృతప్రా, కృతసంజ్ఞల ద్వివిధ మయ్యె నెంచఁగఁ దత్ప్రా
కృతము వెన నేడు తెఱంగుల, వితత మగుట నెల్ల నష్టవిధభాష లగుక. 76

తే. సంస్కృతము ప్రాకృతంబును కౌరసేని
జగతిపై మాగధీయును వైశాచికయును
చూలికయు నపభ్రంశంబు సారిది నాంధ్ర
భాషయును నిచును నష్టభాష లనఁగ. 77

ఆ. వరరుచిప్రణీతవాక్యంబులను బతం, జలికృతోరుభాష్యములను వెలయు
పాణిసీయనూత్ర ఫక్కిని జనియించు, శబ్దజాల మెల్ల సంస్కృతంబు. 78

తే. ఇలఁ ద్రివిక్రమరచితవృత్తులను హేమ, చంద్రనూరి ప్రణీతభాష్యంబుచేతఁ
దనరువాత్తిక్రిమాలనూత్రములవలనఁ, బ్రాకృతాదిష డ్భాష లుద్భవముఁ జెంపె. 79

క. తెలుఁగునకుఁ బొడము లక్షణ, ములు బాలసరస్వతి ప్రముఖబుధకృతజీ
కలవలనను చెల్లం బై, చెలు వగు సీయాంధ్ర శబ్దచింతామణిచేక. 80

సీ. స్వర్గలోక ప్రళస్తము సంస్కృతము మహారాష్ట్రదేశీయంబు ప్రాకృతంబు
శూరసేనాఖ్యిఁ బ్రస్తుతి కెక్కునాటను జను లాడునదియె పో కౌరసేని
మగధదేశీక్షులు మాగధీభాష పిశాచసంజ్ఞకము లై జగతిఁ బొదలుఁ
బాండ్యకేకయసాల్వ బాహ్లికానూపగాంధారసేపాశీకంఠలనుజేష్ట

తే. భోజకన్యోజకంబులఁ బొసఁగుమాట, లరయఁ బైశాచికాచూలికాహ్వయములు
వెన నపభ్రంశ మాభీరవిషయజాత, మాంధ్ర భూమిభవం బాంధ్ర మయ్యె కౌరి.

తే. దేవభూసురమునిధరిత్రీతలేంద్ర, సచివకంచుకివిబిదూషకవిరక్త
వారయోసిన్న పామాత్యవనితలకును, జెప్పఁదగుసంస్కృతమును ధాసింపుళయన. 81

సీ. త్త పణకజై నాదికర్త హీనులకును భామాజనులకును బ్రాకృతంబు
 క్షీతి వైశ్యహూద్ర ప్రభృతిమధ్యమాధమజాతుల కెల్లను శౌరసేని
 ధీవరలుబ్ధకొదివినచజాతులమానవులకు నెల్ల మగధభాష
 మొగిల బిశాచాసురముఖ్యుల కెల్లఁ బైశాచికానామభాషాద్వయంబు
 తే. పతివచండాలయననాదిపరమసచ, బాతినరుల కపభ్రంశ మీ తెలుంగు
 సీమవారికి నాంధ్రంబుఁ జెప్పవలయుఁ, గావ్యనాటకముల గోపికాభుజంగ. 83

ప్రకృతివికృతిభేదంబులు.

మూ.సూ:— ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాన్యే* త్వేషాతయోద్భవేద్వికృతిః. 6
 తే. క్రమమునను సంస్కృతప్రాకృతములు రెండుఁ
 బరఁగు నాద్యప్రకృతియును బ్రకృతి యనఁగ
 వెలయు నీరెంటికిని దెల్లు వికృతి యనఁగ
 నందగోపాంగనాపుత్ర నలిననేత్ర. 84

తద్భవస్వరూపము.

మూ. సూ:— కేవలతయానుసర్ప త్యుభే చ యేయం యథాతథా భాషా.
 తే. ప్రకృతులను రెంటు రెండురూపముల నమరు
 తద్భవములు ప్రత్యేక మాంధ్రంబు లగుచుఁ
 జంద్రునకుఁ జందురం దని సంస్కృతమునఁ
 జందుఁ దని ప్రాకృతమున నీచందమునను. 85

ఇందునకు తెలివిడి, శబ్దసూత్రము:— ప్రయోగమూలం వ్యాకరణమ్.

దీని అర్థము:— శబ్దశాస్త్రము లోకమునందు ప్రవర్తించు ప్రయోగములే
 మూలముగా కలది. ఇట్లన్నందుచేతను వ్యాకరణశాస్త్రము లోకవ్యవహారము నను
 సరించి చెప్పుచున్నది అనుట. అటుగాన లోకవ్యవహారసిద్ధములైనను తద్భవములకు
 లక్షణము తెలియవలెను. అది యెట్లు లనిన: తెలుఁగునకుం బ్రాకృతభాష ప్రకృతి
 అనిపించుకొనును. అప్రాకృతమునకు సంస్కృతభాష ప్రకృతి అనిపించుకొనును.
 అటుగాన ప్రకృతులనఁగా సంస్కృతప్రాకృతముల రెంటికినిపేరు. ఆ రెంటియం
 దును కొన్ని తద్భవములు, ప్రత్యేకముగా ఒక్కొక్కదానను ఒక్కొక్కవిధమున
 పుట్టి రెండురూపములను దెలుఁగులలో గలసి యున్నవి. కనుక వాని కన్ని టికిని దెలి
 యునట్లుగా అందులోపల నొకచంద్రశబ్దమునకుఁ జెప్పుచున్నాము. సంస్కృతము

* 13-వ పేజీలో ఈశ్లోక క్రమము మాతీయున్నది.

నందుఁ గల ద్విత్వాక్షరమునందు క్రిందను జడ్డ యై యుండెడు రేఘము ప్రాకృతభా
షాగాఁ బలుకునప్పుడు లోపముగాను అవునుగనుక ఆరేఘము లోపము గాక ప్రత్యేక
ముగా ముందర ఒకయక్షరమై నిలుచుటచేతను దకారమునకుఁ బ్రాకృతమందు రాని
కొమ్ము వచ్చుటచేతను జందురుశబ్దము శుద్ధసంస్కృతశబ్దముననే అయినతద్భవము గాని
సంస్కృతము చెడి అయిన ప్రాకృతమువలనను అయినది గాదు.

చఙ్ఞా తజ్జే ప్రాకృతే చ దంత్యా వేప న సంశయః.

టీ. తజ్జే=తద్భవమునందును, ప్రాకృతే చ=ప్రాకృతమునందును, చఙ్ఞా=చకా
రజకారములు రెండును, దంత్యావేప=దంత్యవర్ణములే అవును. తాలవ్యములు గావనుట.
సంశయః=సందేహము, న=లేదు. ఇటను అధోక్షజఫక్కికావచనముచేత ఇదియు
సంస్కృతజాత మైనతద్భవము గనుక మొదల నున్నచకారము దంత్యమయి తెలుఁ
గు తత్ప్రముచేయఁగా చందురుండు అని అయినది. ప్రాకృతమునె అయినట్లాయెనా
దకారముక్రిందటిరేఘము లోప మానుగాని, ప్రత్యేకాక్షర మై యుండదు. దకార
మునకుఁ బొల్లును రాదు. అది యె ట్లంటేని.

ప్రాకృతవ్యాకరణసూత్రంబులు.

క గ చ జటడతదవబమహకహపశో రువర్యదే.

వృ. ఉపరి స్థితానాం స్వర్యవర్గాద్యత్సతీయానాం మవర్ణజిహ్వమాలీయో
పధ్వానీయానాం శషసానా మేతేషాం సంయక్తోపరివర్తే లోపఃస్యాత్ నతు ద్రశజ్జే.

టీ. ఉపరిస్థితానాం=మీఁదనున్న ద్విత్వాక్షరములందు, స్వర్యవర్గాద్యత్సతీ
యానాం=కచటతపగజడదబలకు, మవర్ణజిహ్వమాలీయోపధ్వానీయానాం (కక-క్షప-
అని-కపలకు ముం దర్ధవిసర్గసదృశము లయినవర్ణములు జిహ్వమాలీయోపధ్వానీయంబు
లనంబడు). మకారగ్గకృపవర్ణములకు, శషసానాంచ=శష సలకును, లోపః=అదర్శనము,
స్యాత్=అగును. ఇందుచేతను జంద్రశబ్దమునందు రేఘమునకు మీఁద సుండెడిదవర్ణము
నకు లోపమురాఁగా 'నతు ద్రశజ్జే' ద్రకారము గలశబ్దమునందు లోపము లేదు. ఇట
న్నందువలన దవర్ణము లోపము కాదాయెను.

సూః--రవలా మధ శ్చ.

వృ. అధస్థితానాం రవలానాం లోప స్సాన్యత్.

టీ. అధస్థితానాం=జడ్డలు గలయక్షరములయందుఁ గ్రింద నున్న, రవలా
నాం=రేఘవకారలకారములకు మూఁటికిని, లోపః స్సాన్యత్=లోప మాను, ఈసూత్ర
ముచేతను దకారము క్రిందనున్న రేఘము లోపముకాఁగా చంద ఆనియుండెను.

1. మంగల (నా).

నూ. శేషాదేశస్యాహారోచోభోః.

పు. హకారరేఫవర్జితస్యానాదేః శేషస్యాదేశస్య చాచఃపరస్య ద్విత్వంస్యాత్.

టీ. హకారరేఫవర్జితస్య=హకారమును రేఫమునుగాక తక్కినటువంటి, అనాదేః=మొదలిదిగానటువంటి, శేషస్య=లోపముకాఁగాచిక్కినదానికిని, ఆదేశస్య చ=ఆదేశ మైనదానికిని, అచః పరస్య=అచ్చుకంటె పరమైనదానికిని, ద్విత్వం=జడ్డ, స్యాత్=ఆవును. ఇందువలనను హవర్జము రవర్జముగాదు గనుకను శబ్దాద్యక్షర దకారమును రేఫమును సంయుక్తమైనటువంటి ద్రవ్యమునం దధస్థిత మైనరేఫము లోపముకాఁగాను చిక్కినవి గనుకను జకారముమీఁద నున్న అకార మచ్చుగనుక దానిమీఁద నున్నది గనుకను దకారమునకు జడ్డ వచ్చెనుగనుక నంద అయెను. ఇది ప్రాకృతభాష గనుక మునుపు చెప్పినయఫోక్షజుచనమునను ఆది నున్నచకారము దంత్యనర్తమాయెను. అది తత్సమము చేయఁగా చంచుఁడని నిలిచెను. కాఁబట్టి యీ మాట సంస్కృతమునఁ బుట్టినప్రాకృతముననే అయినరదృశముగాని శుద్ధసంస్కృతమున నైనది గాదు. ఈరెండుశబ్దములును ఆదిమకవిప్రయోగ ప్రసిద్ధములె కనుక ఇటువంటివన్ని యుఁ బ్రకృతులను రెంటును రెండువిధములను బుట్టిన పని తెలిసికొను నది. ఇందునకుఁ బ్రయోగము.

నరసింహపురాణమునందు:—

చ. సురుచిరపానపాత్రమున సుందరి యొక్కతె కేల నిండుచం
దురుడు ప్రకంపితాంగములతోఁ దిలకించె దదాననాంబుజ
స్ఫురితవికాసవైభవము సొంపు లడంకువ మ్రచ్చిలింపఁ జె
చ్చెరఁ జనుచెంచి కట్టువడి చేడ్పడి భీతి వడంకు¹చాడ్చునక్కా. (అ. ప. 97) 86

నైషధమునందు:—

చ. కెరలి మహాసివేమసహకృత్వరి తద్భటకోటిచాతురీ
తురి సమరాంగణంబులఁ జత్తుర్వరిదావరణంబులక్కా యశోం
బరముల²నేయించుండు బహుభంగులఁ బున్నమనాఁటినిండుచం
దురునునుసోగవెన్నెలలతోఁ దులఁ దూగెడుతద్గణంబులక్కా. (అ. ప. 50) 87

ఆ. తెలుఁగు లొక్కొన్ని దేవతాభాషనె, తద్భవంబు లగుచుఁ దనరుచుండు
ధరణిఁ గొన్ని ప్రాకృతముననె యగుచుండుఁ, చెలియవలయు³వాని తెలుఁగులెల్ల.
తే. ప్రాకృతము నంటక నిలింపభాషనయ్యె, దజ్జము సముద్రమునకు సంద్రంబటంచు
నాకసద్భాష నంటక ప్రాకృతమున, నైననో దానిని సముద్ద మనఁగ వలదె. 89

1 కైవడిక్క (పె). 2 నేచు (ప. పె). 3 దాని (వా. పె).

ఇందునకు తెలివిడి. కొన్ని తద్భవములు లోకమునం దాద్యప్రకృతివలననే యయినవి గాని ద్వితీయప్రకృతి నయినవి గావు. అవియెటువంటివనఁగా: అందు లోపల సముద్రశబ్దమున కొక్కటికిఁ జెప్పచున్నాము. మొదలిప్రకృతియందు లోప మయ్యెడుదకారము క్రిందటిరేఫము లోపము గాక నిలిచినందుచేతను, సంద్రశబ్దము ప్రథమప్రకృతి నైనతద్భవముగాని ద్వితీయప్రకృతి నైనది గాదు. అది తత్సమముచేయఁగా సంద్ర మయినది. రెండవప్రకృతినేఅయిన “కగచ జటడతదపబమకకకసశోరుపర్యచే” అన్నయనఁ జంద్రశబ్దమునకువలెనే సముద్రశబ్దమునందలిదకారమునకు లోపముగా రాఁగా “నతు న్రశబ్దే” అనుటవలన లోపము రా దాయెను. “రవలా మధశ్చ” అని మునుపు చెప్పినసూత్రముచేత దకారము క్రిందిరేఫము లోపముగాఁగా సముద అని నిలువఁగా “శేషాదేశస్యా హ్యోహ్యోః” అనుదానివలనను మునుపటివలెనే దకారమునకు జడ్డ వచ్చెఁ గనుక సముద్రయాయెను. అది తత్సమము చేసిన సముద్రము అని యుండవలెను. ఈమాట అదిమకవులు ప్రబంధములను వాడినవారు కారు సంద్ర మనియేచెప్పి కొన్నారు. అటుగనుక నిలువంటి వెల్లను శుద్ధసంస్కృతమున నైనతద్భవము లని తెలిసికొనునది.

లక్ష్మీ శబ్దమునకు:—

క. నాకులభాషను ముట్టక, ప్రాకృతమున లచ్చి దాఁ బరఁగు లచ్చి యనకా
నాకోక్తి యైన లక్ష్మీకి, బాగ్రకటముగ లక్ష్మిమి యని పలుకఁగ వలదే. 90

దీనికిం తెలివిడి. లోకమునందుఁ దద్భవములు కొన్ని ప్రాకృతభాషవలన నైనవే కాని దేవతాభాష నైనవి గావు. అవి యెట్లన: లక్ష్మీశబ్దమునకుం జెప్పచున్నాము.

సూ. మనయానాం.

వృ. అధస్థితానాం మనయానాం లోప స్సాన్యత్.

టీ. అధస్థితానాం=ద్విత్వాక్షరములయందుఁ గ్రిందనున్న, మనయానాం= మకార నకార యకారములకు, లోపః=లోపము, స్సాన్యత్=అగును. ఇందువలన క్షకారము క్రింద నున్నమకారమునకు లోపము గాఁగా లక్ష్మీయని యుండెను.

సూ. క్షః.

వృ. క్షస్య ఛస్సాన్యత్.

టీ. క్షస్య=క్షకారమునకు, ఛః=ఛకారము, స్సాన్యత్=అగును. దీనిచేత క్షకారమునకు ఛకారము రాఁగా లచ్చి యనుయాపము సిద్ధించెను. తెలుఁగునందు స్పర్శ వర్గద్వితీయవర్గములు లేవు గనుక లచ్చి యని నిలిచెను. ఇది ప్రాకృతంబున నైనతద్భ

వము గాని, దేవభావ. నైనతద్భవము గాదు. సంస్కృతమున నయ్యెనేని క్రింద నున్నమకారము ప్రత్యేకము స్వర్ణవిగ్రహియము ముంగల నొకయక్షర మై నిలిచె నేని లక్షిమి యవును. ఆంధ్రమునందు షకారము లేదు గనుక అది లోప మై కకారమునకు ద్విత్వమురాగా లక్ష్మిమి, వికల్పమున జడ్డ లోప మైన లకిమి యాయెను. ఈరెండువిధములతద్భవములలోను బూర్వకపులు ప్రబంధములయందు లచ్చి యని ప్రయోగించినారు గాని లకిమి యని ప్రయోగించినవారుకారు గనుక నిట్టిశబ్దములెల్లను ద్విత్వప్రకృతి నైన ఓని యెఱుంగునది. దీనికి బ్రయోగము:—

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. వచ్చినవాడు ఫల్గునుఁ డవశ్యము గెల్తు మనంగ రాను రా

లచ్చికి నై పెనంగినబలంబులు రెండును గెల్వ నేర్పునే

హెచ్చునఁ గుం దగున్ దొడరు తెల్లవిధంబుల కోర్పునట్లు గా

కిచ్చుఁ దలంచి యొక్కమెయి నిత్రటి బొందగు సేతయుం దగున్. 91

(ఆ. 4. ప. 234)

రామాభ్యుదయమునందు:—

(తే. రావపాటునిజన్నంబు గాచినాడు, లచ్చిపుట్టిల్లు కోలకుఁ చెచ్చినాడు
చాలుపేరింటితొయ్యలి నేలినాడు, పుడమి నునుమించు ప్రొద్దువంగడమునంగు.)

తే. శౌరసేన్యాదిపంచభావలను బ్రాకృ, తంబులో భేదములు గానఁ దద్భవములు
వానియందును బుట్టును నిర్ణభేద, ములును బంచవిధంబు లై తెలుఁగునందు. 92

తే. శౌరసేని జూదంబు పెళాచియందు, సాన చూళిక యనియెడుదాన రాద
కొల మపభ్రంశభాషాక్రివలన మూఁగ, దనరు మాగధి జక్కులు తద్భవములు.

ఇందునకు తెలివిడి ద్యూతశబ్దమునకు:—

సూ. ద్యౌర్వో ర్జః.

ప్ర. ద్యౌకారస్య ర్యకారస్య చానయో ర్జకారాదేశ స్సాన్విత.

టీ. ద్యౌకారస్య=ద్యౌ అనుఅక్షరమునకు, ర్యకారస్య చ=ర్య అను అక్షరమున కును, అనయో=ఈరెంటికిని, జకారాదేశ స్సాన్విత=జవర్ణ మాదేశ మవును. ఇందున ద్యౌకారమునకు జకారము రాగా జాత మని యుండెను.

సూ. దస్తస్య శౌరసేన్యా మఖావచో స్తాః.

వృ. అనాదే రచః పర స్యాసంయుక్తతకారస్య దః స్యా ఛౌరసేన్యాం.

టీ. అనాదేః=ముందటియక్షరము కానటువంటి, అచః పరస్య = అచ్చుకం
టెం బరమైయున్న, అసంయుక్త=సంయుక్తము కానటువంటి, తకారస్య=తవర్ణము
నకు, ద స్స్యాత్=దవర్ణ మాను, శౌరసేన్యాం=శౌరసేనియందు. దీనిచేత తకార
మునకు దవర్ణము రాఁగా జూద మాయెను. ఇది శౌరసేనిభాష నైనతదభివము.

ఇందునకుం బ్రయోగము సభాపర్వమునందు:—

క. జూద మిది యేల యుడుగుము, భేదము దమలోనఁ బుట్టుల బెలుచన యుష్ష

భేదమునజేసి యె గ్గు, త్వాదిల్లు ధరిత్రఁ బ్రజు 1 భయజననం బై. (ఆ. 2. 185)

నై ప్రథమునందు:—

క. కాదంబరి ద్రావింతును, జూదం బాడింతుఁ గతల జొక్కులఁ దెట్టక

బైదలుల నియోగింతును, వై దర్శితనూజమిడివల పుడిగింతుక. (ఆ. 7. 120) 96

శాణశబ్దమునకు:—

సూ. శషసాః శుః.

వృ. శషసాః శుసంజ్ఞా స్యః.

టీ. శషసాః=శకారషకారసకారములు, శుసంజ్ఞాః=శు అనుసంజ్ఞ గలవి,
స్యః=అగును.

సూ. శో స్పృత్.

వృ. శషసానాం సకార స్సృత్ నిత్యమ్.

టీ. శషసానాం=శకారషకారసకారములకు, సకార స్సృత్=సవర్ణ ము
వును, నిత్యం = నిత్యముగా. ఈసూత్రమువలన శకారమునకు సకారము రాఁగా
సాణ అని యుండెను.

సూ. నో ణనోః పైశాచ్యామ్.

వృ. ణకారసకారయోః సకార స్సృత్ పైశాచ్యామ్.

టీ. ణకారసకారయోః=ణవర్ణ నవర్ణములకు రెంటికిని, సకారః స్సృత్=
సవర్ణ మవును, పైశాచ్యామ్=పైశాచియందు. ఇప్పుడు చెప్పినదానను ణకారమునకు
సవర్ణము రాఁగా సానఅయెను. ఇది పైశాచికభాష నైనతదభివము.

రాజకులశబ్దమునకు:—

సూ. గజడదబభుర్గుఢభౌం కచటతపాః ఖభతథపాః.

వృ. స్పర్శవర్గతృతీయచతుర్థానాం తత్తత్ప్రధమద్వితీయాః క్రమేణ స్యుః.

టీ. స్పర్శవర్గతృతీయచతుర్థానామ్=స్పర్శవర్గములయందు మూడవ యక్షరములకును నాలవనానికిని, తత్తత్ప్రధమ ద్వితీయాః = ఆయావర్గములయొక్క మొదలివర్గములును రెండవవర్గములును, క్రమేణ=వరుసగా, స్యుః=అవును. ఈనూత్రమున జకారమునకు చకారము రాగా రాచి యాయెను. కులమునకు కొలము ఆయెను. అది సమము చేసిన రాచకొలము. ఇది చూళికాపైశాచికాభాష నైనతద్భవము.

మూ. శబ్దమునకు:—

సూ. అచోస్తావభౌ కఖతథపాః గఘదధబభాః.

వృ. అచః పరేషా మసంయుక్తానా మనాదీనాం కతపవర్గ ప్రథమద్వితీయానాం తృతీయచతుర్థాః క్రమేణ స్యుః.

టీ. అచః పరేషాం=అచ్చుకంటె పరము లైనటువంటి, ఆసంయుక్తానాం=సంయుక్తాక్షరములుగానటువంటి, అనాదీనాం=మొదలివిగానటువంటి, కతపవర్గ ప్రథమద్వితీయానాం=కతపవర్గములయొక్క మొదలి యక్షరములకును, రెండవనానికిని, తృతీయచతుర్థాః=తమవర్గములయందలి మూడవనాలవయి, క్రమేణ=వెంబడిగాను, స్యుః=అవును, ఇది ఆపభ్రంశభాష నైన తద్భవము. ఇందువలనను కకారమునకు గకారము రాగా మాగ ఆయెను.

ఇంగనకుఁ బ్రయోగము.—

సారంగధరచరిత్రమునందు:—

చ. తలవరు లేగలేగఁ బులితండము నెత్తుటిజొత్తుకై హలా

హలిమెయి రాగ రాగలయనంటి వృకంబులు క్రొంబాదల్ రొదల్

చిలుకుమ నెగ నెగలును జీమలు కొంతర లై పయిం బయిం

బిలబిల మూగ మూగవలె బెగిలి పల్కఁగ లేక వేదనకొ. (ఆ. 3. 117) 97

యక్షశబ్దమునకు:—

సూ. ఆదే ర్యో జః.

వృ. ఆదే ర్యస్య జ స్యాత్.

టీ. ఆదేః=శబ్దాది నుండెడు, యః=యకారమునకు, జః=జకారము, స్యాత్=అవును. దీనిను మొదలియకారమునకు జకారము రాగా జక్ష అని యుండెను.

నూ. త్తః.

ప్ర. త్త ఇ త్యస్య జిహ్వమూలీయః స్యాత్.

టీ. త్త ఇత్యస్య=త్త అను నక్షరమునకు, జిహ్వమూలీయః=జిహ్వమూలీయము, స్యాత్=అగును. పాణినీయవ్యాకరణమునందు క ఇతి జిహ్వమూలీయః అన్నంచేత, జిహ్వమూలీయ మనగాను దాపలివిసర్గము గల కారమునకుఁ జేరు గాన క అనునది రాఁగా జనక యని నిలిచెను, మునుపు చెప్పిన అఫోక్షజఘక్ష్మికావచనములన జాక్ష రము దంత్యాక్షర మాయెను. అంధ్రమునందు విసర్జనీయము లేదు గనుక నది లోపిం పఁగా జక్ష్మ అని యుండె అది తత్సమము చేయఁగా జక్ష్మలు అయెను. ఇది మాగధీ భాష నైనతద్భవము.

సీ. కుక్క గోరెం బోలి కూళ గుండము కంటి గుజ్జ కరాటంబు గజ్జ కట్టె
సిక చేత చిక్కింబు చిన్నె సింగము సెజ్జ లక్క-లచ్చన సుద్ది లయ్య లాగు
ప్రాడ పొత్తము పోక పుడమి బన్నము బూది బీరంబు బికిరంబు పిట్టు పుటము
వదిసె వెన్నెడు వంక వడుగు వీడెము వన్నె రక్కసి రవణంబు రిక్క పగ్గె
తే. పీట దయ్యము తోరంబు పెట్టె మట్టి
బత్తి జతనంబు జాతర ముత్తియంబు
దాది కుప్పన మిటికె నిద్దంబు పెరిమె
యివము దెస డిగ్గి యనగఁ దద్భవము లయ్యె.

98

దీనికివివరము:—కుర్కరశబ్దమునకు కుక్క, గోశశబ్దమునకు గోరెము, ఆలిశబ్ద మునకు ఓలి, క్రూరశబ్దమునకు కూళ, కుండశబ్దమునకు గుండము, గ్రంథిశబ్దమునకు కంటి, కుబ్జశబ్దమునకు గుజ్జ, కరండశబ్దమునకు కరాటము, కిర్బూశబ్దమునకు గజ్జ, కావ్యశబ్దమునకు కట్టె, శిఖాశబ్దమునకు సిక, చేష్టాశబ్దమునకు చేత, శిక్యశబ్దమునకు చిక్కము, చిహ్నశబ్దమునకు చిన్నె, సింహశబ్దమునకు సింగము, శయ్యకు సెజ్జ, లాక్షకు లక్క, లాంచనకు లచ్చన, నూక్తికి సుద్ది, లంజకు లయ్య, లంఘకు లాగు, ప్రాధకు ప్రాడ, పుస్తకమునకు పొత్తము, పూగకు పోక, పృథివికి పుడమి, భగ్నము నకు బన్నము, భూతికి బూది, వీరశబ్దమునకు బీరము, భిక్షకు బికిరము, పిష్టమునకు పిట్టు, స్ఫుటకు పుటము, వధూనికి వదిసె, విష్ణునకు వెన్నెడు, వక్రమునకు వంక, వటునకు వడుగు, వీటికి విడ్డెము-వీడెము, వర్ణమునకు వన్నె, రక్షశబ్దమునకు రక్కసి, రమ్యకు రవణము, ఋక్షమునకు రిక్క, ప్రజ్ఞకు పగ్గె, విభ్రరమునకు పీట, దైవము నకు దయ్యము, నూలమునకు తోరము-దూలము, పేటికి పెట్టె, మృత్తికకు మట్టి, భక్తికి బత్తి, యత్నశబ్దమునకు జతనము, యాత్రకు జాతర, హాక్తికమునకు ముత్తి యము, ధాత్రికి దాది, కూర్పానమునకు కుప్పనము, ఇష్టికకు ఇటిక, స్నిగ్ధకు నిద్దము, ప్రేమకు పెరిమె, హిమమునకు ఇగము.

సూ. వాస్యా త్వచి న్వకారో వాదిగత స్వాద్యవగ్రవరశస్య.

అనియెడు నీయాంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రములనఁ గకారమునకు చకారము రాఁగా ఇవ మని యనవచ్చు. చిత్రకు చెన, దీర్ఘ కకు డిగ్గి. ఇట్టివి లోకంబున ననేక ములు గలిగి యుండు నవి యెల్లఁ బ్రాకృతవ్యాకరణమువలనను సంస్కృతాది భాషా సప్తకంబున నుద్భవించి తద్భవముల వెలయు తెలుఁగుపలుకు లని తెలియవలయు.

తి లింగ శబ్దతద్భవము.

క. శ్రీక్షితిధరకాశేత, ద్రాక్షారామంబు లనఁగఁ దనరారెడుని

త్రిక్షేత్రంబులలింగము, టీక్షింపఁ ద్రిలింగసంజ్ఞ నెన్నిక కెక్కుకొ. 99

తే. తత్త్రిలింగనివాస మై తనరుకతన

నాంధ్రదేశంబు దాఁ ద్రిలింగాఖ్య మయ్యెఁ

చెలుఁ గగుచుఁ దద్భవము దానివలనఁ బొడమె

వెనుకఁ గొందలు దానినే తేనుఁగు నండు.

100

అంధ్రభాషాభేదచతుష్టయము.

మూ. సూ. -తజ్ఞా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి.

తే. చైత్యదమన తత్సమ మనఁ దద్భవ మన

దేశ్య మన గ్రామ్యభాష నాఁ చెనుఁగు నాల్గు

విధము లందుఁ దత్సమమును విడిచి మూడు

నాంధ్రములె యెంచు నంచు గ్రామ్యంబు పదిరుగు.

101

తజ్జలక్షణము.

మూ. సూ. — ప్రకృతీద్వయజా తజ్ఞా. 9.

తే. పిఱలుసిద్ధాక్షరములలో వర్ణసమితి, దూలఁ బోఁ బల్క నరంబు పోడరుకొనుచు

సంస్కృతప్రాకృతాఖ్యభాషాద్వయమున, నుద్భవించిన తెలుఁగులు తద్భవములు.

తత్సమలక్షణము.

మూ. సూ. తుల్యా తు సమా. 10.

క. తెనుఁగువిభక్తులకడపలఁ, దనరారఁగ నిలుప సంస్కృతప్రాకృతముల్

గనుపట్టుఁ దత్సమములన, వనజాక్షుఁడు జముఁడు దనుజవరులకు ననఁగొ. 103

1. క్షీతిని (అచ్చు); క్షమను (పె.వా). 2 వెనక (పె. వా). 3 దిగును (ప); దిగుడు (పె.వా). 4 వరస. 5 దోఁచు (ప.పె).

దేశ్యలక్షణములు.

మూ. సూ.—ప్రవాహినీ దేశ్యా 1.

క. ఏదేశముమానవులకు, నాశనముభాష. దేశ్య మయ్యె గరుత్త
తొది జనవృషహారము, చే దాని నెఱింగి కృతులఁ జెప్పఁగ నొప్పుకొ. 104

అంధ్రదేశ్యభేదములు.

క. జలశయన యాంధ్ర దేశ్యం, బులు రెండు చెఱంగు లయ్యె భువి శుద్ధాంధ్రం
బులు నన్యదేశజాంధ్రం, బులు నాఁ గా మెవలినామపురవరభామా. 105

తే. అంధ్రదేశపురస్థాము లైననకల, జనములను మఱుంగుదేశంబు లేక
తేటతెల్లమిగాఁ బల్కుమాట లెల్ల, ననని శుద్ధాంధ్రదేశ్యంబు లనఁగఁబడును.

క. పాలును తెరుగును నెయ్యిని, వాలాయం బుట్టి బట్టి వంచుక త్రాగెక
ఱో లెక్కుక నీబిడ్డఁడు, జోలి యిఁకేమున్నదన్న శుద్ధాంధ్రంబుక. 107

క. కేశవ యాంధ్రులు నానా, దేశంబులయంగు నిలిచి తెలుఁగులె తత్త
దేశోత్త లంటఁ బలికిన, నాశబ్దము లన్యదేశజాంధ్రము లయ్యెక. 108

నీ. అలఁబు చిష్ట కయ్యము పోరు బనరంబు చుర మని యొంటరి దొమ్మి
వెలది యింత సడంతి యెలనాగ చెలి బోటి పాలఁతి తొయ్యలి నా
మేను వేసవి మోవి గొను డెందం బక్కు వీను లల్లము కేలు
వానిరి యేడ్చెఱ వఱలుట కొఱలుట నలి నొగి మొగిఁ బర్చి 125

తే. నెల తునుక వాఁక వెలవంత నెమ్మి నెఱక, లారజము సోఁలపారస్తు శబ్దజ్ఞా,
పాల్ల చెచ్చెర మక్కువ తెల్లమియనఁ, దనరు నిటు లనువ్రసిద్ధ మేవ పదమ్. 14

క. నెలకొనుసంస్కృతతత్వము, ములు దొరలక తజ్జేబునఁ బరఁగుచుండు
ధిలి కేనలాంధ్రములు నా, నలరుఁ గృతుల నచ నైన శేషశయన

క. తెలుఁగుమఱుంగులు ప్రాఁదెనుఁ, గులు తద్భాషపు నవార్తికంబులును “నోఁధ
బులు గాఁగ నచ్చుతెనుఁగులు, మెలఁపువతోమునఁ బతంజలి యుక్తమాలెయటంచుఁ

తే. అభిమేఖిల కుదయించినట్టిసీతఁ యమాత్రులుగల నలలము. వ్రాతప్రతు
జేకొనియె రాఘవం డని చెప్పుచోటఁ ద మిట్లే ఉన్నది. 2 దండు (ప);
గడలిమొలనూలిచేడియ గనినపడుచుఁ ప్రత్యాహర్యం (ప). 4 గలవు గావున
చెచ్చుకొనె రాముఁ డనఁగను చెనుఁగుఁ); గలవు నవార్తికంబులును “నోఁధ,నస్తు

క. తొల్లింటిజనులవాక్యము, లెల్లను బ్రాచెనుగులయ్యె నిప్పటివారల్
చెల్లుబడి నాడునవియే, ¹చెల్లమిగా వింకఁ బ్రాతఁ తెలుగులు నృహరీ. 118

క. పుడనుయు సిరియును బడతులు, వెడవిలుతుఁడు పసిండికడుపు వేల్పును గొడుమల్
గడలి విడిమట్టు పాపల, నడుదు ²గుఱుచుసాని కనఁగ నచ్చ తెనుంగుల్. 114

పూర్వకవిసంయస్థిపదంబులు.

మూ. సూ.—సిద్ధి ల్లోకా ద్భృత్యా లోకోఽనన్యాదృశశ్చ నిశ్శశ్చ. 12.

క. కవులకు దేశ్యము లోక, వ్యవహారములనఁ చెలియ నగు నాలోక
వ్యవహారము నిత్యంబును, భవి నిజదేశమున యోగ్యమును నగుఁ గృష్ణ. 115

తే. ఆవనియందు లోకవ్యవహార మనఁగ, నాప్త దేశంబులను బెద్ద లైనవార
లాడుభాషావిశేషవాక్యములలోన, ³వాడుకకు వచ్చునవి యుగ్ధవార్ధికయన. 116

స. ఆవి యెయ్యవి యనిన. 117

‘దిరాక్షి చెవులు తొమ్మిదిలెక్కలన రాదు ముద్దియకనులు రమ్మలన రాదు
మూ. స్రాణిబుగ్గలు ముకురంబులన రాదు చెలిపండ్లు మల్లెమొగ్గలన రాదు

తే. దైత్యదమనండ్లు బంగరుసుండలన రాదు సతిబాడ్లు సుడిలి పెచ్చ దన రాదు
దేశ్య మన గ్రోసై కతం బన రాదు హరిమధ్యకాల్లిగుల్లనఁగ రాదు
విధము లందుఁ బలు కన్నుదోయి
నాంధ్రములె యెంతలు నిక్కుఁజన్ను

‘ందు చొక్కంపుటడుగు

చేకొనఁగ వలయు.

118

మూ. సూ.—ప్రకృతిద్వైతమందు

తే. ‘పిఱుసిద్ధాక్షరములలో పెల్లస సారె

సంస్కృతప్రాకృతాఖ్యభాషాదక్షిణ

తత్వములు.

119

మూ. సూ. తుల్యా తు సమా. 1. ము:—

క. తెనుగువిభక్తులకడపలఁ, దనరారఁగ ⁶చెలఁగి మీఁగాల్లపై జిందులాడ.

గనుపట్టుఁ దత్సమములన, వనజాక్షుఁడగులు నృహరీ (వా); మిచెల్లమిగా వింకఁ

1. క్షితిని (అచ్చు); క్షమను (పెనురు (పె). 3 వాడికకు (ప. వా. పె).

దిగుడు (పె.వా). 4 వరస. 5 దోఁపు (పూర్వవైన (పె). 6 చెలికి (ప. వా. పె).

గ్రామ్యపదలక్షణము.

మూ. సూ.—సంస్కారాల్లో నియమో నియమా ద్రామ్యం హి య
త్వివభ్రంశః. 10

తే. ఉత్తలక్షణవంత మై యుండునట్టి, కావ్యముల నెఱుంగవలయు సంస్కారమనుచు
హీనలక్షణకావ్యంబు నెఱుంగ వలయు, గ్రామ్య మనుచు నపభ్రంశకంబు ననుచు.

క. లక్షణవిరహితకావ్యము, పక్షిగమన గ్రామ్య మనఁగఁబడు నది పెద్దల్
వీక్షింపరు లక్షణయుత, మీక్షితి నగ్రామ్య మని గ్రహింతురు స్రీతిక్. 121

తే. క్షితి నపభ్రంశపదములు కృతులయందు, గమలలోచన చెప్ప నర్హములు గావు
గాన నాంద్రకపీంధ్రులు వానిఁ దెలియ, వలయు నీశాస్త్రమునఁ దమతలఁపు నిలిపి.

తే. చులుకఁగా గ్రామ్యజనములువలుకునట్టి, తెనుఁగుమాటలు గ్రామ్యంబులనఁగఁ జేయె
వర్ణలోపంబు నొంది కావ్యములఁజొరవు, పరులఁదెగఁడెడుచోనొప్పుఁ బాలదొంగ.

తే. అక్షరవిలోప మై యుండునట్టిపలుకు, గ్రామ్య మననొప్పు నచె యపభ్రంశకంబు
ననఁగఁబడుధాత్రి నాకడ కాడ యనుచు, నడుమ నున్నకకారంబు నుడువకున్న.

క. వస్త్రాఁడా హరి సొమ్ములు, దెస్త్రాఁడా గొల్ల³డింటు దిట్టక కరుణా
జాస్త్రాఁడా కాఁగిలి నేఁ, డిస్త్రాఁడా చెప్పు మన్న నివి గ్రామ్యాత్మల్. 125

అగ్రామ్యపదలక్షణము.

మూ. సూ.—విరళా వేచోషాదికశబ్దాః¹ ప్రవ్యాహరన్తు శబ్దజ్ఞాః,
ఇహ తు ప్రవ్యాహర్యం సజ్జేతితసుప్రసిద్ధ మేవ పదమ్. 14

నీ. ధరణీపైఁ బుట్టి మధ్యమపురుషంబున బహువిచనంబునఁ బరఁగుచుండు
నట్టివేచోషశబ్దాలు కడు సప్రసిద్ధంబు లగు నైన శేషశయన
వేదంబునందు వానిఁ బ్రయోగంబులు⁴ గలవు నవార్తికంబులును “నోఽధ
నాస్త్యప్రయుక్త”యటంచు మహాభాష్యమునఁ బతంజలి యుక్తమాలెటుంచు

1 ఈ పాదమున రెండవగణము అయిదుమాత్రలుగల నలలము. వ్రాతప్రతు లందును అచ్చుపుస్తకములందును ఈపాద మిట్లే ఉన్నది. 2 దండు (పు); దంట (వా. పె). 3 ప్రత్యాహరన్తు...ప్రత్యాహర్యం (పు). 4 గలవు గావున వార్తికంబునొద్ద “నాస్త్యప్రయుక్త” (పు); గలవు నవార్తికంబులును “నోఽధ, నస్తు ప్రయుక్త” (వా).

తే. బలుకుటను సంస్కృతమున శబ్దజ్ఞులవ్ర, సిద్ధశబ్దంబులను గూర్చి చెప్పవలయు
రాంధ్రమున సుప్రసిద్ధంబు లైనపూర్వకవిసమయసిద్ధపదములుగాని చొరవు. 126

వ. కేచయన్నందుకు ధాతువు 'డుపచప్పకే' యనునది. 'డిష' యన్నందుకు ధాతువు
'పస నివాసే' యనునది. 127

ఆ. గ్రామ్య మైన నాంధ్ర కవులు సంకేత, సుప్రసిద్ధ మనుచు నూత్రమునను
గలిమి బూర్వసుకవికావ్యోక్తములు ప్రసిద్ధంబు లైనఁ గూర్వదలఁతు ¹రెపుడు.

వ. అది యె ట్లనినఁ గనియె ననవలసినభూతార్థక్రియాపదైకవచనంబునందు షర్ణ లోప
ము చేసికనెనటయని గ్రామ్యపదముగా వాగనుశాసనులు ప్రయోగించినారు గనుక
నది సాధనము చేసికొని యాంధ్ర కవితాపితామహుఁడు కొనియె ననుటకుఁ గొనె
నని చెప్పె నవి యెవ్వి యనిన. 129

ఆదిపర్వమునందు:—

క. వనకన్యక యట నే నట, వన న గాంధర్వమున వివాహం బట నం
దనుఁ గనె నట మఱచితి నట, వినఁ గూడునె యిట్టిభంగి విపరీతోత్థుల్. 130

విష్ణుచి త్తీయమునందు:—

ఉ. పూని మువందునాజ్ఞఁ గనుబొమ్మనె కించి యజాండభాండముల్
వానను మీఁదఁ బోవ నీడువం గొనెఁ ద న్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానచలత్వనిష్ఠలె సమ స్తజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతి కెక్కు సైన్యపతికాంచనవేత్రము నాశ్రయించెదన్. 131

కందగీతిగర్భచంపకమాల.

చ. నరహరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బం
ధురసుగుణాకరా దురితదూర జనార్దన దోర్బలాధ్య గీ
ర్వరగిరిశస్త్రుతా మురహరా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దర పురుషాగ్రణీ భుజగత్పృశచీపతిపుత్రరక్షణా. 132

గర్భకందము.

క. హరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బంధురసుగుణా
గిరిశస్త్రుతా మురహరా, సురపూజితముఖ్యపాద సుందరపురుషా. 133

1. రెదను (వా); రెలిమి (పె). 2 ఈ పద్యము పినవీరభద్రుని శృంగార
శాకుంతలమునందుఁ గనఁబడునుగాని ఆదిపర్వమునందుఁ గనఁబడదు. (చూ. పు. 95
శృం. శా.) 3 దాల్చి (పె). 4 నడవం (ప. వా. పె).

గర్భగీతము.

తే. వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త, దురితదూర జనార్దన దోర్బలాధ్య
మురహరా సురపూజితముఖ్యపాద, భుజగతల్ప శచీపతిపుత్రరక్ష.

134

ఆశ్వాసాంత గద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబనాత్ర, భారద్వాజసగోత్ర, కామెపల్లిపురమందిర, నందనందనచ
రణారవిందనందనాభిలాషముసేవప్రభావ, వెంగనార్యతనూభవ, విద్యావికేషసురా
చార్య, కాకునూర్యప్పకవివర్యవీరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యా
కరణశాస్త్రంబునందు గోవింద, కాస్తుభ, వైజయంతీ, శ్రీవత్స, మురళీ, పంచాయుధ,
పీతాంబర, బర్హిబర్హ, లక్ష్మీ, శ్రీమా, నంత, గరుడ, విష్వక్సేన, మారుతి, పరమభా
గవత, విధాత్య, శారదా, శివ, భవాన, గణేశ, గుహ, లోకపాల, గ్రహ, పు
రాతన వర్తమానభావికవిగురుననుస్కారంబును, స్వప్నప్రకారంబును, భగవ
ద్వాక్యంబును, గ్రంథప్రభావంబును, గర్భవంశావతారంబును, గవివిచారం
బును, సవ్యంత్రమాలను, మూలనూత్రంబులును, పూర్వగ్రంథనామ సంగ్రహం
బును, బ్రబంధమహిమయు, గావ్యభేదంబులును, శబ్దార్థలక్షణాలంకారదోషం
బులును, వాక్యలక్షణంబును, రసవివేకంబును, పంచవిధభావంబులును, శృంగార
రసస్వరూపంబును, అష్టరసప్రపంచంబును, నాయకనిర్ణయంబును, సుకవిమా
హాత్మ్యంబును, తల్లిక్షణంబును, సప్తవిధకవులును, మకవినిరసనంబును, గవితాప్ర
శంసయు, దేశభాషావిశేషంబులును, భాషాప్రకృత్తివివరణంబులును, బ్రకృతి
వికృతిభేదంబులును, దద్భవంబులును, ఆంధ్రభాషాభేదచతుష్టయంబును, బూర్వ
కవిసమయసిద్ధపదంబులును, గ్రామ్యాగ్రామ్యంబులును గలభాషాపరిచ్ఛేదం బను
ప్రథమాశ్వాసము.

135

ద్వితీయాశ్వాసము.

మహితకొండపీఠీ

నామకరమ్యగిరిదుర్గనగరాభిమత

లీమకరవాహనహరి

దూభిమిస్థితకామపల్లిపురవరశరణా.

క. అవధారు శబ్దకాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్ర పరంబునఁ జెప్పినయాం, ధ్రువచోవ్యాకరణసూత్ర తతిఁ దెనుఁగింతుకా.

2

క. శిష్టార్యావింశతి వి, స్పష్టముగా నక్షరప్రపంచము లోకా
త్కృష్టాడు నన్నయ సుకపుల, కిష్టాపత్తిగ వచించె నెంతయుఁ బ్రీతికా.

3

వర్ణ పరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

ప్రాణా స్సమాసతోఽచో బిందు రనుస్వార ఏ జఙ్గో వక్రః,

నక్రతసు విష్ణుల స్సువ్య స్సమాసతః ప్రాణినో ద్రుతాభ్యో నః.

1

కచటతపాః పరుషాఖ్యా గజఙ్గదబాస్తు సరళాః స్థిరా ఇతరే,

ఏతా స్సంజ్ఞా స్సర్వా జ్ఞాత్వా వశ్యా త్వీన ర్తయే దత్ర.

2

బాలేందుపరిధిశృంగావ ర్తకుశ గ్రంథిదాత్ర పరశుసమాః,

ఆద్యా ఇభకరతుల్యాస్త ద్దీర్ఘా శ్శూలనన్నిభా వన్యా.

3

సిద్ధ సాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్వార్థభేదతో ద్వివిధః,

హ్రస్వా త్పూర్ణోపి భవే ద్దీర్ఘా చే భేద ఏవ స జ్ఞేయః.

4

దరశార్క్యపిపులదళాంకుశపన్నగనన్నిభాః క్రమా త్పురుషాః,

స్తంభవిరేఖాధిక్యైస్త ఏవ వర్గద్వితీయవర్ణాద్యాః.

5

- కీరతరిహ స్తిమ సకశు క్రితులాసనవిశద్ధిసీరసమూః,
అంత స్థా శోచ్యమాణో దంత్య చక్షౌ గురురతా చ బిందుయతౌ. 6
- అద్యాయాః పశ్చిమ ద్వైతాః ప్రకృతే స్తు తే దశోనా స్సన్ధిః,
సప్తత్రింశ దిహ న్యే చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7
- ద్వీవిధా దిమ దేహో తో చో వక్త్రమణీ వసుస్వానా,
కగచజయుగటడణతదన వబయయగలయుగవసహ శ్చ హలః. 8
- వికృతివదాదా ప్రథమా స్తథ త్వదేహానునాసికా న స్తః,
లయిగపుగాదేశౌ స్తః క్రమేణ నిర్విత్ర వక్త్రతమయో ర్వా. 9
- వా స్యా త్కృచ్చి ద్వకారో నాదికం స్యాద్వ్యవర్గసంశస్య,
అ ద్దప్తప్రస్తాలవ్య శ్చు ర్విక్రః సా నిధి స్సవర్ణ శ్చ. 10
- లఘువో లఘవ శ్చేతి ద్వేధా స్తస్మా ద్విదన్తి శాసారః,
అన్యే న్యవ్యాకరణస్పష్టా ర స్తస్మిన్ గృహ్యతే ద్వీవిధః. 11
- అద్యః క్రియాను భూతాద్యర్థసహద్యోతితం వినా సర్వః,
యశ్చుతి మార్యా లఘువపిం ప్రవదన్తి గ్రాణతః పరం ప్రాణమ్. 12
- క్వచి దపి న స్త ఉదోతా దంత్య్విభవస్య వికృతిశబ్దాదా,
నా న్యేహం వైధర్మ్యం లఘులఘూనాం గయోస్తు నిత్యం స్యాత్.
- శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదా,
గ్రాహ్యః పురాన్త్రురసగిరుదేష్యః పటహమాత్మకానింద్యాః. 14
- *అద్యోవలి ద్వితియో వర్ణః ప్రాసో త్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్పర్శేషు వైక ఏవ స్యాత్. 15
- వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వీవిధం పద్యం గజై ర్నిసర్గాభ్యైః,
సంబద్ధం వృత్తం స్యా దుపగణమాత్రాభిరన్వితా జాతిః. 16
- శాస్త్రా ఏకమాత్రాం లఘౌ ద్విమాత్రే గురో రితి వదన్తి,
గా లా గగలలసంక్షౌ గ్లో హగణో లఘుగురూ లగో వగణః. 17
- గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాంత్యాత్మాః,
గురవ శ్చే ద్భజ సగణా లఘువో యదే గురతనింజ్ఞికాః క్రమతః. 18

1 కీరనాహస్తి (ప. వా.). 2 భూతార్థద్యోతిన మాద్యగం వినా.

* 15. 20 శ్లోకముల వివరణము తృతీయాశ్వాసములో ఉన్నది.

మిత్రై నగలా వింద్రా నలనగనలభరతా శ్చంద్రా మ లఘుః,
రలరగతలతగనవనహ భలభగనలనలనగగనవనహః.

19

దీప్తి స్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణ శ్చ,
ఏతే గురవ శ్చేషా స్సర్వే లఘుక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః.

20

ఇతి శ్రీనకలభామావాగనుకానన చన్నయ ఫట్టవీరచితాస్థ)శబ్ద
చిన్తామంతో వర్ణవనిశ్చేదో వివృతీయః.

వ. ఈశ్లోకంబు లిరుపది మును నలుపదిరెండు సూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు
వివరించెద.

తే. కాంచనాంబర కవితాప్రపంచ మెల్ల, వర్ణరూపంబు గాన నావర్ణములకుఁ
గలుగుభేదంబు లెఱుంగక కవిత వలక, వలసు గామి వచించెద వానినెల్ల.

వర్ణసంజ్ఞలు.

క. మాతృకలు వర్ణములు మఱి, భూతలమున వర్ణములు లిపులు వ్రాలు ననక
చైతేయవిభంజన విఖ్యాతము లగు నక్షరాహ్వయము లివి యైదుకా.

సీ. అనులు పదియాఱు నచ్చులు స్వరములు ముప్పదిమూడు కా మొదలు గాఁగ
నవినిపే హల్లులు వ్యంజనములు నయ్యె నీవ్యంజనములలో నిరుపదేను
స్వర్యము ల్లాదలియక్షరములు పయినాల్గు సంతస్థములు యకారాదికములు
పిదప శవర్ణంబు మొదలుగా నూష్టంబు లయ్యె నాస్వర్యంబు లైదునైదు

తే. వర్ణములు గూడ నొక్కొక్కవర్గ మగును, వర్ణవర్ణంబుతుద లేమవర్ణములును
ధరణి ననుసాసికము లనఁ బరఁగుచుండు, జమ్మికడఁ గామెపలి మన్నచక్ర పాణి.

సీ. అత్వం బకారంబు ననఁ దలకట్టు నిక్కము దానిదీర్ఘ మాకార మయ్యె
నిత్వం బికారంబు నిది పిల్లగుడుసుపే రీకార మన గుడి నెనఁగుదీర్ఘ
మమరు సుత్వము సుకారము ననఁ గుఱుచకొ మ్మాకార మన దీర్ఘ యుక్తశృంగ
మొనరు వట్టున ఋత్వమును ఋకారము నన దీనిఁ జూపిన ఋత్వదీర్ఘ మనఁగ

తే. నేత్వ మేకార మైకార మైత్వ మయ్యె, నోత్వ మౌకార మౌకార మాత్వ మయ్యె
వసుధఁ బ్రత్యేకలిపు లైనవ్యంజనముల, వైనిఁ గూడిన నిష్పాడ్మిక బలంకబడును.

తే. అత్తు నాత్తు మఱి యిత్తు ఏత్తు నుత్తు, నూత్తు నేత్తు వెన నైత్తు సోత్తు నాత్తు
ఫరుసతో నిది పది ముసవ్వరములయ్యె, ముంగలఁ బ్రయోగములఁ జెలి మంగవలయు.

క. నిడుదలు నెఱయక్కరములు, పొడవులు చాఁపులున్మ దీర్ఘములు నన నొకకై
వడివ్రాలు కుఱుచు లలరును, గిడుసులు గుఱులు ననంగ ష్టి ప్రాస్వలిపుల్. 10

క. సున్న యన బొట్టనంగా, నెన్న ననుస్వారసంజ్ఞ లిలవలపల రెం
డున్నవి విసర్గ మనఁ జనుఁ, బన్నగవతిశయన ధవళపంకజనయనా. 11

అ. గజడదబలు మొదలుగా వర్గవర్గంబు, నందు మూడు మూడు హా యొకండు
యాదిలిపులు నాల్గు నన్యవర్గ యుతంబు, లైనశసలు ఘోష లనఁగఁ దనరు. 12

తే. ఒత్తు జడ్డయు ద్విత్వసంయు క్తములును, మహిని సంయోగవర్తనామంబు లయ్యెఁ
బైస్వరము లేక కడుఁ జేలఁ బలుకఁబడిన, వ్యంజనంబులు పొల్లు లనం జెలంగు. 13

మూ. సూ. — ప్రాణా స్సమాసతః¹ ఒచో బిన్దు రనుస్వార ఏ జథో వక్రః,
వక్రతమ విష్ణుల స్సుప్తి స్సమాసతః ప్రాణీనో ద్రుతాఖ్యో నః.
కచటతపాః పరుషాఖ్యా గజడదబాస్తు సరళాస్థిరా ఇతరే,
ఏతా స్సంజ్ఞా స్సర్వా జ్ఞాత్యా వశ్చాత్మవర్తయే దత్ర. 1

సీ. అచ్చులు ప్రాణంబు లని చెప్పఁబడు ననుస్వారంబు బిందుప్రకృతి గాంచు
నేత్వంబు నోత్వంబు నెనఁగు వక్రము లన వానిమీడిని రెండు వక్రతమము
లిలఁ బ్రాణు లనుపేర నేపారు హల్లులు ద్రుత మనంగ నకార మతిశయిల్లు
వర్గాదులను గలవర్గంబు లైదును బరుషనామంబు లై ప్రణుతి కెక్కుఁ

తే. బంచవర్గత్వతీయమల్ పరమపురుష, సరళమల్ శేషహల్లులు స్థిరము లయ్యె
శబ్దశాస్త్రంబు గాన నీసంజ్ఞ లెల్లఁ, చెలిసి యీ గ్రంథమునఁ బ్రవర్తించు టొప్పు.

సర్వోత్పత్తిస్థానంబులు.

క. ఇస్తుహి ద్విస్థానోద్భూతములు వక్రయమవక్రతమయగ్తవకా
రములు మఱియేకస్థల, జమ్ము లితరవర్ణములు భుజంగశయానా. 15

సీ. ఉదయించు నత్వంబు మొదలుగా రెండురెండవ్వులు పరుసతో నఱుతఁ దాలు
వుల నోవృత్తుల నవుదల దంతములఁ గంతతాలువుల గళోవృత్తులములందు
బొట్టు నానను గళంబున విసర్గంబును గాదివర్ణము లైదు నైదు గూడి
తగఁ గంతతాలుమ స్తకరదోవృత్తుల నంతసము ల్లాలుమ స్తకరదముల

తే. నూర్ధ్వదంతాధరంబుల నూచ్చలిపులు, క్రమతఁ దాలుశిరోదంతకంఠములను
బలువువ్రాయి శిరంబున బండిరాకు, స్థానభేదంబు లేదు దంతములఁ జజలు. 16

ప. బలువువ్రాయి యనఁగా దొడ్డశకార మనుట. 17

తే. అలఘుఱశదంత్యచజలక్ష్మ హ స్వనక్ర, ములకం నిండుఁ బ్ర త్యేకించి పలుకనియెడఁ గ్ర మతఁ ద త్తప్ర ధానవర్ణముల శబ్ద, యవియె వానికి నని తెలియంగ వలయు.

తే. అచ్చు లొకవర్ణ మయ్యె స్వర్యాశ్చరణు, లయిదువర్ణంబు లయ్యె యాదృష్ట్యకంబు దలఁప నొకవర్ణ మింకఁ గొందఱుకలంబు, నూన్ ములు నొకవర్ణ మై యొప్పుచుండు.

శబ్దాంత్యంబు లెఱుంగుచు.

క. మొదల నకారాద్యచ్చుల, పదియొకఁడు వానిపిఱుచు బాణాసురి

ర్నదవార కాదిలిపులు ముప్పదియొకఁడు బుట్టి వాక్యపంచనం బయ్యెక. 20

మూ. నూ.—జూలేందువరిధిచ్చులంబు ర్నక గ్రంథాంత్యంబు పదియొకఁడు,

అద్యా ఇత్యంత్యంబు, సద్విధా శ్చూరిచ్చి బా ననాది. 21

సీ. విదియచంద్రనిమాడ్చి వెలయు నర్చము దానికుడివంక శృంగంబుతో నగునింపఁ బ్ర థివిండుఁ దక్కినప్రాణంబు తెల్లను నడిమికి గుడిఁ జుట్టి పిడువ నిత్తు

కుడి వావుకొమ్మకైవడి వ్రాయ నర్చంబు క్రిందను నుడి నిల్చి ఋత్వ మయ్యె

వలపల మీఁదికి మెలి గొన్న గున్నర మెడమ నెత్తం బొప్పఁ గొడవలిక్రియ

తే. యామ్యమున గండ్ర గొడ్డలియ ట్లొనర్చు, గ్రాలు నోత్వ మిన్నింటిదిర్లుములు కుడిని గరికరాకృతిఁ దనరుడాకడవలపల, నమరు నైత్వోత్పములు త్రిశూలములకరణి.

*వీరికి రూపములు.

౧-ఇది అకారము, ౨-ఇది ఆకారము, ౩-ఇది ఇకారము, ౪-ఇది ఈకా

రము, ౫-ఇది ఉకారము, ౬-ఇది ఊకారము, ౭-ఇది ఋకారము, ౮-ఇది ఋ

కారము, ౯-ఇది ఋకారము, ౧౦-ఇది ఋకారము, ౧౧-ఇది ఏకారము, ౧౨-ఇది ఐకారము, ౧౩-ఇది ఓకారము, ౧౪-ఇది ఔకారము, ౧౫-ఇది ఔకారము, “అనుక్త మన్యవత్” అనున్యాయము చేత నీశబ్దానుశాసనసూత్రము

నందుఁ జెప్పిన యనుస్వారమును, విసర్జనీయమును, సకలదేశప్రళస్త మైన నాగరలిపి

యందు, నెటువలెనో, యటులఁ జెలిసికొనవది. తత్స్వరూపంబులు - ౧౦ - అం - ఇది

పూర్ణానుస్వారము, ౧౧ - అః-ఇది విసర్జనీయము, ఇవి యచ్చులనంబడు.

అనుస్వారనిర్ణయము.

మూ. నూ.—సీద్ధ సాన్విధ్య త్పానుస్వారః పూర్ణార్థ భేదతో ద్వివిధః,

ప్రాస్వా త్పూర్వోఽపి భవే ద్విధా చేష్ఠి షండ ఏవ స జ్ఞేయః.

* ఈరూపములు సరియైనవికావు. పూర్వకాలపు వ్రాత ఎట్లుండెనో తెలియ గోరువారు బచ్చిల వ్రాసిన ‘సాదిండియః కేరియాగ్ర ఫీ’ అనేపుస్తకముగాని అంధ్ర విజ్ఞానసర్వస్వముగాని చూడవలెను.

- సీ. పాసగ దీర్ఘాఖండపూర్ణంబు లనుపదంబులు సంజ రౌ గట్టిబొట్టులకును
 ప్రాస్వఖండార్థంబు లనుశబ్దములు మూడు నరసున్నలకుఁ బేరు లగుచు నుండు
 శబ్దంబుతోడనే జనియించుచుండువు సిద్ధంబు నాఁగఁ బ్రసిద్ధ మగున్మ
 బుడమి నకారంబు చెడి యైనయాయనుస్వారంబు సాధ్యసంజ్ఞ మన వెలయు
 తే. నిక్క-మిసిద్ధసాధ్యంబు లొక్కటొకటి, ఖండపూర్ణంబు లన ద్వి. కార మయ్యె
 నవియొక్కప్రుణ ప్రాస్వదీర్ఘక్షరముల,మీఁద రెండు తెఱంగులై మెఱయుఁగల్గున్.
 ఆ. వెలది చెలఁగి నిన్నుఁ దలఁచిన నన సిద్ధ, ఖండమిం నయ్యెఁ గమలసాధ
 పాంక మైనయింతిపాండు సాం పగు నన, సిద్ధపూర్ణమిం విద్ధచరిత 23
 క. భువిఁ గొలిచెదఁ గాళిందీ, ధవు ననుచును వికృతులను ద్రుతంబులు చెడి బిం
 దువు లైన వెల్ల సాధోద్భవఖండము లయ్యెఁ గామెపల్లినవేశా. 24
 క. కెండములు చెంగలువలు, ముందర చెంగావీచీర ముంగొం గన నీ
 చందములెల్లను నందిత, బృందారక సాధ్యపూర్ణమిం దువు లయ్యెన్. 25

మూ. సూ:—ప్రాస్వా త్పూర్ణోఽపి భవే దీర్ఘాచ్చే శ్చండ ఏన విజ్ఞేయః.

- తే. జగతిపై సిద్ధసాధ్యసంజ్ఞలఁ బాసంగ
 ఖండములు ప్రాస్వలిపులపై నుండెనేని
 వానిఁ బూర్ణంబులను జేయ వచ్చుఁ గృతులఁ
 బూర్ణములు ఖండములు నేయఁ బాసంగ వెందు. 26
 క. కొలఁదులకుఁ గొలంకులు నాఁ, దలఁపులకుఁ దలంపు లిట్లు తగ సిద్ధము లై
 చెలు వందుఁ జిఱుతసున్నలు, వెలయును బూర్ణంబు లగుచు వివధరతల్పా. 27
 క. జలజాతుఁ గొలుతు ననుచో, జలజాతుం గొలుతు ననుచు సాధ్యార్థము భూ
 తలమున నెరసున్నయు నై, చెలు వగుఁ గామెపలివాస సిద్ధోల్లాసా. 28
 తే. నిడుద లగునక్కరములపై నిలిచినట్టి, యర్థమిందువు లిన్నియు నరసి చూడ
 ధరణి సిద్ధంబు లైన సాధ్యంబు లైన, ఖండములై కాని పూర్ణములై గావు సుము.
 ఆ. లోఁగ వింతు కైన జాఁగతనంబున, దోఁచి వలవ లెల్ల దాఁచినావు
 గీజాబూర కొమ్ము నేఁ జన వలె నన్న, నిడుదమీఁద సున్న నిలుచు సగము. 30
 తే. చాల్లులను బంచవర్గంబులందు మొదలి, వర్ణములకును మూడవవర్ణములకుఁ
 దక్క నితరాక్షరములకు దాపలికడ, నాంధ్ర పడమధ్యమునఁ బుట్టదయ్యె బొట్టు.

సీ. కొంకక వీరకమై కొమ్మతో జనుచెంచి ముంగల నాగినమురు వధించె
మించి చె య్యాచక మేదిసుతుల ద్రుంచి నెంజిలి రోజుకన్నియలఁ గొనియె
మింటిత్తోటను గలమేటివృక్షము చెచ్చి మెండుగా వేడిన మెలత కిచ్చి
వింత సేతల గోపకాంతల వలపించి పొం దూది బహువిధంబుల రమించె
తే. కంపుతూపులు గలవన్నెకానిఁ గాంచెఁగంబమునఁ బుట్టె దాఁజేటికరణినొప్పె
నార హరి యనఁ బూర్ణంబు లర్చములును, బరుష సరళాదులను గనుపట్టు నిట్లు. ౩౩
తే. సగముజాబిల్లివలె వ్రాయ సగముసున్న, నిండుజాబిల్లివలె వ్రాయ నిండుసున్న
యయ్యెఱ్ఱేదములెఱింగి యాంధ్రకృతుల, వ్రాయఁదగుబిందువులుపొండవేయవత్తు.
వ. ౯ ఇది యర్థబిందువు, ౦ ఇది పూర్ణబిందువు. ఇంకను అచ్చులన్ని వరుసకు వ్రాయు
చున్నాము.

మూ. సూ:-దరశార్ఙ్గపిష్టలదళాంతుశవన్నగనన్నిభాః క్రమా త్పురుషాః,
స్తంభ విరేఖాధిక్తై స్త వన వర్గద్వితీయవర్ణాద్యాః. ౧

సీ. శంఖశార్ఙ్గద్విపాశనదళాంతుశవన్న గాకృతులను మీఁద నడ్డరేఖ
వలపల నొక్కటి నిలుపంగఁ బరుషంబు లైచును వరుసఁ జెన్నారచుండుఁ
గ్రిందఁ గంబముపోల్కి గీటొక్క టిడిన నాద్యములు చెండలిపు లై పొసంగుఁ
బైనున్న గీటు లిబ్బడి సేయఁ బ్రథమాక్షరంబులు సరళవర్ణంబు లగును
తే. గంబమొక్కటి రేఖాయుగంబుక్రింద, వ్రాసినఁ దృతీయమును జతుర్థంబు నగును
నిలువుగీటులు చెందునుం గలసి తమ్ముఁ గదియ దొల్లింటి వనునాసికంబు లగును.

హల్లులకు రూపంబులు.

క - ఇది క్కారము, ఖ - ఇది ఖ్కారము, గ - ఇది గ్కారము, ఙ -
ఇది ఙ్కారము, చ - ఇది చ్కారము, జ - ఇది జ్కారము, ట - ఇది ట్కారము,
ఠ - ఇది ఠ్కారము, డ - ఇది డ్కారము, ణ - ఇది ణ్కారము, త - ఇది త్కారము,
థ - ఇది థ్కారము, ద - ఇది ద్కారము, న - ఇది న్కారము, ప - ఇది ప్కారము,
ఫ - ఇది ఫ్కారము, బ - ఇది బ్కారము, భ - ఇది భ్కారము, మ - ఇది మ్కారము.
ఇవి స్పర్శము లనం
బడును.

మూ. సూ. — కీర్తరిహస్తిమస్తకశుక్తితలాననవిత్తర్దిసీరసమాః,
అంతస్థా శ్చోష్ఠాణో దంత్యచక్షౌ గురురతా చ బిందుయుతౌ. 6

‘తరి’ అనగా నావకుపేరు.

తే. శుకతరిమతంగభవమంభశుక్తిసన్నిభంబు అంతస్థములు తులాభద్రపీఠ
వేదికాహనిభములు కాదివిపులు, దంత్యచక్షగురురలలకుఁ దనరు బొట్టు. 35

శ్రీ - ఇది య్కారము, య - ఇది య్కారము, య - ఇది య్కారము, య - ఇది య్కారము, య - ఇది య్కారము, య - ఇది య్కారము. ఇవి యంతస్థము అనంబడు.

శ్రీ - ఇది శ్చవర్ణము, శ్చ - ఇది ష్కారము, శ్చ - ఇది న్కారము, శ్చ - ఇది హ్కారము, శ్చ - ఇది శ్కారము. ఇవి యూష్మము అనంబడు.

క. పొల్లులయి తాము పుట్టియు, హల్లులు ప్రాణములతోడ నంబుధితయా

నల్లభి మాడి కదా తల, ముట్లు గుడులు శృంగములును మొదలుగఁ దాల్చుక. 36
వ. అది యెట్లనిన. 37

కొక్కారముతోడ నచ్చులుగూర్చి గుణించెడివిధము.

ఇది కొ. కొక్కారమునకు తలకట్టు ఇచ్చిన క. తలకట్టున దీర్ఘమిచ్చిన కా. కొక్కారమునకు గుడిఇచ్చిన కి. గుడిలో దీర్ఘమిచ్చిన కీ. కొక్కారమునకు కొమ్మిచ్చిన కు. కొమ్మన దీర్ఘమిచ్చిన కూ. కొక్కారమునకు వట్టువసుడియిచ్చిన కృ. వట్టువసుడిని దీర్ఘమిచ్చిన క్కూ. కొక్కారమునకు బ్రత్వమిచ్చిన క్క. బ్రత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన క్కూ. కొక్కారమునకు ఎత్వమిచ్చిన కె. ఎత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన కే. కొక్కారమునకు ఒత్వమిచ్చిన కౌ. ఒత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన కౌ. కొక్కారమునకు ఐత్వమిచ్చిన కై. కొక్కారమునకు ఔత్వమిచ్చిన కా. కొక్కారమునకు అరసున్న పెట్టిన కగ్. నెరసున్న పెట్టిన కం. కొక్కారమునకు విసర్గములుపెట్టిన కః. ఇటువలెనే హల్లుల కెల్లను వ్రాయవలయునని తెలిసి కొనునది. 38

ఇది స్వరగుణితము.

తే. ఎన్నిహల్లులు జడ్డలై యున్న నేమి, పొల్లులకు మీఁద నుండెడుహల్లులెల్లఁ
గడపటను వ్రాయద్విత్వ మొక్కటియె తాల్చు, దానితలకట్టుమొదలై నవానినెల్ల.

ప. ప్రద్యుమ్నాడు — బ్ర ౭ క్యృబ్రక్రయగ టాయ ఇటువలె గ్రిందను
వ్రాసినయొత్తులకే తలకట్టు మొదలైనవి వ్రాయునది. ఈ లిఖియందు రేఘమునకు
నొత్తులు వ్రాయునదిగాని ఎలపలగిలక లేదు. అది యె ట్లనిన. 40

తే. మొదల రేఘాక్షరంబు నాపిదప దాని

జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ జదువుకొనుచు

ముందు జడ్డయు వెన రేఘమునకు బదులు

గిలుక ¹లిఖించియు వచింతు రిలఁ గుమతులు. 41

ప. స్వర్గ మనుటకు—హా ౪౨ కౌ బ్ర ౪౪ యిటుల వ్రాయునది. 42

క. పద్యాదిప్రాణంబుల, నాద్యంతాంతస్థములుగ నజ్ఞులు కృతులం

జ్ఞైద్యహర వ్రాయుదురు తము, విద్యాధికు లెల్లఁ జూచి వికవిక నవ్వక. 43

క. ఇరు లీగ లుఱుత లూ శ్చెప్పరు నేమిటి కొక్కఁ డోపు వానికి ననునీ

కరణిపదంబుల మొదలివి, స్వరము లనుచుఁ దెలిసి వ్రాయఁ జనుఁ బద్యాదిక. 44

క. బలుబొట్టులపైవర్ణం, బులక్రిందట నవియె మరల మూఢమతులు జ

డ్డలు చేసి వ్రాయుచుందురు, విలిఖింపరు వాని నెందు ద్విత్వము లార్యుల్. 45

ఆ. హల్లుమీఁద నున్నహల్లు దానికి ద్విత్వమొందుఁ గాని వేత యొకటి గాదు

సంధివేళ నది విచారించి వ్రాయుచో, బాప రెందు దాని బ్రాజ్ఞు లెల్ల. 46

పంచాశద్వర్ణనిర్ణయము.

మూ. సూ. ఆద్యాయాః పంచాశద్వర్ణాః ప్రకృతే స్తుతే దశోనాస్సృప్యః,
సప్తత్రింశదిహాన్యే చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7

తే. అయిదుపదు లగు సురభాష కక్షరము

లందుఁ బది ప్రాకృతమునకు నడఁగిపోవు

²దొలఁగి చనుఁ బదియును మూడు దెలుఁగుబాస

కెసఁగుఁ దత్సమపదముల నేఁబదియును. 47

వరుచివచనము.

శ్లో. ద్విధాక ఏహో నుస్వాగో విసర్గ ష్టాడశ స్పరాః,

స్పర్శా అంతస్థోష్ఠాణ శ్చతుస్త్రింశ ధ్వలస్తృతాః.

1 విభజించియు లిఖింతు రిలఁ గుమతులు. 2 దొలఁగిచనునవి పదమూడు.

టీ. ద్విధా=రెండువిధములైన, అకః=అకృత్యాహారము, అక్కులనఁగా-అ ఇ ఉ ఋ ౪, అనెడి ఈ యయిదక్షరములకుఁ జేర. అది యెట్లనఁగా.

పాణినీయసూత్రములు:—

హలన్యమ్.

వృ. ఉపదేశేన్యం హ లి త్స్యాత్.

టీ. ఉపదేశే=సూత్రమునందు, అంత్యం=తుదదిఅయినటువంటి, హల్=న్యం జనాక్షరము (తుదపొల్ల), ఇత్=ఇత్తనుసంజగలది, స్యాత్=అగును-ఇందుచేత నిత్తనఁగ సూత్రముకొన నున్న పొల్ల అనుట.

అది రంత్యేన నహేతా.

వృ. అంత్యేన ఇతా సహితః అదిః మధ్యగానాం స్వస్య చ సంజా స్యాత్.

టీ. అంత్యేన=కడపటనున్న, ఇతా=ఇత్తుతోడ, సహితః=కూడుకొన్న, అదిః=మొదటిఅక్షరము, మధ్యగానాం=నడుమనుండెడు నక్షరములకును, స్వస్యచ=తనకును, సంజా స్యాత్=పేరగును. కడపట నున్న యిత్తుతో కూడుకొన్నటువంటి మొదటి అక్షరమునడుమనుండెడునక్షరములకును దనకును పేరగును. ఇట్లన్నందుచేత తుద నున్న కకారమునకు పొల్లు పనిలే దాయెను గనుక.

సూ:—తస్య లోపః.

వృ. తస్యేతో లోప స్యాత్.

టీ. దానికొన నున్న యిత్తునకు లోప మవును. ఇందున్న కవర్ణము పొల్ల లోపముకాఁగాను జిక్కిన యయిదక్షరములును వ్రాస్వములుగాను దీర్ఘములుగాను నుచ్చరించిన ఆ, ఇ, ఉ, ఈ, ఊ, ఋ, ఋ, ౪, య, యా, అని పదిఅయెను. ఏచః=ఏ, ఓ, ఐ, ఔ, ఛ అను ఏచ్ఛప్రత్యాహారమునందు మూపటివలె కొన నున్నచకారము పొల్లగనుక మిగిలినవి నాలు గాయెను.

సూ:—“ఏచ్ఛ వ్రాస్వో నాస్తి”

అను సూత్రముచేత ఈయెచ్చునకు వ్రాస్వము లేదు గనుక ఏ, ఓకారములు గీర్వాణభాషయందు కుఱుచలులేవు. అనుస్వారః=పూర్ణబిందు వొకటి (సంస్కృతమునందు పూర్ణమేకాని ఖండము లేదు.) విసర్గః=విసర్జనయ మొకటి ఇవన్నియు కూడఁగాను, స్వరాః=అచ్చులు, హోడశ=పదియాఱు, స్పర్శాః=స్పర్శములు ఇరువదియైదు, అంతస్థానోచ్చైః=అంతస్థములు నాలుగును దొడ్డశకారమును, ఊచ్ఛములు నాలుగును, హలః=వ్యంజనములు, చతుష్త్రింశత్=ముప్పదినాలుగు, అచ్చులు పదునాలుగు, హల్లులు ముప్పదినాలుగు, ఉభయములు గూడఁ నేబది వర్ణము లాయెను.

లే. ఆచ్యు లొకపదియాఱును వ్యంజనములు
పాండుపుత్ర సహాయ ముప్పదియు మూడు
దొడ్డళా యందులోపలఁ దొరల నయ్యె
నమరభాషకు నేబది యక్షరములు.

49

సీ. ఏకసీశము దేవహేళనంబు నటంచు యజుషామ్నాయంబునందు లేదొ
కాళనాళవ్యాళగోళహింతాళంబు లనుచు సంస్కృతభాషయందు లేదొ
గయ్యాళి త్రుళ్లు నంగళ్లు వజ్రపుతళ్లు తాళియటంచు నాంధ్రమున లేదొ
పాళం బెఱుంగనికూళ విరాళి పినాళించు ననుచు దేశ్యమున లేదొ

లే. యాగమజ్ఞులు దొడ్డుచీజాక్షరంబు, లంచు లేకున్కి సన్నంబు నదియుఁ గూడ
నొకటిగాఁ జేసి చీజోపయోగి గాన, ట్టను జేకొని రది శబ్దసరణి గాదు. 50

ప. ఆగమజ్ఞులు పంచాశద్వర్ణంబులలో నున్నక్షకారమును గూడుకొన్నందునకు మ
హావిద్యలోనిష్టోకంబులు. 51

శ్లో. మూలాధారం గుదస్థానం స్వాధిష్ఠానం తు మేహనం,
నాభి స్తు మణిపూరాఖ్యం హృదయాబ్జ మనాహతం,
తాలుమూలం విశుద్ధాఖ్య మాజ్ఞాఖ్యం నిలలాంబుజం,
నవాసారిం బ్రహ్మరంధ్రం మిత్యాగమవిదో విదుః.

శా. ఆధార స్తు చతుర్థలో రుణరుచి ర్వాసాంతవర్ణాశ్రయః
స్వాధిష్ఠాన మనేకవైద్యుతనిధం బాలాంతపట్వత్రకం,
రత్నాభం మణిపూరకం దశదళం డాద్యం ఫకారాంతకం
వత్తైర్ద్వాదశభి సనాహతపురీ మైమీ కతాంతాన్వితా.

శా. ద్వ్యష్టారం స్వరహోడలైశ్చ సహితం జ్యోతిర్విశుద్ధాంబుజం
హం జ్యేత్యక్షరపద్మపత్రయుగళం రత్నోపమాజ్ఞాపురీ,
తస్మా దూర్ధ్వ మధోముఖం వికసితం పద్మం సహస్రచ్ఛదం
నిత్యానందమయీ సదాశివపురీ శక్త్యై ! నమ శ్శాశ్వతం.

లే. కాకు షా జడ్డ యైన క్షకార మగుట, దలఁప కేబదిలిపులలోఁ దానిఁగూర్చి
తొలుత భిన్నాక్షరం బైనదొడ్డళాను, విడిచిపెట్టె ననంతుండు వెట్టి గాఁడె. 52

ప. ఛందమునందు ననంతుఁడు చెప్పినవిధము.

53

క. యరలవ లంతకులు నాఁ, బరంగును శపసహలు దేలువడు నూన్ లనక
సారిది క్షకారము గూడుక, సరి నేబది యయ్యె వర్ణసంఖ్య ధరిత్రికా. 54

క. లశలకు భేదము లే దను, పలుకున భా వాలిగి యొనుపను లగు వరం
బులు సంస్కృతభాషకు మఱి, తెలుగున అశ లనగ రెం డధిక మగుఁ గృష్ణా. 55
ప్రాకృతో నాక్షరపరిగణన హేతుచం గాచార్యవచనము.

శ్లో. ఋగ్వేదౌ హ్రస్వదీర్ఘౌ వైజాఢ్యో వినురాశికా,
శషాచ దశ తే న్యూనాః ప్రాకృతోక్తిషు సంగతాః.

టీ. హ్రస్వదీర్ఘౌ=హ్రస్వమును దీర్ఘమును వినఁబడఁజేసి, ఋగ్వేదౌ=ఋకార
గృకారములును, అనఁగా ఋ, ఋ, గృ, గృ అనునవి ఈరెండును, విచ్=విభౌలు
ను, ఆద్యౌ=మొదటి వైనటువంటి రెండును, అనునాశికా = అనునాశికములును,
అనఁగా మొదటియనునాశికము లైనజకార ఇకారము లనునవి, శషాచ=శవర్ణ
షకారములును, తే దశ=అపదవిఠ్ఠములును, ప్రాకృతోక్తిషు=ప్రాకృతవిచనముల
యందు, న్యూనాః=తక్కువ. అనఁగా సంస్కృతభాషకు చెప్పిన యేబదింటిలో
ఋ, ఋ, గృ, గృ, వి, భౌ, జ, ఇ, శ, ష, అనుపదవిఠ్ఠములు ప్రాకృతభాష
కు తక్కువ యగుచున్న వనుట.

తే. సప్తమస్వరముఖచతుష్టయము ద్వాద, శస్వరంబును లోక సంఖ్యాస్వరంబు
నుర్వి నాద్యనునాశికయగము శషలు, ప్రాకృతంబున నిక్క మీపదియు లేవు.
వ. లోకసంఖ్యాస్వర మనఁగా గణితకాస్త్రోక్తసంఖ్యను జతుర్దశలోకములు గనుక
పదునాలవస్వర మనుట. ఔకారమునకు పేరు. 57

అంభోభాషావర్ణసంఖ్య.

మూ. సూ.—ద్వివిధావిదుదేవోతోచో వక్రత్రయో వనుస్వారౌ,
కగచఙయుగిటడణితదనపబసుయరయుగలయుగవసహశ్చహలః.

సీ. అచ్చులలో సప్తమాక్షరం బాదిగా వరుస నాల్గును దుదివర్ణ మొకఁడు
స్వర్యాక్షరములందుఁ బంచవర్ణములను సమము లై యుండునక్షరములు పది
మొదలివ్యంజనవర్ణములను రెంటును దుదిఁ గనుపట్టుననునాశికద్వయంబు
నూన్ వర్ణము లన నొప్పునాల్గిటిలోనఁ బ్రథమద్వితీయాక్షరములు రెండు
తే. నెన్న నీయొండు కడమగా నిరుపదియును, జగతి శుద్ధాంధ్ర దేశ్యభాషాపదముల
వెదకినను లేవు తత్సమపదములందుఁ, దనరు నిన్నియు నది సంస్కృతంబు గాన.

- క. తుదలను వికృతివిభక్తులు, గదియుటచేఁ దెలుగులందుఁ గలసెను గా కో
యచువర తత్సమపదముల, మొద లాద్యప్రకృతిశబ్దములు దెలుఁ గగునే. 59
- సీ. దేవతాభాషను దీర్ఘంబులే కాని కల నైనఁ గుఱుచలు గాక యుండు
హరవిశ్వదివససంఖ్యాచ్ఛులు దెలుఁగులఁ గడు హృస్వములును దీర్ఘములు నగును
సంస్కృతంబునఁ దాలుజననమాత్రమే కాని జగతి నన్యస్థానసంభవంబు
చర్చింప నెఱుంగనిచజ లాంధ్రమునఁ దాలుజాతంబులును దంతజములు నగును
- తే. దలఁప నేకప్రకారమై దైవతోక్తు, లందు భేదంబు లేనిరే ఘోషరంబు
రేఫము అకారమును నన రెండు దెఱుఁగు, లగుచు వికృతులఁ దనరు దృఢాభిశయన.
- వ. హరవిశ్వదివససంఖ్యాచ్ఛు లనఁగాను గణితకాస్త్రోక్త సంజ్ఞను, హర యనఁ బదు
నొకొండవయచ్చు ఎకారము, విశ్వ మనఁగాఁ బదుమూడవయచ్చు ఒకారము,
దివస మనఁగాఁ బదునెనవయచ్చు ఆఁ అనునది. యీమూడవచ్చులను దెలుఁగున
హృస్వమును దీర్ఘమును గల వనుట. అం అనుదానికి దీర్ఘముగాఁగా ఆం ఆయె
ను. ఇంతమాత్రమున కచ్చులమొదల నకారంబును అకారంబును రెండును
ఉన్నవి దానికిం జెప్పరాదా దీనికిఁ జెప్పవలెనా అనఁగా, ఇవి అకారమునకు
చెప్పట గాదు. 'అనుస్వారము ప్రత్యేక ముచ్చరింప శక్యము కాదు గనుక బాణి
న్యాయాచార్యులవ్యాకరణమనందు అం ఇత్యనుస్వారః అని అకారముతోఁ గూర్చి
చెప్పినాఁడు గనుక అం అనఁగాను బిందువునకు సంజ్ఞ. అబిందువునకు హృస్వ
దీర్ఘము లెటువలెకలుగు ననఁగా ముంగలిపద్యముచేతను దెలిసికొనునది. 61
- ఆ. బిందువునకు రెండు భేదంబు లగు హ్రస్వ, దీర్ఘ రూపములను దెలుఁగులందు
హ్రస్వమనఁగ నొప్పు నర్థబిందువు దీర్ఘ, మనఁగఁ బూర్ణబిందువయ్యెఁ గృష్ణ. 62
- క. తక్కువపదియును దొమ్మిది, యెక్కువలిపు లాఱు నయ్యె నేబదిలో 5
లెక్కను ముప్పదియును నే, డక్కరములు నిలిచె శుద్ధ మగునాంధ్రమునకా. 63
- వ. తత్తద్వర్ణభేదాభేదంబు లెఱింగించెద. 64
- మూ. నూ.—పిక్వతిపదాదా ప్రథమాంతస్థస్మృతీ యునునాసికా నస్తః.
- క. తెలుఁగున యణకారంబులు, గలుగవు శబ్దాదులను యకారమువగిది
బలుకఁబడునవి స్వరము లగు, ఖలపూర్వామరవినాశ కామెపలీకా. 65

కారకొమ్ములు.

- సీ. క్రుత్ క్రుధ క్రూర కిగు శ్రుతి విశ్రుతి శ్రుకూష నిశ్రుతి శ్రుక్పివములు
భూణ భ్రుకుంశ బభ్రు బ్రువాణంబులు భ్రుకుటిత భూలతా ప్రకటితములు

క ద్రువ ద్రుపద ద్రుమ ద్రుహిః ద్రుహి సారద్రు విద్రుమ శ త్రువులును
ద్రువమును ద్రుతమును భువిఁ గ్రారకొమ్ము లై తనరారుఁ గాని ఋత్వములు గావు
తే. వట్టువలు లేవు తెనుఁగున వానిపగిది, బలుకులిపు తెల్లఁ గ్రారకొమ్ములు నిజంబు
దునుము నిందాడఁజైద్యుఁడు ద్రుశ్లేననఁగ, రోహిణీభ ర్తచరమా ద్రిఁ గ్రంకెననఁగ.

నృసింహపురాణమునందు :—

సీ. పా. కూరకిల్బిషశైలకులిశనిపాతంబు ఘనకలుషోరగగరుడమూర్తి. (ఆ. 2. 35.)
వ. మఱియు. 67

చ. శ్రుతిమతధర్మయోగములు చోద్యపుమూల్యము లప్పురంబునకొ
జతురతఁ బుణ్యవస్తువులు సారవిమక్తిపదంబు లమ్మునా
రతులితవిష్ణుశాసనసమాహితు లైనమహాత్ము లంచితో
ద్ధతిఁ గొనునారు భూరివిహితవ్రతపారగు లైనబోధమల్. (ఆ. 1. 46.) 68

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. భావమె యించుక వదనా, వ్యావళితవికాస మైనహావము శృంగ
రావిరభావనిదానము, భ్రావల్లిమందచలనమున నెఱుఁగఁబడుకొ. (ఆ. 2. 22.)

ప్రభావతీప్రద్యున్నమునందు:—

సీ. పా. సురటి చేకొని భద్ర శుశ్రూష గానింప. (ఆ. 2. 15) 70

ఆ. ఆ ద్రువ విద్రువ ననుక్రియాపదంబులయందు, దగిలి వట్టసుడులపగిది సుండు
న్రాలు తేలఁ బల్కఁ గ్రారకొమ్ములు గాని, వట్టసుడులు గావు వనజనాభ. 71

ఋత్వాక్షరంబులు.

సీ. ఋష్యమాకాద్రియు ఋష్యశృంగుండును ఋక్షమ్మగేంద్రుండు ఋక్షపదము
ఋతము ఋత్విక్కు నైర్వృతి ఋతుషట్కమ్ము ఋతుపర్ణభూపతి ఋతుమతియును
ఋషభవాహనుఁడును ఋషియు ఋగ్వేదంబుఋభురాజాఋణమును ఋద్ధిఋజువు
ననునీపదంబుల కాదివర్ణంబులు సప్తమస్వరము లై జగతి వెలయుఁ
తే. గృష్ణ వృత్రాంతకా హృషీకేశ మదన, జనక పృథ్వీకుమారభంజన యటంచు
హల్లులందును వట్టువ లమరి యుండు, సంస్కృతంబున యదువంశ సార్వభౌమ.

వక్రభేదంబులు.

ఆ. ఏక మోక మిట్టు లేత్వంబు నోత్వంబు, నమరభాష నిడుద లగును గాని
ప్రాస్వలిపులు గావు హల్లుపై నట్లన, యగును గేకోకిలాని యనఁగ. 73
ఆ. పెక్కు రేల కృష్ణఁ డొక్కఁ డోవఁడె పసి, నెలవు నేల యరసి పొలము వోవ
ననఁగ నిట్టు డెనుఁగులందు వక్రయుగంబు, ప్రాస్వములును నిడుదన్రాలు నగును.

వ్యంజనలోపము.

అ. పూనె నెగనె బాదవె బానరె బాంచె నటన్న, పలుకులందు మొదలగలుగునట్టి
వ్యంజనంబు లడగి వానిపై స్వరములు, నిలుచు వలసినపుడు సీరజాక్ష. 75

పూని యనుటకు విష్ణుచి త్రియమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞ గనుబొమ్మనె ¹కాంచి యజాండభాండముల్
వానను మీఁదఁ బ్రోవ నడవం గొనె ద న్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానచలత్వనిష్ఠ లే సమస్తజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతి కెక్కునైన్యపతికాంచనవేత్తము నాశ్రయించెదన్. (అ. 1. 4) 76

హల్లు లోప మై ఊనె అనుటకుఁ బారిజాతాపహరణమునందు:—

క. మానవతి యిట్లు మానని, మానక్రోధములచేత మరలిచి చింతా
ధీనగతి నుండ మదిలో, నూనినప్రేమమున నంబుజోదరుఁ డనియెన్. (అ. 1. 114)

నెగనె అనుటకు ఆదిపర్వమునందు:—

అ. కర్తబంధములను గ్రక్కునఁ బాయుడు, బుణ్యగతికి నెగయుపురుషునట్ల
బంధనంబు లెల్లఁ బాయుడు భీముడు, నీరిలోననుండి నెగయుచెంచె. (అ. 5. 177)

విరాటపర్వమునందు:—

సీ. పా. నెగసినకొనలతో నింగి యంతంతకు నవలఁబోవఁగఁ దనరారుదాని. (అ. 1. 162)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. ఎఱకలు విచ్చుచుఁ దుండము, చెఱచుచు ప్రే గడచి సాగసి త్రెల్లి వివశుఁ డై
యఱచిన నోడకు మని హరి, నెఱి చక్కఁగఁ ద్రోచియెత్తె నెగయుఁగగృపతోన్.
(అ. 3. 301)

వ్యంజనలోప మైనందులకు శృంగారనైషధమునందు:—

సీ. పా. ఒంటికాలున నిల్చి యూర్తి మారుతములఁజిగురు తెక్కుల రేకులెగయుచుండ.
(అ. 3. 69)

పాదవె నన్నందుకు నృసింహపురాణమున:—

తే. అదరిపాటున ¹వెన విచ్చి పాదవికొనినఁ, ²దొలగి పోవఁగఁ గూడకమలయపవనుఁ
డిందుఁదలఁదూర్పుకొనియె³నోయిష్టడనఁగ, నమరుఁదాశృంథములమందానిలంబు.

1 చాల్చి. 2 లఁజేత మాటిచి (అచ్చుప్రతి). 3 వేసవి. 4 గలగి తలగి పోనే
రక. 5 నా నింపానర్చ (అచ్చుప్రతి).

అందే:—

తే. బాదవి యొండొండ దివియును భువియు దెసలఁ

బాదవికొని యుండుచీకటి ప్రోవువలన

మిక్కుటంబుగఁ గాటుక గ్రక్కినట్లు

కరవటం బన జగదండ ఖండ మమరె. (ఆ. 3. 80)

83

అందే:—

క. అది యట్లు కాచె నిప్పునఁ, జెద అంటునె దేవదేవు శ్రీరమణీశుక్

మదినుంచుకొన్న వానిని, బాదవునెయాపదలు రవిని బొందునె తమముల్. (ఆ.4.82)

అచ్చునకుఁ జిత్రభారతమునందు:—

క. తదనంతరంబ గ్రమ్మట, యదువిభుఁడు కృపావిధేయుఁడై వాణీశ

ప్రదేశేశుల కాశ్చర్యం, బాదవ మనిచె సుభయ సైన్యయోధుల నెల్లెక్. 85

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. పదపడి దుష్టర మగునీ, పదుమూడవయేడు గడవఁబడుట యరిది ద

మైదు రణుఁగతుండ నాపద, లాదవఁగ సైరించి రిట్టి యునికియుఁ గలదే. (ఆ.1.9)

పొనరె నన్నందుకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

క. ధనమును విద్యయు వంశంబును దుర్మదులకు మదంబుఁ బొనరించును స

జ్జను లైనవారి కడఁకునె,యును వినయము నివియ తెచ్చు సర్వీనాథా. (ఆ.2.85)

అందే:—

మ. అని ని నైచ్చి వృకోదరుం డతఁడు కార్యం బింత తెల్లంబుగాఁ

బొనరం బల్కునె యంచుఁ బేరెలుఁగు సొంపుం జెంద వక్త్రంబుపా

ల్పన దర్పం బొలయుంగ నంగములకుం బొం గారుతద్భ్రంహిత

ధ్వని యై మించుమహోగ్రసింధురముచందం బొంది'పాల్పెం దగక్. (ఆ.3.143)

ప కారములోనిస్వరమే నిల్చినందుకుఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుఁడు చెప్పిన

అహోబలమాహాత్మ్యమునందు:—

క. నిను నాశ్రయించియును నే, ననఘా కడ లేనివనట యనువననిధిలో

మునుఁగుదునె ప్రతీకారం, బొనరింపఁ గదయ్య దీని కూహించి కృపక్. 89

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు:—

చ. ధనదునిపుష్పకంబునకుఁ దా నెన వచ్చు నటంచు లోకముల్

వినుతి యొనర్పఁ బొల్పెనగి విద్రుమమాత్మిక నీలవజ్ర కాం

చనయుతము స్సవేగహయసంఘటితంబును నైనలేరు సాం
పానరగ నెక్కి మిక్కిలి సముత్సుకతం బురబాహ్యవీధులకా.

90

పొందె ననుటకు శంభుదాసునిలక్ష్యీన్యసింహావతారకథయందు:—

ఉ. పొందవు దుఃఖము ల్భయము పొందదు పొందదు దైన్య మెచ్చెయిం
బొందవు తీవ్రదుర్దశలు పొందుఁ బ్రియంబులు పొందు సంపదల్
వొందు సమగ్ర సౌఖ్యములుఁ బొందు సమున్నతకీర్తి లెందు గో
విందపదారవిందపదవీపరిగర్థగరిష్ఠచిత్తులకా. (ఆ. 2. 31)

91

ఓడాదేశ హ్రస్వంబులు.

తే. కాంచు హ్రస్వద్విత్తీయనక్రంబు నంద, తొక్కఁ డనువీనిరెండవయక్కరంబు
హ్రస్వ మగుఁ జోటనుపదంబునందుమొదలివర్ణమును గబ్బములను గావలసినపుడు.

‘అందొఱు’ అనుట కాదిపర్వమున:—

క. ¹గిఱపునెడ నేయునెడ విడిఁ, ²బఱపునెడం బెనఁగునెడ నపారబలంబుల్
మొఱయునెడభీమునకునం, దొఱుగీడ్పడఁదొడఁగిరుద్ధతులురాజసుతుల్. (ఆ. 5. 168)

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

సీ. పా. కూరులు భృతరాష్ట్రసుతులు దుర్యోధనాదులు దురాధర్షు లందొఱును మనకు.
(ఆ. 1. 269)

ఒత్పము రానందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. ఎఱుక గలవారి కైనను, గఱపక దక్క రుచితప్రకారము శుభముకా
గొఱులుపాతు లట్లగుట నం, దఱకును జెప్పంగ వలయుఁ దగియెడుబుద్ధుల్. (ఆ. 1. 116)

ఒక్కొ యనుటకుఁ గర్ణ పర్వమునందు:—

మ. సమదాటోపత వాయనందనుఁడు భృష్టద్యుమ్న పై నేయు లే
కమనోవృత్తిఁ గడంగి తో నడువ దోర్లర్వంబు శోభిల్ల కా
ర్వము సాం పార నిలింపజోటి వొగడకా రారాజునైన్యంబు లొ
క్కొమొగిం బెల్లగిలంగ బెట్టదిమె సత్కీర్తిధాంతరంగంబునకా. (ఆ. 2. 352)

మనుచరిత్రమునందు:—

క. ఇట నవ్వరూఢినియు నొక్కొటఁ గలిపయసఖులు దన్నుఁ గొలిచి నడువఁగాఁ
గటకర్షుశంర్షుశరవపద, కటకసమాకృష్టకేళికలహంసిక యై. (ఆ. 3. 72) 97

రాఘవసాండవీయమునందు:—

ప్రగ్ధర. ఆరాజన్యోత్తమం డి ట్లనుదితరభసుం డై భవత్సత్వరవ్యా
హారం బి ట్లోర్చి యుం టన్యముగఁ గొనకు మాత్తొంగవాశుల్కతాద్య
క్సాలోగ్రేష్టాస మ ట్లశ్రమజిత మగు పెంచంగ నాచేతికాటం
గ్రూరేష్టాసంబు లే దొక్కొడుగుగునె మధోరయుద్ధంబునెపక్ష. (అ. 2. 99)

ఓకారము రానందులకుఁ గాశీఖండమున:—

ఉ. కంటికి నిద్ర వచ్చునె, సుఖం బగునే రతికేళి, జిహ్వకుక్ష
వంటక మింనునే, యితరనై భవము ల్పదివేలు మానసం
బంటునె మానుషంబు గలయట్టిమనుష్యున కెంతవానికిఁ
గంటకుఁ డైనశాత్రవుఁ డొకండు తనంతటివాఁడు గల్గినకా. (అ. 1. 108) 99

విరాటపర్వమునందు:—

సీ. పా. శత్రుడిసురలతో సంగ్రామ మొనరించి ఖాండవం బేర్చె నొక్కరుఁడు గాఁడె.
(అ. 4. 210)

చోటు అనుటకు ద్రోగపర్వమునందు:—

క. కటకటపేరినపెన్నె, త్తుట జొత్తిలి యన్న మోముతోడను గొడు కె
చ్చటఁ బడి యున్నాఁడో య, చొట్టుఁ జూపెడువారు లేర చూచెద వానికా.
(అ. 2. 251)

విష్ణుచి త్రియమునందు:—

మ. నుట్టభూయోహృతిశంక వార్ధిరవిరస్తు ల్నిన్నుఁ జేర్పం దటి
చ్చటగార్యంబుగఁ గాటుకొంచు ఘన మై త్తేధీర వర్షింప న
చ్చోటుమం ద్రోచి గ్రసింపఁ బోలుఁ గలశీనునుండు గాకున్న నొ
క్కొటఁ దారాగ్రహభాస్కరేందుమణిశుక్తలో వ్యక్త మై తోచునే.
(అ. 4. 145)

హ్రస్వము గానందులకు మనుచరిత్రము:—

ఉ. పాటున కింతు లోర్తురె కృపారహితాత్మక నీవు ద్రోయ ని
చ్చోట భవన్న ఖాంకురము సోకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదనానెపం బిడి యేడ్చెఁ గలస్వనంబునకా
మీటిన్ విచ్చుగబ్బిచనుమిట్టల నశ్రులు చిందు వందఁగాకా. (అ. 2. 70) 103

వక్రభేదంబులు. పాణినీయసూత్రము.

సూ.—తద్ధితే వ్యచా మాదేః.

ప్ర. ఇతి జితి చ తద్ధితే పరే ఆచా మాదే రహో వృద్ధి స్సాన్యత్.

క. హ్రాయంగవీనమునకుక, నైయంకవశబ్దమునకు నైయగ్రోధ
స్త్రియజితాదుల కాదని, వ్రాయంగా వలయుఁ బ్రధమవక్రతమంబుల్. 104

క. వైయర్థత్రైయంబక, వైయాకరణాగ్రగణ్యవైయాఘ్రపడి
వైయాత్యంబులమొదలను, వ్రాయం దగు బుధుల ప్రధమవక్రతమంబుల్. 105

క. యావనయావతకాస్తుభ, సావర్ణకయావరాజ్యసావీరమహీ
దావారికశబ్దంబులఁ, దావ్రుకొను ద్వితీయవక్రతమములు మొదలక. 106

క. సావగ్రామికశావన, ¹సావర్చససావిదల్లసావస్యలస
తౌనరశబ్దములమొదల, వావిరినిలుచుక ద్వితీయవక్రతమంబుల్. 107

స్మసింహపురాణమునందు:—

ఉ. శ్రీస్తనకుంకుమద్రవనిషి క్తభుజాంతరభాగవిస్ఫుర
త్కొస్తుభనూతనార్కరుచిగర్వితనాభిసరోజసారభ
ప్రస్తుతమ త్తభృంగరవరాగరసోల్బణభోగిభోగత
ల్పాస్తరణం దలంచుసుకృతాత్మ లపాస్తసమస్తకల్పహల్. (ఆ. 2. 37) 108

క. మెచ్చు లగుకబ్బములలో, నచ్చు తెనుఁగుపల్కులందు నైత్యోత్సంబుల్
వచ్చిన నొం డగు రెం డగు, విచ్చలవిడి వలనెనేని విబుధస్తుత్యా. 109

మూ. సూ:-అయిగవుగాదేశౌ స్తః క్రమేణ సర్వత్ర వక్రతమయో ర్వా.

క. క్రమమున వక్రతమములకు, నమరు నయిక్కును నవుక్కు ననియెడునాదే
శములు వికల్పంబున దైత్యమదాపహ యాంధ్రభాషయం దెల్లెడలక. 110

ఆ. లోకహితముకొఱకుఁ బైకొని దుష్టుల, లయ మొనర్చి శిష్టు లయినన్యపుల
నేల యేల నిలిపెఁ గౌ లిచ్చి నలుచెనఁ, దవిలి కృష్ణరాయఁ డవుర యనఁగ. 111

కవర్ణాక్షరభేదంబులు.

మూ. సూ:—వా స్యా త్క్వచి ద్వకారో నాదిగత స్యాద్యవర్గసంశస్య.

నీ. పరుగులు పరువులు పగడంబు పనడంబు పగలుట పవలుట పగలు పవలు
నగుబాటు నవుబాటు నలుగురు నలువురు తగులాట తవులాట తొగలు తొవలు

త్రాగుట త్రావుట ప్రేగులు ప్రేవులు ప్రోగులు ప్రోవులు సోగ సోవ
యిగ మివ మగు నవు నిగురాకు లివురాకు లీగు లీవులు మ్రానిచేగ చేవ

తే. తీగియలు తీవియలు పయి దిగిచె దివిచె

ననుచు నిబ్బంగి నొకవేళ నాదివర్ణ
ములకుఁ దక్కంగఁ గొన్ని మాటలను గృతులఁ
బ్రథమసరళంబులకు వకారములు వచ్చు.

112

మార్కన్దేవప్రథమసంధు:—

మ. పవినంగంబునఁ దాప మొందినశచీ ప్రాణేశుకెంగేలికిం

జివురంగైదువజోదువైద్య ముపజేసిం చెక్ రహస్యంబుగా

ననుహరిపయోమిశన్తలయజన్నా నార్ద్రపర్యంక మై

యవతాళించువిదర్భ రాజతనయాహృద్యస్తనద్వంద్వముక్. (ఆ. 3. 34) 113

శాంతిపర్వమునందు:—

చ. వినుము నరేంద్ర విప్రుఁ డలివెక్ జమదగ్ని సుతుండు కాప వి

చ్చె నమరభర్త వంచనము చేసె వరం బని కోరి గొంతి మా

స్మై నలుక భీష్మఁ డర్ధరథుఁ జేసి యలంచెఁ గలంచె మద్రరా

జనుచిత మాడి శౌరి విధి యయ్యె ననరుం డనిఁ జంపెఁ గర్ణనిక్. (ఆ. 1. 35) 114

మార్కండేయపురాణమునందు:—

చ. ఘననిలిడాంధకారపుఁ ఖండనచండమయూఖరాజిచే

ననుదినముం బ్రభాతములయం దమ్మతాంశుమరీచ లేఁగఁగా

వనజము లల్లసిల్లఁగఁ దొవ ల్లుడుఁగం బ్రథమాద్రిఁ బొల్చున

ద్వినమణికి న్నభోమణికి దేవశిరోమణి కేను మ్రొక్కెదక్. (ఆ. 7. 123) 115

తే. అఁగె లోఁగెను వీఁగెను డాఁగె నేఁగె, వాఁగె ననునివి మొద లగువాక్యములను

బాదలునక్షరములు చిన్న బొట్లపైఁ గ, కారములు గాని యనువాసికములు గావు.

చవర్గాక్షరభేదంబులు.

మూ. సూ:—అ ద్దంత్య స్తాలవ్య శ్చ ర్వక్రిః స్వాన్తిథ స్సవర్ణ శ్చ. 6

అ. ధరణి దంత్యములను దాలవ్యములు నన, వికృతచజలు రెండువిధము లయ్యె

వీనిఁ జెలియ వున్న విశ్రమభంగంబు, దొడరి కావ్యములను దోష మొదవు. 117

ఆ. దంతజంబు తెల్లఁ దలకట్టులును వాని, యందు దీర్ఘములును బొంది యుండుఁ
దాలుజాక్షరములు దనరారు వ్రాస్వాది, వక్రయుతము లగుచు వనజనాభ. 118

ఆ. చలము మాని కుడుపు చట్టకేశవ ప్రాద్దు, చాల నయ్యెఁ బసి న్రజంబు వెడలె
జతలు గూడి వచ్చి సఖులు చీరెద రేల, జా గనంగ దంతజంబు లయ్యె. 119

ఆ. చెప్ప రానిక్రొవ్వుచేఁ గంసుపంపునఁ, జెలఁగికొనుచుఁ దన్నుఁ జేరి పెనఁగ
జెట్టి మట్టుబెట్టెఁ జిటుతయే నందుని, పట్టి యనఁగఁ దాలుభవము లయ్యె. 120

ఆ. చేతఁ జీర లైను చేరెడువరహులు, జేసెఁ డంత జిత్తు చేక టాకటి
చేయకొనియెఁ గృష్ణఁ జేర్చుక యన నిట్లు, వఱలుఁ గొన్ని దీర్ఘ వక్రలిపులు.

తే. దంత్యముల నరవంకలు దైవభాషిఁ, గనము తాలవ్యములఁ దలకట్లు లేవు.
ప్రాకృతమునందుఁ దద్భవపదమునందు, దంత్యములె కాని తాలుజాతములలేవు.
ఫ. వక్రమునకుఁ దద్భవము వంకలు, అరవంక లనఁగాను గుఱుచయెత్వములు అనుట.
దీర్ఘమునకుఁ దద్భవములు తీఁగలు. 123

ఆ. చందమామ గాయఁ జక్కెరవిలుకాఁడు, జాజిపువ్వుటంపజల్లు గురియఁ
జామ గాక కొర్వఁ జాలక హరి వచ్చు, దనుక బడలె ననఁగ దంత్యచజలు. 124

తే. చంద్రమశ్శబ్దమునకుఁ దజ్జంబు చంద,మామ జాతికి జాజి శ్యామకును జామ
శర్కరకుఁ జక్కెరయు జలము (?)

వ. చంద్రమశ్శబ్దతద్భవంబు చందమామ, జాతికి జాజి, శ్యామకు చామ, శర్కరకు
చక్కెర, జలమునకు “లశయో రభేదః” అనుసూత్రముచేత జళము, దానికి
“లడయో రభేదః” అనుదానిచేత జడ మాయెను. అది ప్రాకృతముచేసిన నాది
వర్ణము దంత్యమాయెను. అది తద్భవముచేసి బహువచనముచేసిన జల్లు. 125

క. తొడరు జటాశబ్దమునకు, జడ యనునది తద్భవంబు చదలును జానుం
గడు నచ్చ తెనుగు లివి పద,పడి మూఁడును దంత్యములుగఁ బలుకఁ దగు హరి.

వ. జటాశబ్దతద్భవము జడ. 127

ఆ. జడలు మెఱయ వచ్చి సంయమిశ్రేష్ఠుఁడు, చదలుమానిపువ్వు శౌరి కిచ్చె
సరస నున్నదనుచు జా నొప్ప భీష్మక, తనయ కిచ్చె నతఁడు దగ వెఱింగి. 128

పారిజాతాపహరణమునందు:—

సీ. గీ. జేహకాంతులు బాలచంద్రికల నీన, జడలు మోక్షద్రుసల్లవశంకఁ జేయ.

(ఆ. 1. 44) 129

నైషధమునందు:—

పా. చదలేటిబంగారుజలరహంబులతూండ్లు, భోజనంబులు మామఁ బువ్వుబోడి.
(ఆ. 2. 49)

అనంతకునిభందమునందు:—

ఉపజాతి. పినాకికోదండము బిట్టు ధ్రుంచెన్, జా నొప్ప గెల్చె న్నమదగ్ని సూనున్
ఘనుం డితం డుర్వి ననంగ రెంటున్, జా నైనపుత్తం బుపజాతి యయ్యెన్. 131

క. భూమినిఘంటునఁ జంచకి, పామరజాతీయ యనుట పరికించి బుధ

గ్రామణులు చంచు లని వెనఁ, దా మేత్వం బిడర నడికి తలక ట్టగుటన్ 132

తే. ప్రాసముల రెండు నొకటిగాఁ బలుకవచ్చు

వడికి స్వరమైతి లేకున్న నుడుగ రాదు

పొట్టియెత్వములకు దంత్యములకుఁ దక్క

భేదములు లేవు చజలకు నేదనేద్య.

133

ఆ. రాచనెలతలందు నేచెలియకు భోజ, రాజతనయవరిటియోజ గలచె

చక్కఁదనము గాక సద్గుణంబును గాంచె, జెఱకుఁగోల ఫలముఁ జెందినట్లు. 134

తే. దంత్యతాలవ్యచజలకు ధరణి వ్రాయు, తఱిసి శుద్ధాంధ్రలిపిని భేదంబుకలిమి

ద్వ్యర్థకృతులను దలకట్టు లనుచునొకట, నిదియునొకదాన నదియునునిడఁగరాదు.

రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఆ. ఎందు వేఁట రాచె యితరు లేమన నుతో

దారసంగసుఖము తప్పఁ ద్రోచి

తకట పాండురాజయశ మెన్న వై తతి

క్రూరదశరథేకఫలము రోయ. (ఆ. 1. 29)

136

వ. ఈపద్యములోను రామాయణార్థమునందు అజయశ మని సమాసము చేసి పలుక

జకారము తాలవ్యమాయెను. భారతార్థమునందు పాండురాజ యని సంబుద్ధిగాఁ

బలుక ఆవర్ణమే మరల దంత్యం బాయెను. ఇటువలెనే యాదిమహాకవిప్రయోగం

బులు చూడఁగాను, దాలవ్య మర్థాంతరమందు దంత్యముగా చెప్పరా దని యెట్లంటి

వోయి యనఁగా ఆద్యప్రకృతియందు దంత్యచజలు లేవు గనుక శుద్ధసంస్కృత

మైనపాండురాజశబ్దమునందు గల జకారము తాలవ్యమే కాని దంత్యము కానే

రదు. ఇది తెలియక కేవలాంధ్రులు దంత్యాక్షరముగా నుచ్చరింతు రని లాక్షణిక

మతము కాదు. ఆ ట్లగుటం జేసి కవితాప్రవర్తకులైన సూరపరాజుగారు ఇంతవ

ట్టును విచారించి ప్రయోగించిరి.

137

పాణినీయసూత్రము.

నూ:—చే చ.

వృ. ప్రాప్తస్య, చే పరే తుగాగమ స్వాస్య త్సంహితాయాం విషయే. ‘హ
లంత్య’ మితిసూత్రేణ కకారస్య ఇత్సంజ్ఞా. “తస్య లోప” ఇతిలోపః తు, “ఉప
దేశే జనునానిక” ఇతి ఉల్లోపః.

నూ:—స్తో శ్చనా శ్చ.

వృ. స్తోస్యకారతస్థయోః శకారచవర్గాభ్యాం యోగే శకారచవర్గౌ స్తః.
1 శివచ్ఛాయా.

నూ:—ఆజ్ఞాజ్ఞో శ్చ.

వృ. ఏతయో శ్చే పరే తుగాగమ స్వాస్యత్. ఆచ్ఛాదయతి, మాచ్ఛినత్.
‘పదాంతా’ ద్వేతి వికల్పపవాదః.

నూ:—దీగ్భాత్.

వృ. దీర్ఘాచ్చే పరే తు క్వాస్యత్. ప్రీచ్ఛతి, మ్లేచ్ఛతి.

నూ:—సదాస్తాద్యా.

వృ. దీర్ఘత్వదాస్తాచ్చే పరే తు గ్వాస్యత్, లక్షీచ్ఛాయా, లక్షీఞాయా.
నీ. చాగతుచ్చచ్చటాచ్చందోయద్యచ్ఛానితద్వత్త్రపద్మచ్ఛదచ్చలాచ్చ
విచ్చిత్తికచ్ఛాపకచ్ఛపరిచ్ఛేదప్యచ్ఛాచ్చవిచ్చిరతుచ్చగుచ్చ
పదములు మొదలైన త్రిదశభాషాశబ్దముల నాదిమధ్యాంతములను గలుగు
సప్తమవ్యంజనాక్షరము ప్రాప్తముమీదఁ దనక్రిందఁ దాన ద్విత్వ మగుచుండు
తే. నిడుద అగునక్కరయిలకుడిన నిలుచు, నప్పుడ వికల్పకంబున నట్లైన యగు
బంధురవిలాస చంద్రికాభదరహాస, భర్తమయవాస శ్రీకామపలినివాస. 138

టపరాక్షరభేదములు.

ఆ. తవర తీవి తేవ తావును ధాకయు, మొదలుగా ద్వితీయములు సతుర్థ
వర్ణములును గలుగువాక్యంబులును స్వదేశ్యములు గాని వైకృతములు గావు. 139
విజయవిలాసమునందు:—

క. కొమ్మపయి నివు పక్షము, లిమ్మెయి నెరవును వి డేల యేచెద నకటా
కమ్మగ నవాతుచక్కెర, గ్రమ్మగ మాటాడు తవర కలకంఠనరా. (ఆ. 8. 56) 140

1 శివ (తుక్ + తు + త్ + చ్) ఛాయా.

మనుచరిత్రమునందు:—

క. దివి బిసరుహ బాంధవి నైం, భవసంఘం బెంతదవ్వు దగ లే కరుగుకొ
భువి సంతదవ్వు మేమును, కవకవ లె కరుగుదము హుటాహుటినడలకొ. 141
(అ. 1. 76)

పాండరంగమహాశ్మృతమునందు:—

సీ. గీ. సఖులు పరిహాసకులు వెంటఁ జనఁగ యావతి, భుక్తనిర్దుక్తపరిధానయు త్తడగుచు
నగర ఘంటాపథంబున నగుచుఁ దిరుగు, నొఱపుగలతేవి జాతిమాత్రోపజీవి. 142
(అ. 3. 10)

రామభస్మపద్యమునందు:—

సీ. పా. ¹తేవ మీఱఁ దఱిన్నటిపంక్తిఁ బ్రేరించి కోపుగా పెఱుములు గొనఁగఁ జేసి.
(అ. 6. 18)

సుభద్రాపరిణయమునందు. —

శా. దేవబ్రాహ్మణధర్మిష్ఠోవు ప్రియవక్తృత్వంబుకాణాచి వి
ద్యావైకేప్యముదిక్కు ధర్మమునకుం దార్కాణ మర్యాదకుకొ
రా వాచిత్యముజీవగజ్జ హితశిష్టవ్రాతసంతోషణ
ప్రీతజాఁగి యజాతశత్రుఁడు మహిభీష్మాత్రుఁడే చూడఁగొ. (అ. 1. 85)

శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. నాకాకసు లెనను నీ, ధాకకు నిల్చెదరె కటకటా మముబోట్లం
జేకొని సంగక్షింపక, కిటు బుడతంబె యురవణింప నరేంద్రా. 145

సీ. క్ష్యేళంబు క్ష్యేడంబు చోళుఁడు చోడుఁడు తాళంబు తాడంబు దళము డడము
క్రోళంబు క్రోడంబు నాళంబు నాడంబు నీళంబు నీడంబు గాళి గాడి
వ్యాళంబు వ్యాడంబు చూళిక చూడిక వలి వడి పేళి సర్వజ్ఞుపేడి
జలకేళి జడకేడి వెలలఁడు వెడలఁడు కేళంబు కేడంబు పాళి పాడి

తే. నేవళము నేవడం బిట్లు నిర్జరాంధ్ర,
భాపలను రెండు గొన్నిశబ్దంబులందు
నరయ “లడయో రభేద” యటన్నమాత్ర
మున శకారంబునకు డత్వములు ఘటించు.

146

1. తేవ మీరంగఁ దఱిన్నటి ప్రేరేచి క్రొవ్వుగా పెఱుపులు గొనఁగఁజేసి
(పూ. మ.).

సీ. డిండిరదీప్తి పోడిమి మీఱు నీకీర్తి డిండిరపాండిమఁ దెగడు నవ్వు
డంభ మిచ్చటను గూడను కృష్ణ సీ వేగి దంభంబు మిత్ర విందకడఁ జేయు
దాడిమిఫల మియ్యెడకు నేల కొనిపొమ్ము దాడిమిఫలము సుదంత కిమ్ము
దోలిక నూగువేడుక నీకుఁ గల్గిన దోలిక లక్షణతోడ నెక్కు

తే. మనుచు సేవద్యమునఁ జరణాదులందు, నిలుపుపదముల మొదలును గలుగు వ్రాలు
డత్వదత్వంబులందు రెంటును బొసఁగు, శాబ్దికమతంబునను వనజాతనయన. 147

తే. డంభడండిరదోలికాదాడిమాది, శబ్దముల కాదివర్ణంబు సఁస్కృతమున
నుపరివర్ణతీయ మై యొప్పునట్ల, తెనుఁగున డకారము ¹దవర్ణ మొనరుచుండు.

తే. దాక దగ్గిర దిగ్గియ దాయ దోయ, దాపలను దిగ్గు మను వైకృతముల మొదల
దాక డగ్గరి డిగ్గియ దాయ దోయ, దాపలను డిగ్గు మని దా కడంగి నిలుచు.

రాజశేఖరచరిత్ర విమలఁడు:—

కా. దాకేల న్ని జకన్యకామణులు కంఠ శ్రేణి గీలించి వీ
క్షాకంజాతము లాత్మ పాద నఖ రేఖం దార్చి సంగీతవి
ద్యాకాశల్యము గాన రా మదికి నాహ్లాదంబు సంధిల్ల గౌ
రీకల్యాణము వాడి రప్పడు పురంధ్రీరత్నముల్ వేడుకన్. (ఆ. 3. 167) 150

ద్రోణపర్వమునందు:—

చ. డిగకుఁడు వాహనంబులు గడిందిమగంటిమి గోలుపోస మీ
రు గడఁక ¹దక్కి పెట్టినుఁడు రూపణ నాయుధము ల్మహాస్త్రశ
క్తి గలుతు ²నేన మత్కులిశతీప్రిశరంబులకై భవంబు ³భూ
రిగదవిహారభంగియు నరి ప్రకరంబులు పిచ్చిలింపఁగన్. (ఆ. 5. 381) 151

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. డక్కెను రాజ్య మంచు నకటా యిటు తమ్మునిభాగ మీక నీ
వెక్కిటి మ్రింగఁ జూచెద వ దె ట్టరుగున్ విను మీను లోలతకై
గ్రక్కున నామిషంబుచవి గాలము మ్రింగినమాడ్కి సువ్వె యి
ట్లుక్కిపుఁ డైననీకొడుకుసల్లము ని న్నిటు లాడఁ ⁴గూడునే. (ఆ. 2. 52) 152

1. దవర్ణమునకు వచ్చు (ప); దవర్ణము నగుచుండు (వా). 2 దక్కిటిల్లనుఁ
డు (వా); దక్కిదిల్లనుఁడు (ప). 3 జంపఁ దత్కులిశ (వా); జూపద
త్కులిశ (ప); గోత్రభీ త్కులిశ (అచ్చు). 4 భూరిగను విహారభంగుల (వా).
5 గూడునే (వా).

వై జయంతీవిలాసముచందు:—

తే. దొంగవలె వచ్చి యిక్కడ¹దొంగినా ప, దేమయా బాపగారు పెద్దామె కోప
గించినందులకా బలౌ మంచివాడ, వేమనాచును మసలాపె యేవివేకి. 153

(ఆ. 4. 36)

ప. డంభడిండిరాదిశ బ్రములవలె నేయన్నంచువేతను చెందునుగలవు గనుక దకారమునకు.

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. జగముల నెల్లను నిండిన, పొగ డ్డును వెలితి చేసి పాలయొడలికి సై
తగు నేజన్మప్రతములు, దిగ విడువగ నిపుడు నాకు ద్రిఘవనదీపా.* (ఆ.7.240)

ఉద్యోగపర్వముచందు:—

క. తగ నీలో నూహించుము, దిగ విడువక ధర్మతనయు దృఢమతి వై పొం
దగుచందముకొడుకులకును, బ్రెగడలకును జెప్పి¹తేర్చు పెంపేర్పడగకా. (ఆ.2.95)

పారిజాతాపహరణమునందు:—

ఉ. తామర²దోయలోఁ దవిలి దాఁటిడుతేఁటులువోలెఁ బెన్నెఱుల్
వేమఱు జేతులం బిడిచి విప్పి విదిర్చి నఖాంకురంబులకా
గోమలలీల దువ్వి తెలిగొజ్జఁగి నీ రటు చల్లి చల్లి గం
ధామలకంబు వెట్టె నొకయగన కాళియనాగభేదికా. (ఆ.2. 10) 156

తే. పడఁతుక వడంకుగుబ్బలిపడుకచెంతఁ, గడము మ్రాఁతులకడ నుండుఁ గడఁకితోడ
వేడుకొనఁ దగు నాపువుబోడి ననగఁ, గడలిపులు గావు సరళము ల్గాని కృష్ణ.

నృసింహ ప్రణామమునందు:—

సీ.పా. నడిగాలి నుడిసిన మిడుగురులందందఁబాదవినఁ దాలిమి³వదలనక. (ఆ.2.14)

అందః:—

చ. కడిఁదివరంబు వారిరుహగర్భనిచేఁ గొనినాఁడు వాఁడు మీ
యెడ ననిశంబు పెన్పగయు నీనును రోపము నెమ్మనంబులో
జడి గొని యుండుఁ గావున నసాధ్యుఁ డపధ్యుఁడు వైత్యనాథుఁ డే
వడుపునఁ జారుపంబు గొని వాని జయించుట ప్రేగు చూడగకా. (ఆ.2.135)

రాఘవపాండవీయమునందు:—

సీ.పా.పుడమిఁత్రుఁడీరీతిగడఁగి డెందముమ్మగ వ్యాపారభేలనమభిలషింప. (ఆ.1.19)

* అచ్చుప్రతిలో పాఠాంతరము లున్నవి.

1 దొంకి (ప.వా). 2 తీర్పు. 3 దోయలో (ప). 4 ప్రిదల (అచ్చు).

తే. పోడిమియు నురువడియును నాఁడెఱునను
జలుకులఁ దృతీయసరళముల్ వలసినపుడు
భ్రువి స్వకీయానునాసికంబులును గాఁగఁ
బలుకఁబడు నాదికపులకబృములకలిమి.

రంగనాశునిరామాయణమునందు ద్విపదము:—

రాణివాసద్రోహి రావణుఁ బట్టి, పోణిమి చెఱువవా బుధులు నుతింప. 162

రాఘునసాంధవీయామునందు ద్విరదగతి రగడము:—

పోణిమిగ వకుళకుజపూగములఁ బూగముల, రాణఁ దనరాఠినపరాగముల రాగముల.
(అ.2.6)

కర్ణవర్షమునందు:—

తే. సారవంత మై కర్ణనిసైన్య మురవ,ణింఁచు గా కేమిటికి నిల్చు నృపవరేణ్య
పూని చేయంగఁ దగినవిగానకార్య, మతని సమయించుటయె నాకు నదిభరంబె.
(అ.2.148)

శాంతివర్షమునందు:—

*చ. యజనము దానకర్తములు నధ్యయనంబు తప స్సహింసయుకా
బ్రజ కనురాగ మై నపరిపాలన శాంతియు సంగరంబున
న్విజితవిభీత మై యురవణించుటయు న్నృప ధర్తముల్ కురు
వ్రజతిలకాయమాన సమరంబు సుధర్తము పీనిలోపలకా. (అ.2.224) 164

చంద్రకాపరిణయమునందు:—

ఉ. నాణెము నీనూడ నున్నదితిగందను లందఱు నొక్కరాకి మ
హ్నిణుఁడు వీఁడొకండు నొకరాకి యజుండు జగంబు గాల్పఁగ
ల్యాణవిదూరు లొకడమయందఱు పుణ్యజనాఖ్యులు జ్ఞగ
త్యాణసమాఖ్యుఁ డీఖిలుఁడు నైరి సుఁడీ వివరీతలక్షణుల్. 165

శవగ్రాక్షరభేదంబులు.

ఆ. వెలకి వాని కతికె జలికిలఁ బడి యావుఁ బితుక చీర లతికె గొతికె వనుచుఁ
బలుకునోఁ దకారముల దకారములును, వలసెనేని నిలప వచ్చు గృతుల. 166

* అచ్చప్రతిలో పాఠభేదములున్నవి.

1 వలయుఁ బ్రధానకార్య, మతనిసమయించుటయు (అచ్చు). 2 నూదగొన్న
(ప). 3 వివరీతలక్షణకా (చా).

కవిగజాంశుశమునందు:—

క. ఒగుగుచు లక్షణ మెఱుంగక, గొనుకుచు బ్రాసంబు నడిపాఁ గూడక మీఁదుల్
వెదకుచుఁ బదసంధులు చెడ, ననుకుచు వెడకవిత్ చెప్ప నతఁడుం గవియే. 166

అమూ వ్యూహాభ్యుదయందు:—

చ. కదలిగభీరపుష్పపుటికాచ్చటఁ జేతుల నిప్పపిండి పైఁ
గునురుగ నిల్చి యోపుగతి గూనల నూనియనించి త్రాట ము
న్నదికినకాటి వేల నది వొక్కటఁ గ్రుం కిడి వత్తు రెంద టే
పదలక యాతనింట కనివారమునం బరచేశవైష్ణవుల్. (అ. 1. 83) 167

చి శ్రీబౌరతమనందు:—

చ. చదివినవారికి న్నినినసభ్యుల చన్నది వాంఛ సేయుట
ల్లిదులకుఁ గల్గి విప్రులకు లేగలతోఁ గనుపట్టలక్షపె
న్నొదవుల నిచ్చునట్టిఫలము న్నయమేధము సేయుపుణ్యముకొ
గొదకక ఛాత్రి యంతయు నికుంఠితగాన మొనర్చుశ్రేయముకొ. 168

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

చ. అది శతకాశీదఘ్న మనుసార్థకనామముతోడ నుత్తమ
ప్రదములలోఁ బొగడ్డఁ గనినట్టిది యందునఁ బడ్డవానికికొ
బ్రదకులె యంచు (అ. 4. 56) 169

నసిష్ఠ రామూహూమిందు:—

చ. కదిసిన్ నోరువోయిమఱి కబ్బపుదొంతులసత్పదార్థముల్
గనుకుచు వెట్టివారిఁ బొడగన్నను గుఱినిస్నేహసౌఖ్యముల్
మదికి ననసహ్యమా శునకమార్గమునం జరియించుచున్నత
త్పదకవు లెల్ల మత్కవిత్ తప్పలు పట్టక యూర కుండుఁడీ. (అ. 1. 7) 170

అగస్త్యభేదఃఖలు:—

శ బ్రాను శాసనమూలనూత్రము.

మూ. నూ:—లఘువో లఘున శ్చేదో ద్వేధా న్నస్థా వ్యవస్థి శాస్తారః,
అన్యేఽన్యవ్యాకరణపుష్టా ర న్నవ్త్ర గృహ్యతేద్వివిధః. 12

1. బరచేశ (అచ్చు). 2. నోరువోవుదురు; నోరువోయియెరు. 3. నసహ్యమై.
4. జరియింపవచ్చు సత్పద; జరియింపుచున్న సత్పద.

- క. ఆలఘులఘునామకంబుల, నలరు నిరుదెఱంగు లగుచు నంతస్థము లీ
తెలుగను నయ్యెను రేఫము, యలనలు నెప్పబడి యుండు వ్యాకరణములకా.
- క. ఆద్యంతాంతస్థంబులు, చోద్యం బగుపాణినియనూత్రమువలనకా
హృద్యము లై యాగమసం, వేద్యా లఘులఘువు లన ద్వివిధము లయ్యెకా. 172
- ప. యనలు రెండువిధము లయినందునకు.

పాణినీయస్కాందము.

సూ. హలి సర్వేషామ్.

వృ. భోధగోఅఘోఅపూర్వస్య లఘులఘూచ్చారణస్య యకారస్య లోప
స్సాన్వీధిలి సర్వేషాం మతేన; భోదేవాః, భోలక్షీః, భోవిద్వద్బింద, భగో
నమస్తే, ఆఘో యాహి, దేవా నమ్యాః.

- క. పలుకులఁ బ్రాకృతనూత్రము, వలనను ద్వివిధంబు లగుచు వసుమతిలోన
స్వేలయుఁ దృతీయాంతస్థము, వలమును గొంచెంబు ననఁగ వనజదళాక్షా. 173
- నలమనఁగా: దొడ్డు ఆనుట, కొంచెమనఁగా: సన్నమనుట.

లకారము రెండువిధము లై నందునకు వాల్మీకియశ్రము:—

సూ. లోళఃపై శాచ్చామ్.

- వృ. లకారస్య శ స్స్యత్, ముకులస్య, ముకుళా, గలస్య, గళః. ప్రలయస్య, ప్రళయః.
క. అంతస్థంబులలోపల, వంతున కనఁగా ద్వితీయవర్గం బీగ్రం
ధాంతరమున నిరుదెఱఁ గగుఁ, గంతుజనక రేఫమన అకారం బనఁగాకా. 174

రేఫము ద్వివిధ మైనందునకు.

మూ. సూ.—ర ధ్వజ్య గృహ్యతే న్వివిధః.

13

రఘు=రేఫమన్ననో, అత్ర = ఈ యాంధ్రశబ్దచింతామణియందు, ద్వివిధః=
రెండువిధములుగా, గృహ్యతే=గ్రహింపబడును.

యకారభేదంబులకు.

మూ. సూ:—అద్యః క్రియాను భూతాద్యర్థసముద్యోతిశం వినా సర్వః.

సీ. ఆంధ్రోక్తిమొదల నాద్యంతస్థ ముండును ప్రాణ మై యది గనుపట్టుఁ గాని
నుడుగులనడుమను గడను యా కెందును దలకట్టు దక్క నెత్వంబు లేగు
యూపు భూతాదిక్రియాద్యోతితములఁ జూపట్టునెత్తవము దలకట్టు గాదు
తలకట్టు వక్రము ల్దాల్చుచిరెండును నలఘుముకారంబు లనఁగఁ బరఁగు

తే. నిష్కం దీపంకం గనుగొంటి నితలోన, నెచ్చటికి నేగె ననంగ నాద్యచ్చు లయ్యెఁ
గయ్యె మైనను గానియ్య గాయకమునఁ, గాయ వలె శౌరి ననఁ దలకట్టె లయ్యె.
సీ. ఎక్కడఁ గనఁబడియెనుఁ జక్రి చెలులార యింక నెవ్వరు చనియెదరు వెదుక
నివేళ నెటకుఁ బోయెద వన్న మిన్నక యేగె న న్నేమనియెదరు మీరు
హేమాంగదము లిడియెదఁ జెప్పరే వాని నేరీఁ బాడఁగనియెదము మనము
హితము దలంపఁ డాయెను నన్నుఁ గని నగియెడునకుల కిది హేతు వయ్యె
తే. ననుచు నిట్లు భూతాదిక్రియాపదాంతముల విశేషణభావిక్రియలను దక్క
మొదలియంతస్థమున కేత్వములు త్రిలింగ, దేశభాషను బుట్టవు దితిజభేది. 176

ఆదియకారమునకు సుద్యోగపర్యమునందు:—

తే. కొంచె మైనను దగఁ బంచుడువ మేలు, పనులయెడఁబుఁఖహార్చి యల్పంబునుఖము
ననుభవించుట హితముశత్రునకునైన, నిచ్చుటయె లెస్స యడిగినయెడ నృపాల.
(అ. 2. 47.)

మధ్యయకారమునకు రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

మ. ధననాథప్రియకంఠకాళిమము మోదం బొప్ప వీక్షించి చ
య్యన జంబూఫల మంచు డాసి నిజహస్తాగ్రంబు వేసాఁచి యే
పునఁ బల్తాఱును బట్టి రాఁ దిగుచువేల్పుంబ్రోడ విఘ్నేశ్వరం
డనుమోదంబునఁ జేయు మత్స్యైతి నత్యంతంబు నిర్విఘ్నముకా. (అ. 1. 8.)

విజయవిలాసమునందు:—

మ. అనిన న్నిచుదిలోఁ దలంచునది మే లా నిధనంకల్పు లీ
రని యావేశన చిత్రవాహనుఁడు కొల్వై యుండఁగాఁ బోయి యా
యన రా ర మ్మని గారవించి సుముఖుం డై రాజుగా రిప్పు డే
మనినా రెయ్యెవి వార్త లంచుఁ బయిపై నానక్తిలోఁ బల్కఁగకా. (అ. 2. 4.)

వ. భూతాదిక్రియార్థంబులు చెలుపని కడపటియకారమునకు. 180

విరాటపర్యమునందు:—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్భఘనసంతమసాంధము గాఁగ శంక యా
వంతయు లేక కీచకుఁ డహంకృతి ముంగలినాగమంటపా
భ్యంతరసీమఁ జొచ్చి¹ దరియం జని యారసి నెజ్జఁ గాంచి య
త్యంతముదావహం బగుడు నందు రయంబునఁ గేలు సాఁపఁగకా. (అ. 2. 381.)

1 కదియకా (ప.).

చమత్కారమంఃరియందు:—

మ. ధరలోనకొ ద్విజరాజనామమున సత్సంగంబున న్నత్కళా
నిరతి నిచ్చించియు నుత్పలప్రియుఁ డన న్నిత్యంబు రాజేవసం
హరణం బే కరజాలముల్ సొనిపి¹ చేయం బూను నీచం ద్రుఁ డొ
తరుణి వీనికి నెంత చేసిన దయాదాక్షిణ్యముల్ గల్గునే.

182

క్రియాపదాంతయశారమునకు శృంగార నైషధముగ:—

చ. అడిగితి నొక్కనాఁడు కమలాసను తేడికి వారువంబ నై
నడుచుచు నుర్విలో నిషధనాథున కెవ్వతె యొక్కొ భార్య య
య్యెడు నని చక్రఘోషమున నించుక యించుక గాని యంత యే
ర్పడ విన నైతి నీ ఎనుచుఁ బల్కినచందము దోచె మానినీ. (ఆ. ౨. 58)

183

తే. ధరణి నుయ్యెల పయ్యెద తాయెతులను, గలయకారంబులకు వక్రములు నిజంబు
ముద్దరాజురామన వానిమూఁటిని బద, మధ్యయా లని చెప్పె నివ్వాట మిధ్య. 184

తే. ఊచు నెలకా కగుటచేత నుయ్యె లయ్యెఁ
బయిసి యెద కున్మి వక్రోక్తిఁ బయ్యె దయ్యెఁ
దల్లి కాపునకై కట్టఁ దగినసరులు
తేలఁ బల్కంగఁ దాయెతు లేశ్యమునను.

185

ప. హేలాశబ్దమునకు దద్భవము ఏల. అది కుఱుచకొనుచేయుఁగా ప్రాస్వముగాఁ బ
లికిన ఎల అయినది. ఊచెడిఎల. గనుక అయ్యెల. హృదయశబ్దమునకుతద్భవము ఎద
అయెను. దానికిచేసిన నుండెడిది గనుక వక్ర సమాసము పయ్యెద యాయెను. ఎత్తు
లనఁగా దక్షిణదేశీయమున దండలను పేరు. దానిజడ్డను తేలఁ బలికిన ఎతు లాయెను.
తాయి యనఁగా తల్లి, ఆతాయి శిశువులకు శరీరరక్షగా కట్టునది యెతులు గనుక
తాయెతులు. అటుగనుక శబ్దాది నున్న అచ్చులు గాని హల్లులు గావు. సంధిచేతను ల
ఘయకారము లైనవి. ఇవిమూఁడును ప్రత్యేకపదములు గాని యేకపదములు గావు.
వీనిని తెలియక ముద్దరాజురామన కవిజాకసుబ్బివనిలోను చెప్పకొనిన పద్యము.

“తే. తాయెతులు నుయ్యెలయుఁ బయ్యెదయును దక్కఁ
గలుగ నెత్వంబు మధ్యయకారమునకుఁ
దుదిని గ్రియఁ దక్క నెత్వంబు గదియ దాది
నత్వ మొందదు దెనుఁగున నబ్జనాభ.

187

ద్వితీయాశ్వాసము.

స ప్రియ

ఉయ్యోలకు సరణ్యపర్యమునందు:—

చ. కలి దమయంతిఁ బాప సమకట్టి పొరింబారిఁ బాయఁసోపఁడొక్క

లలనను దీర్ఘసౌహృదబలంబున నిట్లులు రెంటియందు న

న్నలుఁడు విమోహరజ్జులు పెనంగ గతాగతకాయఁ డయ్యె ను

య్యోలయును బోలె నూఱడక యెంతయుఁ బ్రొద్దు వినిశ్చితాత్ముఁ డై. (అ. 2. 78)

పయ్యోదకు యయాతిచరిత్రమునందు:—

సీ. వలఁ బడ్డజక్కవల్ వెలె నున్న జిలుగుపయ్యోదలోనిగుప్ప పాలిండ్లు మెఱయ. 189

తొయ్యెతులకుఁ జంద్ర భానుచరిత్రమునందు:—

సీ. పా. ఒకయింతియొరఁగినసిక మీఁదముడిపువ్వు టెత్తులఁ దొరయుతాయెత్తులుచుట్టి. 19

అఘయకారమునకు.

మూ. సూ:— య శ్చృతి మార్గ్యా లఘయం ప్రవదన్తి ప్రాణతః పరం
ప్రాణమ్. 15

తే. తొలిపదము తుదిస్థంబుతోడఁ దమకు, సంధి లేనిపదాదిగ స్వరము రెల్ల

లఘయకారంబు లై భూతిలమున వెలయు, దేవకీపుత్ర జాంబవతీకళత్ర. 191

క. సురనది యాత్మజ కాకో, దరపతి యాసనము మరుఁడు తనయుఁడు రతిసుం

దరి యన్న ననుఁగుఁగోడలు, సిరి కయఁగనయభియిరువు శ్రీహరి కెపుడుకొ. 192

రేఫభేదంబులు.

తే. రేఫము అకారమును నన రెండువెఱఁగు, లగుచు వికృతిపదంబుల నమరియుండు
వాని సంస్కారపూర్వకావ్యప్రయోగ, సరణుల నెఱుంగవలయు సజ్జనవిధేయ.

ప. సంస్కార మనఁగా లక్షణవంత మనుట. ఇందులోపలనే భాషాపరిచ్ఛేదమునందు
జెప్పఁబడియున్నది. 194

తే. ప్రకృతి శబ్దానుశాసనోభియకవిసఖి, శంభుసేవకసోమభాస్కరులచేత

భారతాదుల విభజింపఁబడియొఁ దొల్లి, కరివరద రేఫములును అకారములును.

రేఫాక్షరసీసమాలిక.

శ్రీ కామెపల్లిపురీగోపికాజార యసురసంహార నీ కంకితముగ

నాదికపీండ్ర కావ్యము రెల్ల శోధించి క్రమత మా స్వములు దీర్ఘములు నై న

యచ్చులమీఁదను హల్లులమీఁదను గలుగు రేఘకారములు వచింతుఁ
 దాల్లపాకాన్వయోదధిపూర్ణ ధవళదీధితి ¹ పెద్దతిరుమలదేశికుండు
 మొదలైనవారలు మునుపు రచించినయవి యెల్ల జాలవా యనఁగ వలదు
 వెండియు నొకకొన్ని వెదకి కూర్చితఁ గవిరాజులు మే లని ప్రస్తుతింప
 నిట్టి వెట్టియు నని యిట్లు క్రిందను జడ్డ లుండెడులిపు లెల్ల బండితాలు
 వీనిద్విత్వము లొకవేళఁ బోయినఁ బోవు జెటిపోతు కటిమేక గొటియ యనఁగఁ
 జనిరి కాంచితిరి చేకొనియెద రనియెడునవి మొదలైన క్రియాపదముల
 తుదలను సంస్కృతపదములందును దద్భవములయందును అకారములు లేవు
 కచ్చుట బ్రతుకుట గ్రాలుట మొదలగుకారము లేఘవర్ణములె యగును
 జేకూటె ననుటకుఁ జేకుటె నని యిట్లు పొడుగు లెల్లను ప్రాప్తములుగఁ జేసి
 పలికెడువేళ రేఘములును తాలును మునుపటియట్లునే తనరుచుండు
 రా దక్క- సకలాక్షరములమీఁదను గ్రార కదియ నకారక్షకారము లన
 నట రవర్ణమున కొక్కటికిని బ్రైనిఫ యని నిల్చుటను రేఘ మనఁగఁ బరఁగె
 నరదంబు నేనాంగ మరుగుట పోవుట యరి కప్ప మరసగ మరుదు వింత
 యరయుట వెదకుట యిర వొంచు టమరుట యిరుపదంబు యుగార్థ మిరవు నెళవు
 కలనఁ బెట్టురుముట గద్దిక సేయుట యురణించు టురు ² లొడ్డు టురులఁ ద్రోయు
 టురువడించుట ³ పిక నొత్తుట యురువడి యురియాడుటయు డెంద మురియఁ జేయు
 తెరగలి చిచ్చు మేకెరు వెరమానుట యెర గాఁగ భోజనం బిడి యెరియుట
 యెరు లొండోరులసొమ్ము లొరయుట ⁴ యెరిమె కేకరివాడితూపులుకరిసెముక్కసి
 కరువలి పుత్రడి కరఁగి యీకరణిని గురుగునఁ బోసి యొక్కరుండు చేసె
 గరవాలు ముక్కెర కరకరల్ కరకరి కరిగోరుటలు కనికరము వాన
 గురియుట తొలుకరి కొరఁ బ్రాణములు కరకరఁ గ్రాలి కర మొప్పఁ గెరలి పడుట
 గరిత బంగరుమేను గరు దాల్చెఁ గరిచేడి గరిగె చేబట్టుట గరువతనము
 గిరగిర వ్రాయ వేగిరపడి జేగురుకొండపై గురుపోతు గురును పట్టి
 గురువులు బారుచు గురువుగా గురుగాకు గురుగులఁ బెట్టి ముగ్గురును వండి
 చెరుచుటయును మరి చెచ్చెర చేటును జెరుగుట చెరువులో జొరువఁ జేసి
 చొరక యచ్చెరువుగా చిరుగనికొకలచెరఁగులు చించుట చెరగు మనుట
 తరచి యాడుటయుఁ జిత్తరుబొమ్మ తరఁగలు తరిచినమజ్జిగ తరము బడిత
 తరము శక్యము మూడుతరములచుట్టంబు తరలఁ బారుట తరతర దిరుగుట
 తిరిసినకూడు మార్తరమేనినెత్తురు తెరలఁ గాఁగిననెయ్యి తెరవృత్తోడు

తేరతేర వచ్చుట తేరలు గట్టుట చెండు* తేరగులవారిలో దొరలుకొనుట
 తొరితొరి చెప్పుట దొరగుట బెడరుట దరి ద్రొక్కి జూదరి దరికొలుపుట
 దురము సేయుట దురదుర బోయి కుదురుట దొరయుట సరియాట దొరకొనుటయు
 దొర రాజు దొరకొలు దొరుసుట బొసగుట నర¹ చెండుకలు పెద్దనరము నురుగు
 నెరయఁగాఁ జల్లుట నెరసులు పరుసంబు పరువులు వెట్లుట పరపు నిడుపు
 పరిచనుచెంచుట పరిగొని పరిపరి పరపుట నించుట పరువడి యనఁ
 బరిమారుచుట పెనుపరి నేరుపరి దొడ్డపరి చప్పరంబు చెప్పరము పరగఁ
 బరికింప పరసు పొంపిరి వోనఁ బిరిగొని పురపురఁ బొక్కుట పురిఁటితగవు
 పురుడిడు పురికొలుపుట తుట్టెపురుగులు పెరగుట నిక్కుట పెరుగు పెరడు
 పెర తేనె పారిపారి పారుగునఁ బారిగొని పారిగడుగుట పారపాచ్చెము పార
 పారలుట చీపురు పారకలు బరికటె బరుజాలు గజ్జెలు బరవసంబు
 బరు లబ్బుఁగా నానవాలు ద్రావుట బరిమేను గంధపుచెక్కమీడిబరడు
 బిరుదు లబ్బరము గొబ్బెరకాయ బెరయుట బురబురఁ బొంగుట బురుదనేల
 మరులు మోహముబుద్ధి మరుపుట తామర మరియద క్రమర మరలి చనుట
 మిరియంబు మురిపెంబు మురియలు తునియలు మురమురలాడుట మొర మెరయును
 మొరపనేలయఁ జేంట్లు మొరయుట మొరడును ర మ్మని సిలుచుట రచ్చ రంగ
 రంకెలు రజ్జులు రమణ రక్కసి రహి రిచ్చలు రిత్తయు రెట్టు చెండు
 రేవర వివరంబు తెరువరి తలవరి యెవ్వరు నివ్వరు నవ్వ రనఁగ
 పరిచేను పరుజాలు పరుసయు పరపును సోపరి విరవిరఁ బోవు టనఁగ
 విరిసినవిరు తెల్ల విరియఁ జల్లుట కొలువురు పలువురు నలువురు పదువురు
 వెరువరి² వెరువాక వెరుసు దూసరియొడ్లు సరకు లమ్ముట సరి సరకు కొనమి
 సిరికి నై సురియల సురుగుట సిరిబడి³ సొరిది మోహరములు హరువు గనుట
 మొదలుగా నొక కొన్ని పదముల వ్రాస్వాక్షరములపై రేఫంబు లమరియుండు
⁴నారకు ల్లలవరు లారాట మారటం బారఁ గూరినశోక మారఁ గాఁగి
 నట్టిపా లారనియనల మారఁగ ధర్మ మారసె దనకన్నులారఁ జూచె
 శ్రమ మారఁ బొంగారఁ జల్లారఁ దనరారఁ సిరికె రెత్తుట యిగురు వెట్టు
 టిరేడు జగము లీరెలుగ సీనస్వర మీ రన నిమ్మ పెరూరు పల్లె

1 చెండుకలు (ప. వా). 2 వెరువార (ప. వా). 3 సొరిది (ప. వా) కాని
 శ. ర. లో సొరిది అనియేకాని సొరిది అనిలేదు. 4 ఆరికు.

* శ. ర. లో, తెలుగు అనియేకాని తెరగు అనిలేదు.

† శ. ర. లో, బురద అనియేకాని బురుద అనిలేదు.

యూరార్పు టూరట యూర కుండుట నొంగ లేరి యనుట యిది యేరి కనుట
 యోరోరి యనుమాట కోరుచుకొనుటయు నోర వోయినగోనె లోరనిలుట
 *కారులు కల్లులు కారు మెఱుంగులు పటుకారు ముక్కూరుపంట రిపులు
 కారు కారింనుట కడు నొప్పి పెట్టుట కారాకు కారాట కారియంబు
 కూరుట పొరులుట కూరుకు నిద్ర చెకూరుట కూరిమి కూర దినుట
 యెమ్ములు గూరగా నేయుట గాతంబు గూరుట దానికిఁ గూరుతు ననఁ
 గోరిక గోరుట కోరప్పనము పంది కోరాడె కోరడి కోర గిన్నె
 గారెలు భిక్ష్యముల్ గారాము బంగారు గోరు గారాబంబు గారవంబు
 చీరికి గాన కైదుచీరలు చేరుట చేరువ చెంతలఁ జెరఁ దనఁగఁ
 జీరుట పిలుచుట చూరనఁగాఁ బాడి చేరు ద్రావుట చూరి చిన్ని కత్తి
 తా రెల్ల నేగిరి తీరనికినుకతోఁ దూరుపునాటికిఁ జీరు లెక్కి
 తేరెద మనుచు నేతేర తేరకు తేర తెరొం సొమ్ములు తోరముగను
 దూరులు వలుకుట నారచీరలు వింటినారి విన్నూరు కన్నూరు మనఁగ
 నీరు ద్రావుట పోర నీ రయి పోవుట నేరుపు నేరేడు నోరు వడుట
 పూరేడు జగడంబు పేరుట పే రాఖ్య పేరిననేతులు పేరురంబు
 పోరామి పోరచి పోరోరి యనుటయు పోరుట పోరాట పోరితంబు
 బారు గట్టుట దైత్యు బారికిఁ దప్పట బారెడు బీరంబు బూరటిలుట
 బూరుగుచెట్లలో బూరగ యూదుట బూరెలు బేరంబు బేరజంబు
 బోరనిమోయట బోరుఁగొండ లనంగ బోరలు క్రిందుగా బోరగిలుట
 మారటమూర్తి యై మారిమసంగుట మారేడు వేమారు మారుతు రన
 మీరలు మేరలు మోరతోపు లనంగ రాయంచ రాచూరి రాయడి పడి
 రాణ రాణించుట రాయలు రాణువ రాపాడి రాముల్కు రాను రావి
 రాచుట రాజుట రాచుట రాలుట రాగిలుటయును రారా యనుటయు
 రాము పొ వ్వునుటయు రారాపు వలచు పోరా వినురా యేలరా చలంబు
 రీతి గా దనక నీరీతి రూపించుట రూపుట రూపరి రూపు రూక
 రేయి గేదంగిపూరేకులు రేయెండ రోజు రోకలి రోలు రోవెలంది
 ఘనులార బాలురు కాలారి జాలారి లేరు కోలారి తలారి కాండ్లు
 వారున మశ్వంబు వారనికోపంబు వారిండుకొనుటయు వారకులును
 వారక వార లెవ్వారును చెలియనివారు గా రిది యెల్ల వారకంబు

* శ. ర. లో శకటరేఫమేకాని అఘురేఫములేదు.

1 కాండు (పూ. ము); కాంట్లు (ప).

వీరలసాటి లే రీరాజ్యమున నన సారెల జూదంబు సారె సారె

సైరణ లేక వేసారుట నూరెలు సోరణగండ్లును నేరుపసపు

తే. సారు సారంబు నోడవేహరి వింత, హోర యనునిట నాదిగా నొక్కకొన్ని
తెలుఁగుపలుకులలోపల దీర్ఘ లిపుల, పైనిఁ దనరారుచుండు రేఫములు కృతుల.

హ్రస్వాక్షరములమీది రేఫములకు రూపములు.

అరదము=సేనాంగము	ఉరవడించుట= వీరకనొత్తు	కనికరము=పాడి
అరుగుట=పోవుట	ఉరువడి=బిగ్గర	[ట] వాన గురియుట
అరి యనఁగాఁ దనకంఠెనొ	ఉరియాడుట=డెంద	మురి తొలకరివానలు
డ్డరాజునకు బైటైడుపన్న	యఁ జేయుట	కొరఁబాణము
అర, అనఁగా సగము. దీనికి	ఎరగలి=చిచ్చు	[ల] కరకరఁగ్రులుట
లక్ష్యము:—	మేఁకెరువు=మేఁకపెంట్రిక	[ప్ర] కరమొప్పుట=మిక్కిలి యొ
అరగంటఁజూచుట=సగము	ఎరమానుట=ఎరపరికమువి	కెరలుట
కంటఁజూచుట, అరవా	డుచుట, ఎరగా నావా	గరిత=పతివ్రత
యి=సగమునోరు, అర	రిముఁబెట్టుట	బంగరు=పైడి
గోఱత= సగముతక్కు	ఎరియుట	మేను గరు చాల్చుట=గగు
వ-ఇవి మొదలైనవి	ఒరులు=అన్యులు	రుపాడుచుట
అరును=వింత	ఒండొరులు=ఒకరికరు	గరిచేడిగరిగె= పెండ్లివేళ్ల చే
అరయుట=వెదకుట	సామ్మలారయుట=ఒరగం	తఁబట్టుకొనియుం డెడిముంత
ఇర వొందుట=అమరుట	టను వాియుట	గరవతనము = సరకు సేయక
ఇరు=అనఁగా. రెండు దీనికి	ఒరిమి = కలిపికోలతనము,	పోవుట
ఇరువాగు, [లక్ష్యములు	ఒరిమి యనియుం గలదు	గిరగిర వ్రాయుట
ఇరువంక,	కేకరి=వాడితూఁపులు	వేగిరపడుట
ఇరువురు=ఇద్దఱు,	కరిసెము=కృషి	జేగురుకొండ
ఇరువాయి=రెండునోరులు,	కరువలి=గాలి	[వానిపని
ఇరుగేలు=రెండు చేతులు,	పుత్తడి కరఁగుట= కంసాల	గురుసులవరపు గురుసులు
ఇరుమేను, ఇవిమొదయినవి	ఈకరణిని=ఈరీతిని	గురువులు బారుట = గమన
ఇరవు=నెళ్లవు, [చుట	కరుఁగునఁబోయుట = పోఁ	విశేషము
ఉరుముట=ఒగడమునగడ్డిం	ఒక్కరుఁడు త్రఁబోయుట	[ట] గురువుగాను= దొడ్డగానను
ఉరణించుట	కరవాలు=ఖడ్గము	గురుగాకు=గురుగుహార
ఉరు లొడ్డుట=వేటుకాని	ముక్కుర=ముత్తెము	గురుగులు=పిడతలు
ఉరులఁ ద్రోయుట = కోలు	కరకరలు	ముగురు
లు మొదలయినవి పడఁ	కరకరి	చెరుచుట
గొట్టుట	కరి గోరుట	చెచ్చెర

చేటను చెరుగుట
 చెరువు=తటాకము
 చొరవఁ జేసికొనుట
 చొరక=చొరకపోవుట
 అచ్చెరువగుట
 అచ్చెరువు
 చిరుగనితోక
 చెరఁగులు=అంచులు ట
 చెరఁగుమనుట=తరచియాడు
 చిత్తరువు=బొమ్మ
 తరఁగులు=కరళ్లు
 తరచినమజ్జగె
 తరము=బడిత
 తరము గాదు, అనఁగా శ
 కృముగాదనుట
 మూఁడుతరములమట్టము
 దేహము తరలఁ బారుట
 తరతర
 తిరుగుట=సంచరించుట
 తిరిసినకూడు
 మార్తరు=పగవఁడు
 మేనినెత్తురు
 తెరలఁ గాఁగిననేయి
 తెరువు తోడు
 తెరతెర వచ్చుట
 తెరలు గట్టుట
 రెండు తెరఁగులు = రెండు
 తెగలు
 తొరలుట=కలయుట
 తొరితొరి
 చెమట దొరిగుట
 బెదరుట చింత్యము
 దరి ద్రొక్కుట
 జూదరి
 దరికొలుపుట [నేయుట
 దురమునేయుట = జగడము

మరదురఁ బోవుట
 కుదురు నేయుట
 దొరయుట=సరి వచ్చుట
 దొరికొనుట
 దొర=రాజు
 దొరతోలు
 దొరనుట=పొసఁగుట
 నర వెండు కలు
 పెద్దనరము=జీవనరము
 పిటిసురుగులు
 నెరయఁ జల్లుట
 నెరసులు
 పరుసము
 పరువులు వెట్టుట
 పరపు నిడుపు
 పరిచను చెంచుట
 పరిగొనుట
 పరిపరి
 పరపుట=నించుట
 పరువడి
 పరిమారుచుట
 పెనుపరి
 నేరుపరి
 దొడ్డపరి
 చప్పరము
 దెప్పరము
 పరగ
 పరికింపుట
 పరసు
 పొంపిరి వోవుట
 పిరిగొనుట
 పురపురఁ బొక్కుట
 పురిటితగవు
 పురుడు...ఈడు
 పురికొల్పుట
 కుట్టెపురువులు

పెరుగుట=నిక్కుట
 పెరుగు
 పెరడు=ఇంటివెనుక
 పెర=తేనె తెట్టి
 పొరిపొరి
 పొరుగు
 పొరిగొనుట
 పొరిగడుగుట
 పొరపొచ్చెము
 పొర
 పొరలుట
 చీపురు
 పొరకలు
 బరిగట్టె
 బరుజాలు=గజ్జెలు
 బరవసము
 బరులు=వళ్లులు
 బరిమేను=దినమొల
 గంధపు చెక్కమీఁది బరడు
 తాఁట
 బిరుదులు
 అబ్బురము
 కొబ్బెరకాయ
 పెరయుట
 బురబురఁ బొంగుట
 బురుదనేల
 మరులు=మోహము
 బుద్ధి మరుపుట
 తామరపువ్వు
 మరియాద
 క్రమర
 మరలి చనుట
 మిరియము
 మురిపెము
 మురియలు=కునియలు
 మురములాడుట=కోపము

మదిలో మెరమెర
మెరవనేల
తేంట్లు మెరయుట=కూ
యుట
మెరడు=మోటు
రమ్మని పిలుచుట
రచ్చ రంగు
రంకెలు వైచుట
రజ్జులాడి
రమణ
రక్కసి
రహి
రిచ్చపడుట
రిత్తకు రిత్త
రెట్టవడుట
రెండు చేతులు
దేవర
వివరము
తెరువరి
తలవరి=తలారి
ఎవ్వరు
దానమివ్వరు
నవ్వరు
వరిచేసు
వరుజులుగట్టుట
వరుపు=వాస లేకుంట
వరుస
ఓవరి
విరవిరఁ బోవుట
విరియుట=విప్పట
విరులు=పువ్వులు
విరియఁ జల్లుట
కాలువురు=కొల్బలము
పలువురు
నలువురు
పదువురు

వెరవరి
వెరవాక
వెరుసులు వేయుట
దూసరివడ్డు
కేసరులు [యు
దినసరులు మొదలయిన పన్ని
సరకు అమ్ముట
సరి
సరకు గొనమి=పరవ సేయక
పోవుట
సిరి=లక్ష్మి
సురియలు=చూరుకత్తులు
సురుంగుట=చచ్చుట
సిరిబడి
సారిది=చాలు
మోహరము = దండునకుఁ
బెద్దమొన
హరువు=ఉపాయము
ఇని ప్రాస్వాక్షరముల
మీఁదె లేఘములు.
—
దీర్ఘాక్షరములమీఁదె
లేఘములకురూపములు.
ఆరెకులు=తలవరులు
ఆరటుము
ఆరటము
ఆరఁ గూరినకోకము = తీర
నాడినదుఃఖము
ఆరఁ గాఁగినపాలు
ఆరనియనలము = శమింపని
యగ్ని
ఆరగ ధర్మము
ఆరయుట=పరామర్శించుట
తనకన్నులారఁ జూచుట=క
న్నులనిండుగఁ జూచుట

శ్రమమారుట = బడలిక
దీరుట
పొంగారుట=పొంగుదీరుట
చల్లారుట=చల్లఁదనము నిం
తనరారుట [డుట
ఈరిక తెత్తుట= ఇగురువెట్టు
ఈ రేడుజగములు [ట
ఈరెలుంగు=హీనస్వరము
ఈరు=ఇమ్ము
ఈరు=గ్రామము [పుట
ఈరారుట = చుఱు ముడు
ఈరమండుట=చాలించుట
దొంగ లే రని యడుగుట
ఇది యేరికి=ఎవ్వరి కనుట
ఓరి యని పిలుచుట
ఓరుచుకొనుట
ఓర నోయినగోనెలు
ఓరసిలిపోవుట
కారులు=కల్లులు
కారు మెఱుంగులు
పటుకారు
ముక్కారుపంట
రిపులుకారు
గారించుట=నొప్పిచేయుట
కారాకులు
కారాటుము=వ్యాపనము
కారియము=కర్జము
కూరుట=పొరలుట
కూరుకు=నిద్ర
చేకూరుట
కూరిమి
కూరదినుట
ఎమ్ములు గూరఁగా నేయుట
=యెముకలు నాట నే
యుట
గాతము కూరుట=నాటుట

దానిఁ గూతురు ననుట
 కోరికె
 కోరుట
 కోరు అప్పునము
 పంది కోరాడుట
 కోరడి=అవరణము గా వేసిన
 పొడిమట్టిగోడ
 కోరగిన్నె
 గారెలు=ధత్యములు
 గారాము
 బంగారు
 గోరు=నఖము
 గారాబము
 గారవము
 చీరికిఁ గొనక
 అయిదు చీరలు=కోకలు
 చేరుట
 చేరువ=సమీపము
 చేరఁడు
 చీరుట=పిలుచుట
 చూరు=పొడి
 చేరుద్రావుట
 చూరి=కొంచెపాటికత్తి
 తారెల్లరు=తమరందలు
 తీరనికినుక=శమింపని కోప
 ము
 తూరుపునాడు
 తేరులు=రథములు
 తేరెదము అనుట
 ఏతేరిన వచ్చి తేని అనుట
 తేరకు తేర, తేతేర యని
 యుం గలదు [నుట
 తేరోరి=సొమ్ములు తేరోరియ
 తోరము
 దూరులుచలుకుట
 నారచీరలు

వింటినారి
 విన్నారు
 కన్నారము
 నీరు ద్రావుట
 పోర నీ రయి పోవుట = చ
 చుట్ట
 నేరుపు
 నేరేడు=చెట్టు
 నోరు వడుట
 పూరేడుపిట్ట
 జగడము పేరుట
 పేరు=నామము
 పేరిననేతులు
 పేరురము = పెద్దతొమ్ము,
 పేరాముదపు గింజలు
 మొదలయినవి
 పోరామి
 పోరచి=కూర [ట
 పోరోరి=పోరాడోరియను
 పోరు
 పోరాటము
 పోరితము
 బారు కట్టుట
 వానిబారికిఁ దప్పుట
 బారెడు
 బీరము
 బూరటిలుట
 బూరుగుచెట్టు
 పెద్దబూరుగ యూరుట
 బూరెలు=పిండివంటలు
 ఓడబేరము
 బేరజము
 బోరని మ్రోయుట
 బోరుగొండలు
 బోరలు క్రిందుగాను బోర
 గిలుట

మారట=మార్చి
 మారి మసంగుట
 మారేడు
 వేమారు
 మారుట
 మారుతురు=పగవారు
 మీరలు=మీరును
 మేరలు
 మోరత్రోపు
 రాయంచ
 రాచూలి
 రాయడిపడి
 రాణ
 రాణించుట
 రాయలు
 రాణువ
 రాపొడి=రాచినపొడి
 రాముల్కపండు
 రాను=యథార్థము
 రావిచెట్టు
 రాచుట
 రాజుట
 రాయుట
 రాలుట
 రాగిలుట
 రారా యని పిలుచుట
 రాను పొమ్మనుట
 రారాపు
 నలదుపోరా
 విసురా
 ఏలరా చలము
 గీతి గాదు=నడితి గాదు
 క్షరీతి
 రూపించుట
 రూపుట=ఒకరిని తెలుపుట
 రూపరి

రూపుచెడుట	జూలారి	వారకము
బంగారురూక	వేరు	వీరలసాటిలేరు
రేయి=రాత్రి	కోలారివాడు	సాచెలజూడము
గేదంగిపూరేకులు	తలారికాడు	సాచెసాచె
రేయెండ=వెన్నెల	వారుపము=గుణము	నైరణ లేక
రోజు పుట్టుట	వారనికోపము = శమింపని	వేసారుట
రోకలి	కోపము	నూచెలు
రోలు	వారింతుకొనుట	సోరణగండు
రోవెలం=లంజ	వారకలు	నేరుపసుపు
ఘనులార-సంబోధనము	వారక	సారు
బాలురు-ప్రథమాబహువచనము	వారలు	సౌరంబు
కొలారి	ఎవ్వారు	ఓడ బేహరి
	తెలియనివారు గారు	మింతహారలు

ఇవి దీర్ఘాక్షరములమీఁది రేఫములు.

అకార సీనమాలిక:—

అఱవఱ అనఁ దునియలు నోట నఱచుట యతిమతి యఱగఱ అఱము టబ్బు
 1. అఱకటఁ బెట్టుట యఱచేత నఱకాల నఱవలు ద్రావిడు లఱపు డటిసె
 లటిగిపోవుట కొంచె మగు టఱనుఱ సేయు టఱ లేక చను టఱ గఱపుకొనుట
 అఱువది కోట్లఱ పొఱఁడు గు జ్జుక్కటి రూపటి పొలపటి యేపఱచుట
 పెంపటి సిగ్గటి బిట్టటి బెల్లటి నఱయిల్లు క్రచ్చఱ యక్కఱపడి
 2. యఱకమ్మ టఱమ ఱంటులఱ టఱకం బిటియుట కదియుట యిటియుటయును నన
 నిఱులు చీడటిబండియిఱును క్రిక్కిఱియుట యిఱుకటం బిఱుకన్తు మిటిసెచెడుట
 యుఱఁడు గైకొనఁ డేరి నుఱుకుట వేచను టుఱపదం బెల్లెడ సురుతర్థ
 ముఱు వన్నలా వను టుటిది బెట్టిద మయ్యె నుఱక మానక మొగు లొడ్డి యుటిమె
 నుఱకటి బలముటి యుటియని ల్లుటియుట యుఱనిరోపంబున నుఱుతపట్టి
 యెఱపటికంబన నెఱగుట మొక్కుట యెఱుపు కెంపెఱునువాఁ డెటికెఁజెప్ప
 టెఱకలు వాఁకొక్క లెఱుగుట తెలునుట యెఱుసొమ్మెకరిది యెఱచి మాంస

1. అఱకట పొదుగుట (పు); అఱకటఁ బెట్టుట (వా). శ. ర. లో అఱకడ అనియేకాని అఱకట యనిలేదు. 2. అఱకమ్మ టఱమఱులఱకుప యిటియుట కది యుట యిటియుట కలనుటయును (ప).

మొఱలుట విలపించు టొఱవ దేహం బొఱగాల నుండుట యొఱ క త్తిమూఱ
 యొఱకటంబున బోవు టొఱపులు నాఁ డెక్క¹ లొఱుగుబిళ్ల తలాడయొఱగువంక
 కఱపుట నేర్పుట కఱతలు పోకిళ్లు కఱదలు బుద్ధులు కఱటి మంకు
 కఱుకు కౌతిన్యంబు కఱవు దుర్భిక్షంబు కఱ కప్పు మెకములఁ గఱచుఁ గుక్క
 కఱపుట కఱయును క్కఱయుఁబ క్కఱయును గుఱుమాపుకుఱుగండ్లకుఱుచకుఱులు
 కుఱువలిగొనుటయుఁ గుఱు కుఱ కుఱకలు కుఱుగొని కుఱుగడ² కుఱుపు వ్రణము
 కొఱకొఱలాడుట కొఱఁత తమ్మవ పండ్లు గొఱకుట కొ³పంబు కొఱడు వడుట
 కొఱ యనఁగాఁ బని కొఱలుట నిండుట కొఱవిఁ జూఁడుట సొమ్ముకొఱకు ననుట
 గఱికె నట్టులు గఱగఱికలు గఱుగులు గఱిసె డగ్గఱ నంపగఱి పగఱలు
 గిఱిగొనుటయు మోటగిఱుకయు గిఱుమిట్లు గిఱులు వ్రాయుటయును గీఱుటయును
 గుఱక వెట్టుట గుఱగుఱ గుఱ వెట్టుట గుఱుకొని గుఱి గుఱు కొండి గుఱుతు
 గుఱుములు గింజలు గొఱుగుట వపనంబు గొఱవంక పిట్టలు గొఱక కట్టె
 వా చఱచుట గొడవలి కౌచి చఱచుట కరమునఁ జఱచుట గట్టుచఱులు
 చిచ్చఱపిడుగులు చిఱుతయొఁ జిఱునవ్వు చిఱికోట్టి చిఱిమి ముచ్చిటితనమునఁ
 జఱుకు పుట్టగ మేను చుఱచుఱఁ గాల్పుట చెఱువున భుజియించి చెఱక బట్టు
 చెఱలాట చెఱుచుట చెఱుముట చెఱుగుట చెఱసాల చెఱకులు చెఱిసగంబు
 జఱిజఱి పూజఱి జాజఱి జఱిగొని ⁴జఱపుట జఱజఱ జఱిగె ననుట
 చేతుల వెజఱుట జఱజఱఁ గ్రిప్పుట జాంజఱువెంట్రుకలో జొఱజొఱ యనఁ
 దఱుగుట వెలితియొఁ దక్కువయను గోసి వైచుటయును నగువలసినపుడు
 తుఱగలి బేహరి తఱుగనిసంపద తఱిగొలుపుటలు ముత్తఱులు తఱుచు
 తఱి వేళ పయనంబు దఱులుట పుచ్చినతఱకలు శత్రుల దఱియొఁ జొచ్చె
 దఱుముక వచ్చుట తఱిగొని వడచుట తఱుగ రెండవపారి తఱిఁబెనుచుట
 తఱుగలి తుఱుము వాతెఱ మోవి యేడ్చెఱ తెఱలినవాసన తెఱకొలుపుట
 చెఱపి నేయుట కన్ను చెఱచుట పాపుట తెఱవలు తెఱకువ తెఱఁగు విధము
 లొఱలుట కలయుట లొఱగుట ముందఱ నందఱు నెందఱు కొందఱింద
 టిద్దఱు పదఱుచుఁ బెద్దఱికంబున గద్దఱి యద్దితా కట్టెదుఱును
 నఱుజాకొంచెము మ్రాను నఱుకుట నిఱుపేద నుఱుముగా నుఱుపుట నెఱవుపాడవు
 నెఱి యనఁగా బాగు నెఱవొడ్డు గొప్పయు నగు నెఱి యనఁగను మిగుల ననుట
 నీటుల నెఱపుట నెఱి లేనిమిత్తుఁడు నెఱుకుట నిండుట నెఱికకానె
 నెఱఁకు లాయంబులు నెఱులు కేళంబులు పఱపఱఁ జించుట పఱుగదనము

1 శ-ర. ఒరగుబిళ్ల (యా). 2 శ-ర. జరపుట. 3 నిటులని (ప).

పఱుచుట నేయుట ప్రవహించుటయు వేగ నుఱుపటయును నగు నుచితధంగిఁ
బఱికెలు పఱియలు పఱివోవు టంపఱ పఱతెంచి పఱిగొని పఱి పఱియలు
పఱు వై నపువ్వు చూపఱఁ బరిమార్చుట తెంపఱ పెంపఱఁ దెప్పిజీలుట
పిఱుఁదను వెనుకను బిఱుఁగు నితంబులు పిఱుననుటయు వొడ్డ పిఱికినము
పుఱియ క పాలంబు పెఱికెలు గోనెలు పెఱిగినమిశ్రముల్ పెఱుకుకొనుట
పెఱ యితరార్థంబు పెఱుననిపోవుట బఱబఱ నచ్చి దబ్బఱ పలుకుట
బిఱబిఱఁ ద్రిష్పట బిఱునులు బఱుజులు మఱు మృద్భాండంబు మఱుఁగుచాటు
మఱచుట మఱ నాఁడుమఱదలు మఱఁదియుమఱియు నేమఱుటదల్చు ఱుమఱఁగుట
మఱుపడి క్రమ్మఱ మఱు లేక క్రమ్మటి పఱమఱ మఱఁగాలు పెఱమఱుట
మిఱిచూపు మిఱిమిట్లు మఱిముఱి చీకటిముఱిమొంగి మఱిమఱి పెఱములిడుట
1 మెఱుపులు మెఱునుట మెఱుఁగు లీనుట కనుమెఱుఁగుట దాఁగుట మెఱకవెలితి
మెఱులపెట్టుట మెఱ మెఱలుగామెఱయుట మెఱగుడుకుక్కలు మెఱకుతనము
ఱట్టు ఱంపిల్లులు ఱన ఱంపు ఱనికెలు ఱవఱవల్ ఱంపము ఱంతు ఱవిలి
ఱిక్కలు వైచుట ఱివ్వున ఱువ్వుట ఱెక్క ఱెప్పలు ఱెల్లు 2 ఱెచ్చు ఱొమ్ము
3 పఱతయు పఱదయు పఱడు గూయుట పంగపఱుగులు పఱలుట విఱికిననుట
విఱివోవు విఱిగాలి విఱివిడి కంబము విఱుగుట వెఱ బొమ్మ వెఱ చఱుచుట
వెఱచుట వెఱఁగు నివ్వెఱ సుఱ స్రుక్కుట యసు ఱుసు ఱను టివి యాది గాఁగ
గొన్ని తెనుంగుబల్కుల హ్రస్వములహిఁదఁ దప్పక బండితా లొప్పుచుండు
వెల్లంకితాతన బొల్లెను బండితా నిడుదపైఁ గలుగదు నిక్క మనుచుఁ
గావున నేను దీర్ఘములపైఁ గలపెద్దతా లొకకొన్ని యేర్పఱతు నింక
నాఱు సంఖ్యాపద మాఱడి యాఱికెపంతు చిచ్చాఱెఁ బాపంబు లాఱె
నాఱనిలేజ మూటాఱినముత్తైంబు రెడియాఱె శ్రమ మాఱె దాప మాఱె
నాఱపు లాడె నో టాఱె దేహం బెల్లి నూఱడి చాలించు టూఱుగాయ
లుదకంబు లూఱుట యొక పండ్లెఱుట యేఱువనీమలో నేఱు దాఱి
కాఱుసోతులు హంతకాఱి కాఱడవులు కాఱియఁ బెట్టుట గాసిలుట 4
గాఱుట జాఱుట కోఱులు పండ్లు గీఱుట నాఱుటయును దీఱుటయు నయ్యెఱ
జేఱెడు మాడలు చీఱుట రెండు గాఁ జేయుట యుయ్యెలఁ జేఱు లనఁగఁ
జాఱ యెల్లరిని దోఁచుట చోఱమీనులు చాఱబెబ్బులి చాఱపప్పు
జాఱుపయ్యెదలు బజాఱికన్నియలు మాజాఱంబులోన దుజాఱు లనఁగఁ

1 శ-ర. మెఱపులు. 2 శ-ర. లో రెమ్మ అనియేకాని ఱెమ్మలేదు. 3 శ-ర.

4 పఱద అనియేకాని పఱతలేదు.

దాటు మెకంబు లీతీటున దీటిను దీటుట పొదలలో దూటిచనుట
 దేటి చూచుట గడి దేటుట ధర్మంబు దేటుట యింతకు దేటుచు రన
 సొన్నాటి నాటు వైచుట నాటు విడుచుట నీటు నివ్వలమిఁదినిండుబూఁది
 పసపు నూటుట నూటుపనుట నన్నూటు మున్నూట నన వెన దొమ్మన్నూటును ననఁ
 బాటుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డేటు పాటుట యింకఁ బాటుట వెన్నిచ్చి పాటుటయును
 బడఁతిదేహము గటు పాటుట పీటుట చీటుట పోఁజుడు చిన్న వాఁడు
 బీటు వోసక యినుమాటు మా జడుగుట మాటి మసంగుట మాటుపడుట
 మాటుమా టాగుట మాటుమొగంబు వేమాటు పెద్దలమాట మీటి చనుట
 తామ నీలపుతాయి తాఁగ వెన్నెలఁజేడు తేసి తేనున గంగ తేవులెప్పు
 తేఁచుకుక్కలు తేల తేగు ప్రేతేఁచుట తోయుట వెదకుట తోఁత వడుట
 తే. వేటు వడుటయు వీటిడి వే తొకటియు
 నాదిగాఁ గొన్ని యాంధ్రవాక్యములయందుఁ
 బాదుకొను దీర్ఘములమిఁద బండితాలు
 వీని నెఱుంగక కృతినేయు వెట్టి గలఁడె.

197

కుటుచలమిఁది అకారములకు రూపములు.

అఱనఱలు=తునుకలు	అఱ లేక చనుట=అపోహ	క్రచ్చుట
నోట నఱచుట = కూయుట	ము లేకపోవుట	అక్కఱపడి
అటిముటి=బడిబడినియునుట	పెండ్లియటుగు	అఱకమ్మట
అఱగొఱలు	అఱపుకొనుట = దక్కించు	అఱంటులు=అఱటికంబము
అఱముట=అబ్బుట	కొనుట	అఱటులు=స్త్రీలు మెడను
అఱకటఁ బెట్టుకొనుట =	అఱునదికొట్టు	గట్టుకొనెడుపూసలు
పొదిగిటఁ బెట్టుకొనుట	అఱపొఱఁడు= పొట్టివాఁడు	అఱకము= అన్నములుగకుం
అఱచేయి	ఉక్కటి	డుట
అఱకాలు	రూపటి	ఇటియుట=కదియుట దీని
అఱనలు=ద్రావిడులు	పాలుపటి	కి లక్ష్యములు:—
అఱుపుడు=కుప్పసము	ఏపఱచుట	ఇటిచను=చిన్న చనుగవ
అఱిసెలు=అప్పములు	పెంపటి	ఇటికికొనిపోవుట=కదియిం
అఱిగిపోవుట=లేక్క వయ	నిగ్గటి	చుకొని పోవుట ఇవి
పోవుట	బిట్టటి	మొదలైనవి
అఱముఱ నేయుట	పెల్లటి	ఇటియుట=నలిగిపోవుట
	అఱమూఁత యిల్లు	ఇటులు=చీకటులు

బండియులును [కదియుట.
క్రిక్కిరియుట = మిక్కిలి
ఇటకటము = సునిలి
ఇటుకు = కొంచెము
ఆన్న మిఠినిపోవుట = కది
యబడి ముద్ద కట్టుట
ఉఱఱడు = సురేంద్రు నైన
సుగైకొనఁడు [వుట
ఉఱుకుట = వేగముగఁ బో
ఉఱు అనఁగా మిక్కిలియ
నుట దీనికి లక్ష్యములు:-
ఉఱునట్టిపరమా ఉఱుత
ననుశక్తివాలయఁగ ఇవి
మొదలైనవి.
ఉఱువు = లావు
ఉఱుది = బెట్టిదము
ఉఱక = మానక
మేఘ ముఱుముట
ఉఱుకఱి
బలముఱి
ఉఱియ = దిట్ట
ఉఱియుట
ఉఱుని = తెగువ
ఉఱుతపట్టి
ఎఱపటికము
అడుగుల కెఱఁగుట = మ్రొక్కట
ఎఱుపువన్నె
ఎఱుకువాఁడు
ఎఱికె = చెప్పట
ఎఱకలు = టెక్కలు
ఎఱుఁగుట = తెలిసికొనుట
ఎఱువుసొమ్ము = మఱొకరి
సొమ్ము
ఎఱచి = మాంసము
ఒఱులుట = శోకించుట

ఒఱవ = దేహము
ఒఱగాల నిలుచుట
ఒఱ = కత్తిమీడిమూత
ఒఱకటపుదోవనుబోవుట
ఒఱపులు = ఎఱ్ఱలు
ఒఱగుబిళ్ల
ఒఱగు వడక
కఱపుట = నేర్పుట
కఱతలు = పోకిళ్లు
కఱదలు = బుద్ధులు
కఱటి = మంకువాఁడు
కఱకు = కౌఠిన్యము దీనికి ల
క్ష్యములు:- కఱకెక్కుట
కఱకులాడుట ఇవి మొ
దలైనవి.
కఱవు = దుర్బుక్షము
కఱ = కష్ట దీనికిలక్ష్యము
లు:- కఱకంకుడు
పోకకఱ
తమ్మకఱ
నీలకఱ ఇవి మొదలైనవి.
కఱచుట దీనికిలక్ష్యములు:-
పండ్లఁ గఱచుట వేళ్లు
గఱచుట పూరి గఱచుట
పింజపింజ గఱచుట ఇవి
మొదలైనవి.
కిఱపుట
కెఱయట
ఉక్కెఱ = పిండివంట
పక్కెఱ
కుఱుమాపుచీర = కొంతమా
త్రము మాసినచీర
కుఱు = కంటు
కుఱుచు = కొంచెము
కుఱులు = వెంట్రుకలు
కుఱువలిగొనుట

కుఱుకుఱ
కుఱుకులు
కుఱుగొని
కుఱుగడ
కుఱువు = ప్రణము
కొఱకొఱలాడుట
కొఱతె = తక్కువ
పండ్లు గొఱుకుట
గుఱుపుకొఱడ [దుచునది
కొఱదు = ఆశాశమునఁ బొ
కొఱ = పని దీనికి లక్ష్యము
లు:- కొఱగామి కొఱ
గామి కొఱమాలట కొ
ఱ ఆవుట కొఱగలవాఁ
డు ఇవి మొదలైనవి.
కొఱలుట = పూర్ణమవుట
కొఱవినిగాల్చుట
వానికొఱకు - దుర్బు
గఱికెట్టలు
గఱుగుకాయలు
గఱిసె
డగఱ = సమీపము
అంపగఱి
పగఱ = పగవాఁడు
గఱికొనుట = కుప్ప వడుట
మోటగఱుక
గఱుమెట్లు = గఱుక చెప్పులు
గఱులు వ్రాయుట
గఱుట [రము
గుఱుక పెట్టుట = నిద్రావికా
గుఱగుఱ
గుఱపెట్టుట
గుఱుకొని
గుఱిగడచుట = మేరదప్పుట
గుఱుకొండి
గుఱుతు

గుణములు=గింజలు

తలఁగొలుగుట

గొలుగకపిట్టలు

గొలుక కట్టె

వా చలుచుట

కొడవలికొఁగఁచలుచుట అడ

చుట దీనికిలక్ష్యములు:-

చేతఁ జలుచుట వీఁపు

జలుచుట నేలఁ జలు

చుట గోడ నున్నము

జలుచుట యివి మొద

లైనవి.

గట్టుచలులు= కొండచరులు

చిచ్చులు = ఇంగలము దీనికి

లక్ష్యములు:- చిచ్చులు

డుగు చిచ్చులుకన్న చి

చ్చులుకోల ఆగ్నేయా

స్త్రము ఇవి మొదల

యినవి.

చిలుత = కొంచెము దీనికి

లక్ష్యములు:-చిలుత

యము చిలుతనడుము చి

లుతగండు ఇవి మొద

లైనవి.

చిలు=పిన్న ఇంగుతు లక్ష్య

ములు:- చిలునవ్వు

చిలుచెనుట చిలుదొడ

మొదలయినవి.

చిటికొట్టి

చిటిమి

ముచ్చిటితనము

చులుకుపుట్టుట

మేను చులుచులు గాల్చుట

చెలుపు

చెలుకబట్టుట

చెలులాడుట

చెలుచుట

చెలుముట=రాచుట

చెలుగుట

చెలుసాల

చెలుకులు

చెటిసగము

జటిజటి

పూజటి

జాజటి

జటిగొని

జలుపుట = ఆలస్యముచేయు

జలుజలు

జలుగుట=పోవుట

వెజలుట

బెజుబెజు ద్రిష్టుట

జంజులువెంటుకలు

జొజొజొ

తలుగుట = వెలితిలపుట

దీనికి లక్ష్యములు:-

నెయ్యి తలుగుట, మ

టియ్యి తలుగుటఅనఁగా

తక్కువగుట. దీనికిలక్ష్య

ములు:- ధారణ తలుగు

ట కొంత తలుగుట ఇవి

మొదలయినవి. కొన్ని

చోట్ల తలుగుట, అనఁ

గా కోసేవెచుట. దీని

కి లక్ష్యములు:- తల

తలుగుట మార తలుగుట

ఇవి మొదలయినవి.

తలుగటి = నిర్ణయించెడి

వాఁడు

తలుగని సంపద

తటి గొలుపుట

ము తలులు=నశులు

తలుచు=దట్టము

తటి=వేశ

పయనముతలుట

పుచ్చినతలుకలు

శత్రువులను దటియఁ జొ

తలుముకవచ్చుట చుట్టు

తటిగొని నడచుట

తిలుగ=రెండవసారి

తిటి=పెనచుట

తులుగలి=కొంత

తులుము

వాతెలు=మోవి

వడ్డెలు

తెలులినవాసన

తెలుకొలుపుట

తెలుపి నేయుట

కన్న తెలుచుట = పాపుట

దీనికి లక్ష్యములు:-

నోరు తెలుచుట, తలపు

తెలుచుట ఇవి మొద

లైనవి.

తెలువలు=స్త్రీలు

తెలువన

తెలుగు=విధము దీనికిలక్ష్య

ములు:- తెలుగెట్టిద

కో, తెలుగొప్ప, తెలు

గులేమి, ఇతెలుగున ఇవి

మొదలయినవి.

తొలులుట=కలయుట

తొలుగుట

ముందలును

ఆందలు

ఎందలు

కొందలు

ఇందలు

ఇద్దలు

పదలు

సెదటికము

గద్దటికాడు

అద్దటి

కట్టెదులు

నలుజు=కొంచెము - దీనికి

లక్ష్యములు:—నలుజు

పేలు నలుజుముత్యములు

మొదలగునవి.

మాను నలుకుట

నిలుచు బేద

నులుము=నుగు

ధాన్యము నులుపుట

కోక నెలుపు=పొడవు

నెటి=బాగు దీనికి లక్ష్యము

లు:—నెటి దప్పి నడుట

నెటి చెడుట నెటిర బ

డుట నెటిమొగము నె

టినులు నెటినొచ్చుట

నెటిద్రోవ నెటిచక్క

నొచ్చుట ఇవి మొద

లైనవి.

నెలు యనగా దొడ్డ దీనికి

లక్ష్యములు:—నెలుతన

ము నెలుగూలుట=దొడ్డ

నాటుట నెలునారసము

నెలుసటి నెలువాదులు

నెలుదాతలు నెలుబిరుదు

లు నెలుపంటలు నెలు

చందురుడు ఇవి మొ

దలైనవి.

మఱియు నెలు యనగా గొ

ప్ప దీనికి లక్ష్యములు:—

నెలుమంట నెలుచెవులు

నెలువెంట్రుకలు మొద

లైనవి.

నెటియను=మిగులను

నిటులు నెలుపుట

నెటిలేనిమిత్తులు వ్రుటు

నెలునుట=అంతట విస్తరిం

నెటిక=కాసె

నెలుకులు=అయములు

నెలులు=తలవెంట్రుకలు

కోక పలుపలు చించుట

పలుసదనము

పలుచుట = సేయుట దీనికి

లక్ష్యములు:—పలుచిన

పాట్లు చిక్కు పలుచుట

సిగ్గుపలుచుట భంగపలు

చుట ఇవి మొదలైనవి.

కొన్నిచోట్ల పలుచుట య

నగా ప్రవహించుట దీ

నికిలక్ష్యము:—నెత్తురు

కాలువలైపలుచుట.

ఒకచోట పలుచుట - యన

వేగ నులుకుట దీనికి

లక్ష్యములు:—వెనుకొ

ని పలుచుట గుఱుమా ప

లుచుట శత్రులర బలు

పుట అమ్ములర బలుపుట

ఇవి మొదలైనవి.

పటికెలు

పటియలు సేయుట వ్రుట

పటివోవుట = ముంచుకొను

అంపలుక=పక

పలు తెంచుట=వచ్చుట

పటిగొనుట=నిండికొనుట

పటిపటియలు సేయుట

పలు వైనపువ్వు

చూపలు పొగడను

పటిమార్పుట

తెంపలు

పెంపలు

తెప్పిటిలుట

పిలుచును=వెనుకను దీనికి

లక్ష్యములు:—వానిపిలుచు

దనె చొచ్చుట విటిగి

పిటిడికిర బాటుట ఇవి

మొదలైనవి. ము

ఒకపట్టు పిలుచును=కటిస్తల

పిటిసనుట

పిటివోవుట=వెనుకదీనుట;

దొడ్డపిటికితనము

తలపుటియ=కపాలము

పెటికెలు=గోనెలు

పొడవు పెలుగుట

అమ్ములు పెలుకుట=పీకుట.

పెలు యన మటియొకటి. దీ

నికిలక్ష్యములు:—పెలు

మూకలు పెలుచేతలు

పెలువారు పెలుచోట

ఇవి మొదలైనవి.

పెలుసనిపోవుట

బలుబలు నీడ్చుట

దబ్బులమాటలు

బిలుబిలు ద్రిప్పుట

బిలును గాల్చుట

కోటబురుజులు

మలువ=మంటికండ

మలుగు=చాటు దీనికి ల

క్ష్యములు:—మాట మ

లుగు పెట్టుట కనుమ

లుగుచోటు బలవంతుని

మలుగుచొచ్చుట మొ

మలుగు=కవచము కొం

దలు మలు అని యనిరి

ఇవి మొదలైనవి.

మలుచిపోవుట

మలునాడు

మఱదలు
 మఱది
 మఱియు
 ఏమఱిసాటు
 పలుమఱు
 మఱుగుట=మచ్చికయవుట
 మఱుపడి
 క్రమఱ=తిరుగ
 మఱులేక=మఱుగనలేక
 క్రమఱుట=తిరుగుట
 పడమఱ=దిక్కు
 మఱగాలు
 పెడమఱలుట
 మిఱిచూపుట
 మిఱుమిట్లుగొనుట
 ముఱిముఱి చీకటి
 ముఱి=మొండెము
 ముఱిముఱి=బడిబడిని
 పిల్లమెఱుములు చెచుట
 మెఱుపులు మెఱుయుట
 మెఱుగన లీనుట
 కను మెఱుగనట=దాగుట
 మొఱక=వెలితి
 మొఱ పెట్టుట
 మొఱ మొఱ బాడుట
 మొఱనుట=కోపవికారము
 మక్కలు మొఱగుట
 మొఱకులేనము
 ఱుట్టువొందుట
 ఱుప్పిల్లుట
 ఫజ్రపుఱవలు
 ఱుంఘవోవుట
 పట్టుఱచికే
 ఱువఱవలు=కోపము
 ఱుంపము
 ఱుంతు

అవిలి
 ఱిక్కలువైచుట
 ఱివ్వన నెగయుట
 ఱొళ్లను ఱువ్వట
 చిలుకఱుక్కలు
 కను ఱెప్పలు
 ఱెల్లుగడ్డి
 పూఱెమ్ములు
 బలుఱొమ్ము
 వఱత వెల్లి
 ఏఱినఱద
 వఱడుగూయుట
 వంగవఱుగు
 వఱలుట
 దండు విఱిగి చనుట
 విఱివోవుట
 విఱి గాలి
 విఱివిడి
 కంబము విఱుగుట
 వెఱబొమ్ములు
 వెఱచఱచుట
 వెఱచుట
 వెఱగొందుట
 నివ్వెఱవడుట
 నుఱనుఱ సుక్కుట
 ఆను ఱును ఱనుట
 ఇవి కుఱుచలమీఁది
 ఱ కారములు.
 నిడునలమీఁది ఱ కార
 ములకుగూపములు.
 ఆఱు=లెక్క దీనికి లక్ష్య
 మఱు:—ఆఱుచవులు ఆఱు
 మ్మలు ఆఱుమాట లివి
 మొదలైనవి.

ఆఱడిపోవుట
 ఆఱికెపంట
 చిచ్చాఱుట
 పాపము లాఱుట
 ఆఱనిలేజము
 ఱొటాఱినముత్యములు
 కొకతడియాఱుట
 శ్రమ మాఱుట
 ఆఱపులు
 దేహమంతయు నోటాఱుట
 ఱొఱడి విశ్రమించి
 ఱొఱుగాయలు
 నోరూఱుట
 ఱ్రికపండ్లెఱుట
 ఏఱువనీను
 ఏఱుదాటుట
 కాఱుపోతులు
 సఱంలెకాఱి
 కాఱదవులు
 కాఱియఁ బెట్టుట=గాసిపె
 ఱుట
 కాఱుట=జాఱు
 కొఱలు=నోటిపండ్లు
 గీఱుట=నాటుట
 పండ్లను గీఱుట=తీఱుట
 చేఱెడుమాడలు
 చీఱుట=నడిమికి రెండుగాఁ
 జేయుట
 ఱయ్యాలచేఱులు
 చూఱ=అందఱినిదోచుకొ
 నుట
 చోఱమీను=చేప
 చూఱలబెబ్బలి
 చూఱపప్పు
 పయ్యెదజూఱుట
 బజాటిపాండ్లు

హజాఅము = పెద్దకొలుపు	ఇనుమాలు	అరుగుట=పోవుట
సావడి	మాటుడుగుట	చెలుచుట
తుజాటి=ధనముగలవాడు	మాటి మసంగుట=గావు పట్టుట	తెలుగుట
తాటుట=పలు వెలుట	మాటుపడుట	తొలుట
యీతిను తీటుట = నేయవలసిన పనితీటుట	మాటుమాట	తొలుగుట
తీటినమిట్టగుడ్లు	మాటుమొగము	నెరయుట=విస్తరించుట
పొదలలో దూటుట	వేమాటు	పరిగొనుట
తేటిచూచుట	పెద్దలమాట మీటుట	పరిచనుచుట
తేటికొనచూచుట	తాచుట	పరిమెయి=పరయొకటి
గడిదేటుట	నీలపుతాయి	పరిమార్చుట
ధర్మముదేటుట	వెన్నెలకేడు = చంద్రుడు	పెరుగుట
ఇంతకుం దేటుదురు	కేసి	క్రమర
సొన్నాటి = అగ సాలవా	కేసున	మరలట
వంగనాటు వైచుట	గంగకేవున	ఇవికులుచలమిఁది రేఫ
నీటు అనఁగా నిష్పపెంగప్పి	కేవు	అకారములు రెండు
యుం దేడుబూడిద	కేఁచుకుక్కలు	నగును.
పసపు నూటుట	కేల	
నూటుపదులు	కేగు	అరుట=శశుంచుట
పాటుఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు	ప్రేతేచుట	తీరనికిసుక
ఏటు పాటుట	తోయుట=వెదకుట	తీరుట
ఇంకఁ బాటుట	తోఁతవడుట	పోర నీరయి పోవుట
వెన్నిచ్చి పాటుట	వేటు పడుట	మారిమసంగుట
దేహము గలుపాటుట	వీటడి	వేమారు
పీటుట=చినుగుట	వేటొకటి	ఇవిదీర్ఘములమిఁది రేఫ
పోటుఁడు=చిన్నవాడు	ఇవి నిడుదలమిఁదిబండి	అకారములు
బీటు వోవుట	తాలు ఉభయ రేఫలు.	

కులుచలమిఁది రేఫఅకారములు రెండును అయినవానికి లక్ష్యములు.

అటుగుట, పోవుటకు మాసలపర్వమునందు:—

క. మఱునాడె యగుట లెస్సగ

నటిగె నినుం డవుడు వేడి యడరినదిపుల్

తుటగలి గొని పట్టుమగిరి

చటికి ననతిదూరుఁ డై విశదుఁ డై తోచెన్.

జెఱుచుటకు నభావర్యమునందు:—

క. జెఱుచఱువ నింతకంటెను, దఱుచుగ బాణంబు లేసి తడయక పగఱం

జెఱుకు నని యిసుమఁ జల్లుచు, నుఱక ధనంజయుఁడు రణజయొన్నతి నరిగెన్.

(అ. 2. 305)

తెఱఁగునకుం గవిజనాశ్రయమునందు:—

క. నెఱయంగా నీచందము, తెఱఁ గెఱుగక కవితఁ జెప్పఁ దివురనతఁడు ద

బ్బఱచీకు చీకుగుఱ్ఱముఁ, బఱపినగతి నిఖిలహాస్యపదనిరతుఁ డగున్.

200

(అ. 1. 4)

తొరఁగుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

సీ.పా. పరమాత్ముపదములఁ దొరఁగి పాఠెడునెట్టి, తరఁగలపై లీలదాఁటి దాఁటి,

(అ. 1. 54)

అందే:—

తే. పొగడమ్రాచులమొదలను బుప్పరసము

¹తొఱఁగి నెత్తావి యందున నెఱయ పొప్పెఁ

బూచుకొఱకును మున్ను నింపులు దలిర్పఁ

గడఁగి వనలక్ష్మియుమిసిన కళ్లయనఁగ. (అ. 2. 69)

202

పరిగొనుటకు.

పరిచనుచెంచుటకు విరాటపర్వమునందు:—

చ. పరిచనుచెంచె గోగణముఁ బట్టె నన న్నిని పిన్న గాన మీఁ

దరయక రాజనందనుఁ డహంకృతితోఁ బఱతెంచి నైన్యవి

స్ఫురణముఁ జూచి భీతిఁ దనబుద్ధి గలంగినఁ బాఱఁ జొచ్చె న

పురుషునిశౌర్యసంపదయు భూరిబలంబు నెఱుంగఁ డేమియున్. (అ. 4. 78) 203

పరిమెయి యున్నందునకు శాంతిపర్వమునందు:—

చ. పరిమెయిఁ బాటి పాఱఁ గని పట్టి వెసం బెడకేలు గట్టి తె

చ్చి రసురభిర్త నూచి యిటు సేరఁగఁ డే వల దీకృతఘ్నుని

బొరిగొని వే తిసుం డనినఁ బోకడ మాలినవార మయ్య యి

ద్దరితశరీరముం దినఁగ ²దోసము మా కని వార లొల్ల మిన్. (అ. 3. 505) 204

1 అచ్చపడ్డనృసింహపురాణమందు 'తొరఁగి' 'నెరయ' రెంటును లఘురేఫ మున్నది. 2 గూడునె (ప. వా.) ఈపాతమున యతిభంగము.

పరిమార్చుటకు.

పెరుగుటకు స్త్రీపర్వమునందు:—

క. పెరుగుట స్రగుట చపలం, బొరయుట యరుచులు గాఁగఁ బుట్టుట సావం
బెరయుట పాయఁ బదార్థో, త్కరములనైజంబులెల్లఁ దప్పింప నగున్. 205
(అ. 1. 24)

క్రమముకు అరణ్యపర్వమునందు:—

మ. పటచుం దవ్యుగఁ జేయలంతి నిలుచుం బట్టిక యాసాసలం
బిటువోవుం బొదలందు డిందుఁ బొడముం బిట్టుల్కి శే దాటుఁ గ
మృతీ చూచుం జెవి దార్చి నిల్చు మలయు న్నట్టాడుఁ గ్రోడాడు నే
మఱిన ట్లుండుఁ దృణంబు లాను నలయున్ మాయామృగం బిమ్ములన్. 206
(అ. 6. 327)

మఱిద లనుటకు భాస్కర మాయణమునందు:—

చ. ఎఱిగి యెఱిగి మున్నతఁడె యెగ్గొనరింపఁడె దానికై కదా
చెఱఁ గొని వచ్చితిం బిదప నీత వృథాకథ లింక నేల పెం
పట బ్రతు కింత తీయనె ఖరాదులచావున కేమి చింత నీ
మఱదలిబన్న మేపగిది మానిని యీగుడు సంధి చేసినన్. (యుద్ధ. 784.) 207

నెరసె ననుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

మ. ధరణీమండలి దిద్దిరం దిరిగెఁ బాతాళంబు ఘోరై ని
ర్జరనాథప్రముఖాఖిలామరనివాసశ్రేణులం దోలిమై
నెరయం బంకజసంభవాలయముని న్నిండాఁ నవ్వేళ శ్రీ
కరదైతేయతనూభవోద్భవకథాకల్యాణ ముద్ఘోష మై. (అ. 3. 141) 208
నిడుదలమీఁదిరేఫటకారములు రెండుచులియినవానికి లక్ష్యములు.

ఆరుటకు శాంతిపర్వమునందు:—

క. కారవులు సేయునవమతి, కారణముగఁ గోప మెత్తెఁ గర్ణనివదనాం
భోరుహము గనుగొనఁగ¹ శ్రమ, మారు న్నావశము గాక యాతనిబుద్ధిన్. 209
(అ. 1. 18)

ఆదిపర్వమునందు:—

క. కాటడవిఁ బఱచుమృగముల, నూటడకం దిగిచి డెస్సి యున్నతనిశ్రమం
బాటంగా నెదఁ దాపము, దీఱఁగఁ బైపీచె నన్న దిపవనంబుల్. (అ. 4. 18) 210

కాటులకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. అఱిడిపోకయు న్నలము నందుటయుం గని పల్క నేరమి

న్దాటునోటిదాన నయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్పి కేఁ

గాటులు ¹సే లెద న్నినుడు కర్జము నెగ్గును గాన నల్క మై

²పీఱిడి యైనమానిసికి వెండి వివేకము గల్గ నేర్చునే. (అ. 3. 107) 211

తీటులకు రామాయణమునందు:—

ఉ. మీటినకోటలు నిగిలి మింటికిఁ బర్వినపల్ల³వెండు కల్

తీటినమిట్టగుడ్డు నతితిగ్తరం బగునట్టిసాహసం

బాటని తేజము న్నిశల నంటినచేతులు లోకరాజిలో

నేటినమేటిరూపముల నెంతయు నేర్పిరి రాక్షసు ల్పడికె. 212

తేటులకు యుద్ధకాండమునందు:—

క. తేటుదురు రిపుల నక్కట, మీటుదురును నిపుడు మూర్ఖు మెయి నిట్లున్నా

రాటనితేజబులతో, నీటు పయిం గవిసి యున్న నిప్పులువోలెకె. 213

నీటనుటకు.

త్రిపురాంతక దేవుని యుదాహరణమునందు:—

ఉ. అఱిడియాస నరసధనాధిపలోకమునిండ్లవాకికుల్

దూటుట మాని శ్రీనగముతూరుపువాకిట దూటి పాపముల్

నీటుగఁ జేసి గంధవతి నీళ్లను గ్రుంకి మనంబులోనిచి

చ్చాటుగఁజేయు టొప్పుఁ ద్రిపురాంతకదేవునకై నమస్కృతుల్. 214

మాటి యనుటకుఁ గర్త పర్వమునందు:—

ఉ. పాటినఁ జూచి కారవపుపాలుండు నూతతనూజుతోడ నీ

కాటియ మద్బలంబునకుఁ గాఁ దగునే వివిధాస్త్రసంపద

నీటిననీవు గల్గఁగ నమేయపరాక్రమ నీకుఁ బాండవు

⁴ల్లాటి తలంప నీదగుబలంబును జేవయఁ జూపు మిత్తటికె. (అ. 3. 10) 215

వేమా అనుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

క. మీటినమానులకినుకకు, మా అలుగక యున్నమీసమగ్రక్షమ నే

మాటు గొనియాడఁగాఁ దగు, గీటునె సాత్వికులబుద్ధిఁ గిల్పిషచయముల్. 216

(అ. . 95)

1 చీరద (ప. వా). 2 పీఱిడి (ప. వా). 3 వెంట్రుకల్ (ప. వా).

4 మాటె (వా).

క. తెలిపితి నన్నయభట్టా, గులకావ్యములందు నాకు దొరకినశేఖరం
బులు తాలు మఱియు నెందులక, గలిగినదగ వనక యవియుఁ గైకొనుటాప్సకా.

క. తొలుతటివారలు వాడని, తెలుగులపలుకులను గలద్వితీయాంతస్థం
బులు గూర్చు తద్దేదం, బులు చెలియమి బుధులు ప్రాసములకు యశులకుకా. 218

లకారభేదంబులు:—

తే. మఠసంహార నిర్బహోస్తులనె కాను, వెలయుదొడ్డశకారంబు వికృతియందు
నెళవు దశవాయి మేళంబు నె ల్లనంగ, బల్లెరం బనఁ గక్కులకల్లె మనఁగ. 219

ఆ ప్రధమమీఁద నుండుపంచమవర్గాది, వర్ణమునకు బదులు వచ్చి నిలచు
లాఠి యనువకార మూతమై తెలుఁగునఁ, బరువు నెట్టి చిహ్నవడియె ననఁగ. 220

మూ. సూ — క్వచి దవినస్త ఉదోతౌ దంతోష్ఠభవస్య వికృతిశబ్దాదా.

సీ. జాతివా గలవోధృశబ్ద మొక్కటి దక్క సంస్కృతాంధ్రముల ముజ్జగములందు
శబ్దంబు మొదల నిచ్చయముగాఁ గొమ్ములు నోత్పంబులును గల్గి వొకటి కైన
వాకు శృంగములకై వడి నోత్పములభంగి శబ్దాదిఁ గలయవి స్వరము లగును
రెండును లాఠుల నుండుఁ గృష్ణుఁడు గిన్న వుట్టి మోదినఁ జెట్టు వొలిపె వనఁగ
తే. నడుమగొమ్ములు సంస్కృతాంధ్రములరెంట, బలసీజాత్యక్షరములకే గలిగి యుండు
భావుకము నివు భవుకంబు భవుఁ డనంగ, బొడవు దీవులు సవురంబు పువ్వు లనఁగ.

లఘులఘుభేదంబులు:—

మూ. సూ. — నాన్యేషాం వై ధర్మ్యం లఘులఘూనాం రయోస్తు నిత్యం
స్యాత్. — 17

క. వైకృతకావ్యంబులలోఁ, గాఢోదరశయన లఘుయకారము వారై
కైకొనఁ దగు ప్రాసములకు, జోకయె స్వరహాయలు వడికిఁ జొప్పడు టరుదే.

తే. ప్రియుఁడు రాఁడాయె సత్యభామయెడఁ గాఁగ
నెన్ని మాయలు పన్నెనో యెఱుంగరాదు
గాయఁగాఁ జొచ్చె శశి మింట నాయనంగుఁ
డేయఁగాఁ జొచ్చె సఖి చక్రి యేడి యనఁగ. 223

క. రెండర్థంబులపద్యము, లంఛెడిచో నొకటి యచ్చు నొకయర్థమునకా
నిం దారుహల్లు నగు ఘోర, ఖండన వలసినను లఘుయకారము కృతుల్లకా. 224

రాఘవసాండ్వీయమునందు:—

క. విని యతనిం దనపై నిను, కొని యేగినియమికిఁ దగనిఘోరాత్రి యొన
ర్చినవాడ మీకు దండుడ, నని తనుఁ జెలుపుచు వారి కప్పనఁ జేసెన్. 225
(అ. 1. 25)

సీ. త్రైయక్ష పానీయ పీయూష వైయాత్య హైయంగవీన వైయానిక త్వ
దీయ స్వకీయా స్పదీయ మదీయ ప్రభృతులను ¹గియ్యలు పెట్టి రాదు
క్షయ్యజయ్య న్యాయ్యసాహాయ్య సాన్న్యాయ్యధాయ్య హేయ్యములనికొయ్యములను
గ్రయ్యశబ్దమునను గియ్యలు గల వని తెలిసి ప్రాసములకు నిలుప వలయు
తే. పైయెద సయాటయు నొయారి బలుగయాళి, యుపదంబులఁ గొన్నిటివరసిచూడఁ
దొలఁగు నిలుచును గియ్యలుచెలుగులందు, సత్యభామాముఖాంభోజచందరీక. 226

శశిబిందుచరిత్ర మునందు:—

ఉ. పయ్యెదఁ బాపి గుబ్బలను బాహులఁ బట్టఁగ నిచ్చి మోవిపైఁ
దియ్యనిమోవియు న్ననను దీరఁగఁ గ్రోలఁగ నిచ్చి యిప్పుడో
తొయ్యలి నీవి ముట్టినను ద్రోచెద వేనుఁగు నిచ్చి యంతుశం
వియ్యక కయ్య మాడఁ దగునే నను నిగతి నేఁచఁ బాడియే. 227

చిత్ర భారతమునందు:—

ఉ. ఆయమరాచలంబు ధను వై విలసిల్లఁగ విష్ణుఁ డమ్ముగా
వేయువిధంబులం బరిధవిల్లెడుశింజిని గూర్చినట్టిశూ
లాయుధు ²నొక్కమాత్రమున నంగము వ్రయ్యఁగ మోది మించి తోఁ
దీయనివింటనే వెనుకఁ దీయనివీరమున న్ననోభవా. 228

రేఫమునకు:—

తే. జ్ఞాతి వైరంబు నొంది ప్రాసంబులందు, విశ్రమములందుఁ దమలోన వేలు గలిగి
దేవదానవు లట్లన తెనుఁగులందు, మించి రేఫఽకారముల్ మెలఁగు గృష్ణ. 229

క. భ్రమయక రేఫములకు రేఫములను తాలకును తాలుఁ బ్రాసములను వి
శ్రమములను జెప్పఁ దగు నీ, క్రమ మెఱుంగక రెండునుం గుకవి గూర్చుగృహిత. 230

అ. ³సారది భోజకన్య నరదంబుపై నిడి, రేయిఁ దెచ్చె ననఁగ రేఫ మయ్యె
మఱిది యనక సిగ్గు పఱిచి రుక్మిని జాల, అట్లు చేసె ననఁగ తా ముకుంద. 231

తే. చెల్లు నని ముందు భీమన చెప్పె ననుచు, గలుపుదురు రేఫములును అకారములును
దుష్టకవు లవి యొక యొక దొంటిపెద్ద, లందఱును నేల విభజింతు రని తెలియరు.

క. వలసినరేఫఱకారము, లలవడుఁ దా మొకటి కొక్కటని భీమనయే
పలుకుట గలిగిన నాతఁడు, గలిపినలక్ష్య మొకటైనఁ గనబడ కున్నే. 233

ఉ. బహిరపోతరాజకృతభాగవతంబు సలక్షణంబు గా
కిమ్మహి నేమిటం గొనువ యెంతయు నారసి చూడఁగాను రే
ఫములు తాలునుం గలసి ప్రాసము లైనకతంబునం గదా
యిమ్ముల నాదిలాక్షణికు లెల్ల ను మాని రుదాహరింపఁగన్. 234

శారదాదర్పణమునందు:—

లే. చురజర్గులకు మొదలియూష్ణములు మూఁడు, సరసవడి నిల్పఁగా నేకజాతి యైన
బండితాకు రేఫము వడికుండ రాదె, ప్రాసవర్ధంబులకుఁ గూర్చ రాదు గాని. 235

* ఈపద్యంబు లక్షణవేద్యంబును నుకవిహృద్యంబును గా దది యెట్లనిన:—

కవిజనాశ్రయమునందు:—

క. ధరజగ్గఱను నీ రెండ్రక్షరములు విన్నయదిలేదు శబ్దము మొదలన్
మరయలవములను నేనక్షరములు తమతమకె నట్లు కమలాధికా. 236

అనంతని ఛందమునందు:—

క. ధర నెక్కటివళ్ళులై తగు, లరమణులు దానితోఁ దొలంగక లాకు
న్మరి శాయని విశ్రమవేళ రమాధవ రెండునుం గలసి నిర్మించున్. 237

ఆ. మరుసితండ్రి లోకమహితుండు యాదవ, రాజసింహమూర్తి రక్షకుండు
తాఁగ వేలు పనఁగ అంపిల్లు నెక్కటి, వళ్ళు నాఁగ నిట్లు వనజనాభ. 238

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. లరమణున లేకతరవళ్ళు, లరయఁగఁ దమతమకె కవులయనుమతి వళ్ళులై
పరఁగుఁ బదాంతముకారము, పొరి నూఁదిన దూరి చనినఁ బురుబుఁభువు లగున్.

(ఆ. 7. 44)

లక్ష్యము.

ఆ. అజ్ఞా లాడి యిగి తాపడి సభలోన, తేనిపోరిలోన తిచ్చుఁ బొరసి
తెన్న ముడుగుపుడమితేండ్ల నేల నుతింప, మనకు విశ్వనాథుఁ డొనరి యుండ.

సర్వలక్షణసారసంగ్రహమునందు:—

లే. మహిమ నెక్కటివళ్ళు లన మరవణులు, రహివి దమతమకయ యేగు రమ్యచరిత
వనఁగింభీర సద్గుణవాస యనఁగ, భంజితాసురసముదాయ యాంజనేయ. 241

* ఇది(వా) లోనే కనబడును. 1 భుల కగున్.

రేఫలోపము.

క. నేరు పనునట్టిలపితము, లో రేఫం బచ్చుతోడ లోపం బగు రా
ధారమణ వలసినప్పుడు, భారతమున సోమయాజి పలుకుటవలనక. 242

విరాటపర్యమునందు:—

క. ద్యూత క్రీడకుఁ గొండొక, నేతుం గపటమున నొప్పనిజనంబులు నా
చేతిధన మెల్లఁ గొని పరిభూతి యొనర్చిన విరక్తి పొడమి వెడలితిక. (ఆ. 1. 196)

మౌసలపర్యమునందు:—

క. కాచి కొని వచ్చి తగ నా, నేచినయ ట్టచట నిచట నిలిపితి మునినా
ధా చేటును భంగంబును, నై చిత్తము శోకమునకు నగ్గం బయ్యెక. (ఆ. 1. 215)

లోపము రామికి రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

క. వీరికి బుద్ధిబలంబులు, కారణములు గావు సువ్వె కలరె ధరిత్రి
నేరిచి బ్రతికినవారలు, నేరక చెడ్డటివారు నీరజనేత్ర. 245

కౌరవడులకు.

తే. క్రిందు గ్రద్దయుఁ దోవయుఁ ద్రివ్వుఱుటయుఁ
బోచుటయు బ్రతికించుట మొక్కుటయును
వేలుటయు సుక్కుటయు నన వీనిమొదలి
వా లిటులఁ గొన్నిటను గౌరవడులు చెందు. 246

లకారమునకు.

క. విరమణములకును బ్రాసా, క్షరములకును లశలు దొడ్డనన్న ములును మ
చ్చరము లెఱుంగక చెల్లును, హరసుత “లశయో రభేద” యనునూత్రమునక.

ఆ. గంగ కొడుకుమాట గాదని సభను బె, భ్రష్టపడ నెల్ల నృపులలోన హరిని
గొల్ల డనుచుఁ జాలఁ ద్రుల్లి చేదివిభండు, వొలిసెఁ బఱచి బలము నెశవుఁ జేరె.

వకారమునకు.

తే. పాలుపడి నిల్చు లాతివా ప్రాసమునకు, జాతివాకు సవర్ణ మై శంక లేక
యతికిఁ బంచమవర్గాద్య మగుటఁ జేసి, చెల్లుదు వకారమునకు లక్షీభుజంగ. 249

తే. అవనితనయునిచేత బట్టు వడి యున్న, పడుచుకొమ్మల హరి చెట్ట వట్టి యేలె
దనిలి పదియాఱువేపురు దమకుఁ దాము, మేలువాఁ డని తను నిచ్చ మెచ్చుకొనఁగ.

తే. లాతి జాతికి వడికి నిల్చు దగ దనుచు, నూత్రమునఁ జెప్ప లే దని చూడ వలదు
నన్న యార్కుఁడుపంచమామ్నాయమునను, నిలుపులత్వంబులకుమాఱు వలకవశ మె.

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. భూసుతకీర్తి బ్రాహ్మణుడు పుట్టగఁ దోడనె పుట్టు నుత్తమ
జ్ఞానము సర్వభూతహితసన్నతబుద్ధియుఁ జత్తకాంతియు
స్థానమదప్రహరము సమత్విము సంతతవేదవిధ్యను
స్థానము సత్యవాక్యము దృఢప్రతిముం గరుజాపరత్వముకా. (అ. 1. 157) 252

క. నువు నువ్వు నూవు నూబు, న్నెవఁ డెవ్వఁ డెవ్వఁ డేవఁ డీతఁ డనంగాఁ
బువు పువ్వు పూవు పూమొ, గ్గవురా వికసించె ననగ నగు వలయునెడకా. 253

నూ వన్నందుకు శశిబిందుచరిత్ర మునందు:—

క. నూవుంబువ్వును సంపెగ, పూవు గెలిచి బిరుదుముత్తైపుంజల్లి దగ
ద్దా నైచె ననగ ముంగరతో వినుచు నేత్రనాన తుల లే కొప్పకా. 254

ఏవాఁ డన్నందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. ఏ వొకతె యే యిలఁ బది, వేవురు వేవలచి పట్టి వెదకిన నడ్డం
బై వచ్చి వలదు నా నిం, దేవాఁడు మగండు లేమి నెఱుంగవు కంటే. (అ. 2. 256)

శాంతిపర్వమునందు:—

క. ఏనానిబంధుమిత్రులు, జీవధనంబులును నొప్పిఁ జెందుదురు గృతుం
గా వాని నెన్నఁగాఁ దగుఁ, గేవలతనుకార్యయుతుడు కృతుఁడె ననంత్రా.
(అ. 1. 52)

పూ వన్నందుకు ఆముక్తమాల్యదయందు:—

ఉ. వేవినమేడపైవలలి వేణికఁ జంట పహించి విప్పఁగాఁ
బూవులు గోళ్ల మీటుతఱిఁ బోయెడులేటుల మ్రోత కామిశం
కావహ మాఁ గృతాభ్యసన లాటను దంతపుమెట్లవెంబడిం
జేవడి వీణ మీటుటలుఁ జక్కెడలించుటలుకా¹ సమంబుగకా. (అ. 1. 62) 257

వ. కడమవి ప్రసిద్ధములు గనుక లక్ష్యములు వ్రాయలేదు.

సకారభేదంబులు.

క. శన లెఱుంగక చదువంగాఁ, బొసగ ద చెట్లనిన శకలము సకృత్తనుచో
వసుధ సకలము శకృత్తన, రసికులు నవ్వుదురు గాన రాక్షసవైరీ. 258

నీ. వికృతిపదాదిని వెలయునాటవహల్లు మొదలివిభక్తిపైఁ గదిసెనేని
యరయఁ దృతీయోష్ఠ మగు శౌరి నీరలు దాచి గోపశ్రీల నేచె ననగఁ

బ్రథమోష్ఠవర్ణంబుఁ బరికింపఁ దద్భూషాద్యంధ్ర దేశోక్తులయందు లేదు
సింగంబు సింగిణి సెవమును సెలగోల వీసెడు పసి గొనఁ జేసి రనఁగ

తే. భీష్మ సన్నత యివి తృతీయాష్టలిపులు, గాని ప్రథమోష్ఠవర్ణము ల్లావు వీనిఁ
దెలియక రచించు కృతులు ధాత్రితలమునఁ, బ్రాసభంగంబులై నగుబాటుఁజెందు.

క. తెలుగుపదంబుల నెత్వము, గలమూడవయూష్ఠమును శకారముఁ గాఁగ
బలుకుదు రజ్జుజనంబులు, సెలగోలలు సెనగ బాటుపేరులు ననుచోక్ష. 260

మాకారవివేకము.

సీ. బహ్వర్థ విహ్వలి జిహ్వ హ్వ లాహ్వన గహ్వ రోపహ్వర ప్రహ్వ కహ్వ
శబ్దంబులు వకారసహితంబు లగుఁ గాని బిందుపూర్వములు దా మెందుఁ గావు
సంహతి సంహృతి సంహితా సంహార సంహన నాంహా నృసింహ రంహ
బృంహణ పదములు బిందుపూర్వకములు గాని వకారయుక్తములు గావు

తే. మాముడులు నిల్చు బ్రహ్మజిహ్వగపదములఁ
జిహ్వ మనుచోట నాముడిఁ జెందియుండుఁ
గియ్య లగు లేహ్య గృహ్య త్రగృహ్యములను
ప్రాసముల వీని నెఱిగి చెప్పంగ వలయు.

261

కావ్యాదిగ్రాహ్యవర్ణంబులు.

మూ. నూ.-శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగాస్త వీవ కావ్యాదౌ
గ్రాహ్యః.

18

తే. లిపుల కధిదైవతంబులు లింగములును, బ్రాణగతి ఫలవీజంబు లాసనములు
నమృతములు విషములును దగ్ధాదిభములు, దెలిసి కావ్యముఖంబున నిలుప వలయు.

క. జడ్డలు గలమాతృక తొలి, నిడ్డ నభోర్ణములకెల్ల నేటికి మీఁదక్ష
దొడ్డదొరబిడ్డకెనడి, నొడ్డ కనుపడ్డ వ్రాల కూహింపఁ దగుక్ష. 263

వర్ణాధిదైవతంబులు.

తే. హరిధరలు కంతురమ లంటిమరాంబ, లలకుమారపరాహశక్తులు వసుత్రి
దివభిషక్తులు మధుచిత్తభవులు కాళి, కార్యలు హరాభవులు పతు లచ్చులకును.

సీ. స్వర్ణవర్ణములకుఁ జతురాస్యపవమానకరీముఖగణపతినరమృగేంద్రు
లింద్రావరజగుహాద్రీంద్ర జాభైరవజను లంతకాస్త పశివమహేశ

వాణులు ఫణినాథవాసుకినందికేశ్వరపద్మమిత్ర శంకరులపేర
భద్ర కేశవద్రుభద్ర కాశీశాలధారులు నింక నంతస్థములకు
అ. మారుతాగ్ని పూర్వమాతంగవరుణులు, శాదివర్ణములకు శ్రీదినేశ
వాక్పినాకధరులు వల మాటిశాకు భూతములు సాగమోక్తదైవతములు. 265
తే. కృతిముఖాక్షర¹దేవత పతికి సుకవి, పరునకును లేఖకునకును వాచకునకు
శ్రోతృజనములకును శుభాశుభఫలంబు, లెలమి గల్పించుచుండు మహీస్థలమున.

వర్ణలింగంబులు.

క. పుల్లింగంబులు ప్రాణము, లెల్లను స్త్రీలింగములు మహిని స్వరములతో
హల్లులు నపుంసకంబులు, హల్లు లగుఁ గ కారముఖ్యములు నలినాక్షా. 267
తే. చిరవిభూతి పతికి స్త్రీలింగలిపు లిచ్చు, భంగపఱచుచు ఓండలింగలిపులు
భూరివై భవంబు బొందించు బుల్లింగ, లిపులు తొలుత నిలిచి లేఖనినత. 268

వర్ణంబులకు నల్పప్రాణమహా ప్రాణంబులు.

అ. స్వర్ణవర్ణజాతసమలిపు ల్పాడవ, ఎర్లమానను విషమవర్ణములును
నాలు గూర్చుములును నలిమహా ప్రాణంబు, అల్పసంజ్ఞికంబు అన్యలిపులు. 269
క. తొలుత మహా ప్రాణంబులు, నిలిచినఁ గృతినాయకుండు నిల్లను నెలలో
పల నల్పప్రాణాక్షరములు గూర్చినఁ బెక్కు-ఎర్లములు జీవించుకా. 270

వర్ణంబులకు దేవమనుష్యతిర్యగ్రారవగతులు.

నీ. ప్రాణార్ణములుఁ బదియాఱును పంచమాక్షరములఁ బాసినస్పర్శములును
హస్వంబు లగుతటి నాదిత్యగతు లగుఁ జాపు లైనపుడు భూజవగతు లగుఁ
జంతింప ననునాసికాంతస్థవర్ణంబు లరయ నెప్పుడును దిర్భగ్గతు లగు
శషసహాక్షరచతుష్టయమును దొడ్డక్కరంబును గూడ రారవగతు లగుఁ
తే. గృతిమొదల నిల్చిరుగగతు ల్క్రిస్తీజేయు, మనుజగుతులవిరోధినాశనముఁ జేయుఁ
గినిసి తిర్భగ్గతులు చాలఁ గీడుఁ జేయుఁ, బతికి రారవగతులు పాపంబుఁ జేయు.

వర్ణంబులకుఁ బ్రత్యేక ఫలంబులు.

అ. శుభకరంబు లాఱు విభవనాశదములు, నాల్గు కీర్తిదములు నాల్గు హాని
దములు రెండు వరుస దప్పక కౌవ్యంబు, మొదల నిలువఁ బ్రాణములు ముకుంద.
నీ. ధనధాన్యగుతరాజ్యకనకంబులును యశోనాశనారోగ్యదైన్యప్రతాప
మరణంబులును దుఃఖమానభింగ ద్రవ్యరోగభద్రములును భోగయుద్ధ

ధర్మ తేజఃపరితాపంబులును శౌర్యభీతినిగొనంప్రీతివంశ

నాశనంబులును మానక కాదివర్గంబు లైదు నొసంగు కల్యాణదాహ

చే. భేదదీర్ఘాయువులు యకారాదు లిచ్చు, జయభయశ్రీ సుఖంబు లూహము లానర్హు
నాయు వల్పంబుగా దొడ్డలొ యొసంగు, గవికిఁ బలికిని బద్ధ్యాదిఁ గదియునవుడు.

వర్ణంబులకు బీజపక్రము.

సీ. నిలువుగీటులు పది నిలిపి రేఖాపట్టు మడ్డంబుగా గీచి యాదిలిపులు
తొలిదొంతిక్రిందుక్రిందుల రెండురెండు డిడి రెండవదాన నొండొండు గూర్చి
కడపలిప్రాణంబు కడగ మున్న లిఖించి హెచ్చుకా దానిపైయింట నిలిపి
తరువాతిదొంతులధామంబులను గాదు లొక్కటొక్కటి క్రమ మొప్ప వ్రాసి
తే. యడ్డముగఁ జూడ నయ్యె వాతాగ్నిభూమి, జలభివీజంబు లివి కావ్యములకు మొదల
నిలువ ఖేదార్థిధనహర్ష నిర్ధనంబు, లాసఁగుఁ గర్తకు భర్తకు నుదధిశయన. 274

బీజాక్షరచక్రోద్ధారణము.

అ	ఆ	ఇ	ఈ	ఉ	ఊ	ఋ	ౠ	ఇవిగియు
ఇ	ఈ	ఉ	ఊ	ఋ	ౠ	అ	ఆ	ఇవిగియు
ఉ	ఊ	ఋ	ౠ	అ	ఆ	ఇ	ఈ	ఇవిగియు
ఊ	ఋ	ౠ	అ	ఆ	ఇ	ఈ	ఉ	ఇవిగియు
ఋ	ౠ	అ	ఆ	ఇ	ఈ	ఉ	ఊ	ఇవిగియు
ౠ	అ	ఆ	ఇ	ఈ	ఉ	ఊ	ఋ	ఇవిగియు

వాయుబీజాక్షరములు
 పద్యాదిని నిలిపిన
 ఖేదమునుజేయును.

అగ్నిబీజాక్షరములు
 పద్యాదిని నిలిపిన
 ఆర్తిని జేయును.

భూమిబీజాక్షరములు
 పద్యాదిని నిలిపిన
 ధనమును జేయును.

జలబీజాక్షరములు
 పద్యాదిని నిలిపిన
 హర్షమును జేయును.

గగనబీజాక్షరములు
 పద్యాదిని నిలిపిన
 నిర్ధనమును జేయును.

ఊర్ధ్వముఖాధోముఖపార్శ్వముఖంబులు,

తే. వట్టనుడు లార్ధ్వముఖములు వక్రములును
గుడునులు నధోముఖంబులు గడమపదియుఁ

బాఝ్యముఖములు ననుసతోఁ బ్రాణహాని
భేదసంపద లాసగుఁ గావ్యాదినిలిచి.

275

వర్తంబులకు నమృతశ్రవణములు.

క. పరువడి ప్రాస్వము అమృతా,క్షరములు కృతిమొదలఁ గూర్చగదము అడంచుకొ
¹ధర నిడుపులు వినులిపు అవి, గరళముగతి మ్రింగుఁ బతిని గావ్యాది నిడక. 276

వర్ణంబులకు దుష్టనక్షత్రంబులు.

క. పలికెడుకబ్బమునకు మొన, దల నెలకొనునక్కరంబు తారకదగ్ధ
దుల నెదింటను దొరలక, వెలసిన నాయకున కింద్రవిభవం బబ్బుకొ. 277

దగ్ధజ్వలితధూమితారలు.

తే. మ్రారభేటము విడిచినతార దగ్ధ, యపుడు వసియించునది జ్వలితాఖ్య దాని
ముంగలివిధూమితంబివిమూఁడుగృతికి, మొదలఁగిదినిమృతిదుఃఖగదమోలాదవు.

మృతజీరోగభంబులు.

తే. సైంహికేయగ్రహస్థితర్షంబుమీఁది, తార మొదలుగఁ బరుమూఁటిదనుక జీవ
యుతము అవతలి వన్నియు మృతము లిట్లు, త్రివిధముగఁజెప్పఁబడియె విరించిజనక.

ఆ. తమ్మిటుట్ట మున్న తారక మొదలుగ, మృతము లేడు ప్రాణయుతము లర్క
పరిమితములు రోగభంబులు గూడంగ, నిది వశిష్టమతము యదువలేక. 280

క. కృతిమొదల నిలిచి చంపును, మృతనక్షత్రంబు చాల మే లానరించుకొ
సతతంబు జీవతారక, పతికిఁ చెవులు నేయు రోగభము నెలలోనకొ. 281

అవకాద్యర్థి న్వరనిర్ణయము.

వరరుచినంహితోక్తవచనంబులు.

శ్లో. స్వరాః పంచవిధాః ప్రోక్తా ఆ, ఈ, ఊ, ఏ శితి క్రమాత్,

తై ర్యుక్తా అవకాద్యర్థా ఏకైకం పంచధా భవేత్.

అవకహడా మటపరతా నయబజఘా శ్చార్ధ గనదచలాః,

వర్ణా ఏతే భానా మేకైకం పంచధా క్రమశః.

ఐత్వ మాత్వ మనుస్వారో వినర్గో వా¹ భవే ద్యథా,

నర్వస్వరాణాం మాత్వత్వా దేతేనా మన్వరో భవేత్.

1 ధరనిడుపు విషమ లిపులవి (వా). 2 గదనిన (ప వా). 3 లాసగు (ప).
4 భవేద్యది (ప).

ఋత్యైత్వయో ర్నిధో హ్రస్వదీర్ఘయో రైక్య ముద్యతే,
యామభోక్త మిదం జ్ఞాత్వా వజే త్సర్వబలాబలం.

క. తలకట్టులు గుడుసులు కొమ్ములు వెస సేత్వములు నోత్వములు ననక బ్రాణం
బులు పంచవిధములై హ,ల్లుల సెల్లుల గూడుకొని నిలుచుచు దారలకుకా. 282

తే. అవకచాడలును మటపరతాక్షరములు, నయబజఘగసదలచవర్ణములు వరుస
నిరువదియు స్వరపంచకాన్వితము లగుచు, గృత్తికాదుల నాల్గేసిహత్తియుండు.

తే. ప్రాణహృదకమునను నాద్యస్వరంబు, జనని యగుటను బిందువిసర్గవక్ర
తమములకుఁ దాన యగునిడుదలకు నెల్ల, గుణుచలగు వట్టునుడులకుగుడుసులగును.

నక్షత్రాధిపతులు.

సీ. అశ్వినిప్రభృతుల కై దింటికిని దస్త్రయమకీలిధాత్మనహారకరణు
లార్ద్రాదులకు శంకరాదితిచిత్ర శిఖండిసంభవభుజంగమపితలును
నిజముపూర్వాఫల్లసముఖ్యములకు భగార్యమార్కత్వప్రహరిణహాయలు
మఱి విశాఖకు శతమఖవహ్ను లిద్దఱు పిదప ననూరాధ మొదలుగాఁగ
తే. నాలుగింటికి మిశ్రేంద్రనైర్వతాంబు, లుత్తరాషాఢనుండిఁ యష్టాడువలకు
విశ్వవిధివిష్ణువసుతోయ విభువిరించి, పాదహిర్భుద్వ్యపూషులు పతులు కృష్ణ.

క. ఏతారకు నెవ్వఁడు విభుఁ, దాతనినామంబు లెల్ల నాతారకుఁ బ్ర
ఖ్యాతమాగాఁ జెప్పంబడు, జ్యోతిశ్శాస్త్రంబునందు సుమనఃస్తుత్యా. 286
వర్ణంబులకు నక్షత్రంబులును రాసులును నెఱుంగు తెఱుంగు వివరించెద.

కాలజ్ఞకల్పోక్తశ్లోకంబులు.

శ్లో. అకారః కృత్తికా మేష ఈ ఊ, ఏకృత్తికా వృషః,
ఓ, వా, వీ, వూ, ధాతృవృషే వే, వో, మృగవృష స్తథా.
కా, కీ, మృగశిరాయుగ్మం కూ, ఘం, జం, ఛ, శివాయుగం,
కే, హ, గో, అదితిద్వంద్వం హీ, సురాంబాకుశీరకాః.
హూ, హే, హో, డా, పుష్యకర్కీ డీ, డూ, డే, డో, హి కర్కటః,
మా, మీ, మూ, మే, ముఘాసింహో మో, టూ, టీ, టూ, భగేభభుక్.
ఘే, ఉత్తరాభహర్యక్షో, టో, పా, పీ, ఉత్తరావధూః,
పూ, య, ణ్నా, థా, హస్తకన్యా వే, పో, చిత్రా కుమారికా.

1 ఋత్యైత్వయో (వా). 2 పితరులు (ప. వా). 3 కుశీరకః (ప. వా).

రా, రీ, చి, త్రా, తులూనాశీ మా, శే, గో, తా, మను త్తులూ,
 తీ, తూ, తే, వై శాఖితాలీ తోవిశాఖా సరీస్పషః.
 నా, నీ, నూ, నే, మై త్రికీటో నూ, యా, యీ, యూ, స్వరా డవిః,
 యే, యో, ఖా, బీ, డై త్త్యచావో బూ, ధా, భా, డా, జలం ధనుః.
 బే, విశ్వే దేవగోదంఢో బో, జా, జీ విశ్వవాశ్చరః,
 జూ, జే, జో, ఖాభిజన్మన్రో ఫి, ఖూ, ఫే, ఫో, హరి గ్రహః.
 గా, గీ, ధనిష్ఠామకరో గూ, గే వసువయోధరః,
 గో, సా, సీ, సూ, శతభిష గ్వుటరాశి రుదాహృతః.
 సే, సో, దా, అజరాట్కుంభో ధిలజైకవనో ఝమః,
 దూ, శా, ఝూ, దా అహిర్బుధ్న వృతారాక్షేత్రం తిమింగిలః.
 దే, నో, చా, చీ, పౌష్టతారా రాశిః పాతీనసంజ్ఞకః,
 చూ, చే, చో, లా అశ్విని భా లీ, లూ, లే, లో భరణ్యజః.

ప. వెండియు వీనికి నాదేశంబు లగునక్షరంబులు గల వవియును జెప్పెద. 288

శ్లో, ఘోరార్ద్రాద్ద్విత్వీయేంఘ్రా వహిర్బుధ్న వృత్తతీయకే,
 డకారో జలభ స్వాంతే తద్వితీయే ధ కారకః.
 భవర్ణక స్తత్త్వతీయే ఏతే వర్గ చతుర్థికాః,
 ద్విత్వీయే హిర్బుధ్న వృధస్య ప్రథమోఽక్షరం విదుః.
 రాద్రాహిర్బుధ్న వృతో మూర్ధనక్షత్రాణాం చునీషిభిః,
 ద్విత్వీయాదిత్రిపాదేషు యే వర్ణాః కీ ర్తితాః పురా.
 తేషా మేకైకవర్ణ స్సాస్య తుర్వస్వరసహస్వితః,
 మాతృత్వా దస్వర స్తేషా మేక ఏవ ప్రకీ ర్తితః.
 ఆస్యద్విత్వీయవర్గానునాసికాక్షరయో ర్విధః,
 భేదో నా స్తి మిథ స్తద్వ్య దంత్యవర్గసమార్థయో.
 య త్ర తిష్ఠంతి నానూదౌ సంయోగవ్యంజనాక్షగాః,
 త త్రాదిన్యం జనం గ్రాహ్య మి త్యుక్తం బ్రహ్మనూనుశే.

1 అజరాట్కుంభో (ప. వా).

2 ఘోరార్ద్రాక్షద్విత్వీయర్ధాహ్నిహిర్బుధ్న వృ (అచ్చుప్రతి).

రేఘాన్వితాక్షరో యత్ర నామాదా నృపభృత్యయోః,
ధనధాన్యాయ దంపత్యో స్త్రాగ్యో రేఘన్తు నేతరః.

తే. హరునిరిక్క రెండవకాల నవలిభాద్ర, మూడవపదంబునను సలిలోడువునకు
నల్లి నేత్రకృతానుసంఖ్యాంఘ్రిలంఘ, గ్రమత వర్గచతుర్థాక్షరంబు లమరు. 289

క. జలరవిశివోత్తరాభా, ద్రులతోలిసాదములఁ దక్కఁ దక్కినమూఁడు
గలలిపుల కేస్వరంబులు, తల నిలచిన నొకటి గాఁగఁ దలఁపఁగ వలయున్. 290

క. మించి ప్రథమానునాసిక, మెంచఁ జవ్రాంత్యమునకు నెల్లెడఁ జెల్లున్
బంచమవర్గచతుర్థము, వంచంపక స్వద్విత్వియవర్ణమున కగున్. 291

క. పతినామాద్యర్థమునకుఁ, గృతిముఖమున నుండువ్రాయెని గీర్వాణ
స్తుత ద్విత్వము లున్న నధో, గతము లుడిగి మీఁదిమాతృకయ కొను టొప్పన్.

క. నామాది నుండువర్ణము, దామోదర రేఘసంయుతం బై యున్నన్
యామళమునఁదు రేఘం, బే మిక్కిలి గ్రాహ్య మనుచు నెన్నంబడియెన్. 293

నాయకాక్షరకూటంబులు.

తే. నేత్యనామాది సంఘేడిమాతృకకును, గావ్యముఖవర్ణమునకును గాంతిజాతి
చక్రగణయోనిలింగనక్షత్రయోగ, రాశిఖగమైత్రు లెఱిగి కూర్చంగ వలయు. 294

క. కుతలమున వధూవరులకుఁ, జతురత దైవజు వణి విచారించుగతిన్
గృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ దెలియఁ దగు నుకవు లివి తొమ్మిదియున్. 295

1. అక్షర కాంతికూటములు.

తే. ప్రథమదశమచతుర్థస్వరంబు లెఱుపు, అనితరుచులు తృతీయ్యు హస్తమములు
పంచమైకాదశంబులు పచ్చవన్నె, లింఘనిభములు తక్కినయెనిమిదియును. 296

నీ. శ్యామలశుభ్ర శోణార్జునకృష్ణంబు అనితవిహారుణాంజనాభ
కాలిను లరుణశుక్లచ్ఛవిపీతసిలేతరరక్తంబు లిందుకాంతి
హరిణమేచకహరిద్రాభపాండురములు నితకృష్ణధవలలోహితసుపర్వ
పతిశిలాభంబులు స్పర్శవర్ణములకుఁ గృష్ణారుణానితక్షీరరుచులు

తే. నాల్గనంత్యములకుఁ గుండవఁపులేట, గెంపుటాచాయయును బవడంపుజిగియు
మొల్లవిరిమిసిమియు నూషములకుఁ దెలుపు, నెఱ శకారంబునకునువన్ని యలువరుస.

అ. విభుశరీరకాంతి వీక్షించి తత్కాంతి, గలుగునక్షరములు కావ్యములను
మొదల నిలుపఁ దేజ మొదవు వేటొకచాయ, నర్థ మిడినఁ దెవులు వచ్చు నిజము.

1 నక్షత్ర దూర్ (పూ. ము).

క. శ్వేతము నిలము నేకము, భూతలమునఁ బీతర క్తములకు నభేదం
బై తనరఁ గృతులయందును, నీ తెఱఁగున చెలియ వలయు నిభవతివరదా. 299

2. అక్షరకులకూటము.

సీ. ఆదిపోదశమును గాదిపంచాదశవర్ణంబులును ద్విజాన్వయభవములు
తపవర్ణమాతృకాదశకసమాంతసములు రాజగోత్రసముద్భవములు
తలపోయ నంతసములలోన బేసులు నూన్లంబులును విట్కులోద్భవములు
రదనజాతచజాక్షరములును గురుజశల్ జగతి సంప్రజవంశసంభవములు
తే. వీనిఁ చెలిసి కావ్యవిభుని దేజాతి త, జ్ఞాతియక్షరంబు సత్కవీంద్రు
లరసి కృతిముఖంబునందుఁ బొందింపిన, నెనఁగు సకలశుభము లిరువురకును. 300

స్నిగ్ధరూక్షోక్షరంబులు.

ఆ. అధిపుకులమ్రాయి యల్పాను వైనను, స్నిగ్ధ మయ్యో¹నాదిసిరు లాసంగు
నన్యజాతిలిపి మహాప్రాణ మై రూక్ష, మనఁగ మొదల నిలిచి యునికిఁ బాపు. 301

3. అక్షరచక్రకూటము.

సీ. అయి దూర్ధ్వరేఖలయందుఁ దిర్వ్యగ్రేఖ లై డిడి యిండ్లు పదాఱుఁ జేసి
యధిపనామాద్యక్షరాదిగా నచ్చులు హల్లులు గురుశకారాంతములుగ
నాద్యగ్నిహరనిధిహస్తవేదాదిత్యదిగ్రసకరిస్తపతిమనుబాణ
తైలవాసరవిశ్వసంఖ్యాలయంబుల లిఖించి యామిఁదిలిపులు మరల
తే. వెనుకటట్టుల నిలిపి తక్కినవి రెండు, పదియు మూడవతావునఁ గుదురుపజీచి
జగతి నరివర్ణకోధనచక్ర మిట్లు, వ్రాయఁగాఁ దగు నేబదివర్ణములను. 302

4. స్నిగ్ధాదిచక్రకూటము.

సీ. ¹నాల్గిండ్లు పైనిగ్రిందను బ్రదక్షిణముగా జతి గూడి యొక్కొక్కచవుకమయ్యె
నట్టిచాకములు నాల్గి చక్రమంబున సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారిసంజ్ఞము లగు
నవి గాక యొక్కొక్కచవుకంబునను గల్గినిరవులు నాల్గును వరుసతోడ
క్షీతి సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారు లన నొప్పుఁ గావునఁ గడచవుకంబునందుఁ
తే. గలగృహంబులు నాల్గింటఁగడమమూఁడు, చవుకములయందుఁ గడపలిసదనములను
బద్యముఖవర్ణములు గనుపట్టెనేని, పతికి నెటువంటిహితుండైన బగర యగును. 303

అరివర్ణ చక్రోద్ధారణము

౧ ఎటర	౨ అంణప	౩ వికల	౪ అశతస
౫ భబణ	౬ గధఅ	౭ జభణ	౮ ఘనఅ
౯ దౌధశ	౧౦ ఖదళ	౧౧ ఓడవ	౧౨ కధవా
౧౩ ఇయబూ య్యూ	౧౪ చఫళ	౧౫ యుమబు	౧౬ జపఇ

ఎత్తాప్రగడ తనకును, అరణ్యపర్వశేషము మొదలిపద్యమునకును, అక్షరచక్రము చూచుకొన్నందునకు తెలివిడి.

తెనుగున శిబ్దాదిని యకారము లేదు గనుక నెత్తాప్రగడనామాద్యక్షరమచ్చుగనక, ఎకారము అది మొదలుకొనియు వ్రాయఁగా పద్యాదిపర్ణము, 'స్ఫురదరుణాంశు' అన్నాడు గనుక ద్విత్వాక్షరమునందు మీఁదటియక్షరమే కారణము గనుక సకారము సాధ్యపుచాకమునందు సాధ్యపుయింట నిలిచెను గనుక సాధ్యసాధ్యము మంచిది, యెవరికిఁ జూచినను ఇటువలెనే.

304

*శ్లో. అద్యగ్నిరుద్రగ్రహనేత్రవేద్యరవిశిఖర్తువసుషోడశశ్చ,
మన్వంతరే బాణతురంగవాసరస్త్రయోదశాస్యః పదపర్ణమాహ.

ఉ. చేరక నిట్లువ్రాసి తగ సిద్ధము సాధ్యము నా నుసిద్ధముకొ
వైరియుఁ గావ్యనాయకుని పర్లగృహాది బ్రదక్షిణంబుగా
నారసి చూచి శత్రులిపులన్నియు పిడ్డొని భద్రమధ్యమా
దారశివప్రదంబులని తక్కినమూటి నెఱుంగఁగా నగున్.

305

ఏ. అక్షర దేవారిగణకూటము.

క. అరయ నామాద్యక్షర, తారాగణమును దదీశ తారాగణముకొ

వైరము నొందిన భర్తకు, ఘోరార్తి ఘటించు మైత్రిఁ గూడిన నొప్పన్.

306

* (వా) లోనే యున్నది.

తే. అధిపతికి నేండ్లు ముప్పది యైనదనుక, నతఁడు పుట్టినరక్కయు నంతసుండి
నామధేయంబుమొదలివర్ణమున నైన, చుక్కయును జేకొని బలంబుఁజూడవలయు.

క. జనియించినతార యెఱుంగ, గనిజనులకు నామతారకయ చేకొనఁగాఁ
జను నని సంహితలోపల, ననియె వశిష్టుండు గోచరాభ్యాసమునకొ. 308

గణనిర్ణయము.

- సీ. నవతార లొక్కగణం బగు నట్టిగణంబులు మూడువిధంబు లయ్యె
హయమృగాదిపుష్కహస్తమారుతమైత్ర రేవతీశ్రవణముల్ దేవగణము
లగ్నీంద్రవరుణదిత్రాహిమాలలు విశాఖావసుమఖలు రాక్షసగణములు
పూర్వత్రయవిరించిశర్వోత్తరత్రయయామ్యముల్ నృగణంబు లనఁగఁ జెలఁగు
తే. సుత్రమము రెండుగణములు నొకటియైన, మధ్యమము సురనరగణాభ్యయములైన
నధమ మాదిత్యగణము దైత్యంబునైన, నాశనము దానవంబు మానవము నైన. 309
- అ. మరవిధేది కావ్యముఖవర్ణతారకా, యోని నాయకర్ష యోనితోడఁ
బొందు గూడెనేని పూర్ణాయుషగు వైర, మొందెనేని హని చెందుఁ బతికి. 310

యోనినిర్ణయము.

- సీ. వాజితోడు లశ్యములు యామ్యాంత్యభంబులు కరు లగ్నీజ్యములు గోతీయలు
బ్రహ్మేందు లహులు సర్పపునర్వసులు కిల్లు లిల మఘాఫల్గులు లెలికేకూన
లు త్రరాహిర్బుధ్నీ లూహింప గోవులు వాయుహస్తంబులు వాహరిపులు
దలఁచ నింద్రాగ్నిచిత్రలు పులు లింద్రానురాధ తేజంబులు రాక్షసార్ధి
తే. లడవికుక్కలు జలభంబు హరియుఁ గవులు, విశ్వతారాభిజిత్తులు వేటముంగు
లజవదంబు ధనిష్ఠయు నరసి చూడ, బాలకంఠీరవంబులు పద్మనాభ. 311
- అ. ఏకయోను లైన నెంతయు మంచిది, కొంతమేలు భిన్నజంతు లైన
వైరజాతు లైన షర్జనీయము వాని, తెఱఁగు గౌతమోక్తి చెలియ వలయు. 312
- సీ. అశ్వంబునకు హరివ్యాఘ్రస్థిభములు కరటికి శార్దూలతురగహరులు
మేడకుఁ గపిపుండరీకహర్యక్షంబు లురగంబునకుఁ బిల్లియును నకులము
మార్జరమునకు సింహవ్యాఘ్రశునకంబు లాఖువునకు విడాలాహిబభ్రు
లర్వగోకాసరై జాలికిఁ గేసరిద్విపులు పులికి హస్తద్విపంబు
తే. గుక్క లేటికి సింగంబు గోల్పులియును, బభ్రుకవులకు శునకడింభంబు నరులు
గట్టితనమున మృగరాజుఁ బట్టునట్టి, జంతువులు లేవు దానిచే నమయుఁ గాని. 313

క. ఇభరాజభయనివారణ, ప్రభుతారాలింగమును బ్రబంధాదిమవ

ర్ణభలింగంబును గలసుక, శుభదంబులు గాఁగ నుకవి చూడఁగ వలయున్. 314

లింగనిర్ణయము.

అ. ప్రథమయోని¹పురుషభిం బొక్క టైనను, యువతిభంబు మిథునయోగ మైన
నుత్తమంబు స్త్రీభయ్యుగ మైనమధ్యంబు, పురుషభద్వయమునఁ బోరు వుట్టు. 315

క. నెలఁతెలకుఁ బురుషతారలు, తలఁపఁగఁ బురుషులకు యువతితారలు నై సఁ
ధిలునపుడు లింగదోషంబులు పని లే దనిరి కశ్యపుండును భృగువున్. 316

అక్షరసక్షుత్రిదూరము.

అ. కృతిముఖంబు వ్రాయరిక్కకు విభుతార, పదియు మూటిమీఁదఁ బాదలు నేసి
భర్త వర్షశతము బ్రతుకు లోపల నున్న, నల్పకాలమునఁ గృతాంతుఁ గాంచు 317

అక్షరరాశికూటము.

క. అక్కజ మగుకబ్బముతోలి, యక్కరపుంజుక్కరాశి యారభ్యముగా
లెక్కింప నధిపురాశికి, నిక్కు శుభాశుభము లెఱిగి నిలుపఁగ వలయున్. 318

రాశినిర్ణయము.

లే. క్రమతఁ గావ్యాది నుండునక్షత్రరాశి, నుంచి లెక్కింప భూరామయుగశరాద్రి
కరితపనసంఖ్యలను గృతీశ్వరునినామ, రాశి దనరిన నతులసామ్రాజ్య మొదవు.

లే. మేషమునకు వృశ్చికమును మిథునమునకు, నక్రమునుసింహమునకు మీనంబునహితు
లెనిమిదవయవి శుభదంబు లనుచు వీనిఁ, గైకొనుటగూడదనిచెప్పెఁ గశ్యపుండు.

లే. విదితముగ రెండు నాలు తొమ్మిదియుఁ బదియుఁ
బదునొకొండు నై పదిరాశి పరఁగు నేని
నిర్ధనంబుఁ గళత్రహానియు నవత్య
నాశనంబు దుఃఖంబు దైన్యంబు గలుగు. 321

అ. కన్యకాకుశీరకార్పిజలగ్రహ, వృషతిమింగిలంబు లెంచునపుడు
షష్ఠరాసు లైనజాయకు దీర్ఘాయు, వసుచు నక్షపాదుఁ డానతిచ్చె. 322

లే. రాశి యొక్కటి రెండు తారకలు నైన, రాముగతిఁ గృతిపతి శత్రు రాజి నడచు
రిక్క యొక్కటియు రాసులు రెండు నైన, రిపులచేఁ గృతిపతి సంహరింపఁబడును.

క. మును దూషించినరాసులు, గనుఁగొన నేకాధిపత్యఖగమైత్రము లొం
దినఁ దద్దోపము లెల్లను, జను నని నారచుఁడు నెప్పె సంహితలోనకా.

324

అక్షరగ్రహకూటము.

అ. కర్తృరాశి పతికిఁ గావ్యాదివర్ణము, రాశి కీశుఁ డైన గ్రహమునకును
నూఁడు గలుగఁ జెప్పవఁడు కాలయముండు, గాని కవివరుండు గాఁడు పతికి.

రాశ్యధిపతులు.

క. ధరణీసుతభృగుబుధశశి, సరసిజహితసౌమ్యకవిరసాభవసుమనో
గురుమందపంగుజీవులు, తిరముగ మేఘాదిరాశ్యధిపతులు వరుసకా.

325

వ. మఱియ నొక్కవిధంబు.

327

చ. హరిపతి హేళి, కర్కివరుఁ డంబుజశత్రుఁ, డహళి¹భర్త గ
హ్వరితనయుండు, యుగ్మ²నితాధిపుఁ డింనుసుతుండు, చాపమ
త్యర్థమఁగుఁ డింద్రమంత్రి వృషతౌలివిభుం డుశనుండు, నక్రపు
ష్కరధరరాశివల్లభుండు సారసబంధుకుమారుఁ డచ్యుతా.

328

క. జ్యోతిశ్మాన్త్రము గా దని, మాతృకలకు ధైరవుండు మఱియొకచందం
బై తనరఁ జెప్పె గ్రహసం, ఘాతము రాశిపతి దక్క గ్రహ మొరుఁ డగునే.

తే. అధిపతులకంటె గణముల కర్ణములకు, గ్రహములే బలవంతు లామహిమఁ గాఁ
యడుగుదాకినఁగవిభానుఁ డలిగి మూఁడు, గడియలకుఁ దొల్లి శిల పొడిగాఁగఁదిట్టె.

గ్రహమైత్రీనిర్ణయము.

సీ. భానున కాస్త్రులు భామేజ్యసోములు శత్రులు భృగుపుత్రశనులు, శశికి
సఖులు బుధార్కములు శతుఁ డొక్కఁడును లేఁడు, కుజునకుఁ జాట్టులు గురురవీందు
లరి రాహిణేయుండు, హరిజాంకసుతునకు హితులు భార్గవమందు లీసు తండ్రి,
గురునకుఁ జెలులు భాస్కరచంద్రకుజులు వైరులు కావ్యసౌమ్యులు, బలిగురునకు
తే. బంధు లినతనయజ్ఞులు పరులు మిహిర, తుహినకిరణులు శనికి విందులు కవిజ్ఞ
లహితు లారార్కతారేసు లందఱును, సములు చిక్కినహరిపదచారు లెల్ల.

క. సమమిత్రము లైనను భద్రము నేకురఁ బతికి సుహృదరాతిగ్రహముల్
సమమాడిన భయ మొదవును, సమకాత్రపు లైనఁ గీడు చాల ఘటించుకా.

332

- తే. ఈశుఁ డొకఁ డైన నిద్దటి కిచ్చ మైన, మంచిది సమత్వ మైనను మధ్యమంబు
వైర మైనను వర్జింప వలయుఁ గాని, తగదు నేకొన నవియొఁ బితామహుండు.
- తే. రవియుతుండు నీచగతుండు పరాజితుండు, నహితరాశిస్థితుండు నై యప్పు డుండు
గ్రహము ఐర్లంబు గణమును గావ్యమునకు, నాది నుండిన లేవు శుభాశుభములు.
- తే. కారదాదర్పణంబున జ్యోతిషంబుఁ, బట్టి గ్రహమైత్రి మాత్రంబునలుకఁబడియొ
దానిఁ గని విస్తరించిరి తద్విధంబు, భైరవాదులు తెనుఁగునఁ బనికిమాలి. 335

కృత్యాదివర్ణనస్వయయోగలక్షణములు.

- అ. గరిమ యోనిలింగగణతారకాదూర, రాశిభేటతత్ప్రకాశవీజ
చక్రకూటములు విచారించి కావ్యాది, వర్ణయుగము నిలుపవలయు సుకవి. 336
- తే. ఆదిలిఖి కన్యయును ద్విత్వీయాక్షరంబు, పతియుఁ గాఁ జేసి యీరెండువర్ణములకు
నిపుడు చెప్పినకూటంబు లెల్ల నరసి, కూర్చినప్రబంధము నిలింపకుజము పతికి. 337
- క. మొదలను సంయుక్తార్ణము, గదిసిన నీరెంటికిని సకలకూటంబుల్
పదిలముగఁ జూడ వలయును, బదరక యామీదిలిఖికిఁ బని లేదు హరీ. 338
- క. క్రిందను జడ్డక్కరములు, పెందనిలిపు లాది నున్న సిద్ధముగాఁ జూ
డందగుఁ గూటము లెల్లను, బొందుగఁ బ్రధమద్విత్వీయములకు ముకుందా. 339
- తే. త్రిదశసత యోని లింగంబు మొదలు గాఁగ
నాఱు మను జెప్పఁబడి యుండు నవలిఖేట
కాంతికూటము మొదలుగాఁ గ్రమత మూఁడు
చెలియఁ బలికెద నిఁకఁ దేటతెల్ల గాఁగ. 340

గ్రహకాంతికూటము.

- క. మొన నున్న మాతృకాద్వయమునకు న్గణయుగ్మమునకు మును జెప్పినచో
ప్సన నైన భేచరంబుల, తనుకొంతులవలనఁ చెలియఁ దగుఁ దత్ఫలముల్. 341

గ్రహవర్ణంబులు.

- క. రవిభాములు రక్తాంగులు, కవిజైవాత్మకులు ధవళకాయులు సోమ
ద్భవగురులు పీతగాత్రులు, దివాకరసుతుండు నిలదేహుం డరయన్. 342
- తే. పాండుపీతాంగు లెల్ల శుభగ్రహములు, రక్తమేచకతనులు క్రూరగ్రహములు
పద్మహితుఁగూడి శశియును బాపి యగును, గ్రూరసంగతి బుధుండును గ్రూరుఁడగును.
- తే. రెండునుఖిల గ్రహములైన మృత్యువగును, సౌమ్యుండునొకండునైనను శర్రుమగును
బాపశుభభేచరము లైన బవర మగును, శోభనక్రూరు లైనను శోక మగును. 344

అ. ¹తీనినామమునకుఁ గ్రిందివంకను మీఁది, పంకయందు నుండువర్ణములకు
గణములకును బాపఖచరంబు లైయున్నఁ, జేడక యుండువాఁడు శివుఁడో హరియో.

బీజాక్షరకూటము.

క. కమలాప్రమదాప్రియ కావ్యముఖంబున నుండురెండువ్రాలకు నగుబీ
జము లుక్తక్రమమున మి, త్రము లైనను బతికి శుభము దాల్చొనుటయదే. 346

బీజమైత్రీనిర్ణయము.

తే. చదలు గాడ్పులముంగల జగతి పుడమి, సరస నేలయు నీరును జలముమీఁద
క్షీతియు నప్పును నిప్పును జిచ్చుచెంత, నుదకమును గృతిముఖమున నున్నతైత్రి.

అ. కీలిమీఁదిగాలి కృతిముఖంబున నిల్చి, యేటిలోనఁ బొత్త మెల్లఁ గాల్చు
గాలిమీఁదికీలి కర్తమందిర మెల్ల, నిర్దహించు నాటునెలలలోన. 348

అరివర్ణశోధనచక్రకూటము.

క. నిక్కమా మొనలిపి రెండవ, యిక్కరమున కరిగృహంబునం చుండినయా
వెక్కుయకబ్బం బొడయనిఁ, జిక్కు వడఁగఁ జేయుఁ బగరచే రణభూమిన్. 349

ప్రశస్తకూటంబులు.

తే. క్షీతిసురుల కాటు ధారుణీపతుల కైదు, వైశ్యులకు నాల్గు కూద్రాంత్యవిర్ణజాలకు
మూఁడు రెండునుశుభకరంబులయియున్నఁ, జాలుననియెసంహితలోనకొనకుండు.

తే. విపులకు గ్రహమైత్ర్య ముర్వీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన కూద్ర
సీమలకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రశస్తంబు లిది వృద్ధగర్గమతము.

క. కూటము లెఱుంగవు మాతో, సాటికిఁ బద్యములు చెప్పి చదివెద విది బల్
చేటు సుమీ యని పెద్దలు, ²నేటించినఁ గుకవి కడుఁ గినిసి జగడించుకొ. 352

సంయుతాక్షరవిశేషము.

సీ. ఊరహరిద్రారజంబులు గూడఁగఁ దమశుభ్రపీతవర్ణములు విడిచి
రక్తవర్ణంబు లై రాణించుచాడ్చున నశుభప్రదంబు లై నట్టివ్రాలు
జగతిపై సంయుతాక్షరము లై కనుపట్టి నిజదుష్టఫలము లిన్నియును బూని
సకలసంపత్ప్రదాయకము లై తనరారు పంచదారయు నానవాలు గలసి

తే. తొంటికంటెను మిగుల మాధుర్యరుచుల, నొప్పుగతిశుద్ధలిపులుసంయుతములగుచు
నధికమంగళకరము లైయునురు ననుచుఁ, బ్రమథపతి మాతృకానిధానమునఁజెప్పె.

1 నృపుం (పూ.ము). 2 మాటికిఁ బల్కినను వినవు మఱిజగడించున్ (వా).

శ్రీకారప్రభావము.

- లే. వేదముల కెల్ల నోంకార మాది యైన, కరణిఁ గృతులకు నెల్ల శ్రీకార మాది
గానఁ గవివరు లెల్లను దానిఁ దక్క, నితరవర్ణంబు లిదరు సత్కృతులమొదల.
- క. ఎంతయు శ్రీకారము లాద్యంతంబుల నుంచి లేఖ లంపిన నగు న
త్రాంతంబు గార్యసిద్ధి ము,రాంతక కావ్యాది గూర్చ నరుదె శుభంబుల్. 855
- క. పదపడి శ్రీకారము కృతి, మొదల నిలిచి దోషభ్రంజము నడంచి శుభం
బూడవించుఁ బరుస మినుమును, కదసి సువర్ణంబు సేయుకరణితా ధరణితా. 856
- క. శుభదేవతాత్మయంబును, శుభఖచరత్త్రయము గలిగి శుభవాచక మై
యభినుతి గాంచినకతమున, శుభములు శ్రీకారమునను జొప్పడు టరుడే. 857
- ప. దీనితాత్పర్యము శకారమును, రేఫమును ఈస్వరమును ఈమూఁడును గూడఁగా
శ్రీకారమామెను. అందఱోను శకారమునకును ఈకారంబునకును అధిదేవత లక్ష్మీ
దేవి గనుక రేఫమున కన్ని దేవుఁడు అయిన నేమి. “శ్రియ మిచ్చే ధృతాశ నాత్”
అని పురాణవచనము గలుగుటం జేసి అతఁడును లక్ష్మీప్రదుండే. అటుగనుక మూఁడు
వర్ణములకును శుభదేవతలేఅయిరి. మొదలిశవర్ణమునకు గ్రహము గురుఁడు రేఫము
నకును ఈ యనుస్వరమునకును శుక్రఁ డొక్కఁడే. అటుగనుక మూఁటికిని శుభ
గ్రహములే అయిరి. “కమలా శ్రీ ర్హరిప్రియా” అని లక్ష్మీనామ మగుటం జేసి
శుభవాచకమును ఆయెను. అటుగనుక గృతిముఖమునందుఁ బ్రయోగించిన శ్రీకా
రమువలన శుభము గలుగుట యాశ్చర్యము గాదు నిశ్చయమేయగుట. 858
- సీ. మొదలితాలంభవోచ్ఛములకు నభోబీజరారవగతి మహాప్రాణములును
దిగువరేఫమునకుఁ దిర్వగ్గమనదాహాఫలపీఠిహోత్రాధిపత్యములును
గనుఁగొన నారెంటికిని మర్త్యదానపగణబృహస్పతిశుక్రఖచరములును
బ్రథమాక్షరమునకుఁ బఠికిని వైశ్యబాహుజులగోవ్యాఘ్రయోనిభములు
లే. నగుకతంబున శ్రీ యనునక్షరమున, నిండి యుండుదోషంబు లిన్నియు నెఱింగి
సంయుతం బనియును శుభశబ్ద మనియు, నదియ నిలిపె నన్నయ భారతాదియందు.

కృతిముఖప్రశస్తంబులు.

మూ. నూ.—శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్తవ కావ్యాదా

గాహ్యః.

19

- తే. అమరవాచకములు మంగళార్థవాచకములు సైనశబ్దములు కావ్యములమొదల
నిలిచి దుర్వర్ణదోషము ల్బాలగఁ ద్రోచి, కర్తవ్యము భక్తము భావుకంబుఁ జేయు.
- క. శ్రీవాణీకీర్తిసతీ, జైవాత్మకహర్షమేఘసాగరధరణి
భావుకనిగోగాయు, గ్రాహివాఖ్యానములు శుభకరము లాది నిడక. 861
- క. మోదంబున సత్కవి ప్రతిపాపంపఁగ వలయు శుభముఁ బడయుటకై కా
వ్యాదినీ నరునకు నాశీర్వాద మయిన దేవతాభివాదన మైనక. 862
- క. గాయకపుకవులు కొందఱు, నాయకకల్యాణగుణగణము లొండె నభి
ప్రాయతపస్త్రువు లొండెను, బాయక కీర్తింపుమరు ప్రబంధము మొదలక. 863
- ప. అమరవాచకంబులకు నేకావళియందు “ప్రాలేయాచలకన్యకా” యనియును,
కల్పితకల్పవల్లియందు, “హేరంబ మవలంబే” యనియును రామాయణమునందు
“రాముని శుభచరిత్రములు” అనియును మంగళార్థవాచకంబులకు శ్వామిలాదండ
కంబునందు “జయమాతంగతనయే” యనియును త్రిసదీపండకమునందు “విజయ
నగరహేమకూటంబునన్నిల్చి” యనియును ఆశీర్వాదంబునకుఁ గృష్ణవిజయంబు
నంగు “పాయా దపాయా” త్తనియును సాహసాంకంబునందు “అవ్యాత్సవో”
యనియును దేవతాభివాదంబునకు ఛపన్నంబునందు “ప్రణమ్య లోకకర్తార”
మనియును నాయకగుణంబులకు నైషధమునందు “సువర్ణదణ్డకసితాతపత్రితజ్వల
త్ప్రతాపావళీకీర్తిమండల” యనియును అట్టివస్త్రపులకు వృత్తరత్నాకరమునందు
“సుఖసంతానసిద్ధిర్ధర్మ” మనియును లక్ష్యంబులు గలిగియుండును. 864
- తే. క్లీబలింగశబ్దంబులు కృతికి మొదలఁ, గూర్ప నాయకుధన మెల్లఁ గొల్ల వోవు
సరవి స్త్రీలింగపుల్లంగశబ్దము లిడ, సరపదలు జై భవంబులు చూలఁ గలుగు. 865
- క. అతిశుభదపదయుగాంత, ర్గత మై పతిపేరు కృతిని గనుపట్టిన ఏ
క్షీతి వజ్రపంజరాంత, ర్గత మాడ్చి నభేద్యుఁ డగు నరాతుల కెల్లక. 866

తత్తతే స్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరంబులు.

- మూ. సూ:—పురాస్త్రురసగిరిరుద్రే ష్వకచటహ మాతృకానింద్యాః.
- క. అదిస్వరమును బ్రథమై, కాదశషష్ఠార్ణములు కకారదులలో
నాదట దంతోచ్ఛ్వామము లిడ, రాదు పురశరద్గురిహరస్థానములక. 867
- క. మూడవతావున మొదలిటి, మూడుసరళవర్ణములును మూడవస్వరముక
మూడవయూష్టాక్షరమును, గూడదు కదియింప నెట్టికూళకు నైనక. 868

తే. వ్యంజనాహ్వయమున నొప్పు వ్రాలలోన, పోడకాక్షర మాటవచోట నిలిపి
మచ్చరంబునఁ దనుఁ జంప వచ్చినట్టి, చెడుగునకు నైనఁ బద్యంబు నుడుగ వలదు.
సీ. గడియలోపల మూడుకండ్రిక లై తాఁడి ధరఁ గూలఁ దిట్టై మేధావిభట్టు
కినిసి యొక్కముహూర్తమున బ్రహ్మాదండిముం డెల్ల డుల్లఁగఁ దిట్టై మల్లఘనుఁడు
మూఁడునాడికలకు ముట్టిడి వైచినమారని భీమన మడియఁ దిట్టై
నరజామునకుఁ జెఱు వంతయు నింకంగఁ దిట్టైను బడబాగ్నిభట్టసుకవి
తే. వాగరత్న యమునకుఁ జావంగఁ దిట్టై, శ్రీ నగము దోచుతుక్కని శేషమంత్ర
తురగచోరకుఁ బడఁ దిట్టై దిరుమలయ్య, పద్యగతదుష్టవర్ణప్రభావములను. 370

వీరలు చెప్పినలక్ష్యంబు లెప్పి యనిన మేధావిభట్టు ఆటవచోట
తకారము నిలిపి గడియకుఁ ద్రాటిచెట్టు విఱుగఁ దిట్టినచాటుధారః—
క. సాళువపెదతిమ్మనుమీ, పాలవరుఁడు వీఁడె వచ్చెఁ బద్యము వ్రాయె
గేలను లే దా కొకటియు, దాళమ మత్తునియ లగుచు ధర్మైఁ బడుమా. 371

ప్రాధకి విమల్లన మూఁడవచోట అకారమును నిలిపి రెండుగడియ
లకు బ్రహ్మాదండిచెట్టుముండ్లు రాలఁ దిట్టినచాటుధారః—
క. గుడియన్నసృపతిఁ బొడఁగన, నడవంగఁ గొండపల్లిపగపడమటం
గుడియడుగుమడమ గాఁడిన, చెడుముండులు బ్రహ్మాదండిచెట్టన డుల్లె. 372

వేములవాడభీముకవి పదునొకండవచోట హకారంబు నిలిపి
మూఁడు గడియలకు రామగిరిదుర్గమున ముత్తిక దిగినమారని జావఁ
దిట్టినచాటుధారః—
ఉ. చక్కఁదనంబుదీవి యగుసాహినిమారఁడు మారుకైవడి
బొక్కి పడం గలండు చలము న్బలముం గలయీచతుక్యపుం
జొక్కనృపాలుఁ డుగ్రుఁ డయి చూడ్కుల మంటలు రాలఁ జూచిన
మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీఁదికి వచ్చిన రిత్త వోవునే. 373

బడబొనలభట్టు ఏడవచోటను టకారంబునిల్చి త్రిపురాంతకము
నుండి శ్రీశైలమునకుం బోవునప్పుడు దెలుఁగురాయఁడు గట్టించిన
చెఱువునీ శ్లన్నియు నాలుగుగడియలకు నింకి పోను దిట్టినచాటుధారః—

క. బడబానలభట్టారపు, కుడిచేయుంగరము రవికి గొబ్బున నర్పణం

విడువేళ నూడి నీలొడి, బడియొడ దటాకంబ నీటిఁ బాయుము వేగఁ. 874

ఏలూరి శేషఁబరిత్ర యైదచచోట కకారము నిలిపి శ్రీశైలముం
దోచిన తుక్కరుసును మూఁడుదినములకుం హోవం దిట్టినచాటుధార:—

చ. మును పొకకేల రావణుడు మోదమున న్రజతాద్రి యెత్తినం
తనె హరుఁ డప్పడే తనపదంబునఁ ద్రొక్కి మదం బడంచె గా
వనమయగోరితుక్కసచివా యలక్రిగిరి గడ్డపారలఁ
గనలుచుఁ ద్రవ్వె నర్పమును గైకొన నీ కిపు డాతఁ డోపునే. 875

వెల్లూరి తిరుమలయ్య ఆటవచోటను తకారంబు నిలిపి తనగుట్టమును
దొంగిలించిన శ్రీవతిరాజు పోతగ్రాజును నేడుదినములకుం జావఁ దిట్టిన
చాటుధార:—

చ. హయ మది నీత పోతవసుధాధిపుఁ డారయ రావణుండు ని
శ్చయముగ నేను రాఘవుడ జాహ్నువి వారిధి మారుఁ డంజనా
ప్రియతనయుండు లచ్చన విభీషణుఁ డాగుడి మెట్ట లంక నా
జయమును బోతరక్కసునిచావును నేడవనాఁడు చూడుడి. 876

వ. మఱియును గొన్ని యుదాహరణంబు లెడవల్లి పర్వతన్న పంచమస్థానం
బునను హకారము గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

క. అంగజసంహరుం డగు, సంగరభీముండు ప్రళయసమయోగ్రుం డై
యింగలపుగంటఁ జూచిన, బంగరుకామయ్య మేను భస్మం బయ్యెఁ. 877

పింగళి రామరాజు పంచమస్థానంబున కకారంబును షష్ఠస్థానమున
చకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

ఉ. పింగళి యేకచక్రపురి పెంపుగ నందు వసించి యున్నయా
తంగడకొండఁడే బకుడు తథ్యము మానవులార వానిబా
ధం గడ ముట్టఁ జేసె మును ధర్మజాతమ్ముడు భీముఁ డిప్పు డీ
యెంగిలిముచ్చుఁ జంపుటకు నీశ్వరు వేడుడు భీముఁ డయ్యెడిఁ. 878

తెనాలిరానుకృష్ణయ్య పంచమస్థానంబున కకారంబును సప్తమంబున
టకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

*క. బసవనకుఁ బుట్టినప్పుడె, పసరము గోవిందరాజు పసరం బైతే

గన వేటికిఁ దినఁ డంఁటె, గనవుం దిను శత్రు లాజిఁ గవిసినవేళె. 379

రంగరాజులింగయ తృతీయస్థానమునందు కకారము గూర్చి గూఢముగాఁ గొట్టినచాటుధారపద్యము:—

క. రవికోటిధామమయ మై, నవకాంచనయుతము నగుచు నానాఁటి కొగి

భువిని శివాన్విత మగు నీ, భవనము జూపల్లిఁగ భవగుణసంగా. 380

తే. ఆదిపర్వంబుమొదలిపద్యంబునందు, సప్తమస్థానమున శబ్దశాసనండు

జమిలియక్కరమును విశేషము దలంచి, పాచుకొలిపె జవర్ణంబు భయము దక్కి.

దోషప్రభావము.

క. ఇప్పటినియమము లన్నియు, నొప్పుగఁ గావ్యంబుమొదల నొకపద్యము దా

జెప్పినను జాలు నవతలఁ, దప్పిన దోషంబు లేదు దర్పకజనకా. 382

క. గట్టిగ దోషము తెఱుంగక, తిట్టిన నది దీవన యగు దీవించినచో

ది ట్టగు నది చెలుసుక మఱి, తిట్టిన దీవించినను బతికి నిక్క మగుకా. 383

క. గుడ్డి యగునెద్దు జొన్నను, బడ్డపగిది లక్షణంబుపథ మెఱుంగనియా

యెడ్డ కవిత్వముఁ జెప్పిన, నడ్డం బై బుధు లదల్ప ¹నది యే మగునో. 384

గుణావగుణబాహుళ్యవిశేషంబులు.

తే. ఇపుడు చెప్పినదోషంబు లెల్ల మాని, గుణము లన్నియుఁ గలుగంగఁ గూర్చ నగునె
సప్త కై నను స్వల్పదోషంబు నధిక, గుణము లగునెద్దిదానిఁజేకొనఁగ నలయు. 385

క. ఇల సద్గుణనికరములో, పల నొకదోషం బడంగుఁ బదియొఱుమృతాం

శులలోన నొకకళంకము, జలజారికి నెన్నఁ బడనిచందమున హరీ. 386

తే. విఫలము సకంటకంబును విషధరాశ్ర

యంబు వక్రంబు పంకభవంబు నైన

మొగలి పరిమళమున యోగ్య మగు తెఱుగున

సద్గుణం బొక్కటియ దోషసమితిఁ జెఱుచు.

387

*పూ.ము.లో 'పసరంబైతే'... 'డనగా' అనిఉండెను. గాని వ్రాతప్రతులలోమాత్రము 'పసరంబైతే' 'అంఁటె' అనుప్రయోగములే కనఁబడును.

1 నపుడే మగునో (వా); నపు డేమియగుకా (పు).

- క. తెలియఁగ నీశు భలక్షణ, ములు మరుమరుకవులకావ్యముల లేవు సుమీ
తొలుత మహాకవివర్ణలు, పలికినసత్కృతులఁ దక్కఁ బన్న గళయనా.

389

మాతృకార్చనావిధానము.

చమత్కారచంద్రికాయామః—

శ్లో. అకారాదిక్షకారాంతవర్ణాః స్యుర్మాతృకావ్యయాః,

సాహిత్యరత్నాకరః—

శ్లో. ప్రభూ నుద్దిశ్య పద్యం వా ప్రబంధం వా కదాచన,
న వక్తవ్యం న నక్తవ్యం మాతృకాపూజనం వినా.

లక్షణదీపికాయామః—

శ్లో. నాయకేన ప్రయుక్తస్సకాదంతధావనపూర్వకమ్,

పుణ్యనిర్మలతోయేన మంగళస్నాన మాచరేత్.

శుచి శ్చాతాంబరధరో గంధమాల్యై రలంకృతః,

పూజాగృహం వ్రజేత్తాని గీతవాద్యాదినిస్సృజే.

శుభాసనే శుభాసీనః ప్రాజ్ఞభో న్యాసపూర్వకమ్,

విప్రాదిమాతృకాస్తత్త్వద్గర్భవై యో ప్రపూజయేత్.

అ. కవులు మొదల మాతృకాపూజ సలుపక, కావ్యమొండె జాటుకావ్యమొండె
జెప్పిరేని తమకుఁ ద ప్పగుఁ బలికిని, హాని వచ్చుఁ గృతీయు నడఁగి పోవు. 389

సీ. ప్లక్షకావ్యంబునఁ బలువోమి మంగళస్నానం దై శుభ్రవస్త్రములు కట్టి
మలయజకర్దమం బలఁది భూషణములు మైఁ దాల్చి శుశుమదామములు చుట్టి
కవిలాక్షణికలేఖక గ్రంథవాచకకాద్దికతాత్మికసహితముగను

గానతతానద్ధమనసుషిరస్వనంబులు సర్వదిష్కల భోరుకలంగ

తే. వచ్చి దక్షిణపాదపూర్వకము గాఁగ, హాని యై మాతృకార్చనమందిరంబుఁ

జొచ్చి పూర్వాభిముఖముగా సుకవివరుఁడు, చిత్రకంబళమునశుభాసీనుఁడగుచు.

శ్లో. విఘ్నరాజ నమస్త్యం లమ్బాదర గజానన,

నిర్విఘ్నం మరు మే దేవ సర్వకార్యేషు సర్వదా.

క. ఈమంత్రంబున మున్నగు, సామజముఖు నేకదంతుఁ జామరకర్ణక

ధూమధ్వజాఁ బ్రమథగణ, స్వామిని బూజించి సుకవి సమధికభక్తిన్.

391

సీ. జ్యోతిర్విదుక్తమహూర్తకాలంబునఁ బ్రసవంచకమాత్రపాండుకాలి

తండులంబులను హస్తద్వయవిస్తారసమచతురశ్రికస్పండిలంబు

గావించి నాల్గుచాకపుటిండ్లు రచియించి వాను దేవునిమూలగీమునందు
విప్రమాతృకలను వీతిహోత్రునితావుమందిరంబున రాజమాతృకలను
ఆ. దనుజుచాయభవనమున వైశ్యమాతృక, లను సమీరభాగముననుగలుగు
సదమునను శూద్రజాతిమాతృకలను, వరుస దప్పకుండ వ్రాయ వలయు. 392

మాతృకానిర్ణయము.

కారదాదర్పణే —

శ్లో. స్వరాః కచటవర్గా శ్చ ధరణీసురమాతృకాః,
తపవర్గా సమాంతస్థా బాహుసంభవమాతృకాః.
యశోశాదిహకారాంత వర్గాశ్చైరవ్యమాతృకాః,
దంత్యై చ జౌ గురు అకౌ జఘన్య భవమాతృకాః.

అ అ, ఇ ఈ, ఉ ఊ, ఋ ఋ, ౪ ౪, ఏ ఐ, ఓ ఔ, అం అః, ఈస్వర
ములు పదునాఱును క ఖ గ ఘ ఙ, చ ఛ జ ఝ ఞ, ట ఠ డ ఢ, ఈకచటవర్గాక్షర
ములు పదునేనునుగూడ ముప్పదియొకటియు విప్రమాతృకలు; ఇవి యీశాన్యమూల
యింట వ్రాయ వలసినది. త థ ద ధ న, ప ఫ బ భ మ, యీతపవర్గాక్షరములు పది
యును అంతస్థములలోన సరియక్షరములైన రేఫవకారములు రెండును గూడఁగా
బండ్రెండును రాజమాతృకలు; ఇవి యాగ్నేయదిక్కుననుంచవలసినది. యవర్ణలవర్ణములు
రెండు శ వ ష మ లు నాల్గును గూడ నాఱును వైశ్యమాతృకలు; ఇవి నిర్వతిభాగ
మున నిలుపునది. దంత్య జ చలు రెండును అకారశకారములు రెండును గూడ నాలు
గును శూద్రమాతృకలు; ఇవి వాయువ్యకోణమున లిఖించునది.

సీ. ఆస్వరః మృదల యా ఫాల మిద్వయి శ్రవణముగ్గం బుకారములు రెండు
గన్ములు ఋత్వయుగంబు చెక్కులు ౪వర్ణ ద్వంద్వ ముభయదంతచ్ఛదములు
వక్రమూల భుజములు వక్రతమాక్షరంబులు కక్షములు సున్న లలితగళము
పటువిసర్గము లురోభవనూచకంబులు కచవర్ణములు పాణికరరుహములు
తే. టాదు లైదును గూడఁ బృష్ఠము చతుర్థ, వర్ణముదరంబు పంచమవర్ణజములు
జఘన మంతస్థపులు నూత్నములు నంఘ్రు, లేవధూహణి కట్టివాద్దీవిఁ గొలుతు.

క. అని వారిజాతసంభవు, వనితకుఁ బ్రణమిల్లి సుకవివరుఁ డీపద్యం
బునఁ జెప్పినట్లు న్యాసము, తనకుడికడ మొదలుగాఁ దిదపఁ జేయ నగు. 394

న్యాసప్రకారము.

అం శిరసి, ఆం లలాటే, ఇం దక్షిణకర్ణే, ఈం వామకర్ణే, ఉం దక్షిణనేత్రే,
ఊం వామనేత్రే, ఋం దక్షిణకపోలే, ఋం వామకపోలే, ౪ం ఊర్ధ్వోష్ఠే, ౪ం

అధోష్ఠే, వీం దక్షిణభుజే, ఓం వామభుజే, ఐం దక్షిణకక్షే, హౌం వామకక్షే, అం గళే, అః దక్షిణోత్తరస్తనాగ్రయోః, కం ఖం గం ఘం బం దక్షిణహస్తాంగుళిఘ, చం ఛం జం ఝం ఞం వామహస్తాంగుళిఘ, టం ఠం డం ఢం ణం పృష్ఠే, తం థం దం ధం నం ఉదరే, పం ఫం బం భం మం జఘనే, యం రం లం వం దక్షిణపాదే, శం షం సం హం వామపాదే విన్యసేత్.

విప్రమాతృకాపూజానుం త్రః.

విధిప్రదీపికాయామ్:—

శ్లో. శ్వేతమాల్యాంబరధరాం శ్వేతరత్నవిభూషితామ్,

శ్వేతాబ్జవాసినీం విప్రమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.

అనేన వాగీశ్వరీధ్యాన ముత్తం. తల్లక్షణం మంత్రరహస్యే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. అకారము మొదలు ముప్పదియొక్క మాతృకలను ఈమంత్రముచేత వేటేవేటే పూజించునది.

395

సీ. వెలిపట్టాబుట్టంబు మలయజగంధంబు మాక్తికామలనజ్రమయము లైన
భూషణంబులు దెల్లపువ్వులు కర్పూరధూళిఘాపంబు మధుకాత్మై
నీరాజనంబు ఖడ్జూరపాత్రంబు సమన్వితశర్కరామస్పృశాధేను
దుగ్ధాన్నమును భక్తితో సమర్పణ చేసి శ్వేతాబ్జకర్ణికావివరస్థఁ
తే. దారకాకుండమందారధవళదేహఁ, బుస్తకసువర్ణవల్లకీహస్త విత్ర
మాతృకను గవి కాస్తోక్తమార్గమానను, గొలువఁ జతురస్రచోలబ్ధి గలుగు టరుచె.

రాజమాతృకార్చనముంత్రః.

శ్లో. రక్తమాల్యాంబరధరాం రక్తరత్నవిభూషితామ్,

రక్తాబ్జవాసినీం రాజమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.

అనేన వశ్యముఖీధ్యాన ముత్తమ్. తల్లక్షణం ప్రపంచసారే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. ఈమంత్రముచేతఁ బండ్రెండుమాతృకలను పూజనేయునది.

397

కవిగజాంకుశే:—

సీ. జిలుగుచందరుకావీచీరయుఁ గుంకుమగంధంబు పద్మరాగప్రవాళ
ఖచితంబు లగుపరిష్కారంబులును గెంపువన్నియ గలపరవంపువిరులు
త్రస్తుతాతక్తధూపంబులు తిలబీజలైలదీపికయును బామ్రచపక
పూరితగోఘృతాహారంబు భక్తితో నర్పించి రక్తతోయజనివిష్టఁ

తే. గోకనదనిభలాహితఁ గోమలాంగిఁ, బ్రసవబాణేక్షుకోదండపాణి రాజ
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలభి గలుగు టరుచె.

నైశ్యజాతిమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. పీతమాల్యాంబరధరాం పీతరత్నవిభూషితామ్,
పీతాబ్జవాసినీం నైశ్యమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన సిద్ధలక్ష్మీధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం మంత్రార్థవే ద్రప్తవ్యమ్.

వ. ప్రతిమాతృకారాధనము నిమంత్రము చదువుమును జేయునది. 399

సీ. ఆతలబహురత్న పీతకాశేయంబు ననహరి ద్రాశేపనంబు పుష్ప
రాగ గారుత్తత రత్న కీలితమండనంబులు పచ్చక్రిన్ననలనరులు
సాంద్ర సారభహరిచందనధూపంబు బస్తాజ్యసహితదీపంబు రీతి
ఘటపరిపూరితక్షోద్రోపహారంబు గడు భక్తి నర్పించి కనకనలిన

తే. కర్ణికాపీఠికాసీన గౌరగాత్రి, వనజకుట్టలాన్వితకరద్వంద్వ నైశ్య
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలభి గలుగు టరుచె.

శూద్రమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. నీలమాల్యాంబరధరాం నీలరత్నవిభూషితామ్,
నీలాబ్జవాసినీం శూద్ర మాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన త్వరితాధ్యాన ముక్తం. తల్లక్షణం మత్రదర్పణే ద్రప్తవ్యమ్.

వ. శూద్రమాతృకల నన్నిటిని బూజచేయునప్పుడు ఈమంత్రమే చెప్పవలసినది.

సీ. నీలవర్ణదుకూలచేలంబును అవంగమ్యగమదగంధంబు నగవిభోధి
రత్న విభూషణరాజముఁ గృష్ణపుష్పములు కాలాగురుసాలమూల
రచితధూపంబు నేరండబీజప్నేహసీరాజనంబును జారుకొంస్య
మయచమకాన్వితమధ్యనైవేద్యంబు నొసఁగి సద్భక్తి పెం పొంది మదిని

తే. శ్యామపద్మనివిష్ట మేచకశరీర, శరధనుఁకొండధృతపంచకాఖ శూద్ర
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలభి గలుగు టరుచె.

వ. ఇది ప్రబంధోపక్రమం బింక నాశుధారాకవిత్వమున కెట్లనిన. 408

తే. సభలను సమస్య లొసఁగినసమయమునను, మాతృకాపూజ కవుల కేరీతి నబ్బు
నపును వాగ్దేవతాశ్లాఘన మార్తఁ జేసి, యాశువుగఁ జెప్ప నొప్పుఁ బర్యంబు లెల్ల.

వాగ్దేవతాశ్వాస ము క్తమ్.

- సీ. ¹ త్రయివేణి మిమాంసతల వైద్యశాస్త్రంబు నుదురాగమంబు కన్నామలనడుము
కడవలి ప్రాచుల్య కణతలు శ్రౌతింబు తఘకుఁజెక్కులు నిరుక్తంబు శ్రుతులు
న్యాయంబు చిబుకంబు జ్యోతిషం బక్షులు శిక్ష గంధవంబు స్మృతి రదములు
కౌవ్యంబు జిహ్వ వ్యాకరణంబు పెదవులు గీతంబు గళ మలంకృత కుచంబు
తే. లలపురాణంబు నడు మితహాస మక్కు, కల్పము కరద్యయము రతకళ జఘనము
ఛంద మూరులు నాట్యలక్షణము పదము, లేషధూపణి కట్టివాగ్దేవిఁ గొలుతు. 405
- ఆ. అనుచు శారదాంబ నధరనిర్జితబింబ, భ్రమరవేణి బద్ధభవునిరాణి
సుకవిరాజకీరసురమహీరుహలతఁ, గొలిచి యాశుకవితఁ గూర్చ నలయు. 406

ప్రబంధోపక్రమశుభకాలంబులు.

- క. వెన నయనమానపక్షిది, వసవారభయోగకరణవర్జ్యవిలగ్నా
భ్రసరేక్షణము లరసి నద, వసరమునను మొదలు సేయ వలయుం గృతికి. 407
- తే. సింహమున గురుఁ డున్న రాజేవబంధుఁ
దార్ద్రమొదలుగఁ బదితారలంచు నడువ
జీవకవు లస్తమయమును జెంది యున్నఁ
గావ్యసముపక్రమము సేయఁగాదు పతికి. 408
- సీ. అబ్బంబు మొదలిదివాప్తకం బయనర్తమాసాదులను బంచవాసరములు
కవిబృహస్పతులు గ్రంథకముందుఁ బాడిచినవెనుకను మును ప్రాద్దుమనుయుగాదు
లగుదినములు సంక్రమాది రెండుపగళ్లు గ్రహణంబుతోలునాడు కామదహన
మునకు మీఁదను మూఁడుదినములు తిథ్యాదిఘటికాత్రయంబు ఋతుంబుమొదల
తే. నాడికాయగ్నమును విలగ్నమున కాది, వెలసిననవాంశ మొకటియు విడిచిపెట్టి
చిక్కినప్పడు శుభములు సేయ వలయు, ననుచు చ్యవనుఁడు సంహితయందుఁజెప్పె.
- సీ. వ్యంజితమున నొక్కసంవత్సరము హాయనాంతంబునను బక్ష మయనమునకుఁ
గడపల దివసాష్టకము ఋతుమాసావసానంబునను దివసంబు లైదు
రవిశశి గ్రహణాదివిధమహోత్పాతముల కెల్లఁ దరువాత మూఁడునాళ్లు
సంక్రమాంతమున వాసరము తిథ్యంతంబునందు నాడీత్రితయంబు రిక్క
తే. కొనను బదిగడియలు లగ్నమునకుఁ దుదినిగదియుసార్థ నవాంశంబు వదలి కౌవ్య
మునకుఁ దొలుతటిపద్యంబు మొగి రచింప, వలయు సత్కవి తక్కినవానియందు.

- క. ఉదగయనంబునఁ జెప్పిన, సదమలకౌవ్యంబు పతికి సంపద లిచ్చుకా
బదపడి యామ్యాయనమున, మొదలుకొనినఁ బ్రాణమునకు మోసముఁ దెచ్చుకా.
- తే. శ్రావణశ్రైష్ఠ్యకౌర్తికచైత్రమాఘ, మార్గశీర్షకఫాల్గునమాధవముల
సకలశుభకర్తములు సల్పఁ జను నటంచుఁ, జెప్పిరి పరాశరాత్రినినివృత్తులు. 412
- తే. నింద్యములంభాద్ర పదమను నెలయుశుచియు, సరవిర్భుషచైత్రకర్కటశ్రావణములు
నధికమాసంబు బుష్కంబు నాశ్వయుజముఁ, గార్తికాది నేకౌదశఘనములును.
- క. కౌవ్యమునకు నారంభము, కౌవ్యుడు సితపక్షమునను గావించిన నా
ఛివ్యాధు లడఁగు విధునకు, ద్రవ్యక్షయ మగునీతేతరంబున నైనకా. 414
- క. దశమిద్వాదశ్యేకా, దశులను బంచమిని విదియతదియల పౌమధా
మకళాంకసుతబృహస్ప, త్యుశనోవారములఁ గావ్య మొనరింపఁ దగుకా. 415
- తే. ఉభయపక్షములంచుఁ ద్రయోదశియును, సప్తమియు దిననాథవాసరము నంత
రాయ మొనరించుఁ గృతిసమారంభమునకు, నితరతిథివారములు గూడ వెంచిమాడ.
- క. లిపులను బూర్వాహ్లాంబున, సుపక్రమించిన శుభంబు లాసఁగను గావ్యం
బపరాహ్లాంబున సంధ్యల, క్షపలను దొరకొనిన సాధ్వసం బొనరించున్. 417
- సీ. నందయు భద్రదినంబును జయయు రిక్తయును బూర్ణయు ననఁ గ్రమత నైదు
భంగుల దివసముల్ పదియేను నొప్పారు భూమిబీజాక్షరంబులకు నంద
వనబీజలిపుల కెల్లను భద్ర శిఖిబీజరాజికి జయ వాయుబీజములకు
రిక్త నభోబీజరేఖకుం బూర్ణయు నాదిగాఁ బంచసంఖ్యాస్వరములు
- తే. చెందు దిన మొక్కటొక్కటి శిశుకుమార, రాజ్యవృద్ధిమృతాఖ్యలఁ బ్రమదవిత్త
విజయభయలయదంబులై వీని నెఱుంగవలయుఁ గృతిపతినామాదివర్ణమునను. 418
- క. బాలాదిస్వరములకును, గాలము నాతేసినాడికలు చేసి కృతుల్
వాలాయము నందాదుల, మే లగువేళల సుపక్రమింపఁ దగుఁ గృతుల్. 419
- సీ. వరుస భూజలవన్ని వాయునభస్త్రత్వములు దంతిగతశాస్త్రభూతశైల
పరిమితఘటికలఁ బగలును రేయును దినమున కినుమాటు దిరుగుచుండు
నూరేందుభౌమజ్ఞవారంబులను ధరాంభోగ్నివాతము లాది యగుఁ గ్రమమున
గురుశుక్రమందవాసరముల నాకౌశతత్త్వంబు మొదలుగాఁ దనరు నైదు
- తే. కౌవ్యములఁ దత్త్వమున సుపక్రమముసేయ, ధనముదకతత్త్వమునకుఘనలతత్త్వ
మున భయంబు మరుత్తత్త్వమున గదార్తిగగనతత్త్వంబునమృతంబుగలఁగుఁబతికి.
- సీ. నాడికాత్రయము వినాడికావింశతిమాత్రకాలములఁ గ్రమంబుతోడ
సత్త్వరజస్తమస్సంజల వేళలు త్రివిధంబు లై పద్దరిపునురేఖ్య

- దినముల సత్త్వాఖ్యయును శౌమభ్యగవారముల రజోవేశయు జలజమిత్ర
బుధమందవాసరంబులఁ దమోవేశయు నాదిగా నూర్జ్యోదయమున నుండి
తే. పదియు నెనిమిదిమాటులు ప్రతిదినంబుఁ దిరుగుఁ గావున నివి యెల్లఁ జెలిపికవులు
భర్తరాశికి మైత్రి చోప్పడనివేశఁ, జెప్పుదురు కబ్బములు వానిఁ జెలుచుకొఱు.
తే. సత్త్వపరిపంథులు కుశీరచాపమీన, కన్యలు రజోభియాతులు కార్పిచ్చవభ
మేషతులలు తమోరుల మిథునసింహ, ఘటమృగంబులు చుట్టలు కడను తెల్ల. 422
తే. వైష్ణవత్రయమునను బూర్వత్రయమున, మిత్రపూషాశ్వినల భాస్కరత్రయమున
ధాతృపట్కనిశాచరతారకలను, గావ్యసముపక్రమముఁ జేయఁ గలుగు శుభము.
తే. వజ్రశూలవృత్తిపాత్రవైధ్యతులను, గండపరిఘాతగండవిష్కంభములను
బదియు మూడవదానను బ్రతుకునాన, సేయువారు శుభంబులు సేయఁ బోరు.
క. బవ మొద లగునాటింటను, గవి కబ్బ ముపక్రమింప ఘనతరవిభివం
బవు భద్రాదుల సేనిటఁ, దివిరి మొదలు సేయఁ బోడ తెవులు జనించుకా. 425
తే. వ్యుప్రలతలు క్రాంతయోగాక్షయోగ, దుర్మహార్తములను ద్యాజ్యదోషములను
దుష్టచంద్రోదుబలములు దొరలనవుడు, కృత్తికి దొరకొనునట్టిదుర్జ్మతీయుఁ గలఁడె.
తే. తనకు భర్తకు నష్టమద్వాదకారి, జన్తములు గానిశుభఘోటనదనములను
మొదలు సేయఁగఁ దగుఁ గబ్బమునకు గ్రహము,లష్టమంబున లేకుండ నరసి సుకవి.
తే. పాపు లాటింట మూటును బదునొకొంట, సౌమ్యులు ధరాగ్నిగతిదిశాజలజగర్భ
మునిగృహంబుల నుండంగ మొదలుకొనినఁ, గబ్బములు గడలేఱు విఘ్నములులేక.
క. బుధుఁ డెనుఁ గూడనివేశను, బుధదినమున బుధవిలగ్నమున బుధదృష్టికా
బుధహారను గావ్యమాలకు, బుధవర్యు లుపక్రమింపఁ బూనుదు రెపుడున్. 429

సారస్వతౌషధంబులు.

- తే. బ్రాహ్మి బోడతరంబు పిప్పలియువసయు, శుంఠియు సమంబులుగఁ దూచి చూరఁజేసి
ప్రతిదినము లేపకడ నగ బాలు తేనె, గలిపి రూకెత్త దినిననూత్తులు ఘటించు. 430

బ్రాహ్మి యన ముండుక బ్రహ్మికి పేరు.

- నీ. కరకకాయలమీఁదఁ గలుగుబబ్బరయును బిప్పలిమూలంబు తిప్పతిఁగ
బ్రాహ్మియు శుంఠియు బావంచివిత్రనమ్ములు నపామార్గమ్ము మొదలివేళ్లు
వాయువిశంగంబు లాయష్టిమధుకంబు సన్న పిప్పలియు నచ్చపుసముద్ర
పొడవి త్రనంబులు బోడతరంబును వలమాటితుంగము స్తలను వసయు

తే. సమములుగఁ దూచి పొడి చెసి సంతతంబు, ప్రొద్దునను లేచి నేతితో ముద్దఁజేసి
కర్ణమాత్రంబు భక్షింపఁ గలిగెనేని, గడియ కొకపద్యశతకంబు నుడువుటరుడె.

సీ. చెంగల్వకోళ్లును జిజులపిప్పలియును మంచియోమపుఁబొట్టు మ్రానిపసపు
మైపుఁతపసపును మధుకంబు నైంధనలవణంబు చిత్రమాలంబుబరడు
జీలకఱ్ఱయు శుద్ధి చెసినశుంతియు సమభాగములు గాఁగ సంతరించి
చూర్ణంబు గావించి శుభ్రపటంబుపై రాచి యాక్రిందను రాలినట్టి

తే. పాడుము నూతనఘటములో నిడి ప్రభాత

సమయమునఁ బ్రత్యహంబు నాజ్యమున మెదపి

వేసరక చిన్న మెత్తు నేవించునరుని

నాలుకను గాపురం బుండు నలువఁచెలువ.

482

కందద్వయరుగ్గవతీకమలవిలసితగర్భకృంచపదవృత్తము.

ద్వారపతీనాథా సదుదారా, తరుణధవళకరధరసుతనామా
మారమణీధామా సుకుమారా, మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శరరుహభవముఖసకలసు రేకా
శూరకులా తేజోజితనూరా, సురవరమణినిభసురుచిరదేహా.

483

గర్భప్రథమకందము.

ద్వారపతీనాథా సదు, దారా తరుణధవళకరధరసుతనామా
మారమణీధామా సుకు, మారా మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా.

484

ద్వితీయకందము.

సారసనేత్రా సత్యవిచారా శరరుహభవముఖసకలసు రేకా
శూరకులా తేజోజిత, నూరా సురవరమణినిభసురుచిరదేహా.

485

గర్భరూగ్గవతీవృత్తము.

ద్వారపతీనాథా సదుదారా, మారమణీధామా సుకుమారా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శూరకులా తేజోజితనూరా.

486

గర్భకమలవిలసితవృత్తము.

తరుణధవళకరధరసుతనామా, మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశమ్భా
శరరుహభవముఖసకలసు రేకా, సురవరమణినిభసురుచిరదేహా.

487

గద్యము. ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్రభారద్వాజగోత్ర కామెపల్లిపురమంధిరనంద
నందనచరణారవిందవందనాభిలాషమంశస్తాభవవంగనార్యతనూభవ విద్యావిశేష
సురాచార్య కామనూర్యప్రకవివిరచితం బైనయంద్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకర
ణశాస్త్రంబునందు మూలసూత్రంబులను వర్ణసంజ్ఞలును వర్ణోత్పత్తిస్థానంబులును
శుద్ధాంద్రకలిపివిలేఖనక్రమంబులును బంచాశద్వర్ణనిర్ణయంబును బ్రాకృతోనా
క్షరపరిగణనయు సంధ్రభాషావర్ణసంఖ్యయుఁ దత్తద్వర్ణభేదంబులును గావ్యాది
గ్రాహ్యవర్ణంబులును నాయకాక్షరకూటంబులును గృత్యాదినర్ణద్వయయోగఫలం
బులును సంయుతాక్షరవిశేషంబును శ్రీకారప్రభావంబును గృతిముఖప్రశస్తంబు
లును దత్తత్స్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరంబులును దోషప్రభావంబును గుణాచగుణ
బాహుళ్యబలంబును మాతృకార్చనవిధానంబును శుభకాలంబులును సారస్వతో
షధంబులును గలవర్ణపరిచ్ఛేదం బయద్వితీయాశ్వాసము.

తృతీయాశ్వాసము.

తైలవ్రమరాంబా
ధీశైశానవిదిజ్జహీతలవిలస
త్యాశీసమతంగెడనగ
రిశమదాకానివేశరిపుజననాకా.

క. ఆవధారు శబ్దకాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున తాది నారాజమహేం

ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం, ద్రవనోవ్యాకరణనూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్.

క. ఇముగ వర్ణపరిచ్ఛేదమునఁ జెప్పంగఁబడియొక దగ నేకశ్లో
కమున ముఖ్యవలి ప్రాసములు సంక్షేపములుగ సామజురదా.

మూ. నూః—ఆద్యో వలి ద్వివీయో వర్ణః ప్రాసోఽత్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్పర్షేషు చైక ఏవ స్యాత్.

వ. ఈశ్లోకం బాక్కటి యొకనూత్రం బయ్యె నది యెల్ల నిందు వివరించెదను.

క. చరణచరణమున తాద్యక్షరములు వశు లయ్యె నవియొ క్రమ్మఱ దత్త
చ్చరణములలోనఁ జెప్పిన, యిరవులఁ బొందింప వలయు నెల్లకృతులలోన్.

తే. విరతి, విశ్రాంతి, విశ్రామ, విశ్రమములు, శ్రాంతి, విరమణ, విరమ, విరామ, యతులు
ననఁగ నివి తొమ్మిదియు వలి కాఖ్య లయ్యె, భవ్యసత్తులాయామ్యభాగగేహ.

క. భీమన పది చెప్పె ననం, తామాత్యుఁడు చేసె వెనుక యతు లిరునది నా
ల్లామిఁడఁ గొండలు కవి, గ్రామణు లిరునదియు నేడు గావించి రొగిన్.

ఆ. పూర్వకవులత్వములు గూర్చి సత్కవి, జనము లవు నటంచు సమితింప
విశ్రమంబు లేను, విరచింతు నాలుగు, పదులమిఁద నొకటి విదితముగను.

యతిభేదములు.

క. స్వరయతులు వ్యంజనాక్షర, విరతు లుభయవశులు ప్రాసవిశ్రాంతులు నాఁ
బరికింప నాల్గుదెలుగుల, విరమణములు నటించుండు వివాగతురంగా.

అందు స్వరవళి త్రెట్టి వనిన:— శ్లోలు. 5.

స్వరవళులు.

నయ నే

తే. రససు స్వరమైత్రివళులు స్వరప్రధాన
వళులు లు ప్రవినర్గకస్వరవళులును
ఋషి ఋత్వసంబంధంబు ఋత్వసామ్య
వృద్ధులన స్వరవళు లేడువిధము లయ్యె.

10

స్వరమైత్రివళులు. 1.

తే. అద్వయమునకు చక్రతమద్వయంబు, నిద్వయమునకు ఋయుగంబు నెద్వయంబు
నుద్వయమునకు నంత్యచక్రద్వయంబు, జెల్లు స్వరమైత్రివళు లన శేషశయన. 11

అకారయతులు.

అ. అబ్జపత్రనేత్ర ఆర్ద్రానచరిత్ర, ఆతతాయిజైత్ర వింద్రమిత్ర
విందవప్రగోత్ర ఔర్ధ్వశేయస్తోత్ర, యుమం జెప్పనొప్పు యతులు కృష్ణ. 12

ఇత్సవళులు.

అ. ఇందునంశసోమ ఈశ్వరీసుతనామ, ఈశితాంగధామ ఋషభభీమ
ఋక్షజాభిరామ ఎటు లైన మాభామ, ఎడఁ గటాక్ష ముంచి ఏలు మనఁగ. 13

ఉద్విరామము.

అ. ఉరగరాజశాయి ఉర్ధ్వవిష్టపదాయి, ఉర్జితోరుక్షీర్తి ఒడలి కార్తి
ఒడవ మండఁ బ్రోచి ఓలి దాసునిఁ గాచి, చేరి కనకకళిపుఁ జీరి తనఁగ. 14

స్వరప్రధానవళులు. 2.

క. తెలిసి పదాంతగతాక్షర, మూలతో బైశబ్దమూలమ మొదలఁ గలుగున
చ్చులు గూర్చినసంధుల క,చ్చల స్వరమాలె నిలుచు నుభయవళులను దక్క. 15

తే. అతులగుణధామ భాను బ్రాభిసోమ, ఇనతనూభవమిత్ర లంకేశజైత్ర
ఉరుగుణకలాప శకలీకృతీగ్రచాప, నాఁగ నిట్లు స్వరప్రధానవళు లొప్పు.

లు ప్రవినర్గస్వరవళులు. 3.

తే. దైవభాష నదంతసాంతములమిఁద, నత్తు మొదలను గలశబ్ద మతుకువేళ
నమరు నోత్పంబునకుఁ జెల్లు నయచాలిపులు, జగతి లు ప్రవినర్గకస్వరవళు లన. 17

తే. ఆంబుదశ్యామ తప కింకరోహ మనఁగ, యామినిచరగర్వతమోర్క యనఁగ
హరిసుతుండును నిపు నన్యోన్యమిత్ర, లయి ప్రవర్తింతు రనఁగ లక్ష్మ్యంబు లయ్యె.

శా. ఎఱు నుప్పగంటలు నిజాకుంఠిభవచ్చార్వరే
ఖావాండిత్య మయారె నీకును నమస్కారంబు లంకాపురీ
పాపగ్రంథికులాంగ నాకుచతటివైరాపతద్దాహబా
హాపాటచ్చర రామదాస తప దాసోహ మ్మరున్నందనా.

19

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

శా.తా సైరింప కపల్ల యుండగ భవద్గర్భంబునం దాల్చి తే
జ్జోసహ్యుక్ శరజన్మ గాంచి యలసిహారక్షమాభ్యుత్పమా
రీసాపత్న్యము గన్న మోహపురురంద్రీరత్నము న్నివ కా
దే సర్వజ్ఞున కేల నిన్ను దలవై నెక్కించుకో జాహ్నువీ. (1-114) 20

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. దైన్యము దక్కి మాత యుచితంబుగఁ బాండునృపాలుపాలు రా
జన్యవరుండు ధర్మజుండు సమృత్తి వేడెడు నన్న లోకసా
మాన్యవిధిం దగంగ గరిమంబున నిచ్చినఁ బుచ్చికొంద మ
న్యోన్యవిరుద్ధభాషణము లాడినఁ దత్ఫల మాతఁ డంబెడిక. (1-82) 21

ఋషి. 4.

క. ఇత్యైత్వంబులఁ దొలగక, ఋత్వంబును ఋషి యనగ రేఘవతోమి
త్రత్వంబు నెఱుపు నెట్టిమహత్త్వమొ యట్ల నగుఁ గాదులం దున్న పుడుక. 22
క. రతివల్లభజనక వినిర్జితకనకవిలోచనాఖ్య ఋగ్యజురాది
శ్రుతిచయగోచర వాహీ,కృత ఫేచరకులలలామ రిపుజనభీమా. 23

నభాపర్వమునందు:—

సీ. పా. ఋత్విజుం డని విచారించి పూజించితే ద్వైపాయనుం డుండ ధర్మయుక్తి.
క ర (2.11)

విజయవిలాసమునందు:—

ఉ. లజి మెఱుంగుము తైపుటాయారపు ముగ్గులు రత్న దీపికా
శ్రేణులు ధూపవాసనలు హృద్భవనిరంతరవాద్యఘోషము
లాణఁ బాసంగఁ బోలు మిగులం గనువిం దొనరించు నిత్యక
త్యాణముఁ బచ్చతోరణము నై జను లందఱు మల్లసిల్లఁగాక. (1.88) 25

1 రత్న హదీప (వా). 2 గలయక (పూ. ము); బెరయక (వా).

ఓక

ఋత్వసంబంధవశులు. 5.

కా సారీది గాదులఁ గలనట్లునుడుల కెల్ల, ఋత్వమిత్రంబు లగునచ్చు లెనయ నెదుఁ జెల్లు హయలును స్వరమైత్రిఁజెంపనపుడు, వెలయునివి ఋత్వసంబంధవశులనంగ.

1. ఇనతనూభివుండు పృథ్వశ్వసుతు నేనె, ఋభునదీనుతుండు కృష్ణు నేనె
నేమి చెప్ప నపుడు దృఢశక్తి కల్యండు, హీనబలునిఁ జేసె పృష్టితులని. 27

జై మినిభారతమునందు:—

నీ. గీ. తండ్రి తరమునఁ బెనిమిటితరమునందు, వీసమంతయుఁ బుణ్యంబుఁ జేసి యెఱుంగ
వార్ధకంబున నిం కేల వట్టితొడును, కృష్ణు దర్శింప వున్న నాక్షేమి భిక్కు. 28

(2.109)

మనుచరిత్రమునందు:—

నీ. తీర్థసంహాను లేతెంచినా రని విన్న నెదురుగా నేగు ద వ్యేంత యైన
నేగి తత్పదముల కైరగి యింటికెఁ చెచ్చుఁ దెచ్చి సదృశి నాల్గిభ్య మిచ్చు
నిచ్చి యిష్టాన్న సంతృప్తులఁగాఁ జేయుఁ జేసి హయ్యన్నచోఁ జేర వచ్చు
వచ్చి యిద్దరఁ గల్గవనధిపర్యతిగరి తీర్థమాహత్మ్యము లెలియ నడుగు. (1.57) 29

సరసింహపురాణమున:—

నీ. పా. ప్రదీప్తలీల లై యెసఁగుజగంబులు సృష్టిరక్షాసమాపేక్షఁ బరఁగు. (2.80)

ఆము కమాల్పదయందు:—

చ. హితులు భిషగ్గృహజ్ఞబుధబృందకపీంద్ర పురోహితుల్ హితా
హితులు ధనార్జనాదివృషకృత్యనియుక్తులు వెండి కేవలా
హితులు దళాదళార్చితసమృద్ధరమాచరణేష్వు లాట నా
హితమును నట్ల కాఁ జతురప్రైతిఁ జరించుట సతి తేనికీకా. (4.278) 31

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

తే. చెఱుకువిలుకొనిబారికి వెఱచి నీదు, మఱుంగుఁ జొచ్చితిఁ జేపట్టి మనుపు నన్నుఁ
బ్రాణదానంబుకన్నను వ్రతము గలదె, యెఱుంగవే ధర్మ పరుడవు నృపకుమార.

(1-158)

ఎడవల్లిపర్వతన్నచాటుధార:—

మ. రణరంగంబున నీకెతాసీ యరినోరం బూరి గైకొన్నఁ దా
నఱుమాత్రంబును వానిపైని దెగ దాహాచిత్ర మూహింపఁగాఁ
దృఢమే కొనిలె దారికట్లు మొన క ట్టిద్దారణీమండలికా
బ్రబుతప్రాభవ కందనోలిపురగోపాలా ష్టమావల్లభా.

33

ఋత్వసామ్యవళులు. 6.

తే. ఎత్తులు చెంది తమలోన వ్యంజనంబు, లన్నియునుగూడుఋత్వసామ్యవళుల గ
వృక్షీవంశాభిసాముడై పృథివిఁ బుట్టి, పృథ్వీగఁ గావించెఁ గంసునిఁగృహ్మణదనం
విష్ణుచి త్తీయమునందు:—

సీ. గీ. తిరుగుదు రయారె సురపురి సురల మఱిగి, బహుళహలహలభరితకల్పరిగనగర
సగరపురివరపరివృధజవనయవన, పృతన భవదసి ననిఁ దెగి కృష్ణరాయ. (1-41) 35

అందే:—

మ. గృహసమార్జనమో జలాహరణమో శృంగార¹పల్యంకికా
వహనంబో వనమాలికాకరణమో వాల్మీభ్యో²లభ్యధ్వజ
గృహణంబో వ్యజనాశపత్రధృతియో ద్రాగ్దీ³కారోపమో
నృహరీ వాదము లేల లేరె యితరుల్ నీలీలకుం బాత్రముల్. (2. 91) 36

వృద్ధిసళులు. 7.

క. తలకట్టులపై సంస్కృత్యములఁ గదియుపదాదివక్తములకు వరుసతో
నెలకొనువక్తరేఖంబుల, కిల సుభయముఁ జెల్లుచుండు వృద్ధివళు లనన్. 37

తే. ఇభభయవిచార సర్వలోకైకవీర, అఖిలభువనప్రశస్త జితైణహస్త
ఉదధిజాత్రితవక్ష భక్తామరత, హతపరాసిక నంద ప్రజ్ఞోక యనగ. 38

వత్సమునకు విష్ణుచి త్తీయమునందు:—

మ. గురుగుం జెంచలి తుమ్మి లేదగిరిసాకుం దింత్రిణీపల్లవో
త్కరముం గూడఁ బొరంటి నూనియలతోఁ గట్టావిషట్టారికా
గిరము ¹తైక్కి తమిం ²బసు ల్పాలము వోఁ గ్రేపుల్ మెయి న్నాక మేఁ
కైరువుంగుంపటిమఁచ మెక్కిరి ప్రభుత్వైకాత్తి ³క డ్దజ్జడిక. (4-134) 39

వత్సమునకు విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. ఆకమలాక్షీరూపమహిమా తిశయంబు మనోహరంబు భో
గైకపరాయణు ల్పురుషు లంగజుఁ డప్రతిమానచెప్పిత
స్వీకృతలోకుం డ ట్లగుటఁ జేటు పురంబునవారి కెచ్చెయిన్
గా కెటు లుండు నిట్టియవగాధపుబొత్తు మనంగ వచ్చునే. (3-32) 40

ఓకారమునకు భస్మరరాజాయణమునందు:—

కా. నీకంతాద్వితకాలపాశము శిరోనిరాతపాతంబు లం
కైకస్సంవయకాశరాత్రి గళబద్ధోదగ్రకాలాహి క
న్యాకారాగతమృత్యు వీజనకవ్య స్వేగ నొప్పించి లో
కైకత్రాణని రామునిం గనుము నీ క్షీబుద్ధి గా పండినకా. (సుం. ప. 449) 41

ఔకారమున కయ్యల్ రాజు రామభద్రునిచాలుధార:—

క. రాజమనోజా విద్యా, భోజా దీనారికల్పభూజా రిపుసం
జ్ఞాజా పై భవవిజితబి, ద్వాజా రవితేజ గుత్తియప్పలరాజా. 42
ఇవి యేడును స్వరయతిభేదంబులు.

వృంజనాక్షరపరతులు.

సీ. క్రమమునఁ బ్రాణి నిర్గం. బింస. తద్భవవ్యాజి విశేష సమాహ్వయములు
మహి ననుస్వారసంబం ధానునానికొత్తర మువిభిక్తి ముకారయతులు.
మొగి మన ర్జవిరామములు ఋజు ప్రత్యేక క్షే నైక్తతరము లభేదవిరతు
లోలి వభేదవ ర్గోష్ఠవిశ్రాంతులు సరస సంయుక్తవిశ్రమములును
తే. గరిమ నంతోష్ఠ్యసంధి వికల్పసంధి, విరమములు నాగ వృంజనాక్షరపరతులు
నిఖిలనుకవిప్రయోగము ల్నెమకి చూడ, నేకవింశతిభేదంబు లెఱుంగ వలయు. 43

ప్రాణివిరామములు. ౪.

తే. ప్రాణములు నాగ స్వరసమ హ్వయము లయ్యె
నవి కలిమిఁజేసి హల్లులు ప్రాణులయ్యె
బొలుహల్లుల నచ్చులు పొంద కనికె
ప్రాణు లని కల్మ గూడదు వాని కెందు. 44
తే. వృంజనంబులు స్వరమైత్రీవలనఁ దమకు, దాము ప్రాణివిరామాభిధానములను
జెంది మాఁడు తెఱంగులై చెల్లుచుండు, వాని నెఱుంగక కృతి నేయ వలను గాదు.
క. చెలులు తలకట్లు నాచా, పలు నైత్వోత్పములు మిత్రములు గుడిగనయుక్
సుడిగనయు నేత్వయాగమును, జెలు వగుచుట్టములు ద్వివిధశృంగౌత్వముల్. 45

1 విటరాజరామభద్రుని (వా); బలరామభద్రుని (పు). 2 సుడి (ప); సుళి (వా). లడలప్రాసమా. ఆప్పకవికిసమస్తమే (ఆ. 3-366).

సీ. కలకాభిగంధీర కాంచనాచలధీర కాళియోరగవైరి కైటభారి
 కైలాసపతిమిత్ర కాళికమృతిపాత్ర కిల్బిషాద్రిసురేంద్ర కీర్తిసాంద్ర
 కీలాలరుహనాభ కృష్ణజీమూతాభ కృతవర్తతో నేగి కెలకు లాగి
 కెరలి చైర్యుడు నూడఁ గేకయు ల్లానియాడఁ గుండినేతునిపట్టి గూడ ముట్టి
 తే. కూర్చి వెలకేల సింగంపుఁగొదమలీలఁ గొని శతాంగంబువై నుంచికోర్కె మించి
 ద్వారకకు వచ్చునీవై భవంబు బాగడ, శక్యమే యనఁ గాకు లక్ష్యంబు లయ్యె.

వర్గజయతులు. 9.

- ఆ. శబ్దసూత్రములను జగతి నేకస్థాన, సంభవంబు లగుచు సంధివేశఁ
 గలసవర్ణ సంజ్ఞఁ దలపోసి యతులకుఁ, గూర్చ వచ్చు మఱియుఁ గొన్నికృతుల. 48
- క. తమతమయనునానికవర్ణములు విడిచి వెనుకలిపులు నాల్గును దమలోఁ
 దమకు 1నర లేక నిలిచిన, నమరాహితదమన వర్ణయతు లనఁ బరఁగుక. 49
- ఆ. కంధిమధ్యగేహ ఖండితారిసమూహ, ఖంజనాభదేహ గానమోహ
 గరుడపక్షివాహ ఘనవాహజన్నేహ, భిర్గవినుత యనిన వర్ణయతులు. 50
- వ. తక్కిననాలుగువర్ణములకు ఈలాగుననే తెలిసికొనునది. 51

బిందుయతులు. 10.

- క. పనిఁ బూని నిలుచుఁ దమతమయనునానికములకు బిందుయతులను వెనుకకా
 గనుపట్టు నాల్గలిపులను, బెనునున్నలు డాసి తమకుఁ బిలుఁదఁగదియుచోన.
- తే. జ్ఞానవేద్యాయ తత్రకౌంచనవిభూయ, జాయ మేచకవర్ణకంఠప్రియాయ
 నగధరాయ నమోస్తు సౌందర్యవిజిత, మనసిజాతాయ గోపడింభాయ యనఁగ. 53

తద్భవవ్యాజవిశ్రమములు. 11.

- సీ. విజ్ఞానమునకు భావింప విన్నాణంబు విజ్ఞాపనమునకు పిన్నపంబు
 సంజ్ఞకు సన్న యజ్ఞమునకు జన్నంబు నాజ్ఞప్తి కానతి యాజ్ఞ కాన
 యని యిట్లు సంస్కృతవ్యవహారమధ్యావసానంబుల ద్వితీయసరళమునకు
 నడుగునఁ గలతాలుజానునానికములు తద్భవంబున ద్రుతత్వంబు గాంచి
 తే. వెలయుటను దద్భవవ్యాజవిశ్రమమున, జరిగి నణలకు రెంటికి జ్ఞాతనర్పు
 జ్ఞానిచేతోంబుజాతతోఁకర యనఁగ, జ్ఞాతివిద్వేషిన్యవనాశనకర యనఁగ. 54

గ. శితమునందుఁ బావులూరి మల్లన్న:—

- ఉ. శ్రీనిధి యైనశివ్వనను జిమ్మననుకొ మఱి మూర్యదేవునికొ
 ధీనిధి బోల నాయ్యలను దేజమునకొ రవితుల్యులైనయా

నూనుల నల్లునం బడసె గూరిజనస్త్రులసశ్య నారతి
జూనులం బద్దనన్వననంబులు నాలుగు పోలి వారిలోకా.

55

విశేషచతుః. 12.

తే ప్రాధకవులు కొందఱు జ్ఞానంబునను, బ్రహ్మచర్యుతోలియుక్కర ములునాల్గు
నిడుమరు ప్రబంధముల నొక్కయొడ వికేతనమలనుచోమయాజులవాడుకతన.

శాంతిపర్వమునందు:—

క. జ్ఞానము కేసలక్ష్మప నృజ్ఞానికి గుపదేశవిధిం బ్రత్యక్షము సేయం

గా నది సకలధరిత్రీ, దానంబునకంటె నిధికరణఫలద మగుకా. (4-255) 57

అనుష్ఠానసంబంధయతులు. 13.

అ. అనిపూర్ణయుతము లై టతవర్గాక్షరములు చువను గలుగువ్రాలు దక్క
బాసగు నొకటి కొకటి భువి ననుష్ఠానసంబంధయతులు నాం బ్రబంధములను.

మనుచరిత్రమునందు:—

శా. శీలంబుం గులము నృమంబు దమముం డెల్వంబు లేఁబ్రాయముం

బోలం జూచి యితండు పాత్రుఁడని యేధూపాలుఁ డీవచ్చినకా

సాలగ్రామము మున్నుగాఁ గొనఁడు మాన్యక్షేత్రము ల్పెక్కుచం

దాలం బండు నొకప్పుడుం దఱుఁగ దింటం బాడియుం బంటయుకా. (1-55) 59

రావిపాటికిప్ప గాజుచాటుధార:—

మ. సరిబేసె రిపు డేల ఖాస్కరులు ఖాషానాథపుత్ర వసుం

ధరనం దొక్కఁడు మంత్రి యయ్యె 'వినికొండ నామయామాత్యభా

స్కరుఁడో యా నయితే సహస్రకరశాఖ లే వదే యున్నవే

తిరమై దానము సేయుచో రిపుల హేతి స్వేయియో వ్రాయుచో. 60

అము కమాల్పదయందు:—

మ. దవేధూమంపుతమంబులోఁ దమరసగ్రన్థంబు పంకేజబాం

ధవభాసుప్రతతుల్ హరింపఁ గుయి వెంట స్వెళ్లుకూన్యోరుమా

పవితానంబులఁ జూడఁజూడఁ బుడమిం బాటిల్లి నై విష్ణు లై

యనసం బంచుల నాడఁగా నెగసె వాత్యాళి న్నజశ్చక్రముల్. (2-48) 61

5

అనునాసికాక్షరయతులు. 14.

తే. అలదు తంబునకును మధ్యమానునాసి, కమునకును జేల్లు ననునాసికయతు అనఁగ
డాపలను బూర్ణములు గల్గుటపడఁదలను, దధదధలును గ్ర మంబున దానవారి. 62
క. మనుసంతతిమండన భం, దననిర్జితకార్తవీర్యనరనాయకఖం
డన పజ్జిస్యందననందన చందనశక్రవారణలసత్కిరీ. 63

కిష్కింధాకాండమునందు:—

క. బలవంతుఁ డైనవాలికి, దలఁకుమఁ గిష్కింధ వెడలి త్వరతో నలుది
క్కులకుం బాటి మహీసుం, ప్థల మెల్లను జూచినాడ న్నాడు నరేం ద్రా. (ప. 614)
రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

మ. కలమాన్నంబు ఘృతంబుఁ బాయసము కాక వ్రాతముల్ పిండివం
టలు బాల్తేనియ జన్ను వెన్న యిడి యానా లుక్కెర ల్పిక్కెరల్
ఫలము ల్పానకము మ్రసాయనము లంబ క్షూరుబిండ్లుగ
యలు బజ్జు ల్దిపిండిఖండములు నం దావిర్భవించె న్నెసక. (2-127) 65

పరమయోగివిలాసమునందు:—

సీ. పా. నిగమనోరకుని ఖండించినయలకయో యధిలోగిరిమోచినట్టియలకతో. (2-104)

చిత్రభారతమునందు:—

తే. న్నకులసహదేవులార భంజనపటిష్ఠు, లార సౌందర్యలక్ష్మీకుమారులార
పోయితర మీరు నేడు నాపొందు విడిచి, యసుమ విలపించు నలుదిక్కులాలకించు.

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు:—

సీ. పా. పల్లవారుణజటాపటలభారముతోడ నవ్యపలాశదండంబుతోడ. (1-8) 68

మువిభక్తియతులు. 15.

తే. పున్న పుంసకతత్సమంబులకడపలఁ, దత్సమానాంధ్ర దేశ్యశబ్దములతుదలఁ
గదిననమ కారశృంగముల్ కొవ్వములను, బొసఁగుమువిభక్తియతులనఁబుపుబుభులను.

తే. పుష్కరము నూత్నమధ్యమముగ నొనర్చు, పుష్పపంకేరుహము వక్త్రముగ నొనర్చు
బొండుమల్లెలు దరహాసముగ నొనర్చు, భోజనృపనందనకు నిక్కముగ నజాండు.

ఆదిపర్వమునందు:—

క. ఎట్టివిశేషకులంబునఁ, బుట్టిన సదసద్వివేకములు గలిగినఁ దాఁ
గట్టినకర్త ఫలంబులు, నెట్టిన భోగింపకుండ నేర్తుర మనుజుల్. (5-58) 71

ముకారయతులు. 16.

క. హెచ్చరికను బుభుబుభులను, నచ్చపుమాకొమ్మలే మహాకవులాదిక

మెచ్చులుగ నిలిపి రచ్చట, నచ్చటను ముకారయతు లటంచును గృతులకా. 72
వనంతనిలాసమునందు:—

క. అత్తతీ విటనాగరములు, చిత్తమున వనంతకే? చిగురాత్తంగా

మొత్తములు గట్టి తెచ్చిరి, మొత్తపురుగులతోడిబుట్టకొమ్మల్. 73

శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందు:—

చ. పరిచయ గాగ నేల నిరపాయచరిత్రుని బాపకానన

స్ఫురదుపవీతిహోతు ని సముజ్జ్వలమేరుసమానగాతునికా

బరమపవిత్రునికా మునిసుపర్యపరస్తుతిపాతుని నన్నో

హరఫలకేముషీకబలితాంబుజమిత్రుని వాయుపుత్రునికా. 74

హరిశ్చంద్రకథయందు:—

ద్విపద. మందు మీ తెలిగినభూతలాధీశు, లందు రాజ్యంబు బోనాడి క్రమమును.

మవర్ణ విరామములు. 17.

సీ. మర్దితవైత్యసంయమిమనోబ్ధాదిత్య మహితమేఘాభ సందక్షితేభ

మాయాప్రవర్తి సంతబ్ధనిర్లక్షీర్తిమణిహర సురవళంపదవిహార

మందరధార్య వంశనినాదచాతుర్య మాభూష యవతిపుంపండరూప

మంజులస్వాంత కంసధరావరకృతాంత స్మరహరారాధ్య సింహనిభమధ్య

తే. యసుచుఁ జరమానునాసికంబునను నిట్లు, గ్రాలుఁ గృతుల మవర్ణ విరామము లన

దండిసున్నలు దాపల నుండెనేని, పెలుచ నంతస్థములు నూప్యములును గృష్ణ. 75

భీమనచాటుధార:—

చ. గరళపుముద్ద లోనా మవగాఢమహాశనికోట్లు సమైటల్

హరునయనాన్ని కొల్చి యురగాధిపుకొరలు పట్టుకార్లు ది

క్కరటికిరంబు దాయి లయకాలుండు కమ్మరి వైరివీరసం

హరణోగుణాభిరాముఁ డగు మైలముభీమనఖడ్గస్పృహికా. 77

అనంతనిఘంపమునందు:—

తే. యరలవలు శవసహలును నాదిబిందు, యుతము లై ముకారవిరామయుక్తి దనరు

మారుతాత్మజుఁ డరిదిసంయమి యనంగ, మదనజనకుండు దనుజసంహారుఁ డనంగ. 78

(1-117)

ఋజుయతులు. 18.

శ్రీమద్భగవద్గీతా

తే. మొదలియంతవర్ణంబు తుదిని బొదలు, నూన్ మును ఋజుసంజ్ఞ చే నొకటికొకటి
యతు అగు నపారకూరసంహార యనగ, హరముఖార్చితపాదతోయజ యనంగ.

ప్ర త్యేకయతులు. 19.

శ్రీమద్భగవద్గీతా

తే. ఉత్తరపదాద్యలిపి లోప మొదవ కుండు, తఱిని బ్రత్యేకయతి నాగఁదనయకుండు
నరయ కార్ణంబు హరిచేతియదియు నాగ, ద్వివ్యచాపంబు కూలిచేతిది యనంగ. 80

భిన్నయతులు. 20.

శ్రీమద్భగవద్గీతా

తే. గుడుగుపైఁ గ్రియనడుమ నాగుడుమ వచ్చి
భిన్నయతి యగు రానిచోఁ బెరియతి యగు
నెదను లచ్చిని హరి ధరియించె ననగ
రిపుల నెల్లను జోర హరించె ననగ.

శ్రీమద్భగవద్గీతా

విజయవిలాసమునందు:—

ఉ. చిత్తజాఁ డర్చితూపు మొనఁ జేసినఁ జేయఁగ నిమ్ము పై ధ్వజం
బెత్తిన నెత్తెమ్ము వచియించెదఁ గల్గినమాట గట్టిగా
నత్తరళాయతేక్షణకటాక్షవిలాసరసప్రవాహముల్
కుత్తుకబంటి తామరలకుం దలమాన్మలు గండుమొలకుక. (3-15)

32

అందే:—

ఉ. చెట్టతనంబునన్ జనకుజీవన మంతయు వెల్లి వుచ్చి తోఁ
బుట్టినయాపెయి ల్విడిచి పుట్టినవిడ్డనికిం బగైన నీ
యిట్టినికాటకృత్యమాన కెవ్వడు రోయక నమ్మతించు నీ
వెట్టిత్రదోషవేళ జనియించినవాడవొ గాక చంద్రమా.

33

వెలుయతి.

ఆగమము రానందులకు శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందు:—

ఉ. గందపుఁగొండనె త్తములఁ గందువ మేలిమిత్తవయిండ్లలోఁ
గెందలిరాకుపాన్పున నుఖించి నితాంతరత్తిశ్రమంబునుం
జెందినోచెంచుగు బృతలచెక్కులఁ జిమ్ముజవాదివాసనల్
విందులు నేయుచు నైలగు నేయఁ గోమలగంధవాహముల్.

34

ఏకతరయతులు. 21.

తే. మహిని రేఘాక్షరంబును మఱి కతాంగ

నామకఱకారమును సన్నంబు లయ్యుఁ

గావ్యమలయందు నొకటి కొక్కటి గలయక

దమకుఁ దా మయె యగు నేకతరయతు లన.

85

ఆ. రార బాలకృష్ణ రచ్చలగమిఁ గూడి, జాగ యచుచు నిన్ను జివ్వఁబెట్టు

వాండ్రయిండ్ల కేగి వా దేల చెచ్చెద, వనిన నేకతరము లై పొసంగు.

86

అభేదవిరతులు. 22.

తే. వేదముఖమున వబయో రభేద యనుట, ఎలన నబ లొక్కటొక్కటి నిలుచు విరతి
కవని శ్రోడలకు లళలకు నట్లు కలిమిఁ, జేసి తమలోన నివియును జెలుచుండు.

87

ఆ. వసుమతీకళత్ర బకజైత్ర గానక, లాలసత్కలాపాడంభ గోప

లలితదేహ పింగళపురదక్షిణగేహ, యన నభేదవిరతు లప్రమేయ.

88

ఆదిపర్వమునందు: —

చ. సుతజలపూరితంబు లగునూతులు నూటిటికంటె సూన్యత

వ్రత యొకబావి మేలు మఱి బావులు నూటిటికంటె నొక్కన

త్కృతు వది మేలు తత్కృతుకతంబునకంటె సుతుండు మేలు త

త్సుతకతకంబుకంటె నొకనూన్యతవాక్యము మేలు చూడఁగన్. (4-94)

89

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. ప్రతిబలదర్పభంజనుఁడు పార్థుఁడు దారుణబాణవర్షము

న్నతి నతిధీరుఁ డై ఘరిసినం బరముండు మహాంబువృష్టి ప

ర్వతము ²గ్రహించునట్లు తనబాహుల వాని గ్రహించి పోర న

క్షతతనుఁ డయ్యె వాని నతిగర్వితుఁ బార్థుఁడు చూచి యాత్మలోన్. (1-311) 90

భీమనచాటుధార:—

చ. *బిసరుహగర్భవ్రాతయును విష్ణునిచక్రము వక్రివక్రముక

దెనలను రాముబాణము యుద్ధిష్ఠిరుతోపముఁ గాలుదండముక

1 డంబ (పూ. ము). 2 గ్రహించు (పూ. ము.) 3 కాపమును (వా) ;

సాశమును (ప).

* పాతాంతరము.

చ. బిసరుహగర్భవ్రాతయును విష్ణునిచక్రము వక్రివక్రముక

దశరథసూను బాణమును ధర్మజాతోపము మానికాపముక

మనకపుపాముకొంటును గుమారునిశక్తియు చూనిరోపముకా
బనవనిరొతుకూలమును బండితవాక్యము రిత్త వోవునే.

91

చమత్కారమంజరియందు:—

ఈ. బంగారుపుటంటు వలెవాటుగ నొప్ప హసన్తుఖాబుండై
రింగున నారిగ గోల నమరించి తటాబునఁ ద్రుంచె నాధను
శృంగుఁడు గోపయావతభుజంగుఁడు మోచిలసంగుఁడుం గృపా
పాంగుఁడు దృష్టదర్శబలభంజనయంత్రము మత్స్యయంత్రముకా. 92
తే. పెద్దభాకును దనకు నభేద మగుట, లభలకు నభేద మట్లన కలుగుకతన
క్షీతిని మూడవసరశంబు యతులఁ బ్రాస, ములను లఘ్వలఘులకారములకు నిలుచు.

అనంతని ఛందమునందు డ శ లకు:—

క. కాకుస్వరయతి యగు నితఁ, డే కదలక జలధిఁ బవ్వలించె ననఁగఁ బ్ర
శ్నాకలితద్వీరమున నితఁ, డే కన్వడిరథముఁ గడిపె నిష్టుల ననఁగకా. (1-95) 94

లభలకు నాదిపర్వమునందు:—

చ. అలసత నోరఁగాఁ దరుణి యమ్మునిపుంగవుమ్రోల సున్నయా
మిలితనుగంధబంధురసమీరవశంబునఁ దూలి బాలపై
వలు వెడల న్నయల్పడియె వల్లకుచంబులుఁ గత్తయుగ్మమున్
అలితకృకోదరంబుఁ దరళత్రివళియుతరోమరాజయుకా. (4-42) 95

నిర్వనోత్తరరామాయణమునందు:—

కా. చేసేతం బృథివీశు లందుకొనఁ గాశీపుణ్యతోయంబునకా
జేసె న్నజనముం గుటంబున హరించెకా బలవోర్వీశును
ల్లాసం బై తగ ఫాలలోచనములీలం గట్టెఁ గావేరి వే
లాసాధ్యాఖిలదిక్ష్టాఖుండు కలికాశక్తివిభుం డల్పఁడే. (1-26) 96

పారిజాతావహరణమునందు:—

మ. అలిసిలాలక సిన్ధు సీపతి రహస్యకీడ వర్తించునే
శీలతాంతాయుధుసంగరంబునకు మల్లాసంబు గల్పించును
జ్వలదీపాంకుర మైరతిశ్రమతనూసంజాతధారాశఘ
ర్షలవంబుల్ దోలఁగింపఁగా నురటియై రంజిల్లు నిచ్చారతికా. (1-60) 97

మనకపుపాముకొంటును గుమారునిశక్తియుఁ గాలదండముకా

బతుపతికంటిమంటయును బండితవాక్యము రిత్త వోవునే.

అథేదవర్ణములు. 23.

క. తన కరలేని బకారంబునను స్వవర్ణము లైన మొదలిష్టలలెం
టును జైలిఫి నొకటను వా, యునుక్రాయి మిథేదవర్ణయలె సా నెనయుకొ. 98

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. ప్రల్లమఁ జైనయొక్క కులపాంసముచేసినచాచ దర్శకులం
బెల్లను మాపితం బగుట యేమి యపూర్వము కావున న్నహా
వల్లభ తక్షకాధమునెపంబున సర్పము లెల్ల నగ్నిలోఁ
ద్రెళ్లఁగ సర్పయాగ మతిధీయుత సేనయము విక్రమమృతకా. (1-126) 99

అందే:—

క. ఉరగకళేబర మంసాంతరమునఁ బడి క్రలుచునికిఁ దలఁపక యచల
స్థిరుఁ డై పరమధ్యానో, పరతేంద్రియవృత్తి నున్నవాని శమియకొ. (2-172) 100

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. కొరి యనేకయుగంబు ల, సారతపోయక్తు లైనవానికిఁ బడయుకొ
దురము నీసభ శిమజిసి, కారుణ్యమునంతకంటె గడువ పెద్దయకొ. (1-371) 101

ఘకారమునకు సాంబోపాఖ్యానమునందు:—

క. మురసంచారునాటోప, స్ఫురణమునకుకొ సదాశివుం డైన రణ
స్థిర నిలువఁ గలఁడె బాణా, నురునకుఁ దోడుపడ వచ్చి సొలయుట వివరే. 102

ఆదిపర్వమునందు:—

మ త్తకోకిల. ధీరు లీధృతరాష్ట్రపాండు లతిప్రక స్తగుణు ల్పిసి
ద్ధోరుకీర్తులు నాకు నిద్దలు నొక్కరూప తలంపఁగా
వీరు వారనునట్టిబుద్ధివిధేద మెన్నడు లేదు గాం
ధారిపుత్ర శతంబునందుఁ బృథాతనూజాయందునుకొ. (8-29) 103

ఉష్ణవిశ్రాంతులు. 24. సకలసంసారములను.

తే. అంత్యవర్ణంబుఁ బాసి యూష్ణక్షరంబు, లూష్ణవిశ్రాంతు లనఁ జెల్లు నొకటి కొకటి
శతమఘోపలభూ మెనుపంగ యనఁగ, పుష్టయంత జేమనాదప్ర సంగ యనఁగ. 104

సరసవళులు. 25.

క. హయ లత్పమునకు శప, సలు, నయవర్తన చఛజఘలకు నలి మధ్యమవ
ర్గయుతానునాసికము ని, శ్చయముగ ద్రుతమునకుఁ జెల్లు సరసవళులనకొ. 105

తే. హరిహరయాదిసురాధ్యక్ష అంబుజాక్ష, యతిజనమనోంబుజవిహార అఘవిహార
నరకదైత్యవిరోధి ఘృణాపయోధి, యనగ సరసాఖ్యవత్సదాహరణము అగు. 106

తే. శకటదానవసంహారి చక్రధారి, వట్టదశ్యామమూర్తి స్వేచ్ఛాప్రసర్తి
స్వర్ణపటపరిధాయి భుజంగశాయి, క్రూరణ ననుఁ బ్రోవు మన నయ్యె సరసపటలు.

అనుయు క్తవి శ్రామములు. 26.

అ. ఒకటి రెండు జడ్డ లుండెడువర్ణంబు, విశ్రమస్థలమున వెలసెనేని
యనల దాని కెదియైన సంయుక్తవి, శ్రామసంజ్ఞచే బొసంగుమండు. 108

తే. క్షౌధరం బాతపత్త్రంబుగా ధరించె, క్షౌకుమారుని బోరను సంహరించె
క్షౌరుహంబునై నిలింపపతి నొంచె, జక్రి యనిన సంయుక్తవి శ్రామములగు. 109
యతినియతి.

క. ఏకపదంబున విరతు ల, నేకంబులు గలిగి యుండునేని పదాదిం
జేకొన్నలిపియె యన్నిట, బ్రాకటముగ నిలుచు నీసపదములఁ దక్క. 110

అ. ఒక్కపదములోనఁ బెక్కువిశ్రమములు, జటుగుచోట మొదల జడ్డ లున్న
నడుగు వెడలుదనుక నం దొక్కటియొకాని, యుండ దొకటనదియు నొకటనిదియు.

జయభద్రరగడః—

క్షౌపుత్రికాలోల కమనీయగుణజాల, ఘననీల యని చెప్పఁగా బహువిరతు లూపు
క్షౌపాలకలలామ కంధిగర్భవిరామ, సంగ్రామభీమ యన పుషిని రెంటికీ దప్ప. x

తే. ఒంటియుడుగున బహుయతు లుండునపుడు, నడుమ నొకదాన జమ్మిలివర్ణంబు గదియ
నందుఁ జరకాడికి సవర్ణ మయ్యె నెద్ది, దానికయ నిల్పు విరతి ముందరను గృతుల.

విజయమంగళరగడః—

శైరిమదతమసపతంగ స్వజనపోషితాంతరంగ
ప్రజవధూభుజంగ యనగ వలయుఁ బెక్కు వడులయెడల
హరితక్షమాకుమార ద్వారకాపురీవిహర
నాన్యసన్నతప్రచార యనగఁ దప్పకడకు వెడల. 114

అంత్యోష్ఠసంధివడులు. 27.

పాణిసీయసూత్రము.

నూ. ఝయో హోఽన్యతరస్యామ్.

వృ. ఝయః పరస్య హస్య పూర్వసవర్ణో వా స్యాత్. వాక్ హరిః, ఘోషవత్త్వాది
గుణవతో హస్య వర్ణచతుర్థః పూర్వ సవర్ణ స్స్యాత్. వాగ్ హరిః.

హారము లిచ్చి పంపెనొగడు తలన పోకాక విక్షేపముగా మోచును
— హో హరిః హో హరిః.

సీ. కైరవకామధుగ్గురవాహకవికుండ్రహార్యాగర్భవాగ్గురసబృంద
డిండీరభాగిరాడ్డిమలైలకై బాసహరిధనకాంబుగడ్డంబివాస
దేవాశ్వసురసరిధీరముక్తాకాశహరిచంద్రనైఋశ్శిద్ధాద్విజ
పారదప్రాకృమబ్బన్తికంబుక్షీరహలధరకారదాబ్బయపజీర

తే. పాండునత్పిర్తి యని యిట్లు నర్లహట్లు, పొల్లలకుఁ దైహకారంబు పాండునపుడు
కంధిబంధన యంత్రోవ్వ సంధిరను, జాఖ్యచే దాని కెయ్యది యొనఁ జెల్లు. 115

వికల్పనిరనుణములు. 28.

పాణినీయనూత్రము:—

నూ. యరో నునాసికే నునాసికో వా.

శృ. యరః పదాస్తస్యానునాసికే పరే అనునాసికో వా స్యాత్. ఏతమ్మరారిః, ఏతద్దు
రారిః, మయటి నిత్యమ్ వాచ్యమ్, చిన్నయః.

తే. వ్యాకరణనూత్రముల సంధు లతుకునపుడు, రెండువిధముల రూపంబు లుండెనేని
వసుధ నయ్యక్కరముల కవ్వల వికల్ప, సంధి విరమణ మన రెండు సాగుచుండు.

తే. నందనుకుమార గూఢపాన్త దవిహర, దృలితశిశుపాల గోత్ర భిన్నజివీల
నాగపర్యంకకాయ సన్తారయాయి, ధాతృనుతనామ యోగిహృన్తధ్యధామ. 117

1 ఆదిపురాణమునందు:—

మ. ఒకనాఁ డిందుధరుండుఁ బార్వతీయు లీలో ద్యానకేశీసరి

న్నికటానేకవనప్రదేశముల దైతేయేంద్రకన్యాప్సరో

నికురుంబంబులు, పారిజాతకుసుమానీకంబు పైఁ జల్ల ద

ర్వకబాణంబుల కెల్ల నెల్ల యగు సాభాగ్యంబు శోభిల్లఁగాన్.

118

మనుచరిత్రమునందు:—

మ. అకలంకావధనత్వముం దెలియ మాయాద్వారకాపంతికా

శికురుక్షేత్రగయాప్రయాగముల నే నేవింప కుద్దండగం

డకనేదండవరాహ వాహరిపుఖిద్ధవ్యాఘ్ర మిమ్మంచుకొం

డకురాఁ జెల్లునె బుద్ధిజాడ్యజనితోన్నాదు ల్లిదా శ్రోత్రియుల్. (2-16)

119

తే. హలధరానుజ మయటి నిత్య మ్మటంచుఁ, బలుకువాక్యంబుచే మయపదము గూడు
నప్పు డనునానీకంబై నిత్యముయి నిల్పు న్నలినలోచనుమేను చిన్నయ మనంగ. 120

ఇవి వ్యంజనాక్షరవిరతిభేదంబులు.

1 ఆదిత్యపురాణము (ప) ఇది సోమనిత్య త్రరహరిపంశములో ఉన్నది. ఇందు
ధరోపాఖ్యానమందు మొదటిపద్యము.

ఇత నుభయవభౌ లెట్టివనిన వివరించెద.

సీ. సర్వేశ యుష్ట దస్త చ్చబ్దయతులును బరరూపవిరతులు ప్రాదియతులు
వెండి నిత్యసమాసవి శ్రాంతిచేశ్యనిత్యసమాసనిత్యాభిధానములును
తాగమసంధివిభాగ నామాఖండపంచమివికృతివిభక్తియతులు
కౌసుస్వరస్థుతాక్షరయుగవిశ్రామములు నన సుభయాఖ్య వెలయవకులు
తే. క్రమత శబ్దానుకాసనప్రస్థితిపూర్వ, కవిజనంబులకృతుల లక్ష్యములకలిమిఁ
బదియు రెండువిధంబు లై పరఁగుమఁదుఁ, దద్విధంబులు దెలియంగఁ దగుమునుండ.

1. యుష్ట దస్త చ్చబ్దయతులు.

క. క్షీతి నస్తద్యుష్టత్వద, యతు లనఁ గావ్యముల యుష్ట దస్త చ్చబ్ద
ద్వితయమునకుఁ బైఁ బ్రాణము, లలికిన సుభయంబుఁ జెల్లు నభయవిహారా. 122

సాంబోపాఖ్యానమునందు.—

క. చతురానననందన ది, వృతపోధనవర్య యుష్ట దాగమనమునక
గృతకృత్యుడ నైతిని నే, నతిపాపన మయ్యె నస్త దస్వయ మెల్లకా. 123

అధర్వణాచాప్యలవిరాటపర్వమునందు:—

అ. ధర్మతనయ యుష్ట దాజ్ఞానిగళిని, బద్ధ మగుచుఁ జిక్కువడియొఁ గాక
విజయమ త్తగజము విడిపడ్డచో నడ్డ, పాటు గలదె విప్లవశ్రయమున. 124

ఆదిపర్వమునందు:—

క. ప్రస్తుతఫణినత్రభయ, త్రస్తాతుల మైనయస్త దామల కెల్లకా
స్వస్తి యని పలుక నవసర, మస్తీకున కయ్యె నిప్పు డంబుజనేత్రా. (2-219) 125

2. పరరూపవిరతులు.

వ్యాకరణసూత్రము.—

నూ. అచోఽన్త్యాది టి.

వృ. అన్త్యాచీ త్రభృతిశబ్ద ప్తిసంజ్ఞ స్యాత్. శకంధ్యాదిభా (టీ.) పరరూపం
వాచ్యమ్. (వా)

శ్లో. శకంధు రథ కర్కంధూః కుద్దాలోఽల క్తవర్కటీ,

లాంగలీమా హలీమా చ మనీమా చ పతంజలిః.

కుత్తీలోష్ఠీషమంజీరను స్తిమ్మకులటాదయః,

తథా వృకంధునీమస్తా శకంధ్యాదిగణే స్త్యుతాః.

శకానాం దేశానా మంధుః ప్రాపః శకంధుః, శకంధు వనంగాను, శకదేశమందలి శావిషేరు. కర్మశాస్త్రంధుః, కర్మంధుః. 'కర్మంధుర్మదశివోత్తీత్యమః'. కర్మంధువనంగాను చేరుచెట్టు. శంశిరః, ఉష్ణపిర్వత్వా దుద్దాలయితీ మద్దాలః, కం భూమిముద్దాలయితీ వా. దశ వికరణే. శాదిక్మ్యపసర్గః. 'మద్దాలో బహునానక' ఇత్యమః. మద్దాలమనంగాను విరిగిచెట్టు. పాద మలశీ త్వలక్ష. అల భూషణే-యావో లక్ష్మోస్తుమామయ్య' ఇత్యమః. అలక్ష మనంగాను అర్చకశేరు పర్వతేపరస్పరం స్పృశ్యత ఇతిపర్కటీ. పృచిసంసర్గే. 'ప్రసో జటిపర్కటీ స్వా'దిత్యమః. పర్కటి యనంగాను బుద్ధిచెట్టు. లాంగలన్యేషా లాంగలీషా, 'ఈషాలాంగలదండస్యా'దిత్యమః. హలన్యేషాహలీషా. ఈరెండును ఏడిశోలపేష్ట. మనకు ఈషా లాంగలదండవ త్యంబద్ధా ముషా. 'బుద్ధిర్న సహధిషణే'త్యమః. ముష యనంగా బుద్ధిపేరు. పతక్త అంజలిః పతంజలిః. పతంజలి యనంగాను వ్యాకరణమునకు మహాభాష్యము చేసిననాగముపేరు. శో య్భామే రుత్క్రిలః మత్క్రిలః. 'అగ మత్క్రిలజిమాత సానుమన్నగపర్వతా' ఇత్యమః. మత్క్రిలమనంగాను గట్టుపేరు. ఉష్ణస్య ఈషః, ఉష్ణీషః. ఉష్ణీష శ్చిరోవేష్టకిరీటయో రితి నానాశ్చ. ఉష్ణీష మనంగా దలసాగ పేరు. మంజ రుచ్య మిర యతీతి మంజీరః ఈర స్పృశే. 'మంజీరో నూపురో శ్రీయా' మిత్యమః. మంజీరమనంగా గాలిగజ్జె. మస్తంశిర ఇష్యతి ప్రాప్నోతితి మస్తిష్కం, ఇష గతౌ. 'తిలకం ణ్లోమమస్తిష్క' మిత్యమః. మస్తిష్కమనంగా దలమెదడుపేరు. కులం విటమల మటతీతి కులటా, అట గతౌ. 'అసతి కులపేత్వరీ' త్యమః. కులట యనంగా లండెపేరు. ఆదిశబ్దముచేత వేదండసారంగములు మొదలైనవి మఱి కొన్ని గలవు. వేదః సామవేదః అండః జననకారణం యస్యసః వేదండః, సామాద్యవ ఇతి ప్రసిద్ధిః. 'సామజ స్సింధురోపి స' ఇత్యమః. వేదండమనంగా నేనుగుపేరు. సారాణ్యంగాని యస్య సః సారంగః. 'సారంగ శ్చాతకే భృంగే కురంగేచ మతంగజ' ఇత్యమః. సారంగ మనంగాను చాతకాయలపేరు. వృకస్య అంధుః వృకంధుః వృకంధువనంగాను వృకదేశమం దున్న బావిపేరు. నీమ్నః అంతః సీమంతః. సీమంత మనంగా బాపటపేరు. ఇవి శకంధుశబ్దము మొదలుగా గలవి గనకను శకంధ్యాదిగణ మనబడును.

క. విరతికి వ్యాకరణమునను, వరరుచిచే జెప్పబడినవాక్యమువలనక

బరరూపము నిత్యం బై, పరరుశకంధ్యానులకు సుభయముం జెల్లుకా.

126

వేదండశబ్దమునకు నాదిపర్వమునందు.—

మత్తకోకిల. దండితాపితవీర నూరినిధాన దానవినిోద శో

దండపార్థ పరాక్రమప్రియధాను దిక్పరిపూరితా

ఖండపాండుయశోనిధీ పరగండభైరవ శైరివే

దండదండవిదారిఘోరతరాసి ఘాసిఘ్రూర్ణళా. (3-228)

127

భీష్మ పర్వమునందు:—

ఉ. పాండునృపాలనందనులు పావని ముందుగఁ దాఁకనట్లు భీ

ష్టుండు గడంకమై నడుచుచోటికిఁ జక్కటిగాఁగఁ ద్రోచి యొం

డొండ గడంగి సేన తమయబ్బున కుబ్బగ నన్నెన్నెన్నవే

దండముఖాంగము త్పూణివితానముఁగాఁ గొని నిర్వికారు లై. (1-281) 128

సారంగశబ్దమునకుఁ జంది కావరీణాయమునందు:—

ఉ. జంగమశోహణాద్రిసదృశంబులు తత్పూరిత గల్గెభద్ర సా

రంగవరేణ్యము ల్పుయికి హస్తము లిండుక సాచి యవ్వయ

దాంగర్పురంబు పీల్చి మఱి తద్వసుధుప్రకరంబు దప్పి వా

యంగ నొసంగు రంగుగ నిజాఖ్య వహించినచాతకాళికిన్.

129

దోరణిపర్వమునందు:—

ఉ. అంగద నాథుమ్రొంగినవృకావలి ద న్వెసఁ జట్టుకొన్న స

ర్వాంగములుం జలింప బెగ డందుచు దిక్కులు చూచుచున్న సా

రంగియ పోలే నుండెఁ గురురాజ భవత్సుకుసేన భీష్మ నా

జిం గబళించి పాండవులు జృంభితవిక్రమలీలఁ బొల్పుటన్.

(1. 17) 130

3. ప్రాదియతలు : ఉపసర్గలు.

క్లో.ప్ర వరా ప్రతి ప ర్యత్య ధ్య భృహనూప సం స్వప,

ని పి ని ద్ధ రుద ప్యాజిత్యుపసర్గా స్తు వింశతీః.

ప్ర, పర, ప్రతి, పరి, అతి, అధి, అభి, అన, అను, ఉప, సమ, సు, ఆప, ని, వి, నిర్, దుర్, ఉత్, అపి ఆత్, ఇవి యిరువదియును సుపసర్గలు.

వ. ప్రకారోపసర్గం బాది యగుటంజేసి ప్రాదు లనంబడును.

131

తే. ఆంధ్రమూనుఁ జేరనిపరాజపులు మూఁడు, గాక తక్కినయుపసర్గములతలల

స్వరము లిలికిన వాని కవ్వలను నిలుచున వచ్చయిన హల్లయినఁ బ్రాదియతి యనంగ.

తే. అబ్జయోని రక్షోగుణ ప్రాప్తిఁ దనరు, బద్ధనాభుడు సాత్త్విక ప్రాప్తిఁ దనరు

రజశగినుందిరుడు. తమః ప్రాప్తిఁ దనరు, ననగ నిర్భంగిఁ బ్రాదుల కమరుయతులు

4. కడను ముపసర్గములను అన్నిటికిని ఇటువలె నే రెండుడు జెల్లు నని తెలిసికొనునది.

౩. సత్త్వసమానమే శాంతులు.

తే. ఒక్కసమనమున శిల్పయోగము గూడి, పదము లేర్పాటుగాఁ గానఁ బడనిప్రాణ
సంధులకు నిత్యసమనశ్రాంతియు న్నఖండివిశ్రమములు ననఁ చెందుఁ జెల్లు. 135

క. లోకంబునఁ గర్ణాటక, నాకొద్దోపాంతరపనా న్నిపదార్థా
నెకాద్యోన్యజనార్దన, నాచౌర్యము సత్త్వసమనము లంద్రు బుధుల్. 136

ప. అదిశబ్దముచేత మందారనారకశక్తిబ్దములు మఱియు అనేకములు గలవు. 137

కర్ణాటశబ్దమునకు రామాయణమునందు:—

కా. లాటిచందనచుర్చ చోళమహిళాబాణ్యసామగ్రి క
ర్ణాటిగీతకళానరస్వతి కళింగాంతపురీమల్లికా
వాటిమంజరి గౌళవామనయనానజ్ఞోజహళియై
పాటింపం దగు నీదుకీర్తి రథసిపాలాగ్రణి సాహితీ. (కెష్కిం. 826) 138

శ్రీనాథునివీధిచాటకమునందు:—

మ. కుసుమం బద్దినచీరకొంగు వొలయుం గ్రావ్వారుపాలిండ్లజైఁ
త్రినరంబు ల్పాలుపార వేణి యుటూదేశంబుపై రాయఁగాఁ
బస నెవ్వాడో యొకండు రాత్రి రతులం బల్గాని గావించిన
స్వనీవాశ్వాదును పచ్చుచున్నయది కర్ణాటాంగనం గంటిరే. 139

ప. ఎనొకశబ్దమునకు పనే కొననే, ఓకః స్థాన మస్యేవనొకాః. 140

అధర్వణాచార్యులవి రాటపర్వమునందు:—

క. శ్రీకంఠఁ డెదురునపుడు వృనోధ్వజ మింద్ర మకుట మురునతురగా
నికము దివ్యశతాంగము, నాకవ్వడి కబ్బియన్న నతఁ డే మగునో. 141

ప. దానియంద.

క. ఆకర్ణదురాలాపము, లాకర్ణింపగ నసహ్య మై ద్రోణునితో
నాకనదీనుతఁ డనియె వృనోధ్వజ మెఱుంగ పచ్చునరుఁ జూపి తగళ్. 142

ద్వీపశబ్దమునకుఁ గాన్వాళింకారచూడామణియందు:—

ఉ. ద్వీపులఁ ద్రుంచువిశ్వజగతిపతి యై త్రమశక్తిజాంబవ
ద్వీపమునందు గోవులకు నిమ్మగఁ జేయుటయుం బ్రసన్నయై
గోపతిధేను పవ్విభునకుం దనవైభవ మిచ్చెఁ గాక యే
భూపతు లీపదాన్యగుణబుద్ధిఁ బ్రసిది వహించి యర్చరణ. (7-65) 143

నైవధమునందు:—

సీ. పా. విశతనవద్యవద్యీపనా నాజయశ్రీ సహాటిసమాశ్రిష్టభుజాదు. (1-44) 144

వ. అంతరిస్త్ర తిపశబ్దములను ఇటువలెనే. 145

నాస్తిపదమునకు శృంగారపద్ధమునందు:—

సీ. గీ. తల్లియను దండ్రీ దైవంబు తలచ గురుడ

కాండె యితఁ డేమి చేసినఁ గనలఁదగునె

నాస్తికాధమ యోరి యన్యాయన్యత్తి

“నాస్తి తత్త్వం గురోః పర” మ్మనఁగ వినవె. 146

విష్ణుచి త్రియమునందు:—

కా. అనిష్టానిధిగేహాసీమ నడురే యాలించిన స్త్రీయు నెం

తే నాగేంద్ర శయానుపుణ్యకథలుం దివ్యప్రబంధానుసం

ధానధానము “నాస్తి కాకబహుతా, నాస్తి స్త్రీతా, నాస్తి పూ

పో, నా స్త్రీదనసౌధంబుం చి, కృపయా భోక్తవ్య” మన్మథులక. (1-84)

పదార్థశబ్దమునకు నాంబవిలాసమునందు:—

తే. పాలికి నెదు రేగి సకలపదార్థములు ను, పాయనము వెట్టి నీముద్దుపట్టితోడ

జాంబవంతునిదేహీత్రు కాకిపుత్రు, సాంబు నొప్పించి బ్రతికించు సకలజనల.

భాస్కరశత్రుకమునందు:—

ఉ. దక్షత్ర తేనియింటికిఁ బదార్థము వేటొకచోటనుండి వే

లక్షలు వచ్చుచుండినఁ బలాయన మై చనుఁ గల్గ గాదు ప్ర

త్యక్షము వాగులు న్యూద లన్నియు వచ్చిన నీరు నిల్చునే

యక్షయ మైనగండి దెగినట్టితటాకములోన భాస్కరా. 149

అనేకశబ్దమునకు విష్ణుచి త్రియమునందు:—

క. తునియలు తొమ్మిది యంట పదు, నైనమం ద్రంట మోచుచా రనేకపకిటిపూ

ర్వనగాహు లేటిలావరు, లనితావకబాహు వొకిటి యని ధరించెక. (1-85) 150

కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు:—

ఉ. తాను గుమారజంగమసుధాకరహాళియఁ గూడి మాడి యిం

మైనరతి ప్రసంగముల నర్ధనిమిలితసేత్రపద్మమల్

మానని చుంబనంజుల మాటలుసొమ్ములు వీడి వీడిపో

నీనికవుంగిలింతలు ననేకవిలాసములుం జెలంగఁగాక. (1-42) 151

కర్ణపర్వమునందు:—

ఉ. మొగ్గుడువాహనంబులను మోములు నైశ్శంగ జారువాజులున్

డిగి తొలంగునైన నలనేకలు గట్టపులము చొప్పుడక

మొగ్గునిడంబులుం గులకు మాటికి కేట నెరువిచ్చి యొగ్గిమై

మొగ్గుడువారు నై కురుధరా...నైశ్శము రూపు మా యగ్రాన్. (2-155) 152

అనుక్తమాల్యదయందు:—

చ. మలిచి పయోజనోశములమా డ్డి. నొనర్చినవద్ద రాగవుం

గలశపుటెట్టడాల్కొమిడికంబులతో నపరంజయోదువు

ల్లల నలకై జయంతముం జలంబున గెల్వం దదంతరంబు లై

నిలిచినభంగి మాడుపు లనేకము లెల్లనిలు బురంబునక. (1-52) 153

వ. అనాది అనంత అనంగ అనూయశబ్దములు మొదలైననభ్యసమాసముల కన్నిటికిని

ఇటువలెనే రెండునుం జెప్ప వచ్చును.

154

అనోన్యనృశిబ్దమునని గావ్యాలంకారచూడోమణియందు:—

ఉ. ధన్యుడు విశ్వభూవిభుడు భావించి నెలంగ భూజనంబు ల

నోన్యనృహితత్వసంపదల నొందిరి దంపతు లిచ్చు నింప న

నోన్యనృసుఖానుకూలతల నోమిరి విప్రులు వేల్పుపిండు న

నోన్యనృసుపుష్టితుష్టితత్కలదల నొందిరి నాడునాటికిన్. (7-66) 155

జనార్దనశబ్దమునకు:—

వ. జనా నర్దయతి సుఖయతీతి జనార్దనః అర్ద గతో యాచనే చ. ‘విష్వక్సేనో

జనార్దన’ ఇత్యమరః.

సాంబువిలాసమునందు:—

చ. శరధిసుతాకళత్ర నవసారసనేత్ర బలాంతకాదివి

ర్జరసుతనామ సాతకవిరామ విహంగమయాన చారుక

ర్భురపరిధాన పాండవవిరోధివిభంజన నిర్మలాత్మ కా

యరుచిజితా భ్రుఖంజన జనార్దన కైటభచైత్యమర్దనా.

156

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. నగ్గివగియేనియు న్విను జనార్దన యెన్నడు బొంకు వల్కు మ

త్యగణితవిక్ర మోరుబలధైర్యసమగుల మట్లుగాక కా

లగతి దొలంగఁ ద్రోవంగఁ దలం బగునే యగుఁ గాక నికు మె

చ్చుగ నిదె పొణ మిచ్చెదము మ్రక్కము చావున కాత్త నేమియున్. (4-397)

వ. నాకశబ్దమునకు, న విద్యలే ఆకం దుఃఖ ముత్రేతి నాకః. 'స్వ రవ్యయం స్వర్గనాక' త్రిదివత్రి దశాతయా' ఇత్యమరః.

గౌరవాజుచాటుధారి:—

ఉ. ప్రాకటదర్శనై సకలరాయని అశ్కన్యపాలు నాజిలా
దామవిరోధినైన్యము ముదం బొదటి స్వరియింప నచ్చుచో
నాకస మెల్లఁ గ్రమ్ముకొను నంచితద్యవహానసంచర
న్నాకవిలాసినిచరణహంసకభూరిఝణింఝణధ్వనల్. 158

విరాటపర్వమునందు:—

క. మును వెఱితు నేయ మీరలు, నను నేనినె గాని యనుడు నాకేశమతుక
ధనురాచార్యుఁడు డెబ్బది, సునిశితబాణముల నేసెఁ జూపఱు వొగడన్. (5-124)

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. నికరపాలముపా లై, నాకఁబున కేగి రాజి నారాయణ యా
భూకాంతు లెట్టిచనువో, నాకవిటో త్తమలఁ దూల నడఁతురు కడిమిక్. (7-66)

వ. నఖో సమాసశబ్దము లెన్ని యన్నను అన్నిటికిని ఇటువలెనే అని తెలిసికొనునది.

విశ్వామిత్ర శబ్దమునకు రంగ నాథునిరామా యణమునందు:—

ద్వి. ఎక్కడా గురుఁడని యెఱుఁగనిక, నక్కటా గురుఁడు విశ్వామిత్ర డెయ్యె. 161

రామాయణమునందు:—

మ. హరకొదండవిఖండనుండు జనకత్నాధిశుజామాత భా
స్మరవంకాగ్రణి జానకీప్రియుండు విశ్వామిత్ర యాగాహితా
సురసంహరి విరాధకాలుండు ఖరాసుధ్వంసి మారీచను
హరుఁ డన్య ప్రమదాపరాజ్ఞుఁడయోధ్యానాయకం డాదటక్. (సుం. 263)

స. ఆప్రోశనశబ్దమునకుఁ జమత్కారచూడామణియందునందు:—

క. ఓశశముఖ లోపాము, ద్రే శుండు కలశభవుఁ డుండు నిట నతఁడు తపో
రాశి మహాత్ముండు మను సా, ప్రోశనముగఁ గొనియె సాగి రాఁబువు లెల్లక్. 163

శృంగారపద్మమునందు:—

సీ. గీ. త త్తరమ న నాపొశన మెత్తఁబోయి, భూసురుం డెత్తు నుత్తరాపొశనంబు. 164

స్వాంతరి శబ్దమునకు శృంగారనై షధమునందు:—

గీ. అధికరోపక పాయితస్వాంతర డైన, నరపత్నీకి విన్న వింపకు నాయనన్
వైత్త్యదోషాదయంబున బరుస నైన, జిహ్వోతున బంచదారయఁ జేడు గాచె.

(2-82)

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. స్వాంతము గానుగర్వమనంతముసాంధ్యమగాగ కంక యా
వంతము లేక సేవకు డహంకృతి ముంకినాగమంటసా
స్వంతరసేను జొచ్చి దరియం జని యిచ్చి నెజ్జఁ గాంచి య
స్వంతముదానసాం బునుకు నను కయము లేకేలు సామెగాకా. (2-331) 166

ఏకాదశశబ్దమునకుఁ భావితానవారణమునందు:—

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు కుంతాంబుననే త్రుండు వచ్చి దక్కిజీ
కాంతగృహంబులోన శశికాంతశిలామయవేదిమీఁద నే
కాంతమునందు గొందఱు న్ముగాయతకేత్రులు గొల్ప జూద మ
త్యంతవినోదకేలి మియు నాడుదు మందఁగ నన్మతంబుగాక. (1-43) 167

అదిపర్వమునందు:—

సీ.గీ. కామసుఖసంగములకు నేకాంతగృహము; హాలిచిహాలిచియు ధర్మార్థములకునిదియ
యాస్పదంబున విగ్రత్రయాసురమ్ము; లేనజనల కెంతయునొప్పు నవ్వరంబు. (8-74)
న. సిద్ధాంత రాధాంత లతాంత పాంత నిగ్రాతావిగ్రహుల కన్నిటికిని ఇటువలెనే
రెండును నడచును. 169

న. నారాచూళ్యచరణ, నారాః, అపః, అనుకు స్థాన మన్య నారాయణః. 'విష్ణు
ర్నారాయణః కృష్ణ' ఇత్యుపరః.

అదిపర్వమునందు:—

ఉ. పాయక పాకకాననికి భారతఘోరరణంబునందు నా
త్రాయణునట్లు దానును ధరామరవంశవిభూషణుండు నా
త్రాయణఃశబ్దము వాక్యముధురంధరుఁ డీక్రత కిస్తుండు నృహ
భ్యాయుండు నైవవార డభిమతంబుగఁ గో డయి నిర్వహింపఁగాకా. (1-25) 170

వాతాయనశబ్దమునకుఁ జూరుధేష్టచరిత్రమునందు:—

గీ. అచ్చులు నందనంబునఁ చెచ్చుకొనును, రాగసుమములు హర్షవాతాయనముల
చెంతఁ గాలూడి తత్పురశ్రీలకొసఁగి, వేడికొనిపోవుదురు క ప్రవీడియములు. 171

విరాటపర్వమునందు:—

సీ.పా. త్రుణులుఁ బతులువాతాయనముల నల్లపలయవేఁబోకలమలయవవను. (2-238)

ఉపాయనశబ్దమునకు నుదత్తికాపరిణయమునందు:—

చ. నలఁ బడి యున్న జక్కనకవం బురుణింపుచు నన్నపైఁటలో
పల విగిరుబ్బదోయి కనుపండువు నేమఁగ మోముజేతు లె

దలను ఘటించి మ్రొక్కిడి పదంపడి మెల్లన డాయఁ బోయి తొ
య్యలి విరిబంతి దోయిట నుపాయన నూయన కిచ్చి యిట్లునుకొ.

173

అవ్వమహిషీకల్యాణమునందు:—

ద్వి. ఇంశులమెల్బంతియిడినసేనంతి, బంతి చేదోయి నుపాయన మిచ్చి.

174

రసాయనశబ్దమునకు ననంతనిఘండమునందు:—

అ. నా స్తి యనక మహి ననంతసంపదలు నా, రాయణుం డొసంగు రమ్య మగుర
సాయనంబు బాధుల కతఁ డన నిత్యస, మానయతులు రెంటి నంటియుండు. (1-21)

జై మినిభారతమునందు:—

సీ. గీ. మట్టిమాత్రంబె పిల్లమట్టిపేరు, పేరువలెఁగాను కారదాపీతకంబు
వారిలోపలఁ బినపీరువాక్యసరణి, సరసులకు నెల్లఁ గర్గరసాయనంబు. (1-22) 176

రామాయణశబ్దమునకు రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఉ. ఏయెడ నర్థగౌరవసమృద్ధియు శబ్దవిశుద్ధియుం దిరం
బై యనవద్యతం బరఁగ నంధ్రవచస్పతి భారతంబు రా
మాయణముకొ రచించినమహాత్ముల నాత్మఁ దలంచెడ న్నగ
దేయుల నన్న పాఠ్యుని నిదిక్కున నెఱుంగ భాస్కరాఖ్యునికొ. (1-4) 177

జై మినిభారతమునందు:—

తే. మానిజన్మిత మైనరామాయణంబు, స్వరలయగ్రామమార్పనాసరణు లెఱిగి
గానశక్తులమెఱసిసాక్షాత్కరింపఁబాడిరాలాపములఁ ద్రిన ప్రముఖమట్ట. (6-96)
వ. పరాయణ, పలాయన, బాదరాయణ, సాంఖ్యాయన, కాకటాయన, కాత్యాయన,
వాత్సాయన, బోధాయన, దక్షిణోత్తరాయణాదిశబ్దములకును ఇటువలెనే రెం
డును గలవు. 179

మూర్తాండశబ్దమునకు శృంగారవృత్తమునందు:—

సీ. గీ. వలనను భయంబు వా రెంతవార లైన, నట్టివారలు మన కగ్గ మైనవారు
వారు నిరయంబునకుఁ గాఁపు నచ్చువారలనుచు బుద్ధిగఁజెప్పెమూర్తాండసుతుఁడు.

ద్రోణపర్వమునందు:—

మ. ధరణీచక్రము దిద్దిరం దిరిగె మూర్తాండుండు కుంఠీభవ
త్కిరణుం డయ్యె దిశావితానము వడంకె నిన్ నడచెన్నన్నహి

1 దృఢంబై (ప). 2 దిక్కునుగినుచి నెఱుగెనక్కవికొ (అచ్చుప్రతి). 3 మిన్నె
దిక్కు (వా); మిన్నమొనెక (ప).

భరసంతానము లోని గ్రక్కవలె నుద్భాంతంబులై యంబువుల
పొరలె న్నబ్బులబూచె నెట్లుపకుచునో మోసె న్నితాంపథ్యనికా. (5-877) 181

వ. బ్రహ్మాండాదిప్రయులకును ఇయియెనే అచ్చును హల్లును జెప్పెదగును. 182

ఉపనర్తనంధికిఁ జంద్రితాపరిణయమునందు:—

ఉ. అంతట యక్కదామసుననున్నాపనందన యొక్కనాడు ను
ద్ధాంతగృహంబు వెట్టిడి విహారరతిం జనుకొంచె నెచ్చెలుల్
చెంతలఁ గొల్ప గుంజదళికింజరంజరకుంజమంజుల
ప్రాంతగళత్ఫలాసవరతాంజభూటికిఁ బుష్పవాటికిఁ. 183

కవిజనాశ్రయమునందు:—

ఉ. మానుగ విశ్రమాక్షరసమంచిత మై స్వర మూడినం దడి
యానుగుకాక్షరంబు కొని యైనను జెప్పగ నొప్పు నిక్రియకా
భానునసాన భాసి వృషభాశైవుఁ డన్నటు లర్థయు క్తమై
పూనినచో నఖండచడి పొల్పును నాదికవిప్రజీర మై. (సం.66) 184

వ. ద్వారకజ్జయనకు, ద్వే ఆరే పార్శ్వ యస్య తత్ ద్వారమ. ‘పుషోదరాదీని
యథోపదిష్ట’ మితిసూత్రేణ ద్విశబ్దాంతస్య ఇకారలోపః ఆకారాదేశః.

ఉ. వారక వారకామినులనల్లలచారుకుచోపహామయో
గోరక తోరకొల్లసిరకుంజములం జగురాకుసానుపుల్
చేరక చేరకేరళకలింగకులింగనరేంద్రమందిర
ద్వారవిహారులై సిరుల నందక నందకపాణిఁ గొల్పరో. 185

హల్లులకు నిర్వచనోత్తరరామాయమునందు:—

ఉ. వారలు వారిమూరిపరివారముతోన విమాన మెక్కి రాఁ
గా రఘునందనుం డరిగి కాంచనతోరణవిత్తమైన త
ద్వారనికాయ మైననిజపట్టణ ముత్సుకవృత్తిఁ జొచ్చె నిం
దారుమునంబున న్నరకునాకృతి బాలికవృత్తిఁ గ్రాలఁగాక. (1-84) 186

కృష్ణప్రత్యయంతములు.

వ. కుమారప దాచరితా శక్తిః కుమారాయితశక్తిః కుమారాయితయా శక్త్యా కాలత
ఇతి కుమారాయితశక్తికాలీ. కుమారసమానపరాక్రమద్యోతనా నిత్యర్థః.

1 నుద్భాంతంబులై (ముద్దరాజు రామన్నకవిసంజీవని). 2 మ్రోసెన్నమ్రో
హోగ్రతకా; మఱికొన్ని పాఠభేదములును గలవు.

ఆదిపర్వమునందు. —

- ఉ. అయము గర్వము న్విడిచి యన్యపతు ల్పని సేయ నిట్లు గాం
గేయభుజాశ్రయంబున నికృతవిరోధిసమాజుడై కుమా
రాయితశక్తికాలి ధృతరాష్ట్రుండు రాజ్యము సేయుచుండె న
త్యామతకీర్తితోఁ దనకు చు స్తిపురం బది రాజధానిగాక. (5-6) 187
- వ. భద్రవ దాచరితా మూర్తి ర్యస్య తత్ భద్రాయితమూర్తిః శోభనమూర్తిమ దితి
యావత్, అయ మపి క్యక్ ప్రత్యయా న్తః.

విరాటపర్వమునందు:—

- ఉ. శ్రీ యన గౌరి నాఁ బరంగు చెల్వమఁ జిత్తము పల్లవింప భ
ద్రాయితమూర్తి యై హరిహరం బగురూపము దాల్చి “విష్ణురూ
పాయ నమ శ్చివాయ” యని పల్కెడుభక్తజనంబువైదిక
ధ్యాయిత నిష్ఠఁ బొల్పుపరతత్త్వముఁ గొల్చెద నిష్టసిద్ధికిక. (1-1) 188
- వ. ఈరెండుపద్యములయందున్న నన్నయ తిక్కనగార్లు కుమారభద్రశబ్దములు క్యక్
ప్రత్యయంతములు చేసి సంయుక్తవిక్రమంబులుగాను బ్రయోగించిరి. అది గనుక
గొందతా రెండుశబ్దములమీదను, అకారము లున్నవి నిత్యసమానవిక్రాంతలు అని
భ్రమయుదురు. శబ్దసూత్రమువలన వానికే దీర్ఘములు నచ్చినవి గాని అందులో
పల ఆత్తులు లేవు. 189

F. దేశ్యనిత్యసమానవిక్రాంతలు.

- లే. శబ్దకాసనముఖకపీశ్వరకృతప్రబంధములలక్ష్యములఁ గనుపట్టుకతన
దేశ్యనిత్యసమానసంధిక బొసంగు, వడి స్వరం బైన వ్యంజనపర్ణ మైన. 190
- క. రూపఁ బెంపఁ బెల్లఁ, యేపఱచుట గ్రిక్కిఁటియుట నిలఁ గ్రచ్చఱయం
జూపఱి యక్కఱి మొదలుగ, త్వాపతి యివి దేశ్యనిత్యసమానసపదముల్. 191
- వ. కొందఱు వీనిపేరే దేశ్యాఖండములును అందురు. 192

అనంతునిఘండమునందు:—(పేజీ. 81)

- లే. అట యనంగను బోవుట కర్థ మైన, సంధి నిత్యసమాసోక్తి జరుగు రెంట
నసురవీరుల నెల్ల నుక్కఱ వధించె, భానుకులండు రావణుని నేపఱచె ననఁగ.

ఆరణ్యపర్వమునందు:—(౨-౩45)

- క. ఎఱకలు గలకులశైలము, ¹తెఱంగున మై రయము మెఱయ దివికి నెగసి వి

1, తెఱంగు మెఱయ నంత వరకు.

ట్టులుముఱలధరముక్తియ ను, కృష్ణుఁడ దత్తన మెల్ల న ద్రువ నాద్భుతముఁ గడిమిన్.
యుద్ధకాండమునందు:—

చ. ఎఱిగియెఱింగి మున్నుండె యెగ్గినరించినదానికై కదా
చెజుఁ గొని వచ్చితిం దినప నీత పృథాకథ లింక నేట పెం
పట బ్రతు కింత తీయనె ఖరాదులచావున కేమి చింత న
మఱుదలిబన్న మేపగిది మానిని యీగరుఁ సంఘం దేసినకా. (754) 195

వశిష్టరామాయణమునందు:—

ఉత్సాహ. మఱియుఁ బెక్కుయోనలందు మహితచిత్తగుతులఁ పెం
పట జనించి దుఃఖభాజ యై చరించి వెంకియున్
వటలువిశ్రవరునియింట వాసుదేవుఁ డనఁగఁ దా
నెఱుక గలిగి పుట్టె వేల్పుఁజేటితీరభూములకా. 196

విరాటపర్వమునందు:—

చ. చిటునగ వొప్ప గాండివము చెచ్చెర సజ్యముఁ జేసి సేన లు
కృష్ణ రథసంబుమై నడరఁ గప్పడి ద్రాణియు నడువోక య
త్రణిఁ దఱుమంగ నస్త్రములు దందడి దాహ్నిని మండుమండఁ జి
చ్చటపిడుగు ల్వడిం దొరఁగుచాడ్పున నంబరపీఠి నుగ్ర మై. (5-148) 197

లక్షణసారసంగ్రహమునందు:—

తే. అచ్చువల్లనుదేశీయమనియెడి వడియెన్న నొక్కొక్కచోట క్రిక్కిరియెగ్గుతుల
సరసలక్షణకవులు గ్రచ్చరనొనర్చు భంజితానురసముదాయ యాంజనేయ. 198

నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు:—

చ. ఎఱుఁగవు గాక భోగముల కెల్లను నెచ్చెలి జవ్వనంబు ని
త్రణి నుడి వోవ కుండ నుచితంబుగ జక్కవదోయిఁ బోలి క్రి
క్కిఁజీసినచిన్నిచన్నుఁగవ యిం పెసలారఁగ నాదుచిత్తము
న్వలలునోవరంబున నవారణకేలి యొనర్చు కోమలి. (5-14) 199

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. ఎఱిగితి నిన్ను నేను విబుధేంద్రుడ పీవు జగత్త్రయంబు గ్ర
చ్చుట భవదీయరక్షణమనంద వెలుంగుచునుండు నట్టిని
న్నులువుగ నేను వేడుకొన నుత్తరఁడఁ గాక మొఱంగి నన్ను న
కృష్ణపడి నీవు వేడు టిది కర్ణమె నిర్జితదైత్య చెప్పమా. (7-867) 200

ఉద్యోగపర్యమునందు:—

చ. తటి యగునంతకు నిపునుద గ్రత పై చుట నీ నీవు నా
కళావినయట్లు నేయుము తగం జని యాతనిఁ గాంచి నిన్ను నె
త్తెఱుగున నైనఁ బొందఁగ మదిం గిలదెనియు నింత యేట క్ర
చ్చులు మునిగర్గదాహనుడవై చనువై మృను మంతఁ దీరెడుకొ. (1-176) 201

ఉ. నన్నయముఖ్యునక్కవిజనంబులకొన్యములందు లేఖకుట
గొన్నియుఁ బాతకాధములు గొన్నియుఁ బోకడఁ బెట్టి తక్కువై
యున్నెడఁ గాంచి జానఁడు లోడక దిద్దినవచ్చు త్రోవై తె
ల్ల న్నిజ మందుఁ గైకొనిన లక్షణపేత్తలు సమకీర్తులే. 202

వ. అది యె ట్లనిన నులక్షణసారంబునందు లింగముగంటిప్పు నప్రాసినయ ప్రశ స్తంబు
లగులక్ష్యంబులకు నాశ్చర్యంబు నొంది బహుపు స్తకంబులు నిరీక్షించి వానినెల్లను
బ్రక్షి ప్తంబులుగా నెఱింగినవాడ నై లక్షణవంధంబు లగుపురాతనకవిప్రోక్తం
బులు వివరించెద. 203

ఆదిపర్యమునందు:—

క. నావచనమున నవత్తము, గావించును నీకు గొంతి కడు నెయ్యమునకా
నిజచినయాయర్థము, నూవె మనంబునఁ దలంతు నుందరి యెపుడుకొ. (5-185)
దలంతు నుందరి వని

ఉద్యోగపర్యమునందు:—

క. తమతండ్రిధంగి నీమను, నముచితముగ భక్తి జేసి నజ్జననుతమా
ర్థమునను జరియింపంగా, నమలమతీ కన్నకొడుకుల టరయఁ జనుకొ. (2-74) 205
ఇది యింకను విను, లమ త్రానోకత్తుకొనికలట్లుకల వినునని

ఆనుశాసనికపర్యమునందు:—

క. అతిథి నినుఁ గోర నేనియు, నతిఁ గింకిపడక యోలమాను పడక ని
వతనికెఁ బ్రియంబు నలుపుము, నతికిం బతిపనుపు నేయఁ జను నెల్లవియుకొ. (1-68)

రామాయణమునందు:—

ఉ. అన్నపు తండ్రియట్లు విను మంతియ కౌ దటవీధ్య రాజ వే
మన్నఁ గొఱంత లేదు మణిహారము లాదిగఁ జెప్పుకొనుక
ల్పముగ నీత నిచ్చి జనలోకపతిం గని మమ్మఁ బ్రోవు మీ
నన్నపుకార్యము ల్వలదు సంధియ మే లటు గాక తక్కినకొ. (య. 142) 207

మజీయః, కానియం జే:—

ఉ. ఓకపినిబలార సుగుణాదరి సిద్ధిభూరాము సర్వభూ
తైకరంజ్యనిం గొలువ నెవ్వరినెవ్వరి నోడు గాని నా
రాక మహాపరాక యనిరామునిముడి నే నిష్కల
భ్యాసించి మీరు నానచ్చి లుక్కులా గ్రహించి కెప్పుడు. (యం.106) 205

దేవకీనందనశత్రుతకమునిండు:—

మ. చరువంభోధిపరిధావంయరాజనామలీలించురి.
జితహానికృపిరాచరిచ్చురణరాచపుండ్లు భర్తృత్వంబు
దత్తకార్యణ్యముతోడ మున్యమం దానెనంద్రుడ నమికా
శ్వితకారుణ్యము గల్గినందును గృహి దేవనందనా. 209

ఆరణ్యగర్విమునందు.—

చ. ఉరమున రెండు గన్నులు పృథు దరదేశమెందు నొరు ప్ర
స్ఫుటితభుజద్వయంబును సముజ్జ్వలదన్నరభావముం గరిం
బుడుగ ను గ్రహైవకృతాశ్వితోడ నశేష ర్షభంబు
పూరుండుగుచున్నవాని దివిజారం గబుధుని గాంచి రచ్చితకృ. (యం.107) 210

ఉద్యోగిపర్వమునందు.—

చ. అని మది నిశ్చయించి తగ నందఱు చిల్వంగంబుచి వాతో
ననిచినమాటలాడి వినయంబునఁ బ్రార్థన చెసి మీరు మా
కొనరినవైద్యము ల్పరునొకొంటికిఁ బ్రాభవ మాచరింపఁ జొ
చ్చిన సకలంబు నొప్ప నభేషేకముం గైకొనుఁడుర్వనంబునకా. (4-140) 211
చ. దీనిమాడవపాదంబు నందు “పదనొకొంటికి” నని యన్నచోట నంధి గూర్చి
స్వరప్రధానపడిగాను సోమయాజులు ప్రయోగించినారు. ఇది తేలియక కొండలు 1
మాధులు దేశ్యనిత్యసమానుడి యని యనుకొందురు. 212

6. నిత్యయతులు.

క. ఏని యనువాంధ్యశబ్దముతో నతకినపూర్వపదము తుదివ్రాయకి న
వైచైనను వ్యంజనవర్ణం, వైన రచింపుదురు సీత్యయతు లనుచుఁగ్రవుల్. 213

శేషధర్మములయందు.—

క. మెట్టెడు నారకమార్గం, బెట్టిమహాకూరకర్తుఁడేనియుం దుద ని
ట్టట్టనక నెమ్మనంబున, నెట్టన హరి తలఁపు గలిగెనేని మహాత్మా. 214

7. రాగమనంధిపథులు.

లే. ఆ అనుపదంబు మొదలను రాగమంబు, ఏచ్చునంధికి నుభయంబు వలికిఁ జెల్లు
నతిన జనరాలు బాలింతరాలు నుద్దరాలు ధర్మాత్మరా అన రాక్షసారి. 215

మనుచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఇంకల కన్ను లుండఁ చెరు వెవ్వరి వేఁడెడు భూసురేంద్ర యే
కాంతమునందు నున్న జనరాండ్ర నెపం విడి పల్కరించులా
గింతయె కాక ని వెఱుంగవే మును వచ్చిన త్రోవచొప్పు నీ
కింత భయంబు లే కడుగ నెల్లద మైతిమె మాట లేటికిఁ. (2-41) 216

చారుధేష్ఠచరిత్రమునందు:—

క. ఈలలన వేలుపుంజవ, రాలో యచ్చరయె కిన్న రవభూసుణియో
వ్యాళాంగనయో కా కీ, భూలోక స్త్రీల కిట్టిపాంకము గలదే. 217

8. విభాగపథులు.

క. తులసీభూషణ సంఖ్యకుఁ, బెలుగునఁ బరిమాణసంజ్ఞ దేటపఱచుప
ట్టుల నేసి యనుపదమునకు, నలరు విభాగపదే యనఁగ నచ్చును హల్లుకా. 218

కాశీఖండమునందు:—(2-104)

లే. అప్పటికి నియ్యకొంటిఁ గా కంబుజాక్షి, ఋషులపాలిటివే యింతలేసిపనులు
కొతుక కాఁబోతు నాఁబోతుఁగుమ్మలాడ, నడిమియాఁబెయ్యదెన వచ్చెనాకుఁజూడ.

కావ్యచింతామణియందు:—

ఆ. కృష్ణఁ డిచ్చు నాలుగేసిచీరలు కూర్చి, నింతులకును నాలుగేసినుణులు
తీవితోడ వోసె డేసిమాడలు కడు, నిం పెసంగ గంపె డేసిసాము. 220

9. నామాఖండవిశ్రమములు.

ఆ. అప్ప అయ్య అన్న 'అర నవ్వ అమ్మక్క, అయి యనుపదంబు లదుకుసంధు
లుభయమునకుఁ జెల్లుచుండు నామాఖండ, పశు లనంగ నూఁదఁబడక నైన. 221

అప్ప యనుటకు నందిలివ్వున చాటుధార:—

క. ఇప్పటిదాతల సరిగాఁ, జెప్పకురా భట్టకర్ణశిఖిభేదరలకా
జెప్పము మూర్తిఘనునివెం, కప్పకు దానమున నిర్భయంబున సభలకా. 222

హూళిక్కిభాస్కరునిచాటుధార:—

క. అష్ట లిడునకగు ఘనుడా, యష్ట గోపగి నురలం జెంగునాతడు రాజు
చెప్పగ వలె సాహిణిమా, రష్టమ దానమున ఘనుడు రాజు నటించుకొ. 223

అన్న అనుటకు పోట్టారెగోపన:—

క. అన్నలుండు రూపమున సిరి, యన్న కళాముక్తి భరతునన్న కరుణచే
నన్న సముద్ర పుటెదచిన్న కుమారుండు వెంగళామాత్యుఁ డిలకొ. 224

తెనాలి రామలింగము:—

క. చిన్నన్న ద్విపద కెఱుగుచు, బన్నగఁ జెదతిరుమలయ్య పదమున కెఱుగు
న్ని న్నుం యెరసె నరసి, గన్న కవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణికొ. 225

తేలఁబలుకుబకు విక్రమార్కచరిత్రమునందు:—

చ. ఆనఘుండు సింగ నార్యునకు నబ్బయ గోపయమంత్రి చిక్కనా
రనయును గల్గి రాల్చెజులు రాములు మువ్వరు దోచినట్లు పెం
పున వెలయుంగ నబ్బయకుఁ బుత్రులు పుట్టిరి రామరాజు గే
సనయును బాచిరాజు గుణసంగుండు లింగనయుఁ గ్రమంబునకొ. 226

అయ్య అనుటకు.—

... ..

కాశీఖండమునందు:—

సీ. గీ. నైషధాదిమహాప్రబంధములు పెక్కు, చెప్పినాడవు మాకు నాశ్రితుండ వనఘ
యపుడు సెప్పదొడంగిన యీ ప్రబంధ, మంకితము సేయు వీరభద్రయ్యపేర. 227
(1-13)

దోదఁబడక ఉన్నందునకు నసంతులిఫందమునందు:—

తే. ఒరుల న స్తయ్య యనుచోట నూదఁబడక
ద్వివిధ మగుఁ బ్రభునామాంతవిరమణంబు
మహి నయోధ్యకు రాజు రామయ యనంగ
నతనిపట్టంపుడేవి నీతమ యనంగ. (1-120) 228

రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

ద్వి. శ్రీకరగుణసాంద్ర చిరముఖోదండ్ర
ఆకారచంద్ర రామయభాస్కరేంద్ర. 229

అనును అనుటకు అంధ్రగోవితాపితామహానుః—

క. చేపట్టిన ధృతివు లగుమరు, కోపించిన రంభఁ గూడుకొందురు జగతికొ
స్థాపింపఁ బొడవఁ జాలని, యాపంచలు సాల్వకొన మరుసున కెనయే. 280

పలకలూరిగోపనః— ముగ్ధ - పాపి

ఉ. గోలకొండనులక గోవుల భక్షిండు. గొండవీటివిప్రులము నెల్ల
బాచమరును చేరి భక్షిండుమహ్నాచు, సులక మేలొ బాచమరును మేలొ. 281

అన్యో అనుటకు.—

... ..

అన్యుయ కుటకు ఈచనిపెద్ది రాజురామ రాజుచాటుధారః—

క. ఇమ్మహిలో మహారాయగుమ్మల నిపాటి గలరె నానావిధదే
శమ్మల శ్రీ రామలీనీతమ్మా మా మమ్మ నిర్వహన్మము లిమ్మా. 282

క. ఇమ్మా మదభీష్టంబులు, కొమ్మా మామ్రొమ్మ లెల్ల పగుసులతో మా
యమ్మా రఘునందనుకీ,లమ్మా సౌభాగ్యసిద్ధిదాయిని నమ్మా. 283

అక్క యనుటకుఁ జాటుధారః—

క. ఇక్కలియుగశక్తులతో, లెక్కింపను భట్టశంక లేక ధరిశ్రీక
మిక్కిలి మల్లేశునియు,గుక్కకు సరివేల్పు గలచె యనుసలిహాకె. 284

క. చొక్కపు శ్రీ గిరినిలయుని, ముక్కన మునితో నెఱింగి మనుజులఁ బోవక
ది క్కయి చిల్చినమామరు,బక్కకు సరిగలచె సకలభాగ్యఘ్నరణకె. 285

అయి యనుటకు రాచపూడి నెంకటయ్యచాటుధారః—

క. వ్యాయామజితమాయో, పాయనసుస్తాఘములు నివారణ మగు దు
స్కాయంబు పూత మగు గం,గాయిని బొడగన్నఁ గాన మాడినమాత్రకా, 286

వణుకూరిగుర్వరాజు శ మంతః సుశీచరిత్రమునందుః—

ఉ. కాయవచోమనఃసలనకల్పితదోషము లెల్లఁ బాయఁగా
నాయెదలోన నిత్యము సనాతనధర్మముఁ బూని యర్చి లికా
బాయక కొల్తు రామనరపాలనిరంతరసౌఖ్యదాయి నీ
తాయి సమస్తశోభనవిధాయి 'మహత్ఫలసిద్ధిదాయిగకె. 287

1 మహాఫలసిద్ధి అనియుండువలెను. లేకున్న 'మహతాం ఫలసిద్ధిః' అని పశ్చి
సమాసము చేసికొనియైనఁ దృప్తిజెందనగును.

అ. ఎవరమరామిభక్తములకముము.

అ. కర్మహిమము జేయు. తిని పొందు కన్న, రుండు ననువిభక్తు లగునందు
మెలగుం గృతులం నుండుమిది త్రివిరామ, మనగ నమ్మచును హల్లునకును. 238
చమత్కారమాయానామము:—

క. విన్నుం జెఱు గొన్న ఘోషము, కన్నక బోర్నియ మెక్క హనుభారవు తి
ల నిష్ఠించినరాముని, కన్నను నూరుండు ముష్టింబులం లంఘే. 239

ఆదిపర్వమునందు:—

న. విభవము ప్రయోగవివిత్తము లుత్తమదీయుతు లగ
స్మృతనునుహతేసాధను అనుగ్రహనిగ్రహా క్రియుత్త తి
క్రతువున ఋత్విజు ల్కనులగర్భనమానులు పూర్వదిక్ష్తి
క్రతువున యాజ్ఞోత్తములకంఠం బ్రసిద్ధులు సర్వవిద్యలక. (2-227) 240

11. కాకుస్థవనభులు.

క. పలువలకలం గలవ్రాలకు, వల నగునోం బుతము నిలిపి వానికి కెండుక
చులుగం జెప్పిన గావ్యంబుల నది కాకుస్థవంబుం బుతపత్రియు నగుక. 241
అ. ఏకమాత్ర ప్రాప్త మినునుదించిన వీర్లు, మయ్యె మాడుమాత్ర లయిన బుతము
భీతశోకతర్కగీతమారాహ్వాన, సంతయార్థములు జరుగుం బుతము. 242

భీతిప్రకమునకు భాస్కరునిరామూ మణమునందు:—

ఉ. ఏ జనకాత్మజ స్తతరభేష్యులతోడల రాముభార్య జం
దోజనులార ముడ్డపడరో సురలార సురాది కంఠ నం
భోజదళాక్షి కైలవనభూములు దాటుచు భీతి నేగునో
నిజలరాశి జూచి మది నెంత దలంకెనో యేమి సేయునుక. (యు. 41) 243

మనుచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఎవ్వతె వీవు భీతహరినేక్షణ యొంటి జరించె దోట లే
కివ్వనభూమి భూసురుడ నేం బ్రవరాఖ్యుడం ద్రోవ దప్పితిం
గ్రొత్తున నిన్న గాగ్రమునకుం జరుచెంచి పురంబు జేర నిం
కెవ్విధి గాంతుం జెప్పగద నే తెరు వేది శుభంబు నీ కగుక. 244

శోకప్రకమునకు రామాయణమునందు:—

కా. అన్నా లక్షణ నిన్ను బుద్ధానిధి నే నజ్ఞాన నై పత్నితి
న్న న్నా పాపము వచ్చి ముట్టుకొనియె న్నా పొలిదై పంబ నై

యన్నిచుం బరిమార్చ వేగఁ బఱిలేనే నన్ను రక్షింపు మీ

యన్నం గ్రమ్మనఁ జీరవే యరుగవే యక్కుగ్రశీఘ్రంబునఁ. (అర. 2-111)

తర్కపుత్రమునకు హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు. —

కా. ఓరి రాజకులాధమా నృపులు లేహో వేట రాహో మద

క్రూరాభీలమృగావళిం దునుచుో ఘోరాటవు లేవో నా

యారామంబు గలంచి జంతుతతి మాయం జేసి యస్తత్కుమా

రీరత్నంబులు వేడ వచ్చినను వారి న్నొంచి నా వేమిరా. (2-147)

246

శాంతిపర్వమునందు. —

మ. అనుమానింపక తోడఁబుట్టులనె కాదా తున్ని తూఁటాడె నెం

దునుఁ గ్రొన్నెత్తురు లేటులై పఱవ నిండుం డుగ్రతక్ దైత్యులఁ

మును లప్పిరు భజంపహోక్రతువు లామోదంబుతో నమ్మ హా

త్తునిఁ జేయింపహో యూర్ధ్వలోక మది కాదో నాక మాహింపుమా. (1-287)

రంగనాథునిరామాయణమునందు. —

ద్వి. అట్టి నామిఁద నీవా యలిగెదవు; పట్టి చెట్టలు వాసి పాఱి వై చెదను.

248

అనుశాననికపర్వమునందు. —

ఉ. అనర నాయకుం డొకమహాధ్వర మెంతయు వేడ్కఁ జేయఁగాఁ

బూని మహీసురావలికిఁ బూజ యొనర్పఁగఁ వాను బ్రావ్ఢాణుం

డై నయ మారఁగా ననలుఁ డాతనిపాలికి వచ్చి నాకు నీ

వే నృప నీదుపుత్రిఁ గృప యేర్పడ దానము గాఁగ నావుడుక. (1-58)

249

దూరాహ్వనపుత్రము:—

తే. ఆదితేయాశ్వితాంస్త్రిపద్మా యనంగ, ద్వారకాపురమధ్యపద్మా యనంగ

నసురకులవైరివీరులారా యనంగ, రసికచిత్రాబ్జవాసులారా యనంగ.

250

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

మ. అకటా యే మని దూరుదాన నిను నాథా వేఁగుజా మయ్యెఁ బొం

దికగాఁ బాదము లొత్త ర మ్మనుట గాన యొంటి యేమో కదా

నికటక్షోణికిఁ జేర ర మ్మనుట గాన కొంత నెయ్యింపుమా

నికతోఁ గన్నుల విచ్చి చూచుటయ కాన లే దొకింటేనియుక. (4-112)

251

సంశయపుత్రము:—

అ. హరి యనంగ నాతఁడా నిన్నఁ గంసు నృదంచె గృహ్మఁ డీతఁడా యశోద

శంతభాగ్యమచ్చి నేహోటి నాహోటి, నెలత కట్టు గలుగు నే తలంప.

252

రామాభ్యుదయమునందు:—

సుగంధి. అంగనాలలామఁ గానవా లతాక్షడుంగమా

తంగమా భుజంగమా పతంగమా కురంగమా

అంగమా అనంగమాతులంగమాధవీనట

దృష్టంగమా వనిరమా కలీరమా సమీరమా. (5-253)

253

విజయ సేనమునందు:—

ఉ. నల్లభుఁ డేగు దురల్లభుఁడు వానికెసం దగు లూది యిమ్మెయిక్

దల్లడ మందె డేల యుచితసితికి న్ననుఁ బాపఁ జూపినక్

దల్లియు బంధులోకమును దండ్రి యు సే మనువా కెఱింగిరే

సుల్లిమ యిట్లు నీకుఁ దగునో తగదో పరికించి చూడుమా.

254

రామాయణమునందు:—

క. జనకజను సుమిత్రా నందనునకుఁ బ్రణమిల్లి సముచితసితి దర్శి

సనమున నుండఁగ రఘుపతి, యనుజన్తుని జూచి సేమమా ¹జనపతిక్. (అ.255)

1. పుత్రయగవిశ్రామములు.

క. తా మేవర్ణము లైనను, క్షౌచండలమునను బ్రాణమైత్రి గలిగినక్

దామోదర పుత్రయగవిశ్రామము లనఁగాఁ బ్లుతాక్షరద్వయ మమరుక్. 256

వజ్రపంజరశత్రుకమునందు:—

ఉ. శ్రీగజగామినీమణిని సీతసుగా నిరపాయిగాఁ ద్రిలో

కీగృహమేధిగా గరుడకేతనుగా భవరోగవైద్యుగా

నాగురువాన నిన్నె మది నమ్మితి వేటొకవేల్పుఁ గొల్పి నీ

వే గతి కావవే రఘుపతి శరణాగతవజ్రపంజరా.

257

ఈపంక్తిండును సుభయవళిభేదంబులు.

ఇంకం బ్రాసయతు లెట్టి వనిన:—

ప్రాసయతులు.

గీ. గీతముల సీసములను సంగీతములను, విరతి విడనాడి యొక్కొక్కచరణమునను

రెంటికిని బ్రాసవర్ణంబు నంటఁ బలుకఁ, బ్రాసవిశ్రాంతి లంద్రు కబ్బముల వాని.

అ. దేవకీకుమార గోవర్ధనోద్ధార, తోయజాక్ష పాండవేయపక్ష

ఘనవినిలాత్ర మానిజనస్తుతిపాత్ర, యదుకులాభిసోమ కదనభీమ.

259

అగ్రాహ్యవిరామంబులు:—

అ. వికటకవులు కొన్ని వింతలు గల్పించి, కవిజనాశ్రయమునఁ గలిపినారు

వానిఁ గైకొనంగ వల దృష్టయుక్తంబు, లేల సెప్పు భీముఁ డెఱిగియెఱిగి. 260

వ. అవి యెవ్వ యనిన.

261

క. వెలయుఁ గకారాయలు భూపతియన సైచ్చెనుపిలుచు దా మగు ననుచుకొ
లలనామదనుఁడు లేచిన, నలినఘనిఘంఘ గుణవతంసుఁడుచెప్పెన్.

262

వ. ఈపద్యములోఁ జెప్పినయూహవర్ణములయందును మొదలివర్ణములు నాల్గింటికి వ
ర్ణవర్ణ గనుకఁ జెల్లుబడి యవి యన్నియు దాపలఁ బూర్ణపిండువు లేకుండిన నను
నాసికములకుం జెల్లువు. అపిందన, అన్నట్లామైనా పిండుయతులు గనుక నవియు
చెల్లును. ఈభేదము చెప్పనందుకే న పదద్య మగ్రాహ్యము.

263

అగ్రాహ్యసంబంధసభలు.

క. దడలకు భేదము లేంచక, వడియను బ్రాసంబు నిలుప వచ్చును గృతులం
దది యెట్లన్నను శ్రీహరి, దొడిబడి దానవులఁ జంప దులి యాయె ననకా. 264

వ. ఈ చెప్పినదడలకు పదాదినున్న చతుర్థవర్ణసంఖ్యము అదేశమై నచ్చునప్పుడు అదేశ
యతిగాఁ జెప్పవచ్చును. అదియొక గాక ఆరెంటికిని దాపలించి నెఱుఁగులున్న
ప్పు డనుస్వారసంబంధయతులు గనుక అటువలెను జెప్పవచ్చును. అవి గలుగఁ
జెప్పలేదు గనుక నిదియు సప్తతము గాదు.

265

అగ్రాహ్యనష్టచతుష్టయసభలు.

క. యరలప లనునీనాల్గును, వరుసం దమలోన ఎట్లు రయమునఁ జెల్లుకొ
ధరశషసహవర్ణంబులు, సరవి నొకటి కొకటి చెల్లు హరినిభరేచా. 266

వ. ఈమొదలను జెప్పినయరలవలకు నాల్గింటికిని చెల్లుబడి గాదు. శషసహలలోపలను
తొలుతటివిమూఁడును ఊర్జ్వవిశ్రాంతులు గనుక చెల్లును. వానికి హకారము చెల్ల
ను. ఇవి తెలియక చెప్పినకలంబున ఇదియు అష్టయుక్తమే ఆయెను.

267

అగ్రాహ్యభేదవర్ణయతులు.

క. ధరఁ బభుభమాక్షరములు, పరుపడి నీయెనుగూడ వాతోఁ జెల్లుకొ
సరి సంభావన వడి యన, మరుదీనుము లేమ శీరవాణి యనంగకా. 268

వ. పంచమవర్గాక్షరము లైదింటిలోనున్న వబల కభేదయతి గనుకను ప్రధమద్వితీయ
చతుర్థవర్ణములు వకారమునకు నభేదవర్ణయతులు గనుకను అవియు నిలుచును. మ
కారము నడవదు. ఇది విచారించక చెప్పినాడు గనుక నిదియు అబద్ధమని తెలిసి
కొనునది.

269

తే. భీతభవనాత్మకంబుతో వ్రత సరియె. భవ్యమణిరాజరాజతో లక్ష్మ సుయో
లలితకీజారకంబుతో ధక్క సరియె, యనంగ జెల్లు సభదాఖ్య నమరుకల్లు 270
ని. ఈమాటెలోపలను సకార వకావములక నభవవర్ణవిరతి గనుక ప్రయోగించ వ
చ్చును. అనభవవర్ణములకు సభదవర్ణములును గావు. కనుక ప్రయోగించరాదు.
రేఫమునకును లకారమునకును ప్రాప్తము గాదు. వానికిని లక్షణవిలాసమువారు
తెలియక *కొన్ని యుదాహరణంబుల. వ్రాసెనారు. అవియును వివరించెద. 271

శృంగార సైవ్యధమునందు:—

క. కైలాసరాయ యభినవ, లీలామకరాంక చంద్రరేఖాంకురమా
దాలంకారపదాంబురు, హలింగితసుఖతీర్త లాంతకరణా. (1-110) 272

రామాయణమునందు:—

క. దానవసుందరు లత్రటి, జానకి నందలముమీద సమృద్ధ మొదవక్త
గా నిలువ కారదాధ్ర వి, లీనత సేపారుచంద్రరేఖయి పోలెత్. (యు.2323) 273

వ. సంస్కృతమునందు రేఖారేఖాశబ్దములు రెండును గలవు గనుక ఈరెండు పద్య
ములయందును చెప్పినరేఖాశబ్దము మొదల ద్వివితీయాంతస్థమని యెఱుంగునది. 274

హరిశ్చంద్రుని కథయందు:—

ద్వి. చీకటి విరియించు జిలునవ్వు పసిడి, రేకులతో నెదిరించుచెక్కులును. 275

వ. కొండలు రేకులతో మురాలించుచెక్కులును అని చదువుదురు అది వ్రాతంతప్య
గాని కవివృద్ధయము గాదు. 276

వసుచరిత్రమునందు:—

కా. ఓలంబాలక యోల యోల యన నో లోలంచు మేలంబునక్

లోలంబాలక యోర్తు గ్రుంకి లిసవల్లు ల్లున్ తూటూడి కెం

గేలం బూని తటాలున న్నెగసె నక్షీణాంబునాథాంబుజా

క్షీలోకంబు జయించి వారలయశశ్రీః చెచ్చుచందంబునక్. (3-162) 277

వ ఈపద్యము రెండవచరణము మొదలను లోలంబాలక గ్రుంకియనికవివృద్ధయము.
ఇది గానక కొండలు “ఇందిందిర శృంగరీకో రోలంబో బంభరోపిచ” అని నిఘం
టున ఉన్నదని రోలంబాలక యని చదువుదురు. ఇట్లని రామరాజభూషణము తలం
పుగాదు. 278

క. నగా లనురెండకర్కరముల, పును పడి ప్రాసంబుఁ బెట్టుకొన విచ్చుఁ గృత్రిక్
విను అరల కిట్ల పెట్టెం, జను లశల కభేద మరయ సర్వజ్ఞ నిధి. 279

* (హ) ప్రతిలో ‘నుపూర్వానునిర్ణయము’ అని ఈతావున ‘తలసీల’ కలదు.

వ. ఈ జెప్పినమాటిలోపలను మొదలం జెప్పిననణలకును సరసనడియు కడను జెప్పిన
లశలకు అభేదవిరతియుఁ గనుక విరంజను గూర్చవచ్చును. నడుమను జెప్పినరణలకు
“రమోస్తునిత్యంస్యాత్” అని శబ్దశాసనమూత్రముకలిమింజేసి యేకతరయతుల
గుటనుం గూర్చరాదు అటుగనుక చివరద్యమును బ్రశస్తము గాదు. 280
ఇవి నలునదియొక్కటయు యితభేదంబులు.

ఇంకఁ బ్రాసస్వభావం బెట్టి దనిన.

మూ. సూ.—ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసోఽర్చిపాదపాదేషు, కించ ప్రాస
స్పర్శేషు వై వవ స్యాత్. 22

తే. ప్రథమపాదద్వితీయాక్షరంబు ప్రాస, మధ్యమః బదపద్యముల నడుగడుగునందు
నదియు రెండవవర్ణ మై యమరు నీస, గీతదండకమంజరీకృతులఁ దక్క. 281

ప్రాసపూర్వాక్షరనిర్వచనము.

క. గురులఘువులలో నెయ్యది, మురజార తొలిచరణమునకు మొదల నిలుచు ని
ద్ధర నాపై నిడుఁబ్రాసాక్షరములఁ బూర్వమున నదియ కదియింప నగుకా. 282

ఆ. దానపారిజాత వానవావరజాత, ఘనఘనాఘనాంగ దనుజగర్వ
భంగ యనుచు నిట్లు ప్రాసాయలను గూర్చవలయు నొక్కభంగివ్రాలు కృతుల.

ఆ. క్రింద జడ్డలను బిటుంద బిందువులుచు, నూడి ప్రాసములకు నుండేనేని
ప్రాస్య మొకటి నిడుదయక్కరం బొక్కటి, వానిమొదల నిలుప వచ్చు నెందు.

ఆ. పక్షికాజవత్త రాక్షసతృణదాత్ర, దంతిభయవిరామ శాంతిధామ
యంద్రసిలమూర్తి సాంద్ర పాండురకీర్తి, యనఁగఁ బ్రాసమాతృకాదు లాప్స.

ఆ. వేదవేద్య యనమవృత్తపాదములను, బ్రాసనియమరహితపాదములను
వలసినట్లు మొదలివ్రాలు నెప్పఁగ నొప్ప, నొక్కదానగురువు నొకట లఘువు.

స్వస్థానార్థసమవృత్తప్రజాలివృత్తము.

క్షమాకళ తుక్ వనజాతనేత్రుక్, గామేపలీశుం ద్రిజగత్ప్రకాశుక్
దమానిలు న్నముదారకీలుక్, హేమాక్షవైరి న్భజియింతు శౌరిక్. 287

ఆ. వారిజాతగర్భవామదేవసహస్ర, నయనముఖ్యపుణ్యనామ యనుచుఁ
ప్రాసనియతి లేనిసీసాదిపదముల, మొదల రెండు నిట్లు గదియుచుండు. 288

ప్రాసాక్షరమైతి.

తే. ప్రాసముల కెల్లఁ దుల్యాక్షరంబు లైనఁ, జాలు స్వరభేద మైన దోషంబు లేదు
చరణములకడఁ గూర్చప్రాసముల కెల్ల, నన్నియు సమస్వరంబులై యమరవలయు.

ఆ. సరసిజాతనేత్ర దురితగుల్మవిత్త, హరితనూజమిత్ర గరుడపత్త్ర
ధారుణీకళ త్త సీరదానీతగాత్ర, యనుచుఁ గూర్చ వచ్చు నచ్చు లెల్ల. 290

క. నురితద్విపహర్యమై, నరకమురానురవిపన్న నాశీకాఝ

శరధిసుతాతియనె, కరినాయకరన్న హరముఖసురాన్యతై.

291

తే. *వట్టున చు ద్విత్వమును గలవ్యంజనంబు, ప్రాస మై యుండు నెవఁడెఱిప్రాసములకు
వ్యంజనంబు సమాక్షరం బైనఁ గాఱు, వానిపై నేష్వరం బైనఁ బూన వచ్చు. 292

ఐ. సకియ పూర్వజన్మ సుకృతఫలంబునఁ, గాక రునివినరాకృతాభు)

నిక్కపాపయోగి దక్కంగఁ గొనుటకుఁ, జగమె భోజసుతకుఁ దక్క ననఁగ.

శల్యపర్వముననుచు:—

క. చావరు నొవ్వరు పొండవు, లేవురు నని నివు నెప్ప నిప్పలుకులు దుల్ల

ఘావేశకరము లై చేల్వోవృత్తిఁ గరంపఁ జొచ్చె చుర్భరఙ్గింకి. (1-14) 294

కవికర్తరసాయనముననుచు:—

మ. అమరీవిభ్ర మరీలిలోలనయనాహస్రాబ్జదోహయమా

నమజీదండకచామరాగ్రపవమానాస్పందనాంధోళన

క్రమశోభాన్యపకుంతలత్రకర ముక్తాన్నార్త మయ్యెం దదీ

యమ్యుమస్పర్శసుఖోన్నతిం 2 రవళం బై తూగుచందంబునక. (1-64) 295

క. విరమము స్వరప్రధానము, ధరఁ బ్రాసము వ్యంజనప్రధానము నగుటక

స్వరసంధిఁ జెంచునపుడును, బ్రుచిరముగ హల్లు దాన ప్రాసము లయ్యెక. 296

క. అనలు వెట్టిన నిలువకఁ, దా నూరక యలిగి యాసుదంతిని జేరెక

దానవసంహారుఁ డేక్రియ, చే నిరక జనుడెంచు నాసుఁ జెప్పవె యనఁగక. 297

ప్రాసభేదంబులు.

నీ. అర్ధ బిందుసమాహ్వయముఁ బూర్ణబిందుఖండములు సంయుతాక్షరంబు

ధర సంయుతాసంయుతము లేఖయతలఘద్విత్వవికల్పముల్ వెన నుభయము

ననునాసికప్రాసమును బ్రాసమైత్రియుఁ బ్రాసవైరంబు స్వవర్గజంబు

బుప్రాసలఘుయకారప్రాసములు నభేదంబును సంధిగతంబు ననఁగఁ

తే. బదియు నేడు వెఱంగులఁ బరిధవిల్లుఁ, బ్రాసములు పూర్వనుకవిప్రబంధములను

గ్రమత లక్షణలక్ష్యయుక్తంబుగాఁగ, జేటపఱిచెద వాని నికాటదమన. 298

సమప్రాసములు.

తే. పూర్వమున నర్థమైనను బూర్ణమైన, దిగువ జడ్డక్కరం బైనఁ దగిలి మొదలి

ప్రాస ముండినయెడ సమప్రాస మనఁగఁ, బిదప నన్నియు నట్లనగ గదియవలయు.

1. సనుప్రాసములకు నర్థబిందుప్రాసము.

అ. వీరక బట్టిముఖుని దాకి కోసలవల్ల ఘంఘ బాసురాంతకుడు సెలంగ
నవని గూల్చె ననుట నర్థబిందుప్రాస, పాట గూర్చ వలయు నెల్లకడల. 300

* 2. పూర్ణబిందుప్రాసము.

క. పొందింప నలయు నెల్లెడ, బృందావనచారి పూర్ణ బిందుప్రాసం
బిందీవరాత్రి, భీష్మక, నందన జేకొనియె నందనదనుఁ దనగక. 301

+ 3. ఖండాఖండాప్రాసములు.

క. నిడుపులు నరసున్నలు నను; తెడనున నలకచటనపల కిలఁ బ్రాసము లె
దొడరును నిర్బిందువు లా; క్కెడ ఖండాఖండాప్రాసంబు నివశింపయినా. 302

ఆదిపర్వమునందు:—

క. వీర బటతెంచినరుగడఁ, దాకినఁ గను నలిగి ఘోరతరశరహలి న
మూకలు విరియఁగ నర్జునుఁ, ²దాడతమున నేనె నుగ్రుఁ డై రణభూమిక. (3-208)

విరాటపర్వమునందు:—

క. నాకొఱచ దీర్చి వచ్చితి, పికొఱచ చ యుంక నూతుని నెగఁ జూడ
న్తోకను వంచింపఁగఁ దగు, వీరకటికి మొగనె కేమి కేటగుదొ చెపుమా. (2-271)

ద్రోణపర్వమునందు:—

* సీ. పా. మూకలు విరియించి వీర నాదార్యాదియోధుల కెల్ల నొక్కచెనను. (2-196)

రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

ఉ. పీకరుణాకలాప వికనోత్పలలోచన యిప్పు డియ్యెడక
గాతులు నంప కుండ ననుఁ గైకొని కొచినవికృతానుజం
బే కలిగె న్నసింపఁ దగునే తొలిపుట్టావునందు భర్తపెం
గాకలు నేనినట్టినునకల్త ప్రము ల్వి న నను జెప్పెదక. (4-99) 306

ఆదిపర్వమునందు:—

మ. త్త. తీగ యుయ్యెల నూనఁ జల్లనితియ్యమామిడిహేకలం
దాగుఁ బువ్వుల తేనెసోనలఁ దాను గెతకి జేరుఁ బు

1 బటతెంచినల్లడ (ప్రా. ము). 2 దాడతమున (ప. వా. తె). 3 నీకొద
వము (వా. ప). * మూకశబ్దము శబ్దరత్నాకరములో సార్థానుస్వారముగఁ జేర్చి
యీసీనసాదమునే ముదాహరించినాడు; తొని యప్పకవిమతమున సార్థానుస్వార
ము గాదు.

న్నాగపూగమహాగవిధుల నాట్యము ల్పచరింపు నా
భోగనాగలతాగృహంబుల భోగము ల్గురువేడుకతో.

307

రామాయణమునందు:—

ద్వి. మూడి నలంమన మైకరిమమైనందు, చా గొప్ప గొప్పనన బరచినదాని.

308

వరాహాపురాణమునందు:—

క. ఆచితామనే ముని కన, పించు చుడంచుదాక నిక పృథులో: ముచే

చాచుమోడు గాక నాచే, ఏచే నిక మోసపోవునే నరనాదా.

309

ఉద్యోగచర్వమునందు:—

క. 'మీటుగతి రథిపలకు నొక, నాటికి వేపుక కుండు నరుకరములు నో

నాటి పడవైచునంతకు, వేటాడెదక బ్రతిబలంబువీరుల నెల్లకా. (4-407)

310

అ. బోటి యొకతె పెండ్లిపాట పాడగఁ జొచ్చె, నాప రానివిరహతాపమునను

చేరు గూర్చి తాను బెండ్లిపాటకు గాఁగ, గోత్రధరుఁడు పెండ్లికొడుకు గాఁగ.

ఆదిపర్వమునందు:—

క. అపన్నగముఖులఁ దనవీరిపునఁ బెట్టుకొని పటవి వివినములు మహా

ప్రీతిములు గిరులు సకలది, కాపాలపురములుఁ జూపెఁ జని వారలకుఁ (2-42)

* 4 సంయుతాక్షరప్రాసము.

తే. సంయుతాక్షరప్రాస మై జగతి వెలయు, గర్గుఁ డర్పించుచైవంబు భర్గుఁ డనగఁ

బక్షలేక్షణకానతిమాత్మ మనగఁ, జుర్ర వంశ్యుఁడు భోగదేవేంద్రుఁ డనగఁ. 313

* 5 సంయుతాసంయుతప్రాసము.

తే. రలుకు తమ క్రింద జన్మ లైఁ గ్రామివ్రాలు, స్రాసంధ్యంబు లై వానిఁ బాసియొనఁ

గూడియొనను బెరియడుగులను నిలుచు, సంయుతాసంయుతప్రాససంజ్ఞఁ దనరి.

తే. పాడి ద్రచ్చుగ నిమ్మ నాతండ్రి కృష్ణ

వేడుకొనియొద నందాకఁ బండు దినుము

చుండగ పుచ్చెట్లును నోటిగాండ్రతనము

మొండుగాఁ జొచ్చె నీకు నై దేండ్ల కనగ.

315

రేఫశ్లిష్టమునకు నాదిపర్వమునందు:—

ఉ. క్షత్రియసంశ్యు లై ధరణిఁ గావగఁ బుట్టినవారు బ్రాహ్మణ

క్షత్రియవైశ్యకూర్మ లనఁగాఁ దగునాలుగుజాతుల న్వచా

1 నీటుగల; మేటులగు (అప్పు. భా.).

శ్రీమః దత్త కుండలం బరిక్షితుకాచినయట్లు రామమాం

ధాతృరక్షుషీతిశులు ముదంబున గాచిత యే యుగంబునకా. (అ. 2-178) 816

౪. మాంధాతృశబ్దము ఋకారాంతమా గనుక దత్తారముక్తింద సున్నది వట్టువ
సుడిగాని కారణమి కాదు. అందులకు. 817

కవికర్తరసాయనమునందు:—

సీ.గీ. దానగుణకాలి భూసముద్ధరణదక్షుఁ

డనిశమఘడిక్షితుండు మత్తారిహరిఁ

విహృతినిరతుఁడు యువనాశ్వవిభుసుతుండు

ఘనుఁడు మాంధాత నృపుఁ డైనకౌలమునకు. (2-58)

818

సోమునిహరినంశమునందు:—

కా.నాతో మమ్మొన లేరు నిర్జరపురీనానేంద్రబృంహరకా

రాకు ల్లున్నగ దేవసంఘములు పోర నీరసంగ్రామకుం

డిత్రైలోక్యమునందుఁ గల్గెడు రణం బెన్నోట లేకుండఁ గాఁ

జేతు లేవయు వృథాభరం బగుచు వచ్చె న్దేవ యీమేనికికా.

819

దేవీవిజయమునందు:—

తే. వాక్రిణేత్రాంగనాశచీశక్తు లధిక

సంభ్రమంబునఁ గుంభనికుంభదైత్య

హంత్రిఁ బూజింపుదురు త్రయీమంత్రములను

స్తోత్రములు చేసి మంగళారాత్రిక లిడి.

820

పద్మపురాణమునందు:—

క. శ్రీకరదక్రాంతితు లగు, లోకులు శుద్ధులును బుద్ధులును నగుదురు వా

శ్రీక్రియలు లేక యుండిన, బ్రాకృతు లనఁ బతితు లనఁగఁబడుదురు జగతికా. 821

లకారశ్లిష్టమునకు రాఘవపాండవీయమున:—

కా.లోకత్రాణరతిం దదాదిమమహిలోకప్రవేశోత్సాహా

హాక్షప్తప్రథమద్వితీయపదగుంజన్తంజమంజీరగ

ర్జాకల్పమలరామభాగతకథాసర్గంబుల నించువా

త్రికిన్యాసులఁ గొల్పెదం దరుభయశ్లేషార్థసంసిద్ధికికా. (పీఠిక. 3)

822

6 రేఫయుతప్రాసము.

అ. శుద్ధులు తెలుగులందుఁ బోదమ వాకెవడి, వ్రాలుకొమ్ము క్రౌరవదులు గాన

1 * 'కృష్ణ' లో 'కృ' లకారశ్లిష్టముగాదు. అప్పకవి యీపద్యములను లకార
శ్లిష్టమున కుపాసారణముగ నిచ్చుట ప్రమాదము.

- లేఫయతనమాఖ్యఁగృతులఁ బ్రాసము లగు, సోదిఁ దమకుఁదాము సుడులఁబాసి.
 క. సంగ్రామరంగమునఁ బెలుచుం గుప్తముచున్న సాల్వజగతీవరుమే
 నం గుచ్చిపార నాటిం, చెం గూర్చి నాల్గఁ శ్రీకృష్ణుఁ డొగిం. 324
- క. ఈకార్తర పలుకునకు మొదలై కార్తముఁ జేలిపొన మగుఁ దనతనకే
 శ్రీకృష్ణుడిసొందర్పము, వాక్యమృం దరిమె యరగవరునకు నైనకా. 325

7. లఘుచ్చిత్వస్థానము. *

- లే. భువి లఘుద్విత్వసంజ్ఞికంబు లయి కొన్ని
 యూఁదఁ బడనికార్తరలతోడ నొకటి కొకటి
 ప్రాసముల కగుఁ దమలోనఁ బ్రయోగము
 విద్రుచె వినతాత్మజాడు దిక్కు లద్రుప ననఁగ. 326

8. వికల్పప్రాసములు. *

- లే. పంచవర్గంబులను గనుపట్టనట్టి
 పాల్లు లనునాసికాక్షరంబులను గదిసి
 తమదుపంచమములుఁ దృతీయములు నగుచు
 నమరుఁ బ్రాసంబులకు వికల్పావ్యయముల. 327

- లే. ప్రాబ్ధగసమానధృతి సుధారుక్షిభాస్య, స్రజ్జీచయసక్తకంఠ దావాగ్ని పాంయ
 వాబ్ధనోహరసుత యసద్భజ్జనాత్మ, దిబ్జహితకీర్తియన్జనయగ్ధభేది. 328

9. ఉభయప్రాసము.

- అ. ధాత్రిఁ బాణియమాత్రములను దృత్తియోష్ఠమును ద్రుతంబు నొక్కచోటఁ
 గ్రమత సాక్షరము ణకారము నై ప్రాసములకు సుభయసంజ్ఞఁ బొసఁగు రెండు.

త్రైశికవోపాఖ్యానమునందు:—

- క. యుక్తేతుద్విభుననుఁ గి,ల్బిషపర్వతవృషున కమృతవిషనిధిజామా
 త్రిభునకు బుషిపూజకునకు, విషమాతున కేంద్రముఖదివిజపక్షునకుకా. 330

సాంబవిలాసమునందు:—

- క. వసుధాకళత్రునకు సార్వదశనేత్రునకు మరుదరాతిమదతమో
 విసరాంబుజమిత్రునకు, నిష్కమశిలీముఖసహస్రనిభగాత్రునకుకా. 331

- లే. ప్రాణములఁ బాపె నాచాపిఁతోఁజీయందుఁ, ప్రాణవల్లభఁ గొని చన్న దానవేంద్రుఁ
 దమ్ముడును దాను గీతకాలముతోడ, శరధి బంధించి దాఁటె దాశరథి యనఁగ.

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. ద్రోణుడు ధీమతుడు గృహుడు ద్రోణుతుండును గర్వశబ్దములకు
బ్రాహ్మ లానుయోధనునిపాలివ యుండు సీహనుజన్మ ల
క్షీణపరాక్రము ల్గుతు లజేయులు బాహికసోమదత్తు లా
స్థానున కైన నోడరు వశంబె జయింపగ వారి నేరికొ. (1-299) 333

కాశహస్తమాహాశ్త్యమునందు:—

మ. ప్రణతు లేయఁచుఁ గాంచె గుంభజుడు లోపాముద్ర తోఁ గూడి ద
క్షిణకైలాసము నంబికాహరకృత్త్రీ పాదుకాస్వాసముక
మణిమంత్రైసిధవాసము న్భవమహామాయావిపర్యాసముక
గణనాతీతనటివిలాసము సమగ్ర శ్రీ సముల్లాసమున్. (1-109) 334

కాశీఖండమునందు:—

క. శ్రీ ణయనునిరాణివాసము, నణిమాద్యైశ్వర్యవితరణామరతరువుక
మణికర్ణిక ముక్తిసదృశ, మణికర్ణికఁ దలఁచె ముని మానసశిఖిక. (2-110) 335

రామాయణమునందు:—

చ. రణమున నుగ్ర సాయకపరంపర భానుమలం బరామల
క్షీణము జగం బవానరముగా విలునేర్పును మద్భుజావిజృం
భణమును జూపి తండ్రినుదిఁ బట్టినచింత దొలంగఁ బెట్టి కూ
ర్వణఖకు నిట్లు వాటిలినబన్నము సీఁగును నేనవశ్యముకొ. (యు. 544) 336

మధుసేవనమునందు:—

క. పో నుద్యోగముఁ జేసిన, ప్రాణంబా యింక నీకుఁ బాఠేయం బీ
మానినిమందస్థితమధు, రాననచంద్రికలు గ్రోలి యరుగుము పిదపకొ. 337

శృంగారవృత్తమునందు:—

క. అనుటయుఁ గృష్ణద్యైపా,యనతనయుం డిట్లులనియె నవహితమతి యై
విను మతిగుహ్యము నారా,యణకవచము భక్తవాంచితార్థప్రదముకొ. 338

ఆరణ్యపర్యమునందు:—

చ. కనకగిరిం బ్రదక్షిణముగా శశిభాస్కరతారకాగణం
బనవరతంబు ద్రిప్తులు మహామూనిసప్తకమండలంబుతో

✕ ఇచ్చట ణత్యముకాదు; కాని శ్రీ నాథుడు ప్రయోగించినందున సాధుత్వము
కల్పనీయము. లేక సామాన్యముగ నణలకుఁ బ్రాసమైనను ఒప్పుకొనవలసివచ్చును.

ననఘ తదీయశైలశిఖరాగ్రమునంబుఁ బయోధురహాసన

* త్రిణయనవిష్ణు లుండుచును దేవగణంబులు నొల్పుచుండఁగఁక. (4-80) 339

✓ 10 అనినానికి ప్రాసము.

తే. తమకుఁ దాము ద్విత్వంబు లై తనకువచ్చునుఁ

బూర్ణబిందులు డాపలఁ బొరయనవిహేనుఁ

గలని యనునానికి ప్రాసము లనుకేరి

నమ లమరుఁ గావ్యములయందు దమకుఁ దాము. 340

క. మిన్నేఱు పాదమున ధాతృస్వాధీని శునుచుశర నెదం గాంచినని

సాన్నిధ్యము పొరకుటకై, నన్నుతి నేయిచరు నిన్ను ననకొరు లజా. 341

క. తమ్ములను మల్లికార్జును, మమ్ముల మరువాదేవత్ర మాలికలను ఛ

క్రిమురసంహరుపూజలు, నమ్మదమున నలంపఁ గలుగు సకలార్థంబుల్. 342

|| ప్రాసమైతి ప్రాసము

తే. గట్టిబిందువుమీఁది బకారమునకు, జమిలిమా ప్రాసమైతి నా జరుగుచుండఁ

గమ్మతావులు వెదచల్లనంబుజములు, శంబరాఠిచేతివాలెమ్మ లనఁగ. 343

12 ప్రాసవైరము.

తే. కబ్బములు రేఫమునకు అకారమునకు, మైత్రి గలుగమిఁ గవిశిఖామణులు ప్రాస

వైర మనుచును గలపరు వాని నెందుఁ, గూర్తు రాఁచెందు నెఱుంగక మకవిజనులు.

13 స్వవర్గజప్రాసము.

తే. గ్రంథమంధశబ్దంబులఁ గలద్వితీయ, వర్గములు రెండును నభోషవర్గము లగు

నైన నిజవర్గభవచతుర్థాక్షరములఁ, గలియుఁ బ్రాసంబులను స్వవర్గజము లనఁగ. 345

ప. 'గ్రంథగ్రంథసందర్భే'యనుధాతువులవల్లనుకాస్త్రుద్రవిణయోర్గ్రంథః'అని నా

మలింగానుకాసనమునందు నానార్థవర్గములోపలను దవర్గద్వితీయాంతములయందే

అమరసింహుండు చెప్పుటచేతను గ్రంథిశబ్దము తనయందు రెండవవ్రాయి తవర్గ

మునందు ద్వితీయాక్షర మైనఁగానీ ప్రాసములయందు చతుర్థాక్షరములకు మహాకవి

ప్రయోగములు గలుగుటవల్లను చెల్లును. 346

అరణ్యపర్వమునందు. —

ఉ. అంధకవృష్టిభోజకుకురాన్వయభూపతు లెల్ల నీచెనక

బాంధవసౌహృదప్రణయభక్తివిశేషము లొప్ప నీమనో

* ఇచ్చట ణత్వప్రాప్తి కవకాశములేదు; కాని వ్రాతప్రతులయందు ణత్వమే కనబడుచున్నది.

గ్రంథి యడంగఁ జేయునకంబునఁ బూనినవారు తోభిమో
హంబులు ధార్తరాష్ట్రులు నయముపెయి నైన కుర్వి యిత్తురే. (ఆ. 4-160) 847
విరాటచర్యమునందు. —

ఉ. బాంధవకాత్రవా కలితభాషణవా ధనసోశబంధనం
బంధవిరామకామపరిపక్వవిశేషనిరూఢిభక్తవ్యా
ధ్యంధివిభేదనా పరమకారుణికా పరిమాణమార దుః
ఖేంధనసావకాయితనమిత్తణిచైత్యమహద్భుతాత్మకా. (1-888) 848

వ. మంధ విలోచనే యనుభాతువు కివికల్పమృషామృతంబుఁ జనగద్వితీయాంతధాతువు
లలోను బరిగణిత మైనది గినది మంధరితబ్రహ్మలోని రెండవవ్రాయి తనగర్హమునందు
ద్వితీయాక్షరమైనను బ్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు కలుగుటచేతను
జతుర్ధవర్ణములకుఁ జెప్పవచ్చును. 849

ద్రోణవర్ణమునందు. —

క. సింధురము మదోద్రేకము, దాంధం బై వచ్చునోజ నాచార్యునిపై
గంధవహనుతుఁడు శివయగ, మంధరగతి నెవ్వఁ డాఁగు మనయోధులలోక. (1-88)

ఆముక్తమాల్యదయందు. —

ఉ. కంధరసిలవర్ణ మధుకైటభ నాగసుపర్ణయోగిహృ
ద్యంధిభిదోత్థిభోనితాస్వనఁచ్చ్యుననప్రవచ్చిర
స్పంధివన్ని కాపతీరస సుతీయగ్ధపయోధివీచికా
మంధరకేళికాధర సమాశ్రితపక్షి-శిరోధిసోదరా. (5-158) 851

వ. బుధ అవగమనే ఆముభాతువులనను బుధకేబ్బములోనిరెండవవ్రాయి తనగర్హమునందు
చతుర్థాక్షర మైనను బ్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు కలుగుటచేతను
దృతీయవర్ణమునకుఁ జెప్ప వచ్చును సుధాశబ్దము మొదలైనవానికిని ఇటువలెనే
యనితెలిసికొనునది. 852

ఆదిపర్వమునందు. —

ఉ. కాదన కిట్టిపాటియపకారము తక్షకుఁ డేకవిప్రసం
బోధనఁ జేసి చేసె నృపపుంగవ సివు ననేకభూసురా
పాదితసర్వయాగమున భిక్షము నేయము తక్షకాదికా
కోదరసంహతిక హుతవహోగ్రమహోగ్రశిఖాచయంబులక. (2-200) 853

నరసింహాపురానమునందు. —

క. వేదము లాదిగఁ గలము, స్థావర నిర్మలమును స్రవతః క్షేత్ర
దోధనమును భవవాజ్ఞా, పాదములు పశు పక్షర్థ పాలనచతురా.

354

విరాటపర్వమునందు. —

క. ముద మొదల రహ్మహర్ష్యుని, నుది నియంత్ర నిర్వహణతోడ విహారా
స్వద మనుజులైన మొలకలను, ముదేత పక్ష్యాలయలనూ చెంద్రీతిక్. (1-301)

ద్రోణపర్వమునందు. —

క. వింధ్యా ద్రివోలే నాప్రతి, వింధ్యుఁ డచితోగ్రమూర్తి వెలయు నిలిచి గ
ర్వాంధ్య మలరంగున దీప్తా, వింధ్యా స్త్రుము లయ్యుచునునైలుజ పెక్. (1-135)

విరాటపర్వమునందు. —

ఉ. ఎండను వాన కోర్చి తనయిట్లు ప్రవాసపువోటనాకనా
కొంటి నలంగితి న్నిమరసం దలీ దప్పెను డప్పి వుట్టె నొ
క్కండను నెట్లకో యనకఁ గార్యము గల్గెననల నేలినా
తండొకచాయఁ జూపినను దప్పరతం బు నేయఁ బొప్పకన్. (1-135) 357

4 1/2 ఋషాస్త్రము.

తే. స్వరము తెల్లను బ్రకృతిభావములను, రాజెవఁక వ్రాయు యగుఋష్యరంభాకండు
తగుయణాదేశమున రేఫ మగుటఁజేసి, ప్రాసముల కట్ల యగు వశిష్ట గాదు. 358

క. భారణి ఋషాస్త్ర మనంగ, రేఫాక్షరమునకు ఋకారము చెల్లెన్
నాకి నై నాకకుజా, బాఋఘపతిఁ గెలిచి తెచ్చె నమృతుఁ డనఁగన్. 359

ఆరణ్యపర్వమునందు. —

క. ఆఋషి పుత్రుఁడు గట్టిన, చీరలు మృగులములు నవ్యశిష్టములు మనో
హరులు నాతనిపృథుకటి, భారంబున నొక్కకనకపట్టును న్రేలున్. (3-104) 360

15 లఘుయకారప్రాసము.

తే. ప్రకృతిభావముల జెందినప్రాణమాలస, మొదలియంతనములు ప్రాసములమనిలము
నలమఱలులేకలఘుయకారాహ్వాయములు, నాయజానితండ్రి ఫణిరాజకాయయనఁగ

కళాపూర్ణోదయమునందు. —

ఉ. ఏయెడ నెన్నడుం గననియింపులు గుల్మేడుఁ ద దళస్వనం
బాయత మైనకాతుకమా నచ్చతము న్నొలపింప నెయ్యె చె

1. నెలపున (పూ.ము).

ద్రియిచాలఁ గ్రొత్తబలి యుకొకమా త్తేక నొక్కమా ఓటం
చాయలవలవేణి నలకాధిపకూనుఁడు వేఁడె వేడినక. (1-92)

362

16 చతుర్థ స్థానము.

తే. కేసమునకుఁ దై నుండుమాతృకకుఁ దైవ్వు, ల్మాయభేదాహ్వాయప్రాస మై యొసంగు
భలజనవిపక్ష జలరుమాదశనిభాక్ష, కాళియారగమదవనకీలి యనఁగ. 363

రాజశేఖరునిచరిత్రమునందు:—

కా. కేళికొంచనసాధవీధికలచక్కికొట్టిగోఁ దెట్టి యో

ప్రాలేయా చలకన్యకాధుక్య సాహారంగతా నిద్ర వో

వే లావ్యపయోనిధి యనుచు నావిహృతమోదంబుతో

జోలల్పాడును రమ్మచూరకునకుఁ శుద్ధాంతకాంక్షామఃఖల్. (2-4)

364

రామాభ్యుదయమునందు:—

ఉ. పాబును నీరు నేఱుపఱుపం గలనూపుల వేదవీధి వా

హ్యళి యొనర్చు నేయలికులాలక తా నిరర్హ యయ్యు నే

బాల సువర్ణదేహమున భాసిలు నానలుమోమువేల్పుప్రో

యాలు ప్రవీణ మామకమహాకృతనాథుఁ గృతార్థుఁ జేయుతక. (1-8)

365

తే. పెద్దలాకును దనకు నభేద మగుట, లశలప నభేద మట్లును గలుగుకతన
క్షీతిని మూడనరరళంబు యడులఁ ద్రొన, ములను లఘ్వలఘులకారములకు నిలుచు.

ప్రణానతీప్రయ్యమ్ము మునందు:—

క. జలనిధి యను తెరమఱుఁ గట్టు, వెడలి విలిచినట్టియాటవెలఁదియపోలేక

గడు నింపులు గులుకుదుఁ దన, చెడు నిపురలక్షి యనధరించి తె యధిపా. (1-57)

ఉపోగపర్యమునందు:—(1-58)

క. కొడుకులు దానును గుఱ్ఱపు, దళములు కరిఘటలు భటరథవాతములుం

బుడమి చలింపఁగ ద్రుపదుఁడు, గడు వేడుకఁ దోడు నూపెఁ గాంతేయులకుక.

భీష్మపర్యము:—

క. కొడుకులు దమ్ములు గుఱ్ఱపు, దళములు పెక్కినబలవితానము తగుమై

నడపింపును మెలపున సం, గడములతో నడుచుశకుని కడు నొప్పారెన్. (1-59)

శృంగారకైషధమునందు:—

చ. చిలుకలు గూమునో చెవులు సిల్లులు వోవఁగ నందు నెన్నఁడు

నెడలఁడు నందనోపవనవీధులకై యట చూలిభాగని

ర్తలకశిరేఖ చేయునపరాధమునకా గజవైత్యశాసనం

గాలువడు సాకశాసనంబు కోమలి నీచనఁ గూర్చి యెట్టిదో. (4-24) 870

కూర్మపురాణమునందు:—

తోటకము. తాలిమి దూలినతాపసపత్నుల్, వీడ్చునంబున వీడ్చొని బాటకా

లోలమదాలనలోచనపక్షిణ, బాలఁ దలిర్పిరి శంకరులిలక. 871

సంధిగతప్రాసము.

తే. సంధిఁ గూడిన వ్రాలు ప్రాసంబు లైన, నవియె సంధిగతాఖ్యల నమరుచుండు

దివిజు లాశ్చర్య మొంద శారి వడకై చెఱ, జెంగి పోసకమధురలోనఁ గరి నన. 872

శల్యపర్వమునందు:—

క. కవదోనలును గాండీపము, నవల నిడం బనుపు ముంద రరదము డిగు మే

స్థ విదప డిగియెద శుభకర,మవు నివ్విధ మిట్లు సేయు మనుడు నతండుక. (2-884)

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

శా. ఆవాలుంగనుదోయి యానగు మొగం బాగుబ్బుపాలిండ్లపెం

పావేణీభర మాతనూవిలసనం బాయెప్పు లేఁ జెప్పినం

గైవారం బగుఁ గాడ కేవలశిరఃకంపంబు గల్పించి యా

హ వుట్టింపచె యిత్తుధన్వనకు నయ్యజ్ఞాపీ నీషించినక. 874

విరాటపర్వమునందు:—

శా. సింగం బాఁకటితో గుహంతరమునకా జేడ్పాటుమై నుండి మా

తంగమ్మార్జితయూధదర్శనసముద్యత్క్రిధ మై వచ్చునో

జం గాంతారనివాసఖిన్నమతి నన్న లేనపై వీడె న

చ్చెం గుంతిసుతమధ్యముండు సమరస్థేమాభిరామాకృతిక. (4-95) 875

లకారప్రాసము, శాకుంతిస్థవిజయమునందు:—

శా. మారుం డచ్చుతశంఖ మొక్కటిని సంపాదించి దోర్తధ్యక

నూరీచర్చ నెపంబునం దనచుకే లోపకా సువర త్వశే

ఖాతిప్పుక శశి కత్తిహాస నతఁ డుత్కృంకోకుఁ డై చేరనిం

పారకా బట్టుట దోచెఁ దద్దశము కేశాఘంబు మోమాం గనక. (7-103) 876

వ. ఈపద్యములోను 'రేఖాలిప్సక' అన్నచోటను రభారాభస్యే యనుధాతువునలనఁ

బుట్టినది లిప్సాశబ్దము గనుక సంధిగతప్రాసమాయెను.

877

అప్రశస్తప్రాసము.

చ. అప్రశస్తము లగు ప్రాసజాలము లలం, కారవీన్ద్రతములు గావు గానఁ

దివిరి ధూగ్ధులైనకవులు కల్పనఁ జేసి యొప్పినందులనుచుఁ జెప్పరాదు. 378

వీధినాటకమునందు:—

ఉ. కందుకకేళి సల్పెడుప్రకారమునం బుంబుఁజూయితక్రియా
తాండుకేళి సల్పెడువిధంబునఁ బాఠశ్రావణం లేరని
రెండఁ బ్రభాతనేళ రచియించెను గుబ్బలమిఁదిహారమాల్
కుండలము ల్గురు లదల గోమయపిండము లింటిముందటన్. 379

రామాయణమునందు:—

చ. కడుకొని వేడిబాష్పములు గ్రమ్మి పయిం బడి పర్వ భీతిమై
నడరుచు విన్న నైసహృదయంబునఁ బొల్పగుహారయస్థి ప
య్యద దడియంగఁ గానఁబడి యంచితనిర్తలరత్నభూషణ
దమదితదృశ్యమానమణిధామసముజ్జ్వలభాతి బోపగన్. 380

ఇవి పదియేడును బ్రధానప్రాసములు.

ఇంక శబ్దాలంకారంబు లగుచి శేషప్రాసంబు లెఱింగించెద:—

సీ. ప్రాసంబు సులభాక్షరం బైన సుకరంబు దుర్లభం బైనను దుష్కరంబు
తగ రెండుమాఁడునాలుగువర్తములపదంబుల నెల్ల నొకభంగిఁ బొగఁగ నేని
వరుసఁ గావ్యముల ద్వంద్వప్రాసమును ద్విత్వరప్రాసమునుజతుఃప్రాసము నగుఁ
బదములఁ దుది నొక్కపగిదియక్షరములు దనరు సంత్వప్రాసమునకు నెందు
తే. బడిబడిని వర్ణ మొక్కఁడుకడను వెడలఁబలుకఁబడు నేని యది యనుప్రాసమయ్యెఁ
గంజలోచన యవి యలంకారకాస్త్ర, కథితములు వీని నేడింటిఁ గానవలయు. 381

సుకరప్రాసము.

క. కమలదళనయన సకలా, గమవేద్య పురాణపురుష కరుణాకర ము
ద్రమహీశ ప్రియతనయా, రమణ యనుచుఁ బలుకఁకుశ్చకరప్రాస మగున్. 382

దుష్కరప్రాసము.

క. దుష్కృతగిరివజ్రాయుధ, పుష్కరసదనాధినాథ బుధనత దవళో
చిష్మేశాహర యనన్, దుష్కర మని దీనిఁ బలుకుచురు ప్రాసజ్ఞుల్. 383

ద్వంద్వప్రాసము.

క. వ్యాసమునివిసుత గోప, స్త్రీసముదయమానహరణ శృంగారరసా
వాసమాగ నిట్లు ద్వంద్వ, ప్రాసము కావ్యములఁ జెప్పఁబడు నెల్లెడలన్. 384

త్వత్వరప్రాసము.

క. తిర మగుఁ ద్రిప్రాసము మందర మగుమూరవై రిరూపు తరుణులకు మనో

హర మగు దానవులకు భీకర మగుఁ దపసులకు ముక్తికర మగు ననినకా. 885

చతుష్పాసము.

క. భీరుండు కమలముశుభా, కారుండు కమలాపహుటికామృదుహృదయా
ధారుండు కమటిజనాధిక, మారుండు కమలాక్షుఁ డనఁ జతుష్పాసమజా. 886

అంశప్రాసము.

క. తొలుతను గురులఘువులతో, పల నెయ్యెడి పదముతుదిని బ్రాసమునకుఁ దాఁ
పల నిచ్చు నదియె నాల్గుడు, గులకడఁ బ్రాసముల మొదలఁ గూర్చంగవలయుకా. 887

తే. అంశ్రితుదివ్రాయి దాఁపలియత్తరంబు
గురు వయినఁ బ్రాస మొక్కయక్కరము యగును
గాక లఘు వైన వర్ణయుగ్గంబు నడుచు
స్వరవిభేదంబు గాక తావ్యంబులందు. 888

క. నందరాగ నాకుమారా, మందరగిరిధీర దనుజమదనంహారా
బృందాగహనవిహారా, కందర్పకార రాధికాస్త్రీజారా. 889

క. గోపపూజనమదనా, గోపాలనచతుర కుందపట్టలరదనా
గోపారివిజితకదనా, గోపతవాహుప్త ధవళగ్రోసమపదనా. 890

అంశప్రాసము.

క. నందసుత పురందరముఖ, బృందారకవంద్య దాసబృందావన గో
వింద యన ననుప్రాసం, బందం బగు నెందుఁ గృతులయందు ముకుందా. 891

క. వడులకుఁ బ్రాసంబులకును, విడువక చెల్లుబడు లెల్ల వివరించితిఁ బా
ల్పడి వీనిలోన సత్కవు, లాడఁబడి కావలసినవి ప్రయోగింపఁ దగుకా. 892

మత్తేభవృత్తకందగీతగర్భసీసము.

సీ. వినయసంపన్నరవిప్ర భూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా నరాస్త
విభయదాకారహవిర్భు గాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా రమేశ
విలయకాలానలవిక్రమ ప్రధతసాత్విగ్రావవృద్ధశ్రవా వరేణ్య
విజయశీలా యదువీర కాస్తుభధరా చక్రి యశోదాత్మజా ముకుంద
తే. కరివరద పూతనాంతక గరుడగమన, సత్త్వసహిత కామజనక శంకరసఖ
కనకవననసుందరదేహ విసధికయన, సనకమునివిసుతచరణసరసిజయంగ. 893

గర్భమత్తేభము.

నయసంపన్నరవిప్ర భూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా
భయదాకారహవిర్భు గాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా

అయకాలానలవిక్రమప్రథితసాల్వగావవృద్ధశ్రవా
జయశీలా యదువీర కాస్తుభధరా చక్రీ యశోదాత్తజా.

394

గర్భకందము.

కరివరద పూతనాంతక, గరుడగమన సత్త్వసహిత కామజనక శం

కరసఖ కనకవసనసుందరదేహ వనధిశయన సనకమునిసతా.

395

గద్యము. ఇది శ్రీమదాపస్తంబనూత్ర భారద్వాజసగోత్ర కామపల్లిపురమందిరనంద
నందనచరణారవిందవందనాఖిలాష మనీషా ప్రాభవవేంగ నార్యతనూభవ విద్యావిశే
షసురాచార్యకాకునూర్యప్వకవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్ర శబ్దచింతామణి యను
వ్యాకరణకాస్త్రంబునందు విశిష్టరూపంబును నేకచత్వారింశస్త్వఖ్యవిక్రమం
బులును నగ్రాహ్యవిరామంబులును, ప్రాసలక్షణంబులును, సప్తదశ ప్రధాన
ప్రాసనిర్ణయంబును, (ఉభయప్రాసంబులును) శబ్దాలంకారనిరూపణంబునుం గల
వనిప్రాసపరిచ్ఛేదం బనుత్పత్తియాశ్వాసము సంపూర్ణము.

చతుర్థాశ్వాసము.

సహస్ర శ్లోకం

ద్వీసంశ్చిత్త్యనశ్చ వేదేరటభూ

1 వానైశ్వరపూర్వా

కా² సప్తసుయోజనప్రసన్న నమస్తే.

క. ఆవధారు శబ్దకాసనుఁ, దానిఁ గలియుగమున కాది వారాజమహేం

ద్రవరంబునఁ జెప్పినయం, ధన్వంతోవాకరిణానూత్రతతిఁ జెనుంగిండుకా.

లే. ఘనుఁడు వాగనుకాసనకవిమరుఁడు, ముందు వర్ణపరిచ్ఛేదయానరుఁ నుదిని

బద్ధలక్షణ మెల్ల నేర్పడఁగఁ బల్కె, సొరసు సంక్షేపముగ నైదుశ్లోకములను. 3

పద్యపరిచ్ఛేదములనూత్రంబులు:—

ఆర్యావృత్త శ్లోకంబులు.

వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిసగ్ధాః ప్రైః,

సంబద్ధం వృత్తం న్యా దుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః.

శాస్తార ఏకమాత్రం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో రితి పదన్త్రి,

కాలా గగలలసంజ్ఞా స్తో హగణో లఘుగురూ లగో పగణః.

గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాన్త్యాః,

గురువ శ్చే ద్భజసగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞికాః క్రమశః.

మిత్రో నగలా వింద్రా నలనగసలభరతా శ్చంద్రా మలఘుః,

రలరగతలతగనవనమాభలభగసలలనగనగసవసహః.

దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణశ్చ,

ఏతే గురువ శ్చేమా స్స ర్వే లఘువక్షరా ఇత జ్ఞేయాః.

1 వానైశ్వర (వా); వానైశ్వర (వె); వానైశ్వర (పూ. ము. 1859).

2 సప్తమ (పూ. ము). 3 క్రమతః (పూ. ము).

బ. ఈశ్వోకంబు ¹తైదను తోమ్మిదిసూర్రంబు అయ్యె నవి యెల్ల నిండు వినపించెద. 4

జి. సకలభావలండు ఛందంబు చెలియక, పద్మములు రచింపక బాటి గామి
దద్విధం దెలుంగదగుఁ గాన్మములు సేయు, తలఁపు గలిగినట్టిధన్యులకును. 5

మ. హరభద్రం జగన్మమనత్కవి సనంతామాత్యునిం బెద్దన
ద్వయనిం బాతనఁ గాచిరాజు బనవపు నైట్టరవు స్మిధరం
బరణం త్సాహమనం దగం దలఁచి చెప్పం బూనితి న్నారించే
త రచింప ²పదవట్టిఛందములచందం బెల్ల నందంబుగాకా. 6

క. భువి నిశ్చందంబు చెలియక, ³కిషిరము రచింపంతు ననుచుఁ గడఁగుట లెల్లకా
వివరింప నిత ⁴నెఱుంగక, లిసిం బుడును బాటి హాసం దలఁచుట గాదే. 7

ఛందాప్రభాగము.

తే. అదిమూలస్వరూపుఁ డైనట్టివేద, పురుషుఁ డాఁడు ప్రధానాంగముల వెలుంగు
వాని నెఱింగింతుఁ జేదిభూవరకృతాంత, తం గెడావ్యయదేశమధ్యమనిశాంత. 8

తే. శిక్ష నాన నిరుక్తంబు చెవులు ఛందముం ఘోషుగ్గంబు కల్పంబు హస్తయుగము
జ్యోతిషము నేత్రియుగశంబు శబ్దవిద్య, సురుచిరానన మామృతపురుషునకును.

తే. పేదమునకుఁ బాదంబు లై వెలయుకతన
ఛంద మన్నిటిలో నవశ్యంబు గాదె
పురుషుఁ డఖిలాంగయుతుఁ డయ్యుఁ జరణయుగము
లేక నడవ నమర్థుఁడే లోకమునను. 10

క. ఛందస్సూత్రంబులచేతం దగఁ గూర్పంగఁబడి కదా వాక్యమణుల్
చెందుఁ జతుర్దశవిద్యా, నుందరహారంబు లై యజునిసతిగళముకా. 11

ఛందోవ్యాపకసంప్రదాయము.

తే. అట్టిఛందంబు నంది దా నందె ముందు, శివులిచే నంత నొక్కనిచేత నొకరు
వడసిరి సనత్కుమారకుంభజబృహస్ప, తీంద్ర నానుకిసింగళాహి ప్రముఖులు. 12

క. గురుఁడయి పింగళాకాళి, దరపతి కెను జెప్పె హనిదానపవిద్యా
ధరసిద్ధరగంధర్వా, పురోభుజగయక్షసిద్ధసాధ్యుల కెల్లకా. 13

వ. తత్స్వరూపం బెట్టి దనిన. 14

క. శ్రేమమున ¹బ్రహ్మ గాయ, శ్రీమహిమగ్రంథకథితదివ్యచ్ఛందో
నామము లింకను చెలిపెదఁ, గామెపలిపురనివేశ కంసనిశాకా. 15

1 లేమను (పె). 2 ఈపద్యము (పె) లో లేదు. 3 కవిత్వము రచింతు (ఓ.; పూ. ము). 4 నేరక (ఓ.; పూ. ము). 5 ధర. (ప. పె).

అనుష్టుప్ స్తోత్రము.

ఉక్తా, అక్తుప్తా, మధాన్, ప్రతిష్ఠా, పప్రతిష్ఠా, గాయత్రీ, ఉష్ణిక్, 1

గాయత్రీ, అనుష్టుప్, బృహతీ, పక్షి, త్రిష్టుప్, జగతీ, అతిశగతీ, శ్వరీ, 2

అతిశ్వరీ, అష్టే, అత్యష్టే, ఛత్వతి, అతిఛత్వతి, కృత్వతి, ప్రకృత్వతి, ఆపృత్వతి, 3

వికృత్వతి, సంకృత్వతి, అభికృత్వతి, సత్కృత్వతి, ఏదాని పద్యింశతి శ్చంబో

నామాని.

క. ¹యదుతిలక కామెలీపుర, సదనా యివి యిరువదాఱుఁధందంబులకు

మొదలుకొని వరుస వెంబడి, సదమలనామములు పీనిఁ జనుఁ చెలియంగాక. 16

ఇతిహాసాదిస్త్యరూపము.

కవిత యనుచు నొకటి కల్పించి వాల్మీకి, చెలఁగి రామకథ రచించె మొదల 17

ఉత్తరనిఁ జూచి చెప్పి రామీదికవు లెల్లఁ, గామెపల్లెగోపకామినిక. 18

వది యెట్లంటేని.

లేఱుకు మును క్రాంచమిధునంబు నేయఁ గాంచి

చి వాల్మీకి దాఁ బల్కువాక్యములును

స్వ మైనను నేర్చి చెప్పంగఁ దొడఁగెఁ

శిర్వరామాయణము నాడు పుట్టెఁ గవిత. 19

క. విమిలహాసము కావ్యము, నన ద్వివిధం బయ్యెఁ గవితయం దితిహాసం

బసమచాతుర్యపురా, తనవృత్తం బయ్యె భారతం బదియ కదా. 20

క. పుమిని గవిచే జెప్పం, బడునది కావ్యం బటంఁచుఁ బలుకుచు రావ్యల్

లొబడ నదియె కదా యిప్పుడు రామాయణ మనంగ భూసుతచరితా. 21

చోట (పూ. ము). 2 యదుపత్నికామెలీపుర (పె).

ఆ. ద్వివిధ మయ్యై గావ్య మవని సంగీతసాహిత్యసంజ్ఞలను మహేంద్రవంద్య
సప్తతాళభవము సంగీత మాజయ, దేవకావ్య మనియె పో వచింప. 22

మ. ధర సాహిత్యము గద్యపద్యము లనం దా రెండుభేదంబు లై
పరఁగు నద్యమునందు బాదనియకు ల్భావింపఁగా లేవు వా
క్ష్పరణం బై విలసిల్లఁగా నుడువ నొప్పం గావ్యఁ డెంతేనియున్
మరుతంద్రీ మఱి దీనికే వచననామం బయ్యె నాంధ్రంబునక. 23

గద్యము. శ్రీవిలాసినివత్సరుహద్యయగిరిదుర్గసర్వాధ్యక్ష, పద్మజాండానేకభరణదక్ష
దక్షజామాత్యధాత్యప్రధమవికాలనేతృప్రముఖినిఖిలబర్హిర్హప్రస్తాయమానశుభ
శిల ధరణీతనూజాదైత్యకాలకాలయవనజరానుతప్రభృతివృక్షీతిపతినిగ్రహాపా
యహారీణ, సాందర్యవిజితారవిందబాణ, బాణాభిధానపూర్వగీర్వాణేంద్రసహస్ర
బాహురంభాస్తంభసునిశితమతార, ద్వారకాపట్టణవిహార, హారంగదవలయమకర
మండలకిరీటాద్యశేషవిశేషభూపణభూషితగాత్ర, భూమిధరారాతిపు త్రిమిత్ర, మి
త్రమహారీకాంతికకాంతారాంతరలతానికాంత సంఛరణ చరణసముల్లాస, యోగీం
ద్రహృదయపయోజవాస, వానవరత్నాభ, వారిజనాభ, నాగారిన్యందన, నందగోప
నందన, కరుణాలవాల, కాంచనచేల, భుజగేంద్రశయన, పుండరీకనయన, ఆర్తరక్షణ
పరాయణ, గోవింద, ముకుంద నమస్తే నమస్తే పునస్తే పునస్తే. 24

వ. ఆని యిద్విధంబున గద్యరూపంబుగా నాదిమధ్యాంతశూన్యండును, చతుర్దశభువన
మాన్యండును, సకలసద్గుణసంపన్నుండను, సజ్జనాసన్నుండును, భవబంధమోచనం
డును, బంకజలోచనుండును, కందర్పకోటివిలాసుండును, గామెపల్లినవాసుండును
నగు గోపాలుని వినుతించుజనంబులకు ధర్మంబు కరతలామలకం బర్థంబు మృం
గొంగుబంగారంబు, కామంబు తంగెటిచెట్టునంబెట్టినజాంటిలేనియపెరయ, మో
బంగణంబునం గలవేల్పుటా వివి విశ్చయం బని విపశ్చిద్వచనంబులు ప్రచుర
లై వెలయుచుండు.

తే. కొంగను నిషాదు డేయఁ గల్గొనినవామ, లూరుభవునిశోకంబు లకారసహిత
మై కదా శ్లోక మయ్యైఁ బద్యంబు నండు, దానిఁగొందఁబాల్గుపాదములకు.

మూ-నూః—వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణైస్స
ర్ణాఖై స్త్రిః, సంబంధం వృత్తం స్యాదుపగణరూప్రాభి రన్వితా జాతిః. 1
తే. పాదనియమంబు గలయట్టిపద్యసమితి

వృత్తములు జాతులును నన ద్వివిధ మయ్యై
నిట నిసర్గగణంబుల వృత్తము లగు
జాతు లుపగణమాత్రుల జరుగుచుండు.

ప్రథమ ప్రత్యయోద్ధారణక్రమము.

క. ఆత్మాశ్చర్యము అగుచు, తృప్త్యయములు దాన యొకప్రస్తారాఖ్య
ప్రత్యయమువలన గణములు, వైత్యాంతక తెలియఁ జెప్పెద న చెట్లన్నకా. 23

మూ.నూ:—శాస్తార ఏకమాత్రం లఘో ద్విమాత్రే గురో
రితి వదన్తి. 2

క. భరితేందీర కామెపలీ, పురమందిర యొక్కమాత్ర భువి లఘువునకుఁ
గురువు ద్విమాత్రాయుత మీ, 3 యురవువలన రెండులఘువు లొకగురువునకుఁ, 29

తే. మహిని లఘువులు నిశువు గా మరుశరముల, వైఖరి వ్రాయ నర గురో వానిరెట్టి
యగుట రెండేసి రేఖలు దిగునకొనలు, గలయఁ గాఁ గ్రొన్నెలభంగి నిలుపఁ దగును.

క. సమవృత్తప్రస్తార, క్రమ మిది వో యుక్త మొదలుగా నెన్నవఛం
దము వలయు నన్నిగురువులు, కమలాప్రియ యడ్డచాలుగా నిడి పేదపకా. 31

ఆ. బంతిబంతి మొదల భాసిలు గురు వెంను, దానికింద లఘువు దానికుడిసి
బైకి సమము వామభాగోర్వి గురువులు, నయ్యె సర్వోలఘువు లైనదనుక. 32

తే. ఇటుల వ్రాయంగ నేఛంద మెన్నిబంతు
లన్నిసమవృత్తములు దానియందుఁ బుట్టె
బంతి యొక్కొక్కసమవృత్తపాదగణము
అయ్యె నాలుగుపదముల నవియె నిలుచు. 33

ఇంచునకుటిక. ప్రస్తార ప్రత్యయ మనం గా: ఇన్నవఛందమున నెన్నిసమవృత్తంబులు
పుట్టెను? వానిలోపల నిన్నవసమవృత్తంబునకు నేయేగణంబు అని యడిగిన సరి
చెప్పెడువిధము:-వా రెన్నవఛందమున నడిగిన నన్నిగురువులు అడ్డపత్తిగాను
వ్రాసి పరిస్తరించునది. అదియెట్లనిన: ఆబంతి మొదల ఎక్కడ గురు వుండునో
దానికికిందగా లఘువును వ్రాయునది. ఆలఘువునకు వలపలనుమీఁదను గురువుండిన
గురువును లఘువుండిన లఘువును నిలుపునది. ఏమియు లేకుండిన నేమియు వ్రాయక
ఊరకుండునది. ఈబంతిని ముందుగా వ్రాసినలఘువునకు ఎడమదిక్కునను
మీఁదను గురులఘువులలోపలను ఏది ఉన్నను దానికికింద గురువే నిలుపుచు వచ్చు
నది. మీఁదను ఏదియు లేకుండిన గిందను వ్రాయఁబనిలేదు. ఇప్పుడు వ్రాసిన
కృమముననే కిందిబంతి చూచి యాకిందట దిరుగాఁ దిరుగా బంతిని అన్నియు

1 చక్రము (చె. క). 2 యురవు (తూ. మ). 3 గురువు (చె. ప).

లఘువులు వచ్చినదనుక పృస్తరించి అన్ని బంతులను లెక్కదెట్టగా నెన్నియవునో యాచందమున నన్ని సవవృత్తములు పుట్టిన వనునది. ఎన్నవవృత్తమడిగిన వన్నవ బంతి నున్నగురువులు లఘువులు గణములు చేసి అవృత్తమునను ఏకపాదమునను అవిగణము అని చెప్పవచ్చును. నాలుగుచరణములకును అగణములే నిలుచు నని తెలిసికొనునది. ఇరువదియొండుచరణములకును పృస్తరించుకొనును ఈలాగుననే నుని తెలిసికొనునది. 84

- క. భూమి నిసర్గోపగణస్తోమము వివరింతు వినుము సురరిపుభీమా
కామెపలీపుటభేదన, భామా సుగుణాభిరామ దైవలలామా. 85
- క. ఉక్తాత్యుక్త మధ్యల, వ్యక్తం బగునాప్రతిష్ఠయందును గణముల్
నూక్తిమయుము లై పుట్టెను, భక్తపరాధీన కామెపలీపురవాసా. 86

నై సర్గికగణములు, ప్రథమచ్ఛందోజాతగణములు.

- క. గా యనగ నొక్కగురు వగు, లా యనగా ధాత్రి నొక్కలఘునామం బా
నీయక్షరములు గణములైన యోగం బైన గలముఁ బలుకఁగ వలయున్. 87

ద్వితీయచ్ఛందోజాతగణములు.

మూ-సూ:-గౌ లా గగలలసంజ్ఞా గ్లో హగణో లఘుగురూ
లగో వగణః. 3

- క. గగ మాయె రెండుగురువులు, లగమును వగణంబు నయ్యె లఘువును గురువున్
జగతిని లఘుముగ్గము లల, మగు గురువును లఘువు గలము హగణంబు నగున్.

తృతీయచ్ఛందోజాతగణములు.

మూ-సూ:-గ త్రితయం ల త్రిశయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమా
స్త్రాస్త్రాః । గురవ శ్చే ద్భజనగణా లఘునో యది యరతసంజ్ఞకాః
క్రమశః. 4

- తే. మూడు గురువులు లఘువులు గూడిన మన, లాదిమధ్యాంతముల గురు లైనభజన
లవియె లఘుక్షరము లైన యరత లయ్యె, గ్రమము దప్పక సేనిమిదిగణములను.

ఉపగణోత్పత్తిప్రకారము.

మూ-సూ:-నిత్యై నగలా విద్విద్రా నభవనసంభరతా శ్చంద్రా

సూర్యేంద్రచంద్రగణప్రస్తారము.

సూర్యగణములు:—

{	UU	
	UU	
}		
UU		గలగణము.
UU		నగణము.
UU		
వెరసి	౨	ఉభయమున్ను.

ఇంద్రగణములు.

{	UUU	
	UUU	
}		
UUU		రగణము.
UUU		నగణము.
UUU		తగణము.
UUU		సలము.
UUU		భగణము.
UUU		నలము.
వెరసి	౬	గణములు.

చంద్రగణములు.

{	UUUU	
	UUUU	
}		
UUUU		రగగణము.
UUUU		నగగణము.
UUUU		తగణము.
UUUU		సవగణము.
UUUU		భగరగణము.
UUUU		నవగణము.
UUUU		మలముగణము.
UUUU		సహగణము.
UUUU		రలగణము.
UUUU		నహగణము.
UUUU		తలగణము.
UUUU		సలగణము.
UUUU		భలగణము.
UUUU		నలగణము.
వెరసి	౧౪	గణములు.

గురులఘుపర్ణనియమము.

క. గురువు పరమేశ్వరాకృతి, యరయ లఘువుగిరికుమారి కాకృతి గణముల్
పరికింపగఁ దత్ప్రకృతులు, మరచార గణములకు లక్ష్యములు వర్ణంబుల్. 46

మూ.నూ:—దీర్ఘ స్పరియుక్తాద్యవూర్ణానుస్వారపు ర్వపర్ణశ్చ,
ఏతే గురవ శ్శేషా స్సర్వై లఘ్వక్షరా ఇతిజ్ఞేయాః. 6

క. ఇల జివిలియక్తరములకు, బలునున్నకు నెడమ మూడు పల్కెడుపర్ణం
బులుఁ జూపి పలుకువయినను, అలి గురువులు కడవ లిపులు లఘువు లఘూరీ. 47

క. విను తన్వంగీ యని పల్కిన మూడును గురువు లయ్యె గిరిజ యనుచుఁ బ
ల్కిన మూడు లఘువులయ్యెను, దనరు లిపుల కెల్ల నిట్లు దనుజవిభేదీ. 48

తే. కొమ్మకైరలు ద్విత్వపర్ణంబు లగుట, వానియెడమవి గురువులు పల్కునుడులు
ప్రాణములు గాన వానిదాపలను గల్గు, నక్కరము లెల్ల లఘువులు నిక్కమగును.

- ఆ. స్వంజనాక్షరంబులందుఁ గ్రిందటివ్రాత, తైవత్తుసుడులు నైత్వములును
వాని గూడి యున్న స్వరములు కాని జుడ్డక్కరములు గావు యజ్జరూప. 50
- ఆ. ఆన్యతనదృశ మగు మహావృజినంబును, విత్వసమర్చ బోలనతిసుకృతము
నమృతసింధుకాయినమగునైవంబు, గలగ దనగ లత్వములు ముకుంద. 51
- ఆ. అంధ్రకృతులమాట కాదివర్తము క్రింద, నూదలుడనిజడ్డ లుండెనేని
వానియెడను నున్న వ్రాల్పనంబును గూడి, గురువు లనచు గణము గూర్చులదు. 52
- తే. భవవినతనామ ప్రజధామ ప్రభనకమ, కంబదశనేత్రి సుతిపాత్ర త్తాకశత్ర
శౌరి ప్రభస్వస్తై భ్రాజత్కరీట, హరకేయూర యనగ లత్వంబు లయ్యె. 53

సర్వగణలక్ష్యంబులు.

- క. ఇలఁ బద్మా యన గగ మై, పాలుచు రమా యనిన వగణమును లగమును నై
వెలయు గిరి యనగ లల మగు, లలి లక్ష్మి యనంగ నగు గలము హగణంబుకా. 54
- క. మయరసతజధినగణముల, భయమనఁ పింగళుడు దొల్లి పక్షింధ్రునితో
రయమనఁ బల్కినమాటల, పయపొల్ల లటంచుఁ జెప్పఁజూ నెనిమిదియుకా. 55
- ఎ. అవి యెయ్యెని యనినః ధీశ్రీశ్రీమై, వరాహాయ్, కాగహార్, వసుదాస్, సా
తేక్యత్, కదానజ్, కింపిదభ్, ననహస్, ఆనియెడు ఏయెనిమిది వాక్యంబులయిం
దు నొక్కొకదానికి మొదల నుండెడుమూడక్షరంబులకు నైనగురులఘువులకు
నాలనది యగుపొల్లు గణసంజ్ఞాక్షరం బని వియద్దంగాతరంగిణీరంగదుత్తంగభంగ
శృంగారసంగతోత్తంగదయాపాంగసుధారనైకపావనాంగుం డగుపింగళభుజంగ
మపుంగవుండు వేదాంగంబునందు ముంగల నెఱింగించె నట్లు గావున. 56
- క. శ్రీ రామా యన వగణం, బారయ ఘనఁ డనగ నగణ మగు మధ్యాప్ర
స్తారద్యఃసానంబుల, ఏరెండును వెలయుఁ గ్ర మత నెఱుంగఁగ వలయుకా. 57
- క. ధీరుఁ డన భగణ మెప్పు ము,రారి యనం జగణ మయ్యె ననఘా యనఁ జె
న్నారు సగణంబు వీనికి, నారయ గురు లాదిమధ్యమాంతగతంబుల్. 58
- క. సారది సుకేంద్రా యననన, బరుణడి యగణంబు వల్లభా యన రగణం
బరుడగ గోవింద యనకా, భరం దగణము క్ర మత లఘుయుతము లీమూడుకా.
- తే. నరమృగా యన నగమగు నరసఖ యనఁ, దలఁకొను నలంబు నరకజైత్రా యనంగ
నగగ మైతగు నీగతి జగతి నింద్ర, చంద్రగణములు మఱియును జను నుపేంద్ర.

గణాధిదేవతాఫలంబులు.

- తే. కంఠవర్దన కృతిమూర్త్యావర్ణ, మాత్రమన శబ్దశాసనసూరివరుని

చేత సంక్షేపముగ మును జెప్పఁబడిన, శుభగణము లిచ్చట వచింతు నుకవు లలర.

మూ. నూః—యే చ శుభగణా స్త వీవ కావ్యాదా గ్రాహ్యః. 7

క. తలఁపఁగ శుభఫలదాయకములు మంగళదేవతాకములు నగుగణముల
నిలువఁ దగు గృతిముఖింబునఁ, తెలిసి కపిశ్వురుండు పతి కతిశ్చేయముఁగాఁ. 62

అ. బాలచంద్రనిభము పార్వతీవల్లభు, దాని యుచ్చరించుతటి ద్విమాత్ర
హరలఁ దక్కు గణములం చెల్ల మొదలను, భూతిదాయి గురువుఁ జొగడ వశమె.

క. శరనన్నిభము లలనజేతరగణములమొదల భద్రదాయి పలుకుచో
ధర నేకమాత్ర హిమభూధరనందన దాని లఘువు తరమే పొగడఁ. 64

అ. గగము భూమిగణము లగ మంబుగణమును, లలము వాయుగణము గలము పావ
కమును మధ్య నైనకతిమానఁ దత్సమానంబు లై శుభాశుభంబు లొసఁగు. 65

క. మయరసతజభనలకు భూపయోగ్ని పవనగగనరవిపద్మాస్మిహ
హ్వయు లీశులు శివజయజయ, భయశుభరుగ్ధనముదములు ఫలములు వరుసఁ. 66

ఎ. ఆది యెట్లనిన నధర్వణవేదముఖింబున మగణంబు వసుమతీదేవతాకంబు గావున శివ
ప్రదంబని మహానాటకంబునందు “విఘ్నేశో న స్స పాయా” త్తని హనుమంతుం
డును, సూర్యశతకంబునందు, “జంభారాతిభకుంభోద్భవ” మని మయూరుండును,
మేఘసందేశంబునందు “కచ్చి త్కాంతావిరహగురుణా” యని కాళిదాసుండును,
కాలామృతమునందు “శ్రీమద్వేంకటనాయక” మ్మనిమదీయాన్వయప్రభవుం డగు
తిరుమలభిట్టారకుండును, భారతంబునందు “శ్రీ వాణీగిరిజా” యని వాగనుశాసనుం
డును, కవిజనాశ్రయమునందు, “శ్రీకాంతా” యని వేమలవాడభీమకవియును,
ఛందంబునందు “శ్రీరామాస్తవమండలీమిళితకాశ్చీరార్చనక్షంబుతో” నని య
నంతుండును మొదలం గదియించిరి. యజుషామ్నాయాద్యం బగుయగణంబు జీవ
నదేవతాకంబు గాన జయప్రదం బని యాదికౌవ్యంబునందు, “తపస్సాన్విధ్యాయ
నిరత” మ్మని వాల్మీకియు, ప్రథమశైవ స్తవంబునందు “మహిమ్నః పారంతే” యని
పుష్పదంతుండును, సౌందర్యలహరియందు “శివ శ్మక్త్యాయక్తో” యని శంకరా
చార్యభారతులును తొలఁత నిలిపిరి ఋక్సామంబులకుం బ్రథమం బగురగణ మా
శ్రయాశదేవతాకంబు గాన లయప్రదం బని యెల్లవారు నాది నిడ నోడిరి. కవి
కంతపాశంబునందు “వ్యోమమూర్ధం వితనుతే” యనిపల్కినకతంబునఁబంచత్వంబు
నొందె. సగణంబు దహనసఖిదేవతాకంబుగాన భయప్రదంబని కవివరులు మొదలం
గూర్చి వెఱచిరి. వెఱవక ‘కాలినహకారంబు’నందు “అవలంబ్యస్వహేరంబి”మని
సార్వభౌముండను, వృత్తరత్నాకరమునందు “మఖిగంతానసిద్ధర్థి” మని కేదా
రకవియును రచియించి పంచత్వంబుజొందిరి.

తే. గగన మేలిక గావునఁ జగణమునకు, సలము కూన్యం బటంచు రాపలుకు మిధ్య
యఖిలభూతంబులందు నిత్య మయి నిల్చు, వ్యోమమాశుభప్రదంబుగాకుండుటెట్లు.

ఆకాశము నిత్య నైఋంతుకు భాగవతము చెప్పియున్నంతమునందు.—

ఉ. సర్వఫలప్రదాతయును సర్వశర్మకాడు సర్వశక్తియుకా
సర్వజగత్ప్రసిద్ధుడును సర్వశుణుండును నైనచక్రి యా
సర్వశరీరులు నిర్విగతసంగతఁ జెంది విశిర్వమాణు లై
పర్వినవో¹ నభంబునతి బ్రహ్మము దాఁ జెడ కుండు నెప్పుడుకా.
69

తే. ఎల్లరును శుభవము లని యెన్నికట్టి, గణములను వ్రాయు పేపాటి? కాని వనిన
దజలు మంచివిగా వ్రాయు దగు మహాకవిప్రయోగలక్ష్యంబులు వెదకి పెక్కు.

వ. అని యెయ్యెని యనినఁ బ్రక్రియాకామదియంచు “యేనాక్షరసమామ్నాయ”మని
ధర్మకీర్తియు, తర్కభాగ్యుండు “బాలోపి యో న్యాయనయే” యని కేశవమి
శ్రుండును, సంత్రదర్పణమునంచు “అధారపద్మవనభేలనరాజహంసీ”మని పృథివిధ
రాచార్యుండును, కృష్ణవిజయంబునంచు “పాయా దపాయా”త్తని కుసుమాయా
ధుండును, సాహ సాంకంబునంచు “అవ్యాత్యనో” యని పరిమళుండును కావ్యాదిని
బ్రతిపాదించిరి. మఱియు “అరోగ్యం భాస్కరా² మపై³” యని మనువచనంబు
గలుగుటంజేసి.
71

తే. అరయ నారోగ్యకరుఁ డైనయరుణుఁ డేలు
జగణమున నెట్లు రోగంబు సంభవించుఁ
గాంతి యగుఁ గాని రోగంబు గాదు దుక్ష్మ
దాఁగి మనుచు వెల్లంకితాతప్త చెప్పె.
72

వ. కావున శిశుపాలవధంబునంచు “క్రియః పతి శ్శ్రీమతి” యని వణిక్తా ఘుండును,
కిరాతాశ్టనీయంబునంచు “క్రియః కుమాజా” మని భారవియును, మణిదర్పణము
నంచు “దివాకరంనమస్కృత్య” యని యును⁴ కాకుననామ గ్రంథంబునంచు “విరించి
నారాయణశంకరేభ్య” యని యును ఛప్పన్నయనంచు “బ్రణమ్య లోకకర్తార”
మనియును భోజరాజీయంబునంచు “సునీతికా స్త్రసద్విద్యా” యనియును ముందరం

1 శక్తుడుకా (అమృ. భా). 2 గతుండుగు చక్రపాణియీ. 3 విగమ.
4 విశిర్వ. 5 నభంగ. (అమృ. భా.) ఈపాశము అప్పకవిమతమున కాధారముగాదు.
నభంబుగతి యన్న నే యాకాశమునకు బ్రహ్మయనను సమానధర్మమగు నిత్యత్వమేర్ప
డును. 6 దిచ్ఛేత్ (ప). 7 లాకునలనామకాకునగ్రంథంబునంచు (పె); లూకుం
డును కాకుననామ (ప).

జూదించిరి. ధగణంబు సుధాకరదేవతాకంబు గాన ధనప్రదం బని శుభ మపేక్షించి భారతేశ్వమగువిరాటపర్యము ప్రారంభించునప్పుడు, “శ్రీ యన గౌరి నాఁబరఁగు” నని తిక్కనయును, శ్రీమద్రామాయణమునందు “రామునిశుభచరితములను” అని భాస్కరుండును, యుద్ధకాండమునందు లంకాదహనముపట్టుకథ ఉపక్రమించుచును “శ్రీయుతమూర్తియైన” యని యశ్వలథట్టారకుండును, నృసింహపురాణమునందు “శ్రీకి నిరంతరం” బని ప్రబంధపరమేశ్వరుండును, రక్తాంగదచరిత్రమునందు “శ్రీమయపత్రముల్ జడలు” అని ప్రాథకవిమల్లనయుం బ్రయోగించిరి. నగణం బమృతాంశోనాథదేవతాకంబు గాన సకలభోగప్రదం బని నలోదయమునందు “హృదయనదా” యని కాళిదాసుండును, శివభద్రంబునందు “ప్రణమిత శిరసి” యని కవినరుండును, ఆరణ్యపర్వానశిష్టంబునందు భీమకవికాపభయంబున జయము గోరి “స్ఫురదరుణాంశురాగరుచి” యని శంభుదాసుండును, త్రిసతీదండకమునందు “విజయనగరహేమకూటుంబున న్నిల్చి” యని నందితిమ్మనయుం జెప్పి రదియునుం గాక.

78

- సీ. గ్రహములలోన భాస్కరునిచందంబునఁ దరులలోఁ బారిజాతంబుకరణి
క్షౌధరంబులలోనఁ గనకాద్రికైవడి నరులలో జహ్నుకన్యకవిధమున
దైవతంబులలోన దైత్యారిచాడ్పునఁ బ్రమథులలో శూలపాణిపగిది
‘మృగములలోన గరిచ్చేషిభాతిని వివిధవిద్యలలోన వేదముక్తియ
తే. క్షేత్రములలోన వారణాశిథలంబు, తీవి నిభములలోన నైరావణంబు
రీతి గణములలోనఁ జచ్చించి చూడ, నగణ మొప్పారు శుభనిధానంబు గాన. 74
- క. కృతి మొదల నిలిచినప్పుడు, మతిఁ దలఁచఁగ నుపగణములు మగణాదులతో
జత గూడి చూథలంబులై, పతి కిచ్చు రపేంద్ర శీతభాసులమహిమ.

75

అప్పగణోలక్షణంబులు.

- సీ. చంద్రసూర్యాగ్నిలోచనుఁ డగుముక్కుంటిమూఁడునేత్రములను మూఁడుగురువు
లావిర్భవించి మధ్యాఘంఠమున కాది యై మగణం బయ్యె నందుజలన
జనియించెఁ బ్ర. ధరించిన క్రమమున యరసతభజన లనంగ సప్తగణము
లివి మగణముఁ గూడ నెనిమిదిగణము లై తనరు పీటికి రూపదైవవర్ణ
తే. కులరసస్వరదిగ్యామగోత్రయోని, గణభరాశిగ్రహతదీయకాంతిజనక

1 ‘మృగములలోఁ గరిచ్చేషిభాతినిజూడ’ అనిపూర్వముద్రాణములం దన్నిటఁ గలరుగాని యభిధంగము. 2 పూ. ము. అన్నిటను ‘లక్ష్యంబు’ అనియున్నది; గాని తప్పు.

తనయఫలములు నాచునునెమిదియును, చెలిసి కృతిముఖమునఁగూర్చులయుఁగృహ.

మగణలక్షణము.

సీ. ఆలఘుత్రియంబు కాశ్యపము గోత్రము వన్నె పచ్చన సంతతి పాదజంబు
ధరణి దైవంబు కాద్రము కనంబు శుభంబు ఫల నూదియను ముత్పత్తివేళ
స్వరము మధ్యమము శంబరయోనియును దైత్యగణమును నశున్యపరంబు తార
వృశ్చికాఖ్యము రాశి విప్లూతుమారుండు గ్రహము వానికరీకాంతి యెఱుపు

తే. ప్రమథనాథునిలోచనత్రియము జన్మభూమి గారాపుపట్టి యంభోగణంబు
మందిరము శంఖుకోణంబు మగణమునకు, దానవవినాశ కామెవల్లనివేళ. 77

యగణలక్షణము.

సీ. ఆదిలఘువు ద్వితీయప్రహరము జన్మవేళ బ్రాహ్మ్యంబు భావింపఁ గలము
గౌతమగోత్రంబు కారుణ్యము రసంబు జలము దైవమ్ము పంచమము స్వరము
కపియోని మర్త్యంబు గణము పూర్వాషాఢ నక్షత్ర మిష్వాగనంబు రాశి
గ్రహము గురుండు తత్కాంతి పీతాశంబు పరుణునిదిమ్మ నివాసభూమి

తే. తండ్రి ధరణి గణంబు సంతాన మగ్ని, దేవతాకంబు ఫల మతిభావుకంబు
హరిణవర్ణంబు తనుకాంతి యగణమునకు, దానవవినాశ కామెవల్లనివేళ. 78

రగణలక్షణము.

సీ. మధ్యమలఘువు యామంబు మూడవయది ఊత్రంబు కులము రక్తంబు చాయ
దైవతంబు స్వరంబు దైత్యంబు గణము దసమియోని శతతార జన్మభంబు
రాశి కుంభము వికర్తనముతుండు గ్రహంబు ఖంజనాభంబు తత్కాయకాంతి
శృంగారము రసంబు కృష్ణవర్ణ యధీశుఁ డాంగిరసము గోత్ర మంబుగణము

తే. గణుతి సేయంగఁ గడుపారఁ గన్నతండ్రి, యనుఁగొంటి సకారంబు వ్యథఫలంబు
రచ్చపట్టు హుతాశాశ రగణమునకు, దానవవినాశ కామెవల్లనివేళ. 79

సగణలక్షణము.

సీ. గురు వంత్యవర్ణంబు ఘోరంబు రసము వంశంబు పంచమము తేజంబు నలుపు
ధవుఁడు మారుతము గోత్రంబు కాశిక మున్మిషట్టు వాయువ్యంబు ఫలము లయము
నాకేశము గణంబు హస్త తారక యోని మహిష మంగనరాశి గ్రహము బుధుఁడు
వానిదేవము పీతవర్ణంబు స్వరము గాంధారంబు యామంబు నాలవయది

తే. యేడుచేతులు గలదయ్య మేలునట్టి, వ్రాయి జనకుఁడు గగనదైవత్య మాత్మ
సంభవుం డెంచి చూడంగ సగణమునకు, దానవవినాశ కామెవల్లనివేళ. 80

తగణలక్షణము.

సీ. అవసానమున లఘు వాకాశ మీశుండు రసము శాంతంబు భార్గవము గోత్ర
మనిల దైవత్యంబు జనకుండు ఐనజబాంధున దైవతాకుండు నందనుండు
జనన మగ్రజము పంచమము యామము పర్ల మసితంబు ఫలము శుభాభివృద్ధి
సారంబు గణము పువ్యమి తార బస్తంబు యోని రాశి కుశీర ముడువిభుండు

తే. గ్రహము తద్విగ్రహచ్ఛవి తుహినకైల, సన్నిభంబు నిమిదసంజ్ఞంబు స్వరము
తావు దేవేంద్రభాగంబు తగణమునకు, దానపవినాశ కామెపల్లినీవేశ. 81

జగణలక్షణము.

సీ. నడుచక్కి నుండువర్ణము గురు వాఱవయది యామ మన్వవాయంబు త్కత్రి
యము రుక్మ ఫలము శోణాభంబు రుచి నభోగణ మయ్యశీతాంశుగణము కొడుకు
నరసంజ్ఞ కంబు గణంబు యోని వృషంబు రెండవఫల్గుని రిక్కు రసము
వీరంబు రాశి కంఠీరవం బాత్రేయగోత్ర మంబరచారి కువలయారి

తే. యతఃమైచాయ కెంపు పూర్వాశ యిరవు
ఋషభసంజ్ఞంబు స్వరము త్రయీతనండు
జలజబంధుండు వేలుపు జగణమునకు
దానపవినాశ కామెపల్లినీవేశ. 82

భగణలక్షణము.

సీ. ప్రథమాక్షరము ద్విమాత్రము కాపిలను గోత్ర ముత్తరం బిరవు మహారగంబు
యోని మృగోక్షంబు లుడురాను లుశనుండు ఖచర మాతండు మల్లికానిభాంగు
దూరుజంబు కలంబు నూరదైవత్యంబు జనకు డైంద్రము చూలు స్వరము షడ్జ
మధిపతి జాబిల్లి యాదితేయంబు గణంబు సప్తమము జన్మప్రహరము
తే. రసము హస్త్యంబు వన్నియ రజతనిభము, ఫలము ధనహేమమణిపద్మపశుతనూజ
పరిజనాశ్వాదిసంప్రాప్తి భగణమునకు, దానపవినాశ కామెపల్లినీవేశ. 83

నగణలక్షణము.

సీ. ఏకమాత్రలు మూడు నింద్రుండు పతి యద్భుతము రసంబు నిశీతదైవతాక
మారయఁ దండ్రి బృందారకాఫీసునిదంతావళం బుండుతావు నెళవు
దివ్యభోగం బీగి తెలుపు వర్ణము జాతి విప్ర ముద్భవవేశ వేగుజాము
రవము షడ్జము ప్రవరంబు వాశిష్ఠంబు చుక్క రేపతి గాము సురగురుండు
తే. వానిలేజంబు పచ్చన యోని గజము, రాశి మీనంబు గణము సుధాశనంబు
నందనుండు లేడు మధ్యను నగణమునకు, దానపవినాశ కామెపల్లినీవేశ. 84

దేవతాంకితనియమంబులు.

క. స్వరమును జామును దిక్కును, రంకించి కవిశ్వరుండు పదపద్యంబుల
సురనామాంకితములంగా, విరచించిన గలుగు సకలవిభవము లెపుడుకా. 85

స్వరకూటము.

క. నిరలము నిషాదముఖ్య, స్వరములపదములు రచించుచిక్కిని దత్త
త్వరగణములె మొదలను గూ, ద్దురు గానకళాయుగంధముల కద్రేచ్చుకా. 86

యోమకూటము.

క. పనివడి పద్యం బేజా, మనసు రచింపంగ వెలయు మొనలను నాజా
మునఁ బుట్టినగణ మిడఁ దగు, ఘనకాక ప్రకాశ కామెపలికా. 87

దీర్ఘకూటము.

క. వీదిక్కున నెలకొను గణ, మాదిని గూర్చంగఁబడియె నపుడు కృతికే దా
నాదిక్కున కభిముఖమై, మోదంబునఁ జెప్ప వలయు మురసరకవారా. 88

నరాంకితనియమంబులు; దగ్ధాదితారలు.

తే. దగ్ధమును జ్వలితము ధూమితంబు మృతము, గదముతము నగుతారలగణము లాది
నిడఁగ నొల్లరు విభవకు నివ్వనీధి, గలుగఁ గోరెడునట్టిసత్కృతులు కృతుల. 89

ప. వీనిలక్షణం బంతయు మందర రెండవపరిచ్ఛేదంబున వర్ణదుష్టతారానిర్ణయంబు
నందు విస్తరింపఁబడియొఁ గావున నది చూచి తెలిసికొనునది 90

నాయకకూటంబులు.

చ. అలయక కబ్బపుందొరపు నాదిగణంబునకుం గ్రమంబునకా
గులములు యోని లింగములు గోత్రములు న్నటి కాంతులు న్నణం
బులు నుడురాశి ఘేటములు బొందిక లై శుభదాయకంబు లై
వెలయ నరాంకితంబులు గవి ప్రసరు ల్రచియింపఁగాఁ దగుకా. 91

క. కుతలమున వహువరులకుఁ, జతురత వైవజ్ఞముణి విచారింపగతికా
కృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ దెలియఁ దగు సుకవి యివి తొమ్మిదియుకా.

గణకులకూటము.

తే. నాఘకులమును మొదలిగణంబుకులము, నొకటి గాక విజాతు లై యుండెనేని
భిన్నకులజాత యగుచం ద్రబింబదనఁ, గలు వట్టినపగిది దుష్కీర్తిఁ జెందు. 92

గణయోనికూటము.

క. జా నగునాయకతారా, యోనియుఁ గృత్యాదిగణభయోనియు వైరం
బూనక యుండ నహల్యా, జానివచ్చనమన నెఱుంగఁ జను సుకవులకుకా. 94

తే. తత్తదాఖ్యముఖార్ణసంతతికి నైన, తారకలు గావు ఛందోమతంబునందు
జన్మతారక లని బహుజనము లాడు, కతన నవియె వచించితి గణములకును. 95

క. వర్ణఃపరిచ్ఛేదంబున, నర్ణములకుఁ గూటనిర్ణయం బంతయు వి
స్తీర్ణముగా మును జెప్పితిఁ, గర్ణాహితమిత్త దానిఁ గని తెలియ నగుకొ. 96

గణలింగకూటము.

క. మొనగణమురిక్కలింగంబును బతినక్షత్రలింగమును వైరముఁ జెం
దిన నాయకుధన మెల్లను, మనుజుపతి హరించుఁ బంచమాసంబులకుకొ. 97

గణగోత్రకూటము.

క. పతిగోత్ర ప్రవరములో, సతతంబును బలుకఁబడిన సన్మనిగోత్రం
కితము లగుగణము లతినిం,దితములు కావ్యాది నాదితేయసహాయా. 98

గణకాంతికూటము.

తే. నాయకునికాయ మేచాయ నలుపు మీఱు, నరసి తద్వర్ణమునఁ దనరారునట్టి
గణము పద్యాదిఁగూర్చినఁగలుగు శుభము,వ్యత్యయంబయ్యెనేని దేహంబుచెడును.

క. శ్వేతము నీలము నేకము, భూతలమున రక్తపీఠములకు నభేదం
బై తనరు నరతనుద్యుతు, లీతేఱఁగునఁ జెలియవలయు నిభవతివరదా. 100

గణదేవాదికూటము.

తే. గద్యపద్యాదిగణతారకాగణంబు, భర్తృనక్షత్రగణమును బంధు లైన
వత్సరకతంబు బ్రతుకుఁ గావ్యప్రభుండు, మైత్రి లేకున్న నెలకు ధర్మపురిఁ జేరు.

గణనక్షత్రదూరము.

అ. అదిగణమురిక్క కధిపతినక్షత్ర, మెన్నఁ బదియు మూటి కేక్కుఁ డైన
బ్రతుకు నూఱునవ్వురంబులు కృతినేత, తక్కు వైన వేగఁ దనువు విడుచు. 102

గణరాశికూటము.

క. పదపద్యగద్యముఖమున, గిదియ గణమురాశినుంచి గణులించిన నా
రదనుత విభిరాశి శుభ,ప్రద మై యుండంగ నుకవి పరికింపఁ దగుకొ. 103

గణభేదకూటము.

క. మహి నధినాయకురాశి, గ్రహమును గృతిముఖగణోదురాశి గ్రహముకొ
మహిరేందులు దమగతిలో, సుహృత్తులై యున్న సరియ చుట్టము గాదే. 104

1 నాడేనేనసహాయా (పూ. ము). 2 గదయు (పె.ప. పూ. ము.) లోను,
4-అ. 126 వ పద్యములోనున్నది. 3 తాటాకుపు పక్షములలోనుంచి అనియేయున్నది.

క. తొందలు జ్యోతిశ్శాస్త్రము, పొందు పెదలి ధీన్న మార్గముల గణములకుం
బొందింతురు గ్రహముల నా, చందమునకు గణము శాస్త్రసాధక మెందుకా. 105

కృత్యాదిగణర్షయకూటములు.

తే. మొదల నుండుగణద్వయంబునకు లెస్స, జూడల దను యోనిలింగగణోడురాశి
భుజరతత్కాంతనైసర్గికరసనామ, కూటముల తొమ్మిదియును నికాటదమక. 106

అ. ప్రథమగణము పదువై పైగణంబు వరుండు, నగుట నాగణద్వయంబునను
బాత్తు గలిగినట్టిపాత్రంబు ముంగిలు, గలగువేల్పుటావు గానె పరికి. 107

ఆ. తొలుత నేడుకూటములు మాత్రమే పరి, చేర్చదమునను చెలియఁ జెప్పఁబడియొ
గాన వాని మాని కడమవి రెండును, వివరపఱుతు నిచలు గవులు మొగడ. 108

గణనై సర్గికకూటము.

అ. తండ్రికొడుకు లగుమఁ దనరారుగణములు, గలసి మెలసి కృతముఖమున నిలుచు
రసలనడుమఁ బచ్చికనవు వైచిన మండు, నగ్నిపవనగణము లగుట నేమొ. 109

క. నుతజనకులు గదిసిన ధన, యుతుండు గృతిభర్త రెండు నొకగణ మైనకా
గుతలాధినాయకుండు, నితరగణద్వయము గూడ నిలపైఁ గూలుకా. 110

గణరసకూటము.

క. మొగదలఁ గలగణముగమున, కగపదురసములకు వైర మగుపాత్రము భ
ర్తగళంబునఁ జుట్టినపా, ముగతిం దత్ప్రణవనములు భక్షిండుకా. 111

తే. తలఁప శృంగారలీలత్సములకుఁ బగలు
హాస్యకృపలకుఁ బోరు రాద్రాద్భుతముల
కధికవైరంబు వీరభయానకముల
కీను శాంతంబునకుఁ జెలుఁ లెనిమిదియును. 112

క. రసములకు రెంటికిని సమ, రస మైన శుభంబు వైరరససంగతి సా
ధ్వస మొకరస మైనను సం, తన మన్యరసములు గూడినను మద మొదవుకా. 113

ప్రశస్తకూటంబులు.

తే. క్షీతిసురల కాలు ధారుణీపతుల కైదు, వైశ్యులకు నాల్గు శూద్రాంత్యవర్ణములకు
మూడురెండును శుభకరంబులయియున్న, జాలుననియెసంహితలోనకొనకుండు.

తే. విశ్రులకు గ్రహమైత్ర ముర్వీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన శూద్ర
నిమలకు యోనితార లిన్నింటిలోన, గడుల బ్రశస్తము లిది వృద్ధగర్గమతము.

దోషాదోష భావాశ్చయలంబులు.

అ. స్వల్పదోషములును సమధికగుణములు, నైన ను క్తఫలము లధిక మగును

సద్గుణంబు లిచ్చు సస్తాశ్చరమనాన, కీలిగుణము లిడవు కృతముఖమున. 116
తే. గుణము లనుగుణములకన్నఁ గొంచె మైన, నాభునకు మెండు దుష్టగుణంబు లిచ్చు
సోఁకనియ వొకింతయు శుభగుణములు, నిజఫలములను బద్ధాది నిలిచినపుడు. 117
మగణద్యోమయోగమునకు. —

1. యోనికూటము, రెండును హరిణయోనులేకాన ఏకయోనులేకనుక మంచిది. 2. లింగకూటము, జ్యేష్ఠ ప్రథమయోని గానఁ బులింగనక్షత్రమురెండును బులింగతారలే ఆయెను పోరుపుట్టినఁగాని మొదలగుణము వధువును రెండవగుణమువరుఁడును గనుక స్త్రీకి పులింగ తారఅయినందుచేతను అదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రెండును రాక్షసగుణములే కనుక ఉత్తమము. 4. ఉడుకూటము, మొదలగుణముతారనుండి రెండవగుణముతారదనుకను లేక్కపెట్టనలెను గనుక రెండింటికని జ్యేష్ఠయొక్కటే ఆయెనుగనుక లేక్కనుమొదలిడేఆయెను. పదమూఁడులోపలఉండుటచేతను కృతి పతికల్పాయువు. 5. రాశికూటము, ప్రథమగుణరాశినుండి ద్వితీయగుణమురాశిదను కను నెన్నవలెనుగనుక రెండునువృశ్చికరాసులేకనుక సంఖ్యకుఁదొలుతటిదేఆయెను గనుక సామాన్యము. 6. ఖేటకూటము, రెంటికినికుజాఁడేకనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, అంగారకుఁడెఱుపుగనుక పాపియాయెను. ఆరెంటికిని పాప గ్రహమైనను వతఁ డొక్కఁడే కనుక సుఖము. 8. నైసర్గికకూటము, రెండును మగజ్జాలేకనుక కుతలాధినాయకత్వము. 9. రసకూటము, రెండును రాద్రరసములేఆయెను గనుక సంతసము. వీనికితేరుగఁడవివరము: ఉడుకూటమొకటి చెడ్డదియు, కడమకూటము లెనిమిదియు మంచివిగనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలానుగాన అది సున్న మగుణము తనమీఁద మగుణమునిల్చినప్పుడు తానిచ్చుశుభఫలమధికముగానిచ్చును.

మగణయగుణయోగమునకు: —

1. యోనికూటము, హరిణకపులు భిన్నయోనులుగనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము రెంటికిని పులింగతారలే కనుక పోరు పుట్టును. అయిన నేమి? మొదలగుణము వధువు గనుక స్త్రీకిఁ బులింగతార అయినందుచేతను అదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రాక్షసమునువ్యంగుణములు గనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు పూర్వాషాఢ మూఁడవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు ధనుస్సు రెండవరాశి గనుక నిర్ధనము. అయిన నేమి? వృశ్చికొధిపతి యొనకుజుఁడును ధనురధిపతి యొన గురుఁడును నన్యోన్యమిత్రులుగనుక నారదమతమున అదోషము పనిలేదు. 6. ఖేటకూటము, కుజగురు లన్యోన్యమిత్రులు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజాఁడెఱుపుగనుక పాపియు, గురుఁడు పచ్చనగనుక శుభుఁడునుగాన పాప

శుభియోగము గనుక జగదము నిచ్చును. 9. నైసర్గికకూటము, ప్రస్తుతించునప్పుడు మగణములను యగణము పుట్టుటచేతను మగణము లెండియు యగణము కొడుకును గనుక ముఖ్యకయోగమున నధికము. 9. రసకూటము, రాత్రకామజ్వరము అన్యముల గనుక ముఖ్యము. 10. వీనికి దేరుగడవివరము: గహామగ్రహకాంతికూటములు మూడును చెడ్డవియును గడపకూటము లాఱును మంచివి గనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక మగణము తనమీదను యగణము నిల్చినప్పుడు తా నిచ్చుశుభిఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణరగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణతురగములు భిన్నజాతువులు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగ స్త్రీలింగతారలుగనుక ఉత్తమము. 3. గణకూటము, రెండును రాక్షసగణములే కనుక మంచిది. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు శతతార యోనిమిదన నక్షత్రము గనుక పదమూటికి లోపలనుండుటచేతను శృతిపతి కిల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు గుండ్ల నాలుగవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. భేటకూటము, కుజానకు శని సముదయమునకు భౌముడు శత్రుడు కాగాను సమశాస్త్రవముగనుక కీడు. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజాడెటుపును శని నలుపును గనుక నిడ్డలును బాపగ్రహములే కాన మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూటము, మగణతగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రాత్రశృంగారము అన్యరసములుగనుక ముదము. 10. వీనికిదేరుగడవివరము: ఉడుభేటగ్రహకాంతి నైసర్గికకూటములునాలుగును చెడ్డవి కడపకూటములుయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక అదినున్నమగణము తనమీదను రగణము నిలిచినప్పుడు తా నిచ్చుశుభిఫల మధికముగానిచ్చును.

మగణసగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణమహిషములుగనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగ స్త్రీలింగతారలు గనుక ఉత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములు గనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు హస్తయిరువది నాలుగవనక్షత్రముగనుక పదుమూటికినై నుండుటచేతను శృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు గన్యభమనొకొండవరాశి గనుక దైన్యము. 6. భేటకూటము, కుజానికి బుధుడు శత్రుడు అసౌమ్యునకు భౌముడు సముడు కాగాను సమశాస్త్రవము గనుక కీడు. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజాడెటుపు గనుక పాపి బుధుడు పచ్చు గనుక శుభుడు అయినను కూరిగ్రహముతో గూడినప్పుడు తానును గూరియడే కావునను ఖలద్యయయోగము గనుక మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూట

ము, మగణముగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రాద్రభ
యానకము అన్యరసములు గనుక ముదము. 10. వీనికిం దేరుగడవివరము: గణరాశి
భేటగ్రహశక్త్యాంతికూటము లైదును జెడ్డవియు: గడమకూటములు నాలుగును
మంచివి గనుక దోషములు చాలాను గుణములు కొంచెమును గనుక మగణము త
నమీదను సగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చుశుభఫలము అధికముగా నియును.

మగణతగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణమేషములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లిం
గకూటము, బులింగ శ్రీలింగతారలగునక నుత్తము. 3. గణకూటము, రాక్షస
దేవగణములు గనుక అధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకుం బుష్కమీనక్షత్రము
పరికొమ్మిదగు గనుక పమమాటికిం బై నుండుటంచేసి కృత్తిపతికి శతాయువు. 5.
రాశికూటము, వృశ్చికమునకుం గర్కటము లొమ్మిదవరాశి గనుక నపత్యము. 6.
భేటకూటము, కుజనకుం బుండుడు మిత్రుండు ఆశశికి మంగళుండు సమండును
గాఁగాను సమమిత్రులగునక భద్రము. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపు
గనుక పాపియుఁ బుండుడు తెలుపుగనుక శుభుండునుగాఁగాను బాపశుభయో
గము గనుక జగడము నచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, మగణతగణము లితరగణము
లు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రాద్రభాంతములు మిత్రములు గనుక శుభ
ము. 10. వీనికిం దేరుగడవివరము: రాశిగ్రహకాంతి నైసర్గికకూటములు నాలుగు
ను జెడ్డవియు: గడమకూటము లయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును
గుణములు చాలానుగనుక యాది నన్నమగణము తనమీదఁ దగణము నిలిచినప్పు
డు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణజగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణవృషభములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ
కూటము, రెంటికినిబులింగతారలేకనుక పోరువుట్టును. అయిననువధూగణమునకు
బులింగతారయినందుచే నాదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రాక్షసమునవ్య
గణములుగనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు నుత్తరయిరువదిమూడవనక్ష
త్రముగనుక పమమాటికిం బై నుండుటచేతను కృత్తిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూట
ము, వృశ్చికమునకు సింహముపదవరాశిగనుక దుఃఖము. అయిననేమి? వృశ్చికాధిపతి
యైనకుజుండును సింహాధిపతియైనమార్కుండును ఆన్యోన్యమిత్రులుగనుక నారదమత
మున నాదోషము పని లేదు. 6. భేటకూటము, కుజమార్కులన్యోన్యమిత్రులుగనుక
మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, మంగళభాను లిద్దఱును ఎఱుపే కనుక పాప
గ్రహములే కాఁగాను ఖలద్వయయోగమునను న్ముట్టువు. 8. నైసర్గికకూటము,

మగణజగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రాద్రవీరము లన్య రసములు గనుక ముదము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణగ్రహకాంతి నైసర్గిక కూటములు మూడును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లాటును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుకను అది నున్నమగణము తనమీఁదను జగణము నిల్చినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణభగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణభుజములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ కూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలుగనుక సుత్రము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవ గణములు గనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు మృగశిర పదియాఽవనక్షత్రముగనుక పనుమూటికిఁ బై నుండుటచేత కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు వృషభ మేడవది గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజశుక్ర లన్యోన్యసములు గనుక మధ్యము. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజఁ డెఱుపు గనుక పాపియు, శుక్రఁడు తెలుపు గనుక శుభఁడును గాన పాపిశుభయోగముగనుకజగడము. 8. నైసర్గికకూటము, మగణభగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రాద్రవీరము లన్యరసములు గనుక ముదము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణఖేటగ్రహకాంతినైసర్గికకూటములు నాలుగును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములుచాలానుగనుక అది నున్నమగణము తనమీఁదను భగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చు శుభఫల మధికముగా నుండును.

మగణనగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణజములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ కూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలు గనుక సుత్రము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములుగనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు రేవతి పదునొకొండవనక్షత్రముగనుక పనుమూటికి లోపలనుండుటచేతను గృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు మిస ముదిదవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజశుక్రలన్యోన్యమిక్రములు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, మంగళుఁ డెఱుపుగనుక ఖలుఁడును గురుఁడు పచ్చగనుక శుభగ్రహముకాఁగాను బాపశుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, మగణనగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రాద్రాద్భుతములు నిత్యవైరములుగనుక సాధ్యమము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణోడుగ్రహకాంతినైసర్గికరసకూటము

తైరును జెడ్డవియుఁ గడమహుటములు నాలుగును మంచివి గనుక దోషములు చాలాను, గుణములు కొంచెమును గనుక అది నున్న మగణము తనమీఁద నగణము నిల్చినపుడు తా నిచ్చుశుభఫలము నియ్యను.

తే. మగణమున కెల్ల వ్రాసిత మిగిలినట్టి, గణములకు నిట్లువ్రాసిన గ్రంథ మధిక విస్తరం జగు నని వ్రాయ వెఱచినాఁడఁ, చెలిసికొనఁ దగుఁ గవులుయాదులకునిట్లు. ప. ఇది కౌవ్యముఖంబున నుండురెండుగణంబులకుం గవిరాక్ష సమతానుసారంబు లగు యోగ్యాదినవహుటఫలంబు. ఇంక నధోక్ష జాచార్యమతానుసారంబులగు గణనాథయోగ ఫలంబు లెఱింగించెద.

119

తే. అష్టగణములు శివవిష్ణునష్టమూర్తు, లయ వెలింగెడుతమతమయధిపతులకుఁ జెల్లమండెడునామంబు లెల్లఁ దాముఁ, బాల్చి ఛందంబులం చెల్లఁ దనరుచుండు.

ఆ. ధరణిపై స్థిరాంబుదహనమారుతవిష్ణు, పదరవిందుదేవతలు గదియఁ బ్రమదవిత్తతాపథద్రాక్షణ్యసౌఖ్య, శత్రు నాశనము లొనంగు వరుస.

121

క. తోయముపై భూజలశిఖి, వాయుగగననూర్యచంద్ర వాసవు లున్నకొ శ్రేయోవ్యాధిక్షేతా, ల్పాయు ర్తరణసుఖభోగహర్షము లబ్బుకొ.

122

ఆ. వీరిహోత్రుమీఁద విశ్వంభరాంభోగ్ని, వాయుగగననూర్యవారిజాతి వృక్షులు గదియఁ గుశలవిభవాగ్నిభయరాజ్య, శోకశోగయుద్ధశుభఫలములు.

123

చ. అననిజలాగ్ని వాయుగగనార్కశకీంద్రులు డాయఁ గల్గు గం ధనహుపయిక్ సృరాజ్యగృహదాహమృతార్తిగదార్థభోగమూల్ దివిపయః గీర్తిశర్తలయదీప్తిబలక్షయభద్రమోదమూల్ రవిపయః ఖేదముద్భయపరాభవభోగమృతిస్సృరాజ్యమూల్.

124

క. హిమకరుమీఁద నిలాంభోగ్నిమరుద్వియదర్కసోమః ర్జరనాథుల్ క్రమమున నిత్తురు జ్వరభయ, సమరశుభాశుభగదార్థసౌఖ్యము లెపుడుకొ.

125

సీ. శర్మరతోఁ గూడి చవి గానిననువు లెంతయు మధుర మై యెనసినట్లు గంగోదకంబులఁ గలసి పల్వలతోయమును బవిత్రంబునఁ బొందునట్లు పరుసము సోఁకంగఁ బడి యయగిసిండ్లంబు బంగార మై కనుపట్టునట్లు చందనవృక్షంబునంగతి నిర్గంధతరువు నామోది యై పరగినట్లు

తే. నిర్జరేశ్వరగణముపై నిలిచి రుద్ర, మగుగణంబును శుభకారి యై మెలంగ శోభనగణంబు గడసినచోట నిక్షా, దండమానఁ బండుపండుచందంబు గావె.

126

ప. మఱియుఁ గొండలుకవిపురందరులు నిజకృతచ్ఛందంబులందుఁ గొన్నివిశేషంబులు చెప్పి రవియెల్ల వివరించెద.

127

తే. భువనముల కెల్ల వాధారహిత మైన, జగతి యధిపతింబుగాఁ జనుమగఁగను
తమనుఁ గారణ మగుటచే వానిఁ గూడి, ధన మొనఁగునెడు ననిపల్కెఁ బాతనోజ్జ.

తే. చందనోదకములను నిచ్చులును దొంపఁ, బడియు వెల్లులి తనకంపుఁ బాయనిగతి
శుభగణము గూడియును నిజహస్త్యఫలము, తగఁగము త్యజింప దనియెనధర్వణుండు.

అ. ఇది గణప్రపంచ మింక నీగణముల, పుంఁ గూర్చుండుమఁ జెల్వ మీటు
వృత్తముల తెఱంగు విదితంబు గాఁగ పుట్పుర్యయములు లేటపలుతు మొదల.

వృత్తసంఖ్యాయములు.

తే. వృత్తసంఖ్యయుఁ బ్రస్తారవిధము నన్త
లభియును వెన నుద్దిష్టలక్షుగురుక్తి
యాధ్యభాగము అనఁగఁ బ్రత్యయము లాటు
వెలయు వానిఁ గవీం ద్రులు చెలియ వలయు.

181

1. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయము.

ఉ. ఇన్నవదాన నెన్ని జనియించెను వృత్తము అన్న ధాత్రిపై
నన్నిగురు ల్లిఖించి యొకఁ డాదిగ నిబ్బడి వానిక్రిందటకొ
నన్నుతలిల వ్రాసి తుదినంఖ్యలు రెట్టిగఁ జేయ నెన్ని యా
నన్నియె దానియం దుదయ మా సమవృత్తము అన్నఁ జె న్నగుకొ.

182

తే. ప్రత్యయము లాటు నీచెప్పుపద్యములను, చెలిసికొన నెంతవారికి నలవి గామి
వరుస నన్నింటికిం డీక వ్రాయ నలసె, చెనుఁగుమాటలఁ గడు లేటతెల్ల గాఁగ.

టీ. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయ మనఁగాను ఇన్నవభందమునందు ఎన్ని సమవృత్తములు పుట్టి
నవిఅని యడిగిన సరిచెప్పేడివిధము: వా రెన్నవభందమున కడిగినఅన్ని గురువు లడ్డవ
రుసగా వ్రాసి వానిక్రింద నొకటి మొదలుగా నినుమడించుచును లెక్కలువరుస
వెంబడిని గడకు వెడల వ్రాసి తుది లెక్క లినుమడింపఁగా నెన్ని ఆయెనో అన్ని
సమవృత్తము లాభందమునందుఁ బుట్టినవి యని చెప్పవది.

184

తే. ఆత్మరం బొక్కటియె యుక్త కంతకంత, కవలి వానికి నేజోత్తరాధికంబు
లుక్తయం చెల్ల సమవృత్తయుగము వుట్టె, నదియె మొద లంతకంతకు నయ్యెరెట్టి.

తత్రచ్చందోవృత్తసంఖ్యాసీసమాలిక.

ఉత్తను గరము లత్యుక్తను వేదముల్ మధ్యను పసుపులు మఱి త్రుత్త
వలనను రాజు అవ్వలిసుప్రతిష్ఠను నేత్ర పాపములు గాయత్రియందు

- విద్య లుష్టిక్కున వేదందలోచనక్షమ లనుష్టుప్సన కాస్త్రబాణ
 పాణులు బృహతిని ¹బాహుభూశరములు పక్షిని గతికరాంబరజగతులు
 త్రిష్టుప్సనందు దంతియుగా భ్రనయనముల్ జగతి నంగవిరించిగగనయుగము
 లతిజగతిని లోచనాజభూపసువులు శక్వరిని గతిభసలిలయోని
 కాస్త్రమంభిను లతిశక్వరిని గజర్రమునిబాహురాము లష్టిని రసాగ్ని
 సాయకభూతరసంబు లత్వష్టిని హస్తగోత్రనభోధరాగ్ని శశులు
 ధృతియందు గతియుగక్షీతిపక్షరసబాహు లతిధృతిని వసుద్విపాక్షీనిగమ
 శయబాణములు కృతిచ్చందంబున రసాద్రి పర్వభవేదాభ్రపద్మరేవులు
 ప్రకృతిని నేత్రనారాచసోమాహార్యగీర్వరాభ్రాక్షు లాకృతిని ధాతృ
 వదనాంతరిక్షపావకయుగ బ్రహ్మచంద్రశ్రుతు ల్వికృతిని నాగశూన్య
 తర్కసింధురవసుదహనకుంజరములు సంకృతిని రసాంబుజాతవైరి
 హస్తాద్రిగిరిపర్వతాంగోడుపతు లభికృతిని, బాహుకృతానుగతియుగాస్త్ర
- తే. రతిపశరశిఖివహ్నా లుత్కృతిని వేద, కాస్త్రసామజగజనభశ్చంద్రశైల
 రసము లిట్లుద్భవం బయ్యె ¹బ్రస్తుతింప, సమపదము లగువృత్తముల్పందములను.
- టీ. ఇవి అన్నియు ఉక్తాదిషడ్వింశతిచ్చందంబులకును ద్వితియాదిద్విగుణితంబు లై యొ
 క్కొక్కచందంబునం బుట్టినసమవృత్తసంఖ్యలకు గణితకాస్త్రోక్తసంజ్ఞలు గావున
 జ్యోతికాస్త్రానిససారంబున కుడినుండి యెడమకు పద్యక్రమంబున ఆయాసంజ్ఞలు
 లెక్కలువైచి యుగ్గడించి వామాదిగాను చెలిసికొనునది. 187

ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య.

- తే. ఛందమున నొక్కటను వృత్తసంఖ్య మడపి, రెండు వెలియ నుక్తాదిజవృత్తసంఖ్య
 యులుల నుత్కృతివృత్తసంఖ్యయును జేయ, సర్వసమవృత్తసంఖ్య భుజంగశయన.
- టీ. ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య అనగా ప్రథమచ్చందం బగునక్త మొదలుకొని యిన్నవ
 ఛందమువద్దికి ఈవెనుకటిఛందము అన్నిటియందును పుట్టినవృత్తములు అన్ని
 యు ఎన్ని యాయెనని యడుగంగా సరి చెప్పెడువిధము: వారు ఎన్నవఛందమువద్ది
 కడిగిన ఆఛందమునను బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య యినుమడించి ఆలెక్కలో రెండు
 దీసివేయగా నెంత లెక్కనిలిచె నన్నిసమవృత్తములు మొదలిఛందమువద్దనుంచి
 వారడిగిన దానివద్దికి ఆయె నని చెప్పెడిది. ఉక్తాదిషడ్వింశతిచ్చందంబుల నన్నిం
 టను పుట్టినసమవృత్తములన్నియు కలయఁ గూడ నెన్ని యయ్యె నని యడిగిన సరి
 చెప్పెడువిధము: మునుపటివలె నే కడపటిఛందమగునుత్కృతియందుఁబుట్టినసమవృ

త్తసంఖ్య రెట్టించి అందులోను రెండు కడకు దీయంగా ఎన్ని నిలిచె నన్ని సమవ్య
త్తములు ఇరువదాఱుచందములయందును బుట్టిన పని చెప్పవది. 139

క. పదుమూడుగోటులును నలు,బదిరెండును లక్ష లవలఁ బదియే డ్వేలుక్
దుది నేడునూటిపై నిరు,వదియాఱు సహస్రస్య త్తపద్యములు హరి. 140
లే అందులో నొకకొన్ని వేదాంగమైన, ఛందమునఁ బల్కఁబడి యుండె నందులోనఁ
గొన్ని తెనుఁగుగఁ జేసె భీమన్న మొదల, నవియే ఇనఁ జెప్పకొని రసంతాదికవులు.

?. ప్రస్తారప్రత్యయము.

సీ. పరఁగ నేఛందంబు ప్ర స్తరింపు మటన్న నాఛందమునఁ బుట్టినట్టిసవ్య
సమవ్య త్తసంఖ్యకు సమ మగునందాఁక దొంతిగాఁ క్రిందుక్రిందులను వ్రాయ
నగు మీఁదగురువును నాక్రింద లఘువును నొప్పారఁ బొలుబంతి నొక్కటాకటి
తరువాత నది మొద ల్దప్పక రెట్టించి ఛంద మెన్నవ దన్ని చాళ్లుగాఁగఁ
తే. పొడవునకు నడ్డవరుసలు పొడగ నిలువ, నందనందన వేడినఁచంద మగును
ధారుణిమండలమునఁ బ్రస్తారమనుచు, దీనినామంబు కవులచేఁ జేటవడియె. 142

టీక. ప్రస్తారప్రత్యయ మనఁగాను: ఇన్నవఛందంబునందు పుట్టినసమవ్య త్తంబులకు
ఏయేగణంబు లని యడుగఁగా సరి చెప్పెడువిధము. వారు ప్ర స్తరింపు మన్నఛం
దమునందు ఎన్ని సమవ్య త్తములు వుట్టె నన్ని గురులఘువులు దొంతరగా ఒకదాని
క్రింద నొకటి వ్రాయవది. అదియే ట్లనిన: తొలిదొంతరకు నొకగురువును నొక
లఘువును, రెండవదానికి రెండుగురువులును రెండులఘువులును, మూడవదానికి
నాలుగుగురువులును నాలుగులఘువులును, ఇటువలెనే యినుపొడించుచు ఎన్నవఛం
దమైన అన్ని నిడుద చాళ్లుగాను అడ్డవరుసలు సరిపోవునట్లుగాను పొడవునకును
వ్రాసి వా రెన్నవసమవ్య త్తమునకు నడిగిన అన్నవయడ్డవరుస నున్నగురులఘువులు
గణములు చేసి అవ్య త్తమునకు నొక్కొక్క-చరణమునకు ఆగణంబు లని చెప్పవది.

ప్రస్తారద్విగుణము.

క. అందముగా నేఛందము, క్రింద మఱియు నదియే నిలిపి రెండర్థములం
బొందుగ గురులఘువులకుడి, బందునఁ జెతినగము వ్రాయఁ బైఛంద మగుక్. 144
టీక. ఎదియేని యొకఛందము ప్ర స్తరించి యాఛందమే దాని తరువాతిదిగాను బ్ర
స్తరించు మనఁగాఁ బ్ర స్తరించెడివిధము. ఆఛందము క్రిందను తిరిగి ఆఛందమే
ప్ర స్తరించి కుడికడను మీఁదినుండి క్రిందుక్రిందులను నిడుపుగా సగముదనుక
గురువులును కడను సగము లఘువులును వ్రాసిన ఆమీఁదటిఛంద మవును. 145

3. నష్టలభిప్రత్యయము.

సీ. జలజాత యిన్నవచందగుబులోపల నిన్నవసమవృత్త మెట్టి దనిన
 నావృత్తసంఖ్య వా నందంద యర్థించి వ్రాయంగ దిగుదానివైపు చెలిసి
 సరిలెక్క లేడనెడ సగము గావించుచేతల నెల్ల నొక్కొక్కలఘువు నిలిపి
 వి. మంబులను బాలు వెలయు మఱొక్కటి, గలిపి యర్థము సేయుకాలములను
 తే. గురుశుభాకార యొక్కొక్కగురువు నిడుచు, నడిగి రెన్నవచందమునందు వారు
 దన్ను గురువులు లఘువులు నన్నియైన, మాననగు నష్టలభి రమాసహాయ 146

టీక. నష్టలభిప్రత్యయ మనఁగా: ఇన్నవచందంబున ఇన్నవసమవృత్త మనకు నేయేగణం
 బు లని యడుగఁగా సరి చెప్పవిధము. వా రెన్నవసమవృత్త మడిగిన నన్నవలెక్క
 నుండి తేపతేపకు నర్థించుకొనుచును గురులఘువులు వ్రాయునది. అది యెట్లన్నను:
 సరిలెక్క యర్థించునప్పు డెల్లను ఒక్కొక్కలఘువు పెట్టునది. తేసిలెక్కయైన
 పు డర్థించుటకుఁ బాలుపోదు గనుక మఱి యొక్కటి కలియఁ గూడి సరిగాఁ జే
 ని యర్థించునది. ఒకటి కూడి యర్థించునపు డెల్లను నొక్కొక్కగురువు పెట్టునది.
 తన్ను వారెన్నవచందములోనిసమవృత్త మడిగిన అన్నియగునట్లుగాను గురులఘు
 వులు వ్రాసి అవి గణములు చేసి ఆచందమున అన్నవసమవృత్తమనకు ఒక్కొక్క
 పాదమునకు అవి గణము లని చెప్పనది. 147

4. వృత్తోద్దిష్టప్రత్యయము.

సీ. తనయిచ్చ వచ్చినట్లును గురులఘువులు జగత్పై నడ్డచాలుగ లిఖించి
 యేచందమునఁ బుట్టె నెన్నవసమవృత్త మిది యన్న నొక్కఁడు మొదలుగాఁగ
 రెట్టించుచును వానిక్రిందను లెక్కలు వరుస దప్పక యుండ వైచియందు
 లఘువులక్రింది వెల్లను గూడి వెండియు నొక్కటి కిగలుపుక యుగ్గళింప
 ఆ. నైవృత్తసంఖ్య మది గురులఘువుల, సంఖ్య చందమునకు సంఖ్య యిట్లు
 చెలిసి చెప్పవలయు దీని వృత్తోద్దిష్ట, మండు ప్రత్యయజ్ఞా లంబులాత్. 148

టీక. ఉద్దిష్టప్రత్యయ మనఁగా: దనమనస్సునకు వచ్చినట్లు గురువులఘువులు అడ్డ
 చాలుగా వ్రాసి యిది యేచందమునఁ బుట్టినది, ఆచందమునందెది యెన్నవసమ
 వృత్తము అనియడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. అతఁడు వ్రాసినగురులఘువులక్రిందను
 వరుసకును ఒకటి మొదలుకొని లెక్క లినుమడించి వ్రాసి వానిలోపలను గురువుల
 క్రిందివి అన్నియఁ విడిచిపెట్టి లఘువులక్రిందిలెక్క అన్నియఁ గలయఁ గూడి

అంగులోపలను మఱి యొకటి కలిపిన నెన్ని ఆయెనో అన్నవృత్త మునునది. ఆతఁడు వ్రాసిన గురలముపు లెన్ని యైన అన్నవచందమునః బట్టికది యనునది. ఇరువదియఁటిలోపల నెన్ని గురలముపులు వ్రాసినను ఇటు - లెనే వ్రాపి నని చెప్పనది.

149

వి. బిఘుగురుక్రియాస్త్రశ్లోకము.

సీ. రెండిండ్లు వ్రాసి యాక్రింద వెంబడి నీరుమేల నొక్కొక్కయిల్లు మించి యుండు
మొదలనుచిగురు నిరువదియఁజాడవీధులముచ్చి రెండుకొప్పులను గల్గు
గీముల నన్నింట సోముల నడి మధ్యగృహములయందుఁ జ్రేయిండ్లరెంటు
నిలుచులెక్కలు గూడి విలిఖింప సిమేచక్రపార్శ్వద్వంద్వంజనదనగాలను

తే. వెలయునవి సర్వగురులమువృత్తసంఖ్య
లగు ద్వితీయాదిగృహములయందుఁ దనరు
సంఖ్య లేకాదిలఘువృత్తసంఖ్య లయ్యె
నన్నియును వానివృత్తసంఖ్య లగుఁ గృష్ణ.

150

టీక. మేరుచక్ర మనఁగా: ఇన్నవచందమునందు ఎన్నే నిలఘువులవృత్తములు ఎన్నియని యడిగిన సరిచెప్పిడివిధము. మొదల అడ్డవీధిగా రెండిండ్లు వ్రాసి యాక్రిందను వెంబడిగాను రెండుపార్శ్వములయందును ఒక్కొక్కయిల్లు మించియుండు నట్లుగా మొదటివీధిలోగూడ నిరువదియఁజాడవీధులుగా గీటులు తీచిచి యుభయపార్శ్వములయందు మించియున్న కడపటియిండ్లను మీడియిండ్లు మొదలు కొని యన్నియిండ్లను దప్పకుండను ఒక్కట్లు పెట్టి మీడివీధి నున్న లెక్కలక్రిందను దిగువవీధియందు నిడుపుగా ఒక్కొక్కయింటను ఆలెక్కలకుఁ గ్రింద నుండునట్లుగా వ్రాయునది. ఇటుల వ్రాయఁగా మీడివీధికంటెఁ గ్రిందివీధి ఒక్కొక్కయి లైక్కున అవుమను వచ్చును. ఈక్రమమున వ్రాయఁగా ఈమేరుచక్రమునందుఁ జైవీధి మొదలుగా అడ్డవీధు లన్నియు ఉక్త మొదలైనయిరువదియాఱు చందములను గ్రమముననే యవును. అవీధులయందు మొదలియిండ్లనున్నయొక్కటొక్కటియు సర్వగురువృత్తములు. తుదియిండ్లనున్న ఒక్కొక్కటియు సర్వలఘువృత్తములు. రెండవయిండ్ల నెన్ని యుండిన అన్ని ఒంటిలఘువృత్తములు. మూడవయిండ్లని రెండేసిలఘువులవి. నాలవయిండ్లని మూడేసిలఘువులవి. ఈప్రకారముననే ముందరను అన్నియిండ్లకు నని తెలిసికొనునది. అవీధిని నున్న లెక్క లన్నియుఁ గలయఁ గూడ ఆచందమునఁ బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య

యవును. వా రెన్నవచందమున కడిగిన అన్నవయడ్డవీధి చూచి యిప్పుడు చెప్పిన చొప్పున సరి చెప్పవది. ఏచందముదనుకను వ్రాయు మన్నను ఆచందముదనుక వ్రాయ వచ్చును.

151

లగనిర్ణయశకటచక్రము.

సీ. ఒకమందిరంబులో నొకలెక్కవైచి యాదిగున నడ్డంబిండ్లు దిద్దుకొనుచుఁ గ్రమతఁ బైవీధిలెక్కలు ద్విగుణింపుచుఁ దొలుసారి యవి యెల్లఁ గలుపు వ్రాసి వెండియు రెట్టించువేళ నొక్కొక్కటి విడిచి వ్రాయుచు దాని వృత్తసంఖ్య కచ్చెచ్చిన మానును నీరీతి నావృత్తసంఖ్యప జ్ఞికిఁ దొలినదనమునను

తే. నిలుచునందాఁక బంతు లెన్నన్నివ్రాయ
శకటచక్రంబు నాఁగఁ బ్రశస్త మయ్యె
వరుస నాద్యంతములు సర్వగురులఘువులు
కడను వేకాదిలఘునియు క్తంబు లిందు.

152

టీక. శకటచక్ర మనఁగా: ఇన్నవచందమునందు ఒకలఘు వాదిగా ఎన్నే నిలఘువృత్తములు. ఎన్నన వెన్నవయవి యని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. వారడీనచందమువృత్తసంఖ్యనిర్ణయించుకొని ముందుగాను ఒకయిల్లువ్రాసి యాయెంటు లెక్కయొక్కటి వైచి దానిక్రిందనుండి యడ్డముగా ఇండ్లు వ్రాసికొంచు ఆయిండ్లలో వానికి మీఁద నున్న యడ్డవీధియిండ్ల మొదలియిల్లు మొదలుకొని వరుస వెంబడి నొక్కొక్కయింట నున్న లెక్క సారెసారెకు నినుమడించుకొంచు వ్రాయుచు వచ్చునది. అది యెట్లంటే: తొలుసారి ద్విగుణించునపు డెంతలెక్క యైనను అంతయవ్రాయునది. అంతటనుంచి అవి యెన్ని మాఱు లినుమడించినను ఒక్కటొక్కటి కడకుం బుచ్చి చిక్కినలెక్క వేయునది. ఇటువలెను వ్రాయ నాచందంబునం బుట్టినవృత్తసంఖ్య యెప్పుడు మించునో అప్పు డది విడిచి మీఁదివీధిని అతరువాతను ఇండ్లలెక్కలు ఒక్కటొక్కటి యిప్పుడు వ్రాసినట్లే రెట్టించుచును వ్రాయునది. ఏదియైనను వృత్తసంఖ్యకు నధిక మయ్యేనేని అది విడిచిపెట్టునది. పైవీధిలెక్కలయ్యేనేని అంతటను అవీధిని వ్రాయక చాలించునది. ఇప్పుడు వ్రాసినబంతిలెక్కలు మనుషటియట్లనే చేయునది. ఆక్రింద తిరుగాను ఇండ్లు వ్రాసి ఆయిండ్లలో నిప్పటివలెనే లెక్క నిలుపునది. ఇటువలెనే ఒక్కొక్కబంతి వ్రాసి అదిచూచి దానిదిగువను మఱొక్కబంతివ్రాయుచునురాఁగా బంతికి మొదలియింట ఆచందమునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య యొక్కడ వచ్చిన నక్కడనుండి వ్రాయక మానునది. ఈతిరునవ్రాసిన ఏయింటనువచ్చినలెక్క¹రాక వచ్చును. దీనిపేరు శకటచక్ర మని

పించుకొనును. ఈచక్రమానందు మొదటిబంతిది సర్వగురువృత్తము. కడపటిబంతి యొంతయుండినను అన్నవయది సర్వలఘువృత్తము. రెండవబంతియింద్ల ఎన్నియుండిన అన్నవయది ఒంటిలఘువృత్తములు. మూడవయడ్డవిధిని నెన్నియుండిన అన్నవయది రెండేసిలఘువులవృత్తములు. నాల్గవచాలున నెన్నియుండిన అన్నవయది మూడు మాత్రలు గలవృత్తములు. ఈచక్రమానన మందర ఎన్నిబంతి లన్నను రెండవ బంతి మొదలుగా బంతిబంతికి ఒక్కొక్కలఘు వెక్కువయని తెలిసికొనునది. ఇండ్లు అన్నియురెక్కింప ఎన్ని ఆయినవో అన్నివృత్తము లాఛందమానం బుట్టిన వని యెఱుఁగునది. ఈరెండుచక్రంబులయందును జెప్పిన లఘుసంఖ్యఛందస్సంఖ్య లో తివిసివేయఁగాను ఎన్ని మిగిలిన నన్నిగురువులు ఆయావృత్తములకు గలవు గాన ఈచక్రములు రెండును లఘుగురుక్రియాచక్రములని యనంబడును. కొందఱు లగనిరయచక్రమందురు.

153

6. అధ్యభాగప్రత్యయము.

క. నందనుత అధ్యభాగము

ఛందస్సంఖ్యయును వృత్తసంఖ్యయు రెంటికై

బాందుగ గుణించి యొక్కటి

యందుఁ దిగియ నెన్ని యన్ని యంగుళములగుకై.

154

టీ. అధ్యభాగప్రత్యయ మనఁగా : ఇన్నవఛందము ప్రస్తరించుటకు ఎన్నియంగుళములపాడవుభూమి కావలె నని అడిగిన సరిచెప్పెడువిధము. ఎన్నవఛందమున కడిగిన నంతయు రెక్కపెట్టి యందులో ఆఛందమునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య గలియఁగూడి యినుమడించి యందులో ఒకటి తివిసి వేయఁగా నెంతయైనదో అన్ని యంగుళములపాడవు భూమి ఆ ఛందమానకుఁ బ్రస్తరించుటకుఁ గావలె నని చెప్పినది.

155

సమవృత్తసంఖ్యాజ్ఞానము.

అయిదవఛందమునం దెన్నిసమవృత్తములు

పుట్టిన వని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

UUUUU
౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬

ఈకడపలిరెక్క పదునాఱునరెట్టించిన ముప్పదిరెండు ఆయెను. అటుగనుక విదవఛందమానందు ముప్పదిరెండుసమవృత్తములు పుట్టిన వని చెప్పెడిది. ఏఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. ప్రస్తరించి చూచిన అన్నివృత్తములే పుట్టుచున్నవి.

156

పంచమచ్చందమునకుఁ బ్రస్తారము.

UUUUU	౧	UUUUU	౧౭
UUUUU	౨	UUUUU	౧౮
UUUUU	౩	UUUUU	౧౯
UUUUU	౪	UUUUU	౨౦
UUUUU	౫	UUUUU	౨౧
UUUUU	౬	UUUUU	౨౨
UUUUU	౭	UUUUU	౨౩
UUUUU	౮	UUUUU	౨౪
UUUUU	౯	UUUUU	౨౫
UUUUU	౧౦	UUUUU	౨౬
UUUUU	౧౧	UUUUU	౨౭
UUUUU	౧౨	UUUUU	౨౮
UUUUU	౧౩	UUUUU	౨౯
UUUUU	౧౪	UUUUU	౩౦
UUUUU	౧౫	UUUUU	౩౧
UUUUU	౧౬	UUUUU	౩౨

పంచమచ్చందము ప్రస్తరించినాను. ముప్పదిరెండుసమవృత్తములేవుట్టెను.

ఛందస్సంఖ్య.	సమవృత్తసంఖ్య.	ఛందస్సంఖ్య.	సమవృత్తసంఖ్య.
౧ ఉ కయందు	౨	౧౪ శక్వరియందు	౧౬౩౮౪
౨ ఆత్మక	౪	౧౫ అతిశక్వరి	౩౨౭౬౮
౩ మధ్య	౮	౧౬ ఆప్తి	౬౫౫౩౬
౪ ప్రతిష్ఠ	౧౬	౧౭ అత్యప్తి	౧౩౧౦౭౨
౫ సుప్రతిష్ఠ	౩౨	౧౮ ధృతి	౨౬౨౧౪౪
౬ గాయత్రి	౬౪	౧౯ అతిధృతి	౫౨౪౨౮౮
౭ ఉస్తిక్కు	౧౨౮	౨౦ కృతి	౧౦౪౮౫౭౬
౮ అనుష్టుప్	౨౫౬	౨౧ ప్రకృతి	౨౦౯౭౧౫౨
౯ బృహతి	౫౧౨	౨౨ ఆకృతి	౪౧౯౪౩౦౪
౧౦ పక్షి	౧౦౨౪	౨౩ వికృతి	౮౩౮౮౬౦౮
౧౧ త్రిష్టుప్	౨౦౪౮	౨౪ సంకృతి	౧౬౭౭౭౨౧౬
౧౨ జగతి	౪౦౯౬	౨౫ అభికృతి	౩౩౫౫౪౪౩౨
౧౩ అతిజగతి	౮౧౯౨	౨౬ ఉత్కృతి	౬౭౧౦౮౮౬౪

ఇవి యన్నియుఁ గలియఁగూడిన సర్వసమవృత్తసంఖ్యయగును.

వెరసి ౧౩౪౨౧౭౨౬

ఉక్తాప్రభృతీచ్ఛందోహిత వృత్తసంఖ్యావివేకము.

ప్రథమచ్ఛందం బగున క్తమొదలుకొని చతుర్థచ్ఛందమువఱకు నీలాగుఛందముల యందుఁ బుట్టినసమవృత్తము లన్నియు నెన్నియాయె నని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

నాలవఛందమువృత్తసంఖ్య.

UUUU
౧ ౨ ౪ ౮

¹పదునాఱుసమవృత్తములు పుట్టెను.

ఈవృత్తసంఖ్య యినుమడించిన ముప్పదిరెండాయెను. అందులోను రెండుపుచ్చిన ముప్పది గనుక ఉక్తనుండి ప్రతివృత్తికి నాలుగుఛందములయందును 30 సమవృత్తములు పుట్టినవి. ఏఛందమువఱకు అడిగిన నిటువలెనే చూచునది. వెరసివేసి కూడినను సరే.

158

సర్వవృత్తసంఖ్య.

²ఇరువదియాఱుఛందములయందును ఏన్ని సమవృత్తములుపుట్టె నన సరిచెప్పెడువిధము. ఈఉత్కృతిచ్ఛందమువృత్తసంఖ్య మనుపటివలె ద్విగుణించి రెండుతివిచి వైచిన ౧౩౪౨౧౭౩౨౬ అయెను. కనుక ఇరువదాఱుఛందములయందును ఇన్ని సమవృత్తములు పుట్టె నని చెప్పవని వెరసివేసి కూడినను సరి.

159

వృత్తప్రస్తారవిధము.

నాలవఛందం బగు ప్రతిష్ఠయందుఁ బుట్టినసమవృత్తంబుల

కేయగణంబు లని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

UUUU	౧ మగము	UUUU	౯ మలఘువు
UUUU	౨ యగము	UUU	౧౦ యలము
UUUU	౩ రగము	UUU	౧౧ రలము
UUUU	౪ సగము	UU	౧౨ సలము
UUUU	౫ తగము	UU	౧౩ తలము
UUUU	౬ జగము	U	౧౪ జలము
UUUU	౭ భగము	U	౧౫ భలము
UUUU	౮ వగము		౧౬ నలము

ఇవియన్నియు అడ్డబంతులుగాఁజేసి ఆయాబంతిసమవృత్తమునకు ఆయాగణంబు లనునది నాలుగుపాదములకును అగణములే యని చెప్పవని. ఏఛందమునకడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది.

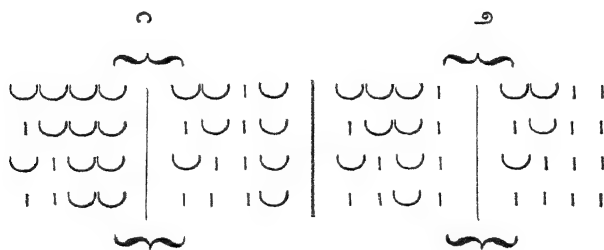
160

ద్విగుణ ప్రస్తార లేఖన క్రమము.

మూడవ ఛందమునకుఁ బ్రస్తార ద్విగుణము.

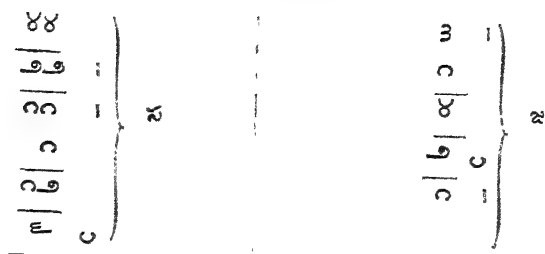
UUU మగణము	౧	UUU మగణము	౧
U UU యగణము	౨	U UU యగణము	౨
UU U రగణము	౩	UU U రగణము	౩
U UU సగణము	౪	U UU సగణము	౪
UU U తగణము	౫	UU U తగణము	౫
U UU జగణము	౬	U UU జగణము	౬
UU U భగణము	౭	UU U భగణము	౭
U UU నగణము	౮	U UU నగణము	౮

ఈ మూడవ ఛందము నాలవయదిగాఁ బ్రస్తరించు విధము. ఒక ప్రతికడ గురువును లఘువును వ్రాయునది. ఏ ఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. 161

సప్తవృత్త ప్రస్తారము.

అఱవ ఛందమున నలవది నాల్గవది సమవృత్తమునకు నేరేగణము అని యడిగిన సరి చెప్పెడివిధము. వారు నలవది నాల్గవది యడిగిరి గనుక సరిలెక్క గనుక నవి యర్థించి లఘువు పెట్టునది. నిలిచినయిరువది రెండును సరిగనుక నవి యర్థించి లఘువుంచునది. చిక్కిన పదునొకొండును బేసిగనుక మఱియొకటి కలియఁగూడి పండ్రెండు చేసి యర్థించి గురువు పెట్టునది. మిగిలినయాఱును సరిగనుక నవి యర్థించి లఘువు పెట్టునది. ఉన్న మూడును బేసిగనుక మఱియొకటి గూర్చి నాల్గవది యవి యర్థించి గురువు పెట్టునది. కడవ్వరెండును సరిగనుక నవి యర్థించి లఘువు పెట్టునది వా రొఱవ ఛందమున కడిగిరి గనుక గురులఘువు లాఱునఁ జాలింపవలయు. ఏవృత్త మడిగినను నిటువలెనే సరి చెప్పవలయును.

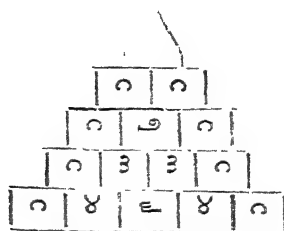

ఆజివభంకమునకుఁ బ్రస్తారము.

UUUUUU	౧	UUUUUU	౨౩
UUUUUU	౨	UUUUUU	౨౪
UUUUUU	౩	UUUUUU	౨౫
UUUUUU	౪	UUUUUU	౨౬
UUUUUU	౫	UUUUUU	౨౭
UUUUUU	౬	UUUUUU	౨౮
UUUUUU	౭	UUUUUU	౨౯
UUUUUU	౮	UUUUUU	౩౦
UUUUUU	౯	UUUUUU	౩౧
UUUUUU	౧౦	UUUUUU	౩౨
UUUUUU	౧౧	UUUUUU	౩౩
UUUUUU	౧౨	UUUUUU	౩౪
UUUUUU	౧౩	UUUUUU	౩౫
UUUUUU	౧౪	UUUUUU	౩౬
UUUUUU	౧౫	UUUUUU	౩౭
UUUUUU	౧౬	UUUUUU	౩౮
UUUUUU	౧౭	UUUUUU	౩౯
UUUUUU	౧౮	UUUUUU	౪౦
UUUUUU	౧౯	UUUUUU	౪౧
UUUUUU	౨౦	UUUUUU	౪౨
UUUUUU	౨౧	UUUUUU	౪౩
UUUUUU	౨౨	UUUUUU	౪౪

మేఘచక్రార్థము.

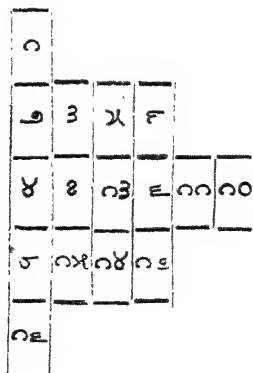
నాలవ ఛందమునకు ఎన్నే నీలఘువుల వృత్తములు ఎన్నెన్ని పుటైననగా సరి చెప్పెడువిధము. వీధిపీఠి ఒక్కొక్క ఛందము గనుక ఈ చక్రమునకు నాలుగడ్డచాళ్లు గాన నాలవ ఛందము పర్వంతము అయ్యెను. దీని నాలుగవ బంతి చూచి చెప్పవచ్చు. 164

నాలవ బంతి మొదలింటి దొకటియు స్వగురువృత్తము. రెండవ బంతి నాలుగును ఒంటి లఘువృత్తములు. మూడవ బంతి యాఱును రెండే నీలఘువుల వృత్తములు. నాలవ బంతి నాలుగును మూడే నీలఘువుల వృత్తములు కడపరి బంతి దొకటియు నాలుగులఘువుల స్వలఘువుల వృత్తము. 165

శకటచక్రార్థము.

ప్రతిష్ఠా ఛందమునందు ఎన్నే నీలఘువుల వృత్తములు ఎన్నవయెన్నవయవి యని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. 166

ఈ చక్రమునందు మీఁది బంతి దొకటియు నాలుగుగురువుల స్వగురువృత్తము

రెండవఃకుడపీఠినున్న ౨ వది, ౩ వది, ౫ వది, ౯ వది ఒంటిలఘువృత్తములు. మూడవఃచాలున నున్న ౪ వది, ౭ వది, ౧౩ వది, ౧౬ వది, ౧౧ వది, ౧౦ వదియు రెండేసి లఘువులవి. నాలుగవఃబంతి నున్న ౧౨ వది, ౧౫ వది, ౧౮ వది, ౧౨ వది, మూడేసి సిలిఘువుల వృత్తములు. కడపటి ౧౬ వది యొక్కటియు నాలుగులఘువుల సర్వ లఘువృత్తము.

167

పద్యలక్ష్యోపయోగినంజ్ఞలు.

ఉక్తాఛందం బొక్కయత్కరంబుననుండి యొండొంటికివచ్చునక్షరంబు పడ్డిం కాక్షరపర్యంతంబుగా జరుగు నంచు నుక్తకుఁ బ్రతిపాద మేకాక్షరం బౌను. 168

ఛందస్సంఖ్యలు.	వృత్తసంఖ్యలు.	ఛందస్సంఖ్యలు.	వృత్తసంఖ్యలు.
౧ శ్రీవృత్తము	౧	౭ లోల	౨౪
౨ శ్రీవృత్తము	౨	హంసమాల	౨౫
౩ నారీవృత్తము	౩	మదరేఖ	౨౬
మృగి	౪	కుమారలలిత	౨౭
వినయ	౫	సరసిజము	౨౮
౪ కన్య	౬	విభూతి	౨౯
ప్రీడ	౭	మధుమతి	౩౦
సుకాంతి	౮	మదనవిలసిత	౩౧
బింబము	౯	౮ విద్యున్నాల	౩౨
౫ శ్రీతి	౧౦	విరానము	౩౩
త్రగుణ	౧౧	విమానము	౩౪
నతి	౧౨	సింహరేఖ	౩౫
పక్షి (సుందరి)	౧౩	చిత్రపదము	౩౬
నంద	౧౪	హంసరతము	౩౭
అంబుజ	౧౫	నారాచము	౩౮
౬ సావిత్రి	౧౬	ప్రమాణి	౩౯
విచిత్ర	౧౭	నాగరము	౪౦
తనుమధ్య	౧౮	మాణవకము	౪౧
చంద్రవదన	౧౯	సమాని	౪౨
శశివదన	౨౦	౯ భుజంగశిశురతము	౪౩
సురత	౨౧	ఉత్సుకము	౪౪
వసుధ	౨౨	భద్రకము	౪౫
వసుమతి	౨౩	హలముఖి	౪౬
		౧౦ పణవము	౪౭

మయూరసారి (మయూర భాషిణి)	౪౮	ఉపనితము (శిఖండిరుతము)	2౮
రసాలి	౪౯	(శ్రీ)	
రుగ్గ వతి	౫౦	ఏకరూప	౩౯
చంపకమాలి	౫౧	చంద్రిక	౪౦
మణిరంగము	౫౨	౧౨ స్రగ్విణి	౪౧
మత్త (హంసశ్రేణి)	౫౩	భుజంగ ప్రయాతము	౪౨
కాముది	౫౪	తోటకము	౪౩
భోగివిలసితము (విలసితము)	౫౫	జలధరమాల	౪౪
మనోరమ	౫౬	వంశ సము	౪౫
శుద్ధవిరాటి	౫౭	ఇంద్ర వంశము	౪౬
నందిని	౫౮	దుత విలంబితము	౪౭
పక్షి	౫౯	తోడకము (తామరసము)	౪౮
౧౦ ఇంద్రవజ్ర	౬౦	ప్రియంబద	౪౯
ఉపేంద్రవజ్ర	౬౧	ప్రమితాక్షర	౫౦
ఉపనిత	౬౨	జలోద్ధతగతి	౫౧
దోడకము	౬౩	విశ్వజేవి	౫౨
రథోద్ధత (పరాంతిక)	౬౪	చంద్రవర్త	౫౩
భద్రిక	౬౫	ప్రహేయము	౫౪
స్వాగతము	౬౬	ప్రమదితవదన	౫౫
కాంతి	౬౭	కుసుమవిచిత్రము	౫౬
శ్రేణి	౬౮	మణిమాల	౫౭
వాత్సోర్తి	౬౯	మేఘవిలసితము	౫౮
కలితాంతము (గీతాలంబనము)	౭౦	౧౩ మత్తమయూరము	౫౯
కాలిని	౭౧	ప్రహారిణి	౬౦
సుముఖ	౭౨	ప్రభాతిము	౬౧
భృమరవిలసితము	౭౩	జలదము	౬౨
వృత్త	౭౪	మంజుభాషిణి	౬౩
పృథ్వీ	౭౫	రుచిరము	౬౪
వృంత	౭౬	క్షమ	౬౫
మాక్తికమాల	౭౭	క్షప	౬౬
	౭౮	చంచరీకావళి	౬౭
		మత్తహంసిని	౬౮
		సుమంగలి	౬౯
	౭౯	౧౪ వనమయూరము	౭౦

వసంతతిలక		మదనదర్పణము	౧౩౬
సింహాస్పత		గజవిలసితము	౧౩౭
ఔదరి ని	౧౧౧	కిఖరిణి	౧౩౮
శోభావతి		పృథ్వి	౧౩౯
మధుమాధవి		హరిణి	౧౪౦
భూసుతము	౧౧౨	నర్మటము (కోకిలకాకము)	౧౪౧
సుందరి	౧౧౩	మందాక్రాంత	౧౪౨
ప్రహరణకలిక	౧౧౪	పాలాశదళము (త్వరితగతి)	౧౪౩
నవనందిని	౧౧౫	పంశపత్ర పత్ర	౧౪౪
అపరాజితము	౧౧౬	చంపకకేసరి	౧౪౫
అసంబాధ	౧౧౭	మత్తకోకిల	౧౪౬
కమలవిలసితము	౧౧౮	కుసుమితలతావల్లత	౧౪౭
౧౫ మాలిని	౧౧౯	నిశ	౧౪౮
సుకేసరము (భద్రకము)	౧౨౦	హరనర్తన	౧౪౯
మనోజ	౧౨౧	క్షౌహరము	౧౫౦
మణిభూషణము	౧౨౨	౧౯ శార్దూలవిక్రీడిత	౧౫౧
సుగంధి		తరళము	౧౫౨
(కాలిని)		మేఘవిన్నూర్జితము	౧౫౩
(చామరము)	౧౨౩	చంద్రకళ	౧౫౪
(ప్రకాంతి)		భూతిలకము	౧౫౫
ఇల	౧౨౪	కవికంత భూషణము	౧౫౬
చంద్రశేఖ	౧౨౫	౨౦ మత్తేభవిక్రీడితము	౧౫౭
నలిని	౧౨౬	ఉత్పలమాల	౧౫౮
అలసగతి	౧౨౭	అంబురుహము	౧౫౯
మణిగణినికరము	౧౨౮	ఖచరపుతము	౧౬౦
౧౬ ప్రియకాంత	౧౨౯	ప్రభాకలితము	౧౬౧
పంచచామరము	౧౩౦	౨౧ చంపకమాల	౧౬౨
పద్మకము	౧౩౧	నవమంజరి	౧౬౩
చంద్రశ్రీ	౧౩౨	లాటీవిటము	౧౬౪
మేదిని	౧౩౩	మణిమాల	౧౬౫
వాణి		కరిబ్బంహితము	౧౬౬
ఫలనదనము	౧౩౪	కనకలత	౧౬౭
అశ్వగతి	౧౩౫		

౨౨ మహాప్రగ్ధర	౧౬౮	౨౪ సరసిజము	౧౭౮
భద్రకము	౧౬౯	౨౫ చంద్రము	౧౭౯
మానిని	౧౭౦	౨౬ తన్వి	౧౮౦
వివికలిత	౧౭౧	౨౭ అష్టమూర్తి	౧౮౧
తురగము	౧౭౨	౨౮ బంధురము	౧౮౨
మద్రకము	౧౭౩	౨౯ భాస్కరవిలిసితము	౧౮౩
౨౩ కవిరాజవిరాజితము	౧౭౪	౩౦ ధరణీధరగతి	౧౮౪
అశ్వలిత	౧౭౫	౩౧ అభుజంగవిజృంభిత	౧౮౫
పద్మనాభము	౧౭౬	౩౨ వరాహ	౧౮౬
మత్తాశ్రీడ	౧౭౭	౩౩ మంగళమహాశ్రీ	౧౮౭

క. యతిగణనామస్తోత్రము, వితతంబుగ సలిపి గురుల వినుతించి తగ్గ
యతిగణనామయుతంబుగఁ, బతగధ్వజ తేటపఱుతుఁ బద్యవిధంబుల్. 169

క. సమవిషమవృత్తమణులకు, సమాద్రము లనంగఁ దనరి వడ్డింకతిభే
దములై నేదములకుఁ బాదములై ఛందంబు లొప్పిదము లగు వరుసఁ. 170

లే. జగతి సమవృత్త మెన్నవఛందమునను
సంభవము నొందు నన్నియక్షరము లమరుఁ
బదపదమునకు హెచ్చును గొడువ లేక
గణములను నొక్కభంగిని గానఁబడును. 171

అ. ఒంటికొలఁ గొంద ఊండఁ జేసిరి పాద, యుగముతోడ గొంద ఊండఁ జేసి
రేసు సకలవృత్తవృత్తుల నడిపింతు, నాల్గుపాదముల జనంబు వొగడ. 172

క. ఒకకొలను రెండడుగులఁ, బ్రకటంబుగ గ్రంథవిప్రభయంబునఁ బూ
ర్వకవులవలెఁ జెప్పిన లేఖకుఁ డొకలిఫి విడువఁ దప్పఁ గనఁ దర మగునే. 173

క. నేను రచించినవృత్తివి,తానములో నొకట రెంటుఁ దప్పండిన వి
ద్యానిధులు కడమపదములలో నారసి యతులు గణములును చెలియఁ దగున్. 174

లే. ఆడుగులకు వర్ణములు గొంచె మగుటఁజేసి
యందు నుక్తప్రభృతినవచ్చందములను
బాడము వృత్తములకు నెల్లవడులు లేవు
నాల్గుపదములఁ బ్రాసము ల్పడఁచుఁ గాని. 175

క. గురులఘుగణసంజ్ఞ లయ,క్షరములు దీర్ఘంబు లైనఁ జను నవి రెండై
పరువడి సంయుక్తములై, పరఁగిన నవి రెండు నెన్నఁబడు వెంబడి గాన్. 176

౫. ప్రథమచ్ఛందం బగుశత్రయందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నొక్కొక్కయక్షరం బై రెండువృత్తంబులు వుట్టె నందు శ్రీ యనువృత్తము.

శ్రీవృత్తము. ౧-౧

౮ గ.

శ్రీ

గో

పా

లా

ద్వితీయచ్ఛందంబగు నత్యుక్తయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు రెండేసి యక్షరంబు లై నాల్గు వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

శ్రీవృత్తము. ౨-౧

౮౮ గగము.

శ్రీనా

గానీ

త్తాని

పూనుక.

తృతీయచ్ఛందం బగుమధ్యయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు మూడేసియక్షరంబు లై యొనిమిది వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

నానీ. ౩-౧

౮౮౮ మగణము.

శ్రీనాథుక

నే నెంతుక

మా నొప్పం

గా నాదిక.

మృగీ. ౩-౩

౮౮౮ రగణము.

భూమిలో

రా మహా

ద్వామ మా

దా వృగిక.

అందు వినయవృత్తము. ౩-౪

౮౮౮ సగణము.

వినయం

బనగా

జను సా

ననఘా.

చతురచ్ఛందం బగు ప్రతిష్ఠయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు నాలుగేసియక్షరంబు లై ౧౬ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

కన్య. ౪-౧

౮౮౮౮ మగ.

భావింప న్నా

గావాప్తి న్

న్యావృత్తంబీ

శేవన్మొల్పుక.

వీడ. ౪-౨

౮౮౮౮౮ య ౮ గ.

యగల్ చెప్పం

దగు నీర్విడక

వగోద్ధరా

జగద్భరా.

సుకాంతి. ౪-౬

౮౮౮౮౮ జ ౮ గ.

జకారముక

గకారముక

సుకాంతిక

శుకస్తుతా.

వింబ. ౪-౭

౮౮౮౮౮ భ ౮ గ.

ఇమ్మహిలో

గ్రమ్మ భగల్

వింబమునం

గంబుధరా.

పంచమచ్ఛందం బగును ప్రతివ్యయందుఁబ్ర
తిపాదంబునకు నెదేసియత్కరంబుల ము
ప్పదిరెండువృత్తంబులు వుట్టె నందు:-

ప్రీతి. ౫-౩

|| || ర || || గగ.

ప్రీతికి నే షా
న్యతగద్వంద్వం
బై తగుణ దైత్య
రాతివర్తింపక.

ప్రగుణ. ౫-౪

|| || స || || గగ.

ప్రగుణాఖ్యం బా
ప్రగుణ జెప్పంగా
సగగాస క్తిక
నిగమస్తుత్య.

సతి. ౫-౬

|| || || గగము.

క్షీతిం జగాసం
గతిం దనర్చక
సతీసువృత్తం
బతిప్రసిద్ధా.

పజ్జీ- (నుందరి). ౫-౭

|| || భ || || గగము.

ఏకభక్తారం
బేకగగంబుక
గ్గోనుం బజ్జీక
క్తికమలాక్షా.

నంద. ౫-౮౩

|| || త || || గగము.

దేవసుత నం
దావృత్తమునక
తేవ న్నిలుపం
గా నచ్చుం దనల్.

అంబుజము. ౫-౮౪

|| || భ || || లగము.

ఇమ్మల భక్తా
రమ్మ లగయు

క్తిం బరగుం దా
సంబుజమనక.

వ. పంచచ్ఛందం బగుగాయత్రి యందుఁబ్ర
తిపాదంబునకు నాతీసియత్కరంబు లై
యటువది నాల్గువృత్తంబులు వుట్టెనందు:

సావిత్రి. ౬-౧

|| || మ || || మ.

గోవిందస్తోత్రంబుల్
దైవారు న్నాయుక్తిక
సావిత్రివృత్తంబుల్
గావింపంగా నొప్పుక.

విచిత్ర. ౬-౧౦.

|| || య || || య.

తనర్చు న్నిచిత్రం
బనంగా యయాప్తిక
ఘనశ్యామగాత్రా
మునిస్తోత్రపాత్రా.

తనుమధ్య. ౬-౧౩

|| || త || || యగణము.

కామేపలివాసుక

మే మెంతు మనంగక

స్వామీ తనుమధ్యక

భూమిక దయ లొప్పుక.

చంద్రవదన. ౬-౧౪

|| || భ || || య.

చంద్రవదనక దే

వేంద్రవినుతా ని

స్తంద్ర తేభయంబుల్

సాంద్రముగఁ జెప్పుక.

శశివదన. ౧-౧౭

||| న | ||| య.

శశివదనాఖ్యుక్
విశదములయ్యెక్
దిశల నయంబుల్
దశముఖువైరి.

* సురలత. ౧-౧౭

||| న | ||| య.

మరహరుఁ దేవే
మరుకుచ నాఁగా
ధరణి నయంబుల్
సురలత కొప్పుక్.
అందు వసుధావృత్తము
వసుధ. ౧-౨౦

||| స ||| స.

వసుదేవసుతుక్
భాసఁగింపు మనక్
వసుధావ్యాయ మిం
పెసఁగుక్ ససలక్.

వసుమతి. ౧-౨౧

||| త ||| స.

బృందావనవిహా
రిం దర్శించెద నం

చందు నృసుమతిం

బొందింతురు తనల్

న. సత్తమచ్ఛందం బగునుష్టిక్ష్మనందుఁ
తిపాదంబునకు నేడేనియత్తరంబు లై
నూట యిరువది యెనిమిది వృత్తములు
పుట్టె నందు:—

లోల. ౩-౧౦

||| య ||| య ||| గ.

ధరిత్రీ సుతారాతిక్
సహజాతపత్రాక్షుక్
హరిక్ యాగలక్ లోలక్
గరం బొప్ప వర్ణింతుక్.

హంసమాల. ౩-౨౦

||| స ||| స ||| గ.

సరగంబుల్ రచింపక్
బరఁగుక్ హంసమాలా
నరసింహవతారా
సురవిద్విద్విదారా.

మదరేఖ ౨-౨౫

||| మ ||| స ||| గ.

గోపాలాఖ్యుఁడు నిచ్చల్, మా హాలం గలఁ డంచుక్
యాపింప వస్తగంబుల్, దీపించు న్నదరేఖక్.

కుమారలలిత ౨-౩౦

||| జ ||| స ||| గ.

సుమాయుధసిభాంశా, రమాహృదయనాథా
కుమారలలితావృత్త మొప్పు జనగా ప్తిక్.

* 'సురలత' కును, 'శశివదన'కును భేదములేదు. కాబట్టి అక్షరమును మరలఁ
జూప ననవసరము.

సరసిజము ౭-౩౧

|| భ || స || గ.

కోరి సరసిజం బిం, పారు భసగయుక్తి
సారదసుతిపాత్రా, సీరదనిభగాత్రా.

విభూతి ౭-౪౩

|| ర || జ || గ.

ఇమ్మహి స్రజంబులం, తమ్మనం గకారము
గ్రమ్మి యుండునట్టివ్వు, తమ్మ దా విభూతి యా.
మధుమతి ౭-౪౬

|| న || భ || గ.

కుధరవైరికడకా, విధుడు దా నమరుకా
మధుమతి న్నవమ, న్నధశరీర హరీ.

మదనవిలసితము ౭-౬౪

|| న || గ.

పదపడి ననగల్, గదసి వెలసినకా
మదనవిలసితం, బది యదుతిలకా.

అప్తమచ్చందం బగుననుష్టుప్తనందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నెనిమిదేసియక్షరంబు లై
యిన్నూటయేబదాఱు వృత్తంబులు పుట్టె నందు.

విద్యున్నాల ౮-౧

|| మ || గగము.

శ్రీ దేవీధాత్రీప్రాణేశా, యాదిత్యజ్యేష్ఠాదిస్తుత్యా
వేదోద్ధరా విద్యున్నాలం, బా దై మాగాప్రాప్తిం బొబ్బుకా.
వితాన ౮-౬

|| జ || గగము.

క్షీతిష్టగాయుక్తం బైనకా, వితానవృత్తం బై యొప్పుకా
వితామహాద్యాదిత్యప్రస్తుతప్రభావా సర్వేశా.

విమానము ౮-౩౮

|| త || గగము.

క్షుముక జతాంతస్థగాయు, క్షమై రచింపం బొసంగుకా
విమాన మంభోరుహాక్షా, రమాంగవావాసవక్షా.

సమాని ౮-౧౦౭

|| || ర || || జ || || వగణము.

నారదాదిమూనివరుల్, చేరి శౌరిఁ గొల్తు రనన్

గోరి శేఫముం జవముల్, ధారుణి నృమాని కగున్.

వ. నవమచ్ఛందం బగుబృహతీయందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బొమ్మిదేసీయక్షరంబు లై యేనుటపండ్రెండు వృత్తములు వుట్టె నందు:—

* భుజంగశిశురుతము ౮-౧ ౨౮

|| | న || | న || || యగణము.

నిజమున ననయ లొప్పక, భుజగశిశురుత మయ్యెన్

సుజనవిసుతచరిత్ర, వృజినత్యణునదాత్ర.

ఉత్సుకము ౯-౧౮౩

|| || భ || || భ || || రగణము.

వాసవమఖ్యసురస్తుతా, దాసమనోంబుజపట్నదా

వాసిగ భారము లొందినన్, భాసిలు సుత్సుకవృత్తముల్.

భద్రకము ౯-౧౮౭

|| || ర || || న || || రగణము.

కాద్ర వేయకయనా సమా, న్నిద్రదైత్యమదభంజనా

రుద్రమిత్ర రనశేఫముల్, భద్రకంబునకు భాసిలున్.

హలముఖ ౯-౨౧౧

|| || ర || || న || || సగణము.

కింకరీకృతసురవరా, పంకజాతదళనయనా

పొంక మా రనసగణముల్, శంక లేక హలముఖకిన్.

అ. పక్షి-సుంచి వృత్త+పక్షి- కిన్నవన్రాయి, వడి యటంచుఁ జెప్పఁబడియె నిచట సంస్కృతంబునందుఁజనుఁ బదవిచ్చేద, మడుగుమొదలివర్ణ +మగుఁ దెనుఁగున. 177

క. ధర గణితకాస్త్రసంజ్ఞల, శరరసగిరిదంతినిధిది+కాశంకరభా స్కరవిశ్వమనుదినోర్వి, శ్వరనామములు యతివర్ణ +సంఖ్యార్థంబుల్. 178

వ. దశమచ్ఛందం బగుపక్షి-యందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదేసీయక్షరంబు లై వేయు నిరువదినాలువృత్తములు వుట్టె నందు:—

*సంజ్ఞలపట్టిలో 'భుజంగశిశు' అనియేయున్నది; గాని ఇచ్చట (పూ. మా)లో 'భుజంగశశి' అని తప్పుగనున్నది.

ఇంద్రవజ్ర ౧౧-౩౫౭

||| త ||| త ||| జ ||| గగము.

ఇంతు ల్పదా పాదుమఃరింద్రవజ్రో, స్వాంతంబున న్నోహముఃసంధిలంగఁ
దంతావళక్రాంతినిఁతా జకార, స్వాంతంబునం గద్వయఃమంద మందన్.

ఉపేంద్రవజ్ర ౧౧-౩౫౮

||| జ ||| త ||| జ ||| గగము.

క్షపాచరారు ల్జితఃజ ల్గంబుక, బ్రహ్మ మై దంతివిరామ మొప్పక
ద్విపాధిపత్రత సుఃతింపఁ జే రై, యుపేంద్రవజ్ర ల్వలఃయు న్ధరిత్రిన్.

ఉపసీతము ౧౧-౩౬౫

||| త ||| జ ||| జ ||| గగము.

భక్తు ల్పరిమిఁద సుఃపసీతం బా, సక్తి స్విరతు ల్మరిఃసంఖ్య సాగఁ
మాత్తు ల్గాని చెప్పెడుఃవోఁ దజాగా, ముక్తం బగుచుం జెలుఃవొందుచుండున్.

దోదకము ౧౧-౪౩౯

||| భ ||| భ ||| భ ||| గగము.

తోరపు వేడుక + దోదక మొప్పక, భూరివిరామము + భూధరసంజ్ఞం
బారుచు భాభగఃగాన్విత మై ల, క్షీరమజా విరఃవింప నెసంగున్.

రథోద్ధతము (పరాంతిక) ౧౧-౬౯౯

||| ర ||| న ||| ర ||| గగము.

అంది రేఫనరఃవాప్తి సొప్ప గో, వింద భూమిధరఃవిశ్రమంబులక
జెంది కబ్బములఁ + జిత్ర భంగిఁ జె, న్నొందు నెంతయు రఃథోద్ధతం బిలక.

భద్రకము ౧౧-౭౦౪

||| న ||| న ||| ర ||| గగము.

నరకదమన + నారపంబులక, సరగఁ గుధరఃసమిత్తంబు లై
విరతు అమర + వేడ్కఁ జెప్పినం, బరఁగుఁ గృతులఃభద్రకం బనక.¹

స్వాగతము ౧౧-౪౪౩

||| ర ||| న ||| భ ||| గగము.

స్వాగతంబు దగు + కైవిరామం, లై గజేంద్రవరఃదా రనభంబుల్
పై గురుద్వయము + భాసిలఁ జెప్పక, యోగిమానసపఃయోజమిలిందా.

1 తోటక (పె. ప). 2 చూ. చంద్రిక.

ક્રાંતિ ૧૧-૫-૨૨

ఉత్తరజాతలగము.

క్రాంతి ల్కరిసంఖ్యను + రాజీలంగా, సంతోషముతోడఁ దఁజూలగముల్
చింతింపఁ బదంబులఁ + జెంద రమా, కాంతాహృదయేశ్వర + కాంతి యగున్.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ఉ | ర | జ | ర | ప గణము.

మానితాద్రివిశ్రామంబుఁ బూనఁగా, శ్వేతికి ప్రజల్పయి ప్రవంబులఁ
గాని యొందు గూర్చుఁ గాదు రుక్మిణీ, ప్రాణనాథ కామఃపల్లిమందిరా.

ವಾತ್ಸಲ್ಯ ೧೧-೨೦೭

మ || భ || త || వగణము.

రమణదం బొప్పగ + వ్యాసాదికపుత్, భూమిధృక్రాంతలు + హంగర మహీ
భామాస్రాణేశ మ+భంబుల్ తవలుక, దా మివాల్సీని + దాపింతు రొగిన్.

కలితాంశము (గీతాలంబనము) ౧౧-౨౭౭

ఉ ఉ | త | ఉ | జ | ఉ | జ | ఉ లగము.

సామాన్యవర్జితమనయంత మై, వేమాలు తజాలగవిస్తృత మై
దామదరదేవుకధ ల్పలకకొ, భూమిం గలితాంతమపూర్ణ మగున్.

જાણી ૧૧-૭૫૬

ఉ ఉ ఉ మ ఉ ఉ | త ఉ ఉ | త ఉ ఉ గగము.

వీరశ్రేష్ఠు ల్పన్నుఁజింపఁ గవీంద్రుఁడారిం బై ధాత్రిన్ నుఁతాగగజాప్తిక్
 దోరం బై భూభృత్యఁతుల సంఘటింపఁక, నిరేజాక్షా కాలిఁనెప్పఱ మొప్పున్.

సూక్ష్మ ౧౧-౪౪ ౦

|| న || రు || జ || రు || జ || రు || లగము.

ఖగపతివాహ + కపర్దినుతా, మృగపతిమధ్య + హితార్తిహారా
నగవిరమం బె+నయంగ నజా, లగమలచే జె+లగు స్వముఖుల్.

భూమరవిలసితము ౧౧-౧౦౦

ॐ ॐ ॐ మ ॐ || భ || న || ॐ వగణము.

వీరుంఘ్రిం బారయి మగణభన, ల్యా యొక్కం డవ్వలను నెలకొనక
మాయాతీతా శ్చమదవినితం, బై యొప్పం దర్కమతుల నిలుచున్.

వృత్త ౧౧-౨౮

||| న ||| స ||| త ||| గగము.

అనయమును వేదాంగంబు సెప్పక, దనుజవార నఁ స్తంబు ల్గగంబుకొ
దెనఁగొని ధరాభృద్విశ్రమంబుల్, దనయనది వృత్తావృత్త మంచున్.

వృద్ధి ౧౧-౨౯

||| న ||| న ||| జ ||| వగము.

సలినభవసుతఁనాజలగం, బులు గలయుతులఁ + బొందుపడం
దెలుచఁ బలికినఁ + బృద్ధి యనక, వెలయు నొకసమవృత్త మిలన్.

వృంత ౧౧-౩౦

||| న ||| న ||| స ||| గగము.

నగణయుగము సగఁగం బొందుకొ, గగ మొకటియు జతఁగాఁ గూడకొ
ఖగవిరమమాలను + గల్పింపక, దగుఁ గవులను వసుధ నృప్తంతల్.

హృక్తికమాల ౧౧-౩౧

||| భ ||| త ||| న ||| గగము.

భక్తజనత్రాత + భతనగాసం, యుక్తము లై హానియుతయతుల్ ను
వృక్తము లై నూత్తులమరఁ జెప్పక, హృక్తికమాలాశ్రమము రెసంగున్.

ఉపస్థితము (శిఖండిచిరుతము); (స్త్రీ) ౧౧-౩౨

||| జ ||| స ||| త ||| గగము.

ఉపస్థితమునం + దొప్పారుచుండుకొ, దపస్వివిరతు + ల్దాకం జకారం
బుపై సతగణంబు ల్గద్యయంబుకొ, గపిధ్వజసఖా + కామేపలీకా.

ఏకరూప ౧౧-౩౩

||| మ ||| భ ||| జ ||| గగము.

ఏపారుం గావ్యముల + నేకరూపల్, త్వాపుత్రీశుక మభజఁగాగణంబుల్
బ్రాపించుం గుంజరవిరామ మొప్పక, బాపంబుల్ వాయుటకుఁబ్రస్తుతింపన్.

చంద్రిక ౧౧-౩౪

||| న ||| న ||| ర ||| వగము.

అగవరధర వారఁవాన్వితం, బుగఁ గృతులను జెప్పఁ + బొందికై
తగ నిధివిరమంబు + దాఁకఁగా, జగతిని నెగ దొందు + జంద్రికల్.

స. ద్వాదశచ్ఛందం బగుజగతి కుండఁ బ్రతిపాదంబుననుఁ బుత్రైంద్రేసి కుక్షరంబు
తై రంకఁ పృత్రంబులు వృక్షై నందు.

ప్రస్థాని ౧౨-౧-౭౦

U I U 8 U I U 8 U I U 8 U I U 8.

కామెపల్లీమహాగ్రామమధ్యంబున

భూమిదేవో తము • ల్పాజ సేయంగ నా

స్వామియన్నాడనకా + స్రగ్విజ్ఞా శైలి

శ్రమయుక్తిం జతుష్కంబగుక రేఫమల్.

భుజంగ ప్రమాణము ౧౨-గీ.౬

। ॐ ॐ ॐ । ॐ ॐ ॐ । ॐ ॐ ॐ । ॐ ॐ ॐ ।

భజింతుక్ సదా కామోపలీనివాసుక్

ప్రజాస్థావరము. యాదాద్రివల్లి నందు

భుజంగ ప్రయాతాభ్యుమన్ ల్నాల్ల యలక్

గజవాతవిక్రంతిగాఁ జెప్ప నొప్పున.

తోటకము ౧౨-౧౭:౩

|| ∪ ∼ || ∪ ∼ || ∪ ∼ || ∪ ∼.

తగు దోటకవృత్తము + ధాత్యయత్తిక, సగణంబులు నాలుగు + సాగిన బ
న్నకపుణ్యవదీసుర+నాథదితా, జగత్పీఠజుట్టణ+సంచరణా.

జిల్లదరమూల ౧౨-౨౪౧

రరర మ ర || భ || ర స రరర మ.

ధీరుల్ మెచ్చుం గృతుల నాతిక్రీదం బై, మార్థాకారా జలధరమాలావృత్తం
బై రాజ్జింక భువి జతురారస్యక్రంతుల్, సారం జేరక్ మభసమసంయుక్తంబై.

పంశస్థము ౧౨- ౩౫౨

। ८ । ३ ८ ८ । ७ । ८ । ३ ८ । ८ ८ ।

జతల్ జరేఫంబులు + సామజాతన, మృతాక్షరశ్రాంతలు + మెప్పు వుట్టగాఁ
బతంగరాజధ్వజఁ + బద్ధలోచనుక, సుతింప వంశస్థు మఁనూన మై చనున్.

ఇంద్రవంశము ౧౨-౧౩౮౧

८८ । ३ ८८ । ३ । ८ । ८ ८ । ८ ८ ।

ఇందివరాయ్ తగ + నింద్రవంశ మా, నందంబునం బాడిరి + నందనూతిపై
దైందంబుల స్తోనామః శేవ మీఱగా, బొం దై గజక్రాంతులుః పూనద్రామ్రం

ప్రహర్షిణి గతి-గళంగ

|| స||స||స||స||స||స||స||స||స||స||

ధీరుల్ సేంధురవిరతిక్ మనజ్ర గంబుల్, సారెం బాదములను సంగుటించు మండక్
గూరారి ప్ర హరునకుం బ్రహ్మణ్యులై, పారం జెప్పదురు మహాముదంబుతోడన్.

ప్రభాతము గతి-గతి-౨

|| స||స||స||స||స||స||స||స||స||స||

మొనసి నజారగముల్ ప్రభాతవృత్తం, బునకు మదేభసముమాహవిశ్రమంబుల్
దనరగ నిల్చు బృహదురాజతల్ప, కనకమయాంశుక కామెపల్లివాసా.

జలదము గతి-తిగిరతి

|| స||స||స||స||స||స||స||స||స||స||

బంగరుచుంగుపచ్చడము పై గలయా, తంకెడదేశవాసు జలదంబులచే
తం గడు సన్నుతింతు నవతారయతిక్, బొంగుచు సారె భర్మభగముల్ గదియన్.

మంజుభాషిణి గతి-౨౭౯౬

|| స||స||స||స||స||స||స||స||స||స||

ఉరగాపగాదిహరిదుర్వరాలయా, కరుణాసముద్ర మురగర్వభంజనా
యర వొందుచుండు సజలిబ్బడింప బల్లరు గాప్తిధాతృయతిమంజుభాషిణుల్.

రుచిరము గతి-౨౮౦౬

|| స||స||స||స||స||స||స||స||స||స||

గదాధరుక్ జభసజగంబులక్ గవుల్, సదా పితామహయతి సాగుచుండ గా
ముదంబుతోడ రుచిరము త్రిచింతు రి, ట్లుదారభక్తి గృతుల సుర్వరాసలిన్.

క్షమ (క్షప) గతి-౨౩౬౮

|| స||స||స||స||స||స||స||స||స||స||

క్రమమున నిభవిక్రాంతి నాతాగయు, క్షమగ సుకవిపద్యంబు లూహించినక్
క్షమ నన బరళం గంజపలేక్షణ, సుమళరజనకా కూరపంశోత్తమా.

చంచరీకావళి గతి-గంగితి

|| స||స||స||స||స||స||స||స||స||స||

కంబుగ్రీవాసత్యాకామిప్రాణనాథా, బింబోష్ఠమారాగల్పేర్చి భూభృద్యతుల్లాం
చుంబాదంబై ధాత్రింజంపరీకావళీనా, మంబొందుం గావ్యశ్రీ మానీభూపణంబై.

మ త్రహంసిని ౧౩-౨౭౯౦

|| జ || త || స || స || జ || గ.

మనోహరాకార + మధువైత్యసంహారా, వినాయకారాధ + విబుధేంద్రవందితా
జనార్దనా జత్స+జగురుల్ కుభృద్యతిక్, దనర్పుంబన్యంబు+దగు మ త్రహంసినిన్.

సుమంగలి ౧౩-౧౭౭౨

|| స || స || జ || స || స || స || గ.

సారిదిక్ ధరిత్రిని + సుమంగలివృత్తం, బరయంగ సామజ + యతిక్ సజసాగల్
తిర మొంద నొప్పు విధిపూజితపాదాం, బురుహద్యయా ఖర+మరాసురశైరీ.

ప. చతుర్దశచ్ఛందం బగుశక్వరియంచుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునాలుగేసియత్తరంబు
లై ౧౭౩౮౮ వృత్తములు వుట్టె నందు:—

వనమయూరము ౧౪-౩౫౨౩

|| భ || త || జ || స || స || స || గగము.

శ్రీకర ధరారిధర+జిహ్వానుత పుణ్య, శ్లోక భజనన్నగగ+లుక్ ద్రుహిణసంఖ్యక్
సోతువిరమంబుగను+చున్వనమయూరా, ఖ్యాకమనువృత్తమిల+నత్రమిలుచుండుక్.
వసంతతిలక (సింహాన్నతము, జౌద్ధర్మిణి, శోభావతి, మధుమాధవి)

౧౪-౨౯౩౩

|| త || త || భ || జ || జ || గగము.

శ్రీమేదిరమణసింధుతరంగరంగ, ద్రామాహితల్ప విన+తానుతవాహ రాధా
కామా వసంతతిలక+కడభజాగగంబుల్, సామప్రభూతయతి+సాగిధరంజెలంగక్.

భూనుతము ౧౪-౩౫౧౫

|| ర || స || భ || భ || గగము.

ముమ్మరించి రనభాగగ+ముల్ దశవిక్ర, మంబుభూతలమునందున+మానితమయ్యెక్
జాంబవత్ప్రధిప కేశవ+సారస నేత్రా, కంబునందకగ దాధర+ఖండితసాశ్వా.

సుందరి ౧౪-౫౮౧౫

|| భ || భ || ర || స || స || గగము.

నూరిజనప్రకరంబు + సుందరి నెన్నఁగా
భారసవంబులు రత్న+భాసితవిశ్రమా
ధారముగాఁ దనరారుఁ + దార్మ్యతురంగమా
కొరి ముకుందముండిత్ర + సన్నతకేశవా.

ప్రహరణకలిత ౧౪-౨౧౨౦

|| న || న || న || భ || న || న || న || గగణము.

పవిత్రము సేపుడుం బ్రహరణకలితకా, ననభవనలు మం + దగజవిరమముకా
ఘననిభఘనవిగ్రహ బకమురమ, ర్దన మధునరక ప్రహరణకలితా.

నవనందిని ౧౪-౩౨౨౦

|| న || న || న || జ || న || న || న || గగణము.

నవనందినిక సజగణాన్నగగ లాయెకా, నవవిశ్రమంబును ద+నర్పి చెలువొప్పకా
నవీతచోరకు జ+నార్ద్రమనుపేంద్రుకా, భవదూరు నెంతురు స+భాసదులుభ క్తికా.

అపరాజితము ౧౪-౪౧౨౦

|| న || న || న || న || న || న || న || గగణము.

నవరసలగ లాందిన వ్నవవిశ్రమం, బును గలిగి కవీంద్రభూషిత మై జనా
ర్దన నిగమసుగోచరా యపరాజితం, బనగఁ దనరు శ్రావ్యమై వినువారికికా.

అసంబాధ ౧౪-౨౦౧౨

|| న || న || న || న || న || న || న || గగణము.

వాలాయంబుక సత్కవిజనములు + వాక్రవ్యకా

వాలారుకా గోవింద వరద ధృవ+వాత్సల్యా

కాళిందీప్రాణేశ మతనసగ+గ ప్రాప్తికా

జాలాభాస్వద్విశ్రమమునను న+సంబాధల్.

కమలవిలసితము ౧౪-౪౦౯౬

|| న || న || న || న || న || న || న || గగణము.

క్రమమున నననన+గగములు గూడకా, కమలవిలసితము + కమలజవిశ్ర

మము జగతిని నగు+మహితచరిత్రా, కమలదళనయన + కడుఁ బొగ డొందుకా.

వ. పంచదశచ్ఛందం బగునతిశక్వరియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదిహేనేని యక్ష
రంబులై ౩౨౩౬౦ వృత్తంబులు వుట్టె నందు.

మాలిని ౧౪-౪౬౭౨

|| న || న || న || న || న || న || న || గగణము.

కనకకళిపుహర్తకా + గానలోలుకా శుభాంగుకా

దనుజహరణదయుకా + ధర్మమార్గానుసారికా

మనసిజగురు నెంతుకా + మాలినివృత్త మందుకా

ననమయగణంబుల్ + నందివిక్రంతి గూడకా.

సుకేశసరము (భద్రకము) గిగి-౧౧౧౮౪

|| న||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||

సురుచిరధర్మముల మయిసాంపు మీఱు నా, గిరిధర నాభిపంకజసుకేశసరంబువై
ఖరి నజభద్రము అదియుఁగల్పనంబునక, గిరిశవిరామసుంగతి సుకేశసరంబునక.

మనోజ్ఞ గిగి-౧౧౧౬౩౨

|| న||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||

అజమృడవానసంతతార్చితపాదపం
కజయుగళుక హరి నిర్వికార మనోజ్ఞ నా
బుజా వగువృత్తమనందుఁ బ్రీతి సుతింపఁగా
నజజభరంబులు మోల్పు + నచ్చిన దిగ్యతిక.

మణిభూషణము గిగి-౧౧౧౦౦

|| న||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||

వింత యైనమణిభూషణవృత్తమనందు న
త్యంతమోదమున నెన్నును + నదృశవిశ్రమా
క్రాంత మయ్యు రసభారతిఁ + గంజదళాక్షుఁ గం
సాంతకు న్నరకసంహరు + నార్యసమాహారు.

సుగంధి (*శాలిని, చామర, ప్రశాంతి) గిగి-౧౧౧౨౩

|| న||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||

రంబు జంబు రంబు జంబు + రంబు చెన్నుమీఱఁగాఁ
దొమ్మిదింట విశ్రమంబు + తోర మై సుగంధికిక
గ్రుమ్మఁగా సుతింప నొప్పుఁ + గానలోలుఁ డవ్యతుం
డంబుజాక్షుఁ డాదిదేవు + డక్షరాఖ్యుఁ డెప్పుడుక.

ఇల గిగి-౧౧౧౩౬౪

|| న||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||జ||న||

గజవిశ్రమంబునఁ + గనలు నిల యనఁగా, సజనాస లుండినసకలకవికృత మై
భుజగాళనద్యజాభుజగపతిశయనుక, ప్రజసుందరీముఖవనజహితుఁ బొగడక.

* ౧౧వఁధందములో మఱియొక శాలినివృత్తము గలదు. (239 పుట)

బరాత్పరుండు మాధవుండు • పంచచామరంబునకా
 బ్రూధగుంధనంబులందుఁ • బాడఁ నొప్పు ధాత్రిలోనె.

పద్మకము ౧౬-౨౩౪౧౬

॥॥॥ సర్వాభిప్రాయసంగత్యం.

నభజజాగగణయు శ్రిఁ చిఁనాకివిరామక

ప్రభవ మై కృతుల నొప్పును + బద్ధక మంద మై
ప్రభుఁడు నక్రమాను ద్రుంచి సురక్షితుఁ జేయ నా
మభవపద్ధకముచాడును + మానిత మై ధరన్.

చంద్రశేఖర గణాంకం

॥ రుద్రయ రుద్ర మ॥ న॥ రస రుద్ర రుగ.

క్షమం జంద్రస్థితోయమనరఃగ ల్భానువిక్రా
మముక్తా సంబంధించు స్మరహరి రఃమాచిత్రవోరా
శమియామ్యాగారా శమననహఃజానాథకృష్ణ
ప్రపు త్తక్రవ్యాదక్షణదళనః రాధాభుజంగా.

ಮೆದಿನಿ (ವಾಣಿ) ೧೬ - ೧೧೧೮೪

|| న || ఉ || జ || ధ || జ || ర ||

మృడయతి నజ్జ జగములు + మేదిని నమాఖ్యై
దడబడుచుండఁగాఁ దనరు + దంప్తి పద్ద నాభా
జడనిధితల్ప నందమత + సాశ్వరాట్యుతాంతా
కడు హితభక్తి నికు నతి + గావు మయ్య దేవా.

ఫలనదనము ౧౬-౧౬౩౫౪

॥न॥न॥न॥न॥ॐ॥

నననననగములు దానరగ దశవిక్రాం
తీసి ఫలనదనము లతిశయ మగుచొప్పక
మునిజనన్యదయములఁ బాలుచువానికా (?)
గొనబుగముదమొదవఁ గొలిచెద మటంచుకా.

ଅଷ୍ଟମି ୩୧-୭-୦୮

॥३॥३॥३॥३॥३॥

అందము లైనభక్తారము + లైదును గాంతము నై
 ఘాంది పదింటి విరామముఁ, + బూనినయశ్శృంగతిం

గందసమానమహోన్నతః గాత్రుని శౌరిని గో
విందునిఁ బ్రస్తుతి సేయఁగ + వేడుక యయ్యెఁ జూమి.

మృతనదర్పణము ౧౬-౨౧౮౫౫

||భ||స||జ||ర||జ||గ.

చారుమదనదర్పణంబు భ+స్వరజము త్తిగుక్
మారవిమతవిశ్రమంబున + న్నహిం జెలంగు నా
భీరుల యమునాతటంబునం + బ్రియంబుఁ జేసి యా
ధీరవరుడు గూడె నఁచు భ+క్తి సన్నుతింపఁగా.

గజవిలసితము ౧౬-౩౨౨౨౨

||భ||ర||న||న||న||న||గ.

బాలసరోజనాభ + వరద తనుమిళితజం, బాల దిగంబరా సమస్పృహకబళికర లం
బాలక మంగళాపహ గజవిలసితమున, న్నాల్గు భ రేఫనాన+నగము లిభవిరమ మై.
వ. సప్తదశచ్ఛందం బగుఆత్మస్త్రీయందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదియే డేసియత్సరంబు
లై ౧౩౧౦౩౨ వృత్తంబులు వుట్టె నందుః—

శిఖరిణి ౧౭-౫౯౩౩౦

||య||స||భ||గణము.

భజింతు న్నిత్యంబు స్తునిజనసదాప్రార్థనపరుక్
గజేంద్రార్థింసిం గృతకలనా+గ్రావు నజరుక్
ద్విజశ్రేష్ఠుల్ మెచ్చ న్యమనస భవల్ + విశ్వవిరతి
ప్రజాతాన్ద్రులం బై శిఖరిణి యనా + భాసుర మగున్.

పృథ్వీ ౧౭-౩౮౭౫౦

||జ||స||జ||స||య||గణము.

జసల్ జసయవంబు లుద్దకర+సంఖ్యవిశ్రాంతులుక్
బాసంగి కవిపుంగవుల్ పలుక + భూమిలోఁ బృథ్వీ నా
నసంశయ మగుం గళిందతన+యామనోపల్లభా
ప్రసన్నవదనాంబుజా ధృత+పరశ్వధా మాధవా.

హరిణి ౧౭-౪౬౧౧౨

||న||స||మ||ర||స||గణము.

హరిణి యనువృత్తం బొప్పు న్నాన్య+రాత్రివిరామ మై
సురి నసమరేఫస్యం బై పోడఁగ ప్రమదాసహ

స్తరమణుఁ దృణావర్తక్రవ్యాదఃసంహర మస్తతో
పరిరుచిరపింఛాచూడుం బీతఃవస్త్ర) సుతింపఁగా.

నర్మకృతము (కోకిలకాకము) ౧౨-౧౬౨౦

||న||జ||భ||జ||జ||ప||గ||మ||.

కొలిచెద నాదిదేవుపదఃకోకనదంబులు నేఁ
దొలఁచెదఁ దొంటిబామునఁ గుఁదుర్పడుపాపములం
దలఁచెద నామధేయ మతిఃతత్పరత స్తభవా
వలఁ దగునర్మకృతంబునకు + భర్తవిరామములకా.

మందాక్రాంత ౧౨-౧౮౯౨

||మ||భ||న||త||త||గ||గ||మ||.

మందాక్రాంత నిశితవిరతు + ల్పభృతాగాగణంబుల్
పొందె స్సాండిపునివలన సంపూర్ణవిద్యాచయంబుల్
ప్రందించె ద్దాయకరణమునం + పాండ్రసాశ్వాదులం జే
యందెం జేరెం డడుకులకు నంఃదాత్తజం డంచుఁ జెప్పకా.

పాలాశదలము (త్వరితగతి) ౧౨-౩౨౬౮

||న||న||న||న||న||న||గ||మ||.

అదనదనున హరిసుతు + లమర ధరఁ బాలా
శదశ మనఁ దనరుఁ గవిఃజనులు వచియింపకా
బదుఃకొకఁ డగునెడ యతి + పదిలుమునఁ జేరకా
గదియు నగణములయిదు + గగము తుద నొందకా.

వంశపత్రప్రతిత్తము ౧౨-౬౮౯౩

||భ||ర||న||భ||న||ప||గ||మ||.

బాగుగఁ జెప్ప నొప్పు వసుధకా + భరవభవలగల్
సాగి పినాకివిశ్రమముముకా + సభలనుఁ గుదురై
రాగిలువంశపత్రపతిత + ల్రణమున నరకు
ప్రాగతనంబునం దునిమె నంఃదతనయఁ డనినకా.

భావగోచర విశ్వరూప దశ స్వాక్రమ్య నవరసం
భ్యావిరామము రేఫసంజ్యభరేఫంబుల్ + హరన ర్ననా.

త్రైహారము గూ-30౦౪౧

లలలమ || న || లల య లల || త || నలలలమ.

బాహుబాహిని దమలో + భ్రాతల్ దొడ్డపగలఁ బోరాడం
గా హంపీరుఁ డగుఋభుఁడనునుక జగతిని గూలంగా
నాహ యేనిననరపాఁలా రత్నే ఘయతులు పొందంగా
త్రైహారంబు మనయతఁస్తంబుల్ చెంది + మనుసు నందం బై.

ప. ఏకోనవింశతిచ్చందం బగునతిభృతియందుఁ బ్రతిపాదంబుననుఁ బందొమ్మిదేని య
క్షరంబు లై ౫౨౪౨౦౪ వృత్తములు వుట్టె నందుః—

శార్దూలవిక్రీడిత గ-౧౪౯౩౩౭

లలలమ || ల స || ల || జ || ల సలలత లల || తలగము.

నీరేజాంబితలోచనాయ హరయే + నీలాంబుదాంగాయ మా
యారాత్రించరఖండనాయ విభవే + హర్యక్షవక్త్రాయ తా
ర్దూరాధాయ యటంచుఁ గూర్తురు నిఁహ విశ్వవిక్రాంతి వి
స్తారంప న సజ స్తతంబులు గను + శార్దూలవిక్రీడితకా.

తరళ గ-౭౫౭౧౪

|| న || ల || భ || ల || ర || ల || స || ల || జ || ల || జ || ల || గ || ము.

జలజలోచనుఁ గైటభాంతకు + శంఖచక్రగదాధరుక
గలశబాదిముసింద్ర సేవితుఁ + గాలియాంతకు నమ్యతుక
బలుకుగోఁ దరళంబు లందుల + భానువిశ్రమపథతిక
గలియ నభ్రసజాగముల్ సమకట్టి చెప్పదు రుత్తముల్.

మేఘవిస్ఫూర్జితము గ-౧౪౭౫౭౧౪

|| ల || ల || య || ల || ల || మ || || న || ల || స || ల || ర || ల || ర || ల || గ || ము.

క్షమాలక్షీనాథుక విదురవరదుక + బాహ్నువీభాతపాదుక
సమామ్నాయ స్తవ్యక గరుడతురగుక + సామజస్రాదాతక
మిముం దాఁ బేర్కొన్న నృభలఁ దనరు + మేఘవిస్ఫూర్జితంబుల్
విమర్శం గూర్చక యమ్మ సరరగము + ల్విశ్వవిక్రాంతిచేతకా.

చంపకమాల ౨౧-౨౧౧౬౦౦

||న||బ||జ||బ||భ||బ||జ||బ||జ||బ||ర.

చపలమనీషతోడ నొక * సంయమి వే మొలు వెట్టుచుండఁగాఁ
గృపను దదీయపుత్త్రు బ్రతికించినమేటివిభుండ వంచు నిక
సపరిగణంబుతో నజభజాజలు రేఫయుఁ గూర్చి సత్కృతుల్
త్రిపురవిభేదనాఖ్యవీరతిం దగఁ జంపకమాలఁ గొల్తు రా.

వనసుంజరి ౨౧-౨౪౪౩౦౪

||న||బ||జ||బ||జ||బ||జ||బ||భ||బ||ర.

మనువీరతు ల్నజజాజభర ల్వనమంజరిం గవిశేఖరుల్
దనరఁగ నాజయుఁడు న్విజయుం డను * ద్వారపాలకు లిర్వరు
స్వసమనిశాపము దాకి నిశాటు లనంగఁ బుట్టి సుపర్వలక్
జైనకినవాండ్రను జరిపినకోలన్యసింహుని న్వినుతింతు రా.

* స్రగ్ధర ౨౧-౩౦౨౯౯౩

||బ||బ||మ||బ||ర||బ||భ||న||బ||బ||య||బ||య||బ||య||

మాకొందుక స్రగ్ధరాఖ్యక్ * మరభనయశుయల్ * మత్తనాగాష్టవిశ్ర
మానూనప్రాప్తలనక్ * హరిమఖదివిజుల్ * యాతుధానవ్రజంబుల్
సానందాసక్తితోఁ దోయధికడ నమృతం * వారగింపంగ నవ్వి
మానిష్యాకారతక్ సమ్మదమువొదలుఁ బద్మాధవానందపుత్ర!

లాటీవీటము ౨౧-౩౯౪౯౭౨

||బ||స||బ||స||బ||స||బ||స||బ||స||బ||స||బ||స||బ||స||

సగణంబులు నాల్గిట మత్తలవిశ్వశ్రాంతి న్లాటీవీటవృత్తం
బగు నంచుఁ గవీంద్రులు గొల్తురు సమ్మక్ష్మీతి న్వాదించి యథేచ్ఛం
దగు నేర్పన మూడు పదంబులుగాఁ * ద్రోలోక్యంబు శిల్పాల్పి సురారల్
వొగలం బలిదానపుఁ ద్రొక్కినయాపాటిం దిట్ట న్వామసుఁ గృష్ణుక్.

మణిమాల ౨౧-౯౬౫౩౫౬

||బ||స||బ||జ||బ||స||బ||జ||బ||స||బ||జ||బ||స||

అజనాత్వయోదధిఘృతంబు * లమ్మచు మురారిఁ బాడి రెలమిక్
వజ్రగాఁ దదీయచరణాత్తనవ్యన్యదయారవింద లగుచు

* ఇది (పూ.ము)ల లో లేదు. (ప) లో ఉన్నది. 2 (పూ.ము.)లలో-గొల్వఁ గకూరుల్.

మంగళమహాస్త్రీ ౨౬-౧౫౬౬గౌ౨౩౫

॥భృ॥జృ॥సృ॥నృ॥భృ॥జృ॥సృ॥ నృ॥గృ॥గృ॥

- పొత్తు లేడఁబాయుటను బోరుసమయంబునను బొంగుచు గురూద్వహాల నెల్లక్ష
దుత్తుమురు నేయఁగఁ గుఁదుర్పును ముసీష నదిఁదుష్టసమరావని గిరిటి
క్షత్తకు భజన్న భజఁసానగలు మణ్యజాల * శ్రాంతులును మంగళమహాస్త్రీ
వృత్తములఁ జెన్నలర * నిచ్చిరి సువాసినులు * నిం పడర మంగళమహాద్దలో.
క. పొందుగ నిరువదియూ జగు, ఛందములం దుదయ మైనఁసమవృత్తము లా
నందమునఁ గవులు పొగఁడెదు, కందువల వచించినాడఁ * గామెపలికా. 178
వ. ఇవి సమవృత్తలక్షణంబు లింక ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణంబు లెఱింగించెద. 179

ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణము.

- పీ. సమవృత్తపక్షిస్థానార్థసమములు స్వస్థానవిషమాఖ్యఁ * జనునవియును
బృథివిపై సమవృత్తభేదంబు లీమాఁటి కక్షరంబులు సమం * బన్నికాళ్ల
నివి వృత్తముఖ్యంబు * లికఁ బరస్థానార్థసమవృత్తములు పరస్థానవిషమ
సంజ్ఞలఁ బద్యము * ల్పర్వపరస్థానవిషమంబులును నివి * విషమవృత్త
తే. భేదములు వీనినాలుగుపాదములను, సమముగాఁ జూపడవు షడ్జిసంఖ్య లెచ్చు
కడను లై యుండు నీమాఁటిఁగౌణవృత్త, పద్యములటం ద్రుక్తి, కామెపల్లినీలయ.

సమవృత్తవివేకము.

- గీ. జగతి సమవృత్త మెన్నవఁఛందమునను, సంభవము నొందె నన్ని యక్షరములమరుఁ
బదపదంబున హెచ్చునుఁగొడువ గాక, బ్రాసములు విరామంబులుఁబరిధవింప.

స్వస్థానార్థసమవివేకము.

- ఆ. అక్షరములు సమములయ్యె స్వస్థానార్థ, సమములందు నాల్గుఁచరణములను
విషమపదము లొక్కఁవిధముగఁగంబులు, సమపదంబు లొక్కఁసరిగఁగములు. 182
క. సగ మొక్కవిధంబునఁ బెరి, సగ మొక్కతెరింగు గాఁగఁసమకూర్చఁదగు
జగతి నొకకా లొకకరణి, నొగి మాఁడుపదంబు లొక్కఁయొజం దనరుక్.
తే. సాధుకవికృతగ్రంథసంజాత మెల్ల, వెదకి సకలోపజాతులఁవిచ్చులవిడిఁ
గాలిదానుఁడు రఘువంశఁకావ్యమునను, జెలఁగి రెండవసర్గలోఁ * జెప్పినాడు. 184
వ. అటు గాన స్వస్థానార్థసమవృత్తంబులం దుపజాతి యనువృత్తము. 185

ఉపజాతివృత్తము.

- ఈపాటితో బేసుల * నింద్రనిశ్రం, బుపేంద్రవక్రహ్మయ * మువ్వెసర్లం
దాపించునంతం గరుఁజానముద్రా, ఇఁపిష్ఠలోలా యపజాతి యయ్యెకా. 186

వ. ఇది పదునొకండవ త్రిష్టుప్తందంబునందలి యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను బేసిపాదాలును
సుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను సరిపాదాలును నడుచును. 1 దీనిపేరే నిశి. 187

మఱియు, వ్యత్యస్తోపజాతి.

తలంబులై బేసి జఠజగంబుల్, చాలాప్పనర్లందతఃజల్ గగంబుల్
జలంబులోనిట్లు * సాగినంతనో, వాలార వ్యత్యస్తము * వాసుదేవా ! 188

వ. ఇది ఉపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను బేసిపాదాలును, ఇంద్రవజ్రాచ్ఛాయను సరిపాద
ములును నడుచును. మఱియు, 189

సమోపజాతి.

తాపింఛనిలాంగుఁ బృథాకుతల్పుక్, గోపాలబాలు స్రవికోటిలేజుక్
గృహసముద్రు న్నుతిఁయించెద స్తు, త్యస్తపాదః గాంక్షించి సమోపజాతీక్. 190

వ. ఇంద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదలిరెండు పాదములను సుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను గడమ
రెండుపాదములను నడుచును. మఱియు, 191

వ్యత్యస్తనమోపజాతి.

తపంబుచేఁ గొల్తు విఠాతృతాతక్, గపాలికోదండవిఃఖండనాఖ్యుక్
గోపీభుజంగుక్ ధృతఃగోత్రు న్నో, త్తోపాయు వ్యత్యస్త సమోపజాతీక్. 192

వ. ఇది యుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదలిరెండు పాదములును నింద్రవజ్రాచ్ఛా
యను గడమ రెండుపాదాలును నడుచును. మఱియు, 193

వైపరీత్యోపజాతి.

తాజ త్తగంబొంట జఠజగంబుల్, గజక్కున మూటునుఁగంతువేయక్
ప్రజాంగనావల్లభఃవైపరీత్యోపజాతివృత్తంబు సభం జెలంగుక్. 194

1. ఇది యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదలిచరణమున సుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను గడమ
మూడుచరణములును నడుచును. దీనిపేరే వాతాంగియు, మఱియు నీవృత్తముననే
యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను ఏదైన నొకచరణమును సుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను ఏదైన
41 మూడుచరణములును జెప్పినను తప్పులేదు. మఱియును, 195

ఉపచిత్ర.

భిదురంచినసావలు * బేసులక్, గాదిలి భాభిగఁగంబులు సర్లక్
గుదు రై రసికస్తుతిఁగూడినక్, శ్రీదయితా యుపచిత్ర చెలంగుక్. 196

1 ఈవాక్యము పూ. ము. లలో లేదు.

2. వారాంగిని (పూ. ము.); వారాంగి ముందు విచ్చును. (చూ. ఆ. 4. 207)

వ. ఇది త్రిష్టుప్చందమునందలి పృథ్విచ్ఛాయను బేసిపాదములను దోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను నడుచును. మఱియు, 197

నారీనుతము.

పేరెంబు ల్వాహోరిఁబెని న్నతాగా, సారంబు నర్లక దతిఁజల్లగంబుక
ధీరోదాత్తుల్ సన్నుతింపక ధృతిక, నారీనుతం బయ్యె జఁనార్దనాఖ్యా. 198

వ. ఇది పదునొకొంటుఁ ద్రిష్టుప్చందమునందలి శాలినీవృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములను నింద్రవజ్రచ్ఛాయను సరిపాదములను నడుచును. మఱియు, 199

ఆజీవప్రతాపము.

జలజాక్ష! బేసుల సఁజల్ ససలుక, బలుమఱుక సరి నభజ్జ లొందఁగా
జలజోద్భవాబ్జవిశాలయతాల్, దశము లైన యజితప్రతాపమా. 200

వ. ఇది పండ్రెండవ జగతీచ్ఛందమునందలి ప్రమితాక్షర్యవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను బ్రియంబదావృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములను నడుచును. మఱియు, 201

రత్నప్రియము.

బేసి న్ననరగలుఁపేర్చి నర్ల ఒంబుక, భవల్లగల్గిదినిఁపాదబద్ధ మై
యాసామోద్భవవతుఁరాస్యనిరఃఖ్యాతి సన్నుతింపఁదగు రత్నప్రియం బనక.

వ. ఇది పదుమూడవ ఆతిజగతీచ్ఛందమునందలి ప్రహర్షిణీవృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములను రుచిరవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను నడుచును. 202

ఇది స్వస్థానార్థ సమవృత్తిలక్షణం బింక స్వస్థానవిషమవృత్తంబు లెట్టివనిన:—

స్వస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

అ. చరణములను వర్ణసంజ్ఞలు దప్పక, నాల్గుపాదములగణములు నాల్గు
విధములై చెలంగువృత్తముల్ స్వస్థాన, విషమవృత్తసంఖ్యఁబెలయుచుండు. 204
ధరణి.

రసపై సుచతుష్కము + రారసలుక, నాససల్ మాససల్ + నాటిన న్నణితా
పసనగరసఁపరిపక్వయతు, లాఁ సాం పారు న్వాఁబాయముగా ధరణుల్. 205

వ. ఇది జగతీచ్ఛందమునందలి తోటకవృత్తచ్ఛాయను మొదటిపాదమునను గడమ
మూడుచరణములను గవికల్పితములై నడుచును. మఱియు, 206

నారాంగి.

తాజల్లయుగ్గంబు జితజగంబుల్, తజాగగంబుల్ మధఃతల్లగంబుల్
రాజల్లు నిశ్చంద్రవిరామయుక్తి, వాజిగ్రీవ హరిఁవారాంగి దగుక. 207

ప. ఇది యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదటిచరణమునను నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను రెండవచరణమునను గీతాలంబవృత్తాచ్ఛాయను మూడవచరణమునను చాతోర్వివృత్తాచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. మఱియు,
208

అంగజాస్త్రము.

రంగు భుస్సల్ + గ్రాలు మసజల్, పొంకై మన్యగము ల్లజల్ లా
ప్పంగా నార్తవగిరివ కైతే, నంగజాస్త్రచ్చిత్త, మందగించుకా. 209

ప. ఇది రుగ్ధవతీఛాయను మొదలిచరణమునను శుద్ధవిరాటిచ్ఛాయను రెండవచరణమునను పణవచ్ఛాయను మూడవచరణమునను మయూరసారిచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. మఱియు,
210

నదీప్ర ఘోషము.

పోల్మై చారరంబుల్ జత్రంబులుకా
తలంచగా యాయులుకా + దత్రజలుకా
విలాసాచలాష్టేభవిక్రాంతితోడకా
దేలింప నొప్పారు నదీప్ర ఘోషముల్. 211

ప. స్రగ్వీణీవృత్తాచ్ఛాయను మొదలిచరణమునను శంకరచ్ఛాయను రెండవచరణమునను భుజంగప్రయాతవృత్తాచ్ఛాయను మూడవచరణమునను ఇంద్రవంశచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. 212

ఇది స్వస్థానవిషమవృత్తవివేకం బింకఁ బరస్థానాన్యమువృత్తవివేకం బెఱింగించెదఁ—

పరస్థానార్ధసమవృత్తము.

క. మానుగ సమాంఘ్రి లాకగతి, బూనిక విసమాంఘ్రి లొక్కపోలికలిపు లై
హేనాధిక్యములు పరస్థానార్ధసమంబులందు + సమవిషమములకా. 213

మనోహరవృత్తము.

పేరై నతజస్సులు + బేసియెడకా, సరులకా నచతుష్కము + సాగిన గం
భీరేభపితామహావిశ్రమముల్, పెరుగంగ మనోహరవృత్తము లా. 214

ప. ఇది కలితాంతవృత్తాచ్ఛాయను బేసిచరణములును వోటకవృత్తాచ్ఛాయను సరిచరణములును నడుచును. 215

కేతుమతి.

జతచేసుల న్నజనగముల్, భాతి సరికా భరేఘనగంబుల్
యత్తైలసంఖ్యి + నమరంగా, నాతతకేతుమన్యభిధ మొప్పకా. 216

వేగవతి.

సగణత్రయగ+ల్పమ బేసిక్, బాగుగ స్వమ + భక్తిగగంబుల్
నగవిశ్రమ మం+దము నొందుక్, వేగవతీసుతవృత్తమునందుక్.

217

వియోగిని.

ససజల్ గము+సాగ బేనులక్, బససప్రల్లము + భాసిబుక్ సరిక్
రసశైలవి+రామసంగతిక్, బాసగు న్యోగిని + భూరమాధిపా.

218

పరావతి.

ఓలి రజ్రజాంతగంబు+లంచి బేనులం,దులక్ జరజ్రగంబులం ¹గు+దుర్బరింపక్
గ్రాలుచు న్నిధానదిగ్వి+రామ మొప్పఁగా,నిలం బరావతీసువృత్తమింపుగాంచుక్.

ధృతమధ్య.

బారిగ బేనుల + భాభగగంబుల్, సరుల నజాయలు + సాగఁగమే ల
య్యారె కిలోచ్చయ + హస్తవిరామ, ²వారత నొప్పును + దా ధృతమధ్యక్. 220
వ. ఇది దోదకవృత్తచ్ఛాయను బేసిచరణములును తోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిచరణ
ములును నడుచును.

221

ఇది పరస్పానార్థసమవృత్తవివేకం బింకఁ బరస్పానవిషమవృత్తవివేకంబెఱింగించెదః—

పరస్పానవిషమవృత్తవివేకము.

క. దాననహర యొకచరణం, బైనను రెండడుగు లైన + నక్షరగణసం
ధానములను బెఱ తెఱ వగు, వీనికి బేరు పరదేశ+విషమము లయ్యెక్.

222

శరభక్రీడ.

ఘనాదిత్యశ్రాంతి వ్యనునసర+గ ల్పాడుకాశ్లక్
గనదాత్యశ్రాంతి స్తభసయజ+గద్వంద్వ మొందక్
దనర్పంగాఁ బారాణికకథల+దాశార్థ వాక్ర
వ్య నర్పం బై చెన్నార పనిశర+భక్రీడసంజ్ఞక్. ³

223

వ. ఇది చంద్రశ్రీఛాయను బ్రథమచరణమునను విశాలచ్ఛాయను మూడుచరణముల
ను నడుచును.

224

1 గుదిరింపఁగా (పూ. ము) ఛందోభంగము. 2 ఈచరణము రెండవచరణ
మువలెలేదు. అన్ని ప్రతులందును ఇది ఇట్లే ఉన్నది. 3 ఇందు వాలుగు చరణములును
చంద్రశ్రీఛాయనే ఉన్నవి. రెండవచరణము గనదామశ్రాంతిస్తభసయజ+గద్వంద్వ
మొందక్ (పూ. ము).

శ్రీరమణము.

అది భమస్త్వత్త్విన నాపై, గాదిలి భాధగఃగంబులు మూటక
బాదుకొనంగవిపల్లిననో అత్తివయితా ధర + శ్రీరమణం బా. 225

వ. ఇది రుగ్గపతిఘాయను దొలిచరణమును దోడకచ్చాయను మూడవచరణములును న
డుచును. 226

రథగమనమనోహరము.

గ్రథితవయుగరత్నగంబులుంబొసంగం, బ్రథమశృతీయచక్రంపాదముల్యచింపక
విధిదశయతు లొందివింతగా నజార్యో, రథగమనమనోహరం బగుక ధరిత్రిక. 227

ఇది పరస్థానవిషమవృత్తవివేకం బింక సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవివేకం బెట్టి దనివ:—

సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

క. ఉల్లిని నాలుగుపదములఁ, బర్వినగణములను వర్ణపక్షిగణనయుక
సర్వము విపరీతం బగు, సర్వపరస్థానవిషమసంజ్ఞలను హరి. 228

వీణారచనము.

దారి: దయసాగ అత్తితఃజ్ఞభగాలు, న్నారించి తజ న్నసలు భానాజనగంబు
జేర న్నణిద్దగళకశిశేఖరవళి పి, జారచన ధరఁ జెలఁచు + నారదవియతా. 229

ఉద్ధృతము.

అరుదార సుద్ధృత మయ్యె, న్నరి సజయలుక + నసజలుక
బాదుభనజగలు + సజయలుక, ధర మ్నపాద్రగజ + ధాత్యయతిక. 230

సుధుర.

వెనమధురాఖ్యము + విన్నజారగలోనా
రసలగములు మీద + రాగననమ్యయల్
నసజజజగ లొందక + దంతిరత్నాజి
కృసరవిరమంబుజెందిరసందనరారజా! 231

వ. ఇది ప్రభాతచ్చాయను మొదటిచరణమునను అపరాజితచ్చాయను రెండవచరణము
నను మాలినిఘాయను మూడవచరణమునను నడుచును. నాలుగవచరణముకవికల్పితము.

మణిదీపిక.

గురుపితామహముఖ్యులఁ గినిసి + ఘోరరణములొ
చెరలిచె నరుఁ డని పలుక రత్న + దీపిక ల్లనరును న

1 ఉద్ధృతము (పూ. ము). 2 ఛందోభంగము - గివరగణము యగణమై ముండవలెను.

క్షరనభభృభస ల్నినాసజఃకారభసలు నభర్యనసనలు

స్ఫరసజాగలు భూపతు ల్విసభానువిశ్రమయుక్తితోఁ.

233

ఉ. ఈసనువృత్తరాజి నుదయించువిరామములు న్నణుబులు

బ్రాసము లెల్లఁ దప్పక నమచ్చి వచించిన నైదుత్రోవ లై

భాసిలు వృత్తపద్యము లంపారము లై విషమాన్వాయంబు లై

వాసికి నెక్కు శిష్టజనంపాలన దుష్టవిశాటచాలనా.

234

ఇది పంచవిధవృత్తవివేకం బింక నైతాళీయజాతివృత్తంబు లెఱింగించెదః—

మ. ప్రకటింతు స్థర దక్షిణాంతికయు నాపచ్ఛాందసంబుం బ్రవ

ర్తక యాపాతలికాపరాంతికలు నైతాళీయము జ్ఞాపహా

సిక ప్రాచ్యంబు నుదీచ్యవృత్తి యనఁగాఁ జెన్నారవృత్తంబు లిం

దుకులక్రేష్ట యనేకము ల్లిలుగు నందుం గొన్ని వాక్రచ్చెదఁ.

235

క. ఖ్యాతిగను రగడలందును, నైతాళీయాఖ్యవృత్తవారములందున్

బీతాంబరగురువునకు, వీరితిగఁ గృతుల న్లఘువులు ఁ రెండేసి యగున్.

236

దక్షిణాంతిక.

ఉరుసాజగ ఁ లుండు బేసులన్, సరులం దూకొను ఁ సభవంబులన్

దొర లేడిటఁ దొమ్మిదింట రా, ధరలోఁ జెన్నగుదక్షిణాంతికల్.

237

బేపచ్ఛాందసము.

ఇమిడి సలములేడు తొమ్మిదింటన్, సమకూలు న్యతిపద్ధ రేఘయంబుల్

సమత న్వసులంసమా రేఘయంబుల్, క్షిమలో నాపచ్ఛాందసంబు మిందున్.

238

ప్రవర్తక (వర్తక).

స్థిర బేసి నుదీచ్యవృత్తియున్, బరగు న్నర్ధను ఁ ప్రాచ్యవృత్తియున్

గిరిమణియతిఁకీలితంబుగన్, బరముఁ గొల్వఁ బ్రవర్తకాఖ్య మా.

239

ఆపాతలిక.

లము లాఱు వలున్గగంబుల్, లము లెనిమిదిటికడన్గగంబుల్

క్షును గిరివఁక్రాంతులుం దగున్, బ్రమథితముర యాపాతలికాఖ్యల్.

240

పరాంతిక.

ఇలవర్తకవృత్తరీతితో, దులయై పాదచతుష్టయంబులన్

బలనీనయది ఁ పద్మనాభ చెన్నలయ గృతుల బరాంతికాఖ్యచే.

241

వై తాలీయము.

ఋతులఘువులు + రేఘవంబులుకా, ధృతవసులఘువులు + రేఘవంబులుకా
జత సమకొన + సారసాక్షి పా, లితశుక వై తాలీయవృత్తమా. 242

చారుహాసిక.

¹ ప్రమదమునను + వర్తకాఖ్యవృ, త్తముచందంబున + ధాత్రి సత్కవుల్
సమకూర్చినశార్ఙ్గకార్తృకా, సమత ద్విజును + జారుహాసికల్. 243

ప్రాచ్యవృత్తి.

తొలి నేడిటఁ + దొమ్మిదింట క్రాం, తులు పదునాలుగు+దూఱు జేసులం
దులఁ బదాఱు+తొంగలించు సర్వలలి వ్వాధవ+ప్రాచ్యవృత్తి యా. 244

ఉదీచ్యవృత్తి.

తమ కిర వగు+దక్షిణాంతికా, ఖ్యము లేజంబున + నందగించు మే
లిమిక్రతులఁ గ+డిందివేలుపా, తిమరు ధాత్రి సుదీచ్యవృత్తికల్. 245
ఇది వై తాలీయజాతివృత్తవివేకం చింక మాలికావృత్తవివేకంబు లెఱింగించెదః—

మాలికావృత్తవివేకము.

తే. మాలికావృత్తము అనంగ + మఱియు నైదు
దనరు నిరుపదియాఱు ఛం+దముల మించి
యల అయగ్రాహి లయవిభా+తి లయహారి
గదసహజత్రిభంగియు దండకంబు అనగ. 246

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదియక్కరములపద+మాలయంఘ్రిలు నా
ల్లాప్పయతిప్రాసంబులు, గుప్ప అయగ్రాహి యనగఁ + గొమ రొందు హరి. 247

లయగ్రాహి.

ఇం బడరఁగా భజన+నర్తకులత్తుద నృజన+నంబులపదంపడి భయంబుల్ల అయగ్రా
హింబరగుప్రాసవిర+మంబునలుమాఱుగుదు+రంబుకుపీశులుతి+రంబుగ వచింపకా
నంబరముగా వలసి+తొంబగలి దానవక+దంబము సహాయముగఁ+బంబి త్రిదశు ల్ల
గ్ధాంబునిధి ద్రచ్చి యమృతంబు గొనఁజాలుసమ+యంబు దొరకించితి ము+దంబున
ముకుందా. 248

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదిసార్వముపద+మతదంఘ్రిలు నా
ల్లాప్ప యతిప్రాసంబులు, గుప్ప అయవిభాతి యనగఁ + గొమ రొందు హరి. 249

1 ప్రథమ (పూ. ము.) ప్రాసభంగము.

లయవిభాతి,

పెనిమిటులు భార్యలును, దనయులను గాంచిన మేమనమలర దొడ్డతపముననలదశ
స్యం, దనుడు సుతీకోనలియఁదనకడుపులోపల భువనము లఖలంబు నిడుకొనిన
కొడుకునా, ముననినసనద్యము వెనుకనగంబులును జొనిపియుతులండు నెడలన
లనులు స్రాసం, బునిలిపి కవీశ్వరులుమును లయవిభాతి నిటునినువినతి సేయఁదురు
వనజదళనేత్ర.

250

క. ముప్పదిలో మ్మిదిమాత్రలు, ముప్పదియేడర్థముపదముతదంఘ్రిలు నా

ల్లాప్ప యతిప్రాసంబులు, గుప్పిన లయహరి యనగఁ గొమఱొందు హరీ. 251

లయహరి.

నగణములుపదునొకడునగణమునుగురువునిడఁమిగులనలుమఱుయుతులందగులులయ
హరిక, బెగడిశతధృతిపరిపరిగతుల మొలుయిడినమరిగిర్పుపతనువుఁబొదివినిగిడి
చనియంతక, నిగమములు గొనివెననుజగము అద్రువబఱచి యొదిగిడపలిజడధి
మునిగిననలియూతిక, బెగడుచునొడిసికరిచి తెగఁగొనినతురగగళుండగుహరివనగ
కుకవులగణుతిచెలంగక.

252

క. ఇది నేత్రాంబుధిలము ముప్పదిసాలుగువర్ణములను బాదం బగుద

త్పదచాతుర్థికములచే, నొదవుఁ ద్రిభం యవృత్తి ముర్వరలోనక. 253

త్రిభంగివృత్తము.

వినువకసుకవులురసఁబ్రతిపదమున హసగగముఁడొకతీరై మతివేఱెముఁడొక
తీరై, రసనగణములును సనభసగములును పొసఁగినషడ్వృత్తిసంగి న్రణతింగింజెల్లుఁద్ర
భంగిక, మసలెడు వ్రజమున దుసికిలి మధురకుఁగనికినమృద్ధశుభాంగిందగుభంగిం
జేరిత్రిభంగిక, వెనమనిచినవబిసరుహనయనయని సభలవేడ్కగురింతు విను
తింతుక నిచ్చులఁగాంతుక.

254

క. ఇదివియమము లేనిమహా, పథమునఁ గావలసినంత శివక్కాఁజింపక

గొద లేక నమరు దండక, ముదద్ధీంద్ర శయాన తాపఁకోత్రమనుతులక. 255

దండకము.

విద్వాంసు లెల్లఁ హకారంబె కాసి సకారంబె కాసి సకారంబె కాసి వచిం
పం దగున్తుందుగా నిందుఁ గాదేని యాదిం దకారంబు గల్పించి యామిఁది
వెల్లం దకారంబులే మెండుగా నిచ్చు నృచ్చునందాఁకనిర్మించి గుర్వంతముం జేసిన
ద్దండకం బంద్రుభక్తానయాయీ భుజంగేంద్ర శాయీ పయన్ద్రక్రదధ్యాదికస్త్రీయ

1 నుపలరస (పూ. ము). ఛందోభంగము. 2 షక్తాఁజింపక (ప); వక్తా
జింపక (ఓ).

నైర్మల్యతాపింశగుచ్ఛచ్ఛవిస్వచ్ఛమాయూరపింశావచూడాసదాపూతబృందాట
వీ మధ్యరథ్యాసమారాధ్యతథ్యార్థకశ్రీ డహేమేక్షణా ఖర్వదోర్గర్వసంభూతస్వ
ర్వోరరాభారనిర్వాహకార్ధాంగితక్రోడ చండప్రభామండితానేకమార్తాండకోటి
ప్రతీకాశ నానావిధస్తోకలోకేశ వైకుంఠసంవేశ ఘోషాంగనాలాల కాదంఢిసి
నిల గోపాలబాలా నమస్తే పునస్తే నమః.

256

క. దండిగ నేకపదంబున, నుండెడివిన్ నాల్గుడుగుల * నుండెడివిన్ వే
దండావన దండకముల, పిండువు దనరారుఁ జండఃప్రవృష్ట్యాదికముల్.

257

దండకము. ధూర్తుల్ను కారంబులు నైంటిపై సప్రరేఫంబులుం గూర్చినం జండవృష్ట్యా
ఖ్యమయ్యె న్నకారంబులు నైంటిపై నప్రరేఫంబులుం గూర్చ నశ్వాఖ్యమయ్యె
న్నకారంబులు నైంటిపై రత్నసంఖ్యాకరేఫంబులుం గూర్చిన న్నర్జవం బయ్యె
నోలి న్నకారంబులు నైంటిమీఁదం దశఖ్యాతరేఫంబులుం జెప్పినకా వ్యాశ
మయ్యె న్నకారంబులు నైంటిపై రుద్ర సంఖ్యాకరేఫంబులు న్నిల్పజీమాతమయ్యె
న్నకారంబులు నైంటిపై నొప్పవండ్రెండురేఫంబులుం జెంది టీలాకరంబయ్యె
జేర్చి న్నకారంబులు నైంటిపై మించు పద్మాంబురేఫంబులు న్నంత నుద్దామ
మయ్యె న్నకారంబులు నైంటిపై రూఢిఁ బద్మాల్లరేఫంబుల న్యంఖమందండకం
బయ్యె నీరీతితోడ న్నకారంబులు నైంటితర్యాత నేడాదిగాఁగారకారంబు లొప్ప
రంగా నంఘ్రీ నొక్కొక్కఁజెక్కించి కావించినం జండవృష్ట్యాది నానాలసద్దండ
కంబు ల్విసాళించుఁ గాకుండె నాల్గంఘ్రిలుం జేయఁగా నచ్చు నీరీతి నేకొన
సాహస్రపర్యంతమంగూర్చి యిచ్చానిధింజెప్పఁగావచ్చు గాంతంబుగా రాధికా
జార శ్రీరుక్మిణీమానచోరా సుదంతాసునాథాకళిందాత్తజానాథవాకేళికాసక్త
గోపీజనోత్సృష్టవస్త్రాపహరాశుకాసోక్తవాక్యమృతాంభోధిచంద్రోదయా
సాంద్రదేవా నమస్తే పునస్తే నమః.

258

జాతుప్రజాతినామములు.

క. జాతులు నుపజాతులు నన, భూతలమున రెండు భేదములు జాతులలో
జాతులు కందాదిక మున, జాతులు గీతాదికములు * సరసిజనయనా.

259

నీ. కందభేదము లాటు * గాక నుత్సాహంబు తరువోజ మధ్యమాఃక్మరలు నైదు
దీపించుమంజరీద్విపదత్రిపదచతుష్పదపంచపాదిషట్పుడవిధములు
తొమ్మిదివిధములతో నొప్పురగడలు కళికలు నుత్కళికలును గూడ
జాతులు నవవిధగీతంబులును నీససప్తకంబును నుపజాతు లయ్యె

తే. ననుచు నన్నయభట్టు భీమనయుఁ బెద్ద
 సచివఁడును మూర్తి తాతనొజ్జలు ననంత
 మంత్రీయునుఁ దివ్వరాజు నిష్టాడ్కిఁ జెప్పి
 రందముగఁ దాము చేసినఁచందములను.

260

జాత్యుపజాతినిరూపణము.

క. గురులఘువులలో నెయ్యొది
 మొరసంహర ప్రథమపాదముఖమున నిలిచెన్
 ధర సుపజాతులు దక్కఁగఁ
 బరఁగ నిలుచు నవియె నాల్గపదములమొదలన్.

261

మ. ధరణికి జాతుల కాదివర్ణ మొకఁడేతప్పంగరా చెల్లెడన్
 హరి తజ్జాతిగణంబులైన గరి యిట్టట్టైనఁ గావచ్చు మం
 దరధారీ యుపజాతులం బ్రథమవర్ణంబు న్యథేచ్ఛంబుగా
 సారదిం జెప్పఁగ వచ్చుఁ బ్రాసములు నిల్పు న్యల్లై యొక్కచోన్.

262

క. తెలియఁగ వినుమీ కామే, పలినామగ్రామధామః ప్రస్తుతపద్యం
 బులు గీతకందసీసా, దులు విరతిగణనియమములతోఁ వివరింతున్.

263

క. గురులఘువులచేరిటియక్షరములు నష్టగణనామకము లగులిపులున్
 సురరిపుగర్వతమోభాస్కర దీర్ఘములైన రెండుఁగా నెన్నుబడున్.

264

కందమట్కాభిధానంబులు.

గీ. పరఁగఁ గందము పథ్యయుఁ మరి విపులయుఁ
 జపలయును ముఖిచపలయుఁ జఘనచపల
 లనఁగ గందపద్యంబు లీయాటువిధము
 లఖిలగుకవికృతులలోనఁ నలరుచుండు.

265

సీ. నలగగభజనగణంబు లేననె కాని కందంబునకు నొండుఁగణము సారదు
 ప్రిటిలోపల నొకఁమూఁటిచే వడి లేనిహీనపాదము మాండుఁ గానబడును
 దరుహత దీర్ఘ పాదము పంచగణములఁ దగుదాని మూడవతావునందు
 నలజలు దక్కంగఁగలయ వామీదనే యతి దాచునిజపదాద్యక్షరంబు

తే. తుదినిగానలు దక్కంగఁ గదియ దొకటి, కొంచెపడుగుల బేనులఁ గొప్పకాల
 నరుల జగణంబు గూడదీచరణయుగము, భువిని సగమయ్యె రెట్టింపఁబూర్ణమయ్యె.

ఇది సమస్తప్రబంధములందుఁ జెప్పెడుసహజకందపద్యలక్షణము:—

పథ్య.

ధరలోఁ బథ్యాకందము, హరి యగు నాటవయెడ నల. + మాటిటిపై
విరతియుఁ గూడఁగ మాఁటను, నెరయుఁ జతుర్థణములు గము + నిలిచినచోక్.

విపుల.

క్షమ జేసికాలు సమపా, దములోఁ జొర కట్ట మొకటి + తనరింపక
సమధికపథ్యాకందము, గమనిక విపుల యన నలరు + కంద మగుక. 268

చపల.

1 సమపదముల మొదలం జగ, ణముం గడయదుగునను ద్విగ+ణలఘువుపై
2 సమకౌసువిరతియు పదియేక, లమలో ముకుంద చపలకు నమరుక. 269

ముఖచపల.

స్థిరఁ జపలాకందమువై, ఖరిక మొదలియదుగు చెప్పఁగఁ గవులు పె
టిరి ముఖచపల యనెడుపే, రరిదిగ వైకుంఠ వరద + యఘుకైతా. 270

జఘనచపలాకందము.

క్షమఁ బథ్యరీతిఁ బూర్వా, ర్థము చపలాకందముక్రియఁ + దగు నపరా
ర్థము జఘనచపలకు మురిం, ద్రమానసమరాళ+వాశార్థా. 271
క. గురువొకటి రెండులఘువులు, సరియైనకతమున వృత్త+చయములఁ దక్కక
బెరజా త్యుపజాతులు వి, బ్బరముగ నెవ్వైన నిలుప+పచ్చుక గృతులక. 272

ఉత్సాహులక్షణము.

1 ఈహ మీఱ నూర్వగణములేడు గాంత మైన ను
తాహవృత్త మనఁగఁ గృతులఁ + జాగుచుండు సత్కవి
ప్రూహనుతులు గాంచి కృష్ణఁ + డొడిసి కాళ్లు నట్టి పెక్
ద్రోహి చావు మనుచు ఖరునిఁ + ద్రోచె గాళ్లు మీఁదుగాక. 273

తరువోజ.

శతమఖత్రితయంబు+జలజాత్తుడొకఁడు, శతమఖత్రియిమీఁదఁ + జనువిక్రమంబు
ప్రతిభ నీయదుగులొ+ప్పుఁగరెండుగూర్వ, బ్రతిమీఱనొక్కొక్క+పాదమైతనరుఁ

1 సమపదముల మొదలం జగ, ణముం గడయదుగునను ద్విగ+ణలఘువుపై (ప. ఓ.).
ఇందు రెండవపాదమున మొదటిగణము జగణముకాదు. 2 సమకౌసుయతియొనవయది,
లమాముకుందచపలకునమరుక (పూ.ము). 3 ఈహ కౌరక క్త (ప. ఓ.).

జతురంఘ్నుః శ్రీరీతిఃజత గూర్చి సుకవి చతురవాచారూఢిఃజలజాత్యనుతులః
గృతులంఘ్నః దరువోజఃసమోజ సనఃగః గృతకృత్యుః డై చెప్పఃక్షీతి నెల్లసభల.

పంచవిధాక్కరంబు లెక్కించినః—

క. మధునమన పురందరధా, మధిచంద్రగణాలిచే త్తమ మహామధ్యా
మధురాంతరాల్పపూర్వ, గృణితాక్కర లైదు దనరు + గ్రంథములుండుకా. 275

1 సూ + 5 భృం + 1 చం. మహాక్కర.

నూరుఁ డొకఁడును మున్ను గాఁ దర్వాత + సుత్రము లేవురు పిఱుఁడ నొక్క
తారకేతుండు జత యైన నిట్టిసః ప్రగణంబు లొక్కపాదంబునకుఁ
జేరు రెండవవోట నాలవవోట + జిత్ర భానుగణంబు గదియుచుండు
నోరనిలు నాలవగణంబుతైత్తంతి + యుత్పలాంగ మహాక్కరంబునకు. 276

✓ మధ్యాక్కర.

మునుపుగాఁ బ్రాసంబు గూర్చిః మూటిపై విరమంబు నిల్చి
చన నింద్రయుగళంబుమీఁద + శీలజాపు నొక్కనిఁ జేర్చి
యిసుమడించిన నాఱుగణము + తెనసిన నొక్కపాదంబు
దనర వక్కాణించినంతఁ + దగు నిట్లు మధ్యాక్కరంబు. 277

మధురాక్కర. 1 సూ + 3 భృం + 1 చం

మరనికాపేంద్రసంహర. + మూటిపై విరతు లుంచి
తరణిక క్రత్రయంబు సుధామయూఖునితోఁ గూర్చి
వరుసతో నేనుగణములఁపాద మొక్కటి యొనర్చి
వొరలఁ జెప్పిన నొప్పుఁ గృతుల మధురాక్కరంబు. 278

* అంతరాక్కర. 1 సూ + 2 భృం + 1 చం.

1 భానుఁ డిద్ద తాదిత్యఃపతులు చంద్రుండు
పూని నాలుగుచరణఃములఁ ద్రిగణాంత
మైనవర్ణంబు విరతి + నంతరాక్కరంబు
భానుశీతాంశునేత్ర + పద్మాకళత్ర.

279

1 భానుఁ డిద్ద రాదిత్యఃపతులు తమిస్త్రాపతియు, జానుమీర నినాలుగు + చర
ణములకు త్రిగణాంత, మైనవర్ణంబువిరతిఃనంతరాక్కరంబు, భానుశీతాంశునేత్ర +
పద్మాకళత్ర (ప. ఓ.). * భానుఁ డిద్ద తాదిత్యఃపతులు చంద్రుండు, పూని నాలుగు
చరణఃములఁ ద్రిగణాంత, మైనవర్ణంబువిరతిఃనంతరాక్కరంబు, భానుశీతాంశు
నేత్రఃపద్మాకళత్ర. ఛంవోభంగములేనుండ నిట్లు సవరణ చేయవగునేమా ?

అల్పాక్ష్మర. ౨౩౦+౧౨౦.

విరమంబు చెంటిపై * విస్తరిల్లి, సురపు లిద్దఱు నొక్కసోమండు రాఁ
జరణ మీమాటించె * నాగి మొప్పు, హంసపర్వంక ముల్పాక్ష్మరంబు. 260

మఱియు, మంజరి.

తుద మొదల్లను నంటిమాఁగు శబ్దంబు, ఇట్టివి యతి మాఱుఁప్రాసంబు లిడక
ప్రాసంబులేనిద్విపద యై చెలంగఁ, ప్రాసంబుతుగలండు * బదిలంబు చేసి
సాగింపఁగాఁ జాలఁసత్కవీశ్వరులు, మోదంబు పెంపార * భూమిలోపలను
బద్ధాక్షుఁ డెపుడు చేపట్టు మంజరల, చందాన నలరారుఁజగతి మంజరుని.) 281

ద్విపద.

సురపతిత్రితయంబు * నూర్పుఁ జొక్కండు
విరమంబు చెంటిపై * వెలయు నొక్కటికి
క్షీతిఁ దగ నెఱెంటిచే నొప్పు ద్విపద
మితి లేక చెప్పిన * మే లండ్లు కవులు. 282

త్రిపద.

తొలుతను నల్పురిం * న్దులు చెంటు మాటను
బలభిద్దవయంబును రవియు * వలి లేక నలరారుఁ ద్రిపద. 283

చతుష్పద. 16 ల స్పృశు.

జలజాననవిశ్రమంసంయుతమై, లలి షోడశమితఁబ్రమువులతోడఁ
గలసి చతుష్పదఁగతులను ధరలోక, జెలు వగుఁ జొపద * సేవకసులభా. 284

వితాళచతుష్పద.

భానుయుగము పైపయి నవల నిం, పూన మణివిరతి * నొంది ధరలో
జా నలరుఁ జతుష్పదవితాళా, భానమున వినాయకతురంగా. 285

కర్ణాటచతుష్పద. 3 శ. ౧౫ లక్షణ + 1 మూ. 3 శ. మొ. 6 లక్షణ

మొగిఁ బంచలఘుగణంబులు మాఁడు రవియుఁ
దగుతుడఁ ప్రాసంబుదాఁక చెంటిపయి
నగువిశ్రమము కర్ణాటచాపద యై
నగుఁ గృతుల సత్కవులసమృతముతోడ. 286

1 నంటితూకు (ప); నంటుతూకు (ఓ.). 2 ఈరెండుచరణములు వ్రాతేపు స్తక
ములందు లేవు. పూ. ము. లలో 'బదిలంబుచేసి' తర్వాత కనబడుచున్నది. 3 ఈపాతము
పూ. ము. లోనిది (ప, ఓ.) లలో 'భానుగణయుగముపయినవలతిం' అనిఉన్నది. అర్థము
నిచార్యము.

పంచపద.

క. అది సమవృత్తములలో, నైపుముల నెది యైన + నార్యులు వలుకకా
బాదుకొని కృతులలోపల, నాదరమున బంచపాది + యనగా నలరుక. 287

ఉ. ధన్య సుఖీల యవ్వనిత + తత్పరత న్నదియొడ్డునందు స
త్సన్యలు సేయును ప్రతము + తానును వేడుక నాచరించి స
న్యానృత గట్టినట్టినవండుతతోర మనూయ చేసి పె
న్దన్యము నొంది కానల విధాతృకృతంబున సంచరింతుకాం
డిన్యమహామునిశ్వరుల గడిదిగఁ బోవినరుక్మిణీశ్వరా. 288

పట్టున. 6 జం + 1 పం.

ప్రాసము బువ్వాబు + వాసపు బాణురిపై నుధా దీధితితో నిర్యతి
భాసిల్లగాఁ బాద + మినుటితో నాల్గు + జేసిన కృతులందు పట్టుదాఖ్య. 289

నవవిధరగడలు.

వ. మతియు వైతాళీయభేదంబు లైనరగడ లనేకంబులు గల వందు బ్రసిద్ధంబులైన
హయప్రచారాదినవవిధంబులు ప్రబంధంబుల వర్తిల్లు నవి యెయ్యెవి యనెన. 290

క. నరసఖ హయప్రచారము, వరుసఁ దురగవల్లనము విజయమంగళము. (?)
ద్విరదగతి విజయభద్ర మధురహరి హరిఃపునగతులు + వారలుం గృతులక. 291

క. అద్యంతప్రాసంబు లభేద్యంబులు రెంటుకరట + బెనించి పదంబుల
హృద్యంబులు గూర్చిన ననవద్యంబులు రగడలెల్ల + వాలుం గృతులక. 292

క. కొద లేనినైపులుల జౌపదచే నుత్సాహవృత్తపదయుగ్మముచే
దుద నాదిని ప్రాసంబుల, నదలక విరచింప వలయు + బ్రాజ్ఞులు రగడల్. 293

1 హయప్రచారము.

బుతువిరామ + మినులు నల్గు, రతుక నొక్కయంపై చెల్వు
దనర హయతల + దాన్యుడంచు, దనుజహరణదత్తుడంచు
మును శుకాదిమునులు వొగడ, జను హయప్రచారరగడ. 294

2 తురగవల్లనము.

ఇరవుల న్నయప్రచార + మినుమడించి కృతుల జెప్పు
దురు విహారితాగ్ని వరణ + తురగవల్లనాఖ్య మొప్పు. 295

3 విజయమంగళము.

తురగవల్లనంబు రెంటితోడ విజయమంగళంబు
ధూర్తకంసకూలదహన + తుహినహీరసదృశక్తి 296

పరగ దుగ్ధసింధుమధ్యభానురాంతరీపవర్తి
వారివాహనదృశమూర్తి + భక్తజనహృదబ్జపూర్తి.

897

4 ద్వీరదగతి.

కర మొప్పుఁ బంచలఘుఁగణచతుష్టియమచే

విరమంబు చెంటేపై + ద్వీరదగతి పేరిచే.

295

5. విజయభద్ర ము.

ద్వీరదగతి చెట్టింప + విజయభద్ర ము చెల్లు +

విరురపూజితపాద + వేదసన్నుతి నామ

దరచక్రకార్తకగఁదాఖడ్గధారణా +

తాపింఛనమగాత్ర + దళితచైత్యస్తోమ.

299

6 మధురగతి.

4 గణముల్లి + నిర్మలము. 2వ. పే.

నాలుగుమాత్రలు + వాటిసగణములు, నాలుగు చెంటికి + నలి విరమణములు

గలసి మధురగతిఁకనలును జగణము, తొలగిన ధృతికాఁస్తుఁ కవిరమణము. 300

7 వారిగతి. నల, స, భ, గగ ముల్లి లింగి.

5 గణములు ౨౭

నలసభగణములలోపల నేత్రేనను నెనిమిది నాల్గిటిపై విరమము

గలసిన వారిగతి చెలు ఎగుఁ గృతులం + గవెరులొ నని చెప్పినయనుము. 301

8 మౌనగతి.

14 లఘువులు - 8 ల. ము.

నరహరి పదియు + నాలుగులములు, కరియత వారిణిగతికి నెళవులు.

302

9. వృషభగతి.

2౬ లఘువులు - 15 లఘువులు

ఇరువదియెనిమిది లఘువులు పదియేనిట విశ్రాంతియఁ గూర్చిన

నిర వగు వృషభగతి పచ్చాధిప + యిది విను మాదరమ న మ దమున.

303

యక్షగానలక్షణము.

నీ. తుద నేడులఘువులు + తొలగించి చదివినఁ ద్రి పుటకు వృషభగతిపదయుగము

లలిఁ గడపల నొక్కలఘువు మానిన ఒంపె మనుద్వీరదగతిననుపదయుగము

గురు తగురచ్చెరఁకుఁ దురగ నల్లనావ్వాయ మేకతాళియామధురగతికి (?)

సంస్థి కిర్వదినాలు + గటతాళమున మాత్ర లోలి విశ్రాంతి పదాలుగింటఁ

తే. చెలియ నర్థంబు నర్థచంద్రికలు వీన

యక్షగానప్రబంధంబు + లతుక వచ్చు

రగడభేదంబు లివి యంద్రు + రసఁ గవీంద్రు

లవితవిజనేవకస్తోమ + యబ్ధిధాను.

304

ఉదాహరణలక్షణము.

- సీ. సప్తవిభక్తులు + సంబోధనమును గూడ నెన్నివిభక్తులు గ్రమమునఁ
బలిపేరు దొరలంగఁబద్య మొక్కటిఁ జెప్పి రగడభేదములు మాఁగ్గములుఁగాఁగఁ
గళికలు నెనిమిది + దళములు గావించి దానిలో సగము నుత్కలికఁ జేసి
యది యొక్కసమసనం + బయ్యెడు దళము లెన్నిదిఁ గూర్చి వానికిఁబదుద విభక్తి
తే. బయలు పఱచి కట్టకడనుఁబద్య మొకటి, పలుక వలయును సార్వవిభక్తికముగ
నిర్వచాటుపద్యములందు + నిదేన ధాత్రి, నిది యుదాహరణ మటందు + రిధచరిత.
- సీ. సంబోధనమునకు + సరసాలి జయపతి ప్రథమమ వాణి విఠరావలియును
క్షీతి ద్వితీయకు ఝట + కీర్తమతియఁ దృతీయకుఁ గీర్త మభగయు + నటఁ జకుర్చి
కిని దేవలాభినియును భోగమాలిని పంచమికి నెనంగు + వాణియును గ
భావతి షష్ఠియు + లలిత కాంతిమతియు సప్తమికిని ఘోణి + సత్కమలయు
తే. నాదినాత్తులనామధేయములు వెనుకఁ, బలికినది వేల్పు లప్ప విభక్తులకును
వారుతమశక్తికొలదిని + న్రాలుఫలము, లిత్ర నాయక ద్వయమున + కిందిరేశ.
- సీ. సంబుద్ధి యెడలించి + సప్తవిభక్తులు పలికిన భక్తిసద్దలి యనంగ
సంబుద్ధితోఁ గూడ + సప్తవిభక్తులు పలుక నొప్పారు బద్దలి యనంగ
సంబుద్ధితోఁ ది + పమవిభక్తులతోడఁ బలికినకృతీయు విద్దలి యనంగఁ
గళిక లుత్కలికలు + గమకింపఁ బలికినకావ్యంబు నుత్కుల్లంకంబనంగ
తే. నవనిఁ జాటుప్ర బంధంబులందు మిగుల, నాటకొనియొప్పుచుండునీనాల్గుదెగలుఁ
గానఁబడు నుదాహరణము + ల్లానలోల, కామెపల్లీక నల్లవీకామకృష్ణ. 307
- ఉ. శ్రీవనితాసనాధుఁడు వశిక్తతభక్తమనోంబుజుండు వి
శ్వావసుఁ డుగ్ర సేనుఁ డురుఁవైద్యుఁ డజేయుఁ డగణ్యసద్గుణ
ప్రాప్తతభూషణోజ్జ్వలుఁ డాచార్యపతితోటిమరిచి భద్రదం
తావళనాయకావనుఁ డుదారుఁడు కృష్ణుఁడు మమ్మఁ బ్రోవుతకా. 308
- కళిక. 1 సూ + 1 ఇం + 1 సూ + 2 ఇం
మఱియు దేవకికౌరవేనికుఁమారనిర్మలరత్న రాజము + 1 సూ + 1 ఇం + 1 సూ + 1 ఇం
కలుకుటసురల నెల్లఁ దారుణంకదనధారుణి దునుము లేజము
బలిమి నందనవనములోపలిఁపారిజాతము ధరకుఁ దెచ్చెను
గొలఁది మీతినసమదంబునఁ + గుండలంబులు తల్లి కిచ్చెను
జెలఁగి నరునకు నూతకృత్యము + చేసి కౌరవులఁ బరిమార్చెను
దలఁపు వ యుపనిదాసచయములఁ + దవిలి తిరుగనిముక్తిఁ జేచ్చెను

వెలదికొఱకును బాణుచేతులు + నేయు నేటికినవిక్ర మోగ్రుడు
జలదములటిగి చెగడునొడలన + జనుమి తెడుతున్నమగ్రుడు.

809

ఉత్పల్లిక.

కమలనేత్ర విరాక రోయుచు + యమునయెడ్డనఁ దపమునేయుచు
నన్న కాంతను జూచి రయమున + నన్న సుద్ధి వచించి స్రయమున
నరుడు గూర్చినమిత్ర నానతి + కరమా పుట్టెడుదానిదానం
విదళితాసురసార్వభౌముడు + యమకులంబుధిపూర్ణ సోముడు.

810

ఉ. మానవులార రోగశమలు + మానును లేములు లేని సంపదల్
జా నగు దుఃఖము ల్పొలగెను + జాటు నఘంబులు మందబుద్ధు లై
దీనత నొంద నేటికి నశ్విరార్చి క్షిణి గొల్వడ పరా
ధీనులుగాక మీరు ననుదేవకుమారకు ముక్తికొన మై.

811

కల్పి.

మఱియు వ్రేతల నెల్ల + మరులుకొల్పినవాని
మెఱసి కానను బసుల + మేపి తిరిగెడువాని
భామతో దూర్వాను + బండియాడ్చినవాని
వేమరెదిరినమగధు + విరగఁ దోచినవాని
బాలుడై తోలెక్కి + పాలుద్రావినవాని
పేలతోఁ బదియాపు + లెలమిఁ దాల్చినవాని
దాశస్పృక్షము లెల్ల + ధరణిఁ గూర్చినవాని
గాలిరక్కనుఁ జావఁ + గాలఁ దన్నినవాని
లీలఁ గొల్తును గడిది + లేమిఁబాపెడివాని.

812

ఉత్పల్లిక.

మందుపావకుఁ గొల్చి + కాండవామతి వ్రేల్చి
పార్థివేశ్వరుఁ గాంచి + పార్థు నక్కడ నుంచి
దారకుం డమరించి + చేరఁ చెచ్చిననుంచి
యరద మెక్కుక పూని + పురికి వచ్చినవాని.

813

1 ఇందు రెండవచరణము మొదలుకొని ఆయిదుపాదములు పూ. ము. లలో
లేవు. (ప. ఓ.)లలోఁగలవు. (పూ. ము.) లలో ఇందలి 1-7-8 పాదములును (ప. ఓ.)
లలో లేని 'లీలఁగొల్తును గడిదిలేమిఁబాపెడివాని' అనుపాదమును ఇట్లు నాలుగుపద
ములు మాత్రమే కలవు. * 'కొను' కుక.

చ. ¹పులకిల నేల మానవుల²పుట్టును సావన మయ్యె నెప్పుడుకొ
³గళవడ మేల రోగము ల⁴కాలగతిం గడవట్టు నీతిబా
 ధలును దరి ద్ర, తాన్యధలు ⁵దవ్వులకేఁగును వాంఛితార్థముతో
 గలుగు నమేయుచేతఁ గమల⁶ాధవుచే వటుపత్ర శాయిచేక.

314

కలిక.

మఱియు బ్రహ్మమాయఁ గెల్చి ¹మసలుమంత్రవాదిచేత
 నెఱింగి సాంభవనకు వరము ²లిచ్చి మెఱయుమోదిచేత
 మృతతనయుని మరల గురున ³కిచ్చినట్టియమృతుచేత
 నతులరాసకేళి సలిపి⁴నట్టియాదినటునిచేతఁ
 బిండి రుబ్బునాతిమోము ⁵పెరుగు దుడుచుకొంటెచేత
 మండుచున్న కారుచిచ్చు ⁶మరిగి త్రావునమరుచేత
 నెలుఁగుతోడఁ బోరి మణియు ⁷నింతిఁ గొనినయజరుచేతఁ
 వెలయఁ దులసిపూసపేరు ⁸వేసికొనినజోగిచేత.

315

ఉత్కలిక.

గట్టిగ శరపంజరంబు ¹గట్టఁ దలఁచి వేగిరంబు
 చవుటికడలిచెంతఁ జేరి ²పవనతనయుతోడఁ బోరి
 తన్నుఁ జీరినంత వచ్చి ³చెన్ను గెలుపు నరున కిచ్చి
 మహిమ మెఱయకృష్ణుచేత ⁴మిహిరకోటిదీపుచేత.
 శా. ఓలం బాసకుఁ దేక మత్సరముతో ⁵సుహృంగి పెక్కిఁడలూ
 భీలాకారమునం గొలంకునడుమక ⁶బేటాడునక్రంబుతోఁ
 జాలం గయ్యము చేసి చిక్కినమదఁ స్తంభేరమస్వామిమై
 కేలం బట్టి నిమిర్చినట్టిహరికై ⁷కృష్ణాంబుభృన్నూరికై.

316

317

కలిక.

మఱియునుఁ గౌమోదకియును ఖిడము ¹మణియును శంఖముఁ బట్టినహరికై
 మెఱయఁగ విన్యూచ్చేలముఁ దాల్చుక ²మెలఁగెడుదధికణపరిదిగ్ధనకై
 పెలుచం గదిసిసోమల్లల నిరువురఁ ³బిడికిటఁ బొడిచినబలుమల్లునకై
 వెలయఁగ యమనానదిలోఁ గాలియ⁴విషధరుఁ దోలినయదుసేంపూనకై
 విజయనిరధ సారథి యొ గురున్యప⁵భిషాదులఁ గలిచినభూపతికై

1 పులకిల (ఓ. పూ. ము). 2 పుట్టువు (ఓ. పూ. ము). 3 గళవళమేల (పూ. ము). 4 నడుమన్నిట్టాడు (పూ. ము); బేపాడు (ఓ.). 5 మల్లర (పూ. ము).

గజగా నువనాభిధు ముచుకుచునిఁ + గనుదృష్టినిఁ జంపినక్రిపతికై
బలువిడి దేవకితండ్రిని నుదురకుఁ + బట్టుము గట్టినగోవిందునకై
గెల దాల్చినవైఖరి గోనధనఁగిరి మోచినమహా నానగునకై.

318

ఉత్పత్తిః.

తొలిపుట్టువునోముఁఫలంబున జే, బలువిడి నగుజేదటికంబున జే
సరి కొందల మందుచుఁ దైనందై, పురికిం బరమానందమునందై
కొని యుబ్బుచు వచ్చి కలిమిపనికిం, గని చాచుక లొనంగినబాపనికి
స్థలి మచ్చినబాలన్నేహునకై, కలుములచే నేలినకృష్ణునకై.

319

మ. పురిటింటం బసిబిడ్డచందమున నాఁపొవంగ నాఁ దాత్త లో
మురు వొప్ప న్నిషగుర్భయాగ్తమయై + ముద్దాడురాకాస్యిచ
5 నిరుకేలంగొని బాలు ద్రావుమిమచే + నిష్ఠైనకాలంబునకా
ధరణిం గూల్చిననందపుత్రువలనం + దార్పణాధర్మస్థితల్.

320

కలిక.

మఱియు గీతామృతసమగ్ర సింధునివలన, నజలు భవపటలిమిరఁవనజబంధునివలన
బొంకు పెయ్యెడ లేనిఁధారిసత్యునివలన, జంకు పెచ్చుడు లేనిఁసమరనిత్యునివలన
ఘేదము తృడవాపుఁకేకేమిర్దనువలన, నాదికారణమూర్తి + యగుజనార్దనువలనఁ
గాన రానిపదములఁగాముపానుపునలనఁబూని గొడ్డాలికిం + బుట్టెకానుపువలన.

ఉత్పత్తిక.

తను బిల్వ మిగురు గూర + దిని పాక మింపారఁ
జేసి ద్రాపదిచేత + నాన దీరఁగ మేత
యడిగినమునిశులకు + నిడఁ గల్గుదాసులకుఁ
గల్పించుహరివలనఁ + గల్పస్థాయివలన.

322

1 ఫలంబుననేపూ. ము. అంత్యస్థాననియమభంగము. 2 కేళి (పూ. ము.).
3 పూనిగొడ్డాలికిఁ బట్టు కానుపువలన (పూ.ము.) ఛందోభంగము; బూని గొడ్డురాలికి
(ఓ.ప). 4 తనుఁ బిల్వమిగుల-పూ. ము. ఈచరణమున 21 మాత్రలున్నవి.

5 గురైటిఁ గిట్టంబుగఁ.....నిర్వైకకాలంబునకా-పూ. ము. ఇది “క్వాథరే
కారసంధి” ఇది యప్పకవి యుపయోగించి యుండదు. కాబట్టి దీనినిసరిందుటన్వాయము.
య్యము. మహాలాతఁజిహ్వా దైవమప్పకవియే బుట్టియాస్త్రీయమైన సంధినిజేసినన్
సాంధ్రభాషకు మాప్యవచ్చుననుట మరళయోక్తిగాదు. మరియు “నిర్వైక” అను
పదము మిక్కిలి కర్తృకతోరముగ నున్నది. తక్కినపద్యకైలినిచూడగా పదముల మార్గ
వము స్పష్టముగదా.

కా.¹కారాగారమునందు వెల్వడి భుజాగస్వామి సుచ్చత్ర మై
పై రా దార్మ్యము వాకిసు ³లైయనుచు ప్రస్తామింపఁ గొనితి శ్రీ
మూర్త్యున పథం బొసంగఁ దమఁ గొనుదు దండ్రీ యేతెంచి ⁴కా
ల్వారేపల్లెను నిల్పఁ బొల్పు⁵నాకికి + స్వాల్వార నే మ్రొక్కెదకా.

823

కళిక్.

మఱియుఁ బెరియ నెఱయ సుఱియుఁమధునిఁ గూల్చినట్టిహరికి
నఱిమి తఱిమి చఱిమి సుఱుసుఁనత్తఁ గెల్చినవితకరికి
గఱచి చఱచి యఱచి పఱమఁ + గపిరిఁ జుపినమృతునకు
మఱిగి తిరిగి విఱిగి ⁶సారగుఁమద్దులీచ్చినయమితునకు
⁷సరలి కెరలి వరలి మరలి + సాశ్వుఁ జంపినక్షరునకు
గరిమ మెరిమె యెరిమి నెరిమి + కామెపల్లమందిరునకు
నయముఁ బ్రియము రయము జయము + నరుని కిడినకేశవునకు
వ్యయము భయము అయము త్తయసు + వైరి కొసఁగుమాధవునకు.

824

ఉత్కలిక.

¹గొల్ల లెల్ల దల్లడిల్లఁ + బెల్లుజల్లు లల్లి రాళ్ల
సోనవాన మాన పూని + కాన రానికొనలొన
చుట్టి పట్టి గట్టి దిట్టి + రొట్టు గట్టు మట్టు గుట్టు
నూచి లోచి నోచి మోచి + ²బ్రోచినట్టివామసునకు.

825

మ. పృథులాలవంతివరస్వయంవరమున + స్విందానువిందానులకై
బ్రథనతోఁజిని గెల్చి సమణ సుభద్ర కృద్రుఁ వోకొందు వ
చ్చి ధరాధీశుననుజ్ఞ చే ననలసాక్షికంబు గృహ్యోక్తన
ద్విధిఁ బెండ్లాడినకృష్ణునందు నిలిచె + ¹⁰ధిరప్రతాపాన్నతుల్.

826

కళిక్.

మఱియు సుగ్ర నేనామాత్యునందు, నెఱి మీఱ అయకాలానిత్యునందు
విదురాశ్చితపదారవిందునందు, విదళితఘోరాఽబ్బందునందు

1 కారాగారమునండి. పూ. ము. 2 లైలియ. (ప). 3 చెల్వారంబల్లెను. (పూ. ము). 4 హరికీవార (ప). 5 యొరగు (పూ. ము). 6 సరలిమరలి కెరలివరలి సాశ్వుఁ జంపినక్షరునకు (ప. ఓ.). 7 ఇందు (పూ. ము) లలోను (ప.) లోను మూడూ చరణములు మాత్రమేఉన్నవి; (ఓ.)లో నాల్గుచరణములున్నవి. 8 కాన-పూ. ము 9 బ్రోచినట్టి వామసునకు (పూ. ము); బ్రోచినట్టి వామసునకు (ప). 10 దీర్ఘ (పూ. ము).

నాభీరువస్త్రా)పఃహరునంసు, బలిపట్టానావారః పాలునంసు
జలగాదిదశతనూఃచ్ఛానునంసు.....

327

ఉత్కల్పిక.

సజ్జరాగంబు, రజ్జనాగంబు, కంఠియోగంబు, మందరాగంబు
రాపుతో నూచి, పీఠపుతో మోచి, వెలయుచులియుంసు, జలజాక్షునంసు. 328

క. ధర్మజాఁ డంపినం జరిగి + దంతిపురంబున నాంబికేయుతో
ధర్మముఁ జెప్పి చుష్కృతుల + ¹దగ్గఱ శాంతనవాదిసజ్జనుల్
నిర్మలచిత్తు లెల్లఁ గనుఁసేరుపున నృభఁ చాల్చినట్టిని
న్నర్హవహక్యతిని దలఁతు + నామమనంబున నందనందనా. 329

కల్పిక.

మతియు జగన్తోహనఃమాయఁదాల్చినజాల, జిలుకుతటి ద్రౌపదికిఁజీరల్చినకాల
సఖులతో నదిలోనఁజల్లి గుడిచినబాల, విభవసుం డెదలోన + వేఁదల్చినలోల
నరుతేరినాగలపై + నాట్యమాడివీర, సరకుగొని భీష్ముపైఁ + జక్ర మెత్తినహార
తరిని సంగ్రహముతులఁదాపరించినసదయ, పెరిమెనాగ పురంబుఁపెక్కలించినవిజయ.

ఉత్కల్పిక.

గురుభీష్మరాధేయు + లురుజన్యమున నేయు
శరవహ్ని బయ లెక్కి + యరద మెల్లను నెక్కి
తరి గొల్చునెడ పాండుఁవరుల నేగురి మెండు
బ్రతుకఁ జేసినపుణ్యఁచితత దీనశరణ్య. 331

క. నీ వొక్కండవు నిన్ను నమ్మి కొలుతు + న్నిచే సుఖం బబ్బె నీ
కై వేదండ మొనర్తు నీవలన నిష్ఠావాప్తి చేకూఱు నీ
ఈ విశ్వాసముఁ జేరీర్చి తింక మదిలో + హెచ్చయ్యె నీయందు నా
కైవారంబులు శౌరసేనతనయా + కామేపలీవల్లభా. 332

ఉ. నామన విచ్ఛగింపు మిట + నన్నయభట్టకృతాంధ్రశబ్దచిం
తామణికల్పనోక్తికలఁనాచతురోపమ లుల్లసిల్లి నీ
చ్ఛామతి నర్పణంబుగ నొసంగితిఁ గామెపలీక నీకు నై
రామయ మై తగ న్నవనుఁదాహరణంబు జగత్ప్రసిద్ధిగాక. 333

1 దగ్గఱ (పూ. మా.) యతిభంగము. 2 తరుగాల్చునెడ పాండుతనయులేగురి
మెండు(పూ.మా); తరిగొల్చు(ఓ.); తరుగొల్చు(ప.); మఱికొన్ని తాటాకుపుస్తకములు
చూచినగాని సమయపాతమువిర్లయించుటకు సాధ్యముగాదు. 3 జేర్చునింక(పూ.మా.).

వ. సీసంబు లనునవి సమవిషమంబుల రెండు దెఱంగు లయ్యె వానివిశేషంబు రెట్టివనిన.

సీసమాలిక.

యతి నైనఁ బ్రాసంబు * నందైన నొకటితోఁ జెప్పిరేనియు సమసీస మగును
నియమము బ్రీనిపె * నిలిపిన సీసంబు లాఱుదెఱంగు లై * యతిశయిల్లు
నెనిమిదంఘ్రిలఁ బ్రాస * మెక్కింప వల్లకై సర్వతః ప్రాససీసం బనంగఁ
బ్రాస మాఱంఘ్రిలఁ * బదిలంబు గావించ నక్కిలిప్రాససీసాఖ్య మనఁగ
నాది నేవడి నిల్పి * రావడే పద మెల్లఁ జేయ నయ్యది వడిసీస మనఁగఁ
బదఖండములయందుఁ * బ్రత్యేకయతులుగా స్థిర నవకలిపడిసీస మనఁగఁ
గుదురుగా నుత్సాహ * తుదయందు గీతంబు చెప్పిన విషమాఖ్యసీస మనఁగఁ
గడ వెళ్ల లఘువులే * కల్పించి రెద్దాన సరవి సర్వలఘుసీసంబు ననఁగఁ
తే. సప్తవిధము లివియ శబ్దశాసనండు, పంచమామ్నాయఫక్తిలోఁ * బర్కెఁగాని
కడనుకవు లాఱుసీసము * ల్విడిచిపెట్టి, చెలఁగి సమసీసపద్యమే * చెప్పినారు. 886

అందు సీసలక్షణ మెట్టి దనినః—

క. నురపతు లాఱురిపై భా,స్కరు లిరువురు గూడ నొక్కఁచరణము పొల్చు
బరఁగు నవి నాలుగడుగుల, విరమముపై రెంటు రెంటు * వెలయఁగ వలయున్. 886
క. వానిఁ జరణములు నాలుగు, చేసి తుదిని గీత మొకటి * చెప్పఁగ నయ్యెన్
సీసము తంగెడదేశవి, భాసురశుభభేల కామెఁపలిగోపాలా. 887

సమసీసము.

బ్రతికించె నెవ్వఁడు * మృతగురుతనయుని మెలఁత వేడిన మెచ్చి * మేలు చేసెఁ
బోషించె నెవ్వఁడు * పొదివినదారుణాపద లెల్లఁ దొలఁగించి * పాండుసుతుల
వెడలించె నెవ్వఁడు * వెడపాడుబావిలో నూసరవెల్లి యై * యున్న నగుని
మర్తించె నెవ్వఁడు * మాసలంబున వృష్టియచుభోజనైస్యాంధఃకాదినృపుల
తే. శ్రేల్ప నేవాడు ఖాండవవిహిన మెల్ల, జాతవేదోత్థవిలసితః జ్ఞాన్విలమిఁద
నతనిఁ గీర్తింతు మదిలోన * ననుదినంబు, ననఁగ నలరారు సమసీసమఖిలకృతుల.

సర్వతః ప్రాససీసము.

వేదండవరదుండు * వేధోండగాంగుండు కాదేశయండు * యాదవేంద్రుఁ
డాదిత్యవంశ్యుండు * నాదాససులభుండు వేదాంతవేద్యుండు * కాదనిలుఁ
డాదిలేయఁడు లిందు * నాదకళాతితుఁ డాదిత్యకులజుండు * బాధితారి
మేది శ్రీశుండు * భూధరుగా త్తుండు శ్రీదమిత్రసఖుండు * ద్వాదశాత్తుఁ

తే. దాదిదేవుఁ డాత్రితగఁధఃమాదనుండు, చేదిసాంధకవైదర్భఃసూదనుండు
మేదురమురలి నాదవిఁనోనుఁ జనుచుఁ, జెప్పినను నర్వతఃప్రాసఃసీస మగును. 839

వృత్తప్రాసనీసము.

కిఁచె నెవ్వఁడు + చేటుకై నర్థలోనఁ జెడుమాలు లాడిన + చేదివిభుని
రఁచె నెవ్వఁడు + ప్రాణహాణము చేరఁ జిదియకుండఁగఁ బరిఁక్షిన్పుపాలు
భఁచె నెవ్వఁడు + పర్వతాకృతచేర నాధీరు లర్పించు + నారగింపు
వీఁచె నెవ్వఁడు + వేడ్కలో నెవరుల్ బ్రతుకునట్లుగఁ గృపాపాంగదృష్టి

తే. దాక్షిణాత్యుని సాంధకఃధారుణీశుఁ, జంపె నెవ్వఁడు పారిలో + సాహసమనఁ
బక్షిరాజతురంగుఁ డెవ్వఁ డనంగఁ, జెలఁగుచుండు వృత్తప్రాసఃసీసము లిల. 840

నడిసీసము.

విజయసారథిఁ గానిఁవినుతింపఁగా నొల్లఁ గిరినాయకునిఁ గాని + తీర్తిసేయ
యాదవేంద్రునిఁ గానిఁయభీనుతంపఁగ నొల్ల మధుమాదనునిఁగాని + మదిని నిల్పఁ
బద్ధనాభునిఁ గాని + ప్రణవంపఁగా నొల్లఁ జాతీనపతిఁ గాని + ప్రస్తుతింప
బాణసంహారుఁ గాని + భజియంపఁగా నొల్లఁ బీతాంబరునిఁ గాని + ప్రీతిఁ దలఁప
తే. నవితవేదండపతిఁగాని + యనునరింప, ననుచు ననుఁ గూర్చి యనురక్తిఁ నాత్మనైపుడు
పొగడునత్మవిప్రజములఁ + బ్రోచి తనఁగఁ, దనరు నడిసీసభేదంబు + తాళభేది.

అనకలివడిసీసము.

సామాజికాహితఃస్తోమంబు సామంబుగా మించి మైత్రికి + నానుతింప
నభిమానధారుణీవిభులు దానంబుచే నక్కట లన్నియుఁ + జక్కఁ జేయ
నతిరుక్తపక్షమాంవతులు భేదంబుచే దినదినక్షీణత్వఃమునకుఁ జెడఁగఁ
బదిలింపుటద్దండు + లాదిగి దండంబుచేఁ దనయాజ్ఞ యాదల + నునిచి నడువ
తే. సంధియానాదిషుద్ధుణ్యఃబంధురముగ, నోమి శక్తిత్రయోపేతుఁ + డైమురారి
నేల ననురక్తి నితితో + నేలె ననుచుఁ, జేయ ననకలివడినామఃసీస మగును. 842

విషమసీసము.

అంచితముగ భీమునకు సహాయ మేగుచెంచి తా
నించు కెదిలి దురమువేయు + నేయునంకుశంబు తా
కించుకొనక కినుకవలనఁ + గెరలి నరకపుత్రు మ
ర్దించినట్టిసవ్యసాచి + తేరిఘోటకావలిం

1 దీనికే (పూ. ము.) లో అక్కిలి ప్రాససీసమనిపేరు. 2 చేటుయ్యో (ప).

3 కిక్కకుండఁగ (పూ. ము.). 4 జనమల (ప). 5 నార (పూ. ము.).

అ. దోలుకృష్ణ యంచుఁదోరంపుటత్సాహ, మీఁద గీత మొకఁడు * మేలవింప
విషమసీస మనఁగ * వెలయుఁ గామెవలీశ, జమ్మిచెంత నున్న * చతురవచన. 343

* సర్వలఘుసీసము.

క. త్తమ ప్ప డ్రింశల్లఘువులు, త్రిమహేశవిరామము గల * దీర్ఘ పదచతు
ష్కమునై నొకగీతి మర, ప్రమథన సర్వలఘుసీస * పద్యమున కగున్. 344

సీ. చిఱుతయగు కొడుకున కెడరయి మృతికి మొదలగు

బొరులవలన విని రుషివరుషుఁ డగుచు

చరమశరధిజలముల * తరణి మునుగక మునుపు

దురమున నురువడి బలు * దురుసుపరచి

కెరళి గొనయుము దురిమి * మురిగుణము మొరయిడఁగ

నిరికిన శిశరములు * పరువ విడువ

జరిగి నెళవెఱిఁ గొదిగి * మఱుఁగున నిలిచిన కురు

పతిమఱుఁదిని నెరి నురు * మగను దలఁచి

తే. చెసినట్టి ప్రతిజ్ఞ కాపింపఁగోరి, సవ్యసాచిశ తాంగంబు * సైంధవములఁ
దోలుగోవిందునుతులఁచేఁ * దొడరుఁగృతుల, సర్వలఘుసీసపద్యంబు * సాగుచుండు.

క. బలసోదరగీత్తుదితార్థ్యలు నా ల్లార్థ్యాఖ్యగీతు * లాటవెలదితే
టులురెండు సమము లెత్తుక, మలనాహ్వయ పవడలు విష * మంబులు మూఁడున్.

సమగీతి.

త్తమఁ బఞ్చాకందముచందమునన్ రెండరలు జెలియఁ * దనరింపన్
సమ మనుగీతికృతులతోఁ, గమలాహృదయాబ్జవాస * కమలాక్ష. 347

* కరివరద పరిమకృప * ధరణిధర సురవిసుత కనకనన నరహరిగరుడగమన
నళినకరపదనయన * దళితఖరదనుజలయ నరసఖ పరగుణనిధి * శరధిశ యన
పరమపదనిలయ హరి * పరమపురుష ప్రకృతికే బరుఁడని నినునిగమని * పహముపలుకు
నిరతమునుహృదయమున * నినుఁ దలఁతునను మనుపు మనియనఘచరిత జల * దనిభత
తే. సర్వలఘుసీస మీరీతి * సకలసుకవివరులు చెప్పదు రిలమీఁద * వరుస నెల్ల [నవ
వారు మెచ్చంగ సర్వేశ * వారిజాక్ష, కామెవలీశ యచ్చుత * కామజనక. 348

ఈపద్యము (పూ. ము.)లో నున్నది. 1 కెడరయి(ప). 2 ఉరుతి(ప). 3 వరుస
మఱుఁగు (ఓ).

ఉద్గీతి.

మొదలినగము చపలగతిం, దుద న్నగము పథ్యగతిని + దొడరింగా
నిది యుద్గీతి యనం దగు, విమరాశ్మారాదివరద + వేణుశరా. 348

ఉపగీతి.

ధరఁ జపలాకందమువై, ఖరి న్నగం బైనఁ + గావ్యములక
బరఁగు నుపగీతి పూర్వా, మర వ్రజతమిశ్ర + మార్తాండా. 349

ఆర్యాగీతి.

సముదీరితపథ్యాకం, దముకన్నను నొక్కగురువు + దాకించినచో
క్షమ నార్యాగీతి యగు, న్నమలాప్రాణేశ సహజకందం బదియే. 340

సమగీతులందు నొటవెలఁది.

మేలు మే లటంచు + మిత్రులు ముగ్గురు, వింత వింత యనుచు + విబుధు లిద్ద
ఱహవా యనుచు నూరులయిదుగురును మెచ్చ, నాటవెలఁది మూట+నలరు సగము.

తేటగీతి.

మిత్రుఁ డొక్కఁడు వీణియ+మీటుచుండ, విబుధవరు లిద్ద ఊర్ధ్వంబు+విప్పి చెప్ప
నినులు నిద్దఱు వినుచుండ+నేకగతిని, తేటగీతంబు మూటను + వాట మయ్యె. 353

వివమగీతులందు నెత్తుగీతి.

మరనాథుమీఁద+నూరు లిరువురు రెంట విరతి
ధరణిఁ బ్రాసంబు + 1 దనరు చారి యెత్తుగీతియందు. 353

కములనగీతి.

హగణ మైనఁ జాలు నగణ+మైనఁ జాలు హగణ
నగణములును రెండు గలసి + నాటి యంఘ్రి కేడు
తగినవిరతి నాలుగింటఁ + దనరఁ బ్రాస మొదవి
మిగుల మెఱయుచుండుఁ + గృతులఁ గమలనాఖ్యగీతి. 354

వవడగీతి.

అవని ముగురుభాను + లాచిత్యపతు లిద్ద, అవల నేగు రర్క + లర్థమునకుఁ
బడగీతియందుఁ + బ్రాసముల్ సమకూలు, నవియె యాటవెలఁది+యందులేవు.
వ. ఇది నవగీతివివేకం బింక బిరుదావళిలక్షణం బెఱింగించెద. 356
లే. కీతి మహారాష్ట్రభాషచే+తెప్పబడెడు, భీకరోత్తలు బిరుదు లై+పెక్కు దనరు
2 వాటబిరుదావళియొనర్చ+వలయునందుర్చి, బుధులు సంబుద్ధి పదములు+పాసఁగఁగూర్చి.

1 దనరు నెత్తుగీతియందు- (పూ. ము) ఛందోభంగము. 2 వాని (పూ. ము). 'వాట' అని బ్రాహ్మణ్యలలోని పాఠము తెప్పని దిద్దినయెడల 'వాన' అనియుండవలెను.

చ. అతిభుజవిక్రమోద్భవము + తై రిపుకర్ణకతోరకంబు తై
 1యతులితపిరవాక్కు లయి + యాదిమపార్థివలంఛనంబు తై
 ప్రతిపదనూతనంబు లయి + భాసిలునూక్తులు గూర్చి స్వస్తివా
 క్యతతులఁ జెప్ప నొప్పు బిరు+దావళి సార్వవిభక్తికంబుగాన్.

358

చ. సలలితవాక్యగుంభనల + సర్వవిభక్తుల 2దీపనంబులకా
 జెలు వగుపద్య మొక్కటి ర+చించినపిమ్మట గౌడరీతి నం
 కలితచతుష్కపట్కదళ+గద్యము తెన్నిదియుం బదాటు నిం
 పలరంగ గూర్చి పేర్చి బిరు+దావళిఁ జెప్పగ నొప్పు నెంతయున్.

359

చక్రవాళము.

క. ఒకపద్యముపిదప దళా, ప్రకసందర్భప్రగద్య + చతురం బగుఫ
 క్కికిఁ జేరు చక్రవాళం, బకట చతుర్భుద్ధ మదియె + యన్యత మఱియున్.

క. తొలిసమసనాంత్యవర్ణయ్యగళమే పునరుక్తి గాఁగఁ + గైకొని సామీ
 ప్యలసత్సమాసముమొదల, నలరించినఁ జక్రవాళ + మగు దాకార్తా.

361

తే. అవధరింపుము దేవ దివ్యప్రభావ, భావనాతీత నిష్ఠుల+పరమపూత
 పూతనాజైత్ర సుత్రామ+పుత్రమిత్ర, మిత్రశశినేత్ర నిర్జర+స్తోత్రపాత్ర.

362

చిత్రకవిత్వము.

నీ. అనులోమము విలోమ+ము నిరోవ్యమును దల,కట్టును గుడులు శృంగములు నక్ష
 రవిలోపమును బద+త్రమకంబు పద్యభ్ర, మకమును నల్లెంట్లు + మఱియు నేక
 పదియు ద్విపదియుఁ ద్రి+పదియును నేకవర్ణంబును ద్వ్యక్షరి + త్ర్యక్షరియును
 సరవి నిచ్చావాక్య+సంఘటనంబును, నాదిగాఁ గొన్నిపద్యంబు లెల్ల

తే. ఓతినిఁ జిత్రకవిత్వప్రసేదనామ, ధేయమలచేతఁ బెం పొంది + తెలివి మీఱు
 4వానిఁ దెలియఁగ వదియింతు + వాసుదేవ, నందగోపాంగనాపుత్ర+నరకజైత్ర.

అనులోమము.

క. దామోదరసామతనధ, రామాసరసాకరదళ+రథహారిరాధా
 కౌమా సదయాతిపరమ, ధామా వరయాదవమల+దారకరాసా.

364

విలోమము.

సారాకరదాలకువద, యారవమాధామరపతి+యాదసమాకౌ
 ధారారిహధరశదరక, సారసమారాధనతమ+సారదమోదా.

365

1 యతులనిరుద్ధ (ప.ఓ.). 2 దీపనోత్తలక (ప.ఓ.). 3 పరమమూర్తి - (పూ.ము)
 పునరుక్తి నేయవధిఁగము. 4 వాటి యని తాటాకుపుస్తకములన్నిటను గలదు.

నిరోష్ఠ్యము.

క. పావన సాఫాబాభా, మావా యనునాఱులిప్పులు + మఱి పద్యములో
భావింప దొరల కుండిన, భూవలయమున నిర్నిరోష్ఠ్యము పినాళించున్. 366

క. నరహర్యక్ష దయాకర, కఠిరక్షణ చక్రవాస్త + కాంచనచేలా
గరుడతురంగ జనార్దన, ఖరచైత్యనిక్యంతన హరి + కంజదళాక్షా. 367

తలకట్టు.

క. హర కలశజ తపన పవన, శరభంగ ముతంగ చక్ష + సత్యావాసా
స్తరపదయుగ గరుడస్వజ, ధరధర ముష్టరము మనఁగఁ + దలకట్టులగున్. 368

గుడులు.

క. విరివిని నిలిచిరి విని చిక్కిరి దివి నిశిఁ దిరిగిరి తిరిగి మిడికి భీతి
ల్లిరి చింతిల్లిరి తిరిగిరి, సిరికొఱకు ధనాస్య లనఁగ + షీతి గుడులు లగున్. 369

గొమ్ములు.

క. గురుడును శుశ్రుఁడు సుశ్రుఁడు
పురుహూతుండును శుకుండు + బుధుండును గుహుండున్
బురుకుత్సుండును గుత్సుండు
గురునుతు లానరించి రనఁగఁ + గొమ్ములు కృష్ణా. 370

అక్షరవిలోపము.

క. రవికన్యాసుందరకర, మవలంబన మోర్చి యూఁడె + నయ్యతుఁ డని యే
నవవర్ణవిలోపముగా, నవని బరియింప వలయు + నాయ్యలు నలరన్. 371

పద్యభ్రమకము.

క. ధీరానానారాధీ, ధారాకరతాతరళిత + తారకరాధా
ధారానుతతసురాధా, ధారితతరిధాన నాఁ బద్యభ్రమక మగున్. 372

సద్యభ్రమకము.

క. రాధానాథా తరళిత, సాధకరధతావరసుతఃసరసనిధానా
నాధానిసరసతసురవ, తాధరకధసాతళితఃధానాధారా. 373

నల్లెంట్టు.

క. నారదమునికాద్దులము, కూడిమి నజినంబు గప్పకొని వేడుకతో
నారాయణవాసమున క, నారత మే తెంచు ననఁగ + నల్లెంట్టు లగున్. 374

ఏకపాది.

తే. మతివినాయకభరితసంస్తుడుఁ డనంగ, మతివినాయకభరితసంస్తుడుఁ డనంగ
మతివినాయకభరితసంస్తుడుఁ డనంగ, మతివినాయకభరితసంస్తుడుఁ డనంగ. 375

ద్వీపద.

తే. సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి + సరసిజాక్ష
భోగిభోగాసనుం డని + పొలుదు టరుచె
సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి + సరసిజాక్ష
భోగిభోగాసనుం డని + పొగడ ద్విపద. 376

త్రిపద.

తే. చేవమునిపంద్య గోవింద + దితిజహరణ
పుండరీకాక్ష యవ్యక్త + పుణ్యపురుష
యమరసన్నత గోపాల + హరి ముకుంద
దేవ యవ్యక్త హరియు నాఁ + ద్రిపదయయ్యె. 377

ఏకాక్షరి.

క. నానాననానున్నన, నూననునిన్న నెను నేనునున్నునినిననై
నానననునానానును, నానూన యనంగ నొంటియక్షర మయ్యెన్. 378

ద్వ్యక్షరి.

క. మునినామా మమును మన్మున నూనిన సేమమునను + మొనమానను న
న్ననుమని మననము మన్నన, ననుమానానామునిన సేయన ద్వ్యక్షరమగున్. 379

త్ర్యక్షరి.

క. మానితమతిలో మమతను, నీనామము సేమమునను + సేను మనమునక
నూనమున మతము మానను, దానకముగఁ దలఁతు ననఁగఁ + త్ర్యక్షరి యయ్యెన్.

ఇచ్చావాక్యసంఘట్టనము.

క. తోటలు రె సై యన్నవి, తాటాదూటములు గావు + తాపను లుండక
చేటలు దాహదరుచె, రాటలకు న్నెళవులు మధురపురిచెంతన్. 381

వ. ఈపద్యమునఁ దోట తాట చేట ఆట యనుమాట లర్థవంతముఁగాఁ గూర్చుటం
జేసి దీనిచేరు ఇచ్చావాక్యసంఘట్టనము. 382

1 పోల్పు (ప్రా. మా); పొగడు (Ed.). 2 'యనం ద్వ్యక్షరమగున్' అని
ఉండవలెను. యనద్వ్యక్షర-ఇందు 'న' గురువుకాదు గనుక ఛందోభంగము.

బంధకవిత్వము.

సీ. గోమూత్రికాశత్రుగుచ్ఛకుండలినాగ, కంకణమర్దలఃఖిచ్ఛచక్ర
పంకజసర్వతోభద్రమాలాక్షరీ, ప్రముఖబంధంబు లేర్పడఁగఁ జెప్పు
వృత్తము ల్బంధకఃవిత్వవిశ్రుతము లై, కవులకుఁ జెవులపండువులు నేయుఁ
బటుతరప్రేధిమఁ + బండితపామర, సాధారణంబుగా + జగతిలోన
తే. రాధికాకేలికాలాల + రమ్యశీల, భూరిగుణసాంద్ర యదుకులాంభోధిచంద్ర
వల్లభీమానవోర దుఃస్వారశూర, పరమవాచాల రాజగోపాతబాల. 388

తే. మొనసి యొద్దుచ్చరేఖల + మూలలందు
వలయు బద్ధంబు నాలుగంఘ్రిలను వ్రాసి
చదివిరేనియు శుకవులు + సమృద్ధమున
ధాత్రి గోమూత్రికాఖ్యబంధంబు దనరు. 384

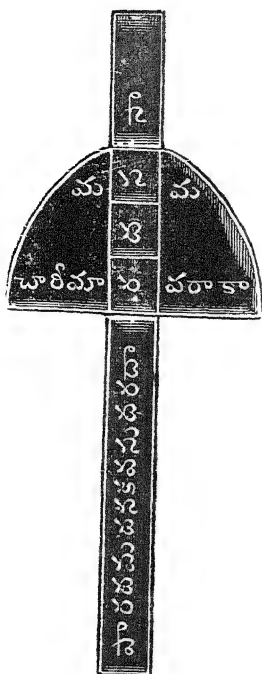
గోమూత్రికాబంధము.

మాలిని. కనకనయనకైరీ + కాదపాహారవాహ
వనజనయనకౌరీ + వాదవాహరివాహ
వనధనదవిధిజ్ఞా + పాదసంభూతగంగా
వినయనరవిధిజ్ఞా + వేదసంభూతగంగా.

క. వితరణశూరదయార్ణవ, భృతచక్రధరనరసింహ శ్శృంగారోధిమహ
వితరణధీరనయార్ణవ, జితనక్రపరతరగాహ + జీవవర్ధిహ.

చత్రబంధము.

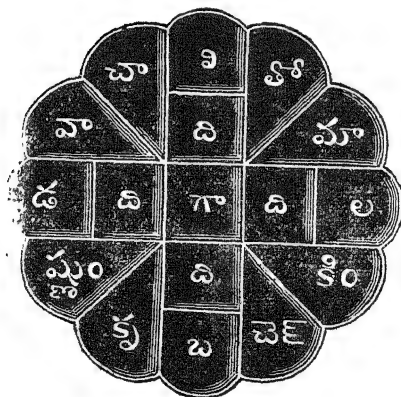
క. పారదమదనకవసుధర

దారద సమసమసనాసదరమారీచా

చారీమారపరాకా

కారావరదారధనువకనదమదరపా,

గుచ్చబంధము.

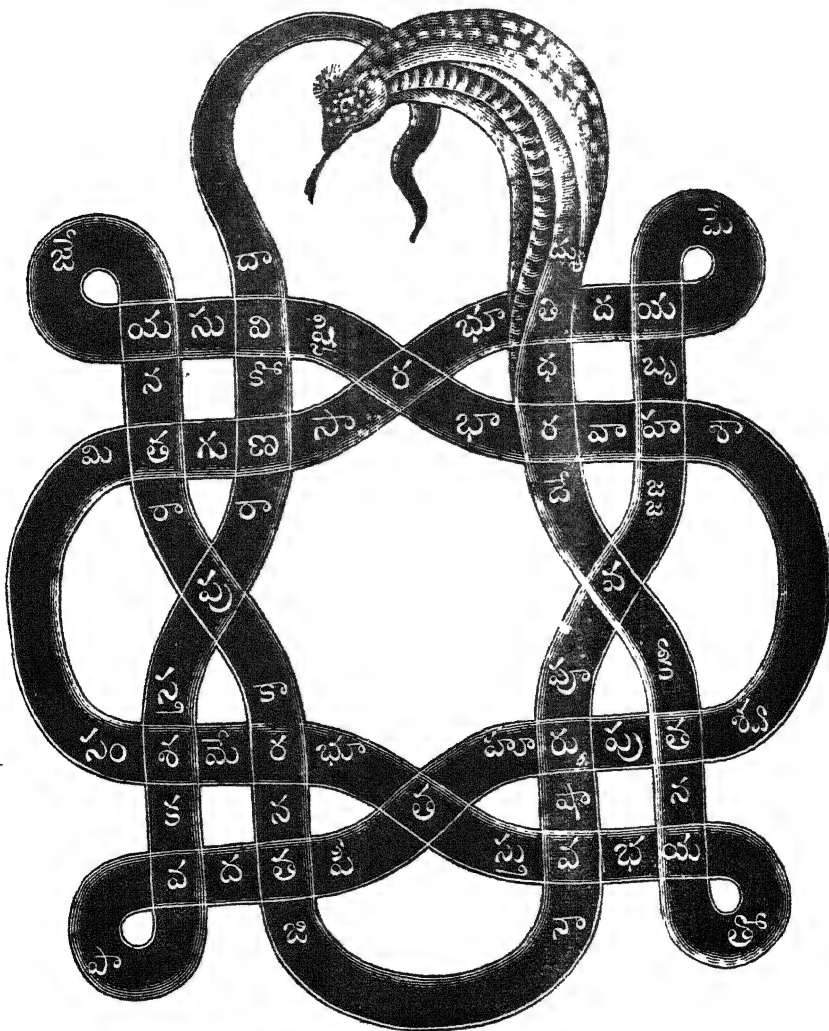
మాణవకృతము.—

గాదిలిపో మాలదిగా, గాదిలికించె బదిగా

గాదిబక్కమ్మం దదిగా, గాదిడవాచా లిదిగా.

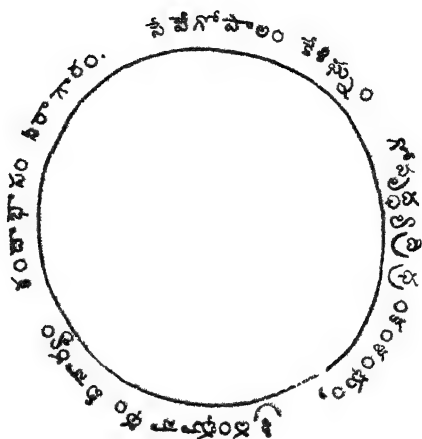
కుండలినాగబంధము.

క. ఇలతో నెనబడినాలుగు, నిలయుంబు లగుఁ బయోధానిధిబిలాంగా
మెలిగొన్న పామువలె నెలు,పలగుకొ దలతోకనాగబంధంబునకుకొ.

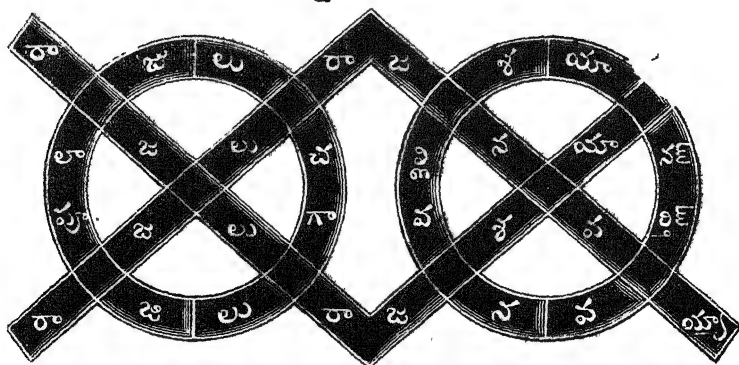
చ. ద్యుతిధరదేవతీతనయఁతోయభవస్తుత భూరమేళ సం
మితగుణపారభూతిదయఁమేయబృహజ్జవతూరుపావనా
జితవరకౌపురాతనయఁజేయనువిష్కరభారవాహకా
శ్వేతపురుషారతీతదనఁపావకశస్త్రపురాణకొవిదా.

కంకణబంధము.

సేవేగోపాలం కేళిస్తుం, గోపద్యద్రిత్రంకంకంభం
క్రిదం భూనాథం వీనార్యం, కందాభాసం నరగారం.

మర్దలబంధము.

రాజులు రాజశయానా, లాజులు చక్రీవయానక
పూజులు గావకవర్తిక, రాజులు రాజనవయా.

ఖడ్గబంధము.

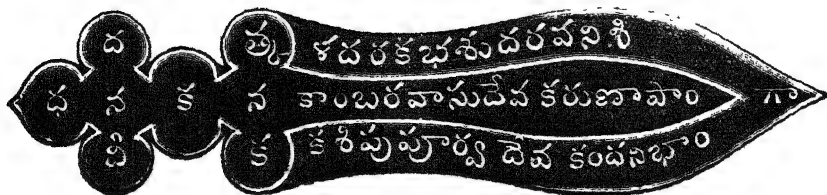
అశ్వాసము:—

క. చరణాంత్యవర్ణ మొక్కటి, చరణము గాద్యంబుజేసి * పరశులు మున్నూ
రిరుగడల మధ్య మొక్కటిగ, పరుజాల గదియింప, * ఖడ్గబంధం బొనరుకొ.

అశ్వాసములు:—

క. శమదమసమధికచిత్రా, విమలాంభోజారిహస్తవిష్టరకర్ణా
యమలాన్జనతరుభింజన, శమలాధరణీసనాథ * కంధరవర్ణా.

క. ధనదనవీనకనత్కన, కనకాంబరవాసుదేవ * కరుణాపాంగా
శివరద శుభకర దళత్కనకకళిత్ర పూర్వదేవకందనిభాంగా.

క. శూరవరద రఘువరముర, మూలబాహురకంసమధుపాండ్రహారా
రారాజత్కనకాంబర, ఘోరగ్రాహరిరక్షగోపిజా.

క. కారదరసారమణదర, పారదరజనీశక్తిర + పావనచరితా
తారకరిపువినతహరియ, పారదయార్థవముమంద + భావజతాతా.

మంగధి:—

కోరితిరి వారిజాక్షుఁ + గోరఁజీరఁజేరవే
వేరువడ్డవైత్తుటొమ్ము + వేగిలించి లెన్నగా
గారవించి యతనిపుత్రుఁ + గాంచి వేడ్కఁ బ్రోవవే
వేరువేర నింగినిల్చి + వేల్పులెల్ల మొక్కగఁ.

చక్రబంధము.

అక్షరము:—

సీ. వర్తలాకృతులుగా పదిగీతులు లిఖించి యాతలితరమధ్యమాలయమున
నంటంగఁ గడలెల్ల నారరేఖలు గీసి, క్రిందిపందొమ్మిదోఁచందమునను
బ్రోదిపుట్టినవృత్త మేదైన మూడంఘుల లటువ్రాసి నడిమింటి నాదివర్ణ
మేది యయ్యెను నది యినుమారు రాఁజెప్పి మూట నారిట నామమాలరచించి
గీ. కడలు గలయంగ నాలవఁకాలువలికి, చక్రబంధస్వరూపంబు + సభ్యులెల్ల
వ్రాయఁదగుఁ గామెపల్లిక + వారిజాక్షు, జమ్మికడనున్న గోపాలఁచారుకిల.

చక్రబంధము.

అక్షరము:—

కా.భద్రాకామకసోమనూర్యనయనా • బ్రాజన్తకార్యక్రమా
 త్సంద్రాస్తద్ధ విమర్శితాంగవతతాస్తోకప్రసంపత్కరా
 భద్రానునజయపహావివయవాఙ్మణివిష్కృతాయత్తమా
 మాద్రీకాభవతత్సంకా శుభకరా • మాంగళ్యరాసోద్యమా.

అష్టదశపద్మ బంధము.

స్మర. రాధాసక్తారసగ్రా+వ్రజకులతిలకా+త్రాతకృత్సౌమ్యధీరా
 రాధేయతాన్వికృతత్రా+ప్రవిమలసుగుణా+గ్రావపర్యాప్రధీరా
 రాధీత్రర్యావపగ్రా+ప్రకటదనుజజై+త్రాపదప్రోత్థధూరా
 రాధూతప్రోదపత్రా+ప్రయవీరపృథుక+గ్రాసరక్తసభారా.

స్వత్యోభద్రబంధము.

పం	చా	స	దా	దా	స	చా	పం
చా	ప	రం	ప	ప	రం	ప	చా
స	రం	గ	కం	కం	గ	రం	స
చా	ప	కం	త	త	కం	ప	చా
చా	ప	కం	త	త	కం	ప	చా
స	రం	గ	కం	కం	గ	రం	స
చా	ప	రం	ప	ప	రం	ప	చా
పం	చా	స	దా	దా	స	చా	పం

పంచేసదా దాసదేవం, దేవరం పవరం వశే
సరంగకంకంగరసం, దాపకంతతకం పదా.

అనంత నందనందనా సనాతనాజనార్దనా
సనాటరత్నరత్నరమ్యనాగనాథనాకనా.

మాలికాబంధము. 2

చ. ఖరవార ధీరదేవకనక ప్రకటాంబరవీరసారదు
 ర్ధరధరవారవేణురవఃరమ్యురమేశ మహామహామహీ
 ధరగరహరసన్నత కృతజ్ఞతశిష్టపరాపరాపరం
 శరణ రజోరమావిశదశ సుశమాత్మక శ్రీకళాకరా.

ఎ. ఇది బంధకవత్సం చింత గర్భకవత్సంబు వివరించెద.

385

గర్భకవత్సము.

సీ. గాంగేయకాశేయః ఘనకందగీతసద్గర్భచంపకమాలికాయు వరిష్ఠ
కందపద్యద్యయః కమలవిలసితరుగ్గవతికాగర్భితక్రాంచపదము
గీతమత్రైభవిక్రీడితాకందగర్భితసీసము నట పాద్యైత్తగర్భ
తోత్పలమాలికాయను సుకల్పితకల్పవల్లియు నీసరూపద్విపదయు
స్రగ్విణిగర్భభుజంగప్రయాతంబు కందగర్భరమణిగణనికరము
కీతితచతుర్విధాకందపద్యము నవ్వివిధకందమును బంచవిధసున్నత
తే. మాదిగాఁ గలకొన్ని పాద్యములు పెక్కు, సరవిఁ బద్యము లిమిడి దోషములులేక
కాన వచ్చిన నవి యెల్ల + గర్భకవిత, ధరణి నొప్పారునీతిఁ + దనరి కృష్ణ. 386

కందగీతగర్భచంపకమాల.

చ. నరహరి కేశవా వనజనాథ రమాధవ సంశహస్త బం
ధరసుగుణాకరా దురితహూర జనార్దన దోర్బలాధ్య గీ
ర్వరగిరిశస్త్రతా మురహారా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దరపురుషాగ్రణీ భుజగతల్ప శచిపతిపుత్రిరక్షణా. 387

ఎ. ఇది భాషాపరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె.

388

కందద్యయకమలవిలసితరుగ్గవతిగర్భక్రాంచపదము.

ద్వారవతి నాథా సమదారా తరుణధవళకర + ధరసుతనామా
మారమణిధామా సుకుమారా మరుదధివతిరిపుమదగిరిశంబా
సారసనేత్రా + సత్యవిచారా శరయహభవముఖిసకలసుకేశా
భూరమలా తేజోజితనూరా సురవరమణినిభః సురుచిరదేహి. 389

ఎ. ఇది వర్ణపరిచ్ఛేదములోఁ దెలియఁజేయఁబడియె.

390

మత్రైభవిక్రీడితాగీతకందగర్భసీసము.

వినయసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేత్యుతా నరాస్త
విభయదాకార హావిర్భుగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా రమేశ
విలయకాలావలవిక్రమప్రథిత సావ్యగ్రావవృద్ధశ్రవా వరేణ్య
విలయశిలా యనువీర కాస్తుభధరా చక్రి యశోదాత్మజా ముకుంద
తే. కరివరద పూతనాంతక + గరుడగమన, సత్వసహిత కామజనక + శంకరసఖ
కనకవసన సుందరదేహ + వనధిశయన, సనకమునివిసుతచరణసరసిజయుగ. 391

ఎ. ఇది పరిప్రాసపరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె.

392

వాణీపద్మాంబారతిదరధన్వితాశముధురగరోశ్చిత్పలమాలికావృత్తము.

ఉ. కారదశాసితప్రసవఃపాపఖండన సామసన్నతా
తారణదాసపోషధవః తాపసమండన ధర్మతత్పరా
వారణభాసురప్రభవః ప్రాపకభండన వాసవానుజా
పారద వాసుదేవ భవః పాపవిదండన భర్గపూజితా.

393

ఇది యీపద్యపరిచ్ఛేదముతుదను శాసితము.

కల్పితకల్పనల్లీ ప్రహరణకలిత.

కరధృతకరుహం + కరిహితకరణం, కరుహసఖరుచిం + గరుడఖగరధమ్
ఖరఘనకరచిం + ఖరతరకరగం, గరళముఖఃపుం + గరధరకరతమ్.

394

ఇది సంధిపరిచ్ఛేదములోఁ జెలిపెదము.

మణీయుఁ, గల్పితకల్పనల్లీ భాస్కరవిలసితము.

అక్షరహారివికఃచాంబురుహఃత్వ, యక్షపసఖసుత + యదుకులదత్వ
రక్షకసురవిదుఃరద్విపరత్వ, రాక్షసవిదళన + ప్రరుచిరవత్వ
పక్షగపతిరథ + పాండ్రవిపత్వ, భక్షితదవశిఖి + బహుసవదీత్వ
వృక్షగసహచర + ఋక్షసదృత్వ, ఋక్షపదుహితృప + ఋషిజనపత్వ.

395

గర్భప్రథమకందము.

అక్షరహారివికఃచాంబురుహఃత్వ, యక్షపసఖసుత + యదుకులదత్వ
రక్షకసురవిదుఃరద్విపరత్వ, రాక్షసవిదళన + ప్రరుచిరవత్వ.

396

గర్భద్వితీయకందము.

పక్షగపతిరథ పాండ్రవిపత్వ, భక్షితదవశిఖి + బహుసవదీత్వ
వృక్షగసహచర ఋక్షసదృత్వ, ఋక్షపదుహితృప + ఋషిజనపత్వ.

397

గర్భద్వీపద.

అక్షరహారివికఃచాంబురుహఃత్వ, యక్షపసఖసుత + యదుకులదత్వ
రక్షకసురవిదుఃరద్విపరత్వ, రాక్షసవిదళన + ప్రరుచిరవత్వ
పక్షగపతిరథ + పాండ్రవిపత్వ, భక్షితదవశిఖి + బహుసవదీత్వ
వృక్షగసహచర + ఋక్షసదృత్వ, ఋక్షపదుహితృప + ఋషిజనపత్వ.

398

లాలిపాట.

అక్షరహారివికఃచాంబురుహఃత్వ, యక్షపసఖసుత + యదుకులదత్వ
రక్షకసురవిదుఃరద్విపరత్వ, రాక్షసవిదళన + ప్రరుచిరవత్వ. లాలి.

పక్ష్యగపతిరథ + పాండ్రవిపత్నా, భక్షితదవశిఖి + బహుసవదీతా
వృక్షగసహచర + ఋక్షసదృత్వా, ఋక్షపదుహితృప + ఋషిజనపత్నా. తాలి. 399

శైలిచాట.

అక్షరహరివిక+చాంబురుహాత్వా, యక్షపసఖసుత + యగకులదత్వా
రక్షకసురవిగురద్విపరత్వా, రాక్షసవిదళన + ప్రయచిరపత్నా. ¹గౌరీకల్యాణశైలపత్నీ.
పక్ష్యగపతిరథ + పాండ్రవిపత్నా, భక్షితదవశిఖి + బహుసవదీతా
వృక్షగసహచర+ఋక్షసదృత్వా, ఋక్షపదుహితృప+ఋషిజనపత్నా. గౌరీకల్యాణ
[దైర్ఘ్యవశే. 400

ధవళము.

అక్షరహరివిక+చాంబురుహాత్వా, యక్షపసఖ
రక్షకసురవిగురద్విపరత్వా, రాక్షసవిదళన
పక్ష్యగపతిరథ + పాండ్రవిపత్నా, భక్షితదవశిఖి
వృక్షగసహచర ఋక్షస+దృత్వా ఋక్షపదుహితృప. 401

²సువాల.

అక్షరహరివిక+చాంబురుహాత్వా, యక్షపసఖసుత + యగకులదత్వా
రక్షకసురవిగురద్విపరత్వా, రాక్షసవిదళన + ప్రయచిరపత్నా. సువీర్ణ సువ్యాలలే. ౧
పక్ష్యగపతిరథ + పాండ్రవిపత్నా, భక్షితదవశిఖి + బహుసవదీతా
వృక్షగసహచర+ఋక్షసదృత్వా, ఋక్షపదుహితృప+ఋషిజనపత్నా. సువీర్ణ సువ్యాలలే.

అర్థచంద్రికలు.

అక్షరహరివిక+చాంబురుహాత్మక.	౧
యక్షపసఖసుత + యగకులదత్మక.	౨
రక్షకసురవిగురద్విపరత్మక.	౩
రాక్షసవిదళన + ప్రయచిరపత్మక.	౪
పక్ష్యగపతిరథ + పాండ్రవిపత్మక.	౫
భక్షితదవశిఖి + బహుసవదీత్మక.	౬
వృక్షగసహచర + ఋక్షసదృత్మక.	౭
ఋక్షపదుహితృప + ఋషిజనపత్మక.	౮

1 'గౌరీకల్యాణశైలపత్నీ' అని (పీ. ప.) లలో వ్రాసిఉన్నది.

2 సువ్యాలలే (పూ. ము.).

కందగర్భసీనరూపద్వీపద.

మకరకుండలకర్ణః * మహితాభ్రవర్ణ శకటదానవవిపక్షః * కమలజాత
శుభికాలసత్ఫలః * సుయశోవికాల యభిరమతస్త్రిగ్ధయాఃపీతదుగ్ధ
శ్రితదేవతరుమాలః * చేదీశకాల ధృతమణిధరగదారి * తపతికథిత
నివసితవైకుంఠ * నియతాబ్జకంఠర వికళాదశుభనేత్ర * విజయమిత్ర
తే. సతతసనకాదినన్నత, చతురచరిత, యాదవమల సత్యనిరత * యచ్యుత మధు
విదళన హరిశాశ్వతకృష్ణవిదురవరద, భవవిరించినుతా యంచుః * బ్రహ్మతింప. 406

గర్భద్వీపద.

మకరకుండలకర్ణః * మహితాభ్రవర్ణ
శకటదానవవిపక్షః * కమలజాత
శుభికాలసత్ఫలః * సుయశోవికాల
యభిరమతస్త్రిగ్ధ * యాపీతదుగ్ధ
శ్రితదేవతరుమాలః * చేదీశకాల
ధృతమణిధరగదారి * తపతికథిత
నివసితవైకుంఠ * నియతాబ్జకంఠ
రవికళాదశుభనేత్ర విజయమిత్ర.

406

గర్భకందము.

సతతసనకాదినన్నత, చతురచరిత యాదవమల * సత్యనిరత య
చ్యుత మధువిదళన హరి శాశ్వత కృష్ణ విదురవరద భవవిరించినుతా. 407

స్రగ్వీణీగర్భభుజంగప్రయాతము.

నమో దాళకా వేణు * నాదప్రవీణి, ద్యమా యాశుషేణా మహాయావనారీ
రమాధీశ దామోదరా దేవదేవో, త్రమా భేళమిత్రాక్ష యింద్రానుజాతే. 40

గర్భస్రగ్వీణీవృత్తము.

దాళకా వేణునాదప్రవీణిద్యమా
యాశుషేణామహాయావనారీరమా
ధీశ దామోదరా * దేవదేవో త్రమా
భేళమిత్రాక్ష యింద్రానుజాతే నమో

409

1 కందగర్భద్వీపదరూపసీనము (పీ.) 2 తార్క్యనుయాయా-(పూ. మ.)
ఇందును యతిభంగము 3 ఈచరణమున (ప. పీ.) లలోనిది పాతము ఇందును యతి

కందగర్భముణిగణనికరము.

కరద్యతజలజానిఁ గరిపతివరమున్, వరతమరుచిజిత + సవసునిఁ బరమున్
బరివృథుఁ గొలిచెదఁ బరపదశరమున్, శరసాధివరుఁ + చరితునిఁ గరుణన్. 410

గర్భకందము.

కరద్యతజలజానిఁ గరిపతి, వరమున్ వరతమరుచిజిత + సవసునిఁ బరమున్
బరివృథుఁ గొలిచెదఁ బరపద, శరము న్మరసాధివరుఁ + చరితునిఁ గరుణన్. 411

చతుర్విధకందము.

రెండవచరణంబునకు, నైండవగణ మాది గాఁగ + నిర్మించినో
దండే జతుర్విధకందము, పాండవపక్ష మెలంగుఁ + బ్రాజ్ఞులసభలన్. 412

చతుర్విధకందము.

బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ + జేకొని కృపతోఁ
గలి మిచ్చినావు కేరుచు, నెలమిం గృప జేంగితద్జ్ఞహితవుగ విపులన్. 413

గర్భద్వితీయకందము.

చిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోఁ గలి మిచ్చినావు + కేరుచు నెలమిం
గృప జేంగితద్జ్ఞహితవుగ, విపులం బలులేమిచేత + వేసరుచెలికిన్. 414

గర్భతృతీయకందము.

కలి మిచ్చినావు కేరుచు, నెలమిం గృప జేంగితద్జ్ఞహితవుగ విపులన్
బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ + జేకొని కృపతోఁ. 415

గర్భచతుర్థకందము.

కృప జేంగితద్జ్ఞహితవుగ, విపులన్ బలులేమిచేత + వేసరుచెలికిం
జిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోఁ గలి మిచ్చినావు + కేరుచు నెలమిన్. 416

మూలికాచతుర్విధకందము.

తరతర మవర్ణ మాదిగ, దొరలించిన మూలికాచతుర్విధకందం
బరుదారును సత్కృతులం, దురగాధిపనన్యతల్ప + యుదధిశయానా. 417

క. శ్రీభూమిన వరద వారి, గోభూమానవవినుత సుగుణబంధ మధునా
కా భీమా నవకృష్ణు, నాభా మానవవారి దరి + యభవకమలనా. 418

గర్భనిర్మితీయకందము.

భూమిన వరదహరి గో, భూమానవవినుత సుగుణః + బుధ మధునాశా
భీమా నవకృష్ణఘనా, భూమానవహరి దరి యభివకమలినాశ్రీ. 419

గర్భత్పతీయకందము.

మీనవరద హరిగోభూ, మానవవినుత సుగుణబుధ + మధునాశా భీ
మా నవకృష్ణఘనా భా, మానవహరిదరియభవకమలినాశ్రీభూ. 420

గర్భచతుర్థకందము.

నవరద హరిగోభూమా, నవవినుత సుగుణబుధమధునాశా భీమా
నవకృష్ణఘనాభూమా, నవహరిదరియభవకమలినాశ్రీభూమి. 421

అష్టవిధకందము.

రెండేసిగుణంబులపై, నుండినగుణ మాది గాఁగ + నొనరఁగఁ జయవక్
ఖండిత సౌంధకఘోటకి, తాండవ యష్టవిధకంద + మనఁగాఁ బరఁగు. 422

ప్రథమకందము.

తన కిరుగెలనను కనలుచు, గొన బయి గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచ
న్మనులను గలయం బెనఁచువఁ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను + ఖలశృంఖల మై. 423

ద్వితీయకందము.

కనలుచు గొనబయి గిలిపెడు, కనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచను + మనులను గలయం
బెనఁచువఁ గనుచుం గలుములఁ, దనిపెను ఖలశృంఖల మయి + తన కిరుగెలనక. 424

తృతీయకందము.

గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగు, పెలుచ న్మనులను గలయను + బెనఁచువఁ గనుచు
గలుములఁ దనిపెను ఖలశృంఖల మయి తన కిరుగెలనను + కనలుచు గొన పై. 425

చతుర్థకందము.

కులదగుపెలుచ న్మనులను, గలయం బెనఁచువఁ గనుచును + గలుములఁ దనిపె
ఖలశృంఖలమయి తనకిరు, గెలనను కనలుచు గొనబయి + గిలిపెడుకనుకొల్. 426

పంచమకందము.

మనులను గలయం బెనఁచువఁ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను + ఖలశృంఖల మై
తన కిరుగెలనను కనలుచు, గొన బయి గిలిపెడు కనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచక. 427

వైశేషికము.

పైనఁజూపఁ గనుచుం గలుముఁ, దనిపెను ఖిలశృంగిలమయి * తన కీరుగెలనన్
గనలుచుఁ గొనబయి గిలిపెడుకనుగొలుతులఁ దగుఁ, బెలుచు న్నశులను గలయను * పైనఁజూపఁ గనుచున్.

సప్తమకందము.

కలుములఁ దనిపెను ఖిలశృంగిలమయి * తన కీరుగెలనను * గనలుచుఁ గొన బై
గిలిపెడుకనుగొలుతులఁ దగుఁ, బెలుచు న్నశులను గలయను * పైనఁజూపఁ గనుచున్.

అష్టమకందము.

ఖిలశృంగిల మయి తన కీరు, గెలనను గనలుచుఁ గొన బయి * గిలిపెడుకనుగొ
లుములఁ దగుఁ బెలుచు న్నశులను, గలయం పైనఁజూపఁగనుచును * గలుములఁదనిపెన్.

కందద్వయినీలోత్పలమాలా మణిగణనికరగర్భసరసిజవృత్తిము.

శ్రీవర్ధిష్ఠం బావనజీవు * జితభృగుతనయుని * సిరి గలుగుటకై
భావింతు న్సంభావితభావుం * ప్రతియుగ సముదిత * బహుతనుమహితున్
దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవు * నితితనయతుహిన * దినకరకిరణున్
ధీవిద్యాద్యోతు న్వసుదేవు * ధృతిమదగుణయుతుఁ * దృఢితవిదురదున్. 481

గర్భప్రథమకందము.

శ్రీవర్ధిష్ఠం బావన, జీవు జితభృగుతనయుని * సిరి గలుగుటకై
భావింతు న్సంభావిత, భావుం ప్రతియుగ సముదిత * బహుతనుమహితున్. 482

గర్భద్వితీయకందము.

దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవు నితితనయతుహిన * దినకరకిరణున్
ధీవిద్యాద్యోతు న్వసు, దేవు ధృతిమదగుణయుతుఁ * దృఢితవిదురదున్. 483

గర్భనీలోత్పలమాల.

శ్రీవర్ధిష్ఠం బావనజీవున్ * భావింతు న్సంభావితభావున్
దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవున్ * ధీవిద్యాద్యోతు న్వసుదేవున్. 484

గర్భమణిగణనికరము.

జితభృగుతనయుని * సిరిగలుగుటకై, ప్రతియుగ సముదిత * బహుతనుమహితున్
నితితనయతుహిన * దినకరకిరణున్, ధృతిమదగుణయుతుఁ * దృఢితవిదురదున్. 485

వాణీసద్దాంబారతిదరధ్వనితాళమధురగతిగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

కానితప్రసవ + చాపఖండన సామసన్నతా
తారణదాసపోషధవ + తాపసమండన ధర్మతత్పరా
వారణభాసురప్రభవ + ప్రాపకభండన వాసవానుజా
పారదవాసుదేవభవ + పాపవిదండన భర్గపూజితా.

486

గర్భవాణీవృత్తము.

కానితప్రసవ + చాపఖండనా + సామసన్నతా
దాసపోషధవ + తాపసమండన + ధర్మతత్పరా
భాసురప్రభవ + ప్రాపకభండన + వాసవానుజా
వాసుదేవభవ + పాపవిదండన + భర్గపూజితా.

487

గర్భసద్దావృత్తము.

నవచాపవిఖండన + సామసన్నతా, ధవతాపసమండన + ధర్మతత్పరా
భవప్రాపకభండన + వాసవానుజా, భవపాపవిదండన + భర్గపూజితా.

488

గర్భాంబావృత్తము.

చాపవిఖండన + సామసన్నతా, తాపసమండన + ధర్మతత్పరా
ప్రాపకభండన + వాసవానుజా, పాపవిదండన + భర్గపూజితా.

489

గర్భరతీవృత్తము.

ఖండనసామసన్నతా, మండనధర్మతత్పరా
భండనవాసవానుజా, దండన భర్గపూజితా.

440

గర్భదరధ్వనితాళము.

కానితప్రసవ + దాసపోషధవ
భాసురప్రభవ + వాసుదేవభవ.

441

గర్భమధురగతిరగడ.

కానితప్రసవ + చాపవిఖండన, దాసపోషధవ + తాపసమండన
భాసురప్రభవ + ప్రాపకభండన, వాసుదేవభవ + పాపవిదండన.

442

ఆశ్వాసాంతగద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబనూత్రభారద్వాజగోత్రకామపల్లిపురమందిరనందనందనచరణా
రవిందనందనాభిలాష మనీషాప్రాభవనేంగళార్యతనూభవవిద్యావిశేషమరాచార్య
కామనూర్యప్రకవివర్యవీరిచింత దైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణశాస్త్రం

బునందు మూలసూత్రంబులును, ఛందఃప్రభావంబును, ఛందోవ్యాపకసంప్రదాయంబును, ఛందస్వరూపంబును, నితిహాసాదిస్వరూపంబును, గద్యవచనంబులును, బ్రహ్మప్రత్యయోద్ధారణక్రమంబును, గణజననచ్ఛందంబులును, గురులఘువర్ణనిర్ణయంబును, సర్వగణలక్ష్యంబులును, గణాధిదేవతాఫలంబులును, ఆష్టగణలక్ష్యంబులును, దేవతానరాంకితనియమంబులును, నాయకగణకూటంబులును, గృత్యాదిగణద్వయకూటంబులును, బ్రశస్తకూటంబులును, దోషాదోషబాహుళ్యఫలంబులును, గణద్వయయోగఫలంబులును, గణనాదయోగఫలంబులును, ఋత్విత్త్యయంబులును, బద్ధలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలును, వడ్వింశతిచ్ఛందోజాతసమస్తత్రయంబులును, ముఖ్యగౌణవృత్తీంబులును, మాలికావృత్తవివేకంబును, జాత్యుపజాతులును, జిత్రబంధగర్భకవిత్వంబును గతిచతుర్థాశ్వాసము సంపూర్ణము.

పంచమశాస్త్రము.

కృష్ణాపూర్వతట
ప్రాకారస్రాంతకుతలఃపరిశోభితః
ప్రాకరకేతవరనగర
నాకాంబిద్రిక్తియోజనస్థితభవనా.

1

- క. అవిధారు శబ్దకాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది + నారాజమహేం
ద్రవరంజనఁ జెప్పినయం, ధృవనోవ్యాకరణమూత్రతతిఁ దెనుఁగింతుకా. 1
- ఆ. ఆంధ్రసంధు లెల్ల + నష్టదశార్థల, మకవు లా నటంచుఁ + జోద్య మంద
భక్తితాద్రినాథ + శబ్దానుకాసనుఁ, డవనిఁ దేటపటిచె + నతిముదమున. 2

సంధిపరిచ్ఛేదము.

- మూ. నూ. తిజ్జిగ్యశేవవష్టిసుస్కర్తప్రసచనీయజవిభక్తిః,
కిచ్చిప్రీశంసనాద్భుతసంతాపయదాతదాకిమేవాం శ్చ. 1
- క్వాకిలతూష్ణీమాద్యా సభిదధతికలా ద్రుతో న యేమాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యే స్యుర్న్యనుజీవితద్రుతా నిత్యమ్. 2
- సర్వ త్రాజ్య త్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః,
లుక్సంక్షేపా నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమాసేషు. 3
- సన్నిర్నాచో చ్యునుతో వాతో నాదిషు విభక్తి మూతో వా,
నిత్య మనుత్తమపురుషక్రియా స్థితః పరిమితో సమస్తనామ్. 4
- స స్యాత్తద్ధర్మోత శ్చోర్వాస్యా ద్వర్తమాసవిహితస్య,
తద్వత్తదాదిజస్య వ్రాయ స్తు స్యాత్కిమాదిక స్వేతః. 5
- అపిశబ్దేతో లుగ్వా స్యా దిచ్చ విభక్త్యన్విమన్య జేరలిచ,
శబ్దాత్తచ్ఛబ్దాతో లుద్ధారాధే త ఉదవి రేఫ స్యాత్. 6
- సామానాధికరణ్యే మాదంతానాం టుగాగమో చి స్యాత్,

- ధాతుపరసమ్యునానాం కేశేషుకాగా ముక స్థభాను ముచి. 7
- వష్ట్యా ఉగో చి ను మ్మి చాగ్న స్యామ్యేగితే ప్రబోధ శ్చ. 8
- అహమాకిరాం నిశ్శ్యం లోహో నను అనికే నిసశ్చ. 9
- బో రద్భుతకబ్ధా క్షే హో శ్చ కదామ్యకాచకే మాశ్చ,
వికృతిపదే తా టో పుష్కరాచ శ్చా కిర శ్చుచి స్వా స్యాత్. 10
- పదమధ్యపరలజానా ముక శ్చ పూర్వ ప్రయోగవిధానాన్,
లోహో వా స్యా త్తేమా మిత శ్చ తద్య స్త్రినిర్మమమతేన. 11
- కవిభల్లమైరి క్రియాణాం నామాముల్లోప ఇవ్యతే హ్యేషు,
ప్రథమైకపదనూత్రే వికృతౌ నాన్తానయోః కథ్యతే. 12
- బౌపవిభక్తికసంజ్ఞా పద్ధా స్త్రింబ్యుదయో భవ స్తీహ,
రుల్వాచే రామూం న్య స్తేహి విభక్తౌ సమానే చ. 13
- ప్రథమావై భక్తికమో భుక్ పూర్వో వా పతిక్రియాశ్చే తు,
తస్య పమానే పు.పూ ను మ్మోతో హ్యుధర్మకార్యచితాత్. 14
- శత్రుకే మాత శ్చ నో ప్రప్య స్యా చ్చ పూర్వబిస్తు రి,
వాత్తాన్నవో ద్ద్రుగస్య స్యాన్లు స్యాన్లు ప్రకతపదానాం చ. 15
- పరుమా న్దుతప్రకృతికా శ్చరణా యుగ స్తద్ద్రుతం చ బిస్తుస్యాత్,
అవికారగతే తస్మిన్నపి పరణా ఏవ సన్తి తే పరతః. 16
- లు గ్యా న ప్రకృతిపదా త్పరత స్పరతే స్థిరే చ నస్య స్యాత్,
అయికి చ సంక్షేప స్యాన్ ద్విస్తుం ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచిత్. 17
- ప్రథమలు గపి ద్వీనులోస్ ద్ద్రుగస్య సర్వత్ర లు క్షమానేషు,
హేమోక్షేరి పరుమాణాం గనడనవా న్యః పదార్థ్యద్వే. 18
- గనడదవా న్సుప్తిః ప్రథమామాత్రా దాత్తాన్నవో ర్వివా పరుమా,
న వికృతికబ్ధా శ్చరత స్సాంస్కృతికానాం భవన్తి గనడదవాః. 19
- ఇతి నకలభామా నాగనుశాసన నన్నయభట్టనిరచితాంధ్ర కబ్బచిన్తామణి
సద్ధిపరిచ్ఛేద స్తోత్రీయః.

ప. ఈశ్లోకంబులు పదునెనిమిదియును నలువదియెనిమిదినుత్త్రంబు అయ్యె నవి యెల్ల
నిందు వివరించెద.

తే. హేమచంద్ర త్రివిక్రమ+నాము లాది

బ్రా కృతము త్రోవ జూపి రా+స్రా కృతంబు

నందు భేదంబుగావున + నాంద్ర మునకు

గలుగులక్షణ మెఱుంగఁగ + వలయుఁ గవులు. 5

అ. తెలుఁగు బాస యెంత + దెలిసి యుండిన దీనిఁ, జదువకున్నఁ గవిత + చక్క గాదు
ఇంటిలోన హేమ + మెంత గల్గిన నేమి, తొడవు సేయ కున్నఁ + దొడుగ రాదు.

క. పదసంధులు చెడ నదికినఁ, బదపద్యము లార్యసభలఁ + బరువడి హాస్యా
స్పదము లగుఁ గాన వైకృత, పదసంధివిధములు తేట+పటిచెద వరునకా. 7

క. పదుధ విసంధియును మహా, విసంధియుఁ గుసంధిదోష+విధమును దుస్సం
ధిసమాఖ్యయు ననునాల్గును, బొసఁగింపరు సంధిదోష+ము లటంచుఁ గవుల్. 8

తే. హరి ముసలికిని అనుజుండు + అర్జునునకు
జెలి యనుచు నిట్లు గుడునుపై + శృంగముపయి
స్వరములకు సంధి గలుగక + సాగకేని
దానిని విసంధి యందు సత్కృతులు కృష్ణ. 9

తే. సాల్వధూమివరు న్నండ+జిద్వజుండు
ధరణిఁ గూల్చె సురల్ యద్భుతంబు నొంద
ననుచుఁ బొల్లలవలపల + నచ్చు లున్న
జరుగును మహావిసంధిదోషం బనంగ. 10

తే. మగు వొకతె సారతెలనాకు+మడుపు లీయఁ
బొలఁ తొకతె తెల్లనవరంబు + బూని విసరఁ
జే డొకతె చక్రితో నెత్త + మాడె ననఁ గు
సంధి యగు నిట్లు గలయని+సంధు లదుక. 11

క. ఎందును దుస్సంధిసమాఖ్యం దిర మగు నందు నిందు + ననుచో నందు
న్నిందు న్ని పై నచ్చులు, పొంద సముచ్చయనకార+ములు కృతి నూడకా. 12

తే. తొలత నిసంధిదోష చతుష్టయంబు, చెంద+కుండఁగ గావ్యము+లైప్పవలయుఁ
గానఁ దెలియంగ సంధిల+క్షణము లెల్ల, విన్నవించెద గోపాల + విమలశీల. 13

క. వుడుములు ప్రథమైకోక్తికిఁ, గడఁ గూర్చిన యది విభక్తి+కం బనఁబడుఁ బా
ల్పడి యవి చెందనిమడు గెచ్చుడు నవిభక్తికము నామ+మును ననఁబరఁగుకా. 14

- క. తరు వనఁ హరుఁ డనఁ బుర మనఁ బరగ నివి విభక్తికములు + బరువు¹పురుడు సుం
దరి దుర మనునివి యెల్లను, నరసఖ యవిభక్తికములు + నామములు నగున్. 15
- ఆ. ²వెనుక నున్న పదము + కొనముక్షగంబులోఁ, బైపదంబుమొదలి + ప్రాణమానకు
నూత్రమానను సంధిఁచొప్పడకున్న న, పుట్ట బుధులు ప్రకృతిభావ ముండు. 16
- క. తొలఁగి చనుఁ దొలఁగ కుండును, గలుగును లే కుండు నొకటఁ + గా కుండును ని
చ్చలు వచ్చును రాకుండును, జెలువార వికల్ప మనుచుఁ + జెప్పెడుచోటన్. 17
- క. మొదలను జెప్పినవిధమున, కొదవు వికల్పంబు లేక + యొక్క తెలుగునన్
బడపడి నిలిచినదానిని, యచగోత్రపవిత్ర నిత్య + మందురు ధీరుల్. 18
- తే. పుడమిఁ దొలిఁటిరాజుల + వెడల నొత్తి, వారిసెకవులఁ దా ముండు + జైరిన్పుల
పడి మను పున్న వాలను + బాఱ దోలి, తా మచట నిల్చు నారేక + నామకములు.
- తే. వెండికొండను నెలకొన్న + వేల్పుతేని, చెంత నత్యంతమైత్రిమైఁ + జేరి యుండు
యత్కుగతి శబ్దమునఁ గల్గినక్షరంబు, పొంత నుక్తాగమము పొందుఁ + బూనినిల్చు.
- తే. పదమాలను మున్నుగల వ్రాల + తుడినిదాము, నతికికొనినిల్చులిపులుప్ర + త్యయసులయ్యె
మున్ను పదమాలఁ గలవర్గములునిలు పక, తొలఁగి చనుట లోపం బనిపలుకఁబడును.

ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ.

మూ. నూ. తిజ్జగ్యశేషవశ్యీసుస్కర్తప్రవచనీయజవిభక్తిః,
కిచ్చత్ప్రీతంసనాద్యుతసంతాపయదాతదాకిమేవాశ్చ.
త్వాకిలతూష్ణీమాద్యా నభిదధతి కలా ద్రుతోన యేషాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యే స్యు ర్న్యనుజీవితద్రుతా నిత్యమ్. 1

- క. వలసినచోఁ దుది ద్రుతములు, తలచూపెడుశబ్దములు ద్రుతప్రకృతు లనన్
వెలయు నవి వొడను కుండెడు, తెలుగుపదంబులు కళాప్రచేశము లయ్యెన్. 22
- తే. ధాత ధాతను భూపతి + ధరణిపతిని
జనకు జనకుని గనియెఁ గన్గొనియె ననుచుఁ
గడ ద్రుతము లిటు లోపము + గ్లాంచి వలయు
పట్లఁ గనుపట్టునవి ద్రుతప్రకృతు లీశ. 23
- క. వికృతిపదంబులలోపల, నకారములు వలయుచోఁ గోనలఁ బొడము ద్రుత
ప్రకృతు అసంఖ్యంబులు గొంకక యవి యెన్నంగ వలవిఁగా దహిపతికిన్. 24

1 పురుడు (ఓ.). 2 వెనక (ప. ఓ.).

తే. గూను నెమ్మేను మెడ నాను+మీను పేను,¹ మానువటిచేను బులిబోను+మటియు నిట్లు
భువి నకారంబుతోఁగూడఁబుట్టుకబ్బ, ములు ద్రుతప్రకృతులుగావు+మునిశరణ్య.

తే. అన్ను బంగరహస్నుచాయ యగుతెన్ను
చెన్ను పులిజున్ను దొరపన్ను+జొన్నయెన్ను
మొదలు గా జడ్డలు నకార+ములకుఁ దుదిని
దనరుపదములు గావు ద్రుతప్రకృతులు.

26

ల. తన్ను నిన్ను నన్ను + విన్ను మున్నామిన్ను, చన్ను కన్ను వెన్ను+శబ్దములకు
జడ్డ లుండుఁ బోవుఁజర్చింప నివి ద్రుతప్రకృతు లెపుడు గావు + భక్తములభ.

కళాప్రదేశములు.

సీ. ఇనుఁడు గోత్రము గోవు జను లని యిబ్బంగిఁ బలికెడుప్రథమావి+భక్తులందు
రాముఁ గూర్చి రఃకోగ్రాభీముఁ గూర్చి యటంచుఁ దెలిపెడుకర్త ద్వి+తీయలందుఁ
గృష్ణునకై సురో+చిష్ణునకై యని లోడిఁబడ నుడుగుచ+తురులందు
బలునిబట్టి మారారిఁ + బట్టుండి యని పలికెడుపంచమావిభ+క్తితుదలందుఁ

తే. బద్ధ బాంధవసుతయొక్క+భద్రయొక్క
జాంబవతియొక్క యను కేష+వస్త్రులందు
క్షీతిసముచ్చయములఁ దక్క + ద్రుతము గానఁ
బడదు ²గావున నవిపల్కుఁబడుఁ గళలని.

28

సీ. సుగ్రీవుఁడే వాయు+నూనుఁడే యనుచు నేవార్థము లైలుపువ్యా+హారములును
నటియించెనట పాడెనట కూడెనట యను లలితకిలార్థాను+లాపములును
వింటిమి కంటిమి + వేడి రటంచు సిమాడ్కిని బలుకుతి+జ్జధ్యములును
గాంచి విచారించి + కరుణించి యనియెడుత్వాప్రత్యయంతార్థ+వాచకములు

తే. నుఱక మిన్నక సేయక+యెఱుగక యను, నట్టితూడ్గింపదార్థవా+క్యములు నాది
శబ్ద ముండుటచేతను+జనియె నుమ్ము, కనియెఁ గద యనునవియును+గళలకృష్ణ.

29

తే. నవ్వుచున్నాడు వచ్చుచు+న్నాడు వాడు
మనఁ గలడటన్న తిజ్జధ్య+మంబు లెందుఁ
గాకయును బ్రథమలలోనఁ + గలసి సరసి
జాతనేత్ర కళాప్రదేశంబు లగును.

30

సీ. కటకట యక్కట + కట్టయయ్యో యని పరితాపమునఁ బల్కు + భాషణములు
కొర బరీ ³మజ్జ + యయ్యారె యంచుఁ బ్రశంసించునంద్రభా+షాపదములు

1 మానుపటిచేను (పూ. ము). 2 గావునఁ బల్కుఁగా (ప); గావున నివి(క్ష).

నిది క్రొత్త యిది వింత యిది లెస్స యిది తా యోహా యనుమహామ్మ తోదితములు
నించుక గోరంత + యినుమంత చీమంత యావంత యనుకించిదగ్గములును
తే. హరిహర యా త్తజసఖయిష్వ+డప్పడెప్ప, పనియెడుయదాతదాద్య¹శ+తాన్వయములు
నెద్ది యెయ్యెది² యేటది + యేమి యనుకీ, మర్థములును గళాసంజ్ఞ + లంగజపిత. 31
తే. ఇంతియే కావు తెలుగుననిట్టికళలు, మధునిపూదన వెదకినమఱియుఁ గలవు
వీనికొనల ద్రుతంబులు+గానఁబడవు, తాపసమనోనివేశ కామేపలీక. 32

సంధివివేకము.

క. వేనకటిక బ్దమునకుఁ దుది, దనరెడువర్ణమును లైప+దమునకు మొదలం
గనుపట్టునక్షరంబును, సనకస్తుత కూర్చి పలుక + సంధి యనఁ జనుక. 33
క. విను ప్రాణసంధులును వ్యంజనసంధులు ననఁగ శబ్ద+సంధులు కృతులక
దనరారు నిరుచెఱంగుల, గొనకొని తద్విధము లెఱిగి + కూర్చు దగు హరీ. 34
ఆ. మీఁదికబ్దములకు + నాదివర్ణంబును, స్వరము లైనఁ ప్రాణ+సంధు లయ్యె
హల్లు లయ్యె నేని + వ్యంజనాక్షరసంధు, లయ్యె వాని తెఱంగు + లరయవలయు. 35
తే. పాల్ల లై హల్లు లెల్లును+బట్టి పిదపఁ, ప్రాణములఁ గూడుకొని బహు+భంగు లైన
కతన హల్లులఁ గలతల+కట్లుగుడులు, మొదలుగానిన్నియును స్వరం+బులునిజంబు. 36
ఆ. ఎచట సంధి గలుగు + నచటఁ బూర్వపదాంత, హల్లుతోడఁ గూడినట్టిస్వరము
లోపముగ నొనర్చి + యాపాల్లతో మీఁది, యక్షరంబు గూర్చ + నయ్యె సంధి. 37

స్వరసంధిలక్షణము.

క. అరయ శకంధ్యాదిఘ టే, పరరూపం వాచ్య మనుచుఁ + బ్రక్రియలోనక
వరరుచివాక్యముకలిమిని, బరరూపమె వికృతిఁ గానఁబడు స్వరసంధిక. 38
తే. కృష్ణఁ డవ్యయుఁ డాద్యుఁ డి+భేంద్రవరదుఁ
డీశ్వరుం డుత్తముం డూర్జి+లేష్వఫలదుఁ
డేకపదుఁ డైంద్రసఖుఁ డోప+ధీతుఁ డార్వ
కేయనుతుఁ డన సంధులు + నెలగు నిట్లు. 39

ఆంధ్రీపదాదియకారమునకు

మూ. నూ. సర్వ త్రాజ్వ త్కార్యం జ్ఞేయం యన్య ద్రుత ప్రకృతికేభ్యః.

1 శబ్దారములును (పూ. ము). 2 యెదియేది (పూ. ము). 3 వేనకటి (ప. ఓ).
4 పాల్లు (పూ. ము).

ఉ. ఆరయ తైకృతోక్షులఁ బఁదాదులయందు సుకౌర ముండ దా
తీరునఁ బల్కువ్రాత గణుఁతింపఁగ న చ్చగు దానిదాపలక
నిరజనాభనాంతములు + నిల్పిన నచ్చటఁ బ్రాణసంధి చె
న్నార నితండు చైద్యవసుఁధాధిపు నేపడఁగించె నేఁ డనక. 40

వాక్యము. నాంతము అనఁగా ద్రుతప్రకృతులకుపేరు. 41

క. శృంగాంత్యవక్రయుగముల, సాంగత్యము వాకు నాంధ్రసంస్కృతముల నా
దిం గలుగ దట్టివ్రాత ధరం గలయుద్రతాంతములను + బ్రాణములట్లక. 42

క. ముంగాముదవులు నాలుగు, నుంగరములు మూడు నేడు + నొడ్డాణంబుల్
పొంగుచు నొసంగి హరి యొక, యంగనను రమించె నన నుఁదాహరణంబుల్. 43

ద్రుతప్రకృతిస్వరసంధిలక్షణము.

మూ. నూ. లుక్సంక్షేపే నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్షమానేషు. 3
లే. అచ్చ పరమైన నాంతపఁదాంతమానకు, సంయుతమును లోపంబును + జగతి లేవు
సంయుతం బయ్యెనేని దుఃస్సంధి యగును, లోపమైన గ్రామ్యం బగుఁలోకవినుత.

అ. చూచె నింతి ననెడు + చోటఁ జూచె న్నింతి
ననిన సంధిదోష + మయ్యెఁ గృతులఁ
బొడిచె నర్కుఁ డనెడు + నెడఁ బొడిచెర్కుండు

ప్రాచి వనఁ గ్రామ్యభాష యయ్యె. 45

క. ధరణి ద్రుతప్రకృతులపై, స్వరపూర్వపదములు గదిసి + సంధి గలయుచో
నరకాసురదమన ద్రుతా, క్షరములు లోపములు గాక + కడపల నిలచుక. 46

క. అవిభక్తికతత్సమములు, భువి నటువలె నుండు నాంధ్రములు నచ్చులపైఁ
గనసినను బ్రకృతిభావము, లవు శృంగాంతములు దక్క + నహిపతిశయనా. 47

అ. హరి యొసంగు మోక్ష + మాచక్రి యంగన
యందు భక్తి నిలుప + నబ్బు నీరులు
నిక్క మనుచు దీని + ముక్కంటి యెఱుంగును
నలువ యెఱుంగు గట్టుతులువ యెఱుంగు. 48

లే. కుత్సనుత యవిభక్తికతస్సమాంధ్ర, శబ్దముల రెంటికొమ్ముల + స్వరము అదుకు
శీతరు క్కద్రిరా జంద్రజిత్రనంగఁ, బచ్చవిలుదాలు పెక్కుడుఁబంట నంగ. 49

వ్యంజనసంధి.

క. పొల్ల లగు వ్రాల కనతలి, పొల్లులు ద్విత్వంబు లగుచు + ననురాంతక సం
ధిలును వ్యంజనసంధులు, తెల్లనుగాఁ దద్విధంబు + తెలియఁగ వలయుక. 50

తే. ప్రాణపరుషాదిసంజ్ఞలు + పరికి వాని, యం దొక్కక్కరమునకు లక్ష్యములు పరికి
దాని తెలుగున నాసంజ్ఞ + దనరునట్టి, వ్రాల కెల్లలు బట్టింపవలయు నెందు. 51

అకారాదిసంఘటన.

మూ. నూ. సంధి రానొచ్చో చచ్చుచున్నది. 4

తే. పొల్ల యగుపూర్వశబ్దాంతఃపాల్లమీదఁ బరపదాద్యచ్చు నిలిచెడుఁ + బ్రాణసంధి
కొమ్ముపైదక్క నితరస్వరచ్చుమీఁద, నచ్చు గదిసిన నచట లే + దాంధ్రమునకు.

సీ. కడు లేస్స యగుపట్టుకమ్మిపుట్టం బన జాళువాయెఱుపుపఁచచ్చడ మనంగ
సిరియన్నఁ బురణించు + చిన్ని నెచ్చె మన వలదు ముమి యింతఁవైర మనంగ
జన్నెయావులపాలఁచవి చెప్ప రా దన రేయెండ విరహంబు + రేఁపు ననంగ
మైయొప్పు చూపట్టెఁ + బైయంట వెదకినఁ గలదొ యించుక లేదొ + కా ననంగ

తే. ధనమొకొ యింతులకుఁ జక్కఁదన మనంగ

నలినము నివాసమా యెలఁనాగ హరికి

దేవి యన నిపపింటిపైఁ + చెలుఁగులందు

స్వరము లేదిరినఁ బ్రకృతిభావంబై నిలుచు.

53

క. ఒ పుగుపేరద నొప్పులకుప్ప ననారతము నుంచుకొని గోవిందుం

డెప్పుడు భోగించు ననం, దప్పక కొమ్ముపయిసంధిఁదనరు రమేకా.

54

అదంతసంధి.

మూ. నూ. వాతః. 5

తే. నెట్టన వికల్పమునఁ దలఁకట్టునకును, స్వరము పై నిల్చునప్పుడు + సంధి కలుగు
హరికి బలదేవులల్లి పెద్దమ్మ యనంగ, నల్లపాండునిసతి మేనఁయత్త యనంగ. 55

విభక్తిసంధి.

మూ. నూ. అనాదిషు విభక్తి మూతో వా. 6

తే. ప్రథమఁ దక్కంగ నితరవిభక్తులందు

దుదలఁ గొమ్ములు గలవిభక్తులకు పక్షిఁ

బలుకుకాగుడికిని వికల్పంబువలన

నిల స్రుతప్రకృతిత్వంబు + గలుగుచుండు.

56

సీ. నిమ్మ నే నెఱుంగంగ + నే నెంతవాడను న న్నేలుకొనుచు ఘృణాసముద్ర

సారె నికొఱకు నంజలి మోడ్చి మ్రొక్కెద నిమ్మ నాకొఱ కైహిఁకమ్మ లెల్ల

1 ఇట్టిమాటలలో 'చ్చ' కు బదులుగా 'త్స' కొన్నియెడల వ్రాతప్రతులలోఁ గనబడుచున్నది.

నీకు నాశ్రితులు వాణీనాథముఖ్యులు గణుతింప నా¹కేడుగడయు నీవె
నిలువఁ జేయుము నాకు + నీయందు నతిభక్తి స్వజనులం దర్శిల్పినిజము నీకు

తే. ద్రౌపదికి నక్షయంబరదాన మిచ్చి, సవ్యసాచికాయోధనంజయ మొసంగి
పోచుపగిదిని మమ్మనెఁప్పుడును గావు, మయ్య శ్రీకృష్ణ యనఁగఁలత్వంబులయ్యె.

తే. రాముఁడధికుండు తారకఁబ్రహ్మమాశ్రి, తోఘసురధేను వామేటియనుజులహిత
భంజను లటంచుఁ బ్రథమావిభక్తులందుఁ, గొమ్మలకు సంధి వచ్చు నిత్యముగాఁ.

తే. కూర్చి విడిచి ద్వితీయఁ బఱున్నవి మూడు

నవతలివిభక్తిఁ చెలుపువాఁక్యులు నాల్గు

వలనఁ గంటె లోపల ననుపచనములును

బదివిభక్తులు లో ద్రుతఁప్రకృతు లయ్యె.

59

సీ. తాటక నాకొలఁ + ధరణిపైఁ గూర్చెను మొక్కలపుసుబాహును క్కడంచె
మానుల నానందఁమగ్నులఁ గావించె వారిచే నంచె దీవనలు పెక్కు
జనకునిచేత నార్చనములు గావించె ఘనతతో నధ్వరాఁగారమునను
వరళక్తితోడ నీశ్వరునిల్లువిడిచెను నరులకంటె నమర్త్యవరులు పొగడ

తే. వెన విదేహునివలన నుద్వీతనూజ

మిథిలలోపల నుద్వాహావిధిని జెందె

ద్యుమణికులుఁ డన నివి విభక్తులు పదియును

ధరణి ద్రుతప్రకృతికలు నిత్యముగ నగును.

60

భూతార్థక్రియాసంధి.

మూ. సూ. నిత్య మను త్రమపురుషక్రియా స్వీతః.

7

తే. వసుధ ను త్రమపురుషైకవచనమునను

దక్క భూతక్రియాపదాంతములఁ గల్గు

నిత్యులకు మీఁద నచ్చులు + హత్తునపుడు

నిత్యముగ సంధులు ఘటించు + దైత్యదమన.

61

తే. పుడమి నూత్నోక్త ముత్తమపురుష మనుచుఁ

దత్పురుష మెల్లఁ గొన రాదు + తద్వహూక్తి

మున్ను తిజ్జఘములతోడ + నెన్నుకతన

నిత్యముగఁ బ్రాణసంధి దానికి ఘటించు.

62

తే. పనిని దీవించిరట మునిశ్వురులు నిన్ను, రవిజా నేలితిపట సవు + రామచంద్ర
మీరు గట్టితిరట కపులార జలధి, వింటి మీనా ర్త మేమన + వెలయునిట్లు. 63
క. విరచించెను శ్రీ నాథుఁడు, ధరణిని శృంగారమైఁబంబున “గూర్పుం
డిరి యుండోయ”నని కానక, పరపురుష శ్రీయలఁ బ్రకృతిఁ భావముఁ గలదే. 64
ప. మైషధంబున గుడిమీఁద విసంధిగా శ్రీ నాథుఁడు చెప్పినపద్యము. 65

మ. బలభిద్వహ్ని పరేతరాజవరుణు + ల్వర్యత్సుకత్వంబు సం
ధిలఁ గూర్పుండిరి యుండోరుం గడిసి యఁగిం దత్ప్రదేశంబున
న్నలనాశీకమృణాళనాళలతికానన్యప్రణాళీమిళ
ల్లలనాలాపకథానుధానభవలీలాలోలచేతస్కుతై. 66

క. గరుడధ్వజ ప్రథమాత్మమపురుషైకవచనము తెల్ల + భూతార్థమునకా
ధర నగును ద్రుతప్రకృతులు, భరియించె నుపేంద్రఁ డేనుఁబ్రతికితి ననఁగక.

వర్తమానక్రియాసంధి.

తే. వర్తమానత్రిపురుషవిచనములకు, జరుగుస్వరసంధు లని శబ్దఃకాసనుండు
చెప్పఁడయ్యెఁ గొమ్ములసంధిఁసిద్ధమగుటఁ, బ్రథమసూత్రంబునకానఁబడుటఁజేసి.

మ. చనుచున్నాఁడద నీరి గోపతులు పంజం జీరుచున్నా రహా
యనుచున్నా ఐభుత్వైరి నీ వరుగు కాఁర్యం బే మన నీర్తలు
న్వినుచున్నా రెఱుంగింపుఁ డెద్దియును దా + నే చెప్పుచున్నా నికక
జసులారా చొరసియ మాప్రజము నిఁచ్చు ల్నిల్చుచున్నా మనక. 69

భావిక్రియాసంధి.

తే. భావిపదములలో ద్రుతఁప్రకృతి గాన, నోర్వఁ గల ననును త్రమైఁకోక్తి దక్కఁ
దక్కినవి శృంగములు తుడిఁదాల్చుకతన,స్వరపరము లైన నిత్యమైఁసంధిఁ జెందు.

తే. కావఁ గలఁ డమృతుఁడు మెచ్చఁ + గల రమరులు
తొడరఁ గల వర్కనందనుఁతోడ సవు

మెలఁగఁ గల రానరుపిఱుంద + మీరు భూమి
కాంతులార మేమును జూడఁ + గల మనంగ.

పరిమాణసంధి.

మూ. నూ. పరిమితౌ సమన్తానామ్.

సీ. కనిపెడు శ్రే లెడు + కమికెడు జేనెడు మూరెడు చేతెడు + బారె డనఁగ
జేనెడు పుడినెడు + చేరెడు దోసెడు గంపెడు పుటికెడు + గాదె డనఁగ

జెంచెడు దుత్తెడు + చెరవెడు బించెడు పఱచెడు వండెడు + నానె డనగఁ
 బారెడు చిట్టెడు + పడెడు సోలెడు తవ్వె డామానకుంచెడు + తూమె డనగఁ
 తే. దక్క డన వీనె డన నొక్క+చిక్క డనగఁ
 వాటె డన మోపె డనఁ బెద్ద+వామె డనగఁ
 బరిమితార్థంబు తుది నిల్పు+పట్ల నిట్లు
 ప్రాణమతి నెల్లఁ దఱమి వ+క్రములు బలయు.

12

తద్ధర్మార్థక్రియాసంధి.

మూ. నూ. న స్యా త్తద్ధర్మోహః.

9

తే. ఉర్విఁ దద్ధర్మ మునఁ శ్రుభ+మో త్తమాఖ్య, పురుషమల నేకవచనములో+పోవవిడివి
 కడను పదములు తిజ్జధ్య+కములుఁగావఁగొమ్ములను బ్రాణసంధులుఁగూర్చుటొప్ప.
 క. కాంతు రజప్రభృతులు నిను, సంతతమును బ్రోతు వీవు + సనకాదుల మ
 ర్దింతు రభవుండు నీవును, బంతంబుల ఖిలుల ననుచు + భావించు మెదక.
 క. పదలక తద్ధర్మములను, బొదలెడుప్రథమోత్తమాఖ్య+పురుషైకవచః
 పదములు ద్రుతప్రకృతు లగుఁ, బదరును నతఁ డోర్తు నేను+బలుమలు ననఁక.

వర్తమానార్థదుతప్రకృతులు.

మూ. నూ. చో ర్వా స్యా ద్యర్తమానవిహితస్య.

10

తే. పదపదార్థ మపేక్షింపఁబడినయట్టి, వర్తమానార్థమున వ్యవహరశృంగ
 కంబుతుడిఁ గల్గపదము వికల్పమున ద్రుతప్రకృతి యగుఁ గైబిభిదర్పదళన.
 క. కేరుచు నొయ్యన డగ్గరఁ, జేరుచు పురుషుష్టిచాతికిఁ + జిక్కక వేగం
 చారు చహంకృతిఁ గ్రమ్మఱ, దూరు చఫోక్షజాఁడు మల్లుఁ+దుంచె ననఁక.

తదాదులు.

మూ. నూ. తద్వ త్తదాదిజన్య.

11

క. కుదిగుదుల నడుకునది యిది, మొద లగుపదముల వికల్పమున స్వరసంధు
 ల్పదతి య దెవ్వతె చెపుమా, యది యిది యనినన్నుఁ బలుక+నన లక్ష్యంబుల్.

కిమాదులు.

మూ. నూ. ప్రాయ స్తు స్యా త్కిమాదిక న్యేతః.

12

క. కమలాక్ష యేమి యను వాక్యము మొద లగు వానితుదలఁగలగుదులను బ్రా
 ణము లదుకు వికల్పంబున, హిమగిరి యే మనియె నేమియిచ్చె మన కనక.

79

అపిశబ్దసంధి.

మూ. సూ. అపిశబ్దే తో లుక్ స్వాత్.

13

క. ఏని యనుమాటకడపలఁ, గానంబడు నిత్తుమిఁదఁ + గదిసినచోటక

బ్రాణములు సంధి గాంచును, బూని వికల్పంబువలనఁ + బుణ్యచరిత్రా. 60

తే. పలుకుచెలియేని నాస్రాణభర్తయేని, వనజభవుఁడేని యహికులఁస్వామియేని

సమహత్త్వంబు వర్ణింపఁ + నేచ్చు నెట్లు, నా నుదాహరణంబులు + దానవాఠి. 81

క్వాప్రత్యయంతార్థసంధి.

ఆ. వారిజాతనేత్రఁ + క్వాప్రత్యయంతార్థములు వచింతుఁ డెలుగుఁపలుకులకును

తైస్వరంబు లుండుఁపట్టులఁ బ్రకృతిభావంబు గాని సంధిఁ + వాటపడదు. 82

ఆ. కాంచి యాలకించి + యెంచి యాలోకించి

యొరసి యాడి యోడి + యొరగి యెఱిగి

యంటి యెచ్చి యిచ్చి యని + యాడుకొని యెత్తి

యొనసి యేగి యాగి + యనఁగ వచ్చు.

83

ఇకారాదేశవిభక్తులు.

మూ. సూ. ఇచ్చ విభక్త్యన్తిమన్య.

14

క. లలి నాదేశము లగునిత్తులు సమసనములను జేతఁ + తోడ వలన లో

పల ననునివి మొద లగుపలు, కులతుడిఁ దలకట్టులకు విఁకుంతతనూజా. 84

ఆ. కృష్ణవలనిబలిమి + కేశవుతోడిన, ఖ్యంబు శకటదానఁవారిచేతి

పోవు భాగవతులఁలోపలిగణనయు, ధవళవాహనముఁ + దక్కఁ గలదె. 85

అల్యాదేశము.

మూ. సూ. జే రలిచ.

15

ఆ. కడవిభక్తులైన + నుడుగుల కలి యను, నాగమంబు వచ్చు + వంత్యములను

సమసనమున కేవఁకాయయందలిభక్తి, వొడమునకఁడె లోకఁపూజ్యుఁ డవఁగ.

ఆదిలోపము.

మూ. సూ. శబ్దాత్తచ్చబ్దాంతో లుక్.

16

తే. శబ్దముతుదను నది యను + శబ్ద మదుకు, వప్పు డది యనుపదమునఁ + కాది మండు

నత్వము వికల్పమున లోపఁమగునుగాన, నిది ప్రకృతిభావమున నుండుఁవిందిరేశ.

తే. పొసఁగు లోపప్రకృతిభావములను వరుస

భాషనది కోమిటిది మంచిఁకాఁపది యన

మహిని బాపనయదియుఁ గోమటియదియును

గాఁపయదియును ననఁగభక్తజనవరద.

88

ఉదాదేశరేఫాగమములు.

మూ. నూ. దారార్థే త ఉ దపి రః.

17

తే. కొనలఁ దలకట్లు గలమఱోత్తతమ మీఁదఁ

గర్తధారయసమసనకల్పనమున

నా లనుత్రిలింగదేశవాక్యంబు గూర్చ

మహి నుదాదేశరేఫాగమములు వచ్చు.

89

ఆ. బుద్ధిమంతురాలు + పుణ్యాత్మరాలు దయాసమగ్రురాలు + దాసురాలు

వినుతశీలరాలు + ఘనురాలు గంభీరు, రాలు విష్ణుపెద్దరాణి యనఁగ.

90

టుగాగమము.

మూ. నూ. సామానాధికరణ్యే మూదన్తానాం టుగాగమోఽచిస్సాత్.

క. శమితాఘ కర్తధారయ, సమసనమునఁ దుదిని గొమ్ము + సంధిల్లిడుక

బ్రములు వికృతిఁ బొల్లటకొరము వెట్టుక సుధిఁ జెందుఁ బ్రాణముతోడక. 91

ఆ. అక్కజంపుటడవి + నలశూర్పణఖముక్కు, మెఱుంగుటంప మొననుదటిగివై చెఁ
జిగురుటాకు గోటఁజిదిమినచాడ్చునఁ, గఱకుటసుర లులుక + గ్రహపకులుఁడు.

విశేషణాంతద్రుతాగమము.

మూ. నూ. ధాతుపదసమ్భవానాం విశేషణానా ముత స్తథాన గచి. 19

తే. క్షితిని బైపదములకు విశేషణంబు, లగు క్రియాపదములకుది + నమరుశృంగ

మునకు వచ్చు నాగమ మయిఁబొల్లద్రుతము, ప్రాణపర మైనఁ గర్తధారయమునందు.

క. అనుటయు నతండు కవ్వడి, కనుఁగొనియెడునతఁడు మాన్రికడపటికొడు కా
మొనసందునతఁడు పడముడి, వెనుసనునతఁ డర్కసుతుఁడు + విరఘం డనంగక. 94

వక్తీసమాసదుితాగమము.

మూ. నూ. వక్తస్యా ఉతో చి ను మ్పి చ.

20

తే. కొమ్ముమీఁద వక్తీసమాసమునందు, న చెప్పెనుర బొల్లద్రుత మగు + నాగమంబు

కొడుకువాలు వేమఁగనొడఁట్రాడవునొఱపు, రాజనానతి ధేనువునోజ యనఁగ.

ఆమ్రీడితసంధి.

మూ. నూ. ఆద్య స్యామ్రీడితే స్త్యలోప శ్చ.

21

తే. ఒక్కమాటయె చెందుమా + ట్లుచ్చరింప, దానికే రావ్య లామ్రేడితంబటం ద్రు
పుక్కివి దత్తపరులలొనఁ బ్రధమపదము, తుదిని సంధి ఘటించు నఁచెడిరినపుడు.

తే. అచ్చటచ్చట నాడాడి + ఎచ్చు నొక్క
డొక్కఁ డయ్యారయాఁచె యోహోహో నంను
పట్టి యనఁగ నామ్రేడితంపదము లందు
మొదటిపదములతుద సంధి + గదియుఁ గృష్ణ.

97

అరుకారసంధులు.

మూ. సూ. అహమాదీనాం ద్విత్వం లోపో నమ ఆదికే వినర్గస్య.

నీ. అనుకరించెడునోట + నవ్యయాచులకొనఁ గలబొట్టుగవకు దీర్ఘంబులకును
వచ్చు లోపము కేశవాయ తుభ్యం నమ యనఁగ రామోఘసంహార యనఁగఁ
బూర్ణంబులకు నోట + ధూతానునానికశ్యంగంబు జడ్డను + జెంది నిలుచు
నంబుజాక్ష తప దాసోహ మ్మనంగను బొల్లులకును ద్విత్వములు ఘటించు

ఆ. బండితోత్తములు కృపాసముద్రో మర, జి త్రటంచుఁ జదివి + చెప్ప వినుచు
ననురజైరి విడిచి + యన్యచైవతములఁ గొలుచుమాధమతులుగలరె యనఁగ. 98

వ. ఇచ్చి స్వరసంధు లనఁబరఁగు నింక వ్యంజనసంధు లెట్టి వనిన. 99

అద్భుతశబ్దసంధి.

మూ. సూ. బో రద్భుతశబ్దాద్ధే.

23

ఆ. అద్భుతార్థవాచకాంధ్రశబ్దంబున, నడిమివ్రాతకొమ్ము + చెడును నిలుచు
చారి ధరించెఁ గేల + నబ్రంపుగిరి యనఁ, ద్రావె నబ్బురంపుదవ మనంగ. 100

పుకారసంధులు.

మూ. సూ. పో శ్చ తదాద్యర్థవాచకే మూతః.

24

తే. అప్పు డెప్పుడు కప్పరంబిప్పు డనుచు, బలుకుచో వీనినడిమివ్రాతలకుఁ గలుగు
కొమ్ములుండును బోవునుగొమ్మ కప్ర, మప్తు గా కెప్తుమేనఁ బూయఁ గల దనఁగ.

లుకారసంధులు.

మూ. సూ. వికృతివదే తా తో రపి.

25

ఆ. అవని శృంగగహిత + మగుత్వప్రయాంతస్థమునకు డాపలించి + తెనుగులందుఁ
గలబకారశృంగములు పోవు నుండు ని, ట్లనియె నిట్లు లనియె + ననఁగ గృష్ణ.

రేఫసంధి.

మూ. సూ. ఉపధారే శ్చ విత శ్చ లు గ్వో స్యాత్. 26

క. కడవర్ణమునకు దాపలి, కడరేఫముగుడును లుక్కుఁగాంచును దనకుఁ గుడిని ¹చకారము లుండెడు, నెడల వికల్పమునఁ బన్నఁగేశ్వరతల్ప. 103

క. పేర్చిరి పేరిచి రరిఁ బరి, మార్చిరి పరిమారిచిరి గ్రుఁమంబున ధనముల్ గూర్చిరి గూరిచి రప్పు, దీర్చిరి తీరిచిరి నాగఁ + డెల్లం బయ్యెన్. 104

లే. మొదల రేఫాక్షరంబు వాఁపిదప దాని జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ + జదువుకొనుచు మొందు జడ్డయు వెన రేఫమునకు బదులు

• గిలుక విభజించియు లిఖించు + రిలఁ గుమటులు. 105

క. అఱఁటులఁ బఱఁటులఁ బఱిఁటెల, గఱిఁటెల మొఱిఁటెలను ¹గలఱఁకారము లెల్లన్ ధర నెఱుగున్నులు నగు న, య్యఱఁటులఁ బఱఁటులను ద్రుతముఁలగువలసినవోన్. 106

నరలడశృంగసంధులు.

మూ. సూ. పదమధ్యనరలడానా ముత శ్చ, పూర్వప్రయోగసిద్ధా నాం లోప్తో వా స్యాత్. 27

క. ధరఁ బదమధ్యనరలడా, షరములకొమ్మలు వికల్పఁకంబున విద్యా ధరసన్నత లోపము లగుఁ, బురాతనకవిప్రయోగములఁ గొన్నింటక. 107

అ. కాన్పు తూర్పు తెల్పుఁగాడ్పు కానుపు తూరు, పచ్చతెలుపు గాడుఁపనుచు నిట్లు కొమ్మ లడగు నుండుఁ + గొన్నింటఁ దొల్లింటి, వారు కావ్యములనుఁవాడుకతన.

క. పద మూనుదుఁ బదరుదుఁ బొద, లుదుఁ బాడుదు ననుచు నిట్లు + లోకంబున నొప్పిదము లగుకొన్ని పదములఁ, గదలపు నడికొమ్మ లాదికపు లొడఁబడమిన్. 109

అ. వినుఁడు చొరుఁడు తలుఁడు + విడుఁ డనుపలుకులు

చిటుఁతబొట్టమొద + జెందియునికి

సరసిజాతనేత్ర + నరలడాక్షరముల

కొమ్మ లడఁచి సంధిఁ + గూర్చ రాదు. 110

త్రివిక్రమమతసంధులు.

మూ. సూ. తేషా మిత శ్చ తద్వ త్రివిక్రమమతేన. 28

అ. నడిమినరలడలకు + గుడు లేగు నుండును, భరణ ద్రివిక్రమునిమతమునఁ గొన్ని
పూన్ని గూర్చి కల్కి+బుడ్డి పూనికి గూరి, మనసు కలికి బుడిపియనుచు నిట్లు.

చ. కొలదిగ మున్ను చెప్పెఁ జలికొండనృసింహుఁడు వెల్ల యంచు నీ
వల నగసాలరుద్ర పనువాఁడును మొల్కు లటంచుఁ గూరిచెం
చెలియక కొండ జిట్లు వికృతిం బదమధ్యమునన్ లకారచే
ఫలఁ దలపై యకారమును + బాపుదు రార్యులు శప్తనట్లుగన్. 112

వ. ఇందునకు వినుకొండలోను గుంటిపల్లిభాస్కరయగారిసమఖిమంచుఁ గంచుకూరి రు
ద్రయగారు చెప్పినపద్యము. 113

చ. వెలగకు వెల్ల యంచు సరఃవిం జలికొండనృసింహుఁ డాడఁగా
మొలకకు మొల్కు యంచుఁ గవిముఖ్యుఁడు రుద్రప పల్కు దోసమే
భరిభరి మంచిమాటయె ప్రబంధము నా జలరాశి యందులో
పల నెరసు ల్గిహింతురె యపారములె మణు లెల్ల నుండఁగన్. 114

కవిభల్లటచుతనంధులు.

మూ.నూ.కవిభల్లటైః క్రియాణాం నామాన్నం చోల్లోప ఇవ్యతేహ్యేషు,
ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ నాన్తాదయోపి కథ్యతే. 29

తే. ధాతుపదములకడపలఁ + దనరురేఫ, శృంగములకు లోపంబులు + చెల్లుచుండు
చాల్లు వైకొన్నచోఁ గవి + భల్లటార్య, మతమున వికల్పనంబునఁబతగగమన. 115

తే. సర్వగతుఁ డని హరి నెన్నుదు ర్విబుధులు
పరమపురుషుని గాఁ దలంతురు తపసులు
1 శ్రుతిమయుం డని చెప్పదు + రూఢిమనురులు
బ్రహ్మ మనుచు నెఱుంగ లే + ర్దనుజవరులు. 116

నీ. భల్లటవిరచితఃఫక్తిలో నూత్రంబువలనను బైచాల్లు + నిలుచునపుడు
ప్రథమైకవచనము + ల్పలికడుచోటను సమసనములు గూర్చునమయమునను
చెనుఁగునామంబులు + కొనల నుండెడునరలడలకొమ్ములు వికల్పంబువలనఁ
గాంచును లోపములన్దునెఁ గనుమూసె గోర్నాపైఁ జెక్కిట + గోరు నాపె
తే. మరుఁడు విల్పానె విలు పూనె + మధుఁడు జాతి
ననల వీడ్కొనియెను వీడుకొనియె ననఁగ
సాయపాన్దయవేంకటఁత్తాపద త్ర
కామెపల్లిగ్రహరనగర్భధీశ. 117

1 శ్రుతిమయుం డని చెప్పదు రూఢిమనురులునలెని (పూ.ము).

తే. కాంతచగ్గవ చనుగవ * కాచైలుపులు

కాటుమెటుపులు వాల్గంటికిలికి వాలు

గంటి చెడ్డాటు చెడుపాటు * గాంచె ననుచు

దెలుగుసమసనముల నిట్లు * పలుక వచ్చు.

118

తే. చట్టాతాళికి జట్టయిగట్టుతేని, పట్టి యనువోట గట్టేనిపట్టి యనుచు
సమసనములటకారశృంగములు నడగు, నాడిశబ్దంబు సూత్రంబునంగు గలిమి.

బౌపవిభక్తికములు.

మూ.సూ. బౌపవిభక్తికసంజ్ఞా వర్ణాష్టైష్ట్యానయో భవన్తి .

వా, రుల్పాదే రామూం స్యున్తే హి విభక్తౌ సమానే చ.

సీ. ఆవిభక్తికము లగునాంధ్ర నామములందు బ్రథమావిభక్త్యేకభాషణముల
కొన నుండురుల్పాదులను బాఱు దోలి విభక్తులందును సమాసోత్తలందు
నవని నాడేశంబు * లగుచు డింట్యాద్యత్వరంబులు నిలుచుపదంబు లెల్ల
నాపవిభక్తికాహ్వయము లై కృతులను బహువిభక్తులను జూపట్టుచుండు

తే. నిపుడు చెప్పినరుల్పాదిలిపులు కొన్ని, యందు నాడేశములు లేకయప్పట్లు
సమసనవిభక్తులను రెంటుననురెనేని, యవియు నాపవిభక్తికాహ్వయము లయ్యె.

సీ. రలవర్ణములశృంగములకును గుడులకు డాలకొమ్ములకును * టీటు వచ్చు
నీటికి ¹దాకపం²దిటికి దోడేటి కంబటికి గూటికి గుడిపాటి కనగ
జడ్డలు గలనలాత్మరశృంగములకును గొన్నిమాటలకు లాగుడుసులకును
గట్టిబొట్టులకుడికడ డుకారములకు బూర్ణయక్తంబు లై * పొందు డీటు

తే. చంటి కింటికి గొంగగుద్దంటి కఱుటి

పంటికి దుపాకిగుంటికి * రెంటి కనగ

*యిట్టులకు డిట్టు లగునూతి * కేటిమిర్తి

కనగ పక్షిని గొన్నింటి * కమరు నిట్లు.

121

1 గంటి చెడ్డాటు చెడుపాటు * గాంచెననుచు(పూ. ము); రెండును ఛందో
భంగములని తెలియజేయుచిన్నము కలదు. 2 దాక (ప. ఓ).

* నిటులకు (పూ. ము); 'నూయి' శబ్దము యొక్క 'యి' కారమునకు 'తి'
రాగా 'నూతికి' అగును. 'మిట్టు' శబ్దముయొక్క 'ట్టు' కారమునకు 'త్రి' రాగా
'ఏటిమిత్రి' అగును. కాబట్టి 'యిట్టులకు' అనియుండవలయును గాని 'నిటులకు'
అనుట తప్పు.

నీ. పాతేటికాలుపి + పండితిగుంజ తాఁదేటిసో రంబజిఁపిండికుండ
కాటిపాపండు ¹జాంటిఁగడ్డ యింటిమగండు గొడ్డంటినరుతుడుఁగంటికోవి
ముండేతికంకణంబులు చేరిసారకాయ కొల్లేవీరుండు పెద్దఁగొట్టికెక్క-
నాఁపబొన్నలు కటిఁనేడపూవులదండ లలనాఁపమేళఁకుంపములకు

తే. ²ఇనుప పెనమునఁ బోసినఁమినుపనోపె
లనుపపప్పును తొక్కఁపుఁజెనుపనేయి
యనుచు నిట్లు సమాసంబులందుఁ గొన్ని
పలుకులను నిల్పు నొపవిఁభక్తికములు.

122

అనౌపవిభక్తికముఁబ.

నీ. దూరు ³పేరువిదూరుఁతొలకడ పుల్లరి చాలుపాలు రనాఁజగిలి మొగలి
యీడు జోడును గీడుఁనెన్ను పన్నును ⁴చెన్ను కల్లు జల్లును పొల్లుఁగాలి జాలి
చెండు దిండును దండుఁచెవోయి ప్రాయి వేయి పూరు ⁵వేమాదేమఁగేడెముట్లు
గీడు తొల్లిటిచాముఁమోము పున్నుమనోసు కొమ్మిన్న తలదిమ్ము + తొమ్ము సొమ్ము
తే. మనుము మొదలగువికృతినాఁమంబు లొక్క-

కొన్నితుదల రుల్పాదులఁ + గూడుకొనియు
లలి విభక్తులను సమాసములను రెంటు
భువి ననౌపవిభక్తికంబు లగుచుండు.

123

మువిభక్తిలోపము.

మూ. సూ. ప్రథమావైభక్తికమో ధ్వంసు శ్చ మహా నృత్తిక్తి
యాధేతు. 31

తే. పడియె ననక్రియతుది నిల్పఁ + బడియెడు నెడఁ
బ్రథమ యగుమాకు సమసనఁపదమునందుఁ
బెలుచ నాదేశమగుఁ బూర్ణఁబిందు వడియం
లోపమును జెందును వికల్పఁరూపములను.

124

క. పడఁతి ప్రియంపడియె భయం, పడియె సుఖంపడియె సంభ్రమంపడియె బం
పడియెఁ బ్రియపడియెఁగడుభయ, పడియెరమించి సుఖపడియెఁభ్రమపడియె ననన్.

తే. భ్రాంతిపడి చింతపడి యనుపట్లఁ బెద్ద
మన్న గలుగదు కొనను మూఁసున్న యగుట

1 బోటికాల్ప (పూ. ము; ప.). 2 లినుప (పూ. ము). 3 పెను (పూ. ము)

4 వెన్ను (ఓ). 5 లేమా (పూ. ము).

బలము పడియె మదేభము + పడియె ననినఁ

జెడి చనదు మూ సమాసంబు + నుడుగు గామి.

126

పువర్ణాదేశము.

మూ. నూ. తస్య సమానే పుంపూ.

32

క. ఆదివిభక్తిమకారము, యాదవసర కర్తధారాయసమాసమునకా

మేదినిపై జెందుఁ బున, ర్ణాదేశం బది నబిందు + వగు వలసినచోకా. 127

తే. పడఁతి యబ్రపుటారు ల+బ్రంపుటారు, లతివచోద్యపుటారు చోద్యంపుటారు
మగువమాత్తుపుఁగానునూ+త్తుంపుఁగాను, కలికిచోక్కపుమేనుచోక్కంపుమేను.

అధర్వణమతసంధులు.

మూ. నూ. ను మోత్తో హల్యధర్వణాచార్యమతాత్.

33

తే. సమసనమున నామాంతశ్చం+గములకెల్ల, హల్లు గదియ స్వార్థంబునఁ బొల్ల ద్రుతము
వికృతి నాగమ మై ద్రుత+ప్రకృతిపగిది, గాంచు సంధి నధర్వణ+కవిమతమున.

క. చనుగనకుఁ జనుంగవ యనఁ, దనరుఁ దలిరుజొంపమునకుఁ + దలిరుంజొంపం

బన వచ్చు ననుఁగువెలడికి, ననుఁగు న్నెలది యన క్లిప్త + మగు స్థిరపరతకా. 130

పదమధ్యద్రుతలోపబింద్యాదేశములు.

మూ. నూ. శత్రుతూత శ్చో నో స్తస్యస్యా చ్చ పూర్ణబిద్ధరపి.

అ. తెలుఁగున ర్తమానములవృత్తంబు, కొమ్ముపిఱుడ ద్రుతము+కొ మ్ముమినఁ

గొమ్ము లోప మగు ద్రుతమ్ము పూర్ణం బగు, త్తమను గొన్నిటను వికల్పమునను.

క. చనుచును బూనుచు నెన్నుచు, ననుకొన్నిటఁ దక్క నంచు + ననుచును వించుకా

వినుచును గనుగొంచును గను, గొనుచును దించుఁ దిను చనఁగఁ+గూడునుగృతులకా.

తే. ధాతుపదములనడుపును + దటలపిఱుడ

వెలయుద్రుతములు స్వరసమ+న్వితము లగుచుఁ

దొలగి తమచోటఁ బూర్ణబిందువులు నిలుచుఁ

గొన్నిటను గనుగొందుఁ జేకొంటి ననఁ.

133

ప్రథమైకవచన ద్రుతప్రకృతులు.

మూ. నూ. వాత్సాన్నదో ద్ద్రుతస్య స్యా ల్లక్.

35

క. శ్యామాంగ నేను చా నను, ఏమాటలకొన ద్రుతంబు + లేగు నిలుచు హ

ల్లమిఁద నుండునప్పుడు, నే మనుచును నేను మనుచు + ఏకృప ననఁగకా. 134

తే. తాను నే ననుపలుకుల + లోని ద్రుతము, అడగుచో మీఁదఁబరుపంబులనురదమన
సరళలిపు లగుఁ దద్దుతాక్షరము లర్థ, విందు లగుఁ దాఁజనంగ నేఁబిలిచితనఁగ.

పదాంత ద్రుతలోపము.

మూ. సూ. వాక్యాంతగతపదానాం చ.

36

క. పస గలసీసాదికముల, వసుమతి నొక్కొక్కపదము + వాక్య మనంగా
నెసఁగుఁ దదంత్యపదముతుదఁ, బాసఁగునకారంబు పొల్లఁపోవు న్నిలుచుకా. 138
తే. దానవారాతికేలికోఁద్యానసీమ, నాకభూజంబుచెంతఁ గాంతాలలామ
ననఘగుణధామ సత్యభామను తెలిమను, గలయు నిచ్చుల ననఁగ లఁక్ష్యంబులయ్యె.

పదాంత ప్రాణలోపము.

క. నాంతపదాంత ద్రుతమున, కెంతయుఁ బ్రథమాబహూక్తి + కేతెంచుత్పత్తి
యాంతస్థంబునకుం బ, ద్యాంతంబున స్వరము లోప + మగుఁ గొన్నింటకా. 138
క. నలినాక్ష తెలుఁగుపద్యంబులకడపల నుండునలల + పొల్లలకు మహీ
స్థలి గుడుసులు శృంగములును, నిలుపరు చదువునెడ లాక్షణికు లెచ్చొట్కా. 139

ద్రుత ప్రకృతికాంతబిందునరళాదేశము.

మూ. సూ. పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్సరళా స్స్వస్య స్తద్ద్రుతం
చ బిద్ధు స్సాన్వితః.

37

సీ. ధర ద్రుతప్రకృతిశబ్దంబులచేఁ బరుషంబులు సెడి సరళంబు లగును
ద్రుతములు ఖండబిందువు లగు నాపట్ల గాధేయముని వెంటఁ + గదలి నడచెఁ
జరణపంకజధూళిఁజట్టు నాతిగఁ జేసె వెనుఁ డొక్క మనకుండ + విల్లు విటిసె
ధాత్రీతనూభవఁ + దగ వివాహం బయ్యె గురువై భవంబునఁ + బురికి వచ్చె
ఱ. నినకులేంద్రుఁ డనఁగ + నివి యుదాహరణంబు, లిట్టిచిన్ని సున్న + లెల్లఁ గుఱుచ
లిపులమీఁద నుండుఁనపుడు గొప్పలు నగుఁ, గడమవ్రాలమీఁదఁగఱుగాని. 140
ఱ. ముంగమురువు చాలిఁచెం గాంత యన నిట్లు, గొప్పసున్న లగునుఁగుఱుచమీఁద
రాజె నగ్ని గాలిఁచేఁ జాల నన నిట్లు, నిడుదమీఁదఁ గావు + నిండుబొట్టు. 141

ద్రుత ప్రకృత్యంతనరళాదేశము.

మూ. సూ. అవికారగతే తస్మి న్నపి సరళా వచ సన్తి తే పరతః. 38

సీ. అవని ద్రుతప్రకృత్యంత ద్రుతంబులు చెడి బిందువులు గానిఁయెడల వాని
వలపలిపరుషముల్యరుసతో సరళంబు లవుఁగాని యచట బిందువులు లేవు

* 1 బిలిచితి నన (ప). 2 నిజసరళంబు (పూ. ము; ఓ.).

తండ్రిపంపునను గాంతారంబునకు నేగి సమదవిరాధునిజాప మొత్తై
 నతివతోడను డేకుటాకుటింట వనించె గనకమృగంబును + దునిమివై చె
 తే. భామినిని బట్టుకొనిపోవుపజ్జిక్కుకంట
 నంతకునిఁ జేర్చె బుత్రమిఁతాన్వితముగ
 నగరమునకు మహిజాతను గొనివచ్చె
 రాముఁ డర్కమలాంబుధిఁసోముఁ డనఁగ.

142

ద్రుతప్రకృతికాంత ద్రుతలోపము.

మూ. సూ. లు గ్వ ద్రుతప్రకృతికా త్వరత స్మరణే స్థిరే చ న
 స్య స్వాత్.

39

సీసమాలిక. సరళంబులును స్థిరాక్షరచయంబును ద్రుతప్రకృతికబ్బంబులపైని గదియు
 నపుడు తదంత ద్రుతాక్షరంబులు వికల్పమున లోపంబు లై + పరగుచుండు
 జనియించె గరుడకేతనుఁడు దేవకియందుఁ బెరిగెను గోపిక + బిడ్డఁ డనఁగ
 నతినుతిఁ గాంచె జంభారిముఖ్యులచేతఁ బూతనను జయించెఁ + బురిటిలోన
 ననుపమసిలి డెందమున భీతి నొందక చంచెను డింభుఁ డై + కకటవైత్యు
 నడఁచె ద్రుహతుఁ దృణావర్త మెడఁ బట్టి తిగిచి వ్రేపల్లెను + దిక్కు లద్రువ
 గర్లచే బహునామకములు గాంచెను నెఱపెను బాలలీలలఁ + బెక్కుగతులఁ
 బాడమాపె ఖేచరభూచరావలిఁ దల్లి కాననంబునను ఖిగాలి మెచ్చఁ
 గదలె ఘోషంగనాసదనంబులకు వెన్న మ్రచ్చిలియెను గంటఁ మ్రోగ కుండఁ
 జేసె చిద్రంబులు + క్షీరభాండంబులఁ బలికెను ఫలవాక్యమాల వనితలఁ
 బడవైచె ఝంపాప్రభంజనుం డన మద్దు లరిగెను గ్నిల్లీరవాటవికిని
 వదలక కాచె కేవలు మీఱఁ గ్రేపుల గోపకులను తీవిఁ + గూడి మాడి
 తునిమె ధక్కుమఁ జర్తమునకు నోయన వత్సదనుజుని ధాకతోఁ + దలక కుండ
 నిర్జించె ధీరుఁ డై + నిలిచి బకాసురు నఘుని ధాత్రిని గూల్చె + నద్భుతముగఁ
 గల్పించె పిరజగర్భండు డాచిన వలను మీఱఁగ నూత్నవత్సములను
 గ్రీడించె ఫలితకాఖిచ్చాయలను మాళిఁ జూటైను ఫుల్లప్రసూనమాల
 నవలీల భంజించె + నావులఁ గాయంచు గర్దభాసురుని భీకరకరీరుఁ
 గాలియు మర్దించి + కాళిండి వెడలించెఁ ద్రావెను మండెడుదావహిన్ని
 సరసి యాదగ్గకేలి + సలుపుచుండంగఁ జేకొనియెను యువతులఁకోక లెల్ల
 భుజయించె రుచికరంబుగ విప్రవనితలచేతను రాజాన్నజాత మెలమి
 రక్షించె లేఖభర్త నుతింప నెల్లర హస్తంబునను లీల + నచల మెత్తి

శరమున పరుణకింకరుఁ డెత్తికొనిపోవునందుని వెదకి పంఠమునఁ దెచ్చెఁ
దాల్చె శయాంబుజాతంబున వేలువు పూరించెను శరీషములు చిగుర్పఁ
బాడె పక్షస్వరఃప్రధవగీతంబు విరాలిఁ బెట్టెను పట్టుచాలకలను
జలమున సుందరీఁజనములఁ గిసిరించి చనియెను నూనవృక్షములనడుమఁ

తే. గరుణ హేమాంబరంబుతోఁగి గానవచ్చి, మాన మెల్లను హరియించి * మరునికేలి
వారి నెల్లను దేల్చెను * పరునకొలఁది, నన ద్రుతప్రకృతుల కుదాహరణము లగు.

తే. ధేనుపాల తవర్గద్విత్రియ మొకఁడు, మొదలియనునానికంబులు * మూడులిఘలు
నాంధ్రసంస్కృతకబ్బాదులంపు లేమి, జేసి వానికి లక్ష్యము * లెచ్చెనైతి. 144

ద్రుతప్రకృతికాంత ద్రుతశ్లేషము.

మూ. సూ. అలకి చ సంశ్లేష స్వాస్యత్.

40

క. అలి సరశసీరములదా, పలి నాంతపదంబు లూడిపలికెడుచో సం
ధులు గాంచును దతవర్గం, బులు నాటిటిచెంతఁ దక్కఁ * బొల్లు లయి వారీ. 145

క. టతవర్గంబులు రెంటును, సతతము సరళాక్షరములు * సమలిఘలును ని
ర్జితముర నాంతపదాంత, ద్రుతములనుం గూడుకొనవు * తుదిఁ గదిసినచోక్. 146

మాలినీవృత్తము.

నలువఁ గనివవేల్పు * స్తంభవాహదతల్పు
న్నలకలిభయహర్త * స్థాంబవత్సాత్తభర్త
న్నలినదశసమాక్షు * స్వాణచైత్యేంద్రకీటుం
దలఁతు ననఁగ జెందుం * దన్నకారంబు రెండుక.

147

మహాస్థగర.

నవత ల్పాయం దలఁతు * నగపతిగమను * స్ఫుత్రచిత్రధృజాంతు
న్నవకందర్పావతారు * స్ఫణిపతిశయను * స్ఫుత్రనాథేందునేత్రు
న్నవరత్నాంచత్కిరీటా * స్థపపదజనకు * స్ఫర్నవస్త్రాపిధాను
న్నవసితక్షీరచోరు * న్నతజనసులభు * స్థానిహృత్పద్మవాసుక.

148

సరకపుష్పిణీవృత్తము.

సరకభయసంహారు * స్వాదవాగ్రేసరు
న్నరకదనుజాంతకు * స్థాపిణేయానుజు
న్నరముఖసురార్చితు * న్నత్తకాపల్లభు
* న్నరహరిఁ దలంచెద * స్వాంధితార్థాప్తికిక.

149

సగ్వీణవృత్తము.

వీరజాతేక్షణః + నృపసింహాసను, న్నారదాదిస్తుతు + స్వట్పదక్యామలు
 న్నారకాపద్ధరు + న్నామజేంద్రావను, న్నేరహస్యంబున + స్త్వద్గతుం జేసెదకా.

ద్రుతప్రకృతికాంతబింవాదేశము.

మూ. నూ. బిందుం ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచిత్. 41

తే. కడుఁ దృతీయచతుర్థసర్గములు గలుగు, సరళములు సమలిప్తులును + బరము లైన
 తఱిసి నాంతపదాంతద్రుతంబుపొల్లు, బెఱికి యై నిత్యముగఁ బూర్ణబిందు వగును.

క. నన్నయమాత్రమునఁ గ్వచి, తన్న దొకటిఁ దక్క బొట్ల + కక్షరనియమం
 బెన్నుట లే దాదికవుల్, గొన్ని తెలుఁగు లరసి తెలిసికొంటిని వీనికా. 152

అవి యెయ్యెవి యనినఁ దృతీయసరళంబునకు రాచమల్లువారిషష్ఠస్కంధములోను
 ప్రయోగము చతుర్థసరళంబునకు రాఘవపాండవీయములోను భారతార్థము
 నందు పింగళినారపరాజప్రయోగము టనర్గద్వితీయమునకు త్రైశంకవోపాఖ్యా
 నములోను కవిసింగరన్నప్రయోగము. 158

క. డుంతీను ధైరవుని నీతి, కంట విశాలాక్షి దండకరు జాహ్నువి వై
 మంతపతి గుహని లోలా,ర్ముం లేపలు మీఱ భూవరుఁడు పాడగనియెకా. 154

టవర్గచతుర్థంబునకు అధర్వణాచార్యులవిరాటవర్వమునందు:—

తే. ధాంధమితభేరికాధ్యానోమాం ధులీని, నాదమును మిన్న మొట్ట ననారతంబు
 పెక్కుగంధర్వపతులు నర్దిక్కులందు, గాచు సౌగంధికంబుఁ జేఁగలకె యొరులు.
 తవర్గంబునందు ద్వితీయవర్ణము సంస్కృతాంధ్రశబ్దాదులందులేదుగానఁ
 బ్రయోగంబు గలుగ నేరదు చతుర్థాక్షరంబునకు అనంతసునిఘండము
 నందు:—

తే. కేర్పి పొల్లనకారంబు + బిందు వగుచు
 మీఁద నున్నధకారంబు + నూడి ప్రాస
 బంధ మగుఁ గృష్ణఁ డుదయించినం ధరిత్రి
 యంతయును నిరుపద్రవం + బయ్యె ననగ.

156

క. మందర గజబహుకారము, లొందిననాంతములతుడల + నుండుద్రుతములం
 గ్రంథుకొని వికల్పంబున, బిందువులుగఁ జేసి కృతులఁ + బెట్టుదు రొకచోకా.

వీ. అంగజకేళిఁ జేఁల్చెం గోపకాంతల నగము మాస్తంబున + న్గమఁ దాల్చె
 గుంజ భోజధరావరం జముకడఁ జేర్చె నరుఁ బ్రోచె రణమున + న్జగ మెఱుంగ

1 మాంఘ వీని (పూ. ము.). 2 గెఁజి (పూ. ము.); గ్రంజి (ఓ.).

జాంబవంతుని గెలిచెం బంటుతనమున నటికె జక్రంబున * న్నాణుపాణు
లన్దుకుండలము లిచ్చెం మహీసుతుఁ జంపి నాటె భూతలమున * న్నఘనతరువు
తే. చైవమాత్రంబె దేవకీదేవిపట్టి, దేవదేవుఁడు శ్రీవాసుఁదేవుఁ డనఁగ
గజబంబుల డాపలఁ * గదియునట్టి, నాంతపదముల కెల్ల లక్ష్యంబు లయ్యె. 158

సమకారద్విత్యమైత్రము.

తే. తమకుఁ దాము ద్విత్వంబు లై * యమరునవియు
బిందువులు డాపలను జలుఁగొందు నవియు
నొక్కరూ పయి పూర్వత్రయోగసరణి
నములు ప్రాసంబులను నిల్చుఁ * దమకుఁ దాము. 159

క. మిన్నేఱుపాదమున ధృత న్నాభిని గుసుమశరు నెడం గాంచిననీ
సాన్నిధ్యము దొరకుటకై, సన్నుతి సేయచురు నిన్ను * సనకాదు లజా. 160

క. తత్త్వలను మల్లికాకుసుమమ్ముల మరువాదిపత్ర * మాలికలను భ
క్తి మురసంహరుపూజలు, సప్తదమాన సలుపఁ గలుగు * సకలార్థంబుల్. 161

పదాంతనులుకారద్విత్యలోపములు.

మూ. నూ. ప్రథమ లుగపి ద్వినులోపి. 42

క. సమయను వికల్పకంబున, శమితదనుజ తమకుఁ దాము * జడ్డ లయి పదాం
తముల వెలింగెడినులువృద్ధములను బ్రథమాక్షరములు * రాజీవాక్షా. 162

తే. కన్న మూసెను గను మూసెఁ * జన్నదోయి
గల్పిచనుదోయి మిన్ను వాఁక మినువాఁక
ముల్లు నాటెను ములు నాటెఁ * బల్లుగంటి
తరుణి పలుగంటి కల్లుముంత కలుముంత. 163

ద్రుతతోపసమాసములు.

మూ. నూ. ద్రుతస్య సర్వత్ర లు కృమానేషు. 43

తే. యనధితనయేళ యయినటువంటి యనుచుఁ
బరపదవిశేషణము లేటఁపఱుచుకొనుచుఁ
దొలుతటిపదంబుకొన నుండు * ద్రుతము గుడియొ
సమసనమునందుఁ జెందు లోపములు కృతుల. 164

క. కడపలి ద్రుతమును గుడియను, బొడ వడఁగినఁ బయిని బరుష * ములు సరళము లాఁ
డెడవు వెజవాల్లు లెల్లను, సడలక ప్రాణంబు లెల్ల * సంధులు గాచుకా. 165

తే. జగతిఁ జప్పనికూరకుఁ + జప్పగూర, చనుసు జక్కనిచాయకుఁ + జక్కజాయ
 హెచ్చుపచ్చనిటోపికిఁ + బచ్చదోపి, గరిమఁ గమ్మనితావికిఁ + గమ్మదావి. 166
 ఆ చల్లగాలి తీయ + విల్లు నా సరళస్థి, రాక్షరములు తొల్లి + టట్ల నిలుచుఁ
 బంచపాణజనక + పచ్చాపు నల్లాపు, అనుచు నచ్చు తెల్ల + నడుపు నిట్లు. 167

హేమాచార్యమతసంధులు.

మూ. నూ. హేమోక్తేః పరుషాణాం గనడదవా స్ఫుటః పదాత్
 ద్వైవే. 44

క. నుమనఃస్తుత ద్వంద్వసమా, నుమనసు హేమోక్తిని బరఃకర్తాదిమన
 ర్ణము అగుపరుషాక్షరములు, తమరూపులు విడిచి గనడదవ అగు పరుష. 168
 ఆ. కనవుగ ట్టెలనఁగఁ + గాలుసేతు అనంగ, నిక్కు డెక్కు లితఁడు + నేరఁ డనఁగ
 నొప్పుదప్పు అనఁగ + నూరువల్లె అనంగ, జరుగు నిట్లు ద్వంద్వసమసనమున. 169

ప్రథమాంతగనడదవాదేశము.

మూ. నూ. గనడదవా స్ఫుటః ప్రథమామాత్రా చాత్తాన్తద్వో
 ర్వివాపరుషాః. 45

సీ. శుకమునిస్తుత ద్రుతఃప్రకృతు లౌ నేను దా ననురెండు దక్కంగనవనిఁ గలుగు
 ప్రథమావిభక్తుల + వైని దత్తుల్యశబ్దములమీఁదను గనుపట్టు నాంధ్ర
 శబ్దాదిగతపరుషంబు లేనింటికిఁ గ్రమము దప్పక వచ్చు + గనడదవలు
 నీరి గలిగినవారె + పురుషుండు నెలరేగి నిక్కంబు డెక్కులు + నెరపుఁ గాని
 తే. ప్రియము దళు కొత్త నరికిఁ + టెట్ట లేఁడు
 కలిమి వోయిన నీకిఁ + గాంక్ష నేయు
 నపుడు గలుగునె తనకుఁ గా + వైన ననఁగ
 నివి యుదాహరణము లయ్యె + నెన్నిచూడ. 170

మూ. నూ. న వికృతిశబ్దా త్పరత స్సాంస్కృతికానాం భవన్తి
 గనడదవాః. 46

సీ. పరమాత్మప్రథమావిభక్తులమీఁదను దత్తమానాంధ్రశబ్దములమీఁదఁ
 గలసంస్కృతపదాదిగతపరుషంబు లెల్లెడ నిజరూపము + ల్పెడక నిలుచు
 గాదివిజవరాలు + కమలనివాసినీ చిణుతమూర్దులపట్టి + చిత్తభాతుఁ
 డనుఁగుఁజాట్టంబు టంకాయుధహస్తుండు మమ్మనముఱచి తామరసవైరి

1 పచ్చనిటోటకుఁ బచ్చదోట (పూ. ము); పచ్చనిటోపికిఁబచ్చదోపి (ఓ);
 పచ్చనిపోటికిఁ బచ్చబోటి (పు).

తే. నిక్కమర్చి మామ పానీయరాశి, యరసి చూడంగ నెవ్వని + కట్టివేల్చు
నాడు కరుణించి నాకు స్వప్నమున వచ్చి, తెనుగు గావింపు మనియెను దీనిననంగ

కల్పితకల్పవల్లీసమాసలక్షణానీనమాలిక.

పంచదశవిధాంధ్రపద్యగర్భితములై కరధృతకరుహముఖ్యంబు లగుచుఁ
బరగు ద్వితీయవిభక్త్యేకవచనాంతసంస్కృతభాషాప్రసమసనములు
వాని కధ్యాహార్య + మై నామి యనుభాతుపదము పైకొనునట్టిప్రాయములకు
సమసనాంతసిత్తాక్షరములపైఁ గలతలకట్టులను శృంగ+ములు ఘటించి
బొట్టులవలపలఁ + బొదలువర్గాద్యక్షరము లెల్లఁ దర్కరంభములు చేసి
యాదివర్గద్వితీయములదాపల నుండుపూర్ణంబులనుఁ బద్యములనుఁ దుది
దనరునున్నలును బొల్లనకారణులఁ జేసి పతియింప నగునాంధ్రపద్యనితతి
తరువాతఁ గంపపద్యముతోడఁ గులకమై తలచూపు దానికి + భాతుపదము
మదనవిలసితయుఁగ్గం బయ్యెఁ బదసదంబునకు సప్రాక్షరంబులంగఁ జమవ
నిపుడు చెప్పినప్పట్లేమే యంగవిధులచే మధుమత్స్యాత్తనామంబు గాంచుఁ
బొదపాదమునకుఁ + బనునాల్గువర్గము ల్లావింపఁ బ్రచారణకలిత మయ్యెఁ
దొలుతటిసమసనంబుల ద్రుతప్రకృతులై పై నొక్కసమసనపదముఁ గూడి
పంచదశాక్షరీ+దంఽతపదము లై మణిగణనికరసమాఖ్యఁ జెందు
నప్తమాల్రావృత్తీయమళ మయ్యె ద్రుతాంతసమసనం బొక్కొక్కచరణ మైన
నాంతసమాసద్యాయం బొక్కపాద మై రగడలలో మధురగతియు నగుఁ
దలపోయ నిటుల వ్యత్యయలేఖనక్రమవిధులు పోదశలఘువృత్త మంద్రు
ద్విపదపాదం బయ్యె + దీనికిఁ గడపలఁ జూపట్టు ద్రుత మరసున్న యైన
వెన ద్రుతాంతంబు లై + ససమాసములు నాల్గు హరిగతి కేకాంప్రి + యై తనర్పు
వేమటు కడపల + వెలయు సమాసంబు మొదలుగాఁ దుదయును మొదలు గలయఁ
జదువువేళఁ దృతీయసప్తమసమసనచరమబిందులు ద్రుతాక్షరము లైనఁ
గనుపట్టు నెనిమిది + కంపపద్యంబులు గణయతిప్రాసము + ల్పడమ గాక
తే. నిట్టిగర్భకవిత్వంబు + లెఱిగి నీకుఁ, గవిత రచించుచు వానిభాగ్యంబు వొగడ
నమరనేతకు ధాతకు + నైనఁ దరమె, సహ్యాభూ(జా)దక్షిణైకయోజననివేశ. 173

అవతారిక.

అథేదానం కామనూర్యప్రకవివర్యః పంచదశాన్ధిపద్యగర్భితాప్త సమాసాన్
ప్రచారణకలితవృత్తేన సంగృహ్ణాతి.

1 పంచదశ (ఓ. ప; పూ. ము). 2 పంచదశ (పూ. ము). 3 సహ్యామీ (పూ. ము).

కరద్యుతకరుహం • కరిహితకరణం, కరుహసఖరుచి • గరుడఖగరధమ్
ఖరఘనకరవిం • ఖరతరకరగం, గరళముఖరిపుం • గరధరకరతమ్.

178

టీక. బాలానాం మందబుద్ధీనాం సుఖానవోధార్థ మేత దప్తనమాసాంతర్గత శబ్దానాం
క్రమేణాంతం దర్శయతి ప్రపంచయతి-కరద్యుతకరుహం కం జలం కం శిరోఽంబునో
రితి నానార్థాభిధానాత్-కేజలే రుహతి ప్రాదుర్భవతీతి - కరుహ మబ్జం శంఖ మితి
యావత్-రుహబీజచర్మణః ప్రాదుర్భవ ఇతి ధాతుః కరో హ స్తః బలిహస్తాంశవః
కరా ఇత్యమరుః-కరేణ ద్యుతం కరుహం శంఖం యేన తం కరద్యుతకరుహం శంఖ
ధారిణ మిత్యర్థః యద్వా కరేణ హస్తేన ద్యుతం కరుహమంబుజంయేనతం కరద్యుతక
రుహం పద్మస్యాంభోరుహ త్వేన కరుహత్వస్యవస్తుంశక్యత్వాత్ తథాచ హస్తద్యు
తాంభోరుహ మిత్యర్థః శంఖచక్రగదాపద్మధారిణం వనమాలిన మితి ధ్యానాన్త
రప్రసిద్ధేః.

కరిహితకరణం కరో హస్తో స్త్యస్తీతి కరి మతంగజః కుజ్జరో వారణః
కరిత్యమరుః-కరిణో హితం మోక్షణం కరిహితం-కరిహితే కరణః సాధనభూతః-
తంకరిహితకరణం-అత్ర కరణాధికరణయో రితి కరణాథే బ్యుట్ నచాస్య బ్యు
డనస్య పుంస్త్యం శంకసియం నారాయణ ఇత్యాదౌ పుంస్త్యస్యాపి ప్రసిద్ధేః వి
శిష్యం లోకాశ్రయత్వాల్లింగస్యేతి జనపదాదిషు పూర్వై రభిహితత్వాత్ పురా
కిల పాండ్యరా డింద్యుమ్నాఖ్యో రాజర్షి రగస్త్యకావనకా ద్దక్షేన్ద్రితా మా
పన్నస్సృక్ కదాచిత్తృష్ణావకాద్ధ్యుగోదధిమధ్యత్రికూటచటాగ్ర వారుణోద్వానాం
తరసరోవరం సమాగత్య దేవలకాపాగత్య్రాహరూపిణా హూహూగంధర్వేణ
గ్రస్తః ప్రాక్తన జన్మతపోవిశేష విజ్ఞానసంపన్న స్సృక్ పరమేశ్వర ముద్దిశ్య
స్తోత్రం చకార తైకుంతభవనస్థో నానుదేవస్తత్సమీపం ప్రాప్య మోక్షయామా
నేతి సుప్రసిద్ధం భాగవతే.

కరుహసఖరుచిం కేజలే రుహన్తి కరుహః బ్యుమ్నాజానికరుహః బ్యుంభోజాని
కరుహఃజాం నీరజానాం సఖాహితః కరుహసఖి న్యూర్యః అత్ర రాజాహ
స్సఖిభ్య వ్రజితి టచ్చృత్ప్రియః కరుహసఖస్య సూర్యస్య రుచి రివరుచి ర్యస్య
తం కించ యథా భాస్వాక్ తమో నివర్తయన్ లోకం దీపయత్యేవం
విష్ణు రవ్యజ్ఞానరూపతమో నివర్తయన్ లోక దీపకత్వా త్రస్య భాస్మర
తేజోవత్త్వం యుక్తం యద్వా కరుహః బ్యుత్పలాని తేషా మపి జలరుహత్వస్య
వస్తుం శక్యత్వాత్ కరుహఃజా ముత్పలానాం సఖా హితః కరుహసఖి శ్వంద్రః
కరుహసఖస్య భూషణమయచంద్రస్య రుచి ర్యస్య తం బాలభావే మణిజార్థ
చంద్రాకారణభూషణధారణస్య కర్ణాన్ముతే షూక్తత్వాత్ యద్వా 'సూర్యకోటి

ప్రతికాశం చంద్రకోటిసమ ప్రభి మితి పద్మపురాణే ధగవద్ధ్యానాంతరస్య సత్వా
 చ్చు అస్తిన్నకే కరుహసఖేత్యైత్ర బహుచచపరమా సమాశ్చ జ్ఞేయః సూర్యస్య
 త్రిత్వాదిసాధారణత్వాత్ ఆభవా కరుహః జీర్ణవగాణి తేషాం సఖా మృదయ
 భూతా తుల్యయాపిజీత్యర్థః-తాదృశీ యచి ర్యస్య తం త్రైత్యం హి యత్సా ప్రకృ
 తే ర్జల స్వేత్వాదివ ద్భిన్నలింగానా మపి విశేషణవిశేష్య భావ స్సమ్మద్యతే. 3

గరుడ ఖగరథం-గరుడో గరుత్మా-గరుత్మా న్గరుడస్తాద్య ఇత్యమరః గరుడ
 ఇతి ఖగః పక్షి గరుడఖగః గరుడఖగ ఏవ రథో వాహనం యస్య తం యద్వా ఖేగ
 చ్చు ని చరన్తితి ఖగా ఇతి వ్యుత్పత్త్యా ఖగశబ్దస్య దేవతావాచకత్వస్యాపి వస్తుం శ
 క్యత్వాత్ గరుడఖగో గరుడదేవః స ఏవ రథో యస్య తం ఆభవా గరుడ ఏవ ఖ
 గరథో వ్యోమసంచారణపటూ రథో యస్య తం కించ-ఖగ స్సూర్యః శరార్క-
 విహగాః ఖగా ఇత్యమరః సూర్యశబ్దస్య శ్రేష్ఠనాచకత్వస్యాపి వస్తుంశక్యత్వాత్
 గరుడానాంపక్షిణాంశ్రేష్ఠః గరుడఖగః స ఏవ రథో యస్య తం. 4

ఖరఘనకరవిం-ఖరః ఖరాసురః ధేనుకననవాసేగర్ధభాసురః-ఆధనాదండకారణ్య
 నివాసో రావిణజాతః ఖరాసురః స ఏవ ఘనః మేఘః ఘనజీమూతముదిరా ఇత్య
 మరః కః వామః మారుతే వేధసి బ్రహ్మే పుండరిక ఇత్యమరః కానాం వాయూ
 నాం రవిః శ్రేష్ఠ శ్చంద్రమారుత ఇతి యాఙత్ ఖరఘనస్య కరవిః తం ఖరసమానఖరా
 సురస్య ప్రశమనాముద్వయాపః ఆస్తిక్ పక్షే భాగవతరామాయణప్రసిద్ధిర్ద్రి
 ష్టవ్యాః. 5

ఖరతరకరగం ఖరతరా నీళ్ళతరాః తిగ్గం తిళ్ళం ఖరం తద్వదిత్యమరః, కరా
 ఆంశవో యస్య సః ఖరతరకర స్సూర్యః తంగచ్ఛతీతి ఖరతరకరగః తం ధ్యేయ
 స్సదాసచిత్రమణ్డలమధ్యవ ర్తీతి ధ్యానశ్లోక ప్రసిద్ధత్వాత్ యద్వా ఖరతరో దర్శరః
 కరో యస్య సః ఖరతరకరః కుంజరః స ఇవ గచ్ఛతీతి ఖరతరకరగః తం మత్త
 మాతంగవిక్రమమితి రామానుజే బాలకాండే వాల్మీకిచనప్రసిద్ధేః - సచాత్ర
 విక్రమపరస్య పరాక్రమార్థపరతాత్త్రయజీమూ తద్వ్యాఖ్యానే తత్పదస్య క్ర
 ము సాదవిశేషణ ఇత్యస్తాద్ధాతో ర్గమనార్థకత్వ స్యోక్తత్వాత్. 6

గరశమాఖరిపుం గరశం విషం ముఖే యస్య సః గరశమాఖః కాలియః తస్య
 రిపుః శత్రుః తం కాలియయర్ధన మిత్యర్థః ఆత్ర భగవాన్ యమునానాదనం
 కాలియాఖ్యం మహారగం శిక్షితవా నితి పూర్వభాగవతప్రసిద్ధేః. 7

గరధరకరతం ధరతీతిధరః దుధాక్షో ధారణపోషయో రితిధారుః గరస్య కాల
 కూటస్య ధరో గరధరస్సదాశివః స ఏవ గరధరః స్వాధికే ప్రత్యయః తస్మిన్రతం

ప్రీతిమంతం నారాయణప్రియ మనంగమదాపహార మితి స్తోత్రాత్ యద్వాకశబ్ద
స్య బ్రహ్మవాచకత్వాత్ గరధరశ్చకశ్చ గరధరకా తయోః రతం ప్రీతిమంతం య
ద్యపి నారాయణస్య సర్వసమత్వ మేవ వక్తవ్యం తథాచ లౌకికసామ్యాత్పురాణ
ప్రసిద్ధిశ్చ తద్వ దుక్తిరితి జ్ఞేయమ్ అత్ర నామిత్యాధ్యాహారేణ తథావిధం గో
పాలం నామిత్యర్థః యద్వా గరధరకరక మిత్యత్ర గరేతి ధరేతి కరత మితి పద
త్రయం నైష్ఠవ్యం తథాచ హేగర విష స్వరూపపాపిష్ఠేతి యావత్ కే బ్రహ్మణి
రతం ప్రీతిమంతం పూర్వోక్తవిధం జేపం ధర హృది ధ్యాయస్యే త్కర్తృః అత్ర కృ
ష్ణస్య గరుడఖగరధమితి విశేషణవ్యయసామర్థ్యాత్తద్భజనేనాస్య పాపహోధో
భవిష్యతితి తథోక్తిరితి జ్ఞేయమ్.

8

వ. సప్తాక్ష రైకపాదం బైన గర్భమదనవిలసితవృత్తవ్యయము.

కరధృతకరుహుణ్, గరిహితకరణుణ్, గరుహసఖరుచిణ్, గరుడఖగరధుణ్. 176

గర్భద్వితీయమదనవిలసితవృత్తము.

ఖరఘనకరవిన్, ఖరతరకరగున్, గరళముఖరిపున్, గరధరకరతున్. 177

వ. కొంద టీరెండువృత్తములు మధుమతీన్పుత్త మందురు.

చతుర్దశాక్షరైకపాదం బైన గర్భప్రహరణకలితవృత్తము.

కరధృతకరుహుణ్ + గరిహితకరణుణ్, గరుహసఖరుచిణ్ + గరుడఖగరధుణ్
కరఘనకరవిణ్ + ఖరతరకరగుణ్, గరళముఖరిపుణ్ + గరధరకరతుణ్. 178

పంచదశాక్షరైకపాదం బైన గర్భసుశిగణవికరవృత్తము.

కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుణ్, గరుహసఖరుచిని, గరుడఖగరధుణ్
ఖరఘనకరవిని + ఖరతరకరగుణ్, గరళముఖరిపుని + గరుడఖగరధుణ్. 179

అష్టాక్షరైకపాదం బైన యవ్యమాత్రావృత్తవ్యయము.

కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహసఖరుచిని, గరుడఖగరధుని. 180

గర్భద్వితీయాష్టమాత్రావృత్తము.

ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతుని. 181

షోడశాక్షరైకపాదం బైన గర్భసుశురగతిరగడ.

కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహసఖరుచిని, గరుడఖగరధుని
ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతుని. 182

వ. కొందఱు దీనినె షోడశలఘువృత్తము నందురు.

పంచదశాక్షరైకపాదం బైనగర్భద్విపదము.

కరద్యుతకరుమాని, గరిహితకరణున్, గరుహసఖరుచిన్, గరుడఖగరఘున్
ఖరఘనకరవిన్, ఖరతరకరగున్, గరళముఖరిపున్, గరధరకరతున్. 183

ద్వాత్త్రింశదిశాక్షరైకపాదం బైనగర్భమాదిగాతీరగడ.

కరద్యుతకరుమాని + గరిహితకరణున్, గరుహసఖరుచిన్ + గరుడఖగరఘున్
ఖరఘనకరవిన్ + ఖరతరకరగున్ + గరళముఖరిపున్ + గరధరకరతున్. 184

గర్భప్రథమకందము.

కరద్యుతకరుమాన్ గరిహిత, కరణున్ గరుహసఖరుచిన్ + గరుడఖగరఘున్
ఖరఘనకరవిన్ ఖరతర, కరతున్ గరళముఖరిపున్ + గరధరకరతున్. 185

గర్భద్వితీయకందము.

గరధరకరతున్ గరద్యుత, కరుమాన్ గరిహితకరణున్ + గరుహసఖరుచిన్
గరుడఖగరఘున్ ఖరఘన, కరవిన్ ఖరతరకరగున్ + గరళముఖరిపున్. 186

గర్భశ్రుతీయకందము.

గరళముఖరిపున్ గరధర, కరతున్ గరద్యుతకరుమాన్ + గరిహితకరణున్
గరుహసఖరుచిన్ గరుడఖ, గరఘున్ ఖరఘనకరవిన్ + ఖరతరకరగున్. 187

గర్భచతుర్థకందము.

ఖరతరకరగున్ గరళము, ఖరిపున్ గరధరకరతున్ + గరద్యుతకరుమాన్
గరిహితకరణున్ గరుహసఖరుచిన్ గరుడఖగరఘున్ + ఖరఘనకరవిన్. 188

గర్భపంచమకందము.

ఖరఘనకరిహితఖరతర, కరగున్ గరళముఖరిపున్ + గరధరకరతున్
గరద్యుతకరుమాన్ గరిహిత, కరణున్ గరుహసఖరుచిన్ + గరుడఖగరఘున్. 189

గర్భషష్ఠకందము.

గరుడఖగరఘున్ ఖరఘన, కరవిన్ ఖరతరకరగున్ + గరళముఖరిపున్
గరధరకరతున్ గరద్యుత, కరుమాన్ గరిహితకరణున్ + గరుహసఖరుచిన్. 190

గర్భసప్తమకందము.

కరుహసఖరుచిన్ గరుడఖ, గరఘున్ ఖరఘనకరవిన్ + ఖరతరకరగున్
గరళముఖరిపున్ గరధర, కరతున్ గరద్యుతకరుమాన్ + గరిహితకరణున్. 191

గర్భాష్టమకందము.

కరిహితకరణున్ గరుహసఖరుచిన్ గరుడఖగరఘున్ + ఖరఘనకరవిన్
ఖరతరకరగున్ గరళము, ఖరిపున్ గరధరకరతున్ + గరద్యుతకరుమాన్. 192

పద ప్రకాశితకందము.

క. కామెపలినామపురిను, త్రామా సరోజా ప్రకోటిధామ జలధర

శ్యామ యదుసోమ దనుజవి, రామ చ్ఛ్రీజస్త్రీమనోభిరామఁ దలంతుకా. 191

ఆశ్వాసాంతగద్యము.

ఇది శ్రీ మదాపస్తంబనూత్ర భరద్వాజగోత్ర కామెపల్లి పురమందిర నందనందన చరణారవిందపందనాభిలాషమహిమప్రభవ వేంకటార్యతనూభవ విద్యావిశేషగురూ చార్య కామనూర్యప్రకవివర్యవీరచితం బైనయంద శబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణ శాస్త్రంబునం దప్రౌఢకార్యావృత్తంబులు నవైచత్వార్కిశత్సూత్రంబులం గలసంధి పరిశ్లేష మను పంచమాశ్వాసము.

అష్టకవీయము సంపూర్ణము.

శుద్ధపత్రము.

పుట.	పంక్తి.	సాధువు.	అసాధువు.
3	5	దిద్దసు	డిద్దసు
40	26	1 చెల్లమి... చెల్ల	1 చెల్లము...మిచెల్ల
42	11	2 అది	అది
51	1	తులా	తలా
55	1	అంతసులు	అంతసులు
56	28	విశ్రుత	విశ్రుతి
66	22	టవరాక్షర	టవరాక్షర
72	16	శస్సస్యత్	శస్సస్యత్
86	5	డేలు	డేలు
96	10	దెలుగు	దెలుగు
106	19	పస్తాప్త	పస్తాప్త
112	2	నవియె	నవియె
120	17	వైశ్య	వైశ్య
122	17	మంత్ర	మత్ర
146	11	దాంగ	దాంగ
152	27	విన్నదర్చుక	విన్నదర్చుక
172	24	వాంఛితార్థ	వాంచితార్థ
179	7	నిచ్చు	నిచ్చు
180	5	దేహ...మునిమ	దేహ...మునిమ
190	29	గూర్చ	గూర్చి
191	27	4 విశిర్య	విశిర్య
219	4	విచికిలిత	విచికిలిత
220	11	మ	మ
221	17	జ గ ము.	జ గ ము.
228	14	న న	న న

పుట.	పంక్తి.	సాధువు.	అసాధువు.
225	7	ఁ-గిరి	ఁ-గిరి
226	31	గిరి-అర్చ	గిరి-అర్చ
243	17	గిరి-గిరి-అర్చ	గిరి-గిరి-అర్చ
99	23	గిరి-గిరి-అర్చ	గిరి-గిరి-అర్చ
247	8	గిరి-గిరి-అర్చ	గిరి-గిరి-అర్చ
257	14	దారి	దారి
264	13	జలజాపు	జలజాపు
268	3	నెన్నిదివిభ	నెన్నిదివిభ
280	13	దేవ	దేవ
304	13	సాగెనేని	సాగెనేని
305	1	తరువన	తరువన
308	21	గవసినను	గవసినను
99	30	తెలిమిగా	తెలిమిగా
316	6	రప్పలు	రప్పలు
317	11	జలరాశి	జలరాశి
323	26	సంహరు	సంహరు
326	1	జక్క	జక్క

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

ప్రతి 1-కి రు. ఆ.

10 ద్ర భారతవిమర్శనము, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిది ...	0 3
సంతలాపరిణయము. కృష్ణకవికృతము ...	0 12
తెనుగుసమస్యలు, చక్కనికూర్పు ...	0 2
భాస్కరరామాయణము, చక్కనికూర్పు, అత్యుత్తమ ప్రతి ...	4 0
కృష్ణరాయవిజయము, కుమార ఘాల్వాటి కృతము ...	0 8
అంకావిజయము (రామదమ్మియము), సటీక, నిర్వచనోత్తరరామాయణము, సాధారణ ప్రతి ...	0 12
ఉత్తరరామాయణము, కంకంటి పాపరాజప్రణీతము ...	2 4
రంగనాథరామాయణము, ద్విపద, చక్కనికొత్తకూర్పు ...	3 3
గోపీనాథరామాయణము, 2 సంపుటములు, శ్రీమద్రామాయణమునకు సరియైనపద్యము, కవనము మిక్కిలి సొపు, పీఠిక అతివిపులము ...	5 8
బుల్లరామాయణము, చిన్నపైజాన పెద్దఅక్షరములతో ముద్రించినారము ...	0 10
10 చ్చ తెనుగురామాయణము, శుద్ధ ప్రతి ...	1 4
30 ద్ర భాగవతము, పోతనామాత్యప్రణీతము, ఇదివఱకు ముద్రితమైన ప్రతులకన్న అన్నివిధముల బాగుగనున్నది (అచ్చగురున్నది)	
ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, కొత్తకూర్పు ...	0 10
మార్కండేయపురాణము, మారనకృతము ...	1 12
10 మనుచరిత్ర, సటీక, వావిళ్ల. రామస్వామికాశ్రితిగారి వ్యాఖ్యానముతో చిన్నపైజాన మేలుకాకితములమీద సుపుటమైన అక్షరములతో	
చక్కగ ముద్రించియున్నాము ...	2 8
వసుచరిత్ర విమర్శనము, శ్రీచివసీతారామస్వామికాశ్రితికృతము. అత్యు ద్భుతములగు కొత్తవిషయములనేకము లిందుగలవు ...	1 0
వసుచరిత్ర, సవ్యాఖ్యానము, చక్కనికూర్పు ...	3 8
అముక్తమాల్యద, వావిళ్ల. రామస్వామికాశ్రితిగారివ్యాఖ్యానముతో మేలు కాగితములమీద చక్కగ మరల ముద్రించియున్నారము...	3 8
హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము, సటీక, పీఠికవిపులము ...	2 8
కళాపూర్ణోదయము, దళసరికాకితములు ...	2 4
రాఘవపాండవీయము, సటీక, చక్కనికూర్పు ...	2 8

శృంగారసేవధము, శ్రీ నాథకవిదిశక్రొత్తమూర్తి
కాశీఖండము, చక్కని శ్రొత్తమూర్తి పేడి
కవికర్తరసాయనము, మాంధాతచరిత్ర
హరవిలాసము
సారంగధరచరిత్రము, చేమూర. వేంకటకవికృతము
నరసభూపాలీనుము
విజయవిలాసము, చేమూర వేంకటకవిది
రంగారాయచరిత్ర, దిటకవి నారాయణకవి ప్రణీతము
రామాభ్యుదయము, ఆత్మలరాజు. రామభద్ర కవికృతము
నిరంకుశోపాఖ్యానము, బుద్ధ కవికృతము
నీలాసుందరీపరిణయము, మాచిమంచి తిమ్మకవికృతము
శివలీలావిలాసము,
పారిజాతాపహరణము, సాధారణప్రతి
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, శంకరకవి ప్రణీతము
ఆనిరుద్ధచరిత్ర, కనుపర్తి. ఆబ్బయమాత్యప్రణీతము
విక్రమార్కచరిత్ర, జక్కనకవి ప్రణీతము
రాశశాంకవిజయము, చక్కనిమూర్తి
బసవపురాణము, పిడుపర్తి. సోమనాథప్రణీతము
హంసవింశతి, నారాయణమాత్యప్రణీతము
వేంకటాచలమాహాత్మ్యము, తరిగొండ వేంకటముది, చక్కనిమూర్తి
రాజయోగసారము, ద్విపద
చెన్నబసవపురాణము, పాపకవికృతము
పంచతంత్రము, నారాయణకవికృతము
సీతారామాంజనేయసంవాదము, సటిక. అనేక నూతనాంశములు చేర్చి
చిన్ననైజాన హరించినారము. టీక, వివరణము మిక్కిలివిపులము.
ఈవిటకు ప్రకటనైన ప్రతులకన్న బాగుగనున్నది
జైమినిభారతము, అశ్వమేధపర్వము, చక్కనిమూర్తి
నృసింహపురాణము: ఏఱ్ఱాఱ్ఱగడ, శ్రొత్తమూర్తి
వైశ్యపురాణము
ఉత్తరహరివంశము, నాచన సోమనాథకృతము
రుక్మాంగదచరిత్ర, ఏకాదశీమాహాత్మ్యము

ఇవి మొదలగు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు అనేకములు మాయొద్ద

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్,

292, ఎస్టేట్, చెన్నై

